

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

MALİLEŞME SÜRECİNDE
SERMAYE BİRİKİMİ VE YOKSULLUK

Mehmetcan TÜRKÖLMEZ

Danışman

Prof.Dr. Faruk SAPANCALI

İZMİR - 2018

DOKTORA
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Mehmetcan TÜRKÖLMEZ
Öğrenci No : 2007800241
Tez Başlığı : Malileşme Sürecinde Sermaye Birikimi ve Yoksulluk

Savunma Tarihi : 07.06.2018

Danışmanı : Prof.Dr.Faruk SAPANCALI

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Prof.Dr.Faruk SAPANCALI	- Dokuz Eylül Üniversitesi	
Prof.Dr. Hakan KESER	- Dokuz Eylül Üniversitesi	
Prof.Dr.Utku UTKULU	- Dokuz Eylül Üniversitesi	
Doç.Dr.Recep KAPAR	- Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	
Doç.Dr.Hasan Ejder TEMİZ	- Mersin Üniversitesi	

Mehmetcan TÜRKÖLMEZ tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği () / oy çokluğu () ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Metin ARIKAN
Müdür

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “Malileşme Sürecinde Sermaye Birikimi ve Yoksulluk” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../.....

Mehmetcan TÜRKÖLMEZ

ÖZET

Doktora Tezi

Malileşme Sürecinde Sermaye Birikimi ve Yoksulluk

Mehmetcan TÜRKÖLMEZ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Programı

Bu tezde sermaye birikimi ve yoksulluk ilişkisinin malileşme sürecindeki yapısı sosyal politika bakımından incelenmiştir. Tam istihdam hedefi doğrultusunda düzenlenmiş sermaye birikim biçiminin, istihdamı ve geliri artırarak yoksulların yararına daha adil ve demokratik bir toplumsal yapı oluşturabileceği ileri sürülmüştür.

Sermaye birikimi toplam katma değerden finanse edildiğinden, yoksulluğu artırabilir. Ancak, yoksulların yaşam koşullarını iyileştirmeleri, birikimle yaratılan istihdama ve artırılan gelire bağlıdır. Dolayısıyla, birikimin tam istihdam hedefi doğrultusunda düzenlenmesi gerekmektedir. Birikimin düzenlenmesi, istem ve sunum dengesini sağlamanın ve adil bölüşümün ötesinde, demokratik bir toplum için önceliklidir.

Gelişmiş ülkelerde birikim oranlarının azalması, işletmelerin birikimden sıyrılarak üretim aşamalarını çevre ülkelere aktarmalarının bir sonucudur. Ancak, katma değer gelişmiş ülkelerde toplandığı görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler birikimin maliyetlerine katlanmakla birlikte, katma değerden aldıkları pay azalmakta, böylece yoksulluğun yoğunlaştığı alanlara dönüşmektedir. Birikim ve yoksulluk arasındaki bu ilişki, işletmenin bulunduğu alanı belirleyen malileşmenin kanalları ve işletme yapısının güncel biçimini oluşturan küresel katma değer zincirlerinin işleyişinin sonucudur.

Yoksulluğun çözümlenmesinde Milenyum Kalkınma Hedefleri temelinde oluşturulan veriler kullanılmıştır. Bu hedeflerdeki yoksulluk ölçütünün yetersizlikleri ortaya konularak, sağlanan başarılar gelir ve servet eşitsizliğiyle

kıyaslanmıştır. İşgücü piyasaları temel alınarak, hedefin yetersizliği ve verilerin yanlıtlıcılığı ortaya konulmuştur.

Sosyal politika yazınında birikimi doğrudan ele alan bu çalışmada, malileşmenin sosyal politika bakımından anlamı da ulusal yazında tartışılmıştır. Yaygın çözümlenelerde malileşme ve işletme yapıları ayrı konular olarak ele alınırken, bu çalışmada iki farklı yazın arasındaki bağlar kurularak birikim ve yoksulluk ilişkisi çözümlenmiştir. Farklı alan ve teorilere ilişkin bütünleştirilmiş bir yaklaşımla, sosyal politika uygulamaları ve işgücü piyasalarının çözümlenmesine ilişkin malileşme temelinde yeni çalışmalara temel oluşturulmaya çabalanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sermaye Birikimi, Yoksulluk, Sosyal Politika, İstihdam, Malileşme, Küresel Katma Değer Zinciri, Düzenleme Okulu, Birikimin Sosyal Yapısı

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy(PhD)

Capital Accumulation and Poverty in the Process of Financialization

Mehmetcan TÜRKÖLMEZ

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Labour Economics & Industrial Relations

Labour Economics & Industrial Relations Program

In this thesis, the relation between capital accumulation and poverty is scrutinized in the context of social politics. The propounded argument is that the mode of accumulation which is regulated in order to achieve to the goal of full employment is necessary to increase employment and income, and also this is fundamental to built a more equitable and democratic social structure on behalf of poor.

Capital accumulation might increase poverty, because it is financed from total value added. However, improving living standards of poor is based on employment and increasing income, which are created in the process of capital accumulation. Therefore capital accumulation must be regulated in order to achieve the goal of full employment. Regulation of accumulation is a priority beyond for the goal of providing the balance between supply and demand, and also equitable distribution, for the democratic society.

Decreasing capital accumulation rates in the developed countries are the consequences of the strategy of the leading firms which have been avoiding from capital accumulation, and delocalizing the production processes to the countries in the periphery. However, value added created all across the world has been concentrated in the developed countries. Although the developing countries have been undergoing the cost of capital accumulation, their share in total valued added have been decreasing. Because of this reasons, this countries are the region where the poverty rates are highest. This relation between

accumulation and poverty is the consequence of the cannels of financialization which determinates the sphere of firm and the operations of global value chain which is the contemporary mode of firm structure.

Data based on Millennium Development Goals are examined in order to scrutinize poverty in the global context. After exhibiting deficiency of this data, the achievement of the goals is compared with the inequality of income and wealth all across the world. Deficiency of the goals and facade of the data are introduced through a comparison based on the labor markets.

Key words: Capital Accumulation, Poverty, Social Politics, Employment, Financialization, Global Value Chain, Regulation School, Social Structure of Accumulation

MALİLEŞME SÜRECİNDE
SERMAYE BİRİKİMİ VE YOKSULLUK
İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	xi
GRAFİKLER LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
TABLolar LİSTESİ	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMLAR VE KURAMSAL ARKA PLAN

I. SERMAYE BİRİKİMİ	4
A. Tanım	4
B. Unsurlar	15
1. İŞletme	16
2. Sabit Sermaye	21
3. EŞgüdümlü	26
II. YOKSULLUK	31
A. Tanım	32
B. Unsurlar	51
1. Sınıflı Toplum	51
2. BölüŐümlü	58
3. İdeoloji	66
III. KURAMSAL ÇERÇEVE	72
A. Sermaye Birikimi ve Yoksulluk İlişkisi	72
B. Kuramsal Yaklaşımlar	77
1. Düzenleme Okulu	78

2. Birikimin Sosyal Yapısı	80
3. Küresel Katma Değer Zinciri	82

İKİNCİ BÖLÜM

SERMAYE BİRİKİM SÜRECİ VE MALİLEŞME

I. SERMAYE BİRİKİMİNİN MALİLEŞMESİ	85
A. Sermaye Birikiminin Dönüşümü	85
1. Mali Likidite	85
2. Malileşme	90
3. Üretimin Dönüşen Yapısı	97
B. Sermayenin Belirleyiciliği	103
1. Piyasalar Hiyerarşisi	103
2. Piyasaların Serbestleştirilmesi	110
3. Ekonomi Politikası Seçimi	115
C. Sermaye Birikiminin Gerçekleşmesi	119
1. Sermaye Birikiminin Finansmanı	119
2. Sermaye Birikiminin Küresel Yapısı	132
II. İŞLETME YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ	144
A. Üretimin Yeniden Örgütlenmesi	144
1. İşletme Gelirinin Dönüşen Niteliği	144
2. Bölüşümün Düzenlenmesi	150
3. Sermaye Birikiminden Sıyrılma	160
B. Küresel Katma Değer Zinciri	163
1. Rekabet ve Yönetişim	164
2. Küresel Katma Değer Zincirlerinin Malileşmesi	171
C. Birikimin Küresel Dağılımı	187

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALİLEŞME SÜRECİNDE

İŞGÜCÜ PİYASASI, BÖLÜŞÜM VE YOKSULLUK

I. İŞGÜCÜ PİYASASI	199
A. İşsizlik	199
B. İstihdamın Niteliği	210

II. BÖLÜŞÜM	217
A. Ücret	217
B. Eşitsizlik	226
III. YOKSULLUK	239
A. Dünyada Aşırı Yoksulluk	240
B. Uluslararası Yoksulluk Eşiği ve Güncellenmesi	248
C. Yoksulluk Verileri ve Yönetişim	257
D. Çalışan Yoksullar	263
IV. SOSYAL KORUMA VE YOKSULLUK	268
A. Malileşmenin Sosyal Koruma Üzerindeki Etkisi	268
B. Yoksullukla Mücadelede Sosyal Koruma	278
SONUÇ	284
KAYNAKÇA	292

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BLS: Bureau of Labor Statistics

BM: Birleşmiş Millerler

BSY: Birikimin Sosyal Yapısı

BW: Bretton Woods

D.S.: Dünya Savaşı

DB: Dünya Bankası

DOGÜ: Düşük Orta Gelirli Ülkeler

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

DYY: Doğrudan Yabancı Yatırım

GE: Gelişmiş Ülke

GOÜ: Gelişmekte Olan Ülke

GSSO: Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

ILO: International Labour Organization

IMF: International Monetary Fund

İKE: İnsani Kalkınma Endeksi

KKDZ: Küresel Katma Değer Zinciri

MKH: Milenyum Kalkınma Hedefi

OECD: The Organisation for Economic Co-operation and Development

SAGP: Satın Alma Gücü Paritesi

UÇÖ: Uluslararası Çalışma Örgütü

UNCTAD: United Nations Conference on Trade and Development

UNDP: United Nations Development Programme

UPF: Uluslararası Para Fonu

WB: World Bank

WDI: World Development Indicators

YE: Yükselen Ekonomiler

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: 1985-2013 Yılları Arasında Dünya Çapında Açıklanan Satın Alma ve Birleşmelerin Eğilimi	179
Grafik 2: Dünyada ve Yüksek Gelirli Ülkelerde Sermaye Birikiminin Azalışı	188
Grafik 3: Seçilmiş Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Birikiminin Azalışı (GSYİH'nın Yüzdesi Olarak GSSO)	189
Grafik 4: Sermaye Birikiminin Arttığı Ülke Grupları	190
Grafik 5: Dünyada ve Yüksek Gelirli Ülkelerde GSSSO'nun Yıllık Yüzde Artışı	190
Grafik 6: Düşük ve Orta Gelirli Ülkelerde GSSSO'nun Yıllık Yüzde Artışı	192
Grafik 7: Dünyada İşsizlik ve Büyüme Oranları (1991-2015)	205
Grafik 8: 2006 ve 2015 Yılları Arası Küresel Düzeyde Yıllık Ücret Artışı	218
Grafik 9: Gelişmiş Ülkelerde Ortalama Ücret ve İşgücü Verimliliği Artış Eğilimleri	219
Grafik 10: Seçilmiş Gelişmiş Ekonomilerde Uyarlanmış İşgücü Payı	220
Grafik 11: Seçilmiş Ülkelerde İşgücünün Uyarlanmış Gelir Payı	221
Grafik 12: Yükselen ve Gelişmekte Olan Bölgelerde Ortalama Gerçek Ücret Artışı	222
Grafik 13: Seçilmiş Yıllarda Küresel Gelir Dağılımı, 1820-2000	227
Grafik 14: Dünya Üzerinde Servetin ve Nüfusun Bölgesel Dağılımı	232
Grafik 15: Dünyada ve Seçilmiş Bölgelerde Gerçek Büyüme Oranları	234
Grafik 16: Dünyada Yetişkin Başına Düşen Servetin Bileşenleri (ABD Doları)	235
Grafik 17: 2005 Yılı SAGP'ye Göre Günlük 1,25 Dolar ve Altı Gelirle Yaşayan Kişi Sayısı (Milyon)	245
Grafik 18: 2005 Yılı SAGP'ye Göre Günlük 2,50 Dolar ve Altı Gelirle Yaşayan Kişi Sayısı (Milyon)	245
Grafik 19: 2005 Yılı SAGP'ye Göre Günlük 5 Dolar ve Altı Gelirle Yaşayan Kişi Sayısı (Milyon)	246
Grafik 20: 2011 SAGP'ye göre 1,90 Dolar Eşiğinde Dünyada Yoksul Kişi Sayısı ve Oranı	253
Grafik 21: 2011 SAGP'ye göre 1,90 Dolar Eşiğinde Yoksulluğun Bölgelerde Dağılımı	255

Grafik 22: Gelişmekte Olan Ülkelerde Çalışan Yoksullar	265
Grafik 23: Dünyada Bölgelere Göre En Az Bir Sosyal Koruma Ediminden Yararlananların Toplam Nüfusa Oranı, 2015	279
Grafik 24: Dünyada Bölgelere Göre Kamu Sosyal Koruma Harcamaları (Sağlık Hariç 2017-2019 Yıllarında Erişilebilir Son Yıl Verisine Göre)	280
Grafik 25: Refah Devleti Modellerine Göre Seçilmiş Avrupa Ülkelerinde Sosyal Harcamaların GSYİH'ya Oranları	281
Grafik 26: AB Ülkelerinde 2015 Yılı Verilerine Göre Sosyal Transferlerin Yoksulluk Riski Üzerindeki Etkisi	283

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Birikim, Bölüşüm ve İstem İlişkisi	74
Şekil 2: Düzenleme Okulunun Temel Kavramları Arasındaki İlişki	80
Şekil 3: Küresel Servet Piramidi	230
Şekil 4: Küresel Servet Piramidinin Tepe Ayrıntısı	233

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: 2006 ve 2011 Yılları Arasında İçeri Doğru DYY Getiri Oranı (%)	154
Tablo 2: 2005 ve 2011 Yılları Arasında Yeniden Yatırım Yapılan Gelirler (milyar ABD doları)	160
Tablo 3: AB 27’de Uzun Dönemli İşsizlik ve Yoksulluk Verileri (%)	207
Tablo 4: Seçilmiş Yıllara Dayalı Küresel ve Bölgesel İşsizlik Oranları	209
Tablo 5: Ülke Gruplarına Göre İstihdamın Statü Bakımından Dağılımı (%)	211
Tablo 6: Küresel Rekabet ve Niteliği	225
Tablo 7: 2000-2014 Yılları Arası Dönemde Bölgelere Göre Yetişkin Başına Düşen Servetin Bileşenleri (ABD Doları)	236

GİRİŞ

Bu çalışma, malileşme sürecinin etkisi altındaki sermaye birikimini sosyal politika bakımından incelemeyi amaçlamaktadır. Yoksulluk, sermaye birikimi ve sosyal politika arasında bağlamsal bir unsur olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda, sermaye birikimi ve yoksulluk arasındaki ilişkide işgücü piyasalarının işleyişi gözetilmektedir. Sermaye birikimi işletmenin yatırım kararlarına, yoksulluk ise bireyin ekonomik ve sosyal durumuna ilişkindir. Dolayısıyla her iki kavram da mikro düzeyde ele alınmakla birlikte, işletmenin ve bireyin bulunduğu toplumsal yapının işleyişi bakımından makro bir çözümlemeyi gerektirmektedir. Sermaye birikimi ve yoksulluk kavramları birer sosyal süreçtir. Bu iki sosyal süreç arasında ortaya çıkan nedensellik ilişkisi, iki uç görüş arasında biçimlenmektedir. Katma değer yaratılması ve dolaşımı temelindeki bu görüşlerden ilki, sermaye birikiminin yoksulluğa yol açtığıdır. İkincisi ise, birikimin yoksulluğu azalttığıdır. Kavramların birer süreci tanımlaması, iki kavram arasındaki ilişkiye yönelik mutlak yargılara varılmasını güçleştirmektedir. Bölüşüm ilişkilerini içeren bu süreçlerin dinamik bir niteliği bulunmaktadır. Zaman ve mekana dayalı olarak, kapitalist işleyişin yarattığı sosyal kurumlar ve yapıların oluşturduğu devingenlik bu dinamize yol açmaktadır. Bu bağlamda sermaye birikimi ve yoksulluk arasındaki ilişki, toplumsal yapının kurumsal işleyişi ve dönüşümü temelinde çözümlenmelidir. Dolayısıyla, birikimin gerçekleştiği işletme yapısı ve günümüzde işletmenin çevresini oluşturan makro ekonomik yapının malileşmeye dayalı biçimlenmesi, yapılacak çözümlemenin odağında yer almalıdır.

Tam istihdamı hedefleyen bir kalkınma yaklaşımının temel unsuru, sermaye birikiminin istikrarlı ve artan sürekliliğinin sağlanmasıdır. Sermaye birikimi istihdamın ve katma değer artırılmasına imkan tanır. Bununla birlikte, sınıf ilişkilerinin dengesine dayalı olarak sosyal yapının kurumsal işleyişinde düzenlenmiş sermaye birikim biçimi, işgücü piyasası üzerinden gelirin dağılımını gerçekleştirir. Düzenlenmiş bir sermaye birikim biçimi, istikrarlı bir istihdam ve ücret ilişkisi üzerinden gelir ve istem arasındaki dengeyi oluşturarak, birikimin, dolayısıyla da toplumsal yapının istikrarının temelini oluşturmaktadır. Bu istikrar, işletmelerin kar oranlarının sürekliliğine dayalıdır. Bir işletmenin kar oranı hem sermaye birikiminin

getirisi hem de rekabet bakımından başarı göstergesidir. Dolayısıyla, mikro ölçekte, bir işletmenin birikim kararı elde ettiği ve edeceğini hesapladığı kar oranlarına dayalı olarak gerçekleşmektedir. Öte yandan, kar oranları ve ücret arasındaki çelişki ile istem ve sunum arasındaki bütünleyicilik bakımından, sermaye birikimi ve yoksulluk ilişkisi tüm toplumsal yapı üzerinde belirleyici olmaktadır. Yoksulluk gelir dağılımının bir sonucu olmasının ötesinde, başta işgücü piyasası olmak üzere faktör piyasalarının düzenlenmesinde aracı olarak, kapitalizmin çelişki ve aksaklarının aşılmasında uyumu sağlayan bir sosyal kurum gibi işlediği görülebilmektedir.

Kar oranları ve sermaye birikiminin azaldığı günümüzde, birikim ve yoksulluk kavramları ve arasındaki ilişki, ekonomik ve sosyal sistemin güncel işleyişi bakımından yeniden tanımlanıp çözümlenmelidir. Toplumsal yapının kurumları ve işleyişi değişmemekle birlikte, esası değiştirmeyen dönüşümlerin etkilerinin ortaya çıkardığı tartışmalar göz önünde bulundurarak kavramları yeniden tanımlama ve aralarındaki ilişkileri sorgulamaya ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu çalışma, güncel ekonomik ve sosyal gelişmeler bakımından küresel ölçekte sermaye birikimi ve yoksulluk ilişkisini çözümlenmektedir. Ekonomi politikalarındaki dönüşümü birikimin sosyal yapısı, düzenleme okulu gibi Post Keynesyen yaklaşımlar bakımından ele alırken, işletme yapısının dönüşümünü Küresel Katma Değer Zinciri yaklaşımına dayalı olarak betimlenmektedir. Ekonomi politikaları ve işletme yapısındaki dönüşümler arasında kurulan bağ üzerinden birikim biçimi malileşme bakımından sorgulanmaktadır.

Yoksulluk, sağladığı küresel ölçekteki veriler ve günümüzde yarattığı tartışmalar bakımından Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri temelinde ele alınmıştır. Ancak, bir yandan servet eşitsizliği ve işgücü piyasalarının işleyişi gözetilirken, diğer yandan da binyıl kalkınma hedefleri, bu hedeflerin anlamı ve verilerin doğruluğu sorgulanmıştır.

Birinci bölümde, kavramların tanımlanması, malileşme ve işletme yapının dönüşümü, işgücü piyasası temelinde sosyal politikanın temel ilke ve kuralları bakımından ele alınmaktadır. Böylece çalışmanın niteliği sosyal politikaya özgü kılınmaktadır. Konunun genişliği ve çalışmanın kısıtları bakımından, endüstri ilişkileri ve işleyiş gözetilmekle birlikte, çalışmanın dışında tutulmuştur. Sermaye birikim biçiminin güncel yapısı ikinci bölümde malileşme ve işletme yapısının

dönüşümüyle betimlenmiştir. Yoksulluk verileri ise son bölümde, çalışan yoksullar, servet dağılımı ve işgücü piyasalarının yapısı bakımından birincil bölüşüm ilişkileri sosyal koruma bakımından ise ikincil bölüşüm temelinde değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMLAR VE KURAMSAL ARKA PLAN

I. SERMAYE BİRİKİMİ

Sermaye kavramının çeşitli anlamlarda kullanılması, net bir şekilde tanımlanmasının önünde engel oluşturmaktadır. Mali sermaye, sosyal sermaye¹, beşeri sermaye² ve entelektüel sermaye³ gibi kavramlar neyin nasıl biriktiği konusunda yanlış anlamalara yol açmaktadır. Kapitalizmin her şeyi metalaştıran ve mübadeleye sokan yapısı bu karmaşanın temelini oluşturmaktadır. Bu bakımdan, sermaye birikimi, iktisat alanının ötesinde, çok disiplinli bir yöntemle çözümlenmelidir.

A. Tanım

Tarihsel süreçte özel mülkiyetin topluma kabul ettirilmesi, üretim ilişkilerinde köklü bir yapısal dönüşüme yol açmıştır⁴. Mülkiyet hakkı insanlar arasındaki (yaş, fiziksel durum, sağlık vb. unsurlara dayalı) doğal eşitsizliğin ötesine geçerek, toplumsal olarak yaratılmış bir eşitsizlik biçimine yol açmıştır. Üretim aracı olan toprak üzerindeki mülkiyet hakkına karşı çıkanlar olmuştur. Ancak, üretim aracı üzerindeki egemenliğin sağladığı güç ve yarattığı eşitsizlik, mülkiyet hakkını toplumsal bir sözleşme yapılmış gibi meşrulaştırmıştır. Daha sonraki süreçte, liberalizmin ekonomik ve siyasal yanları arasındaki tutarsızlığın yarattığı otoriterlik, özgürlük fikri, eşitsizlik ve mülkiyet hakları ile birleşerek kapitalizmin ortaya çıkışını sağlamıştır⁵. Dolayısıyla, üretim ilişkilerinin kapitalist yapısı, kendiliğinden değil, bir önceki üretim biçiminin aşamalı bir şekilde dağılıp yıkılmasıyla yeni oluşan sosyal

¹ Ben Fine, **Sosyal Sermaye Sosyal Bilime Karşı**, çev. Ayşegül Kars, Yordam Kitap, İstanbul, 2011, (Sosyal), ss. 55 vd.

² Theodore W. Schultz, "Investment in Human Capital", **The American Economic Review**, Cilt: 51, Sayı:1, 1961, ss. 1 vd.

³ Nick Bontis, "Intellectual Capital: An Exploratory Study That Develops Measures and Models", **Management Decision**, Cilt: 36, Sayı: 2, 1998, ss. 63 vd.

⁴ Bkz. Jean Jacques Reousseau, **Toplum Sözleşmesi**, çev. Vedat Günyol, 7. Basım, Adam Yayınları, 1999, ss. 17 ve 31.

⁵ Sarah Bracking, Political Economy of Chronic Poverty, **Working Paper Sayı: 23**, Institute for Development and Management, University of Manchester, 2003, s. 22.

sınıflara dayalı olarak tarihsel süreçte ortaya çıkmıştır. Kitlesel imalata dayalı sanayi temelinde biçimlenen kapitalizm, salt ekonomik bir mantığın ürünü değil, aynı zamanda sanayi burjuvazisi ile onun işçi sınıfı üzerindeki başatlığını destekleyen devletin rolünü içeren politik bir yapılanmadır. Bu bakımdan üretim ilişkilerinin kapitalist yapısı devlet gücüne ve düzenlemesine dayalı bir piyasa yapılanmasını gerektirmektedir. Bir başka deyişle, üretim ilişkilerinin kurduğu alt yapı tarihsel süreçte kendine özgü sosyal biçimlerin gelişimini sağlamıştır⁶.

Sermaye birikimi, kapitalizm öncesi tarih boyunca da görülen para ya da uygun herhangi bir metanın gömülenmesi değildir. Bu bakımdan biriktirilen para, sermaye değildir. Sermaye birikimi için, üretim araçlarının mülkiyeti, piyasa ilişkisi ve kapitalizme özgü sınıflı bir toplum gereklidir. Kapitalist üretim biçimine özgü olan sermaye, paranın sermayeye dönüşmesi için gerekli koşullar ve alt yapıyı gerektirmektedir. Böylece, para sahibi olanlar üretim ilişkilerini başlatmak için, üretim araçlarını, girdileri satın alıp, geçimlerini emekleriyle sağlayanları ücret karşılığı işe alarak, üretimi gerçekleştirebilirler. Ürünlerin piyasada satılarak paraya çevrilmesiyle elde edilen karla, ticaretten ve/veya faiz karşılığı para vermektense daha çok katma değer ve dolayısıyla gelir elde edebilirler. Bu nedenle para ve mallar sermaye değildir, ancak bu ön koşullar olduğunda sermayeye dönüştürülebilmektedir⁷. Bu bakımdan, ilkel birikim paranın niceliksel sınırlarının aşılıp sermaye birikiminin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Öte yandan, kapitalist üretim biçimi, kapitalizme özgü içsel sınırlara sahip sermaye birikiminin kendini genişleten sürecini sağlamaktadır⁸. Bu bakımdan, sermaye gelecekte daha fazla kazanmak için birikim yapar, artık değerinin bir kısmını kendini genişletmek için kullanır⁹.

⁶ Michael Aglietta, **A Theory of Capitalist Regulation: The US Experience**, Translated by David Fernbach, NLB, London, 1979, s. 73.

⁷ Jason Read, "Primitive Accumulation: The Aleatory Foundation of Capitalism", **Rethinking Marxism**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2002, s. 25. ve Arif Erman, **Küresel Ekonomik Kriz: Sermaye Birikiminin Analizi**, Truva Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 92 vd.

⁸ Cyrus Bina, Behzad Yaghmaian, "Post-war Global Accumulation and Transnationalization of Capital", **Review of Radical Political Economics**, Vol, 22, Sayı: 1, 1990, s. 85.

⁹ David Kotz, Social Structures of Accumulation, the Rate of **Profit**, and Economic Crises, **Working Paper Series Sayı: 329**, Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, Amherst, 2013, (Profit), s. 3.

Sermaye mübadeleye konu olan ve mülkiyet hakları¹⁰ tarafından korunan her türlü varlık olabilir. Bu varlıkların mülkiyeti, bir kişi ya da kamu kurumuna ait olabileceği gibi, kurumsal yapılar veya tüzel kişiliklere de ait olabilir. Patent, fabrika, alt yapı yatırımları, makineler ve mali unsurlar sermaye olarak ele alınabilir¹¹. Ancak, bu varlıkların sermaye olarak sayılabilmesi için, üretim sürecine dahil olmaları gerekmektedir¹². Kullanımda olmayan, üretim sürecine dahil edilmeyen makine ve teçhizat sermaye değildir. Nitekim tamamlanmamış fabrika binaları ya da üretimin gerçekleşmediği binalar da sermaye olarak ele alınamaz. Bu bağlamda bir varlığın sermaye sayılabilmesi için, üretim sürecine dahil edilerek katma değer yaratma sürecine eklemlenmiş olması gerekmektedir¹³.

Sermayeyi mübadeleye konu olan meta olarak ele almak, üretim sürecindeki rolü nedeniyle işgücünü de sermaye olarak sayma yanılığını beraberinde getirmektedir. Bireyin işgücü ve bunun tamamlayıcısı olan eğitimi, yeterlilik ve yetenekleri de beşeri sermaye kavramı altında metalaştırılmaya çalışılmaktadır. Kuşkusuz burada işgücünün ücret karşılığı üretim sürecinde kullanılması, diğer üretim faktörlerinin mübadelesiyle bir tutulamayacağı için, kapitalizmin metalaştırma sürecinden ayrıştırılma zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Aksi durumda, işgücünün işçiden ayrıştırılması mümkün olmadığı için, beşeri sermaye kavramı köleci üretimi çağrıştırmaktadır. İşgücü piyasasının kendine özgü yapısı, sözleşme ve mübadele serbestisini işçi yararına kısıtlayarak, işçiyi metalaşma sürecinin dışında bırakarak, özgür kılmayı gerektirir¹⁴. Ayrıca işçi sermaye birikimi sürecinde hem üretim maliyeti hem de üretilen mallara istem yaratan unsur olarak, sermaye için hem olumlu (istem) hem de olumsuz (maliyet) etkileriyle ücret ilişkisi üzerinden kapitalizme özgü çelişkiyi yaratmaktadır. Bu durum ister sanayi devrimi sonrasında, ister fordist dönemde, isterse malileşmeyle anılan günümüz birikim

¹⁰ Bu iki unsur bakımından salt maddi değil fikri mülkiyet hakları gibi soyut unsurlar da sermaye olarak ele alınabilmektedir. Bkz. Scott Prudham, "Fictions of Autonomous Invention: Accumulation by Dispossession, Commodification and Life Patents in Canada", *Antipode*, Cilt: 39, Sayı: 3, 2007, ss. 411 vd.

¹¹ Thomas Piketty, *Capital in The Twenty-First Century*, Translated by Arthur Goldhammer, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, 2014, s. 46 ve İbrahim Sevindirici, *Kalkınmanın Sermaye Birikimi Politikaları ve Türkiye*, İtalik Kitaplar, Ankara, 2012, s. 16.

¹² Sadun Aren; *Ekonomi Dersleri*, 3. Baskı, İmge Kitapevi, İstanbul, 2009, ss. 53 vd.

¹³ David Harvey, *Sermayenin Sınırları*, çev. Utku Balaban, Tan Kitapevi, Ankara, 2012, (Sermayenin), s. 272.

¹⁴ Piketty, s. 46.

rejiminde olsun katma değer yaratma ve bu yaratılan değerın çevrimindeki¹⁵ kapitalizmi tanımlayan temel unsurdur. Kapitalizm öncesi bir kurum olmakla birlikte, kapitalist üretimin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden biçimlenen hanehalkı hem işgücünün yeniden üreticisi hem de malların tüketicisi olarak birikim rejimlerine uyum sağlamaktadır¹⁶. Gerçekten, ücret ilişkisi üzerinden bölüşüm ilişkileri hanehalkı gelirini ve tüketimin niteliğini belirlemektedir. Örneğin, son 40 yıllık süreçte, malileşmeyle birlikte ücret üzerinde bir baskı oluşturulurken, istemin sürekliliği hanehalkı borçlarının artmasıyla sağlanmıştır. Birikim rejimine uygun istem ve işgücü maliyetleri, hanehalkı geliri ve kredi borçları üzerinden biçimlendirilmektedir. Bu durum, daha geniş bir alanda işgücünün disiplini, yeniden üretimi ile buna bağlı olarak sosyal politika uygulamalarındaki değişimi beraberinde getirmekte ve işgücünün birikim sürecindeki rolünü belirlemektedir¹⁷.

Sermaye üretim sürecinde kullanılan bina, teçhizat, makine ve benzeri unsurlar olarak kabul edildiğinde, sermaye birikimi bir yıl içinde sabit sermaye stoğuna yapılan ekte ölçülmektedir¹⁸. Ancak, bu yalın tanıma rağmen, sermaye kavramı ilkel birikimle birlikte üreticilerin üretim araçlarından ayrılmasıyla başlayan süreçle değişen sınıflı toplumsal yapıya dayalı olarak, daha karmaşık bir anlam taşımaktadır¹⁹. Bu bağlamda, iktisat yazınında klasik iktisatçılardan başlayarak, sermayeyi üretim araçlarını ellerinde bulunduranların kazanmadıkları artığı elde etmelerine imkan sağlayan bir sosyal ilişki olarak tanımlama eğilimi bulunmaktadır²⁰. Buna göre, sermaye bir meta (üretim aracı), üretken bir birim ya da yasal bir varlık (işletme) veya ortak özellikler ve çıkarları paylaşan bir grup değildir.

¹⁵ Değerin çevrimiyle, girişimcinin elindeki fonu üretime yönlendirip yaratılan katma değeri tekrar paraya dönüştürerek, bu süreci baştan başlatabilmesini içeren sermaye çevrimi kast edilmiştir. David Gordon, Richard Edwards, Michael Reich, “Long Swings and Stages of Capitalism”, **Social Structures of Accumulation: The Political Economy of Growth and Crisis**, (ed. by David Kotz, Terrence McDonough, Michael Reich), Cambridge University Press, New York, 1994, (Capitalism), ss. 13 vd.

¹⁶ David Kotz, “The Erosion of Non-Capitalist Institution and the Reproduction of Capitalism,” **Political Economy and Global Capitalism the 21. Century, Present and Future**, (ed. by Robert Albritton, Robert Jessop, Richard Westra), Anthem Press, New York, 2007, (Erosion), s. 159.

¹⁷ Dick Bryan, Randy Martin, Mike Rafferty, “Financialization and Marx: Giving Labor and Capital A Financial Makeover”, **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 41, Sayı: 4, 2009, s. 461.

¹⁸ John Bellamy Foster, **Kapitalizmin Malileşmesi ve Kriz**, çev. Çiğdem Çıdamlı, Kalkedon, İstanbul, 2008, (Kriz), s. 35.

¹⁹ Ray Bush; **Poverty and Neoliberalism: Persistence and Reproduction in the Global South**, Pluto Press, Ann Arbor, 2007, s. 82.

²⁰ Renee Prendergast, “Accumulation of Knowledge and Accumulation of Capital in Early ‘Theories’ of Growth and Development”, **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 34, Sayı: 3, 2010, s. 424.

Bununla birlikte, kendini değerlendirebilen bir değer olarak sermaye, tarihsel süreçte ortaya çıkmış, metalaşmış sosyal ilişkidir. Toplumu yeniden üreten, bireyler arasındaki metalaşmış sosyal ilişki olarak dinamik ve kendini genişleten bir niteliğe sahiptir. Bu bakımdan, sermayenin çevrimi, birikim sürecinde değer artırılması ve akışı üzerinden insan yaşamının tüm işleyişinin belirleyici bir unsuru olur. Bu belirleyicilik, salt üretim araçlarının mülkiyetine dayalı sosyal sınıflar üzerinden kendini göstermez, aynı zamanda değer yaratılması ve elde tutulması bakımından sermaye sahipleri arasındaki rekabet üzerinden de etkili olmaktadır. Gerçekten, sermaye sahipleri arasındaki rekabetin güdülediği sermaye birikimi eğilimi, kapitalist sistemin aksaklıklarını artırmaktadır. Rekabete ayak uyduramayanlar, iflas edip piyasadan çekilirken sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi sağlanır. Bu bakımdan, kapitalizmin güncel işleyişi dikkat çekicidir. Doğrudan üretime katılmak yerine birikim sürecinin soyut varlıklarına yönelerek likitleşen sermayenin, rekabette kaybetmek bir yana üretim ve dolayısıyla sermaye birikimi üzerindeki egemenliğini artırmış olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır²¹. Rekabet ve üretim süreçlerinde egemenlik güdüsünün yönlendirdiği sermaye birikimi yeni ve daha modern üretim yöntemlerinin, daha yüksek verimlilik oranı sağlayacak şekilde uygulanması anlamına gelir²². Öte yandan, modern üretim ve yüksek verimlilik ise, sermaye birikiminin ön koşul olduğu işbölümü ve yenilik sayesinde gerçekleşmektedir²³. Bu bağlamda, sermayenin yoğunlaştığı merkez kapitalist ülkelerde egemen işletmelerin üretimden sıyrılarak üretimi küresel ölçekte örgütlemesi, daha yüksek verimlilik arayışında, yeniliklerden yararlanarak işbölümü ve uzmanlaşmayı artırmasını içeren modern bir üretim ve birikim yöntemidir.

Kendini genişleten bir unsur olarak sermayenin varlığı, meşruluk için mülkiyet hakkını, değer yaratılması için özgür işgücünü, üretim aşamasına girdileri sağlamak ve değeri gerçekleştirmek için piyasayı gerektirirken, tüm bunları güvenceye alıp düzenleyecek ulus devleti zorunlu kılmaktadır. Bu bakımdan, sermaye kendini genişleten bir varlık olarak küresel, biçim olarak ise ulusal

²¹ Guido Starosta, "Global Commodity Chains and the Marxian Law of Value," *Antipode*, Cilt: 42, Sayı: 2, 2010, (Global), s. 445.

²² Anwar Shaik, "The Falling Rate of Profit and the Economic Crisis in the U.S.," *The Imperiled Economy: Book I Macroeconomics from a Left Perspective*, (ed. Robert Cherry et al.), The Union for Radical Political Economy, New York, 1987, s. 122.

²³ Prendergast, s. 413.

kalmaktadır. Bir başka deyişle, sermaye akışkanlığı bakımından küresel, ancak kurumsal yapısı nedeniyle ulusaldır. Sermayenin merkezileşerek kendini genişletmesinin sonucu olan işletme yapısının güncel dönüşümü, bu görüşe karşı çıkmak yerine desteklemektedir. Üretim sürecinin parçalanarak işletme yapısının küresel ölçekte yayılması, işbölümü ve uzmanlaşmanın artmasından başka bir şey değildir. Öte yandan, işbölümü ve uzmanlaşma piyasa boyutlarına bağlıyken, piyasanın olduğu yerde devlet vardır²⁴. Küresel ölçekte gerçekleşen birikimin bu yapısı, egemen işletmenin ağındaki işletmelerin üretim araçları üzerinden yaratılan katma değerdeki payını ve rekabeti, uluslararası sermayeyi çekmek için rekabet halindeki ulus devlet politikalarının farklılıkları üzerinden düzenlemesini içermektedir²⁵. Gerçekten sermaye birikimi üzerine yoğunlaşan Düzenleme Okulu, Birikimin Sosyal Yapısı Yaklaşımı ve diğer güncel Post-Keynesyen yaklaşımlar, sermaye birikimini, birikim sistemini oluşturan ulusal sistemlerin tarihsel kurumlara, politikalara ve uygulamalara dayalı olarak ele almaktadır²⁶.

Sermaye birikim süreci yalın olarak üç aşamada özetlenebilir. İlk olarak, kar elde edebilmek için girişimci, parasal bir fonla üretim için gerekli unsurlara ve girdilere yatırım yapar. İkinci olarak, iş organizasyonunu biçimlendirerek üretimin bileşenleri aracılığıyla girdileri nihai ürüne dönüştürür. Son olarak ise nihai ürünler tekrar paraya dönüştürülür. Ancak, gelirin sürekliliği ve diğer rakipler karşısında piyasada kalmak, bu parasal fonu tekrar sermayeye dönüştürüp, sermaye birikimiyle çevrimi devam ettirmeyi gerektirmektedir. Bu yalın betimlemede ilk aşamadan itibaren gözlenen kurumsallaşmış çevresel etmenler, sermaye birikim sürecinin tüm aşamalarını etkilemektedir. Para ve kredi sistemi, devletin ekonomiye katılım biçimi ve sınıf mücadelesinin yapısı gibi unsurlar, bu kurumsal etkilerin en belirgin olanlarıdır. Paranın birikim sürecini başlatan mübadele aracı ve sonucundaki unsur olması, para ve kredi sisteminin, sürecin her aşaması için gerekli ve merkezi bir önem kazanmasına yol açmıştır. Diğer yandan, destek, teşvik, düzenleme ve istem yaratma özelliklerine bağlı olarak devletin ekonomiye katılım biçimi, kar oranları ve

²⁴ Adam Smith, **Ulusların Zenginliği**, çev. Ayşe Yunus, Mehmet Bakırcı, Cilt 1. 4. Baskı, Alan Yayıncılık, 2004, ss.29 vd.

²⁵ Bob Jessop, "The 'Return' of the Nation State in the Current Crisis of the World Market", **Capital and Class**, Cilt: 34, Sayı: 1, 2010, (Crisis), s. 41.

²⁶ Duncan K. Foley, "The Political Economy of Postcrisis Global Capitalism", **The South Atlantic Quarterly**, Cilt: 111, Sayı: 2, 2012, (Political), s. 258.

yatırım kararları üzerinde etkili olmaktadır. Sınıf mücadelesinin yapısı ise, işletme içinde iş örgütlenmesi bağlamının ötesinde, işgücü sunumu, nihai mallara olan istemin biçimlenmesi gibi düzenlemeye özgü ekonomik, sosyal ve siyasal unsurların belirlenmesiyle, sermayenin kar beklentisi ve yatırım kararlarının biçimlenmesinde etkili olmaktadır²⁷.

Para ve kredi sistemi üzerinden mali olayların birikim sürecinin tüm aşamaları üzerindeki etkisi, belirleyici bir kurumsal yapıya dönüşmüştür. Kredi ve mali araçlar, birikim süreci üzerinde egemen bir hızlandırıcı olarak işlev görür. Yatırımları teşvik ederek birikim oranını artırır. Ancak bu durum, aynı zamanda birikim sürecinde duyarlılığı artırarak, kırılğanlıklara da neden olur. Başlangıçta mali alanın canlandırdığı birikim süreci hızla genişler. Sağlanan yüksek getiriler, kar oranlarının gelecekte de sürdürüleceği beklentisiyle birikim kararlarını spekülâtif bir şekilde teşvik eder. Bu süreç bir yandan aşırı birikim ve üretime yol açarken, diğer yandan da ürünlerin satılıp tekrar sermaye çevrimini destekleyecek parasal fona dönüştürülememesi nedeniyle krize yol açar. Gerçekten, sermaye birikimi kar oranlarına göre biçimlenip, faiz oranının artmasına dayalı olarak da gerilemektedir. Mali alana dayalı genişleme dönemlerinin başlangıcında, bir yandan faiz oranlarının istikrarlı kalması, diğer yandan da kar oranlarının artışı yatırımları desteklemektedir. Düşük faiz oranlarının istikrarının bozulup yükselişe geçmesiyle, kar oranları ile arasındaki açık kapanmaya başlar. Bu durumda, yüksek faiz oranları, hem işletmelerin borç verebilecekleri fonları çekmekte, hem de likiditenin azalmasıyla daha da yükselmektedir. Diğer bir deyişle, kar ve faiz oranları arasındaki açık, genişlemenin başından ortasına kadar dikkat çekici bir şekilde artmakta, sonrasında ise azalmaktadır²⁸.

Kar oranları yatırım kararını ve dolayısıyla sermaye birikim oranını belirlemektedir. Öte yandan, yatırım harcamaları da sermaye stoğunu artırdığı için, kar oranı üzerinde etkili olmaktadır. Buna karşın, işgücü piyasası üzerinde baskı yaratılarak da kar oranı tekrar artırılabilir. Ancak, bu yapıda sermayenin

²⁷ David M. Gordon, Richard Edwards, Michael Reich, **Segmented Work, Divided Workers: The Historical Transformation of Labor in The United States**, Cambridge University Press, New York, 1987, (Work), s. 24.

²⁸ Jim Crotty, "The Role of Money and Finance in Marx's Crisis Theory", **The Imperiled Economy: Book I Macroeconomics from a Left Perspective**, (ed. by Robert Cherry et al.), The Union for Radical Political Economy, New York, 1987, ss. 77 vd.

yoğunlaşması kar oranlarını yine düşürmekte ve sonuçta krize yol açmaktadır²⁹. Kar oranlarının düşüşü karşısında, sermaye birikimi sürdürülemez ve mali fonlar artık etkin olarak sanayi alanına yönlendirilemez. Dolayısıyla daha düşük yatırım, daha yüksek işsizliğe neden olur. Öte yandan, üretimden çekilen sermaye likiditeyi artırmakta ve yeni alanlara yönelerek mali genişlemeyi başlatmaktadır. Bu durum, gerçek sektörde sermaye birikimi sürecinin, spekülasyona dayalı olarak borç alma ve vermenin farklı yollarıyla yenilenmesidir³⁰.

Birikim oranlarıyla kar oranları arasındaki bağlantıya ilişkin bu teorik tartışma, günümüz küresel ekonomisinin işleyişinde gözlenmektedir. Gerçekten, sermayenin yoğun olduğu merkez ülkelerde, kar oranlarının düşüşü birikim oranlarındaki azalmaya yansımaktadır. Gerçek sektör işletmelerinde faiz ile kar payı ödemeleri gibi artan mali ödemeler, kar oranlarını ve ardından birikim oranlarını düşürmektedir³¹. Öte yandan, malileşme süreci olarak tanımlanan bu yapıda, sermaye çevrimindeki dönüşüm, sermaye kadar işgücü üzerinde de etkili olmuştur. Bölüşüm ilişkileri, kredi sistemi üzerinden yapılandırılarak, nihai ürüne olan istem hanehalkı borç oranının artırılmasıyla yönetilmiştir. Son 40 yıldır işgücü maliyetlerinin baskılanması ve fonksiyonel gelir dağılımının işgücünün aleyhine işlemesi karşısında, istem kredi ve borçlanmayla finanse edilmektedir. Bir yandan, çalışanların üretimden aldıkları pay azalırken, diğer yandan yaşam standartlarını koruyabilmek için kredi borçları faiz ödemelerinin arttığı görülmektedir³².

Kapitalist sistemin üretim, mübadele ve kredi gibi temel unsurları arasında ve bu unsurların kendi içinde eşitsiz bir gelişim ve sürekli bir dengesizlik durumu bulunmaktadır. Bu nedenle, artık değer yaratma ve üretimin karlı kalmasına dayalı bu sistem sürekli bir gelişim, genişleme ve yenilenmeyi içermektedir³³. Kapitalizmin bu dinamik yapısı, temelde mal üreten bir ekonomik sistem olmasından

²⁹ Thomas I. Palley, "Conflict, Distribution, and Finance in Alternative Macroeconomic Traditions," **Power, Employment, and Accumulation**, (ed by Jim Standford, Lance Taylor, Ellen Huston), M.E. Sharpe, New York, 2001, (Distribution), s. 119.

³⁰ Marc Pilkington, "Transnational Corporations in a Global Monetary Theory of Production: A World System Perspective", **Journal of World Systems Research**, Cilt: 16, Sayı: 2, 2010, s. 253.

³¹ Özgür Orhangazi, Financialization and Capital Accumulation in the Non-financial Corporate Sector: A Theoretical and Empirical Investigation of the U.S. Economy: 1973-2003, **Working Paper Series Sayı: 149**, Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, Amherst, 2007, (Accumulation), s. 13.

³² Bryan ve diğerleri, s. 464.

³³ Maria N. Ivanova, "Money, Housing and World Market: The Dialectic of Globalised Production", **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 35, Sayı: 5, 2011, (Money), s. 855.

kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla sermaye birikimi malların üretimi ve tüketimindeki sabit bir genişlemeye bağlıdır. Bu bakımdan, sermaye üretim sürecine dahil olmadan ve tüketim gerçekleşmeden, getiri sağlamaz. Sonuçta, malileşme kapitalizmin bu özgün özelliklerini değiştirmeksizin, mal üretimi ve tüketimine dayalı olarak katma değer yaratılıp bölüşülmesine ilişkin bir piyasa işleyişine yönelik sermaye birikimi sürecini düzenlemektedir³⁴.

Sermayeye dayalı üretim ve toplum yapısının, kapitalizm öncesi toplumsal yapılara göre en belirgin özelliği, ekonomik büyüme ve tüketim bakımından sağladığı üstünlükle özgün bir refah biçimini ortaya koyabilmesidir. Sermaye birikimi, kapitalizm öncesine göre kıyaslanamaz yüksek ekonomik büyüme hızlarına imkan sağlamıştır. Üretim ve tüketimi hızla artırabilmesiyle dikkat çekmektedir³⁵. Bu bakımdan, sermaye birikimi kalkınmayı tanımlayan bir unsurdur. Ekonomik büyümenin refahı artıracığı varsayımı üzerinden, yaşam standartlarının ön koşulu olarak sermaye birikimi ortaya çıkmaktadır. Kalkınma için sermaye birikimi hem bir gereklilik, hem de bir hedeftir. Bu bakımdan kalkınma ve birikim ilişkisi döngüselidir³⁶. Gerçekten, kapitalist sistemde işsizlik ve yoksulluğun azaltılması sermaye birikimine bağlıdır. Yatırımların artırılması sadece üretim kapasitesinin artması anlamına gelmez, aynı zamanda toplam istemin bir unsuru olarak gelir yaratılmasını sağlar. Ancak günümüzde, bir yandan ekonomi politikaları tam istihdam hedefinden uzaklaşırken, diğer yandan ise getirilerin artmasına rağmen birikime ayrılan pay azalmaktadır³⁷. Oysa gelir ve istidam yatırım oranlarına bağlıdır. Sermaye birikimi yeni işler yaratmakta, toplam isteme katkıda bulunmakta ve üretimi artırarak kalıcı işleri desteklemektedir. Yatırım oranı ne kadar artarsa, sermaye stokunun yoğunlaşmasıyla istihdamın niceliği ve niteliği de o ölçüde

³⁴ Maria N. Ivanova, "Consumerism and the Crisis: Wither 'the American Dream'?", **Critical Sociology**, Cilt: 3, Sayı: 3, 2011, (Consumerism), s. 341.

³⁵ Duran Bell, **Wealth and Power: Survival in a Time of Global Accumulation**, Altamira Press, New York, 2004, s. 14. ve Erinç Yeldan, **İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri**, Efil Yayınevi, Ankara, 2010, (Büyüme), s. 9 vd.

³⁶ Kalyan K. Sanyal, "Accumulation: Poverty and State in third World: Capital/Pre-Capital Complex", **Economic and Political Weekly**, Cilt: 23, Sayı: 5, 1988, s. 27.

³⁷ Zeliha Göker, Kutlu Dane, "İşsizliğin Azaltılmasında Devletin Rolü Ne Olmalıdır? Post-Keynesyen Bir Yaklaşım", **Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler**, Cilt 2, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara, 2011, s. 39.

yükselmektedir³⁸. Tüketim malları refahı artırır, ancak sermayenin amacı toplumsal refahı artırmak değil gelir elde etmektir. Sermaye birikimi bu geliri artırmak için gerçekleşmektedir. Dolayısıyla sermaye birikiminin yoksulluğu azaltabilmesi için düzenlenmesi gerekmektedir³⁹.

Ekonominin genişlemesi⁴⁰ sermaye birikimidir. Ancak bu genişleme kar oranınca sınırlandırıldığı için, kar oranına bağlı olarak gelir dağılımı ve dolayısıyla tüketim birikim süreci için önem kazanmaktadır. İki yönlü bu ilişkide, bir yandan artık değer üzerinden gerçekleştirilen sermaye birikiminde artık değer artırılmasına dayanan kar oranı, diğer yandan da yatırımlar üzerinde güdüleyici etkisi olan istem etkili olmaktadır⁴¹. Bu bakımdan kapitalist sistemin krizlerinde, işgücü ve sermaye arasındaki bölüşüm ilişkilerinin de etkili olduğu görülmektedir. Gerçekten, işlevsel gelir dağılımına göre sermayenin payı arttığında, çalışanların tüketimi ulusal gelire göre düşük kalmaktadır. Dolayısıyla bu durum eksik tüketim nedeniyle krize yol açabilmektedir. Öte yandan, sermaye gelir payını sürekli olarak artıramaz ise, kar oranlarındaki azalma yatırım oranlarını düşürmektedir⁴². Makine ve binalara yapılan harcama olarak sermaye birikimi, sadece sunumu değil istemi de belirleyip yönlendiren bir unsurdur. Bir önceki mali dönemin tasarruflarından daha fazla sermaye harcamasına imkan veren ve böylece istemin artmasını sağlayan unsur, sermayedarın finansmana erişimidir. Bu borçlanma gerekliliği ise, gelecekteki kar artışını gerektirmektedir. Kamu açıkları da istemi artıran benzer bir etkiye sahiptir. Ancak, kapitalist toplumda, hanehalkı tüketimi toplam istemin üçte ikisine denk geldiği için, üretimin, artık değer ve birikimin gerçekleştirilmesinde esaslı

³⁸ Ricardo Ffrench-Davis, "Employment and Real Macroeconomic Stability: The Regressive Role of Financial Flows in Latin America", **International Labour Review**, Cilt: 151, Sayı: 1-2, 2012, s. 33. Keynesyen bir açıklama için bkz. Hanjörg Herr, Bea Ruoff, Carlos Salas, "Labour Markets, Wage Dispersion and Union Policies", **International Journal of Labour Research**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2014, s. 60.

³⁹ Bkz. Harvey, Sermayenin, s. 304.

⁴⁰ Bkz. David P. Levine, "Determinants of Capitalist Expansion," **Economic Development and Cultural Change**, Cilt: 30, Sayı: 2, 1982, s. 299.

⁴¹ Deepankar Basu, Rama Vasudevan, "Technology, Distribution and the Rate of Profit in the US Economy: Understanding the Current Crisis", **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 37, Sayı: 1, 2013, s. 64.

⁴² David M. Gordon, Thomas E. Weisskopf, Samuel Bowles, "Power, Accumulation and Crisis: The Rise and Demise of the Postwar Social Structure of Accumulation", **The Imperiled Economy: Book I Macroeconomics from a Left Perspective**, (ed. by Robert Cherry et al.), The Union for Radical Political Economy, New York, 1987, s. 43.

unsurdur⁴³. Öte yandan bölüşüm ilişkilerinde dikkat çeken diğer bir unsur ise, işletmeler arasındaki rekabetin yeni teknolojilere dayalı olarak teknik değişimi sağlayacak sermaye harcamalarını artırmasıdır. Bu durum rekabet üstünlüğü sağlamakla birlikte, işgücünden tasarruf ettiren teknik değişimin üretimde kullanılan sermaye miktarını artırması sonucu kar oranlarının azalmasına yol açar. Bu bakımdan gelir dağılımı, istem ve sermaye birikimi arasında birbirini tamamlayan sistematik bir ilişki bulunmaktadır. Ancak bu ilişki, kapitalist sistemin dinamik yapısı nedeniyle de çelişkiler yaratmaktadır⁴⁴.

Kapitalizmin dinamik yapısının yarattığı uzun dönemli dalgalanmalar kurumsal bir yapı içinde dönemsel olarak istikrarlıdır. Gerçekten, sermaye birikimi düzenlenmemiş, doğal bir ortamda karmaşa içinde gerçekleşmez. Yatırımcı, beklediği getiri oranını hesaplayabileceği makul bir ortam olmadan üretime yatırım yapmaz. Dolayısıyla, birikim, bölüşüm ve tüketimin ilişkisinin kurulabileceği uygun bir iş organizasyonunun gerçekleştirilebileceği kurumsal bir yapının kurulması gerekmektedir⁴⁵. Bu bakımdan, yukarıda betimlenen çelişkilerin sınıflar arasındaki güç dengesi ve işletmelerin kendi aralarındaki rekabeti sonucu biçimlenen birikim rejimleri, esasen bir yeniden üretim düzeni kurarak, tüketim ve birikim arasında görece uzun dönemli kurumsal yapılara dayalı istikrar sağlamaktadır⁴⁶.

Günümüzde merkez kapitalist ülkelerde, sermaye birikiminin bölüşüm temelindeki yapısı dört özelliği öne çıkarmaktadır. İlk olarak, belirli bir dönemde kar lehine bölüşümdeki değişim, üretim yöntemlerindeki değişim üzerinden karlılık ve dolayısıyla yatırım güdüsünü dönüştürmektedir. İkinci olarak, kullanılan üretim faktörlerinin oransal değişimi ile teknik değişim arasında, sektörel değişimi de beraberinde getiren, sermaye birikimini etkileyen bir ilişki bulunmaktadır. Örneğin son 30 yıldır merkez kapitalist ülkelerde, sanayiden kaçınma bağlamında mal üretiminden hizmetler sektörüne geçişle sermaye birikimi azalmaktadır. Bununla

⁴³ Andrew Glyn, **Capitalism Unleashed: Finance, Globalization, and Welfare**, Oxford University Press, New York, 2006, s. 53.

⁴⁴ Özgür Orhangazi; “Financial” vs. “Real”: An Overview of the Contradictory Role of Finance, **Working Paper Sayı: 274**, Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, Amherst, 2011, (Financial), s. 6.

⁴⁵ Gordon ve diğerleri, *Work*, ss. 10 ve 23.

⁴⁶ David Kotz, “The Regulation Theory and the Social Structure of Accumulation Approach”, **Social Structures of Accumulation: The Political Economy of Growth and Crisis**, (ed. by David Kotz, Terrence McDonough, Michael Reich), Cambridge University Press, New York, 1994, (Regulation), ss. 86 ve 88.

birlikte, bu değişimin ücret artışlarını kontrol etmeyi sağlaması, bölüşüm ve istem üzerinden birikim güdüsünü azaltan bir etkiye de yol açmaktadır. Üçüncü olarak, yurt dışına doğrudan yatırımların artması, merkez kapitalist ülkelerde ücretler ve istem üzerinde bir baskı yaratmaktadır. Dördüncü ve son olarak ise, ücretlilerin pazarlık gücünün sürekli olarak azaltılması, bölüşüme ilişkin değişimler üzerinden istem ve birikim ilişkilerini de yenilemektedir. Sonuçta, nihai talebin durağan artışı ve gittikçe zayıflayan yatırım güdüsü, mali alan üzerinden sürdürölür kılınmaya çalışılmaktadır⁴⁷.

Sermaye birikimi, kapitalist sistemin dinamik yapısında, salt ekonomik alanı değil toplumsal yapının bütünün biçimlenmesindeki temel unsur olarak yer almaktadır. Bu bakımdan, karmaşık ve çok yönlüdür. Bir yandan işletmeye özgül bir sabit sermaye artışı kararı olarak görülebilecekken, diğer yandan sınıflar arası ve sermayenin kendi içindeki ilişkileri rekabet üzerinden düzenleyen daha geniş bir özelliği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda sermaye birikimi, işletmede sabit sermaye artışının eşgüdümle düzenlenmesine ilişkin bir kavramdır. Bu yaklaşımla, sermaye birikimini hem mikroekonomik bağlamda, hem de politik ekonomi alanında sosyal ve siyasal kurum ve unsurlarla birlikte inceleme imkanı sağlanmaktadır. Bu bakımdan sermaye birikimi, işletmede sabit sermayenin üretim-tüketim ve rekabet ilişkilerinin eşgüdüm sürecine dayalı olarak artışıdır.

B. Unsurlar

Sermaye birikimi kavramını çok disiplinli bir yapıda çözümlmek için ortaya konulan yukarıdaki tanımı, işletme, sabit sermaye ve eşgüdüm unsurları üzerinden bir betimlemeyi gerektirmektedir.

⁴⁷ Aldo Barba, Massimo Pivetti, "Distribution and Accumulation in Post-1980 Advanced Capitalism", *Review of Keynesian Economics*, Inaugural Issue, 2012, s. 135.

1. İşletme

Sermaye birikimi kar elde etmenin ve yeniden yatırım yapmanın mikroekonomisi olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, sermayenin işgücü ve diğer üretim faktörlerini bir araya getirip, işletme olarak tanımlanan, belirli bir kurumsal çerçevede örgütlediği görülmektedir. Bununla birlikte, iş örgütlenmesinin gerçekleştiği işletme için, başta işgücü piyasası olmak üzere faktör ve mal piyasaları dışsaldır. Dolayısıyla, sermaye birikimi temelinde mikroekonomik bir işleyişe dayanmakla birlikte, aslında işletmenin içinde bulunduğu kurumsal çerçeveyi oluşturan, piyasaya ilişkin, sosyal, politik, kültürel ve yasal kurumları da içeren daha geniş bir yapıda gerçekleşmektedir. Gerçekten, bir sermayedar, birikim sürecinde kendi işletmesindeki iş organizasyonunu biçimlendirmede mülkiyet hakkına dayalı olarak özgürdür. Ancak, bu özgürlüğü içinde bulunduğu toplumsal yapı bağlamında kısıtlanmış ve/veya biçimlenmiştir⁴⁸.

Bu mikro bakışa ilişkin sermaye birikimi teorisinde karlılık ön plana çıkmaktadır. Yatırım kararları karlara göre belirlenmektedir. Dolayısıyla ekonomik koşullar gelecekteki karlar ve sermaye mallarına olan talebi belirlemektedir⁴⁹. Gerçekten, geleneksel işletme teorisinde, yatırımlar üzerindeki mali kısıt ve yatırımların karlılığı sermaye birikimini belirleyen unsurlar olarak görülmüştür. Buna göre, karlar işletmelerin hem içsel fonlarını genişleterek birikimi artırmakta hem de kredi alabilmeleri için mali kurumlarca olumlu bir işaret olarak görülmektedir. Ayrıca karlı bir işletme yeni hisse senedi çıkararak fonlarını genişletip birikimi destekleyebilmektedir. Öte yandan kar, sermaye birikimi üzerinden işletmenin rekabetçi konumunu artırabildiği için bu öneme sahiptir. İşletmelerin varlıklarını sürdürmeleri ve güçlerini artırmaları kar oranlarına bağlıdır. Ancak, rekabetçi bir dünyada var olmak ve çevreyi kontrol edebilmek büyümeyi gerektirmektedir. Büyümek, sermaye birikimini artırmak, işletmelerin etki alanını genişleterek geleceğe ilişkin belirsizlikleri azaltmaktadır. Büyümenin ön koşulu olan kar, birikim sürecindeki mali kısıtları kaldırmaktadır. Döngüsel olarak, işletmenin birikim kararı

⁴⁸ Gordon ve diğerleri, *Work*, s. 25. Dolayısıyla, işgücü piyasasının diğer faktör piyasalarından ayrılan kendine has özellikleri nedeniyle, işverenin yönetim hakkının kısıtlanması tek bir örnek olmadığı gibi, işverenin ya da daha geniş bir bakımdan sermayenin kısıtlanması da sıra dışı değildir.

⁴⁹ Orhangazi, *Accumulation*, s. 18.

belirlenen kar marjı üzerinden fiyatlama sürecini ve rekabetçi konumunu da belirler. Bu bakımdan, kar işletmelerin esaslı hedefi değil, ancak sermaye birikimini sağlayan unsur olarak önem kazanmaktadır⁵⁰.

İşletmelerin piyasada var olabilmek ve kar oranlarını artırabilmek için giriştikleri rekabet, verimlilik ve tasarrufları artırarak birikim üzerinde etkili olmaktadır. Rekabet sürekli olarak maliyetleri azaltma ve daha etkin üretme baskısı yaratmaktadır. Bu durum, işletme içinde ücretlerin baskılanması ve gelirin artışıyla birlikte likit varlıkların yükselmesiyle, makro ölçekte tüketimi de denetim altına almaktadır. Ancak sonuçta, üretken kapasitenin tüketimden daha hızlı artmasına da yol açmaktadır⁵¹. Yüksek karlılık, işletmelerin somut ve soyut varlıklarının birikimini kolaylaştırırken, piyasanın sınırlarına kadar girdileri dönüştürme yeterliliğini artırabilmektedir. Kar elde etmede başarılı olan işletmeler, rekabetin bir sonraki çevriminde üstünlük elde etmektedir. Bu bakımdan, sermaye birikimi işletmenin büyümesinin hem sonucu hem de nedenidir. Ancak, tam rekabet koşulları gerçek hayatta sağlanmış olsa bile, sermaye birikimi rekabetin işleyişini sistematik olarak bozmaktadır. Rekabetin yoğunluğu kar oranları üzerinde etkili olmakla birlikte, sermaye birikimi rekabetin işleyişinde bakışsızlığa yol açar. Sermaye birikimi ekonomik sistemde oligopolcü bir eğilime yol açmaktadır. Böylece piyasada az sayıda büyük işletme veya ağ biçiminde örgütlenmiş çok sayıda bağımsız işletme görülmektedir⁵². Yoğunlaşan rekabet karşısında piyasanın bu şekilde biçimlenmesi, egemen işletmelerin yönetilen rekabet üzerinden diğer işletmelere karşı üstünlük elde etmesini ve işgücü maliyetlerini baskılamasını olanaklı kılmaktadır. 1970’li yılların ortalarına kadar, üçüncü dünya ülkelerinin kalkınmacı politikaları sonucu yoğunlaşan rekabet ve düşen kar oranlarına karşı Amerika Birleşik Devletleri’ndeki (ABD) işletmelerin tepkisi de bu teorik yaklaşımla bakışlımlı gerçekleşmiştir⁵³.

ABD’deki işletmeler piyasa koşullarına örgütsel bir biçimle uyum sağlamıştır. Bir işletmenin başarısının temeli iki unsura dayanmaktadır. İlk unsur,

⁵⁰ Thomas Dallery, “Post-Keynesian Theories of the Firm under Financialization”, **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 41, Sayı:4, 2009, ss. 494 ve 496.

⁵¹ Edward Nell, “Transformation Growth and Stagnation”, **The Imperiled Economy: Book I Macroeconomics from a Left Perspective**, (ed. by Robert Cherry et al.), The Union for Radical Political Economy, New York, 1987, s. 93.

⁵² Michael Joffe, “The Root Cause of Economic Growth under Capitalism”, **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 35, Sayı: 5, 2011, s. 882.

⁵³ Gordon, Weisskopf, Bowles, s. 48.

çalışanların vasıflarının yanı sıra yaratıcılıkları ve yönetsel becerileri ile bilgiyi kodlayıp örtülü olarak kullanma yetenekleri dahil olmak üzere, işgücüdür. İkincisi ise sabit sermayesidir. Bu iki unsur, rakip ve diğer aktörlere göre uygun bir egemenlik, üretim hacmi üzerinde doğrudan kontrol gücü sağlar. Böylece işletmenin ürün niteliği ve niceliği gibi sınırlar ile stok kısıtlarını aşmalarını sağlar. Zaman, mekan, işletme ve sektöre göre değişmekle birlikte, bu iki unsur üzerindeki egemenliğin sağladığı esneklik, küçük üreticiler, tüccarlar ve diğer aktörler üzerinde kontrol gücü sağlamaktadır. Dolayısıyla, piyasa yapısı ve/veya teknolojik ve bilimsel değişimler karşısında, egemen işletmeler hem girdilerde hem de üretim ölçeğinde esnekliğin gücüne dayalı bir üstünlük edinir. Bu bakımdan, egemen işletmeler hem rakipleri hem de tedarikçileriyle ilişkilerinde güçlü bir konum edinir⁵⁴.

Üretimin egemen işletmeler bağlamında merkezileşerek oligopolcü bir rekabeti oluşturması, beraberinde sermaye birikiminden sıyrılma çabasına da yol açmaktadır. Egemen işletmelerin artan ticari ve mali faaliyetleri, bir eğilimin ötesinde, daha geniş bir dönüşümün parçasıdır. Küresel üretim ağlarındaki esneklik ve dikey parçalanmanın bir sonucu olan ticari ve mali faaliyetlerin artışı, üretimle ilişkili maliyet ve risklerin ağın tabanına doğru baskılamasını sağlamaktadır. Birikimden sıyrılmaya dayalı egemen işletme politikaları, işletmenin etki alanını genişletirken, gelirleri artırmakta, ancak karları oransal olarak azaltmaktadır. Sürekliliği olmamasına rağmen getiri potansiyeli olan faaliyetler, üretim ağındaki zincir uzunluğuyla birlikte artmakta, bu durum üretilen katma değerün üretim dışındaki alana da daha yüksek oranlarda rant ve spekülatif getiriler şeklinde akmasına yol açmaktadır. Bu bakımdan, üretime sokulmayan likit varlıklar ve diğer soyut varlıklar için getiri imkanları artmaktadır⁵⁵. Kar sermaye birikimini sağlayan bir unsur olarak önemliydi. Ancak, sermaye birikiminden sıyrılırken işletme gelirinin kar, rant, herhangi bir tür arbitraj geliri, mali gelir veya işletmenin kendi hisseleri üzerinden bile sağlanabilen bir spekülatif gelir olmasının önemi yoktur.

Geleneksel olarak yazında işletme sadece bir üretim fonksiyonu olarak ele alınmaktadır. Öte yandan bir sözleşmeler bütünü veya içsel yapısını incelemeksizin

⁵⁴ Joffe, s. 884.

⁵⁵ Richard McIntyre, "The Political Economy and Class Analytics of International Capital Flows: United States Industrial Capital in 1970s and 1980s", **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 22, Sayı: 1, 1990, s. 146.

bir varlıklar topluluğu olarak da betimlenmektedir. Ancak bu kısıtlı görüşlerin dışında, işletmeler, soyut değil gerçek bir varlık olarak, toplu bilgi ve yeterliliklerin ortaya çıkan mülkiyeti olarak da tanımlanır. Buna göre, işletme nedensel güçleri olan, seçme parçalar bütünüdür⁵⁶. Bu bakımdan, bir işletme, piyasanın kendi işleyişinde gerçekleştirilebileceğinden daha etkin bir şekilde yönetilmesiyle, alan ve ölçeğin ekonomik ilişkilerini örgütleyen piyasanın görünen eli olarak işlev görür⁵⁷. Öte yandan, bir işletme faaliyetleri içselleştirip yönetimi üstlenmektedir. Böylece faaliyetleri işletme içi yönetim hiyerarşisi içinde örgütleyerek maliyetlerini azaltır. Böylece, basit piyasa işlemlerinin ötesinde örtük bir eşgüdüm biçimiyle örgütlenmenin ağ biçimi ortaya çıkmaktadır. Gerçekten, piyasa yönetiminin sağlayamayacağı maliyet avantajları, işletmede işlem maliyetlerinin düşürülmesiyle gerçekleştirilir⁵⁸. İşletmenin, piyasa mekanizmalarının eşgüdümünden düşük maliyetler, daha yüksek verim ve karlar sağlamasını mümkün kılan bu idari eşgüdümlü, rekabet üstünlüğü kazandırmaktadır⁵⁹.

İşlem maliyetlerini en aza indirmek, işletmenin beceri özgünlüğüne dayalıdır. İşletmeler ile alıcı ve tedarikçiler gibi aktörler arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi beceri özgünlüğüne belirlendiği gibi, işlem maliyetlerini de en aza indirebilmektedir. Gerçekten, işlemler bir yandan özel ve tahsis edilmiş yatırımları gerektirirken, aktörler arasındaki bağımlılığı da artırmaktadır⁶⁰. Bir başka deyişle, işletme rekabetin düzenlenmesinde başarısız ve yetersiz bulunduğu piyasa yönetişimini, işlem maliyetlerinin sağladığı üstünlükle aktörleri kendi çıkarlarına yakın ilişkileri seçmeye yönlendirmektedir⁶¹. Bu bakımdan, piyasaya etkin bir şekilde alternatif olabilecek hiyerarşi koşulları yaratılmaktadır. Bununla birlikte, piyasa ve hiyerarşik yapılar arası örgütlenmelerde bulunmaktadır⁶². Üretim sürecine özgü yatırımlar ve

⁵⁶ Joffe, 876.

⁵⁷ Albert Schrauwers, "A Genealogy of Corporate Governmentality in the Realm of the 'Merchant – King': The Netherlands Trading Company and the Management of Dutch Paupers", **Economy and Society**, Cilt: 40, Sayı: 3, 2011, s. 394.

⁵⁸ Timothy J. Sturgeon, "From Commodity Chain to Value Chains: Interdisciplinary Theory Building in an Age of Globalization", **Frontiers of Commodity Chain Research**, (ed. by Jennifer Bair), Stanford University Press, Stanford, 2009, s. 120.

⁵⁹ Schrauwers; s. 375.

⁶⁰ Jennifer Bair, "Analysing Economic Organization: Embedded Networks and Global Chains Compared", **Economy and Society**, Cilt: 37, Sayı: 3, 2008, (Analysing), s. 342.

⁶¹ Robert C. Fink, Linda F. Edelman, Kenneth J. Hatten, William L. James, "Transaction Cost Economics, Resource Dependence Theory, and Customer-Supplier Relationships", **Industrial and Corporate Change**, Cilt: 15, Sayı: 3, 2006, s. 499.

⁶² Bair, *Analysing*, s. 343.

çevresel belirsizliklere bağılı olarak, işletmeler fiziki veya soyut yatırımlar arasında bir seçim yaparak tedarikçileriyle olan ilişki biçimlerini, piyasa, sözleşme, dikey bütünleşme veya hiyerarşik mübadeleye dayalı bir şekilde biçimlendirir. Bu bağlamda, işletmeler üretim sürecine ilişkin belirsizlikleri yükseltip, diğer aktörler üzerinde kaynak bağımlılığını artırarak egemenliklerini pekiştirir⁶³. İşletme yapısının bu dönüşümü tesadüfi değil, tarihsel süreçte sermayenin merkezileşmesi sonucu gerçekleşmiştir. Rekabet işletme yapısına dahil edilerek, oluşan oligopollerde rekabetten bağımsız bir şekilde fiyatları belirleme yetisi kazanılmıştır. Ancak bu gelişim beraberinde mülk sahibi ile yönetimin ayrışmasını getirirken, işletme yönetiminin başarısındaki gösterge olarak kar getirisi yerini hissedarlara yapılan ödemeler almıştır. Bu durum da sermaye birikiminden kaçınmayla birlikte, rekabet ilişkilerini yeniden biçimlendirmektedir. İşletmenin fiyatları kontrol etmesi, üretimde verimsiz ve düşük getiri ile birlikte varlığını sürdürmesine yeterli değildir. Bu bakımdan birikimden sıyrılan egemen işletmeler, mülkiyete sahip olmadan, diğer işletmelerin sabit sermayeleri üzerinde ve dolayısıyla katma değer payları üzerinde kontrol gücü elde etmektedir⁶⁴.

Mal ve hizmetler için rekabet fiyat ve kalite bağlamında biçimlenirken, egemen işletmenin rekabet alanı mali yapısına ilişkindir. Birikimden sıyrılan işletmenin değeri, soyut varlıkları üzerinden mali alanda belirlenmektedir. Bu bakımdan, egemen işletmelerin yönetimi, geçmişte karın sağladığı rekabet üstünlüğünü, hisse değerini artırarak elde etmektedir. Böylece hem rakipleri tarafından ele geçirilmeyi önlemektedir, hem de hisse senedi talebi üzerinden değerini artırarak mali güçlerini, dolayısıyla üretim sürecini kontrol etme yeterliliğini pekiştirmektedir. Bu bağlamda, günümüzde mülkiyetin bir nesnesi olarak işletmenin meşru sahipleri hissedarlar olmuştur⁶⁵. Kurumsal yatırımcıların getiri arayışı tarafından desteklenen bu yapı, egemen işletmelerin küresel ölçekte genişlemelerini mali piyasalarla bakışumlu olarak beslemiştir. Egemen işletmeler küresel ölçek

⁶³ Fink ve diğerleri, s. 500.

⁶⁴ Harvey, Sermayenin, s. 217 vd.

⁶⁵ Marc T. Moore, Antoine Reberio, "Revitalizing the Institutional Roots of Anglo-American Corporate Governance", **Economy and Society**, Cilt: 40, Sayı: 1, 2011, s. 94.

ekonomileri üzerinden daha yüksek mali getiri arayışına yönelmiştir⁶⁶. Öte yandan, üretim süreci üzerindeki kontrol de önemini korumaktadır. Ancak, sermaye birikiminden sıyrılma eğilimiyle uyumlu olarak, özellikle soyut varlıklar üzerindeki egemenlik, akıcılık engelleri yaratarak hem yeni rakipleri engellemekte hem de ağdaki diğer işletmelere karşı rekabet ilişkilerini düzenleme yeterliliğini artırmaktadır. Böylece, kar oranlarının düşmesine rağmen, egemen işletmenin odaklandığı çekirdek yetenekler desteklenip korunurken, teknolojik, örgütsel ve markalamaya ilişkin ekonomik rantların farklı kaynakları yaratılıp, mülkiyete sahip olunmaksızın ağdaki diğer işletmelerin sabit sermayeleriyle yaratılan toplam katma değer daha büyük bir payı elde edilebilmektedir⁶⁷.

2. Sabit Sermaye

Gelirin yaratılmasının temel unsurlarından olan sermaye stoku, en geniş haliyle, ham madde ve bitmemiş mallar dahil olmak üzere üretken sermayeyi, satış için bekleyen bitmiş malları da içeren mal sermaye ile para, amortisman fonları ve mali varlıkları kapsayan mali sermayeyi içermektedir. Ancak bu kadar geniş bir içerikte uygun veri bulmanın zorluğu, sermaye ölçütü olarak sabit sermayenin ele alınmasına yol açmaktadır. Gerçekten, sermaye birikimine ilişkin çalışmalarda da sermaye stokuna göre kapsamı daha dar olan sabit sermaye verileri kullanılmaktadır⁶⁸. Sabit sermaye verileri uygun ve düzenli zaman serisi verileri sağlamaktadır. Bunun ötesinde, sabit sermaye üretim ilişkilerinin biçimlenmesi ve çözümlenmesindeki etkileri nedeniyle sermaye birikiminin esaslı bir unsurudur.

Tarihsel süreçte, üretim araçlarının mülkiyetine dayalı olarak, sermayenin elde ettiği güç, yaratılan katma değer bir kısmıyla üretim araçlarının artırılması ve yenilenmesiyle pekişmektedir. Birikim süreci sayesinde, sermaye toplumsal bir sınıf olarak sürekliliğini sağlarken, hem diğer sınıflar üzerindeki egemenliğini, hem de kendi içindeki rekabet ilişkilerini düzenleyebilmektedir. Bu bakımdan dolaşımdaki değer bir kısmının sabit sermayeye dönüşümü önem kazanmaktadır. Gerçekten,

⁶⁶ Florence Palpacuer, Selma Tozanli, “Changing Governance Patterns in European Food Chains: The Rise of New Divide between Global Players and Regional Producers”, **Transnational Corporations**, Cilt: 17, Sayı:1, 2008, s. 81

⁶⁷ Starosta, s. 437.

⁶⁸ Basu, Vasudevan, s. 64.

sabit sermayenin büyük ölçekli ve uzun ömürlü oluşu, yenilenme maliyetini artırdığı ve katma değer üzerinde egemenlik sağladığı için, toplumsal yapıda sermaye lehine güç ilişkilerini düzenleyebilmektedir. Sabit sermayenin bu özellikleri, sermayenin merkezileşip yoğunlaşmasına yol açmaktadır⁶⁹. Öte yandan, sabit sermaye oluşumu ve yenilenme maliyetleri, günümüzde sermayenin yoğunlaştığı ülkelerdeki egemen işletmelerin, birikimden sıyrılmalarına rağmen, oligopolcü rekabet güçleriyle üretim ağlarında yer alan çevre ülkelerdeki işletmelerin katma değer paylarını kontrol etmelerini sağlayan bir akıcılık engeline dönüşmektedir. Dolayısıyla sermaye birikimi, işletmelerin ayrı ayrı sabit sermaye yatırımlarını artırmalarına bağlıyken, günümüz ekonomik yapısında yatırımlara sosyal ve kurumsal güçlerin etki ettiği göz önünde bulundurulmalıdır. Her bir işletme ya da girişimcinin yatırım kararlarını biçimlendiren ve yönlendiren, bu kararlara dışsal, ancak kapitalist ekonomilerin makro ekonomik işleyişlerine içsel birikimin sosyal bir yapısı vardır⁷⁰. Bu bakımdan, sermaye birikiminin yapısı ve işleyişini tek bir işletmenin sabit sermaye artırımı olarak incelemek, birikim kararı ve yaratılan gelirin bölüşümü hakkında yanıltıcıdır.

Kapitalizmin güncel işleyişi, kendi doğasına aykırı değil, klasik iktisadın ele aldığı bağlam ve tartışmalar doğrultusunda, zaman ve mekana uyumlu bir gelişim göstermektedir. Sabit sermaye söz konusu olduğunda, nicelik yerine nitelik önem kazanmaktadır. Teknolojik değişimler malların veri miktarını üretmek için, sermaye miktarı üzerinde etkili olabilmektedir. Sermayedeki bir azalmaya rağmen, üretim artışı sağlanabilmektedir. Bu durum, sermayenin verimliliği salt makineler sayesinde değil, aynı zamanda çalışanların niteliklerini geliştirmesi sayesinde artırdığını göstermektedir⁷¹. Kuşkusuz örgütsel biçimlerin geliştirilmesi de teknolojik gelişimin bir parçası olarak verimliliği artıran bir unsurdur.

Örgütsel değişim dahil olmak üzere, teknolojik değişim sıklıkla yeni yatırım içinde gerçekleşir. Bu net yatırım biçiminde olduğu gibi, yatırımın yenilenmesi biçiminde de görülebilmektedir. Bu bakımdan teknolojik değişim ile yatırımın etkilerini ayırtmak mümkün değildir. Gerçekten, sermaye kullanımının bir sonucu

⁶⁹ Harvey, Sermayenin, ss. 227, 278 ve 297.

⁷⁰ Gordon ve diğerleri, Capitalism, s. 16.

⁷¹ Prendergast, s. 425.

olarak teknolojik değişim, üretimde sermaye kullanımının artışından ayrıştırılamaz⁷². Öte yandan, sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması, bilgi birikiminin artışı ve yeteneklerin gelişimini sağlamaktadır. Teknolojik gelişimi sağlayan araştırma geliştirme faaliyetleri ve bilimsel deneylerin maliyetlerinin karşılanması ile uzun soluklu yatırımların üstlenilmesi için gerekli sermaye, merkez kapitalist ülkelerde daha düşük maliyetlerde sağlanmaktadır. Bu ülkelerde hem üretim, hem de tüketim bakımından daha uygun bir iç piyasa bulunmaktadır. Bu bakımdan, işbölümü ve uzmanlaşmanın derinleşmesi, işgücü maliyetlerinin çevre ülkelerine oranla daha yüksek olmasına rağmen, yüksek verimlilik sayesinde rekabette üstünlük sağlamaktadır. Sermayenin bolluğu, düşük faiz ve sürekli istikrar bakımından daha uygun piyasa koşulları yaratmaktadır⁷³.

Tüketim malları refahı artırır, ancak sermayenin amacı toplumsal refah artırmak değil, gelir elde etmektir. Bu geliri artırmak için ise sabit sermaye yatırımları yükseltilerek birikim süreci desteklenmektedir. Bu bakımdan, tüketim salt birikim süreci sonunda karı artırdığı sürece sermaye birikimini destekler. Tüketim mallarına yapılan harcamanın artışı, toplam gelirden sermaye birikimine kalan payı azaltacağı için temel bir çelişkiyi ortaya çıkarır⁷⁴. Gerçekten, toplam istem tüketim, yatırım ve kamu harcamaları ile net ihracatın toplamıdır. Sabit sermaye yatırımları istemin bir bileşeni olmasının yanı sıra, üretim kapasitesinde de artış sağlar. Bununla birlikte, birikim kararlarının sürdürülmesi ve durgunluğun oluşmaması için istemin de üretim potansiyeliyle aynı oranda artması gerekmektedir. Dolayısıyla, birikim ve tüketim arasındaki bu ilişki, bölüşüme ilişkin bir sorunu da içermektedir⁷⁵. İşletmeler rekabetçi konumlarını artırmak için sermaye birikimine yönelirken, birim maliyetlerini düşürmek ve karlarını artırmak için yeni teknolojileri edinirler. Birim maliyetleri düşüren yenilikler, yeni yatırımları gerektirdiği için sermaye birikimini destekleyebilir. Ancak, kar oranı ile yatırım arasındaki ilişkinin bozulması, sermaye birikimini de yavaşlatabilir. Var olan sanayilerin kökten bir şekilde yenilenmesinin maliyeti, kar oranlarıyla desteklenemiyorsa, birikim yeni sanayilere yönelmektedir.

⁷² Michael Reich, "How Social Structures of Accumulation Decline and are Built", **Social Structures of Accumulation: The Political Economy of Growth and Crisis**, (ed. by David Kotz, Terrence McDonough, Michael Reich), Cambridge University Pres, New York, 1994, (How), s. 41.

⁷³ Prendergast, s. 418.

⁷⁴ Harvey, Sermayenin, s. 304.

⁷⁵ Nell, s. 93.

Gerçekten, sermaye birikimi ve teknolojik gelişim, birim maliyetlerini düşürüp sabit sermayenin verimliliğini artırırken, istemin de bu gelişmeyi destekleyip kar oranlarını artırması gerekmektedir. Günümüzde, merkez kapitalist ülkelerde kar oranları ve sermaye birikiminin düşüşü, daha az sabit sermaye ile piyasa talebini karşılayacak çıktı oranını karşıladığını göstermektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerine kayan birikim süreci, egemen işletmelerin sabit sermaye ve maliyetlerinden sıyrılmalarını sağlarken, kar yerine teknoloji rantı ve mali gelirlerini artırmalarını sağlamaktadır⁷⁶. Gerçekten, gelir ile işletmenin sabit sermaye miktarını artırarak büyümesi arasında bir ilişki bulunmaktadır. Beklenen kar oranlarının altında bir denge oluştuğunda, işletme yönetiminin önceliği sabit sermaye yatırımlarından, gelir elde etmeye yönelecektir. Dolayısıyla, sermaye birikimi azalırken, kar, mali gelir ya da rant olması fark etmeksizin işletme gelirlerini artırmaya çalışacaktır⁷⁷.

Sermaye birikimi ve kar oranlarındaki azalma mevcut sabit sermaye stoku üzerinden daha yüksek gelir elde etme baskısı yaratmaktadır. Egemen işletmeler bu baskı karşısında iki uygulamaya yönelmektedir. İlki, yatırımların verimliliğini artırmak için, işgücü piyasası esnekleştirilip baskılanmaktadır. İkinci olarak ise, mali piyasaların kuralsızlaştırılmasını sağlayıp, küresel ölçekte mali piyasalara girişlerini kolaylaştırmaktadır. Böylece, mali piyasalardaki spekülasyon işlemleri bir yandan egemen işletmelerin getirilerini artırırken, diğer yandan da üretim üzerindeki baskıları sayesinde işgücü piyasalarını düzenleyerek egemen işletmelerin payını yükseltmektedir⁷⁸. Gerçekten, egemen işletmeler sabit sermaye artışını sağlayan yatırım mallarının üretilmesini, tüketim malları ve ihracat malları üreten sektörlerin serbestleştirilip küresel ölçekte eklemleyerek, düzenlemiş ve bu yapı üzerinden bölüşüm ilişkilerini biçimlendirmiştir. Böylece birikim (ve dolayısıyla bölüşüm) ilişkileri dikey işbölümü üzerinden küresel ölçekte işler hale gelmiştir⁷⁹.

⁷⁶ Karl Beitel, "The Rate of Profit and the Problem of Stagnant Investment: A Structural Analysis of Barriers to Accumulation and the Spectre of Protracted Crisis", **Historical Materialism**, Cilt: 17, Sayı: 4, 2009, s. 83

⁷⁷ Engelbert Stockhammer, The Rise of European Unemployment: A Synopsis, **Working Paper Series Sayı: 76**, Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, Amherst, 2004, (Unemployment), s. 22.

⁷⁸ Robert Boyer, "Is a Finance-Led Growth Regime a Viable Alternative to Fordism? A Preliminary Analysis", **Economy and Society**, Cilt: 29, Sayı: 1, 2000, (Growth), s. 121.

⁷⁹ Bkz. Alain Noel, "Accumulation, Regulation, and Social Change: An Essay on French Political Economy", **International Organization**, Cilt: 41, Sayı: 2, 1987, s. 317.

Herhangi bir ekonomik girişimde verimlilik, karlılık ve büyüme önemli unsurlardır. Temel çaba, üretim faktörlerinin uygun ve verimli bir bileşimi ile örgütlenmesi üzerinden ortalamaların üzerinde kar elde etmektir. Bu bağlamda gerçekleşen birikim stratejiyle, piyasadaki kar oranları üzerinde ve diğer rakiplere oranla yüksek bir gelir amaçlanır. Bir girişimin yöneticileri ve yatırımcıları için başarı göstergesi ise elde edilen ekonomik katma değerdir⁸⁰. Bu ise, sabit sermaye başta olmak üzere varlıkların maliyeti ile getirisi arasındaki ilişkidir. Bir başka deyişle, gelirler ile işlem maliyeti ve borç servisi arasındaki farkın büyüklüğü başarı göstergesidir. Ayrıca, üretim kapasitesinin verimliliği, öz sermaye ve sabit sermayenin getirisinin artırılmasının yanı sıra, risklerin azaltılmasıyla sermaye maliyetinin düşürülmesi de bu bağlamda önem kazanmaktadır. Böylesi bir işleyişi sağlamak işletmenin esneklik düzeyini artırmasını gerektirir. Dolayısıyla, rekabet üstünlüğü olan işletmeler, çekirdek faaliyetlerine yoğunlaşarak üretim sürecini dış kaynak kullanımıyla kontrol altına alırken, atipik bağlantıları artırarak işgücü maliyetlerinin değişkenliği üzerinden üretim maliyetlerinin değişkenliğini risk ve koşullara göre uyumlaştırır. Bir zincirde gerçekleşen bu işleyişin egemen işletmeye kazandırdığı rekabet üstünlüğü, egemen işletmenin diğer işletmelerin sabit sermayeleri üzerinde kontrol gücü artırır. Birikimin maliyetleri ve risklerinden sıyrılan egemen işletme, katma değer ve ağındaki işletmelerin hiyerarşik konumu üzerinde belirleyici olur⁸¹.

Günümüzde sabit sermaye merkezi konumunu korurken, küresel dönüşümün temelini de oluşturmaktadır. Gerçekten, gerek işletme yapısının dönüşümü gerekse sermaye ve katma değer birliği merkezlerin ayrışması, birikim rejimindeki dönüşümlere bağlı olarak sabit sermaye yatırımlarının finanse edilmesi üzerindeki etkisine içkindir. Bu bakımdan, paranın çevrimi ve hareketliliğinin artışı, işletmelerin

⁸⁰ Bir işletmenin elde ettiği katma değer payı, geleneksel olarak fiyat ve üretim maliyeti arasındaki ilişki bağlamında mal piyasası üzerinden değerlendirilir. Ancak yukarıda belirtildiği gibi, gelirin cinsi ve katma değer kaynağı yatırımcılar tarafından önemsenmeyeceği gibi, temel başarı getiri oranıdır. Dolayısıyla, işletmenin malileşmesiyle hisse değeri üzerinden getiri oranını artırması, yatırımcılar tarafından olumlu karşılanmaktadır. Bu süreç kuşkusuz yatırımcıların, işletme yönetimi aracılığıyla, yöneticiler üzerinde sabit sermaye yatırımlarından sıyrılarak toplam katma değerden sağlanan payı, üretime ilişkin çekirdek faaliyetlerin yanı sıra, mali getiriler üzerinden artırılması için baskı kurmasına yol açmaktadır. Bkz. Michel Aglietta, Antoine Reberieux, **Corporate Governance Adrift: A Critique of Shareholder Value**, Edward Elgar, Northampton, 2005, ss. 32, 75 ve 140.

⁸¹ Michael Dunford "Globalization Failures in a Neo-liberal World: The Case of FIAT Auto in the 1990s", **Geoforum**, Cilt: 40, Iss, 2, 2009, s. 146.

işsel fonları üzerinden birikimi desteklemesi yerine, birikimden sıyrılarak mali alandaki çevrimi üzerinden sabit sermaye yatırımlarının küresel ölçekte planlanmasına imkan sağlar. Bu sayede egemen işletmeler, büyük ölçekli ve uzun dönemli bir nitelikte olan sabit sermaye yatırımlarını, ağındaki işletmeler üzerinden kontrol ederken, sadece birikimin maliyetlerinden sıyrılmaz. Bu maliyet etkisinin yanı sıra, hem üretim ölçeğini artırmada, hem de sabit sermayenin güncel ve son teknolojiye yükseltilmesinde sağladığı esneklikle, rekabet üstünlüğünü pekiştirir⁸².

3. Eşgüdüm

Birikim biçimine uygun belirli bir ideoloji temelinde oluşan eşgüdüm, bölüşüm ilişkilerinden kaynaklanan üretim-tüketim ve rekabet ilişkilerini düzenlemektedir. Sermaye birikiminin gerçekleşmesi, istikrarı ve bir sonraki birikim biçimine geçişte sürecin yenilenmesini sağladığı için, sermaye birikiminin esaslı bir unsurudur.

Sermaye birikiminin iki boyutu bulunmaktadır. İlki, sermaye ile ücretli çalışanlar arasında mülkiyet ilişkilerinden kaynaklanan, mal mübadelesi ve katma değer paylaşımının sınıf ilişkileri kapsamında oluşan kurallarının biçimlendirdiği ve fırsat eşitliğinin varlığını ileri süren ideolojidir. İkincisi ise, kapitalist sınıfın kendi arasında, merkezde ve merkez-çevre bağlamında oluşan rekabete dayalı ideolojik yapılanmasıdır⁸³. Sermaye birikiminin temel oluşturduğu toplumsal yapıda, bu iki boyut bölüşüm ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Gerçekten, ilk boyut bağlamında, sözleşme anında dahi bir mübadele ilişkisi olmayan ücret ilişkisi nedeniyle, sosyal “ortak (partner)” olmak bir yana, karşıt iki sınıf söz konusudur. Bu iki sınıf, aynı kuralların öznelere olmadığı gibi, güç bakışsımsızlığı nedeniyle de ayrılmaktadırlar. Ücret ilişkisinin niteliksel olarak farklılaştırdığı sınıf konumları, farklı hedefler yaratmaktadır⁸⁴. İkinci boyut bağlamında ise, sermaye birikiminin belirlediği rekabet

⁸² Yazıldığı tarih itibariyle, günümüzdeki gelişmeleri doğrudan çözümlememekle beraber, birikim rejimleri bağlamında sabit sermaye oluşumunun finansmanına ilişkin tartışmayla teorik bir çerçeve sağladığı için bkz. Aglietta, s. 229.

⁸³ Bush, s. 81. Ayrıca bkz. Martin H. Wolfson, “Neoliberalism and the Social Structure of Accumulation”, **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 35, Sayı: 3, 2003, (Neoliberalism), s. 258.

⁸⁴ Aglietta, s. 186.

ilişkisi⁸⁵, karı tüm kapitalist sistemin merkezine çekerek, işletmeleri hem kendi aralarında piyasa için, hem de çalışanlara karşı gelirin paylaşımı için mücadeleye itmektedir⁸⁶. Bu çelişkilerin yarattığı, mücadeleye dayalı gerçekleşen sermaye birikimi, sınıflar arası güç dengesi ve işletmeler arasındaki rekabetin niteliğine göre, kar (profit-led growth), finans (finance-led growth) veya ücret (wage-led growth) yönlendirmeli büyüme ve birikim kavramlarıyla da çözümlenmektedir⁸⁷.

Kapitalist üretim ilişkileri ve mübadele, uygun nicelik, nitelik ve teknolojik üstünlükler gibi unsurları bir araya getiren birikim sürecinin çatışmacı bir ortamda gerçekleşmesine neden olmaktadır. İşgücü ile sermaye arasındaki ayırım, toplam katma değerın bölüşümü merkezinde bir sınıf ilişkisi doğurmaktadır. Ancak, sermayenin kendi içindeki katma değer payı için rekabeti, kapitalizmin kendini sürekli yenileyen dinamik yapısı karşısında, sermayeyi sürekli değişen örgütsel biçimlerin ötesine taşımaktadır. Öte yandan, rekabet sermayenin kendi içindeki birimleri arasında gerçekleştiği için, bu ilişkinin bir sınıf ilişkisi ya da çatışması olarak algılanmaz⁸⁸. Ancak bu iki çatışma, üretim ve tüketim arasındaki dengenin eşgüdümü üzerinde yarattığı istikrarsızlıkla, ekonomik sistemin krize girmesine ve birikim sürecinde kırılmalara yol açmaktadır. Öte yandan bu krizler, hem sabit sermaye hem de tüketim mallarında gelişmeyi sağladığı gibi, sistemin ve kurumlarının yeniden örgütlenmesi için fırsatlar yaratmaktadır. Birikim sürecinin kapitalist sistemin esnekliği, sürekliliği ve başarısına katkısı bu dinamik yapısıdır. Bu bağlamda, ücret ilişkilerinin dönüşümü rekabet ilişkisi üzerinde etkili olurken, sermaye birikimini yeniden örgütlenebilir kılan, ücret ve rekabet ilişkisinin bileşimidir. Dolayısıyla, sınıf ilişkileri rekabet ve piyasa ilişkileri üzerinden, birikimin genel krizlerini ve yeniden örgütlenmesini biçimlendirmektedir⁸⁹. Bu bakımdan, ekonominin kimin tarafından nasıl yönetileceğine ilişkin ekonomik ve politik tartışma, toplumsal değişimin sürekliliği bakımından ideolojik dönüşümleri de

⁸⁵ Aglietta, s. 381.

⁸⁶ Shaik, s. 115.

⁸⁷ Patrick Belsler, Sangheon Lee, "Wages and Economic Crisis: Toward a New Perspective on Wages, Productivity and Economic Growth", **Global Crisis, Responses and Challenge**, International Labour Organization, Geneva, 2011, ss. 159 ve devamı.

⁸⁸ David M. Kotz, "Interpreting the Social Structure of Accumulation Theory", **Social Structures of Accumulation: The Political Economy of Growth and Crisis**, (ed. by David Kotz, Terrence McDounough, Michael Reich), Cambridge University Press, New York, 1994, (Interpreting) s. 55.

⁸⁹ Noel, ss. 316 ve devamı, Aglietta, s. 297.

beraberinde getirmektedir. Çünkü sermaye birikimi salt özel mülkiyet ve katma değer kontrolünü değil, aynı zamanda işçi sınıfı üzerinde kontrolü rasyonelleştiren bir ideoloji gerektirmektedir. İdeoloji, birikim sürecinin dönüşümünü başlatan değil, kolaylaştıran bir unsurdur. Sermaye birikiminin ve buna bağlı olarak bölüşüm ile tüketim ilişkilerinin dönüşümünde, ideoloji harekete geçiren unsur olarak değil, ancak dönüşümü gerekçelendirip, içerdiği politik faaliyeti meşrulaştırmaya yönelik temelleri sağlamaktadır⁹⁰.

Belirli bir ideoloji bağlamında sermaye birikim sürecinin düzenlenmesi, meşruiyet sağlama arayışının ötesinde, eşgüdüm gerekliliğinden de kaynaklanmaktadır. Kapitalist sistemde toplam çıktının sürekli olarak yükseltilmesi, üretken girdilerin sunumunun artışı ve üretim yöntemlerindeki gelişmelere bağlıdır. Bunun gerçekleşmesi ise, heterojen çıktılar için değişen istemle birlikte, heterojen girdilerin tahsisinin eşgüdümlenmesini sağlayan sosyal kurumları zorunlu kılar. Klasik iktisatçılardan günümüze kadar belirtildiği gibi, işbölümü ve uzmanlaşma, genişleyen piyasa boyutuna paralel olarak, yeni teknolojiler üzerinden getiri oranını yükseltirken, zamanlar ve mekanlar arası eşgüdümün gerekliliği artmaktadır⁹¹. Değerin zaman ve mekanlar arasındaki akışının sürekliliği, toplumsal yapıyı yeniden üretmektedir. Bu bakımdan, hem sermaye birikiminin istikrarı hem de kapitalist sistemin dinamik yapısının temelinde, üretim, mübadele ve tüketim dizgisinde hareket eden değer akışının, toplumsal bir düzenlemeyle eşgüdümlenmesi bulunmaktadır. Gerçekten bir ürünün katma değeri, o ürünün piyasadaki mübadelesinin ötesinde, gelecekteki üretim ile tüketimini artıracak çalışma veya çalışma kapasitesine ilişkin para mübadelesini de içerir. Bu karmaşık katma değer akışı, salt teknik bir ekonomik ilişkiyi değil, bununla beraber üretim, mübadele ve tüketim çevrimlerini zaman ve mekanlar bakımından da düzenleyecek sosyal bir eşgüdümü gerektirir⁹².

Eşgüdümü sağlayacak düzenlemenin biçimi, sınıflar arası güç dengesince, zaman ve mekana bağlı olarak sermaye birikiminin gerekliliklerine uyumlu

⁹⁰ Michael O'flynn, "Capital Accumulation and the Historical Decline of Liberal Individualism", **Critical Sociology**, Cilt: 39, Sayı: 4, 2013, (Capital), s. 499.

⁹¹ David Felix, "Why International Capital Mobility Should be Curbed and How It Could be Done", **Financialization and the World Economy**, (ed. by Gerald A. Epstein), Edward Elgar, Northampton, 2005, s. 384.

⁹² Ray Hudson, "Cultural Political Economy Meets Global Production Networks: A Productive Meeting?" **Journal of Economic Geography**, Cilt: 8, Sayı: 3, 2008, s. 4.

şekillenmektedir. Bununla birlikte, düzenleme işletmeler arasındaki rekabet tarafından da biçimlendirilmektedir. Gerçekten, sermaye hem bölüşüm ilişkilerinin biçimlendirilmesinde, hem de toplumsal yapıdaki egemenliğin pekiştirilmesinde, devlet üzerinde etkili olmaktadır. Bu sayede sermaye birikiminin sürekliliği ve yenilenmesi için gerekli sosyal kurumları biçimlendirebilmektedir. Bu salt işgücünün, başta sendikal haklar olmak üzere, pazarlık gücünü artıran hak ve özgürlüklerini kısıtlayan bölüşüm sürecine ilişkin sermaye lehine düzenlemelerle sınırlı değildir. Düzenlemeler, kamu yatırımları ve harcamaları üzerinden, efektif istemin biçimlendirilmesi ve özel sektörde sermaye birikiminin desteklenmesini içermektedir. Devletin sermaye birikimini destekleyecek uygun bir ortam oluşturması garantilenmektedir⁹³. Sermayenin mülkiyet ve gelirden kaynaklanan gücü, sınıf çatışması üzerinde belirleyici olup, devleti birikimin sürekliliği için yönlendirme yetisi kazandırmaktadır⁹⁴. Ancak sermayenin bu gücü mutlak değildir, göreceli bir dengeye dayanmaktadır. Gerçekten, sermaye birikiminin üretim, mübadele ve tüketim dizgisindeki katma değer akışına bağlı olması, bölüşüm ilişkilerinde yatırım ve tüketimi dengeli ve istikrarlı kılacak bir güç dengesini gerektirmektedir⁹⁵.

Sermaye birikimine uyumlu ideoloji ve politikaların belirlenmesinde etkili olan temel unsurlardan bir diğeri de, işletmeler arasındaki rekabet ve bu rekabet sonucunda işletme yapısının dönüşümüdür. Kapitalist sisteme için krizler sonrasında işletmelerin yeniden örgütlenme arayışları, sermaye birikim biçimindeki bir dönüşümü ve rekabetin niteliğindeki yenilenmeyi de içerir. Bu bakımdan, sermaye sınıfı devlet düzenlemesindeki değişimleri etkilemek için politik desteğini harekete geçirmekte ve sermaye birikiminin dönüşen yapısıyla uyumlu düzenlemeyle sınıf içi rekabetin niteliği de belirginleşmektedir⁹⁶. Zaman ve mekan bağlamında, birikimin biçimine uyumlu işletme yapılarının dönüşümü, farklı boyutlardaki ve niteliklerdeki işletmeler arasındaki rekabet ilişkilerini biçimlendirerek birikim

⁹³ Sanyal, s. 28.

⁹⁴ Wolfson, Neoliberalism, s. 260.

⁹⁵ Victor D. Lippit, "Social Structure of Accumulation Theory", **Contemporary Capitalism and Its Crisis: Social Structures of Accumulation Theory for the 21st Century**, (ed. by Terence McDonough, Michael Reich, David Kotz), Cambridge University Press, New York, 2010, s. 50.

⁹⁶ Terence McDonough, "Social Structures of Accumulation Theory: The State of Art," **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 40, Sayı:2, 2008, (Social), s. 159.

sürecinin göreceli istikrarını sağlamaktadır⁹⁷. Kuşkusuz bu süreç salt piyasa mekanizmaları aracılığıyla gerçekleşmez, birikim biçimine uyumlu rekabet üstünlüğü sağlayacak sermaye gruplarının istemleriyle kamu müdahalesi üzerinden gerçekleşmektedir⁹⁸. Rekabetin yanı sıra toplam sunum ve istemi de düzenleyen bu süreç, toplumsal yaşamdaki egemen ideolojiyi belirlemektedir⁹⁹.

Sermaye birikimi, iç içe girmiş ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal güçlerin karmaşık bir sürecidir. Bu içkin yapısı gereği, birikimin sürekliliği ve istikrarı için, çelişkili ve çatışmalı güçler arasındaki uyum ve denge sağlanmalıdır. Bu uyum ve denge ise birikim rejimi ve düzenleme biçiminin bakışımı olarak oluşturduğu bir sosyal yapıda gerçekleşmektedir¹⁰⁰.

Kapitalist ekonomilerin kendilerini yenilemesi birikim rejimleri üzerinden incelenmektedir. Bir birikim rejimi, üretim, bölüşüm, mübadele ve tüketim ilişkilerindeki süreklilik bağlamında tanımlanmaktadır¹⁰¹. Her bir birikim rejimi, kapitalist kalkınma sürecinde, döneme uygun sosyal kurallarla birlikte oluşturduğu özel kurumsal yapıya sahiptir. Bu bakımdan sermaye birikiminin tarihsel süreçteki evrimi ve işleyişini kesintisiz inceleyebilme imkanı sağlar. Birikim rejimleri, bölüşüm ve ürünlerin dağılımının yanı sıra, sermaye hacmi, sektörel dağılımı ve üretim kurallarını içeren uzun dönemli üretim koşullarının dönüşümünü göstermektedir. Bununla birlikte, ücretlilerin ve diğer sınıfların tüketim kuralları ve kamu harcamalarıyla birlikte nihai tüketim koşullarının dönüşümünün üretim ve bölüşümle uyumlu yapısını ortaya koymaktadır. Bu sayede üretim kararı ve toplam istem arasındaki uyum sağlanmaktadır. Birikim rejimi, parasal baskı biçimleri, ücret ilişkisinin yapısı, rekabet biçimleri, uluslararası rejimdeki konum ve devlet biçimini içeren düzenleme biçimiyle birlikte kalkınma biçimini oluşturmaktadır¹⁰².

Her düzenleme biçimi, kapitalist mülkiyet ilişkilerini yeniden düzenleyen ve üreten bir ağıdır. Bu ağ, var olan birikim rejimine yol gösteren ve çok sayıdaki ademi

⁹⁷ Ayrıca bkz. Gordon ve diğerleri, *Work*, ss. 19 ve diğerleri.

⁹⁸ David M. Kotz; "Globalization and Neoliberalism", **Rethinking Marxism**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2002, (Globalization), ss. 70 ve diğerleri.

⁹⁹ Alain Lipietz, **Towards a New Economic Order: Postfordism, Ecology and Democracy**, Oxford University Press, New York, 1992, (Postfordism), ss. 5 ve devamı.

¹⁰⁰ Behzad Yaghmain, "Globalization and the State: The Political Economy of Global Accumulation and Its Emerging Mode of Regulation", **Science and Society**, Cilt: 62, Sayı: 2, 1998, s. 243.

¹⁰¹ Fran Tonkiss, **Contemporary Economic Sociology: Globalization, Production, Inequality**, Routledge, New York, 2006, s. 91.

¹⁰² Noel, s. 311.

merkezi kararı uyumlu kılan çok sayıdaki karşıtlıkları ve çatışmaları içeren ekonomik birimlerce alınan kurumların tarihsel olarak gelişimini içermektedir¹⁰³. Bu bakımdan, düzenlemeden anlaşılan, farklı şekillerde biçimlendirilmiş teknikler ve prosedürlerce yapılan faaliyetler toplamıdır. Dolayısıyla düzenleme, sınırlama, baskı ve kontrolün yanı sıra kurumlar ve düzenler anlamına da gelmektedir. Ekonomik süreç ve kurumsal yapının birbirini var ettiği, desteklediği, değiştirdiği ve biçimlendirdiği göz önünde bulundurulduğunda, kapitalizmin içkin bir şekilde (doğal) kanun ve kuralların düzenlediği bir ekonomik gerçeklik olmaktan çıkar¹⁰⁴. Gerçekten, kapitalist sistemin politik yeniden üretimini sağlayan düzenleme biçimi, sınıflar arası çelişki ile çatışma ve sermayenin kendi içindeki rekabetine dayalı olarak bir sosyal sözleşme üzerinden sosyal örgütlenme biçimini oluşturmaktadır. Böylece ekonomik alanın ötesinde sosyal düzenlemeleri de içermektedir. Bu, sermaye birikim sürecinin sürekliliği, istikrarı ve yenilenmesini sağlamaktadır¹⁰⁵.

II. YOKSULLUK

Kabul edilemez bir durum olan yoksulluğun itiraz edilmeyen ve tek bir tanımı yoktur. Yoksulluk farklı ve tartışmaya açık tanımları olan bir kavramdır. Her tanım, yoksulluğu ölçmeye yönelik bir yaklaşım getirdiği gibi, bu sorunla mücadele yollarını da içermektedir¹⁰⁶. Yoksulluk tanımları doğrudan ve dolaylı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğrudan tanımlar, yaşam standartlarının belirli bir düzeyin altına düştüğü durumlara odaklanarak, yoksulluğun gerekçesinin kaynakların eksikliği olduğunu ileri sürmektedir. Dolaylı tanımlar ise, kaynakların belirli bir düzeyin altına indiği durumlara odaklanarak, bu koşulları yoksulluğun nedeni olarak ele alır. Ancak dikkat çeken, her iki tür tanımda da kaynakların nasıl yaratıldığı, neden kıt olduğu ve bu kaynaklarla getirilerinin toplumsal yapıda hangi aktörlerce

¹⁰³ Robert Brenner, Mark Glick, "The Regulation Approach: Theory and History", **New Left Review**, Sayı: 188, 1991, s. 48.

¹⁰⁴ Maurizio Lazzarato, "Neoliberalism in Action: Inequality, Insecurity and the Resconstitution of the Social," **Theory, Culture and Society**, Cilt: 26, Sayı: 6, 2009, s. 113.

¹⁰⁵ Tonkiss, s. 92.

¹⁰⁶ Michael W.J. Noble, Gemma C. Wright, Wiseman K. Magasela, Andrew Ratcliffe, "Developing a Democratic Definition of Poverty in South Africa", **Journal of Poverty**, Cilt: 11, Sayı: 4, 2007, s. 118.

nasıl tahsis edilerek paylaştırıldığı üzerinde durulmamaktadır¹⁰⁷. Bu bakımdan mutlak bir tanım kadar, eleştirel tanımların da geliştirilmesi yoksulluğun çok boyutlu yapısının çözümlenmesinde etkili olacaktır.

A. Tanım

Yoksulluğu tanımlama ve ölçmenin tek ve nesnel bir yolu yoktur, ancak yoksulluk araştırmalarında dört güncel yaklaşım sıklıkla kullanılmaktadır. Bu yaklaşımlar salt bireylerin nesnel koşullarına değil, aynı zamanda öznel varsayımlara da dayanmaktadır¹⁰⁸. İlk olarak, parasalcı yaklaşım bir yoksulluk eşiği belirleyerek, bu eşiğin cari fiyatlar bakımından parasal karşılığına dayalı olarak yoksulluğu ölçmektedir. Refahı, faydayı en çok kılan toplam tüketimin bir fonksiyonu olarak ele almaktadır. Bu bakımdan parasal harcamaların artışı faydanın ölçülmesinde temel alınırken, faydadaki bir azalma ise yoksulluk olarak tanımlanmaktadır. Parasal gelir ile kalori ihtiyacı, fiyatlar, hanehalkının gereksinimleri arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Parasal gelir insanların yaşam koşullarını piyasa fiyatları bakımından göstermede uygun bulunurken, kamu mallarının yeterliliği gibi pek çok etmeni göz ardı etmesi nedeniyle eleştirilmektedir¹⁰⁹. İkinci olarak, yapabilirlik yaklaşımı, parasalcı yaklaşımının tersine, refahın ölçütü olarak parasal gelir yerine, değerli bir hayat yaşamak ve özgürlüğü sağlayacak unsurlar üzerinde durmaktadır. Düşük gelir, yoksulluğun bir nedeni olarak görülmekte, ancak yoksulluğu bireyin yapabilirlikleri üzerinden tanımlamaktadır¹¹⁰. Yapabilirlik yaklaşımında, yoksulların kaynaklara erişimi ve toplumun özgür bireyleri olabilmeleri için, piyasa ile bütünleşmeleri ve piyasa temelinde yaratılan fırsatları elde etmeleri gerektiği ileri sürülmektedir¹¹¹. Bu bakımdan parasal gelir yoksulluğun bir sınırı değil, genişletilebilecek bir unsurdur. Bu yaklaşıma göre, yoksulluk asgari ya da temel yapabilirliklere erişimdeki

¹⁰⁷ Rod Hick, "The Capability Approach: Insight for a New Poverty Focus", *Journal of Social Policy*, Cilt: 41, Sayı: 2, 2012, s. 293.

¹⁰⁸ France Stewart, Ruhi Saith, Susana Franco, Barbara Harris-White, "Alternative Realities?", *Defining Poverty in the Developing World*, (ed. by France Stewart, Ruhi Saith, Barbara Harris-White), Palgrave Macmillan, New York, 2007, s. 218.

¹⁰⁹ France Stewart, Caterina Ruggeri Laderchi, Ruhi Saith, "Four Approaches to Defining and Measuring Poverty", *Defining Poverty in the Developing World*, (ed. by France Stewart, Ruhi Saith, Barbara Harris-White), Palgrave Macmillan, New York, 2007, s. 8.

¹¹⁰ Bkz. Amartya Sen, *Development as Freedom*. Alfred A. Knopf, New York, 2000, (Development), ss. 87 ve devamı.

¹¹¹ Sen, *Development*, s. 112.

eksiliktir. Yoksulların diğer bireylerle aynı kazanımlara sahip olabilmesi için, daha çok kaynağa sahip olması gerektiği ileri sürülmektedir. Parasalcı yaklaşım gibi, sosyal dinamikleri¹¹² göz ardı ettiği için eleştirilmektedir¹¹³. Üçüncü olarak sosyal dışlanma yaklaşımı, başta Fransa olmak üzere Avrupa Birliği (AB) bakımından önem kazanan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda, bireylerin kendi kaynakları dışında, kullanabilecekleri kaynaklar üzerinde de durularak sosyal devlet ve yoksullar arasındaki ilişkiler ele alınmaktadır. Bu bakımdan, sosyal devletin kurumsal işleyişinin yeterli olmadığı ülkelerde, sosyal dışlanma ırk, cinsiyet vb unsurlar bakımından toplumdan dışlanmayla sınırlanmaktadır¹¹⁴. Klasik iktisat bakımından, yoksul olmak belirli bir sosyal konuma uygun yaşam sürdürmemektir. Eğer yoksulluk yaşam için hayati bazı unsurların yetersizliği ise, toplumla olan bağların da olmaması anlamına gelir. Bu bakımdan, yoksullar¹¹⁵ toplumdan dışlananlardır¹¹⁶. Ancak, yoksulluk dışlanmadan dolayı ortaya çıkmaz. Yoksulluk, yoksulların ekonomik ve politik süreçlerle farklılaşan kaynaşmaları olarak ele alınsa da, aslen bu süreçler sonucunda toplumla ilişkili konumlarını göstermektedir¹¹⁷. Dördüncü ve son olarak ise, katılımcı yöntem bulunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, yoksulluğun anlamı ve yoksulluk eşiği yoksullara sorularak belirlenmektedir¹¹⁸. Yoksulluğun bireyler üzerinde yarattığı utanç duygusu nedeniyle, birey yoksulluğunun farkında olsa bile, yoksulluk eşiğini daha düşük tanımlayabilmektedir. Öte yandan, yalıtılmış bölgelerde yaşayanlar, kronik ve aşırı yoksul olanlar ya da içinde yaşadıkları toplumu geniş ölçüde değerlendirebilecek bilgi ve görgüsü olmayanların görüşlerine göre yoksulluğu tanımlamak yanıltıcı olacaktır. Sınırlandırılmış gerçeklik algısının etkisiyle, toplumla kaynaşmanın ve dayanışmanın gerekliliğine ilişkin fikri

¹¹² Yapabilirlik yaklaşımı, insanlar arasındaki karşılıklı bağımlılığın gerekçe ve biçimini, kamu alanının işleyişini ve ekonomik sistemin sonuçlarını göz ardı ederek ortaya çıkan sorunları ele almamaktadır. Bu bakımdan yoksulluk ekonomik ve toplumsal yapıdan soyut bir soruna dönüştürülmektedir. Bununla birlikte, işleyişine ve sonuçlarına değinmeksizin piyasayı temel alması Washington Uzlaşısının ekonomik ve politik unsurlarıyla örtüşen bir çözümleme yöntemi sunmaktadır. Gerçekten bu yaklaşımda, piyasa temelindeki özgürlük ön plandadır, ancak eşitlik, dayanışma ihtiyacı ve arayışı bulunmaz. Hartley Dean, "Critiquing Capabilities: The Distractions of a Beguiling Concept", *Critical Social Policy*, Cilt: 29, Sayı: 2, 2009, (Critiquing), ss. 261, 265 ve 267.

¹¹³ Stewart, Laderchi, Saith, s. 16.

¹¹⁴ Stewart, Laderchi, Saith, s. 20.

¹¹⁵ Sosyal dışlanma kavramı yoksullukla sınırlı değildir. İki kavram arasındaki ilişki için bkz. Faruk Sapanca, *Sosyal Dışlanma*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2005, s.54.

¹¹⁶ Bush, s. 78.

¹¹⁷ Ters görüş için bkz. Bush, s. 1.

¹¹⁸ Stewart, Laderchi, Saith, s. 24.

olmayanlar giderek toplumda marjinalleşirler. Dolayısıyla, yaşadıkları toplumu geniş ölçüde değerlendiremedikleri için, sahip oldukları asgari geçim koşullarını normalleştirip yoksulluk algılarını gerçeklikten koparabilmektedirler. Bu yaklaşıma göre, yoksulluk tanımları yoksulların kendi aralarındaki “eşitsizlik”, diğer bir deyişle algıladıkları yoksulluk sıralamasına dönüşmektedir¹¹⁹.

Yoksulluğa ilişkin farklı yaklaşımlar, aynı zamanda belirli bir sosyal politika yaklaşımı da içermektedir. Gerçekten, piyasayı temel alan parasalcı ve yapabilirlik yaklaşımları, bireyleri, liberal bir görüşle, üreticiler ve tüketiciler olarak ele almaktadır. Bu bakımdan, yoksulluk da bireysel bir sorun olarak, bireyin piyasa ile olan ilişkisidir. Dolayısıyla, bu yaklaşımlara göre, sosyal politikanın birinci amacı, piyasa temelindeki rekabetçi ortamda her bireyi, hayatını sürdürebilmesi için yeterli kaynaklara ulaşabilmesini sağlamaya yönelik olarak, piyasaya uyumlu kılmaktır. Öte yandan, sosyal dışlanma yaklaşımında olduğu gibi, toplumu karşılıklı haklar ve yükümlülükler bakımında sosyal devlet temelinde tanımlayan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu bakımdan, sosyal politikanın amacı, yoksul bireyleri tekrar toplumla bütünleştirmektir¹²⁰. Ancak her iki yaklaşım da yoksulluğun temellendirildiği işsizlik ve refah farklılıklarının, işgücü piyasalarını işler kılmak için yapılacak müdahalelerle ortadan kalkacağını ileri sürmektedir. Buna göre, mesleki eğitim ve vasıfların geliştirilmesiyle işgücü piyasası dışındakilere istihdam sağlanacaktır. Ancak sunum yönlü bu dar yaklaşımlar, refah ve sosyal adalet gibi daha geniş konuları dikkate almamaktadır. Var olan işlerdeki eşitlik, ücret düzeyleri ve çalışma koşullarıyla, çalışanların neden bu koşullara katlandıkları gibi sosyal politikanın merkezindeki konulara değinilmediği gibi, sınıf ilişkileri ve işçi sendikaları da çözümlenelerde yer almamaktadır¹²¹.

Her tanım ve dolayısıyla ortaya konulan ölçme yöntemi, gerçekliğin farklı bir kısmını açıklamakta ya da bu iddiada bulunmaktadır. Bu bakımdan, yoksulluk tanımları kavramsal ve ampirik zayıflıkları da içerdiği için, mutlak ve doğru olarak ele alınamaz. Örneğin, farklı tanımlar birlikte ele alındığında, istatistiki olarak tüm

¹¹⁹ Noble ve diğerleri; ss. 131 ve devamı.

¹²⁰ Ruhi Saith, “Social Exclusion: The Concept and Application to developing Countries”, **Defining Poverty in the Developing World**, (ed. by France Stewart, Ruhi Saith, Barbara Harris-White) Palgrave Macmillan, New York, 2007, s. 78.

¹²¹ Andrew Cumbers, Gesa Halms, Kate Swanson, “Class, Agency and Resistance in the Old Industrial City”, **Antipode**, Cilt: 42, Sayı: 1, 2010, s. 50.

tanımların yoksul kabul edebileceği gruplar olabileceği gibi, sadece tek bir tanımın ve birden fazla tanımın yoksul kabul edebileceği gruplara erişmek mümkün olabilmektedir¹²².

Farklı tanımlardan kaynaklanan yoksul gruplarının yanı sıra, yazında yoksulluğu daha ayrıntılı çözümlenmek için, etnik, coğrafi ve diğer unsurlara dayalı olarak alt gruplara ayrıştırıldığı görülmektedir. Temel beklenti, alt gruplardaki istatistiki değişimler ile bir bütün olarak yoksulluk verileri arasındaki ilişkiyi çözümlenmek ve uygun politikaları geliştirebilmektir¹²³. Her ne kadar ebeveynlerinin istihdam durumu ve gelir düzeyi nedeniyle yoksul kalmış olsalar ve ekonomik olarak hem ebeveynlerine bağımlı hem de onların gelirleri ile yaşam standartlarını değiştiremeyecek olsalar da çocukların gelir yoksulluğu, yoksulluğun alt grupları arasında sayılmaktadır¹²⁴. Benzer bağlamda, katma değer yaratması beklenmeyen yaşlı yoksullar¹²⁵ ya da cinsiyet ve engellilik ile yoksulluk ilişkisinin incelendiği yoksulluğun alt gruplarına yazında rastlanılmaktadır¹²⁶.

Yoksulların aşırı kırılabilir kesimlerini incelemek için, gelir yoksulluğu, insani kalkınma yoksulluğu ve sosyal dışlanmanın bir bileşimi olarak türetilmiş bir kavram olarak aşırı yoksulluk kavramları kullanılmaktadır¹²⁷. Ayrıca, yoksulluğun düzeyini belirtmek için aşırı yoksulluk ve süresini belirtmek için kronik yoksulluk kavramları yazında yer almaktadır¹²⁸.

Yazında resmi yoksulluk oranlarının yanı sıra, parasal gelir dışında farklı ve daha çok kriter gözetilerek yeni/çeşitli yoksulluk ölçütleri ortaya konulmaktadır. Bu yeni ve çoklu yoksulluk ölçütleriyle yoksul nüfusun bileşimi ve bu nüfustaki temel

¹²² Rene Lehweiss-Litzman, "Flexible Employment, Poverty and the Household", **Transfer: European Review of Labour and Research**, Cilt: 18, Sayı: 1, 2012, s. 74.

¹²³ James Foster, Joel Greer, Erik Thorbecke, "A Class of Decomposable Poverty Measures", **Econometrica**, Cilt: 52, Sayı: 3, 1984, s. 761.

¹²⁴ UNICEF, **Child Poverty in Perspective: An Overview of Child Well-being in Rich Countries**, Innocenti Research Centre, The United Nations Children's Fund, Florence, 2007, s. 7 vd. Ayrıca bkz. Jeanne Brooks-Gunn, Greg J. Duncan, "The Effects of Poverty on Children", **The Future of Children**, Cilt: 7, Sayı: 2, 1997, s. 56.

¹²⁵ Armando Barrientos, "Old Age Poverty in Developing Countries: Contributions and Dependence in Later Life", **World Development**, Cilt: 31, Sayı: 3, 2003, s. 556.

¹²⁶ Patricia Welch, Applying the Capabilities Approach in Examining Disability, Poverty, and Gender, **Paper prepared for the conference, Promoting Women's Capabilities: Examining Nussbaum's Capabilities Approach**, Von Hugel Institute, St. Edmund's College, University of Cambridge, 9-10 September 2002, s. 5.

¹²⁷ Arjun Sengupta, "Human Rights and Extreme Poverty", **Economic and Political Weekly**, Cilt: 15, Sayı: 17, 2010, s. 85.

¹²⁸ David Hulme, Andrew Shepherd, "Conceptualizing Chronic Poverty", **World Development**, Cilt: 31, Sayı: 3, 2003, ss. 405 ve 407.

eğilimler belirlenmeye çalışılmaktadır¹²⁹. Benzer biçimde, gelir gibi tek bir boyut yerine, çok boyutlu yoksulluk yaklaşımıyla¹³⁰, okullaşma oranı, beslenme, çocuk ölüm oranı, elektrik kullanımı, sağlık hizmetleri ve suya erişim, yaşanan konutun özellikleri, yemek yapmak için kullanılan yakıt, ailenin sahip olduğu televizyon, buzdolabı, taşıt gibi eşyalar da yoksulluğun ölçümünde kullanılan unsurlardır. Böylece, yoksullar arasındaki “eşitsizliğin” ölçülmesi amaçlanmaktadır. Yoksulluğu sadece sayısalcı (kardinalist) olarak değil sırasalcı (ordinalist) bir yaklaşımla ölçerek, yoksulları belirledikten sonra alt grupları da tanımlayarak, bu gruplar arasındaki “eşitsizlik” ve farklılıkları belirleyip uygun politikaları geliştirmek amaçlanmaktadır¹³¹. Başka bir deyişle, yoksulluk ayrıştırılarak türetilmekte, farklı gruplar, çıkarlar ve politika çeşitliliği artırılarak yoksullukla mücadele yolları karmaşık ve çelişkili kılınmaktadır.

Yoksulluğun kavramlaştırılması kalkınma yazınında yaygın bir şekilde mutlak ve göreceli olmak üzere iki temel kategori üzerinden gerçekleşmektedir. Mutlak yoksulluk, zaman ve mekana göre, bir toplumun yaşam koşullarına ya da toplumdaki farklı grupların ihtiyaçlarına göre değişmeyen, herhangi bir referans grubundan bağımsız olarak tanımlanmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) mutlak yoksulluğu, temel ihtiyaçların karışlanması bakımından besin, temiz su, sağlık hizmetleri, barınma, eğitim ve bilgi gibi unsurları ve sosyal hizmetlere erişimi de içerecek şekilde tanımlar. Göreceli yoksulluk kavramında ise, zaman ve mekan bağlamındaki farklılıklar gözetilerek tanım ve unsurları değiştirilmektedir. Birey, aile ve grupların beslenme biçimlerini karşılayacak, toplumsal faaliyetlere katılacak ve alışagelmiş veya en azından toplumda desteklenen ya da onaylanan yaşam koşullarını sürdürebilecek kaynaklara sahip olmadıklarında yoksul olarak kabul edilirler. Göreceli yoksul kabul edilen, bir birey ya da ailenin geliri ortalama gelirden o kadar düşüktür ki, o toplumun alışagelmiş yaşam özelliklerinden, geleneklerinde

¹²⁹ Thesia I. Garner, Kathleen Short, Stephanie Shipp, Charles Nelson, Geoffrey Paulin, “Experimental Poverty Measurement for the 1990s”, **Monthly Labor Review**, Cilt: 121, Sayı: 3, 1998, ss. 49 ve 52. Ayrıca bkz. Kathleen Short, Thesia I. Garner, “Experimental Poverty Measures: Accounting for Medical Expenditures”, **Monthly Labor Review**, Cilt: 125, Sayı:8, 2002, ss. 4 ve 6.

¹³⁰ Ayrıca bkz. Sabine Alkire, James Foster, Counting and Multidimensional Poverty Measurement, **OPHI Working Paper Sayı: 7**, Oxford Poverty and Human Development Initiative, Department of International Development, University of Oxford, Oxford, 2008, ss. 6 ve 9.

¹³¹ Suman Seth, Sabina Alkire, Measuring and Decomposing Inequality among the Multidimensionally Poor Using Ordinal Data: A Counting Approach, **OPHI Working Paper Sayı: 68**, Oxford Poverty and Human Development Initiative, Department of International Development, University of Oxford, Oxford, 2014, ss. 2, 7 ve 26.

ve faaliyetlerinden dışlanmışlardır. Bu bakımdan, göreceli yoksulluk toplumca kabul görebilecek bir şekilde yaşamak ile ilişkilidir. Bununla birlikte, toplumun çoğunluğunun da toplumsal olarak kabul görülen düzeyin altında yaşaması söz konusu olabilir¹³².

Hem mutlak hem de göreceli yoksulluk tanımları tüketimi temel almaktadır. Belirlenen eşğin altında tüketen yoksul kalmasa dahi, tüketimin eşitsizliği bir toplumdaki (göreceli) yoksulluğun varlığını sürekli kılmaktadır¹³³. İnsan onuruna yakışır bir yaşamın gerekliliklerinden yoksun kalma durumu olan yoksulluk, tanım gereği genel bir yoksunluğu veya bazı temel mal ve hizmetlere sahip olmayı içermektedir. Bu bakımdan, daha önce belirlenmiş bir eşik, ihtiyaçların mutlak olduğunu vurgulamaktadır. Öyleyse, temel gereksinimler karşılandığında, artık yoksulluk söz konusu değildir. Belirlenen bir eşığe rağmen, yoksulluk aynı anda hem mutlak hem de görecelidir. Mutlaktır, çünkü bir toplumda yoksulluk eşğini geçmek için gerekli mal ve hizmetler listelenip fiyatlanabilir. Ancak, aynı zamanda görecelidir, çünkü farklı toplumlarda ya da farklı zamanlarda aynı toplumda, temel ihtiyaçlar listesi ve maliyetleri değişebilmektedir. Öte yandan, temel gereksinimlerin karşılanması da yoksulluğu mutlak olarak ortadan kaldırırsa da, göreceli olarak yoksulluk devam eder. Yoksullar, gelir dağılımının yüzdelik dilimlerinin altında yer almaya devam ederler. Bu bakımdan, göreceli yoksulluk eşitsizliği de içermektedir¹³⁴.

Klasik iktisatçılar göreceli yoksulluk üzerinden, toplumdaki eşitsizlikleri diğer mekan ve zamanlarla kıyaslayarak meşrulaştırmaktadır. Gerçekten, büyüme ve kalkınma yazınında da ele alındığı gibi, ekonomik ilerlemeyle birlikte yaşam standartları yükseldiği için, eşitsizliğin önemli olmadığı vurgulanmaktadır¹³⁵. Oysa gelir gibi ihtiyaçlar da, dolayısıyla hem mutlak hem de göreceli yoksulluk sosyal bir

¹³² Noble ve diğerleri, ss. 120 ve devamı.

¹³³ John Toye, "Poverty Reduction", **Development in Practice**, Cilt: 17, Sayı: 3-4, 2007, s. 506.

¹³⁴ Yoksulluk ve eşitsizliğin ölçümüyle, yoksulluk eşğinin altında olanlar arasındaki sıralamaya dayalı bir ölçüm için bkz. Amartya Sen, "An Ordinal Approach to Measurement," **Econometrica**, Vol 44, Sayı:2, 1976, (Measurement), ss. 225 ve 227.

¹³⁵ Öte yanda, ABD'de büyümeye rağmen yoksullar ve orta sınıfın hem gelirden aldığı pay oranında hem de mutlak gelirlerinde bir azalma görüldüğü belirtilmektedir. Bu bakımdan, büyüme ile yoksulların geliri artmadığı gibi, toplumsal gelir eşitsizliği keskinleşmektedir. Bu bakımdan, büyüme ile artan gelirin yoksullara akması ümidi yerine, gelirin yoksullar lehine bölüştürülerek, büyümenin ve birikimin sağlanması temel politika olmalıdır. Bkz. Joseph E. Stiglitz, **The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers our Future**, W.W. Norton and Company, New York, 2012, s. 8.

örgütlenmenin sonucu belirlenmektedir. Bu nedenle, yoksulluk sosyal olarak tanımlanır ve bir sosyal bağlama göre belirlenmektedir¹³⁶. Yoksulluk bakımından bu sosyal bağlam, kapitalizmin ortaya çıkışıyla geleneksel sosyal çevrenin yıkılmasıyla başlayıp 19. yy sonlarına doğru kapitalist ülkelerde ağır sanayinin kurulmasıyla, özgün kurumsal yapıların yerleşmesi sonucu oluşmuştur. 19. yy öncesinde kapitalist olmayan toplumsal kurumlar sayesinde, başta ücret, çalışma süresi ve diğer çalışma koşulları baskılanarak işgücü maliyetleri düşürülebilmekteydi. Ancak, kapitalizmin kurumsal yapısı, işgücünün yeniden üretimini geçmişin toplumsal kurumlarından ayırarak ücret ilişkisi üzerinden yeniden biçimlendirmiştir. Dolayısıyla, bu dönüşüm ücretli sınıfın yaşam biçimi ve koşullarını ücret ile tüketim ilişkisi üzerinden oluşturulan yaşam standartlarına dayalı olarak düzenlemektedir¹³⁷.

Katma değer yaratılması, üretim ve ücret ilişkisine dayalı olarak gerçekleşir. Katma değer bölüşümü ise tüketim biçimini belirler. Böylece, tüketim biçimi meta olmayan ilişkiler üzerinde meta ilişkilerinin başatlığını kurarak toplumsal yapıyı biçimlendirmektedir. Bu bakımdan tüketim toplumu değil, ama kapitalist üretimin evrensel genişlemesini sağlayan dinamikler ortaya çıkmıştır. Gerçekten, malların kitlesel üretimi ve tüketimiyle başlayıp sosyal yaşamın bütününe içeren bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Kapitalist tüketimin sosyal biçiminin rekabet, işgücü istemi, ücret ve ücretli sınıfın yaşam standartlarını belirlemesinin temelinde, toplam katma değer tüketim ve sermaye birikimi doğrultusunda kullanılmasının yarattığı çelişki bulunmaktadır. Kapitalizmin başarısı ve sürekliliği bu çelişki üzerinden kendini yenileyebilme yetisinden gelmektedir. Gerçekten, bu çelişki emek sürecinin dönüşümüne dayalı olarak ücret ve ücretlilerin tüketimi arasındaki ilişkiye dayalı olarak, üretimin yeniden örgütlenmesini biçimlendirebilmektedir. İşbölümü ve rekabet ilişkileri de yine bu çelişki sonucu yeniden yapılandırılmaktadır. Dolayısıyla, rekabet, üretimin örgütlenmesi, ücret ve işgücü piyasalarının yeniden yapılandırılması sağlanmaktadır. Sermaye birikiminin gerekliliği doğrultusundaki bu yeniden yapılanma, yoksulluğun tanımlanmasında kullanılan yaşam standartları ve yoksulluk eşiklerini de belirlemektedir. Öte yandan, işgücü maliyetlerinin

¹³⁶ Sharon K. Vaughan, **Poverty, Justice and Western Political Thought**, Lexington Books, Lanham, 2008, s. 4.

¹³⁷ Yoksulluk doğal bir durum değil, tüketimle ilişkili sosyal bir yaşamdır. Bkz. Maia Green, David Hulme, "From Correlates and Characteristics to Causes: Thinking about Poverty from a Chronic Poverty Perspective", **World Development**, Cilt: 33, Sayı: 6, 2005, s. 869.

baskılanmasında ve gelirleri düşen ücretlilerin yoksulluk algılarının kırılmasında yine tüketimin sosyal biçimi etkili olmaktadır. Geleneksel destek mekanizmalarından ayrılan ücretliler, kamu müdahalesi ve kamu harcamalarının egemen ideolojinin politikalarınca baskılanması karşısında, kapitalist tüketimin sosyal normlarınca, piyasa temelindeki kurumlara dayalı olarak, tüketimi devam ettirebilmektedir. Gelir farklılığının bir fonksiyonu olarak yeni malların piyasaya girişi ve kredi yoluyla tüketim harcamalarının desteklenmesi belli başlı yöntemlerdir. Böylece, ücretli sınıfın gelirleri ile ihtiyaçları arasındaki açılan fark, piyasa mekanizmalarıyla aşılmakta, bir yandan tüketim biçimi sürekli kılınırken, diğer yandan borcu artan işgücü de disiplin altına alınabilmektedir. Piyasanın yoksulluk sayesinde pekişen disipline edici gücü, ekonomik sistemin ücret ve ihtiyaçlar arasındaki ilişkiyi tüketim biçimi üzerinden sürdürmesiyle artmaktadır¹³⁸. Gerçekte, “*piyasa sadece fırsat, özgürlük ve seçim alanı değil, aynı zamanda tüm insani ilişki ve faaliyetleri kendi gerekliliklerine tabi kılma gücündedir, zorunlu bir toplumsal disipline yol açar.*”¹³⁹,

Kapitalizmin yapısal bağlamı, piyasada salt işletmelerin rekabetine dayanmaz, işgücü piyasasındaki rekabeti kullanarak kaynak dağıtım sistemindeki çarpıklığı meşrulaştırmaktadır. Rekabetçi süreç, piyasadaki başarıyı gözeterek farklı nitelik ve nicelikte maddi kaynak edinen toplumda kazanan ve kaybedenleri üretmektedir. Yoksulluk ve utanç arasındaki bağ, bireyleri rekabete güdülerken, yarattığı sosyal ilişkiler ve hiyerarşiye dayalı olarak toplumu disipline eder¹⁴⁰. Gerçekten, yeni liberal görüşe göre yoksul, etkin bir şekilde piyasa ekonomisiyle bütünleşmemiş kişidir. Dolayısıyla, yoksulluktan kurtulmak için piyasanın istemlerine uyum sağlamak ve bütünleşmek gerekmektedir¹⁴¹.

Piyasanın merkezi konumu belirli bir tarihsel sürece dayanmaktadır. Yerleşik hayatın, tarımdan sağlanan artık değere dayalı olarak ihtiyaçların giderilmesini, kaynakların kullanımını ve paylaşımını sağlayan sosyal kurumlar çerçevesinde örgütlendiği görülmektedir. Bu sosyal örgütlenme biçimine bağlı geçim sağlama yöntemi ihtiyaçların karşılanamamasını, yoksunluğu, eşitsizliği ve yoksulluğu doğal

¹³⁸ Aglietta, ss. 81 ve 82.

¹³⁹ Ellen Meiksins Wood, **Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması**, çev. Şahin Artan, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, (Kapitalizm), s. 291.

¹⁴⁰ Yongmie Nicola Jo; “Psycho-social dimensions of Poverty: When Poverty Becomes Shameful”, **Critical Social Policy**, Cilt: 33, Sayı: 3, 2013, s. 520.

¹⁴¹ Hulme, Shepherd, s. 404.

bir işleyiştten ayırarak, mülkiyet temelinde sosyal bir nitelik kazandırmıştır¹⁴². Tarım toplumundan sanayi toplumuna kadarki süreçte, para ve mübadelenin gerçekleştiği piyasa ilişkilerinin evrimsel ilerleyişi görülmektedir. Gerçekten gereksinimlerin karşılanması, değerin yaratılması, kendine özgü bir toplumsal işbölümü bağlamında gerçekleşmeye başlamıştır. Bununla birlikte, bu işbölümü mülkiyet ilişkisi yerine bireylerin doğal yetenekleri bağlamında olduğu iddia edilmiştir. İş düzeni ve siyasal düzen arasındaki bakışım göz ardı edilerek, eşitlik ve adalet arayışı toplumun özgür bireyleri arasında belirli bir hiyerarşiye dayalı olarak, doğal yetenek ve yeterliliklerine göre düzenlendiği ileri sürülmüştür. Bu bakımdan, mülkiyet ilişkisi bağlamında biçimlenen hiyerarşinin getirdiği eşitsizlik doğal kabul edilerek, toplumsal yapıya içkinliği göz ardı edilmektedir¹⁴³.

Tarım toplumunda ortaya çıkan eşitsizlik ve yoksulluğun sosyal niteliği, sanayileşmeyle birlikte pekişmiş ve kurumsallaşmıştır. Gerçekten, üretim araçlarının mülkiyetinin ayrıştığı piyasa temelli bir sosyal yapıda, geniş kitleler geçimlerini sağlamak için bağımlı çalışmak zorunda kalmıştır. Bu durum, üretim biçiminin değişimiyle birlikte salt sosyal kurumların dönüşümüne yol açmamış, gelirin yaratılması ve bölüşümünde de köklü bir dönüşüme neden olmuştur. Gelir, tarım toplumunda doğa koşullarına bağlı yaratılırken, sanayileşmeyle birlikte piyasa temelinde istem ve sunum koşullarına dayalı rekabetçi bir düzende yaratılmaya başlanmıştır¹⁴⁴. Önceki dönemlerden farklı olarak gelirin yaratılması bakımından, sermayenin imalat alanında kullanılmasının sağladığı üstünlük ve istikrar toplumsal yapının bütünü dönüştürmesini sağlamıştır. Artık piyasa için üretimin gerçekleşmesi, istem ve sunumu önemli kılarken, sermayenin getirisini artırabilmesi için gerekli işbölümünü de belirlemektedir¹⁴⁵. Öte yandan, piyasa temelinde gereksinimlerin karşılanması (üretimin gerçekleşmesi/gelirin yaratılması/tüketimin sağlanması) istem ve sunum ilişkisini düzenleyen sosyal kurumları ortaya çıkarmıştır. Sermayenin gelirinin artışı ve sürekliliği hem nihai ürünlerin isteminin, hem de işgücü

¹⁴² Barry K. Gills, Andre Gunder Frank, "Kümülatif Birikim", **Dünya Sistemi: Beş Yüzyıllık Mı, Beş Bin Yıllık Mı?**, çev. Esin Soğancılar, İmge Kitapevi, Ankara, 2003, ss. 177 ve devamı.

¹⁴³ Platon, **Devlet**, çev. Sabahattin Eyupoğlu, M. Ali Cimcoz, Yedinci Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 56 ve devamı. Geçmişin kurumları yıkılıp, kapitalizmin kurumları oluştuğca, toplumsal hiyerarşiyi ve eşitsizliği piyasa temelinde kurumsal yapılar belirlemektedir. Bkz. Bell s. 6.

¹⁴⁴ David D. Colander, **Macroeconomics**, 5. Edition, Mc Graw Hill, New York, 2004, s. 140.

¹⁴⁵ Smith; ss. 407, 25 ve devamı.

sunumunun uygun ücret düzeyinden istikrarını gerektirmektedir. Bu bakımdan, kapitalist sistemde fiyat ve üretim faktörlerinin gelirleri, salt piyasa tarafından değil, sosyal örgütlenmenin kurumlarının müdahalesiyle piyasa aracılığıyla biçimlenmektedir¹⁴⁶. Örneğin, sermayenin merkezileşerek tüzel işletme biçiminin ölçeğini artırması, başlı başına piyasayı düzenlediği varsayılan serbestinin tersi somut bir göstergedir. Bu bağlamda, tekelleşme, oligopol ve oligopson işletmeler, piyasanın gücü ve rekabetçi yapısından bağımsız bir şekilde fiyat ve dolayısıyla da bölüşüm ilişkilerini belirleyebilmektedir¹⁴⁷. Kapitalist sistemin işleyişinde piyasalar merkezi rol oynamaktadır. Ancak piyasaların politik istikrar ve sosyal kaynaşma üzerindeki yıkıcı etkilerini giderecek çabalara ihtiyaç vardır. Rekabetçi piyasalar, etkin çalışabilmesi için gereken meşruiyeti düzen ve adaleti kendiliğinden sağlayamaz. Rekabetçi piyasalar gelirin, refahın ve sosyal güvencelerin adaletsiz dağılımına yola açarken, sosyal parçalanmanın da kaynağını oluştururlar¹⁴⁸. Dolayısıyla, piyasaların istikrarı için sosyal sözleşmeler ve bir dizi kurumsal yapının oluşturulması gerekmektedir. Ancak bunlara dayalı olarak, güven, hoşgörü, çatışmaların yönetilmesi ve karar alma süreçlerine katılımın artması sağlanarak ekonomik sistemin istikrarı korunur¹⁴⁹.

Piyasaların işlerliğinde aksaklıklar ve krizler, Dünya Bankası (DB) gibi uluslararası kurumların yoksulluk tanımlarını yenilemeye zorlamaktadır. Ancak bu yeni tanımlama çabası da piyasayı temel alan bir sosyal bağlamda gerçekleşmektedir. Gerçekten 1990'lı yılların ikinci yarısından sonra küresel ekonomide ortaya çıkan krizler dizisi, yoksulluğun sosyal risk ve kırılganlık olarak yeniden kavramlaştırılmasına yol açmıştır. Bu bakımdan, yoksulların işgücü piyasasına erişimini garanti eden makroekonomik istikrar ve serbestleşmenin yeterli olmadığı, sosyal korumayı sağlayacak sosyal güvenlik ağlarına ihtiyaç da vurgulanmıştır. Ancak, bu sosyal güvenlik ağı temel olarak riskle mücadele için yoksulları güçlendirecek, belirli koşullar karşılığı yardım ve destek programlarından oluşmaktadır. Temel amaç, bireylerin ve hanehalklarının riskleri yönetebilme

¹⁴⁶ Bkz. David Ricardo, **Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri**, çev. Barış Zeren, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 63 ve devamı. Smith; ss. 41 ve devamı.

¹⁴⁷ Harvey, Sermayenin, ss. 214 ve 218.

¹⁴⁸ Ayrıca bkz. Vaughan, s. 139.

¹⁴⁹ UN, **World Economic and Social Survey 2008: Overcoming Economic Insecurity**, Department of Economic and Social Affairs, United Nation Publication, New York, 2008, ss. 128 ve 149.

yeterliliğini artırmaktadır. Kısa vadede şoklarla mücadelede fon sağlamakta, uzun dönemde ise daha sağlıklı, eğitilmiş ve güçlendirilmiş bir nüfusu işgücü piyasası için hazır tutmaktadır. Piyasanın başarısızlıkları karşısında, yoksulları kredi, sigorta ve istihdam riskleriyle mücadele etmelerini sağlayacak koşulları temin etmek temel amaçtır. Böylece, yoksulları tekrar piyasa ekonomisiyle bütünleştirerek kırılganlıkları azaltmak hedeflenmektedir. Bu sayede piyasaları işler kılıp ekonomik büyümenin istikrarına katkıda bulunmak istenmektedir¹⁵⁰. Bu eğilim, insani hizmetlerin sağlanmasının bir kamu hizmeti ahlakından ziyade müşteri (clientelist) bir ahlaka dayandırılmasından kaynaklanmaktadır. Sosyal devletin ve sosyal politikanın temel işlevi kaynak dağıtımını ve insanların ihtiyaçlarını sağlamaktır. Ancak bu işleve karşı olan egemen ideoloji, sosyal politikanın alanını bireylerin kendi risklerini yönetmesini sağlamakla sınırlamaktadır. Sosyal hakların yönetimi bireysel tedarik, ihtiyatlılık ve kendinden sorumluluk bağlamında kısıtlanarak, ekonomik işleyişe uyumlaştırılmaktadır¹⁵¹.

Sosyal hakların tarihsel süreçte ortaya çıkışı ve gerekçesi, bireyselleştirilmesiyle tezat oluşturmaktadır. Tarım toplumuyla birlikte mülkiyet ilişkilerinin belirginleşmesi ve feodalizmin yıkılışı, sanayi devrimi öncesinde kıta Avrupa'sında topraksız köylülerin şehirlere akmasına yol açtı. Üretim ve bölüşüm ilişkilerinin dönüşümü, yoksulluğu sosyal bir soruna dönüştürürken, üretim araçlarından yoksun geniş kitlelerin geçimini çalışmaya bağlı kılmıştır. 16. yüzyıldan itibaren gözlenen bu dönüşüm süreci, sosyal hak ve adalet bağlamından uzak olarak, yoksulların zorla çalıştırılmalarını da içeren müdahaleleri kapsamaktadır¹⁵². Üretim ilişkileri, ortaya çıkardığı sorunlar ve modern devletin kurumsal yapısının belirginleştiği bu süreçte, yoksulluk salt dini ve ahlaki bir sorun olmaktan çıkmıştır. Böylece, yoksullukla mücadele yöntemleri de dönüşerek güncel anlam ve önemine kavuşmuştur. Feodalizmin yıkılışı sonrasında bölüşüm ve dayanışma mekanizmalarının çözülmesi, yoksulluk sorununa ilişkin devlet müdahalesini gerektiren koşulları doğurmuştur. Sosyal tarihin evrimiyle 19. yüzyıldan itibaren,

¹⁵⁰ Jacqueline Best, "Redefining Poverty as Risk and Vulnerability: Shifting Strategies of Liberal Economic Governance", **Third World Quarterly**, Cilt: 34, Sayı: 1, 2013, s. 119.

¹⁵¹ Hartley Dean, "Social Policy and Human Rights: Re-thinking the Engagement", **Social Policy and Society**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2007, (Social), s. 6.

¹⁵² Ayşe Buğra, **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 30 ve devamı. Kappadath Parameswara Kannan, "Social Security in a Globalizing World", **International Social Security Review**, Cilt: 60, Sayı: 2-3, 2007, s. 25.

yoksulluk sorunu işgücü piyasasının düzenlenmesi ve modern devletin sosyal refah anlayışı kapsamında ele alınmaya başlanmıştır¹⁵³. İşçi sınıfının ekonomik, sosyal ve siyasal alandaki mücadelesi, kapitalist sistemin yarattığı sosyal eşitsizlik ve adaletsizliklerin giderilmesinde, elde edilen haklar bağlamında yeni bir dönemi başlatmıştır¹⁵⁴. Gerçekten, tüm sosyal tarih boyunca devam eden hak arama mücadelesi, medeni, siyasal ve sosyal haklar arasında bir bütünleyiciliğe dayalı olarak adalet ve eşitlik arayışını ortaya çıkarmıştır¹⁵⁵. Sonuçta, yurttaşlık hakkına dayalı olarak, sosyal haklar istemde bulunanın mülkiyet ve ekonomik zenginliğinden bağımsız olarak getiriler sağlamaktadır. Bu bakımdan, günümüz toplumunda sosyal adaleti sağlayan sınıf mücadelesinin kurumsal işleyiştir. Sınıf mücadelesinin ekonomik sistem tarafından içselleştirilmesini sağlayan sosyal haklar, ortaya çıkışı itibariyle sınıfsal farkları ortadan kaldırmayı vaat etse de günümüzde, bu farklılıklar bir yana, toplumdaki en yoksulların refahını artırmada bile yetersizdir¹⁵⁶.

Günümüzde, başta BM kuruluşları olmak üzere, yoksulluk kalkınmanın zıttı ve insan haklarının çiğnenmesi anlamına gelen bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu yaklaşım, beslenme, sağlık, eğitim ve çalışma hakkını temel alarak, güvenlik ağlarının iyi yönetişimi ve başarımına, denetlenmesine önem vermekte, haklar ile bireysel sorumluluklar arasındaki bağımlılığın önemini vurgulamaktadır. Öte yandan bireysel özgürlükler ve hakların temel alındığı bu yaklaşım, toplumsal kaynaşma ve dayanışmayı sağlayan sosyal güvenlik hakkı ve sendikal haklar gibi kolektif hakları göz ardı etmektedir. Bu bakımdan, yoksulluk insan hakkı ihlali olarak ele alınırken, bireyselleştirilerek¹⁵⁷ depolitize edilmektedir. Öte yandan, yoksulluk sorunu teknik ve yöreşimsel bir kalkınma yaklaşımıyla ele alınarak, sosyal refah ve beraberinde getirdiği haklardan ayrıştırılmaktadır. Dolayısıyla temel işlevi,

¹⁵³ Şebnem Gökçeoğlu Balcı, **Tutunamayanlar ve Hukuk**, Dost Kitapevi, Ankara, 2007, ss. 25 ve devamı.

¹⁵⁴ Alpaslan Işıklı, **Sendikacılık ve Siyaset**, Cilt 1. Öteki Yayınevi, Ankara, 1995, ss. 118 ve devamı.

¹⁵⁵ Ayrıca bkz. Philip M. Larkin, "The 'Criminalization' of Social Security Law: Towards a Punitive Welfare State?", **Journal of Law and Society**, Cilt: 34, Sayı: 3, 2007, s. 300.

¹⁵⁶ Thomas Humphrey Marshall, "Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar," **Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar**, çev. Ayhan Kaya, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 6, 30 ve 33.

¹⁵⁷ Bireyselleştirme, salt sınıf bağlamından koparmak anlamına gelmez, yoksulluğun bireyin sosyal konum ve statüsü göz ardı edilerek, gelir ve refah temelinde bireysel bir soruna dönüştürülmesiyle gerçekleşir. Bu yaklaşıma göre, temel haklar, özgürlükler ve fırsatlar anayasal olarak güvence altına alındığı için yoksulluk toplumsal bağlamdan ayrıştırılmaktadır. Bununla birlikte, yukarıda değinildiği gibi, pozitif haklar ve bireysel özgürlükler arasındaki bakışsızlık, ekonomik sistemin işleyişine dayalı olarak artarak yoksulluğun giderilmesinde yetersiz kalmaktadır. Bkz. Vaughan, s. 170.

benimsenen kalkınma yaklaşımına uygun sosyal standartları kurmaktır. Bu yaklaşıma göre, insani kalkınma ekonomik büyümeyi, haklar liberal demokrasiyi, her ikisi de çoğulcu ve depolitize edilmiş kamu alanını gerektirmektedir¹⁵⁸. Ancak, yoksulluğun kavramsal çözümlenmesi, salt maddi unsurlarla sınırlandırılmamalı, maddi olmayanlara ve bireyselden toplumsal unsurlara genişletilmelidir¹⁵⁹. Bu nedenle, başta BM ve uzmanlık kurumları tarafından olmak üzere, yoksulluğun temel insan hakkı ihlali olarak ele alınması, kısıtlı¹⁶⁰ ve yoksulluğu eksik tanımlayan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım yoksulluk sorununa da çözüm sağlamamaktadır. Yoksulluğu ekonomik sistem ve işleyişiyle ilişkilendirmemek, gelir dağılımındaki artan eşitsizlik ve adaletsizliğin çözümlenmesini geri plana iterken, soruna da çözüm sağlayamamaktadır¹⁶¹.

İnsan hakları doğal bir işleyişin sonucu değil, toplumsal yaşamın bir gerekliliğidir. İnsan hakları, tarihsel süreçte belirli bir ekonomik temelde ortaya çıkıp sosyal ve politik toplumlarda var olarak, bireylere devlet tarafından garanti edilen sivil özgürlükler aracılığıyla oluşturulmuş kurumlar bütünüdür. Dolayısıyla toplumsal güç dengesine bağlı olarak, karmaşık soysal ve politik gerekçelerle haklar göz ardı edilebilmektedir. Ayrıca, bireylere belirli şeyleri yapabilme yeterliliği kazandıran temel gelir, gıda, giysi ve konut gibi pozitif haklar, bireylerin devletten otonomisini sağlayan özel mülkiyet, ifade özgürlüğü ve benzeri hak temelindeki liberal özgürlükler tarafından korunup garanti altına alınmamaktadır. Bu bakımdan, ekonomik yapı ve işleyişin yarattığı eşitsizlik ve yoksulluğu sadece bireysel haklar değil, bölüşüm temelinde örgütlenen kolektif hakların kullanılıp geliştirilmesi giderebilecektir¹⁶². Gerçekten, yoksulluk bir yandan düşük ücretler ve işgücü sunumunun artan eğilimiyle beslenirken, diğer yandan da kitlesel bir nitelik kazanan

¹⁵⁸ Dean, *Social*, s. 5.

¹⁵⁹ Jo, s. 517.

¹⁶⁰ Sözü geçen insan hakları yaklaşımı da başlı başına kısıtlanmıştır. Bu yaklaşımın dayanakları arasında UÇÖ'nün 29 sayılı Zorla Çalıştırmaya İlişkin, 87 sayılı Sendika Hak ve Özgürlüğünün Korunmasına İlişkin, 98 sayılı Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkına İlişkin ve 102 sayılı Sosyal Güvenlik Sözleşmesi yer almaz. Yaşam, gıda, temiz su, giysi, konut, tıbbi bakım ve temel eğitim hakları bu yaklaşımın odaklandığı alanlardır. Bu bağlamda hakların korunması bakımından, başta BM Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi olmak üzere pek çok farklı uluslararası sözleşme bulunmaktadır. Bu bakımdan, yaklaşımın temeli olan sözleşmelerin sosyal politikanın tüm taraflarınca birlikte oluşturulduğu söylenemez. Bkz. Polly Vizard, **Poverty and Human Rights: Sen's "Capability Perspective" Explored**, Oxford University Press, New York, 2006, s. 8.

¹⁶¹ Meryem Koray, **Kapitalizm Küreselleşirken Dünya Ahvali**, Ayrıntı, İstanbul, 2011, s. 351.

¹⁶² Ray Kiely, **The New Political Economy of Development: Globalization, Imperialism, Hegemony**, Palgrave Macmillan, New York, 2007, s. 135.

yoksulluğun uluslararası işgücü maliyetlerince düzenlendiği görülmektedir¹⁶³. Ekonomik sistemin bir sonucu olarak yoksulluğun giderilmesi, sınıfsal ilişkiler bakımında, ücret sistemi ve serbest piyasa işleyişine müdahale kadar, iş düzeni ve siyasal düzen arasında bir bakışımın sağlanmasını da gerektirir. Bu müdahale, kolektif hakların kullanımı bakımından biçimlenir.

Egemen yazında, ekonomik büyüme ve kalkınmanın refahı artırarak yoksulluğu azaltacağı ileri sürülmektedir. Bu iddianın merkezinde olan refah, bir toplumun sosyal yapısı hakkında bilgi veren, çözümlenmeyi sağlayan temel bir kurumdur. Sosyal yapının niteliğine göre, toplumsal aktörler arasındaki güç ilişkileri gösteren bir unsurdur. Günümüzde, sermaye biçimindeki refahın yönetimi, ulus devlet temelinde örgütlenmiş kurumlar sayesinde gerçekleşmektedir. Refah hem tüketim mallarını üretmek hem de toplumsal güç ilişkilerini belirleyecek bir niteliğe sahiptir. Bu bakımdan refaha sahip olmayanlar, diğerlerinin ellerindeki refahı ve refah varlıklarını çoğaltmaya yönelerek, bu süreçte yarattıkları katma değerden pay alarak yaşamlarını sürdürmekte ve bu bağlamda yaşam standartları belirlenmektedir. Refah varlıklarının dört temel özelliği bulunmaktadır. İlki, sayı, hacim veya boyut olarak zaman içinde büyümeleri gerekmektedir. İkinci olarak, sahiplerine getiri sağlayabilmesi için, bir tüketim akışı yaratmak zorundadır, böylece bireyler de bir tüketici grubunu oluşturur. Üçüncü olarak, refah varlığının hacim ya da değerindeki marjinal artışların bir değer yaratması zorunluluğu bakımından kısıt olması gerekmektedir. Dördüncü ve son olarak ise, belirsiz bir zaman aralığında, biriktirme hakkı edinen tarafından artan varlıkların yarattığı değer elde edilebiliyor olmalıdır¹⁶⁴. Bu bakımdan, refahı artıran ekonomik büyümenin işleyişi, refahın yoğunlaşmasına dolayısıyla düşük gelir gruplarının hem göreceli hem de mutlak olarak yaşam koşullarının kötüleşmesine yol açmaktadır. Öyleyse, yoksulluğu çözeceği varsayılan ekonomik büyümeye yönelik kalkınma stratejileri sorgulanmalıdır¹⁶⁵.

Kalkınma kapitalist genişleme için, birikimi sağlamayı gerektirmektedir. Kalkınma hedefi tüketim ve refahı temel alırken, aslında tüm toplumu harekete

¹⁶³ Michael Chossudovsky, **Yoksulluğun Küreselleşmesi: IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü**, çev. Neşenur Domaniç, Çiviyazıları, İstanbul, 1999, s. 94.

¹⁶⁴ Bell, s. 13.

¹⁶⁵ Montek S. Ahluwalia, "Income Inequality: Some Dimensions of the Problem," *The Gap between Rich and Poor: Contending Perspectives on the Political Economy of Development*, (ed. by Mitchell A. Seligdon), Westview Press, Boulder, 1984, s. 14.

geçirerek sermaye birikimini biçimlendirmektedir. Gerçekten kalkınma ekonomisine ilişkin yazında, yatırım, birikim ve büyüme süreci sonucunda yaşam standartlarının ve refahın artacağı görüşü egemendir¹⁶⁶. Ancak, sermaye birikim biçimleri, sadece refahın birikimine katkıda bulunabilecek, sosyal bağlamda sınırlanmış gruplar olduğunda tamamen etkili olabilmektedir. Bu bakımdan, kalkınmanın refahı artırması beklenirken, sermaye birikimi eşitsizliğe yol açmaktadır¹⁶⁷. Öte yandan, yaygın olarak ekonomik büyüme modellerinde gelir artışı sermaye birikim oranının bir fonksiyonudur. Dolayısıyla, bu modeller yatırımları içerir, yatırımlar tasarruflara bağlı iken, tasarruflarda gelirin bir fonksiyonudur. Böylece gelir artışı sermaye artışına, sermaye artışı ise gelir artışına bağlanmıştır. Yoksulluğun göstergesi olan düşük gelir, bir bakıma sermaye oluşumunu engelleyerek gelirin artırılmasına da engel olmaktadır. Sermaye sunumu tasarruf edebilme yetisi ve isteğine bağlıyken, sermaye istemi ise yatırım güdüsüne göre biçimlenir. Gerçekten, dünyada yoksulluğun yaygın olduğu bölgeler aynı zamanda sermaye oluşumu sorunlarıyla karşı karşıyadır. Bu bakımdan, düşük gelir düzeyi büyük ölçüde sermaye yetersizliği ve düşük verimsizliğin göstergesidir. Sermaye yetersizliğinin gelir düzeyinin düşüklüğü üzerinden tasarruf yetersizliğine bağlanması, kendi içinde bir çıkmazı betimlemektedir. İstem bakımından ise, bireylerin satın alma gücünün azlığı yatırım güdüsünü düşürmektedir. Üretimde kullanılan sermaye miktarının azlığı verimlilik düzeyini düşürerek, gerçek gelirin istemi artırmamasını engellemektedir. Böylece, birikim ile yoksulluk arasında bir döngüsel işleyiş olduğu belirtilmektedir¹⁶⁸.

Egemen yazının uzun dönemli ekonomik büyümenin, ekonominin kısa dönemli makro dengesindeki kayma serilerinin sonucu olduğu varsayımının geçersizliği, son yirmi yılda yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur. Bu kısa dönemli piyasa temelli yaklaşım yerine, eleştirel güncel yaklaşımlar, klasik yaklaşıma uyumlu bir şekilde, büyümeyi katma değer yaratma ve bu katma değer verimli bir şekilde dağıtım sorunu olarak ele almaktadır. Bu bakımdan, ekonominin karmaşıklığı arttıkça, yüksek hacimli tasarrufun yatırıma dönüşmesi yeterli değildir. Çünkü rekabet üstünlüğünün belirleyicisi, yeniliktir. Gerçekten uluslararası işbölümü, ülke

¹⁶⁶ Sanyal, s. 27.

¹⁶⁷ Bell, s. 8.

¹⁶⁸ P. T. Bauer, "The Vicious Circle of Poverty," **The Gap between Rich and Poor: Contending Perspectives on the Political Economy of Development**, (ed. by Mitchell A. Seligdon), Westview Press, Boulder, 1984, s. 323.

gruplarını farklı özgünlükte yapılara evirirken, geleneksel uluslararası ekonomi karşılaştırmaları yerini ulusal eğilimlerin küresel ekonomiye uyumlu niteliklerinin çözümlemesine bırakmaktadır¹⁶⁹. Küresel ekonomide üretimin yüksek katma değerli aşamalarında yer almak, yoksullukla mücadelede de önem kazanmaktadır. Gerçekten, yüksek katma değerli faaliyetler, ücretlilerin tüketim harcamalarını karşılamanın ötesinde, geniş bir sosyal sigorta kapsamı için de kaynak sağlamaktadır. Bu bakımdan sosyal demokrat ülkeler, yeniliğin yönlendirdiği bir büyüme rejimi ve cömert sosyal devlet arasındaki tamamlayıcılığı sürdürebilmektedir¹⁷⁰. Ancak, bu yaklaşım da egemen yazındaki kalkınma yaklaşımındaki ortak bir yetersizliği içermektedir. Ülkelerin ayırık ekonomik sistemler olduğuna ilişkin kapalı bir varsayıma dayalı bir çözümleme yapılmaktadır. Refah, üretim ya da yenilik eşitsizlikten bağımsız ele alınmaktadır. Bu bakımdan (hem küresel hem de ulusal) gelir dağılımını belirleyen sosyal kontrol ve üretim örgütlenmesi göz ardı edilmektedir. Günümüzde, özellikle küreselleşmeyle birlikte, ülkeler ayırık üretim sistemleri olmadığı gibi, tersine birçok ekonomik ve politik birimi barındıran tek bir üretim sisteminin hiyerarşik parçasıdır. Dolayısıyla, ulusal bir ekonominin ve zenginliğinin çözümlenmesi, küresel ekonominin çözümlemesiyle başlamalıdır¹⁷¹.

Kalkınma ekonomisi ve yoksulluk üzerine olan yazında, ulus devletin kalkınmaya yönelik makroekonomi politikaları ve yeniden bölüşüme ilişkin politikalarına odaklanılmaktadır. Bununla birlikte, kapitalizmin güncel dinamikleri bakımından yoksulluğun yapısal ve nedensel unsurlarının etkili olduğu yerel, bölgesel ve ulusal bağlamları açıklamaya yönelik yaklaşımlar da bulunmaktadır. Aleyhte birleşme–sosyal dışlanma yaklaşımı (adverse incorporation-social exclusion), bireylerin, hanehalklarının toplumların ve ülkelerin küresel değer zincirleri bakımından katma değer yaratımı ve bölüşüm sürecine nasıl dahil olduklarını incelemektedir. Bu bakımdan yoksulların üretim ilişkileri bakımından içerilip içerilmediği ele alınmaktadır. Zincir boyunca üretim ilişkileri incelenerek, zincirde taşeron ya da taşeron işçi olarak içerilen yoksulların, zincirde farklı

¹⁶⁹ Robert Boyer, Growth Strategies and Poverty Reduction: The Institutional Complementarity Hypothesis, **Working Paper Sayı: 2007-43**, Paris School of Economics, Paris, 2007, (Poverty), s. 9.

¹⁷⁰ Boyer, Poverty, s. 28.

¹⁷¹ Richard Robinson, “The World-Economy and the Distribution of Income within States: A Cross-National Study”, **The Gap between Rich and Poor: Contending Perspectives on the Political Economy of Development**, ed. by Mitchell A. SELIGDON, Westview Press, Boulder, 1984, s.157.

yükselme biçimleri sonucunda katma değerden aldıkları pay ele alınmaktadır¹⁷². Benzer başka yaklaşımlarda, küresel değer zincirlerinin sağlayacağı piyasa yönlendirmeli kalkınmanın yoksulluğu azaltma potansiyeli ele alınmakta¹⁷³ ya da değer zincirlerinde uygun iş yaratma arayışı ve çabası görülmektedir¹⁷⁴.

Küresel değer zincirine katılım ve yükselme (ürün, süreç, işlev, zincirde ve/veya zincirler arasında) daha yüksek katma değerli üretim aşamalarına geçme vaadi içermektedir. Ancak, yükselme ve yönetim biçimleri arasındaki karmaşık bağlara dayalı olarak, egemen işletmelerin artan risk ve kırılganlıkların maliyetini, fiyatları baskılama arayışıyla birlikte, zincirin tabanına doğru aktardığı görülmektedir¹⁷⁵. Ekonomik ve sosyal kalkınma sürecini küresel ekonomide değer zincirlerine eklemlemlenmekle eş tutmak, başka sorunları da beraberinde getirmektedir. Yerel işletme yapısı ve örgütlenme biçimi, küresel ekonominin istemleri doğrultusunda büyüme ve rekabetçi konumunu sürdürme zorunluluğuyla karşılaşmaktadır. Bu bakımdan gelirin, sosyal gereksinimler yerine sermaye birikiminin gerekliliklerini karşılaması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Ekonomik kalkınmanın bu biçimi, yerel bağlamda, sosyal kalkınmanın gerekliliklerini baskılamaktadır¹⁷⁶. Üretimin daha yüksek katma değerli aşamalarına çıkmak, doğrusal olarak sosyal yükselmeye (social upgrading) neden olmaz. Ekonomik yükselme (economic upgrading), doğrusal olarak çalışanların hak ve kazanımlarında bir gelişmeyi, çalışanların çalışma ve yaşam kalitelerini artırmayı sağlamaz¹⁷⁷. Bu bakımdan, bir zincir tarafından içerilmek, yoksulluğu ortadan kaldırmadığı gibi, getirdiği risklerle beraber katlanılması gereken maliyetler de ortaya

¹⁷² Stefano Ponte, Developing a 'Vertical' Dimension to Chronic Poverty Research: Some Lessons from Global Value Chain Analysis, **Working Paper Sayı: 111**, Chronic Poverty Centre, 2008, ss. 5 ve 9.

¹⁷³ Thomas Koenig, Jantje Blatt, Kristian Brakel, Kristina Kloss, Thorsten Nilges, Franziska Woellert, Market-driven Development and Poverty Reduction: A Value Chain Analysis of Fresh Vegetables in Kenya and Tanzania, **Seminar für Ländliche Entwicklung Publication Series**, Humboldt Universität zu Berlin, Berlin, 2008, ss. 8, 121 ve 127.

¹⁷⁴ Matthias L. Herr, Tapera J. Muzira, **Value Chain Development for Decent Work: A Guide for Development Practitioners**, Government and Private Sector Initiatives. International Labour Office, Geneva, 2009, ss. 85 ve 135.

¹⁷⁵ Stefano Ponte, Ingrid Kelling, Karen Sau Jespersen, Froukje Kruijssen, "The Blue Revolution in Asia: Upgrading and Governance in Aquaculture Value Chains", **World Development**, Cilt: 64, 2014, ss. 52 ve 60.

¹⁷⁶ Christopher S. Fowler, Rachel Garshick Kleit, "The Effect of Industrial Clusters on Poverty Rate", **Economic Geography**, Cilt: 90, Sayı: 2, 2014, s. 131.

¹⁷⁷ Joonkoo Lee, Gary Gereffi, Stephanie Barrientos, Global Value Chains, Upgrading and Poverty Reduction, **Briefing Note 3**, Capturing The Gains: Economic and Social Upgrading, 2011, s. 4.

çıkarmaktadır. Yoksulluğun politik ve ideolojik tartışmaları içeren yapısı, günümüzde kalkınma ve küresel ekonomiyle bütünleşmeye ilişkin kararları da göz önünde bulundurmaya gerektirmektedir. Gerçekten, insan gereksinimlerinin nasıl karşılanacağı, toplumun yapısı ve işleyişi ile üyelerinin zorunluluk ve yükümlülüklerini güncel gelişmelerle birlikte tekrar tartışmaya açmaktadır¹⁷⁸. Geçmişin uluslararası eşitsizlikleri, çevrenin merkezdeki sanayilere hammadde sağladığı bir işbölümüne dayanmaktaydı. Günümüzde ise, eşitsizlik ve yoksulluğun kaynağı, merkezdeki çokuluslu işletmelerin bilgi ve mali sermaye üzerindeki kontrolüdür¹⁷⁹.

Yoksulluk, klasik iktisatçılardan beri, kapitalizmle ilişkilendirilmiştir. Geçmişin toplumsal yapısındaki amaç, işlev ve bölüşüm ilişkilerinden ayrılarak seküler bir görüşle kavramlaştırılıp incelenmektedir. Gerçekten, yoksulluğu anlamak, ekonomik sistemdeki yerini anlamayı gerektirmektedir. Günümüzün kurumsal yapıları göz önüne alındığında, yoksulluk, şansızlık, basiretsizlik veya dışlanma nedeniyle gerçekleşmez. Yoksullar güncel kapitalist ekonomilerin gerçekliğiyle kaynaştıkları için yoksuldurlar¹⁸⁰. Ayrıca, yukarıda da belirtildiği gibi, her yoksulluk tanımı ideolojik bir bağlam ve belirli bir sosyal politika yaklaşımını içermektedir. Bu bakımdan, yoksulluğu tanımlamak için, öncelikli olarak bir sosyal politika tanımı ortaya konulmalıdır¹⁸¹.

Sosyal politika, kapitalist ekonomik sistemde demokrasiyle yönetilen ülkelerde, sosyal adalet arayışında toplum içinde bütün sınıfları ilgilendiren çok çeşitli konuları sınıf farkı gözetmeksizin ele alan, sınıflar arasındaki savaşmaları, çelişkileri ve dengesizlikleri gidermeye, uyum sağlamaya dönük bir bilim dalıdır. Bir yandan, ekonomik olarak bağımlı ve güçsüz olanı, güçlü ve egemen olan karşısında

¹⁷⁸ Simon Bowling, Stefano Ponte, Andries du Toit, Lone Riisgaard, Niels Halberg, "Integrating, Poverty and Environmental Concerns into Value-Chains Analysis: A Conceptual Framework", **Development Policy Review**, Cilt: 28, Sayı: 2, 2010, ss. 178 ve devamı.

¹⁷⁹ John M. Talbot, "Information, Finance and the New International Inequality: The Case of Coffee", **Journal of World-System Research**, Cilt: 8, Sayı: 2, 2002, (Information),s. 214.

¹⁸⁰ David P. Levine, S. Abu Turab Rizvi, **Poverty, Work, and Freedom: Political Economy and the Moral Order**, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s. 21.

¹⁸¹ Sosyal yardım konusunu ele almak için, öncelikle (bu çalışmada da benimsenen) bir sosyal politika tanımını ortaya koyan benzer bir yaklaşım için bkz. Gamze Yücesan Özdemir, Denizcan Kutlu, "Türkiye'de Sosyal Yardımlar: İktisadi, Siyasi ve Kültürel Yapılar Üzerine Bir Çözümleme", **Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler**, Cilt 1, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara, 2011, s. 364.

korumayı hedef almaktadır. Öte yandan ise, haklar ve özgürlükleri devletin ihlal etmemesini ve başkalarına karşı da korumayı amaçlar. Bu hak ve özgürlükler ise, sosyal politikanın kendine özgü yapısı ve kolektif işleyişi nedeniyle başta sendikal hak ve özgürlükler olmak üzere toplu pazarlık ve grev hak ve özgürlükleri temelinde ele alınmaktadır¹⁸². “...sosyal politika içinde, çağdaş sosyal politikalarda olduğu gibi, kendi kendine yardım mekanizmaları ve kurumları yoktur. Devletin müdahaleleri de kişisel yoksullara ve kişilere dönüktür. Buna karşı çağdaş sosyal politika çeşitli açılardan ayrı nitelikler taşır. Bir kez, önce kişiyi değil, onun mensup olduğu sınıfı ve bu sınıfın durumunu göz önünde bulundurur. Başka bir deyimle öngördüğü önlemler genel olana, işçi sınıfına dönüktür. Bunun yanında devletin mevzuat yoluyla yaptığı müdahaleler ve düzenlemeler hak yaratıcı niteliktedir. Kişi bu haklara dayanarak ya devletten ya da işvereninden isteklerde bulunabilir.”¹⁸³ Bu tanım insan onurunu temel almaktadır. Onur, insanın bir üretim aracının ötesinde can olduğunu kabul etmektir. Onur, aşağılanmayı, baskıyı, yarattığı değerlere el konulmasını ve insanlıktan uzaklaşmayı kabul etmemektedir. Bu bakımdan sosyal politika, karşılıklı saygı ve onurun bir dünyasını yaratma hayalinin yoğun olduğu maddi gerçekliğe dayalı somut politikalar bütünüdür. Ekonomik sistemin işleyişi ve insanlıktan uzaklaşmanın yıkıcılığı karşısında, sosyal politika bireyi içinde yaşadığı toplumsal yapı ve işleyişi bakımından, sınıfsal konum ve kırılma noktalarını gözeterek ele almaktadır¹⁸⁴.

Belirlenen sosyal politika yaklaşımına göre, yoksulluğun ve yoksullukla mücadelenin sınıfsal bir niteliği olmalıdır. Gerçekten, yoksulluğun bölüşüme ilişkin özgünlüğü, bağımlı ve güçsüz olanın, güçlü ve üretim sürecine egemen olana karşı korunmasını gerektirmektedir. Bu gereklilik bakımından toplumsal sınıflar ve devlet arasındaki üçlü yapıda güç ilişkilerini içeren bir ideoloji, denge ve uyum arayışı bulunmaktadır. Dolayısıyla yoksulluk, kapitalist ekonomik sisteme özgü sınıflı toplumda, bölüşümün sürecinde ortaya çıkan egemen ideolojiye göre tanımlanan bir kavramdır. Zaman ve mekan bakımından farklı tanımları olan yoksulluk, sınıflı bir toplumsal yapıda bölüşümün sermaye birikimine uygun bir ideolojik bağlamda biçimlenmesinin sonucu olarak tanımlanabilir.

¹⁸² Cahit Talas, Toplumsal Politika, 5. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 1997, ss. 52 ve 53.

¹⁸³ Talas, s. 55.

¹⁸⁴ Bush, s. 199.

B. Unsurlar

Yukarıda belirtilen sosyal politika yaklaşımı bakımından, yoksulluğu ele alırken sınıflı toplum yapısına vurgu yapmak, üç konuda açıklayıcı olacaktır. İlk olarak bölüşüm ilişkisini, ikinci olarak bağımlı ve güçsüzün, egemen olana karşı korunmasını, üçüncü ve son olarak denge ve uyum arayışı bakımından demokratik işleyişi çözümlene imkanı sağlamaktadır. Ulusal gelirin sosyal sınıflar arasındaki bölüşüm çatışması, klasik iktisatçılardan beri politik iktisadın temelindeki bir sorundur¹⁸⁵. Günümüzde egemen iktisat yaklaşımının odağı bölüşüm ilişkilerinin dışında olmasına rağmen, işlevsel gelir dağılımı bakımından pay alan öğelerin tanımlanması gerekliliği, sınıf ilişkilerini tekrar çözümlenmeyi zorunlu kılmaktadır¹⁸⁶. Böylesi bir çözümlene, yoksulluğun tanımlanmasında sınıflı toplum, bölüşüm ve ideolojinin unsur olarak alınmasını gerekli kılmaktadır.

1. Sınıflı Toplum

Kapitalist sistemin kurumsal yapılarının yerleştiği 20. yy başına kadar, mal üretim alanı hala kapitalist olmayan kırsal kesim hanehalkları ve köylerin aracılığıyla güvenceye alınmıştı. Bu sayede rekabetçi düzenleme süregelen sermaye birikimini, istem sınırına erişmeden işgücünün yeniden üretimini sağlayıp destekleyebilmekteydi. Kapitalist kurumsal yapının dışındaki, metalaşmamış ilişkiler, gelir etkisiyle desteklediği işgücünün, düşük ücret ve çok uzun çalışma sürelerince istihdam edilebilmesi için uygun koşullar sağlayarak, birikim sürecini desteklemekteydi. Ancak, bu işleyişin nihai malların istemi üzerinde yarattığı baskı sermaye birikimin sürdürülmesini engellemekteydi. İşçilerin tüketim malları isteminin dar bir piyasa oluşturması, birikimi sınırlandırmaktaydı¹⁸⁷. Öte yandan çalışanların tarımla bağlarının kopması ve üretim araçlarının mülkiyetinden ayrışmaları, işgücünün ulusal sınırlarda hareketliliğini artırırken, ücret gelirinin anlamı ve önemi de değişmiştir. Bir yandan yerelle bağı kopan insanlar

¹⁸⁵ Edward N. Wolff, Ajit Zacharias, “Class Structure and Economic Inequality”, **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 37, Sayı: 6, 2013, ss. 1381.

¹⁸⁶ Korkut Boratav, “Toplumsal Sınıflar”, **Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler**, (haz. Gökhan Atılğan, E. Attila Aytekin), 2. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2012, ss. 29.

¹⁸⁷ Brenner, Glick, s. 51.

özgürleşirken, diğer yandan da işçi sınıfı oluşumuyla, modern işgücü piyasası ortaya çıkmıştır. İşçi sınıfının tek geçim kaynağı olan ücret, özgür insanları işgücü piyasası üzerinden üretim ilişkilerine bağımlı kılmıştır. Bu nedenle, yoksulluğu tanımlamak işçi sınıfına has emeği ve üretim ilişkilerini anlama sorununa dönüşmüştür¹⁸⁸.

Yoksulluk temelde işçi sınıfının sorunudur. Ancak, bununla beraber, sermaye birikiminin sürekliliğini de tehdit etmektedir. İşçi sınıfının tüketim ihtiyaçlarını piyasadan karşılaması ve tek geçim kaynağının ücret oluşu, sadece bölüşüm sorunu değil, istem bakımından birikimin sürekliliği sorununa da yol açar. Gerçekten, işçi sınıfının tüketim düzeyi ve niteliği, hem sermaye birikim eğilimi için önemli bir belirleyicidir, hem de sermaye birikiminin kurumsal koşullarına ciddi bir şekilde duyarlıdır. Bununla birlikte, tüketimin düzeyi ve niteliği, sadece teknolojik değişimler ile iş örgütlenmesiyle dönüştürülemez. Bu bakımdan, yoksulluğun gelir ve tüketim ilişkisiyle birlikte ele alınması, sınıfsal niteliğinin sermaye birikimiyle olan bağlarından kaynaklanmaktadır¹⁸⁹.

İşçi sınıfının, ulusal işgücü piyasalarının oluşumuyla birlikte karşılaştıkları koşullar sermaye birikimini desteklemekteydi. Gerçekten, direnmek için gerekli (sosyal) kurum ve örgütlemeye sahip olmayan işçiler, düşük ve düzensiz ücretlerle kötü çalışma koşullarına maruz kaldılar. Emeğin işçiden ayrılamaz bir parça olması, işçilerin düzenlenmemiş işgücü piyasalarında metalaşmalarına yol açtı. Bu metalaşma süreci, hem sanayi şehirlerine yönelen göç hem de dışarı iş verme ve taşeronlaşma gibi iş örgütlenmesi biçimleriyle hızlandı. Sermayenin yetersiz bulduğu işgücü sunumu ve verimlilik, artan toplumsal maliyetleri beraberinde getirmiştir. Yoksulluğun, işçi sınıfı arasında yarattığı huzursuzluk bu maliyetlerin sadece işçi sınıfına yüklenemeyeceğinin belirtisi olmuştur. Sosyal sınıflar ve devlet arasındaki güç ilişkisi ve dengeye bağlı olarak, sanayileşen kapitalist ülkelerde, sosyal istikrar ve ekonomik büyümeyi sağlayabilmek için, devlet iş ilişkisinin niteliğini mal mübadelesinden ayıran sosyal reformlar uygulamıştır. Çalışma hakkı temelinde biçimlenen bu reformlar, işgücü piyasasına katılımı korumakta, ancak işçinin gelirini performansına daha az bağımlı kılmaktadır. Bununla birlikte, metalaşma sürecine karşı bu müdahaleler imgesel bir niteliğe sahiptir. Gerçekten, temel değişim parasaldan parasal olmayan (gelir etkisi yaratan) bir telafiye yönelim olsa da,

¹⁸⁸ Levin, Rizvi, s. 17.

¹⁸⁹ Brenner, Glick, s. 78.

işçilerin refahı işgücü performanslarına bağlıdır. 1970’li yılların ortasından itibaren, yine dünya çapında emeğin hızla metalaştığı yeni bir dönem yaşanmaktadır¹⁹⁰.

Toplumsal değişimin eğilimini, sermaye birikiminin biçiminin işleyişi belirlemektedir. Üretimin örgütlenme biçimleri ve buna bağlı olarak rekabet ilişkilerinin değişimi önem kazanmaktadır. Değişim üç aşamada ele alınabilir. Bunlar, devlet müdahalesinin değişen biçimi(ekonomi politikası), kapitalizmin sosyal yeniden üretiminin değişen koşulları (sosyal politika), piyasa devlet ve sosyal sınıf ilişkilerinin daha geniş bir şekilde yeniden yapılandırılmasıdır¹⁹¹. Mülkiyet ve katma değer paylaşımı bakımından, güçlü ve egemen olan sermayedir¹⁹². Gerçekten, kapitalistlerin ekonomide sahip oldukları üstünlük üretim araçları üzerindeki mülkiyet haklarından kaynaklanmaktadır. Sermaye gücü sayesinde daha fazla gelir ve refaha sahiptirler. Kapitalist sistemde, bu konumlarını ve güçlerini işçi sınıfı ile paylaştıkları zaman da, tek başına sahip oldukları zaman da, devleti kendi çıkarlarına yönelik olarak etkilemek için kullanırlar¹⁹³.

İşçi sınıfı, sermaye ve devlet arasındaki ilişkiler, en somut haliyle, aktörleri oldukları endüstri ilişkileri ve sosyal politika alanlarında gözlenmektedir. Sanayi devrimi sonrasında, sermaye birikim biçimleri bakımından zaman ve mekana özgü koşullar gereği, bu üç aktör arasındaki ilişkiler farklılık göstermektedir. Sermaye birikiminin sürekliliği için, toplumsal uyum ve istikrar ile sermayenin rekabet koşullarının düzenlenmesine dayalı olarak istikrarlı ve düzenli bir büyüme eğilimini sağlamak gerekmektedir. Kapitalist toplumsal yapıda, bu gerekliliği endüstri ilişkileri ve sosyal politikanın kurumsal yapıları karşılamaktadır. Endüstri ilişkileri ve sosyal politika, aktörler arası çatışmayı güç dengesine dayalı olarak düzenleyip toplumsal uzlaşmayı sağlayarak büyümeyi istikrarlı ve düzenli kılmaktadır. Bu kurumsal yapılar, sermaye birikimi için önemli olan, katma değer yaratma, paylaşma ve sosyal uzlaşma

¹⁹⁰ Guy Standing, “Offshoring and Labor Recommodification in the Global Transformation”, **Global Capitalism Unbound: Winners and Losers from Offshore Outsourcing**, (ed. by Eva Paus), Palgrave Macmillan, New York, s. 2007, (Offshoring), s. 45.

¹⁹¹ Philip G. Cerny, “Restructuring the State in a Globalizing World: Capital Accumulation, Tangled Hierarchies and the Search for a New Spatio-Temporal Fix”, **Review of International Political Economy**, Cilt: 13, Sayı: 4, 2006, s. 686.

¹⁹² Boratav, s. 31.

¹⁹³ Wolfson, Neoliberalism, s. 261.

süreçlerini destekleyip düzenlemektedir¹⁹⁴. 1950’li ve 1960’lı yıllarda Latin Amerika ülkelerinde sermaye birikimi ve sosyal politika ilişkisi bu bakımdan örnektir. Korporatist ve ulusalcı bir kalkınma stratejisi hızlı bir sermaye birikim sürecini sağlarken, aynı zamanda sanayileşmenin sağladığı kaynaklar sosyal harcamaların sürdürülmesini ve artırılmasını sağlamıştır. Devletler hem üretici hem de vergi ve prim toplayan aktör olarak, elde ettiği geliri kamu harcamalarına ve özellikle sosyal politika uygulamaları için artan harcamalara aktarmıştır. Bu sayede bir yandan sermaye birikiminin istikrarı ve hızı korunmuş, diğer yandan da halkın gözünde devlet meşru kılınmıştır¹⁹⁵. Ekonomik ve sosyal kaynakların adil ve dengeli bölüştüğü toplumlar, yoksulluk ve derin sosyoekonomik ayrımların neden olduğu toplumsal şiddet ve çatışma riskiyle mücadelede başarılıdırlar. Bir sosyal sistemin, dolayısıyla bu sistemi biçimlendiren birikim rejiminin istikrarı ve devamlılığı, adalet, meşruluk ve düzeni sağlamasına bağlıdır. Bu bakımdan sosyal adalet temelinde sağlanan meşruluk, bir hükümetin vatandaşları üzerindeki otoritesinin en basit gerekçesidir. Ayrıca meşruluk bu otoritenin yaratıldığı ve uygulandığı prosedürleri ve daha genel olarak ekonomik, sosyal ve politik kurumların yönlendirdiği ve değerlerle gelenekleri etkilediği anlamını da içerir¹⁹⁶.

Belirli bir birikim rejimi kendisine özgü kurumsal yapılar ile tamamlanmaktadır. Kapitalist ekonomik sistem, krizler karşısında kendini tamamen yenileyemediği için, düzenlemeyi sağlamak amacıyla sosyal ilişkilerin piyasa dışı ya da yarı piyasaya bağımlı biçimlerini gerekli kılmaktadır. Bu gerekçeyle, düzenleyici kurumların oluşumunda üst yapı kurumlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Devletin ekonomik ve sosyal politikaları ile sosyal kaynaşmayı sağlaması da bu bakımdan önemlidir. Sosyal kurumlar, ekonomi politikası ile sosyal politika arasında birikim sürecine uyumlu bir bağ ve işleyiş sağlamaktadır. Gerçekten, Fordist dönemde, para politikası toplam istem yaratmaya odaklanmışken, ücretlerde aynı amaçla verimlilik artışlarına endekslenmişti. Ücret oluşumu ulusal, sektörel ve işletme düzeyinde iki ya

¹⁹⁴ Christine Trampus, “Industrial Relations as a Source of Social Policy: a Typology of the Institutional Conditions for Industrial Agreement on Social Benefits”, **Social Policy and Administration**, Cilt: 41, Sayı: 3, 2007, (Policy), s. 263 ve Christine Trampus, “Industrial Relations and Welfare States: The Different Dynamics of Retrenchment in Germany and Netherlands”, **Journal of European Social Policy**, Cilt: 16, Sayı: 2, 2006, (Welfare), ss. 125 ve 127.

¹⁹⁵ Trudie O. Coker, “Globalization and State Capital Accumulation: Deteriorating economic and Political Rights in Venezuela”, **Latin American Perspectives**, Cilt: 26, Sayı: 5, 1999, s. 77.

¹⁹⁶ UN, s. 127.

da üç taraflı ücret pazarlığı ile gerçekleştirilmekteydi. Birikim sürecinin işleyebilmesi için, işverenler işçi sendikalarını ve merkezileşen toplu pazarlıkları kabul ederken, işçi sendikaları da üretim süreçlerinin kontrolünde göreceli bir yönetim hakkına sahip oluyorlardı¹⁹⁷. İkinci Dünya Savaşı sonrasında birçok Avrupa ülkesinde endüstri ilişkilerinin temel özelliği, sermaye ve emek arasında gerçekleşen kurumsal düzenlemelerin yapılmasında devletin hem taraf hem de aracı olmasıdır. Aslında, 1970'lerin ortalarına kadarki dönemde Batı Avrupa ülkelerinin endüstri ilişkileri sistemleri korporatist nitelikler etrafında yakınsamaktaydı. Günümüzde ise yeni liberal rekabetçi işgücü piyasaları egemenliğinde, işçi sendikaları hem ekonomik hem de üretim sürecindeki yönetsel güçlerini kaybederken, katma değer üzerinde başat güç merkezileşen sermayedir. Küresel ekonomide gelişmiş sosyal devletin çözülüşü, birikim rejimini yönlendiren ve merkezileşen sermayenin rekabetçi istemlerine uyumlu olarak işlerken, ücret ve çalışma koşulları piyasa istem ve sunumuna dayalı belirlenerek, yoksulluğu türetmektedir¹⁹⁸. Gerçekten, gelirin yokluğu yoksulluğu belirlemek için yeterli olsa da, artık bu gerekli ve tek ölçüt değildir. Artık, düzenli geliri olsa bile, çalışanların da yoksul kalması mümkündür. İstihdam yoksulluktan kurtulmak için yeterli değildir. Günümüzde işgücü piyasalarının büyümesi, çalışanlar ile yoksullar arasındaki ayrımları kaldırmaktadır. İşgücü piyasasında çalışanlar yoksul olabildiği için, yoksulluk da daha büyük ölçekli bir soruna dönüşmektedir¹⁹⁹. Bu bakımdan, yoksulluktan kurtulmak, bireyin ya da hanehalkının istihdamla olan ilişkisine indirgenemez. Kuşkusuz, istihdamdaki dalgalanmalar yoksulluk üzerinde belirleyicidir ve bu bakımdan istihdam yaratmak yoksullukla mücadelede oldukça önemlidir. Ancak, istihdam tek başına yoksullukla mücadelede yetersizdir. Çalışanların, insan onuruna karşı bir yaşama direnmek için gerekli sosyal kurumlar²⁰⁰ ve örgütlenmelere ihtiyacı vardır²⁰¹.

Küreselleşmeyle birlikte, toplumsal yapıda sınıflar arası güç, denge ve uyum da dönüşmektedir. Ulusal piyasaların küresel piyasalara eklenmesi, devlet

¹⁹⁷ Max Koch, "Wage Determination, Socio-Economic Regulation and the State", **European Journal of Industrial Relations**, Cilt: 11, Sayı: 3, 2005, ss. 328 ve 329.

¹⁹⁸ Thomas Turner, "Industrial Relations Systems, Economic Efficiency and Social Equity in the 1990's", **Review of Social Economy**, Cilt: 64, Sayı: 1, 2006, s. 94.

¹⁹⁹ Levine, Rizvi, s. 20.

²⁰⁰ Sosyal güvenliği sağlayacak kurumlar da bu kapsamda değerlendirilmelidir. Sosyal güvenlik yoksulluktan kaçabilme şansı tanır ve bu güvencele sahip olan kişi düşük yoksulluk riski ile karşılaşan kişidir. Lehweiss-Litzman, s. 73.

²⁰¹ Ters görüş için Bkz. Bracking, s. 10.

yöneticilerini kısıtladığı kadar, sermaye ve işçi sınıfı üzerinde de rekabetçi baskıları yoğunlaştırmaktadır. Ekonomik ve politik güç dengesinin yenilenmesi, salt sermaye ve işçi sınıfı arasındaki dengeyi değil, sermayenin kendi içindeki bölümleri arasında da denge ve uyumu dönüştürmüştür. Benzer biçimde, piyasa ve devlet arasındaki ilişki, kamu politikalarının içeriğinin dönüşmesine yol açmıştır. Gerçekten, sermaye birikimi ve uyumlu rekabet ilişkisi bakımından tamamlayıcı sınıf ilişkileri ve güç dengesi biçimlenmiştir²⁰².

Küresel ekonomide birikim biçimi, tüm ulusal ve yerel süreçlere egemen olup yeniden düzenlemektedir. Sermayenin yoğunlaşmasıyla egemen işletmeler, rekabet üstünlüklerine dayalı olarak, küresel ekonomide üretken, ticari ve mali süreçleri içselleştirmektedir. Kalkınma için küresel ekonomiye eklenmeyi dayatması, bazı bölge ve ülkeler ile buralardaki küçük ve orta ölçekli işletmelerin egemen işletmelere bağımlılığını artırmaktadır. Öte yandan, katma değerın egemen işletmelerde yoğunlaşması ve üretim ağındaki rekabet biçimi nedeniyle, işçilerin sendikalaşma oranlarını ve toplu pazarlık güçleri azalmaktadır²⁰³. Ulus devletler ise, sosyal güvenlik ve adalet hedeflerinden ayrılarak küresel ekonomiye eklenme amacı doğrultusunda rekabetçi bir işgücü piyasası yaratmak için sosyal devlet uygulamaları ve harcamalarını kısıtlamaktadır. Bu bağlamda işçi sınıfı ve örgütleri hem ekonomik hem de siyasal bakımdan baskılanmaktadır. Çoğunluğun refahını artırmaya yönelik sosyal politikalar, sonuçta birer politik tercih ve eylemdir. Bu politik eylemler ise, tarihsel süreçte sosyal tarafların çıkarları, işbirliği ve çatışması sonucunda biçimlenmiştir. Sosyal politikalar, halkın bütününe desteği ile oluşmasa da, uygulanabilirliği için bu destek gereklidir. Bu bakımdan, işçi sınıfının politik alandan dışlanması sorunludur. Eşitlik, sosyal adalet ve barış arayışının gerçekleştirilmesinin yanı sıra, sermaye birikiminin istikrarı için de işçi sınıfının politik alandaki desteği gereklidir²⁰⁴.

Modern devlet, kitleleri politikadan dışlayarak oligarşik olamaz, ancak onlarla çalışmak zorundadır. Bununla birlikte, üretim örgütlenmesinin ve işletme

²⁰² Jessop, Crisis, s. 40.

²⁰³ Lucio Fernando Oliver Costilla, "The Reconstitution of Power and Democracy in the Age of Capital Globalization", **Latin American Perspectives**, Translated by Lilia Barragan Alvarez, Carlos Perez, Cilt: 27, Sayı:1, 2000, s. 86.

²⁰⁴ Noah Lewin-Epstein, Amit Kaplan, Asaf Levanon, "Distributive Justice and Attitudes toward the Welfare State", **Social Justice Research**, Cilt: 16, Sayı: 1, 2003, s. 2.

yönetimlerinin dönüşümü ile işçi sınıfının, sendikaların ve siyasi partilerin politik etkisinde bir zayıflama görülmektedir. Küreselleşme, demokratik ve ulusal popülist politikaların gerilemesine neden olmuştur. Günümüz toplumlarında, örgütlü işçi sınıfı salt ekonomik değil politik alanda da gücünü ve duruşunu yitirmeye başlamıştır. Küreselleşmenin neden olduğu işsizlik ve iş güvencesizliği, sadece sol siyasi partilerin değil, aynı zamanda ulusal sendikaların da güç kaybetmesine yol açmıştır²⁰⁵. Oysa demokrasi, çoğunluğu oluşturdukları için, “özgür doğmuş olanların” ve yoksulların hükümeti denetledikleri bir yapılanmadır. Oligarşi ise, azınlıkta olmalarına rağmen, zenginlerin ve varlıklı doğanların hükümeti denetledikleri bir yapılanmadır. Bu bakımdan, yoksullar kazandığı zaman demokrasi gerçek hayata geçmiş olur²⁰⁶.

Günümüzde, üretim ilişkilerince belirlenen ekonomik ve siyasal güç arasındaki ayırım, demokrasi anlayışını sermaye birikiminin gerekliliği bakımından yeniden tanımlamaktadır. Gerçekten, sermayenin ekonomik gücü sayesinde egemen olduğu piyasa için, ekonomi dışı güce doğrudan sahip olmasına gerek yoktur. Toplumsal üretim ve bölüşümün sınıfsız yönetimi yeterlidir²⁰⁷. Devlet sivil toplumdan soyutlanmaktadır. Ancak, bölüşümdeki adaletsizlikler, sivil toplum ilişkilerinin sonucudur. Bu bakımdan, güncel adaletsizlik çözümlemesi sınıfsal ilişkileri gizleyerek, ırk, din, dil, cinsiyet veya cinsel tercih gibi farklı gruplaşmalarla kendini göstermektedir²⁰⁸.

Sosyal politikayı biçimlendiren sosyal haklar ve sosyal vatandaşlık kavramları, temelinde eşitsizliği içeren kapitalist toplumlardaki, yeniden bölüşüm çabalarını güvenceye almaya çalışır. Yeniden bölüşümü amaçlayan bu haklar, sınıf temelli politikaların sonucunu tanımlamaktadır. Ancak, kimlik siyaseti ve tanınma siyaseti gibi yeni siyaset biçimleri, gücün sosyal ilişkilerini yeniden tanımlama iddiasındadır. Böylece sadece sınıf temelli eşitsizliklerin çözümlenmesi gizlenmemekte, aynı zamanda sosyal adalet ve hakların çözümlenmesi de gözden düşürülmektedir. Sonuçta ortaya feminist dalga, ırkçılık karşıtlığı, engellileri

²⁰⁵ Coker, s. 93.

²⁰⁶ Aristoteles’in demokrasi ve oligarşi tanımları üzerinden bir çözümleme için bkz. Ellen Meiksins Wood, **Sınıftan Kaçış**, çev. Şükrü Alpagut, Yordam Kitap, İstanbul, 2006, (Kaçış), s. 101.

²⁰⁷ Wood, Kaçış, 103.

²⁰⁸ Loenard C. Feldman, “Redistribution, Recognition, and the State: The Irreducibly Political Dimension of Injustice”, **Political Theory**, Cilt: 30, Sayı: 3, 2002, s. 420. Ayrıca, sivil toplum kavramı için bkz. Wood, Kapitalizm, ss. 276 ve devamı.

farkındalık hareketleri gibi, yeni sosyal hareketler çıkmaktadır. Böylece, insanlar farklı ve çeşitli haklar istemektedir. Ancak, bu istenen haklar yeniden bölüşüm hakkı değil, katılım, tasdik etme ve tanınma hakkına yöneliktir²⁰⁹.

Yoksulluğun tanımlanması ve çözüm yollarının belirlenmesi egemen politik yaklaşım bağlamında gerçekleşmektedir. Günümüzün politik yaklaşımı, ekonomi politikalarını sosyal politikalardan ayırmakta ve kültürel (kimliğe ilişkin) politikaların ön plana çıkarılması ile sosyal politikaları ikinci plana almaktadır. Böylece bölüşüm ilişkisinin ele alındığı ekonomi politikaları ile kimliklerin ve sosyal grupların tanındığı kültür politikaları birbirinden ayrılmaktadır. Bu ayrımla, sınıf temelli politikaların gerilemesiyle kimlik üzerinden adalet arayışına neden olmaktadır. Ancak, kimliğe dayalı sosyal adalet arayışı, üretim ilişkilerini ikincilleştirmekle beraber ikilemlere yol açmaktadır. Gerçekten kültürel bir adaletsizliği çözümlenmek, ekonomik bir adaletsizliğe neden olabileceği gibi iki farklı alandaki adaletsizliğin çözüm yolları yeni bir çatışma alanı da oluşturabilmektedir. Kültür politikaları ekonominin sınıf temelli bölüşüm politikalarıyla yeniden yapılanmasını engellemekte ve biçimlendirmektedir. Bu bakımdan, sosyal adalet ve eşitlik temelinde insan onuruna yakışır bir yaşam arayışında, sermaye birikirken, yoksullar farklı kimlik ve çıkarları nedeniyle diğer yoksullarla çatışmaktadır. Ancak, insan onuruna yakışır bir yaşam için, işgücü piyasasında var olmak zorundadırlar²¹⁰.

2. Bölüşüm

Bireylerin yaşam koşulları sınıfsal kökenlerine göre biçimlenmektedir. Gerçekten, bir kuşaktaki fırsat eşitsizliğinin düzeyi, bir önceki kuşakta gözlenen eşitsizliklere bağlıdır. Bu bakımdan, gelir eşitsizliği ile fırsatlar arasındaki bağ sadece bireyin yaşamını değil, geçmişten gelen koşullarla gelecek kuşakların yaşam koşullarını da biçimlendirmektedir²¹¹. Bu bağlamda, klasik iktisatçılar, sınıflar arası (faktörel) gelir dağılımı üzerinden çözümlenme yapmışlardır. Ancak, II. Dünya Savaşı

²⁰⁹ Dean, Social, s. 7. Bu bakımdan, kimlik ve sınıf kavramları için bkz. Wood, Kapitalizm, ss. 284,295 ve 300. ayrıca Berch Berberoğlu, **Sınıfsal Yapı ve Toplumsal Dönüşüm**, çev. Erhan Baltacı, Kawa Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 141 ve devamı.

²¹⁰ Feldman; s. 412.

²¹¹ Gosta Esping-Andersen, "Sociological Explanations of Changing Income Distributions", **American Behavioral Scientist**, Cilt: 50, Sayı:5, 2007, s. 640.

sonrasında istikrarlı artan sermaye birikimi nedeniyle bölüşüm ilişkilerinde kişisel gelir dağılımı üzerine odaklanılmıştır. Özellikle 1970’li yılların ortasından sonraki dönemde, egemen yeni klasik ekonomi yaklaşımının üretim fonksiyonlarında sabit bir sermaye payı öngörmesi, kişisel gelir ve hanehalkı gelir dağılımı araştırmalarını daha da öne çıkarmıştır. Günümüzde bölüşüm ilişkilerinin incelenmesi ve yoksulluğun tanımlanıp ölçülmesinde merkezi olan kişisel gelir dağılımı, birbirini tamamlayan üçlü bir ayırmda ele alınmaktadır. Birincil gelir dağılımı, piyasalar ve piyasa kurumlarınca belirlenen kişinin temel geliridir. Bir bakıma, bu gelirin ücret, kar ya da faiz olmasına göre, kişinin sınıfı da belirlenir. İkincil gelir ise, vergiler düştükten ve transfer ödemeleri eklendikten sonraki gelirdir. Üçüncül gelir ise, kamu harcamalarından gelen edimlerin eklenmesiyle elde edilir. Eşitsizlik üzerine olan tartışmalar, ikincil gelir eşitsizliğine odaklanır. Bu bakımdan, yeniden bölüşüm politikalarının vergi politikalarına denk olduğu varsayımına dayanır. Böylece, küreselleşmenin ulusal vergi politikalarının kısıtlanmasına yol açarak, siyasal iktidarın bölüşüm ilişkilerinin düzenlenmesinde daha az araca sahip olduğu ileri sürülmektedir. Kişisel gelir dağılımı, gelirin bölüşümünde doğrudan sınıf ilişkilerini incelemeyi hedeflemese de, gelirin nitelikleri bakımından sınıf ilişkilerini ve çelişkilerini dolaylı olarak göstermektedir²¹².

Kişisel gelir dağılımına dayalı olarak sosyal gelir yaklaşımı, çalışanlar için, kişisel geliri ücret dışındaki bileşenleriyle toplumsal yapının bir sonucu olarak ele almaktadır. Gelir toplumsal yapının kurumlarıyla beraber, ücret gibi, belirli bir düzenleme ve müdahaleyle belirlenmektedir. Sosyal gelirin bileşenlerinden, sosyal sigorta, sosyal transferler, sosyal hizmetler gibi kamusal edimler, bireye tam bir özgürlük tanıyan gelir güvencesinin teminatını oluşturmaktadır. Gerçekten, bir kişi gelir güvencesine sahipse, başkalarından bağımsız olarak seçimlerini yapabilir, ekonomik ve sosyal dönüşüm ve baskılara karşı özgürce karşılık verebilir. Gelir güvencesinin yetersizliğinin bireysel ve toplu ifade özgürlüğünü sınırlaması, bireyi iş, gelir ve diğer güvencesizlik biçimlerine karşı daha kırılgan kılmaktadır. Gelir

²¹² Rolph Van Der Hoeven, “Income Inequality and Employment Revisited: Can One Make Sense of Economic Policy?”, **Journal of Human Development and Capabilities**, Cilt: 11, Sayı: 1, 2010, (Income), s. 68.

güvencesinin yetersizliği siyasal temsil gücünü zayıflatırken, işçi sınıfının farklı çıkar ve istemler doğrultusunda parçalanmasına da yol açmaktadır²¹³.

Kişisel gelir dağılımını piyasa işleyişi belirlemektedir. Ancak, kapitalist toplumlarda, piyasanın yaratılması ve işleyişi devletin rolüne dayalı olarak biçimlenmiştir. Bu bakımdan, devletin rolü gelirin yaratılması ve bölüşülmesinde belirleyicidir. Dolayısıyla, gelir ve kaynakların bölüşümüne ilişkin mücadele ile devletin yönetimine ilişkin politik mücadele arasında kuvvetli bir bağ bulunmaktadır²¹⁴. Özellikle ikincil gelir dağılımını belirleyen yeniden bölüşüm mekanizmaları, demokratik kurumlara dayalı işler. Ancak, kapitalist sistemin sınıflı toplumsal yapısının kurumsallaşmadığı bir ulusal ekonomiye dışarıdan dayatılan demokratikleşme, yerel gruplar arasında güç dengesini dönüştürerek gruplar arası kutuplaşmaya ve şiddete yol açabilmektedir. Bu süreçte, eşitsizlikleri yumuşatabilecek potansiyel bir aracı aktör olan devlet etkisizleşirken, yoksulluk politik güç mücadelesi ile daha bağlantılı hale gelmektedir. Böylesi bir durum, işçi ve sermaye sınıfları arasındaki bir sosyal adalet ve eşitlik arayışı değil, farklı kimlikler veya göreceli yoksul grupları arasındaki şiddete dayalı güç mücadelesidir²¹⁵.

Egemen yeni liberal yaklaşıma göre, küresel olarak yoksulluk azalmaktadır. Ancak, küresel yeni liberal birikim rejiminin istikrarsızlıkları ve çelişkileri, yoksulluk sorununu ağırlaştırmaktadır. Yeni liberalizm göreceli refah yerine mutlak refaha odaklanmaktadır. Bu bakımdan istatistiki olarak tartışmalı mutlak yoksulluğun düştüğünü ileri süren çalışmalar olsa da, göreceli yoksulluğun artışı yadsınamaz düzeydedir. Öte yandan yeni liberalizmin en başarılı özelliğinin gelir ve refahı artırmak değil, paylaşırma becerisi olduğu ileri sürülmektedir. Gerçekten, yeni liberalizm sınıf gücünü yenileyerek ve olmayan yerlerde kurarak, küresel ölçekte kendine özgü birikim rejimini destekleyecek kurumsal bir yapı oluşturmuştur²¹⁶. Mülkiyet hakları gibi, ekonomik kurumlar sosyo-ekonomik koşullar tarafından

²¹³ Standing, Offshoring, ss. 46 ve 49.

²¹⁴ Bob Jessop, "Kapitalist Devlete Dair Yeni Kuramlar", **Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet**, (der. Betül Yazar, Alev Özkazanç), İletişim, İstanbul, 2005, (Kuramlar), ss. 46 ve devamı.

²¹⁵ Pyt Douma, "Poverty, Relative Deprivation and Political Exclusion as Drivers of Violent Conflict in Sub Saharan Africa", **Journal on Science and World Affairs**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2006, s. 62.

²¹⁶ Simon Springer, "The Nonillusory Effects of Neoliberalisation: Linking Geographies of Poverty, Inequality, and Violence", **Geoforum**, Cilt: 39, Sayı: 4, 2008, ss. 1522 ve 1523.

tarihsel süreçte biçimlendirilmektedir. Güncel yazına göre, gelir ve kaynak bölüşümü belirli bir sosyal grup yararına olduğunda, ekonomik ve sosyal kurumlar çökmektedir. Bölüşümdeki eşitsizlik, kurumsal yapılar aracılığıyla ekonomik ve politik gücü bir grupta yoğunlaştırmaktadır. Dolayısıyla, bu kurumlar geliri aktarmaya yarayan, ancak etkin olmayan yapılara dönüşmektedir. Öte yandan, ekonomik eşitsizlik, bölüşüm çatışmasıyla birlikte sosyo politik huzursuzluğa yola açarak sosyal çatışmayı şiddetlendirirken, kurumsal istikrarsızlığa ve kırılmaya da neden olmaktadır. Sonuçta sosyal kaynaşmanın azaldığı bir ortamda isyanlar ve politik şiddet artmaktadır. Her şeye rağmen, yüksek eşitsizlikle birlikte, bozulmuş ve etkin olmayan sosyal kurumlar varlığını sürdürebilir, hatta bu kurumlar yüksek oranlı ekonomik büyümeyi de sağlayabilir. Ancak, bu büyümenin sosyal maliyeti, yarattığı aşırı eşitsizlikler nedeniyle, yüksektir. Aşırı eşitsizliğin olduğu toplumlarda zengin azınlık, politik güce sahip olabilmek için, temel yasal bir yapı kurma eğiliminde ve yeterliliğindedirler. Bu yapıyı, toplumun geri kalanından daha fazla ekonomik fırsatlara erişebilmelerine imkan sağlayan kuralları, hukuku ve diğer hükümet politikalarını etkilemek için kullanmaktadırlar. Bu bakımdan mülkiyet hakları, yasal sistemler ve mali kurumların bölüşüm eşitsizliğini sürdürdüğü toplumlarda, azınlığın ekonomideki gücü güvenceye alınmaktadır²¹⁷.

Bölüşümde eşitlik ve adaletin sağlanması, politik eşitlik ve adaletle bakışımıdır. Gerçekten, bu durum yeni liberal varsayımların aksine, biçimlendirdiği birikim rejiminin yarattığı ekonomik ve politik eşitsizliklerde gözlenmektedir. Demokrasi istemi, tüm vatandaşlar için fırsat eşitliği ve bölüşümde adaleti sağlayacak ekonomik kurumların oluşturulmasıyla sağlanabilir. Öte yandan, refah ve gelirin adil olmayan bölüşümü demokrasinin varlığını ve gelişimini tehdit eder. Çünkü demokrasi, ekonomik ve politik güce sahip olanlar için yeniden bölüşümü maliyetli kılan bir unsurdur. Ancak, kapitalist toplumda demokrasi sosyal ve politik istikrarı sağlamanın ötesinde, piyasayı destekleyen kurumlarla birikimin ve refahın teminatıdır²¹⁸. Bu bakımdan, piyasaya dayalı bireyi temel alan yeni liberalizmin, eş zamanlı olarak gelir dağılımını bozması ve sosyal politikayı baskılayıp geriletmesi uyumludur. Ancak, yeni liberalizmin yarattığı ekonomik eşitsizliklerle birlikte,

²¹⁷ Antonio Savoia, Joshy Easaw, Adrew Mckay, "Inequality, Democracy, and Institutions: A Critical Review of Recent Research", **World Development**, Cilt: 38, Sayı: 2, 2010, ss. 143 ve devamı.

²¹⁸ Savoia, Easaw, Mckay, s. 148.

ortaya çıkardığı sosyal ve politik istikrarsızlık nedeniyle, sosyal politikaya bölüşüm ilişkilerindeki etkisi, sosyal kaynaşma ve politik istikrardaki başarısı bakımından tekrar ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle 2008 krizi sonrasında, hem mali sistemi düzenlemek, hem de neden olduğu bölüşüm eşitsizliği sonucu tüketim ve birikim üzerindeki durgunluğu aşmak için, sosyal politika araçları üzerinden yoğun bir kamu müdahalesine gereksinim duyulmaktadır. Gerçekten sosyal politika, hem ekonomik müdahaleyi hem de sınıflı toplum yapısında kaynaşmayı sağlayacak demokratik araçlarıyla küresel istikrarsızlık ve eğretiliklere karşı etkili olacaktır²¹⁹.

Bölüşüm, gelir dağılımının ötesinde sermaye birikiminin de düzenlemesini sağlamaktadır. Ancak, klasik makro süreçte, faktör piyasaları arasındaki işleyiş tek yönlü ve analitik olarak ele alınmaktadır. Klasik makro süreç, işgücü piyasalarından, mal piyasalarına ve devamında da mali sektöre doğru tek yönlü bir işleyişi göstermektedir. İşgücü istemi, veri sermaye stoku ile üretim teknolojisine bağlı işgücü verimliliği tarafından belirlenir. İşgücü sunumu ise, hanehalkı refahı ve boş zaman ile tüketim tercihlerine bağlıdır. Ancak, yine de, işgücü piyasasında istem ve sunumun etkileşiminin, tam rekabet koşullarında istihdam ve ücret düzeyini belirlediği savunulmaktadır. Öte yandan, mal piyasaları faiz oranı üzerinden düzenlenirken, kredi istemi ile tasarruf edilen gelirin denkleştirilmesi sağlanır. Faiz oranlarının mali sektör fiyat düzeyini belirlemesiyle, mali piyasa dengesi de sağlanmış olur. Dolayısıyla gelir ve faiz oranının düzeyine bağlı olarak para dengesi için istem de belirlenmektedir. Bununla birlikte gelir ve faiz oranlarının düzeyi, işgücü piyasası ve kredi olarak kullanılan fonların piyasası tarafından oluşturulur. Fiyat düzeyi ayarlaması, saymaca para stoku veri olduğundan, para dengesini de garanti altına alır. Ancak, tüm bu sürecin tek yönlü işlediği varsayımına dayanarak, piyasalar arası geribildirim yok sayılmaktadır. Bununla birlikte, güç ve gelir dağılımı göz ardı edildiği gibi, işgücü piyasalarında tam rekabet varsayımı altında işletmelerin etkisinin olmadığı ileri sürülmektedir. Öte yandan, gelir dağılımı tasarruf ve kredi ilişkisi ile mal piyasasında istem bakımından da göz ardı edilmektedir. Bu bakımdan, kar ve ücretler arasındaki bölüşüm de klasik makro süreçte bir sorun değildir²²⁰.

²¹⁹ Ben Fine, Social Policy and the Crisis of Neo-Liberalism, **Prepared for Conference on The Crisis of Nep-Liberalism in India: Challenges and Alternatives**, Tata Institute of Social Sciences Mumbai and International Development Associates, 13-15 March, 2009, (Crisis), s. 3.

²²⁰ Palley, Distribution, s. 114.

Klasik makro sürecin yalınlığına karşı, gerçek hayatın işleyişi daha karmaşık ve etkileşimlidir. Öncelikle, işgücü ve sermayenin verimliliği ile kar payında gözlenen eğilimler, teknoloji ve bölüşümün kar oranları üzerindeki etkisine dayalıdır. Ancak, bölüşüm, teknolojik değişim ve istem tarafından doğrusal olarak belirlenmez. Bölüşüm, etkileşim içindeki faktör piyasaları üzerinden dolaylı olarak biçimlenir. Öte yandan, tüketim istemi ile yatırım arasındaki ilişki, yatırımın istem ve karlılık üzerindeki etkisi bakımından incelenmektedir. Bununla beraber, küreselleşme sürecinde üretim, istem ve tüketimin uluslararası ticarete dayalı işleyişi nedeniyle, yerel yatırımları etkileyen unsurlar da çeşitlenmiştir. Bu bakımdan, tüketim istemi ile yatırım arasındaki ilişki de artık dizgisel değildir. Mali alan ise salt kredi sisteminden ibaret değildir. Bölüşümün sonuçları ve istem arasındaki işleyişi düzenleme yetisiyle, düşük kar ve düşük istem bakımından ekonomik durgunluk döneminde sınıf ilişkilerini yeniden biçimlendiren bir unsur olarak da görülmektedir²²¹.

Kar, kapitalist sınıfın diğer sınıflarla olan ekonomik ilişkilerinin sonucudur. Yine bir ekonominin kapitalist sınıfı, başka bir yerdeki alıcı ve/veya satıcılarıyla ithalat ve ihracat fiyatları üzerinden kar elde edebilir. Ancak, ulusal bir kapitalist sınıf ile diğer ekonomik aktörler arasındaki ilişkilerin bazıları piyasa mübadelesine dayalıyken, çoğu ekonomik güçle birlikte, sosyal ve siyasal egemenliğe de dayalıdır. İşgücü verimliliği artmadıkça, işçinin kara olan katkısı sınırlı kalır. Bu bakımdan, işgücü verimliliği üzerinden karları artırmak, ücret, fiyat ve diğer piyasa olguları tarafından belirlenirken, temelde işyerindeki otorite ilişkisinin sonucunda biçimlenmektedir. Öte yandan, ticaret uluslararası ithalat ve ihracat fiyatlarına bağımlıdır. Ancak, bu fiyatların belirlenmesi piyasa mübadelesinin biçiminden farklı müdahaleleri de içermektedir. Ayrıca, başta vergi olmak üzere devletin uyguladığı ekonomi politikalarıyla, işgücü sunumu, kapasite kullanım oranı, teknolojik değişim, işçi işveren ilişkileriyle, yabancı yatırımcı ve ekonomik aktörlerin kararları üzerinden kar oranları, dolayısıyla bölüşüm ilişkileri biçimlendirilmektedir²²².

Bölüşüm konusunda sadece karlılığa odaklanmak, ekonomik, sosyal ve politik istikrarın sürdürülmesini sağlayan kurumsal bağlamın tam olarak

²²¹ Basu, Vasudevan, s. 63.

²²² Samuel Bowles, David M. Gordon, Thomas E. Weiskopf, "Power and Profits: The Social Structure of Accumulation and the Profitability of the Postwar U.S. Economy", **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 18, Sayı: 1&2, 1986, s. 137.

anlaşılmasını engeller. Gerçekten, başta karın belirlenmesi olmak üzere, bölüşüm süreç ve sonuçları doğrudan sermaye birikim sürecini etkilemektedir. Bu bakımdan, bölüşüm sürecindeki çatışma, kar düzeyinden bağımsız olarak, sermaye birikim oranını belirler. Dolayısıyla, sermaye birikiminin dinamikleri bakımından, sadece bölüşümün sonuçları değil, sosyal kurum ve ilişkilerin istikrarı da önemlidir. Bölüşüm sosyal eşitlik ve adalet bakımından kuşkuları artırıyorsa, bu gerekçeyle ortaya çıkan sosyal huzursuzluk ve tepkiler, kar beklentilerinin ötesinde mülkiyet haklarında bile güvencesizliğe neden olabilir. Sosyal ve politik huzursuzlukların giderilmesinde, eşitsizlik sadece gelir dağılımı, mülkiyet ve refahla sınırlı tutulmamalıdır. Sosyal ve politik haklara, sosyal politika uygulamalarına ve bu sayede sosyal fırsatlara erişimin eşitsiz dağılımının da düzeltilmesi gerekir. Bu ise, kapitalist toplumda, sadece tam istihdam hedefindeki ekonomik ve sosyal politikalarla sağlanabilir. Tam istihdamdaki bir ekonomide, işgücünün pazarlık gücü, dolayısıyla ücretleri artar. Sermayenin ekonomik konumunu tehdit eden bölüşüme ilişkin bu sonuç, kısa vadede kar oranlarının azalışı nedeniyle yatırım oranlarını da düşürebilir. Ancak, sermaye bakımından kardan daha da önemli olan fabrikadaki disiplin ve politik istikrardır. Böylece, bölüşümün daha adil ve eşitlikçi bir biçimi, ekonomik, sosyal ve siyasal istikrarı artırarak, birikimi düzenleyebilecektir²²³.

Sermaye birikiminin sürekliliği bakımından, mal ve işgücü piyasaları arasında karşılıklı bağlar bulunmaktadır. Öncelikle, mal piyasaları toplam istemin düzeyi bakımından yapısal olarak, bölüşüme bağlıdır. Ancak, toplam istem düzeyi, gelirin niteliğine göre farklı tüketim ve tasarruf eğilimlerinden dolayı, fonksiyonel gelir dağılımına, işçi sınıfının gelirinine göre belirlenir²²⁴. Öte yandan, işçi sınıfının gelirin düşük oluşu, tasarrufu imkansız kılacağı için, gelir artışı için gerekli sermaye birikimini de engeller²²⁵. Bu bakımdan, yoksulluğu istihdam sorununa indirmek ve bu bağlamda işgücü piyasası reformları üzerinden istihdam ve yoksulluk sorununu çözmeye çalışmak yetersiz kalacaktır. İşgücü piyasası, türev bir piyasa olarak, mal piyasalarına ve özellikle de yatırım harcamalarına bağlı işler. Dolayısıyla, toplam

²²³ James Heintz, "The Social Structure of Accumulation in South Africa", **Contemporary Capitalism and Its Crisis: Social Structure of Accumulation Theory for The 21. Century**, (ed. by Terence McDonough, Michael Reich, David M. Kotz), Cambridge University Press, New York, 2010, (Africa), s. 274.

²²⁴ Palley, Distribution, s. 121.

²²⁵ Bauer, s. 322.

istemi canlandırmak, yatırım harcamalarını artırabilecektir. Ancak, gelir politikası da tek başına yeterli olmaz. Toplam istemi artırmaya odaklanmış, ekonomi ve para politikalarını da içeren, yatırım ve üretim ilişkilerini düzenlemeye yönelik kapsamlı bir tam istihdam hedefi, sermaye birikimini canlandırarak, işgücü piyasası üzerinden yoksulluğu azaltabilir²²⁶. Öte yandan, sermaye birikim çevrimlerini oluşturan, malları ve yatırımları yaratma girişimleriyle, sermaye birikimi için meşruluğu sağlayan malların satın alınmasını artıran girişimlerdir. Bu bakımdan da tam istihdam toplumsal bir hedef olmalıdır²²⁷.

Yoksulluk, toplumun kurumsal ve yapısal unsurlarına bağlı belirli etmenler ve süreçler sonucudur. Bu etmen ve süreçler ise uluslararası boyutlara da sahiptir²²⁸. Gerçekten, modern devletlerdeki bölüşüm analizleri için üretim sistemi ve sistemdeki bölgeler önemlidir, ancak her bir devlet kapitalist dünya ekonomisine küreselleşme süreciyle eklenerek tek bir sistemin parçasını oluşturmaktadır. Bu üretim sistemindeki işbölümü tüm dünyayı kapsamaktadır. Sistemdeki farklı devletler, oluşturdukları ulusal ekonomilerle, üretimin farklı tiplerinde, farklı örgütlenme ve işgücü niteliklerinde, farklı politik rollerde uzmanlaşmaktadır. Tüm bu uzmanlaşmalar sistemin işleyişi için gereklidir. Dünya ekonomisinin işleyişi sonucu ortaya çıkan bu işbölümü, günümüzde tüm dünyayı ekonomik, sosyal ve siyasal olarak biçimlendirmektedir. Küresel ölçekte işbölümü ve bölüşümde gözlenen katmanlaşma, üretim örgütlenmesinin bir sonucudur. Dolayısıyla, ulusal bölüşümün sonuçları da devletlerin ve ekonomik grupların küresel ekonomi ile ilişkisini yansıtmaktadır. Ancak, herhangi bir piyasa sisteminde olduğu gibi küresel piyasada da üretim üzerindeki ekonomik başatlık gözlenmektedir. Gerçekten, mülkiyet ve mali alan üzerindeki kontrol, fiyatları belirleyebilme yeteneği ve neyin, nerede, nasıl üretilip nerede satılacağına karar verme yeteneğine bağlı olarak küresel piyasadaki egemen aktörler belirlenmektedir. Bu bakımdan, nimetlerin eşitsiz bölüşümü, üretim üzerindeki güç ve kontrolün dağılımından kaynaklanmaktadır²²⁹.

²²⁶ Engelbert Stockhammer, Erik Klar, "Capital Accumulation, Labour Market Institutions and Unemployment in the Medium Run", **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 35, Sayı: 2, 2011, s. 455.

²²⁷ Matthew Paterson, "Legitimation and Accumulation in Climate Change Governance", **New Political Economy**, Cilt: 15, Sayı: 3, 2010, s. 360.

²²⁸ Vaughan, s. 156.

²²⁹ Robinson, s. 159.

Günümüzde, küresel gelir eşitsizliği ve yoksulluğun kavramlaştırılmasında küresel katma değer zinciri analizleri ve zincirde yükselme tartışmalarına odaklanılmaktadır. Küresel ekonomide, üretim ve işbölümündeki katmanlaşma ile egemen aktörlerin zincir boyunca katma değer yaratılıp bölüşümünü nasıl düzenlediğini çözümlenmede küresel katma değer zinciri yaklaşımı etkili olmaktadır. Bu analizler, küresel işbölümünün yeniden örgütlenmesiyle tekrar ürettiği (ve de dönüştürdüğü) küresel bölüşümü betimleyecek düzeydedir²³⁰.

3. İdeoloji

Yoksulluğa ilişkin kavram, tanım ve ölçütler, yoksulluğa bakış ve yoksulluğun sistem içindeki anlamı bakımından, zaman ve mekan bağlamında değişiklik göstermektedir. Genel kabul gören yaklaşım, yoksulluğun gelir, tüketim, gereksinim, kaynak, yapabilirlikler ve/veya yoksunluklar temelinde bir ölçüm yöntemine dayalı olarak belirli bir eşik ve endekse göre teknik bir yaklaşımla tanımlanmasıdır. Bu haliyle ekonomik ve maddi unsurların vurgulandığı yoksulluk tanımları, ölçme ve endekslemenin teknik tartışmaları arasında sınırlı bir yaklaşımı betimlemektedir. Oysa yoksulluğun tanımlanması sosyal ve politik unsurları da gözetmelidir²³¹. Aslen her yoksulluk tanımı, toplumsal ideallerin bir göstergesi olarak, üstü örtük biçimde ideolojik bir bağlama da sahiptir²³².

Bireyin toplumsal yapıyla olan ilişkilerini düzenleyerek toplumsal yaşamda anlam, gösterge ve değerlerin üretim sürecini belirleyen ve egemen siyasi iktidarı meşrulaştıran ideoloji, içerdiği bu anlamlar bakımından yoksulluğun kavramlaştırılmasında belirleyici unsurdur²³³.

Kapitalist ekonomik sistemde yoksulluğu, üretim ilişkilerinden ayrı tanımlayamayız. Üretim ise sosyal bir süreçtir. Bu süreç, çeşitli aktörler arasındaki politik ilişkiler doğrultusunda belirlenir. Dolayısıyla, yoksulluk kavramının teknik

²³⁰ Benjamin D. Brewer, "Global Commodity Chains and World Income Inequalities: The Missing Link of Inequality and the 'Upgrading' Paradox", *Journal of World Systems Research*, Cilt: 17, Sayı: 2, 2011, s. 319.

²³¹ Fikret Şenses, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 62 vd.

²³² Noble, Wright, Magasela, Ratcliffe, s. 118.

²³³ Gökhan Atılğan, "İdeoloji", *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, (haz. Gökhan Atılğan, E. Attila Aytakin), 2. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2012, s. 255.

üretim fonksiyonları gibi ele alınması, kavramın tüm boyutları bakımından tanımlanmasını engellemektedir²³⁴. Sermayenin birikim sürecinin kapitalist topluma kazandırdığı dinamik ve devingen nitelik, ideolojiyi dönüşümü meşrulaştıran bir unsur haline getirmektedir. Böylece sermaye birikim sürecinin dönüşümünün üretim, bölüşüm ve tüketim ilişkileri üzerinde etkilerinin sosyal yapı tarafından içerilmesi sağlanmaktadır²³⁵.

Sermaye birikim güdüsünün üretim süreci üzerindeki etkileri, teknoloji ve sanayilerdeki ilerleme ve dönüşümlerde gözlenmektedir. Geçmişten günümüze, kapitalist toplumda egemen sektörlerin ortaya çıkışı, yükselmesi ve etkisini kaybetmesi ile ürün ve üretim süreçlerindeki dönüşümler emek rejimlerinin ardı sıra ve bağımlı olarak gelişmektedir. Bu bağlamda, teknoloji ile piyasalardaki yenilikler ve yükselmeler üretimin sosyal ilişkilerinde dönüşümlere yol açmaktadır. Çalışanların bu süreçteki egemen ideolojiye ve uygulamalarına direnmesi karşısında, sermaye üretim sürecini disipline etme ve rekabet üstünlüğünü sürdürmek için yeni yöntemlere yönelir. Göreceli olarak sosyo ekonomik istikrarın uzun dönemlerinde gerçekleşen sermaye birikimi, yeniden üretilen emek süreciyle rekabetçi birikimin sürdürülmesini sağlar²³⁶.

Tarihsel olarak, yoksulluğu tanımlama, çözümlenme ve yoksulluğa çözüm bulma biçimlerine bakıldığında dönemin birikim rejiminin sosyo ekonomik istikrar ve toplumsal yapının niteliğini belirlemede gerektirdiği ideolojinin etkileri görülmektedir²³⁷. Gerçekten her yoksulluk tanımının aynı zamanda belirli bir sosyal politika yaklaşımı içermesi de bu nedendir²³⁸. Bölüşümün nasıl gerçekleştirileceği politik ekonominin bir sorunudur. Bölüşümün temelinde yer alan sosyal devlet uygulamaları ve sosyo ekonomik hakların kullanımı sermaye birikim biçiminin gerektirdiği ideoloji tarafından belirlenmektedir. Sosyal eşitlik ve adalet arayışında temel hak ve özgürlüklerin alanının genişletilmesinde esaslı unsur olan sosyo ekonomik hakların kullanımıyla yoksulluk kavramı ve yoksullukla mücadeledeki sosyal politika yaklaşımlarını belirleyen, sosyal politika aktörleri arasındaki siyasal güç

²³⁴ Michael Zweig, "Complicating the Labor Market as a Social Institution", **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 47, Sayı: 4, 2015, s. 574.

²³⁵ O'flynn, Capital, s. 499.

²³⁶ Ben Selwyn, "Beyond Firm-centrism: Re-integrating Labour and Capitalism into Global Commodity Chain Analysis," *Journal of Economic Geography*, Cilt: 12, Sayı: 1, 2012, s. 213.

²³⁷ Bkz. Şenses, ss. 31 vd.

²³⁸ Saith, s. 78.

dengeşinin oluşturduğu ideolojidir. B6l6ř6m başta olmak 6zere sosyal eşitsizlik ve adaletsizliğin giderilmesi ancak sosyal taraflar arasındaki sosyal ve siyasal g6c dengeşinin sağlanmasıyla ger6ekleşir. Bu bakımdan sosyal politikanın sosyal dengeyi kurma işlevi, 6alışanların sosyo ekonomik haklarına dayalı olarak sağlayacakları sosyal ve siyasal g6cle m6mk6n olabilir. Aksi durum 6zg6rl6klerin sınırlanması ve demokrasinin yetersizliğine yola a6acağı gibi b6l6ř6mdeki adaletsizlik başta olmak 6zere sosyal eşitsizliklerin artmasına yola a6maktadır²³⁹.

6zg6rl6k ve demokrasi refah ve b6l6ř6mdeki adalet ile doğru orantılıdır. Yoksulluk gelir, t6k6tim, ihtiya6, kaynak veya yapabilirlikler gibi unsurlardan hangisine g6re belirlenirse belirlensin, yoksulluğun ortadan kalkmasında ve refahın paylaşılmasında belirleyici olan 6zg6rl6k ve demokrasidir²⁴⁰. Sosyal politikanın vazge6ilmez unsuru olan demokrasinin korunması yoksullukla m6cadelede iki temel işleve sahiptir. 6ncelikli olarak demokrasi tanım olarak yoksulların 6ıkarını koruyan bir siyasal d6zendir. İlk olarak demokrasi, yurttaşların tamamının değil, zayıf bırakılan ve toplumsal refahtan adil bir şekilde payını alamayanları korur. İkinci olarak demokrasi, salt piyasa işleyişinin 6tesinde, aslen temel haklarla birlikte sosyal ve ekonomik hakları korumaktadır. Tanımsal olarak demokrasi, se6imler ya da 6ok partili bir siyasal sisteme indirgenemez. Eşitlik ve 6zg6rl6k arayışında insan haklarının korunduğu bir sistemdir²⁴¹.

G6n6m6z toplumsal yapısında yoksulluğu belirleyen 6alışma, istihdam ve işsizlik doğal ger6eklikler değildir, ancak ekonomik ve sosyal olgulardır. Bu bakımdan, y6netilmeleri i6in sosyal kurumları gerektirmektedir. Belirli bir bağlamda oluşan sosyal kurumlar kanunu, normları, kanaatı, kategorileri, bilgiyi, bireylerin tavır ve davranışlarını, y6netenleri bi6imlendirmektedir. Sonu6 itibariyle ekonomiye, işleyişe ve g6c ilişkilerine ilişkin ideolojik bir m6dahaledir. Bu bakımdan ideolojik bağlam yoksulluğun tanımlanmasında ve toplumsal m6dahalenin bi6iminde belirleyicidir²⁴². Yoksulluk karşıtı olduğu ileri s6r6len bu m6dahale bi6imi

²³⁹ Meryem Koray, “AKP D6nemi: Neo-Liberalizm, Neo-Muhafazakarlık, Neo-Pop6lizizm Beşiğinde Sallanan Sosyal Devlet ve Sosyal Politika”, **Himmet, Fıtrat, Piyasa: AKP D6neminde Sosyal Politika**, (der. Meryem Koray, Aziz 6elik), İletişim, İstanbul, 2015, ss. 12,13,14 ve 15.

²⁴⁰ Faruk Sapan6alı, **Toplumsal A6ıdan Yaşam Kalitesi**, Altın Nokta Basım Yayın Dağıtım, İzmir, 2009, ss. 191 vd.

²⁴¹ İonna Ku6uradi, **İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları**, 2. Baskı, T6rkiye Felsefe Kurumu, Ankara,2011, ss. 185 vd.

²⁴² Lazzarato, s. 111.

günümüzde piyasa temellidir, dolayısıyla bir tercihi barındırır. Keynesyen kalkınma politikalarına ve yeniden bölüşüme ilişkin düzenlemelere karşı çıkmaktadır. Öte yandan, yoksulluğun azaltılmasına ilişkin politikaların biçimlendirilmesinde, teknokratların en iyi uygulamaları gerçekleştireceği varsayımı altında siyasetten yalıtılmaktadır. Bununla birlikte, yoksulluk karşıtı politika yapımının araştırma ve uygulamaları daha önce hiç görülmemiş bir şekilde çokuluslu kurumlar tarafından piyasaya dayalı olarak biçimlendirilir hale gelmiştir²⁴³. Yeni liberalizm sosyal alana, onu işletme işlevine dönüştürerek müdahale eder. Bir yandan işletmelerin çoğalması, farklılaşması ve rekabetin sağlanmasını temel alırken, diğer yandan da insan sermayesi kuramına dayalı olarak, her bireyi kendisinin girişimcisi olarak ele almakta ve bu doğrultuda bireyleri yönlendirmek, hatta zorlamak için müdahale etmektedir. Bu bakımdan kamu müdahalesinin amacı, yöntemi ve içeriği Keynesyen politikalarından ayrılmaktadır. Müdahalenin amacı özgürlüğü artırmaktır, ancak bu sadece piyasanın işlemesi için gerekli olan özgürlüklerle sınırlıdır. İşçinin ve tüketicinin özgürlüğünden, üretilmesi ve organize edilmesi gereken girişim özgürlüğüne doğru bir sınırlandırma söz konusudur. Yeni liberal yönetişimin sosyal politikaya biçtiği temel rol, toplumu girişimci toplumuna dönüştürmesidir. Bu, işçileri bir çeşit girişimci olarak dönüştürmeyi de içermektedir. Bu nedenle yoksulluğun tanımı, yoksullukla mücadelenin yöntemi dönüştürülmüştür. Yoksul, kendine yatırım yaparak, yapabilirlerini artıracak ve yoksulluktan kurtulacaktır²⁴⁴.

Yeni liberalizm politik ekonomi uygulamalarının bir teorisidir. Buna göre insan refahı, girişim özgürlüğünün en çoklaştırılmasıyla sağlanır. Ancak, özel mülkiyet hakları, bireysel özgürlükler, serbest piyasa ve serbest ticaretin oluşturduğu bir yapı içinde girişimcilerin faydayı en çok kılacakları düşünülmektedir. Bu bağlamda, devletin rolü de uygun kurumsal yapıyı oluşturmak ve korumaktır. Devlet temel olarak, paranın değerini ve güvenilirliğini sağlamaya, özel mülkiyeti güvence altına almaya ve serbest piyasayı işler kılmaya yönelik olarak güvenlik ve asayiş hizmetleri ile hukuki işlevlerini yerine getirir. Ayrıca, eğitim, sağlık veya sosyal güvenlik gibi alanlarda bir piyasa yoksa devlet piyasa oluşturur. Piyasa yaratıldıktan sonra devletin müdahalesi en aza indirilmelidir. Çünkü devlet fiyat gibi piyasa

²⁴³ Jamie Peck, "Global Policy Models, Globalizing Poverty Management: International Convergence or Fast-Policy Integration?", **Geography Compass**, Cilt: 5, Sayı: 4, 2011, s. 171.

²⁴⁴ Lazarato; s. 120.

eğilimlerini tahmin edebilecek yeterli bilgiye sahip değildir. Ayrıca, özellikle demokratik toplumlarda, güçlü çıkar grupları devlet müdahalesini kendi çıkarları doğrultusunda etkileyecektir. Bu bağlamda ulusal aktörlerin siyasi işlevlerinde de bir dönüşüm gözlenmektedir²⁴⁵. Dolayısıyla, artık devletin gözetimindeki bir piyasa yerine piyasaların gözetimindeki bir devlet söz konusudur. Birikim rejimini yönlendiren oligopolistik sermaye toplumsal yapının egemen belirleyicisi olmuştur. Yeni liberalizm ise, meşruluğu sağlayan unsur olarak, devlet ve vatandaşların ekonomik koşullara uyum sağlaması için nasıl biçimleneceklerine dair yol göstericidir. Bu bakımdan, yeni liberalizme dayalı yönetim, artan eşitsizliği meşrulaştıran bir unsur olarak, sınıflar arası güç dengesinin yeni biçimini belirlemektedir. Bu yeni denge birikim rejiminin gereklileri bakımından biçimlenmektedir. Gerçekten, bir yandan Keynesyen politikalarla risk yönetimi ve belirsizliğin azaltılması sağlanırken, diğer yandan ulus devletin gücü sermayeyi işçi sınıfı karşısında dengeleyip başta işletme içinde yönetim gücünü kısıtlayabilmişti. Ulus devletin gücü ise, o dönemin birikim rejimini tamamlayan ulusal ve uluslararası politika eşgüdümü, kapalı sermaye hesapları, istikrarlı döviz kurları, düşük ve istikrarlı faiz oranları, düşük düzeyde işsizlik, işsizlik edimleri, kamu sağlık hizmetleri ile diğer sosyal devlet unsurlarına dayalı olarak gerçekleşmişti. Ancak günümüzde tam aksi uygulamalara gidilirken, başta bölüşüm alanında olmak üzere güç dengesi yeniden belirlenmiştir²⁴⁶.

İdeoloji bölüşüm ilişkilerini salt makro ölçekte değil, mikro ölçekte de biçimlendirmektedir. Hem birikim rejimine hem düzenleyici ideoloji olarak yeni liberalizme uyum bir bağlamda, işletme temelinde biçimlenen düzenleme süreci, işletme yönetiminde somutlaşmaktadır. İşletme yönetimi, işletme hukukunun, iş hukukunun ve mali piyasaların düzenlenmesinin biçimlendirdiği kurumsal ilişki olarak anlaşılmalıdır. Bu teorik yaklaşım işletme yönetiminin politik ve hukuki karakterini vurgulamaktadır. Buna göre, iş ilişki piyasa koşullarına göre, bireysel ve

²⁴⁵ David Harvey; “Neo-liberalism as Creative Destruction”, **Geografiska Annaler**, Cilt: 88, Sayı: 2, 2006, (liberalism), s. 145.

²⁴⁶ Jose Gabriel Palma, “The Revenge of the Market on the Rentiers. Why Neo-liberal Reports of the End of History turned out of be Premature”, **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 33, Sayı: 4, 2009, ss. 845 ve 849.

sözleşme serbestisine dayalı düzenlenmektedir²⁴⁷. Rekabet koşulları işletmeleri işgücü maliyetlerini azaltmaya itmektedir. Bu nedenle, çalışma koşulları, iş sağlığı ve güvenliği önlemleri göz ardı edilmektedir. Ayrıca, işletmeler çekirdek bir işgücüne sahip olmak ve isteme göre istihdamı artırabilme ve ya azaltabilme yetisini kazanmak istemektedir. Bu rekabete edebilirlik ve esnekliğe dayalı anlayış, düzenlemelerin daha esnek ve kuralsız olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, pek çok ülkede, iş denetimi rejimi isteğe bağlı ve özelleştirilmiş bir biçim alırken, tüm bu süreçleri güçlü bir muhalefetle karşılaşmadan gerçekleştirebilmek için sendikaların gücü kırılmaktadır. Bu bakımdan, işçi sınıfının hem birincil hem de ikincil bölüşümde sermayeye bakışsız gücü nedeniyle, gelir ve yaşam koşulları işletmelerin “gönüllü sorumluluğuna” bırakılmaktadır²⁴⁸. Güncel birikim rejiminin ekonomik, sosyal ve siyasal koşullara uyumlu düzenleme biçimi piyasayı temel almaktadır. Bunu sağlayan egemen ideolojinin temel aracı olan yönetim, kamu yönetimi ve devlet teorisinde geleneksel olarak, kamu ve özel aktörlerin sorumluluklarının belirsizleştiği düzenleme olarak tanımlanmaktadır. Bu bakımdan, kanun ve kamu otoritesine en az düzeyde başvuru söz konusudur. Politikalar pazarlık ve ağlar aracılığıyla tanımlanmakta ve uygulanmaktadır. Bu tip düzenlemeler ikna, enformel ağlar ve kurallar, kıyaslama ve deneysel düşünce alışverişleri gibi araçlarla, piyasaları kendi kendine düzenlemeye doğru yönlendirilmesi olarak anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım endüstri ilişkilerinde de gözlemlenirken, bireysel iş hukukunun artan kullanımının, güç bakışsızlığına dayalı olarak, muhalif hareketi ve hak arayışı çabalarını bastırdığı bilinmektedir. Bu bakımdan, yoksullar salt gelir ve tüketim imkanlarından yoksun değildir. Hak ve özgürlerini koruyacak örgütlenmeden de yoksundur²⁴⁹.

Yeni liberalizm, işçileri yoksulluktan koruyan yeniden bölüşüm biçimini rekabet karşıtı bir unsur olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle, eşitsizlikleri ortadan kaldırma hedefindeki sosyal adaleti, ekonomik olmayan bir eğilim olarak tanımlayıp, bu fikre karşı çıkmaktadır. Bu mantığa göre, sosyal adalet ve eşitlik,

²⁴⁷ John W. Cioffi, “Governing Globalization? The State, Law, and Structural Chance in Corporate Governance”, **Journal of Law and Society**, Cilt: 27, Sayı: 4, 2000, s. 574.

²⁴⁸ Guy Standing, Decent Workplaces, Self-regulation and CSR: From Puff to Stuff?, **Working Papers Sayı: 62**, United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2007, (Decent), s. 2.

²⁴⁹ Jelle Visser, “Beneath the Surface of stability: New and Old Modes of Governance in European Industrial Relations”, **European Journal of Industrial Relations**, Cilt: 11, Sayı: 3, 2005, s. 288.

rekabeti etkileyip piyasanın işleyişini bozmaktadır. Oysa yeni liberalizm piyasanın kendi işleyişi, kaynakların rasyonel ve etkin tahsisini sağlayacağı fikrine dayanmaktadır. Buna göre, rekabet ve işletmeler temelinde piyasanın yönetimi, her şeyin eşitsizliğini garanti etmektir. Sosyal politika alanının bireyselleştirilme çabaları, bu görüşe dayalıdır. Bireyselleştirme, kişileri risklere karşı güvenceye alma amacıyla değildir. Ancak, bireylerin örgütlenmeden uzak ve kendi başlarına kendileri hakkında karar aldıkları ve risklerle yüzleştikleri bir ekonomi kurulmak istenmektedir. Bu amaç doğrultusunda, bir yandan statü, gelir, eğitim, sosyal güvenlik ve benzeri alanlardaki eşitsizlikler üzerinden farklı çıkarların çatışması sağlanmaktadır. Öte yandan ise, ücretlerin, kariyerin ve işsizliğin yönetilmesi gibi sosyal alanın her katman ve her durumda bireyselleştirme politikalarının rekabeti teşvik eden bir yol olarak genişletilmesi gerçekleşmektedir. Bu bütünlükte, eşitsizlik her alanda güvencesizlik ve istikrarsızlığı belirginleştirmektedir. Eğreti çalışma koşullarına sahip ve düşük ücretli işçinin, işsiz ve yoksulun oluşturulması, olayların ve koşulların (genç, kentli genç, nitelikli genç, yoksun genç vb.) türetilmesi bireyselleştirmenin genişletilip derinleştirilmesidir. Bu hem bireyleri güçsüzleştirmekte hem de farklılaştırmayı amaçlamaktadır. Sermaye birikiminin gerektirdiği sosyal güç dengesi, bu disiplin yöntem ve işleyişiyle kurulmuştur²⁵⁰.

III. KURAMSAL ÇERÇEVE

Kavramların tanımlanması ve aralarındaki ilişkinin kurulmasında gözetilen yaklaşımların belirtilmesi, çalışmanın bütünlüğü bakımından gereklidir. Bu bakımdan, ilk olarak sermaye birikimi ve yoksulluk ilişkisi ele alınacaktır. İkinci olarak ise, bu çalışmada temel alınan üç yaklaşım tanıtılacaktır. Bu yaklaşımlar Düzenleme Okulu (Regulation School) ve Birikimin Sosyal Yapısı (Social Structure of Accumulation) ve Küresel Katma Değer Zinciridir (Global Value Chain).

A. Sermaye Birikimi ve Yoksulluk İlişkisi

Sanayi Devrimiyle birlikte, klasik iktisat dönüşen toplumun niteliğini belirleyen üretim ve bölüşüm ilişkilerinin yenilenen yapısına odaklanmıştır.

²⁵⁰ Lazzarato, ss. 117, 118 ve 119.

Ekonomik büyüme ve yaşam standartları temel tartışma konusunu oluşturmaktadır. Malthus gibi, büyümenin nüfus artış hızının altında kalacağı için uzun vadede refahın ve yaşam standartlarının artmayacağını savunanlar bulunmaktadır. Ancak, genel kabul gören görüşe göre, büyüme bireysel ve toplumsal refahın temeli olarak kabul edilmiştir²⁵¹.

Klasik iktisadın büyüme ve yoksulluk arasında kurduğu bağ günümüze kadar canlı bir tartışma alanı olagelmıştır. Büyümenin ilk evrelerinde, yaratılan getiri ve fırsatlardan nüfusun azınlığı daha çok yararlanacağı, çoğunluğun ise olası getirilerden dışlanacağı düşünülerek, gelir eşitsizliğinin kaçınılmaz olacağı vurgulanmıştır. Ancak ortaya çıkan bu eşitsizliklerin, büyümenin ortalama gelir üzerindeki etkisi nedeniyle zamanla ortadan kalkacağı iddia edilmiştir. Bununla birlikte, günümüzde büyümenin maliyetlerinin yoksullara yüklendiği tartışılmaktadır. Gelir dağılımı bakımından eşitlikçi toplumlarda ise, büyümenin yoksulluğu azaltmada başarılı olduğu görülmektedir. Güçlü kurumsal işleyişin desteklediği piyasa mekanizmasının yoksulluğu azalttığı kadar, doğru ve istenilen bir çevrim yaratarak, bölüşüm ve büyüme arasında dengeli bir işleyiş yarattığı görülmektedir. Bu bakımdan, yoksulluğun azaltılması salt etik bir gereklilik değil, ekonomik bakımdan da anlamlı bir çabadır²⁵².

Politik iktisadın temel dönüşümü, Adam Smith'in toplumun verimli olarak nasıl işleyeceği konusunu ve piyasa ile bireyler gibi kurumlar arasındaki ilişkiyi içeren çözümlenmesiyle gerçekleşmiştir. Bu bakımdan, artık politik iktisat, piyasaların refah yaratan gücünün, kamu politikası ve maliyesi aracılığıyla devlete aktarılmasının ötesine geçmiştir. Değer ve bölüşüm tartışmalarıyla biçimlenen klasik iktisat, bireysel ve ulusal refah kaynaklarının tartışılmasına yönelmiştir. Bu çözümlenme biçiminin temelini sermaye birikimi oluşturmaktadır. Sermaye birikimi, değer her yıl yeni olarak üretilme gereği bakımından, üretim varlıklarının stoğunu artırmak için yeniden yapılan yatırım olarak tanımlandığında, klasik iktisadın gelişimindeki önemi vurgulanmış olacaktır²⁵³. Keynesyen ve Post-Keynesyen teoride

²⁵¹ Glenn Firebaugh, **The New Geography of Global Income Inequality**, Harvard University Press, Cambridge, 2003, s. 3.

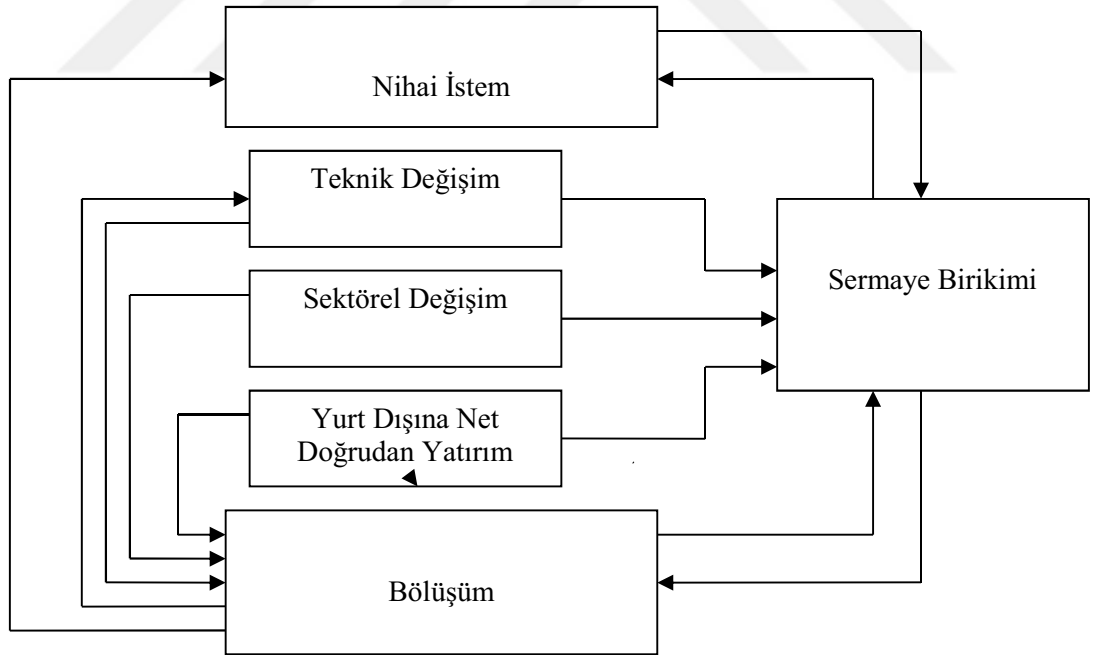
²⁵² Paul Cook, Sarah Mosedale, **Regulation, Markets and Poverty**, Edward Elgar, Northampton, 2007, s. 152.

²⁵³ Foley Duncan, **Adam's Fallacy: A Guide to Economic Theology**, Harvard University Press, Cambridge, 2008, (Adam), s. 28

sermaye birikimi iki temel gerekçeyle ele alınmıştır. İlk gerekçe sermaye birikiminin gelirin yaratılması ve bölüşümünde belirleyici unsur olmasıdır. İkincisi ise, sermaye birikiminin rekabet biçimleri ve işletme yapıları üzerinde düzenleyici olmasıdır. Büyüme oranı, girişimcilerin yatırım kararlarıncı belirlenen sermaye birikimi oranına bağlıdır. Yatırım kararları ise, sermaye birikim oranına içsel ve bağlı olan uzun dönemli gelir dağılımını belirlemektedir²⁵⁴.

Sermaye birikimi, nihai istem ve gelir dağılımı ile karşılıklı etkileşim halindedir ve gelir dağılımı istemin niceliği ve niteliği üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Öte yandan, temelde işletme kararlarına dayalı olan teknik değişim, sektörel değişim ve yurt dışına net doğrudan yatırım, hem sermaye birikimi hem de gelir dağılımı üzerinde etkilidir. Bununla birlikte, gelir dağılımındaki değişimler teknik değişimi de yönlendirmektedir²⁵⁵. Bu ilişkiyi aşağıdaki Şekil 1’de basitçe şematize edilmeye çalışılmıştır.

Şekil 1: Birikim, Bölüşüm ve İstem İlişkisi

Kaynak: Barba, Pivetti, s.135.

²⁵⁴ Sergio Ceseratto, “Neo-Kaleckian and Sraffian Controversies on the Theory of Accumulation”, **Review of Political Economy**, Cilt: 27, Sayı: 2, 2015, s. 158.

²⁵⁵ Barba ve Pivetti, s. 135.

Bu çözümlene yöntemiyle, sanayi devrimi öncesi üretim ve/veya gelirin yaratılması sorunu olan yoksulluğun, kapitalizme özgü olarak bölüşüm sorununa dönüştüğü görülmektedir. Dolayısıyla, günümüzde gelir ve maddi refah bakımından değerlendirilen yoksulluk yaklaşımları yetersiz kalmıştır. Birikim ve bölüşüm ilişkisi politik kararlara bağlı olduğu için, yoksulluk tanımlarının toplumsal yapının bütünündeki seçenekler ve özgürlükleri de içermesi gerektiği anlaşılmaktadır²⁵⁶. Sosyal politika bu gerekliliğin sağlanmasında esaslı işlevini iki şekilde üstlenmektedir. İlk olarak sosyal politika kapitalist sistemin birikim büyüme dizisinde bölüşümü toplumsal refahın artırılması amacıyla düzenlemektedir. İkinci olarak ise, değerlerin korunması ve sosyal adaletin sağlanması bakımından eşitlik ve özgürlükleri koruyucu müdahalesi ekonomik alanı aşarak sosyal ve siyasal alanlara da yönelmektedir. Kuşkusuz, kapitalist sistemin karmaşık işleyişinin ulusal sınırları aşarak dönüşmesi, sosyal politikayı da tehdit eden bir unsur olmaktadır²⁵⁷. Günümüzde birikim sürecinin küresel işleyişi ve yapısı ise, birikim ve bölüşüm ilişkisinden kaynaklanan yoksulluğun dönüşen temellerini çözümlenmek için küresel eşitsizliğin incelenmesini gerektirmektedir. Artık ne birikim süreci ne üretim ne de bölüşüm ulusal sınırlarda gerçekleşmemektedir²⁵⁸.

Küreselleşme, uluslararası politik ve teknolojik ticaret engellerinin azaltılmasını ve ayrıık ekonomilerin bütünleşmesini sağlamıştır. Bir bakıma küreselleşme, uluslararası işbölümünü yoğunlaştırarak mali sermaye, üretim faktörleri ve ürünler için dünya çapında piyasaları ortaya çıkarmıştır. Klasik politik iktisat bakımından bu süreç, küresel verimlilik ve refah artışına yol açacaktır. Dolayısıyla, küreselleşmenin artan işbölümü ve uzmanlaşmayla birlikte, eklemlenen tüm ülkeler için refah atışı sağlayacağı beklenmektedir. Bu beklentiye karşın, küreselleşme getiriler kadar ekonomik, sosyal ve hatta politik maliyetleri de içermektedir. Farklı sınıflar ve farklı ülke vatandaşları arasında karmaşıklaşan bir bölüşüm süreci ortaya çıkmaktadır²⁵⁹.

²⁵⁶ Firebaugh, s. 6.

²⁵⁷ Arjan De Haan, **Reclaiming Social Policy: Globalization, Social Exclusion and New Poverty Reduction Strategies**, Palgrave Macmillan, New York, 2007, ss. 62 vd. Ayrıca bkz. Cook ve Mosedale, s. 155.

²⁵⁸ Firebaugh, s. 12.

²⁵⁹ Karl Farmer, Matthias Schelnast, **Growth and International Trade**, Springer Verlag, Berlin, 2013, s. 259.

Sermaye birikim süreci ekonomik olarak küresel ölçekte gerçekleşmektedir. Ancak, sermaye birikimi coğrafi olarak farklılaşarak, küresel işbölümüne göre biçimlenmektedir²⁶⁰. Sermaye birikim süreci, küresel ekonominin işleyişi üzerinden işbölümünü biçimlendirdiği kadar, kendine has bir rekabet biçimi de oluşturmaktadır. Kapitalist sistemdeki yapısal değişimleri çözümlemenin temel unsuru olarak rekabet ele alındığında, değişen biçimi ve niteliğinin düzenlemenin yeni yapılarını oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla, yoksulluk tanımı ve mücadele yöntemleri de bu kapsamda ele alınmalıdır²⁶¹.

Sermaye birikimi ve yoksulluk arasındaki ilişkinin çözümlenmesinde gözetilen mali piyasaların işlevi, işbölümü, rekabet ve işletme yapısının dönüşümü gibi unsurlar salt güncel tartışmalara özgü değildir. Gerçekten, sermaye birikimi ile kar ve mali getiri arasındaki ilişkilerden başlayan bir çözümleme, kapitalizme içkin bir işleyişin ve sermaye birikiminin sürekliliğinin anlaşılmasını kolaylaştıran unsurları ortaya çıkarmaktadır²⁶². Birikim biçimlerinin dönemselliği ve sermaye birikiminin coğrafi dağılımı, kapitalizmin ve kurumlarının yenilenme sürecini ortaya koymaktadır²⁶³. Bu bakımdan birikim biçimleri, kapitalizme içkin ikilem ve krizleri aşmak için, birikimin kendini yenileme yöntemi olarak ortaya çıkmaktadır. Birikim biçimleri, öncelikle işbölümü, işletme yapıları ve rekabetin dönüşen biçimlerini ortaya koyarak, toplumsal yapının tüm unsurlarını tekrar örgütlemektedir²⁶⁴. Kapitalist sistemin döngüsel işleyişinde yarattığı bu kurumsal dönüşümler, beraberinde işlevsel bölüşümü biçimlendiren kurumsal unsurları ve güç dengelerini de biçimlendirmektedir²⁶⁵.

²⁶⁰ Psfogiorgos N. Alexandros, Th Theodore Metaxas, ““Porter vs Krugman”: History, Analysis and Critique of Regional Competitiveness”, **Journal of Economics and Political Economy**, Cilt: 3, Sayı: 1, 2006, s. 69.

²⁶¹ Cook, Mosedale, s. 156.

²⁶² Ricardo, ss. 255 vd.

²⁶³ Ayşegül Kars Kaynar, **Sermayenin Coğrafyası: Yayılan Sermayenin Daralan Mekanları**, Nota Bene Yayınları, Ankara, 2015, ss. 64 vd.

²⁶⁴ Ahmet Alpay Dikmen, **Makine, İş Kapitalizm ve İnsan**, 3. Baskı, Nota Bene Yayınları, Ankara, 2015, s. 245.

²⁶⁵ Senem Oğur, “Sermaye Birikimi ve Teknolojik Gelişme: Uzun Dalgalar Teorileri”, **Finansallaşma Devlet ve Politik İktisat**, Der. Hakan Mihçı, Nota Bene Yayınları, Ankara, 2015, s. 295.

B. Kuramsal Yaklaşımlar

Bu çalışmada, öğretici nitelikleri ve toplumsal yapıyı çözümleme biçimleri nedeniyle üç kuramsal yaklaşım temel alınmıştır. Düzenleme Okulu ve Birikimin Sosyal Yapısı (BSY), birikim sürecinin incelenmesi ve bu süreçte başat olan malileşme sürecinin betimlenmesinde etkili olurken, aynı zamanda yoksulluğun gerekçe ve niteliğinin de açıklanmasını sağlamaktadır. Küresel Katma Değer Zinciri (Global Value Chain) ise, temelinde mikro ekonomik bir karar olan sermaye birikiminin malileşme sürecinde dönüşen işletme yapısındaki biçiminin ve katma değer akışının sorgulanmasını sağlamaktadır. Öte yanda, sermaye birikimi ve yoksulluk bağlantısını çözümlemeye, rekabet yapısını yalınlaştırarak, destek olmaktadır. Bu yaklaşımlar, içkin öğretici ve dinamik niteliklerinin yanı sıra, sosyal politika alanında yeni yaklaşımları destekleyebilecekleri için seçilmiştir.

Fransız Düzenleme Okulu ve Amerikan BSY yaklaşımı heteredoks yaklaşımın iki önemli temsilcisidir. Her iki yaklaşım arasında belirgin bir bakışım dikkat çekmektedir. Cambridge iktisat yaklaşımından esinlenen iki yaklaşımda da post-Keynesyen çözümler yer bulmakla birlikte, Düzenleme Okulunda yapısalci iktisadın, BSY’da ise Kalecki’nin etkisi ağırlıklı olarak görülmektedir. Sermaye birikimi, kar oranları, kriz, bölüşüm ve rekabet gibi temel unsurlar çözümlerinin ortak alanlarını oluşturmakla birlikte, başta terminoloji olmak üzere derin ayrımlara da sahiptirler. Düzenleme Okulu çok disiplinli yapısıyla, çözümleme alanını daha genişletmektedir. BSY modern ekonometrik teknikleri de kullanarak büyüme kriz ilişkisinde bir model kurma eğilimindedir. Ancak Düzenleme Okulu, zaman ve mekana bağlı olarak farklı birikim rejimleri ve dolayısıyla büyüme eğilimlerini tanıyarak, modellemeleri çeşitlendirerek kullanmaktadır. Ayrıca, BSY Düzenleme Okulundan farklı olarak, bilgi bakışimsızlığını gözeterek oyun teorisi ve mikro iktisadın etkin kullanımıyla heterodoks yaklaşımlara katkıda bulunmaktadır. Öte yandan BSY’na krizler ile ekonomik ve siyasal alanlar arasındaki ilişkilerin çözümlenmesinde siyaset bilimcilerden de katkı yapıldığı görülmektedir²⁶⁶.

²⁶⁶ Robert Boyer, “The Origins of Regulation Theory”, **Regulation Theory: The State of Art**, ed. by Robert Boyer ve Yves Saillard, Routledge, London, 2002, s. 16 ve Allan Coban, “Regulation and the American Radical School”, **Regulation Theory: The State of Art**, ed. by Robert Boyer ve Yves Saillard, Routledge, London, 2002, ss. 299 ve 303.

1. Düzenleme Okulu

Düzenleme Okulunun özgün kavramsal araçlara dayalı olarak biçimlendirdiği çözümlenmeleri, üç boyutta ele alınabilir. İlk olarak, bu kuramsal yaklaşım kapitalist üretim biçimleri ve bağlantılarını çözümlenmektedir. Alt ve üst yapı arasındaki ikilemin yanı sıra, değerin çözümlenmesi ile sermaye birikiminin kapitalist sistemin zorunlu unsuru olarak alınması bakımından yapısalcı yaklaşımların etkileri görülmektedir. Bununla birlikte, üretim biçimi ve sermaye birikim biçimleri arasında değişmez yalnız bir ilişki olduğu varsayımına dayanmaz, dinamik ve kendini yenileyen bir sistemin çözümlenmesine yönelir.

İkinci boyutta ise, Düzenleme Okulu iki yapısal kriz arasında birikimin sürekliliğini uzun dönemli olarak sağlayan ekonomik ve sosyal özellikleri betimlemektedir. Ekonomik büyümenin makro modellemesiyle biçimlendirilen olgularla uyumlu düzenli özelliklerin oluşturduğu bir bütün, birikim rejimi kavramıyla tanımlanmaktadır. Ancak bu betimlemedeki düzenli özellikler, krizleri dışlamanın aksine, birikim rejimlerinin evrimlerinin ve krizlerinin içerilmesini sağlamaktadır. Yeni Klasik ve Post-Keynesyen teorinin genel ve değişmez model arayışının tersine, teknik değişimin doğası ve yoğunluğu, talebin hacmi ve niteliği ile çalışanların yaşam biçimleri gibi unsurlara dayalı olarak, birikim rejimlerinin çeşitliliği vurgulanmaktadır. Bu bakımdan, Düzenleme Okuluna göre, kapitalist ilişkiler, zaman ve mekana göre dönüşüp çeşitlenen birikim rejimleriyle uyumludur.

Düzenleme Okulunun çözümlenmelerinin üçüncü boyutunda, herhangi bir dönem veya coğrafi bölge için sosyal ilişkilerin belirli bir biçimi ele alınmaktadır. Kurumsal ya da yapısal biçimler ve düzenlemelerin tanımlanması ve dönüşümleri bu bakımdan önem kazanmaktadır. Sermaye birikiminin çözümlenme boyutlarındaki merkezi konumu, rekabet biçimlerine odaklanılmasını gerekli kılmaktadır. Düzenleme Okuluna göre, rekabet biçimleri birikim rejimlerinin sonucu olmakla birlikte, dönüşümlerinin gerekçesini oluşturabilecek unsurdur. Bu nedenle rekabet biçimlerinin çözümlenmesi, üreticiler arasındaki ilişkilerin nasıl örgütlendiğini açıklarken, mikrodan makro bir çözümlenmeye geçişi de sağlamaktadır²⁶⁷.

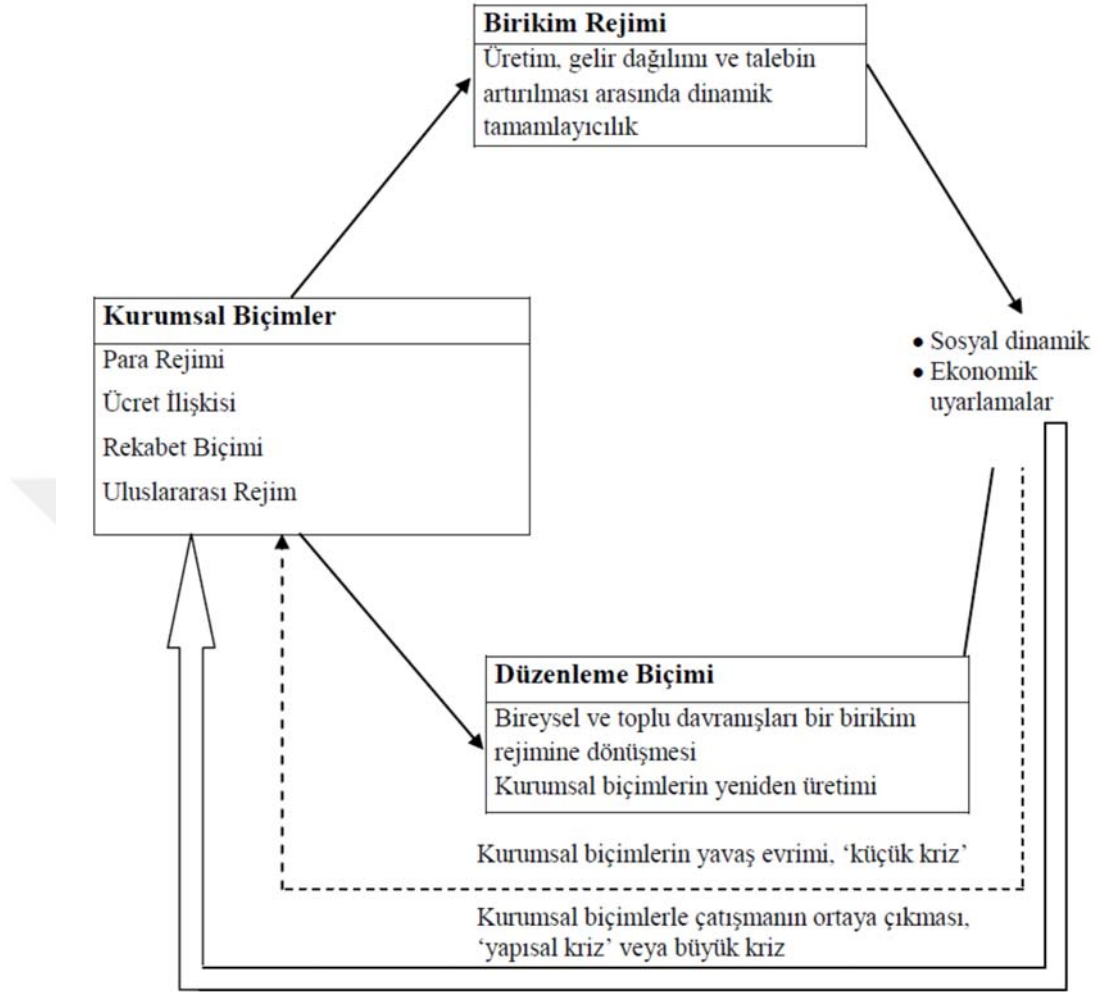
²⁶⁷ Robert Boyer ve Yves Saillard, "A Summary of Regulation Theory", **Regulation Theory: The State of Art**, ed. by Robert Boyer ve Yves Saillard, Routledge, London, 2002, ss. 38,39.

Düzenleme kuramının ele aldığı toplumsal yeniden üretimin süreci, Şekil 2'de görüldüğü üzere, kuramsal biçimler yoluyla, birikim biçimi ve düzenleme biçimi arasındaki ilişki sonucu oluşmaktadır.

Yazında birikim sistemi, modeli ya da tarzı olarak da kullanılan birikim rejimi kavramı, kapitalist sistemin gerektirdiği, kendi içinde tutarlı ve istikrarlı görece uzun dönemin işleyişini ifade etmektedir. Bu işleyiş, üretim koşullarındaki dönüşümlerle tüketim ve işgücünün yeniden üretiminin koşullarındaki dönüşümler arasındaki uyumu yansıtmaktadır. Bu bakımdan, birikim rejimi artık değer üretimi ve yeniden bölüşüm tarzı olarak görülmelidir. Düzenleme Okulunun toplumsal yeniden üretimi somutlaştırma adına kullandığı, birikim rejimi kavramını tamamlayan diğer yapı ise düzenleme biçimidir. Düzenleme biçimiyle birikim rejimi ile beraber var olurlar ve birbirlerini tamamlarlar. Düzenleme biçimi, birikim rejiminin istikrarını ve yeniden üretimini sağlayan koşulların bütününden oluşmaktadır. Bu koşullar ise üretim ilişkilerinin, toplumsal yapıların, toplumsal kurumların ve normları içermektedir. Düzenleme biçiminin temel işlevi iktisadi ve siyasi alanlar arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin sürekliliğini sağlayan yapılar, kurumlara ilişkin tarihsel bir süreci çözümlemede görülmektedir²⁶⁸.

²⁶⁸ Tülay Arın, **Kriz, Devlet, İktisat ve Sosyal Güvenlik Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 34vd.

Şekil 2: Düzenleme Okulunun Temel Kavramları Arasındaki İlişki

Kaynak: Robert Boyer ve Yves Saillard, "A Summary of Regulation Theory", **Regulation Theory: The State of Art**, ed. by Robert Boyer ve Yves Saillard, Routledge, London, 2002, s. 41.

2. Birikimin Sosyal Yapısı

Kapitalist üretim sürecinde sermaye birikimi, düzenlemeden arttırılmış bir ortamda ya da karmaşa içinde gerçekleşemez. Böylesi koşullar, getiri oranının hesaplanması için uygun değildir. Dolayısıyla, üretime yatırımı da engellemektedir. Kapitalistlerin kar elde edebilmesini ve sermaye birikimi için ana yapının

sürdürülmesini sağlayan uyumlu kurumsal bir yapı gereklidir. BSY sermaye birikimini sağlayan bu kurumsal yapılar bütünü ifade etmektedir²⁶⁹.

Bir kurumdan söz edildiğinde, iki farklı biçim düşünülebilir. İlk olarak, Dünya Bankası ya da bir üniversite gibi, gerçek bir örgüt, örneğin binalarıyla somut bir yapıdan söz edilebilir. İkinci olarak ise, bir kurum toplumda etkili olan alışkanlıklar, gelenekler ve beklentileri ifade edebilmektedir. Sendika ilk biçime örnek olabilirken, toplu pazarlık ikinci biçim bakımından bir kurumdur. BSY çözümlerinde, kurum kavramı iki biçimde de kullanılmaktadır²⁷⁰.

Sermaye birikiminin organize edildiği, tarihsel süreçte oluşmuş kurumsal yapıya birikimin sosyal yapısı denildiği için, bu kuramsal yaklaşımda kurumların önemi birincildir. Öncelikli olarak, bir dizi piyasadan girdi alıp, mal ve hizmet üreterek, bu çıktıları diğer piyasalara satan işletmelerdeki ve bu işletmeler arasındaki kurumsal yapılar önemlidir. Ancak, bu yapılar da kapitalist birikim sürecine etkiye bulunan, para ve kredi sistemi, devletin ekonomiye katılımının biçimleri, sınıf çatışmasının özellikleri gibi diğer yapılarca biçimlenmektedir. Tüm bu kurumlar bütünü birikimin sosyal yapısını oluşturmaktadır. Bu yaklaşımda, uzun dönemli dalgalanmalara odaklanılmaktadır. Çünkü kapitalist ekonomilerdeki her uzun dönemli dalgalanma farklı bir BSY ile ilişkili görülmektedir. Dolayısıyla, ardı ardına gelene BSY'ler kapitalist kalkınmanın basamaklarını oluşturmaktadır²⁷¹.

Uzun dönemli bir dalganın genişleme süreci, güçlü bir sermaye birikim sürecini destekleyen ya da kolaylaştıran bir dizi sosyal kurumları gerekli kılmaktadır. Bu kurumlar dizisi, ekonomik olduğu kadar politik ve ideolojik yapıları da içermektedir. Her bir uzun genişleme döneminde BSY yaratılırken, bu BSY'nin yıkımına yol açan unsurlarda içerilmektedir. Durgunluk dönemiyle yıkımı başlayan BSY çöker. Ardından yeni bir BSY inşasıyla süreç tekrar başlar²⁷².

BSY'nin iki temel tamamlayıcı kurumu, iş organizasyonu ve işgücü piyasalarının yapısıdır. Bu iki alanın tarihsel evrimi ve dönüşümleri, kurumsal olarak uzun dönemli dalgalanmalar gözetilerek, ardışık BSY'ler aracılığıyla

²⁶⁹ Gordon, Edwards ve Reich, s. 23.

²⁷⁰ McDonough, Social, s. 162.

²⁷¹ Gordon, Edwards ve Reich, s. 9.

²⁷² Kotz, Interpreting, s. 53.

çözümlendiğinde belirginleşmektedir. Bu sayede, kapitalistler ve işçiler arasındaki çatışma ve üretim ilişkileri tarihi açıklık kazanmaktadır²⁷³. Öte yandan bu kurumlar çözümlemelerde esaslı bir öneme sahiptir. Herhangi bir BSY’de oluşan sermaye ve işgücü (ekonomik ve siyasal güç) dengesi, birikimin gereklilerini üç şekilde karşılamaktadır. İlk olarak, işgücü piyasasını istikrarlı kılmaktadır. İkinci olarak iş organizasyonunun kapitalist kontrolü güvenceye alınmaktadır. Üçüncü ve son olarak, nihai mallar için artan bir talep yaratmaya yardımcı olmaktadır²⁷⁴.

Sermaye birikiminin yıkıcı bir nitelik kazanmasını engellemek için, BSY’nin rekabet sürecini de düzenlemesi gerekmektedir. Böylece, böylece bir sanayi içindeki rekabetin kar üzerindeki yıkıcı etkilerinden korunmasını sağlayacak davranış yapıları ve kuralları yaratılmaktadır. Bir sanayideki tekelleşme, yabancılarla rekabetin sınırlanıp oligopol yapıların korunması, mali sermayenin yükselişi, belirli bir sektörün doğrudan devletçe düzenlenmesi ve liberal ideolojinin dönüşümleri bu rekabet ilişkilerinin düzenlenmesine ilişkin olarak tarihsel süreçte birikimin sosyal yapılarında gözlemlenen gelişmelere örnek oluşturmaktadır²⁷⁵.

3. Küresel Katma Değer Zinciri

Akademik yazında küresel katma değer zinciri analizlerinin, işletme yapısının dönüşümünü ayrıntılı olarak incelemek için, dünya sistemleri analizini temel alarak geliştirildiği belirtilmektedir²⁷⁶. Dünya sistemleri analizlerindeki mal zincirlerinin makro ve uzun dönemli tarihsel çözümlemeleri, işlem maliyeti teorisinden de etkilenerken günümüzde karşılaştırmalı kalkınma çalışmalarını da içerecek bir şekilde küresel katma değer zinciri analizlerine evrilmiştir.

Küresel meta zincirlerinin üç temel unsuruna, yeni bir unsur eklenmesi küresel katma değer zinciri analizlerini oluşturmuştur. Buna göre ilk olarak hammaddeleri ve diğer girdileri nihai ürüne dönüştürme sürecini betimleyen bir girdi çıktı yapısı, ikinci olarak bölgesel veya coğrafi yapılanma küresel mal zincirlerinin iki temel unsurudur. Üçüncü unsur ise, hem zincirdeki belirli oyuncuların diğerleri

²⁷³ Gordon, Edwards ve Reich, s. 10.

²⁷⁴ Kotz, Interpreting, s. 56.

²⁷⁵ Kotz, Interpreting, s. 56.

²⁷⁶ Bair, Global, s. 155.

üzerindeki kontrolünü hem de bu egemen işletmelerin zincirde yaratılan katma değeri edinme ve dağıtmasını betimleyen yönetim yapısıdır. Küresel katma değer zincirleri için eklenen dördüncü boyut ise, örgüt ve işlem zincirlerindeki oyunun kurallarını tanımlayan kurumsal bağlamdır²⁷⁷. Bu haliyle küresel zinciri tanımlayan unsur mal olmanın ötesinde katma değerdir. Çünkü mal kavramı genellikle birincil malları içermekte ve mal zinciri özellikle girdilerin farklı coğrafyalardan geldiği üretimin bir çatı altında yapıldığı zincirleri temel almaktadır. Katma değer kavramı ise, ekonomik kalkınmanın temel kaynağına odaklanmaktadır. Bir bakıma işletmenin, sermaye getirisini artırmak için kullandığı makineler (daha genel olarak üretim araçları) üzerindeki insan çabasını da içermektedir²⁷⁸.

Bir katma değer zinciri birbirinden bağımsız katma değer yaratma faaliyetlerinin bir araya getirilmesi değildir. Tersine, katma değer zinciri, karşılıklı olarak bağımlı katma değer yaratma faaliyetlerinin bir sistemini ortaya koymaktadır. Katma değer faaliyetleri katma değer zincirindeki bağlantılarla birbirleriyle ilişkilendirilmektedir. Bu bağlantılar ise, tabanda katma değerün üretilmesini sağlayıp maliyetlerini üstlenen aşamalardaki işletmelerle, katma değer toplandığı egemen işletme arasındaki ilişkiler bütünüdür²⁷⁹. Egemen işletme ağındaki işletmelerin, diğer işletmeler karşısındaki karşılaştırmalı üstünlüklerinden yararlanarak katma değer payını artırır. Bu yapıda dikkat çeken unsur egemen işletmenin zincirde rekabet etmemesidir. Ancak, tüm katma değer aşamalarındaki işletmeler hem zincirde hem de zincir dışındaki işletmelerle rekabet halindedir. Bu durum egemen işletmenin rekabet üstünlüğünü yansıtmaktadır²⁸⁰.

İşletme yapısının evrimi, küreselleşme sürecinde mekansal olarak ayrıştırılmış üretim aşamalarının artan işlevsel bütünleşmesiyle getirinin işletme (zincir) içi ilişkiler yoluyla bölüşümünü sağlamıştır. Böylece çokuluslu işletmelerin küresel üretim ağları, salt dış çevreden etkilenmemiş, aynı zamanda dünya

²⁷⁷ Jennifer Bair, "Global Commodity Chains: Genealogy and Review," **Frontiers of Commodity Chain Research**, (ed. by Jennifer Bair), Stanford University Press, Stanford, 2009, (Genealogy), s. 9.

²⁷⁸ Sturgeon, s. 117.

²⁷⁹ Micheal E. Porter, **Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance**, The Free Press, New York, 1998, (Advantage), ss. 48 ve devamı.

²⁸⁰ Michael E. Porter, "From Competitive Advantage to Corporate Strategy", **Harvard Business Review**, May-June, 1987, (Strategy), s. 3. Ayrıca bkz. Steven Globerman, "Global Value Chains: Economic and Policy Issues", **Trade Policy Research 2011: Global Value Chains: Impacts and Implications**, (ed. by Aaron Sydor), Minister of Public Works and Government Services Canada, 2011, ss. 26 ve 32.

ekonomisinin dinamikleri ve dönüşümlerini biçimlendiren temel aktör olmuştur. Bu bağlamda, küresel değer zinciri yaklaşımı da endüstrilerin uluslararası örgütlenmesini incelemek için geniş bir teorik alt yapı sağlamaktadır²⁸¹. Buna göre üretim sürecinin ileri ve geri bağlantılarının anlaşılmasında, zincirde katma değer nasıl yaratıldığı ve paylaşıldığı ile belirli aktörlerin bu katma değerden nasıl pay aldığı analizi merkezidir. Bu yaklaşımın güncel ampirik çalışmalar ve verilerle desteklenmesi dinamik olduğu kadar kendini yenileyen bir yapıya sahip olmasını sağlamıştır. Ayrıca, işletme düzeyindeki rekabet ilişkilerinin ötesinde, makro ekonomik istikrar ve ihracata dayalı yapılar hakkında bilgi sağlama iddiasındadır. Öte yandan, bu iddiaya dayalı olarak, sadece üretim faktörlerine odaklanmanın uluslararası ticaretin zincirin farklı aşamalarındaki ülkelere etkilerinin çözümlenmesinde yeterli olmayacağı belirtilmektedir. Gerçekten artık uluslararası ticaret istatistikleri nihai mal ile üretim aşamalarının ticareti arasındaki farklılıkların çözümlenmesiyle, toplam katma değer bölüşümünü daha gerçekçi betimlemektedir. Son olarak ise, küresel katma değer zinciri analizlerinin rekabet ve yükselme konularına yoğunlaşması egemen işletmelerin hem makro hem de mikro politikalarını betimlemeyi elverişli kılmaktadır²⁸².

²⁸¹ Guido Starosta, “The Outsourcing of Manufacturing and the Rise of Giant Global Contractors: A Marxian Approach to Some Recent Transformation of Global Value Chains”, **New Political Economy**, Cilt: 15, Sayı:4, 2010, (Outsourcing), s. 543.

²⁸² Enrique Dussl Peters, “GCCs and Development: A Conceptual and Empirical Review”, **Competition and Change**, Cilt: 12, Sayı: 1, 2008, s. 13.

İKİNCİ BÖLÜM

SERMAYE BİRİKİM SÜRECİ VE MALİLEŞME

I. SERMAYE BİRİKİMİNİN MALİLEŞMESİ

Sermaye birikiminin malileşmesi, dönüşen yapıda sermayenin belirleyiciliğinin pekiştiği yeni bir birikim biçimini ifade etmektedir.

A. Sermaye Birikiminin Dönüşümü

Sermaye birikiminin dönüşümünün betimlenmesi, üç unsurun açıklanmasını gerektirmektedir. İlk unsur olan mali likidite, birikim sürecinde mali alan ile gerçek alan arasındaki ilişkilerin yalınlaştırılmasını sağlamaktadır. Böylece ikinci unsur olan malileşmeye ilişkin bir görüş oluşturularak, birikimin somutlaştığı üçüncü unsur olan üretimin dönüşen yapısı çözümlenebilecektir.

1. Mali Likidite

Kapitalist ekonomik sistemde mali piyasa ile gerçek piyasa bir bütünün iki parçasını oluşturur. Üretim sürecini de içeren sermayenin çevrimi sırasında, sürekli olarak atıl para ortaya çıkmaktadır. Mali piyasa faiz güdüsü aracılığıyla bu parayı tekrar üretim sürecine kazandırarak, birikime yönlendirmiş olur. Bir başka deyişle para, birikim sürecini (tekrar) başlatmak isteyen (zorunlu olan) girişimciye, faiz karşılığı sermaye olarak sunulur²⁸³. Sermaye birikim süreci sırasında ortaya çıkan mali likidite, sermayenin (spekülatif, toprakla ilgili, üretken vb.) çeşitli biçimler arasındaki geçişkenliğini ölçmektedir. Bir başka açıdan, mali likidite paranın üretim faktörleri arasındaki çevrilebilirliğidir. Dolayısıyla, likidite sermayenin sosyal yaşamı metalaştırmasının bir ölçütü olarak, kapitalist sistemde sermayenin esnekliğinin evrensel bir göstergesidir. Bu bakımından, günümüzde likiditeyi

²⁸³ Juan Pablo Paineira, “Finansallaşma Döneminde Gelişmekte Olan Ülkeler: Sürekli Açıkta, Döviz Rezervi Biriktirmeye,” Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi, çev. Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s. 267.

artırmaya yönelik mali istem, bir yandan üretim ve ticarete serbestleştirme ile kuralsızlaştırmayı, dolayısıyla bu unsurlarla ilişkili olarak özelleştirmeyi dayatırken, diğer yanda da metalaşma sürecini yaşamın tüm unsurlarına yayarak toplumsal etkilere yol açmaktadır²⁸⁴. Toplum genelinde paranın sermayeye dönüşümünü sağlayan mali sistem belirli aktörler, kurumlar, varlıklar ve piyasalardan oluşmaktadır. Mali sistem, özellikle bu sistemin en belirgin unsuru olan bankalar, kapitalizm öncesi toplumsal yapıda da görülmekteydi. Ancak mali sistemin paranın sermayeye dönüşümünü sağlama ve böylece birikim sürecinde oynadığı rol, kapitalizme özgü olarak değer yaratılması ve paylaşımına ilişkindir²⁸⁵.

Kapitalist sistemde mali sistem, en yalın şekliyle, parasal çevrim yaklaşımında betimlenir. Buna göre, bir ekonomide bankalar, işletmeler ve işçilerden oluşan üç makro ekonomik aktör bulunmaktadır. Bankacılık, kredilerin mevduat yarattığı, işletmelerin ücretleri ödediği ve malları ürettiği, işçilerin ise işgücü sunumunda bulunduğu fikrine göre para yaratır. Bu yalınlaştırılmış parasal ekonominin çevrim süreci para piyasasında bankalar ve işletmeler arasındaki pazarlıkla başlar. İşletmelerin kendi içsel finansmanı ile birlikte, bankalar işletmelerin üretim sürecini başlatmaları için gerekli sermaye desteğini sağlar. İşletmeler bu destekle, işçilerin daha önceden görüşülmüş olan nominal ücretlerini öder, ancak gerçek ücretler üretim süreci tamamlandıktan sonra ortaya çıkar²⁸⁶. Bu bakımdan, gelir dağılımı işletmelerin üretim ölçeği ve bileşiminde verdikleri karara dayalı olarak belirlenmektedir. Parasal çevrim işletmelerin bankalara geri ödemesiyle tamamlanır. Bu işleyiş bankalar, işletmeler ve işçiler arasında katma değer paylaşımının bu aktörlerin piyasa ve sosyo-politik güç dengesine bağlı olduğunu ortaya koymaktadır²⁸⁷. Bu yalın betimleme, kapitalizmin kendine özgü kurumlarının yönlendirdiği bir sosyal ilişki biçimi olarak sermayenin ve sınıf ilişkilerinin, sermayenin yoğunlaşması ve malileşmesine yönelik içkin eğiliminin işaretlerini de barındırmaktadır. Gerçekten, kapitalizmin gelişimi sermayenin artan metalaşmasını ve krizleri de beraberinde getirmektedir. 19. yy sonunda kapitalizmin dönüşümü,

²⁸⁴ Max Haiven, "Finance as Capital's Imagination? Reimagining Value and Culture in an Age of Fictitious Capital and Crisis", *Social Text*, Cilt: 29, Sayı: 3, 2011, s. 101.

²⁸⁵ Paineira, s. 267.

²⁸⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Riccardo Bellofiore, "The Ascent and Crisis of Money-Manager Capitalism", *International Journal of Political Economy*, Cilt: 40, Sayı: 2, 2011, s. 10.

²⁸⁷ Guglielmo Forges Davanzati, "Income Distribution and Crisis in a Marxian Schema of the Monetary Circuit", *International Journal of Political Economy*, Cilt: 40, Sayı: 3, 2011, s. 34.

sermayenin metalaşması ve bu sayede mali ile sanayi kapitalizmin birleşmesine dayanmaktadır. Bu nedenle mali alanın başatlığı, sermayenin kapitalizmin kurumları ve dolayısıyla toplumsal yapının bütününde, parasal çevrim ve merkezileşme için, üretimin sosyal ilişkilerinin dışsallaştırılmasıyla kontrol gücü sağlayan bir sınıf ilişkisi olarak algılanabilir²⁸⁸. Bu bakımda, malileşmenin toplumsal yapıdaki yeni ve eşsiz olan etkisi, parasal çevrim sürecinde birleşen mali ve sanayi sermayenin bölüşüm ilişkilerinin tüm biçimlerini kapsaması ve eşgüdümlemesidir²⁸⁹. Malileşmenin artan etkisi, mali sermayenin kuralsızlaştırma ve spekülasyonlarla sanayi üzerindeki belirleyiciliğine indirgenemez. Gerçekte spekülatif işleyiş kapitalist sistemden kaynaklanmaktadır. Mali sistem basitçe tasarrufta bulunanlar ve borç alanlar arasında bir aracı değildir. Ancak günümüz ve gelecek arasında bir bağ kurduğu kesindir. Çünkü tüm fiyat ve değer belirlemeler, aynı yatırım kararları gibi gelecek temelindedir. Sermaye birikimini finanse eden kredilerin yaratılması, gelecekteki geri ödemeyi sağlayacak gelir akışlarının yeterliliğine bağlı olarak sağlanmaktadır. Dolayısıyla mali alan ile gerçek alan arasındaki bu birliktelik, üretim ve bölüşüm ilişkilerini de belirler²⁹⁰.

Kapitalizminin bu evrimi, önceki toplumsal yapılardan farklı olarak, tek özgün mal sistemi olmasının sonucudur. Gerçekten, Kapitalist sistemde piyasa için üretim gerçekleşmesi, mal ilkesinin belirleyiciliğini sağlamıştır. Öte yandan kapitalist sistemin gelişim sürecinde mal ilkesi sadece maddi ürünleri ve hizmetleri değil, aynı zamanda onları üretme kapasitelerini de içerecek şekilde derinleştirilmiştir. Mal genişletmesi (commodity stretching) ve mal derinleştirilmesindeki (commodity deepening) son aşama günümüz kapitalizmidir. Mal genişletilmesi, mal ilkesinin küresel ölçekte üretilen mallar ve üretim aşamalarını kapsayacak düzeye gelmiştir. Mal derinleşmesi ise, mal ilkesinin üretim kapasitelerini belirleyen işletmelerin menkul kıymetleri, mali alacak ve borçları gibi unsurları içermesiyle gerçekleştirilmektedir. Sermaye piyasalarının 400 yıldan beri süre gelen evriminde, kurumsal yatırımcıların egemenliği ile birlikte son 40 yıldır

²⁸⁸ Bülent Hoca, “A Suggestion for a New Definition of the Concept of Finance Capital Using Marx’s Notion of ‘Capital as Commodity’”, **Cambridge Journal of Economics**, Vo. 36, Sayı: 2, 2012, s. 432.

²⁸⁹ Haiven, s. 116.

²⁹⁰ Ronen Palan, “The Financial Crisis and Intangible Value”, **Capital and Class**, Cilt: 37, Sayı: 1, 2012, s. 72.

mali derinleşme gerçekleşmektedir. Önceki tüm dönemlerde, tipik bir yatırımcı bir kişi, banka, işletme veya hükümetti. Bu aktörlerin ortak özelliği bir yatırım portföyünü piyasaya sunulan bir ürün gibi görmemeleriydi. Ancak, günümüzün kurumsal varlık yöneticileri ve diğer aktörler, üretim araçlarının mülkiyetini ve üretim kapasiteleriyle birlikte, yatırımların tüm mali unsurlarını bir mal gibi piyasada mübadeleye sokmaktadırlar²⁹¹. Dolayısıyla ticari, üretken veya mali sermaye ayrımı sadece kavramsal düzeydedir, ancak işleyişte bir bütünlük görülmektedir. Gerçekten, üretken ya da ticari sermayenin mali sermayeden daha az bir şekilde sermayenin parasal değeriyle ilgilendiği söylenemez. Sermayenin tüm türleri ellerindeki varlıkları mali varlıklarmış gibi kullanması, kapitalist ekonominin kökenindeki mali unsuru ortaya çıkarmaktadır. Bu bakımdan, üretken varlıklardaki mülkiyet haklarının uzun dönemli, satılabilir nominal değerli sözleşmelere dönüştürülmesi sistemin özüne uygundur. Dolayısıyla, birikim nominal varlıkların mülkiyet tüzelliğinin değerini en çok kılma biçimine dönüşmektedir. Bu bakımdan soyut varlıkların nominal değerinin malileşme aracılığıyla modern kapitalizmin dinamiklerini biçimlendirdiği görülmektedir²⁹².

Mali alan, parasal çevrimi sağlayarak, gelirin yaratılması ve paylaşılmasıyla doğrudan ilişkilidir. Sermaye birikiminin, piyasayı genişletmesi işbölümünü derinleştirerek işgücü verimliliğini artırmaktadır. Bununla birlikte, sermaye, getiri oranını artırmak için, ücretleri asgari geçim düzeyine indirmeye çalışmaktadır. Bu ekonomik yapıda, ücret dışı gelirlerin ücrete oranı, verimliliğin ücretlerden daha hızlı arttığı sürece, büyüyecektir. Sermaye birikiminin bu temel özelliğinin çelişkileri, yaratılan toplam katma değer yönetilmesinde sorunlara yol açmaktadır. Bu sorunu Keynesyen ekonomi teorisi açıklamaktadır. Ücretler, çalışanların gelir düzeyine bağlı olarak tasarruf oranlarının düşük olması nedeniyle, hızla isteme dönüşmektedir. Tersine gerekçeyle, sermaye gelirin sadece küçük bir kısmı tüketime harcanırken, geri kalanı toplam istemi sürdürmek için yatırıma, sosyal harcamalara veya hizmetlere yönlendirilerek sermaye birikim sürecinin aksamaması sağlanmaya çalışılır. Öte yandan sermayenin payının artışı mali sistemde büyük bir istem yaratarak, likiditeyi artırarak, sermaye çevrimini tamamlamaya çalışır. Mali sistemin işlevini yerine

²⁹¹ Photis Lysandrou, "Global Inequality, Wealth Concentration and the Subprime Crisis: A Marxian Commodity Theory Analysis", **Development and Change**, Cilt: 42, Sayı: 1, 2011, s. 186.

²⁹² Palan, s. 67.

getirememesi, gelecekteki potansiyel karın gerçekleştirilememesi nedeniyle toplam istemi durgunlaştırarak sermaye birikim sürecini aksatır. Bu işleyişin sosyal sınıflar arasındaki gelir dalgalanmalarında artırdığı eşitsizlik, salt ekonomik krizlere değil aynı zamanda politik krizlere de yol açar²⁹³.

Aynı para gibi, mali alan da kapitalizm öncesinde ortaya çıkmış, bununla birlikte kapitalist ekonomilere özgü bir biçim, işleyiş ve öneme sahip olmuştur. Kapitalist sistemin temelinde, toplumsal çıkar yerine kendi çıkarını güden, sürekli rekabet halindeki sermayedar ve girişimciler yer almaktadır. Mali alan rekabet halindeki bu aktörlerin elde ettikleri katma değer payları ile tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri kadar riskli ve büyük, coğrafi ve zamansal olarak farklı yatırım projelerini (demir yolu inşası, maden çıkarma vb.) mümkün kılmaktadır. Mali alanın bu işlevi, işletmelerin ya da sermaye sahiplerinin istemleri doğrultusunda değil, sermayenin kendini devam ettirmesi ve genişletmesine yönelik olarak toplumsal aktör ve kurumları harekete geçirmesi, eşgüdümlemesi ve disiplin etmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Gerçekten mali alanın temel işlevi sermaye birikiminin çelişkilerinin üstesinden gelmektir²⁹⁴. Sermaye, birikim hızından daha hızlı merkezileşebilmektedir. Bu nedenle, merkezileşme kapitalist kalkınmada belirleyici bir unsura dönüşmektedir. Mali sistem işletmelerin aşamalı olarak anonim işletmeler altında merkezileşmesini sağlamıştır. Öte yandan kapitalizmin krizleri rekabeti yoğunlaştırırken, işletmelerin mali faaliyetleri kendilerine rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Bununla birlikte, işletmeler krizlerin ortaya çıkardığı üretim sürecinin aksaklıklarını ve çelişkilerini, üretimden uzaklaştırıp meta biçimine dönüştürdükleri sermaye ile aşmaktadırlar. Başka bir deyişle, kapitalist üretimin çelişkileri mali sistemin sürekli gelişimi sayesinde geçiştirilmektedir²⁹⁵.

Mali sistemin etkisi uzak geçmişe dayalı olarak incelenmektedir. Buna göre, mali genişlemeyle başlayıp maddi genişleme aşamasıyla devam eden ve sonrasında diğer bir mali genişlemenin gerçekleştiği çevrimler söz konusudur. Her çevrim servet veya sermaye birikiminin merkezindeki egemen güç tarafından tasarlanmakta ve onun yararına gerçekleşmektedir. Ancak, maddi genişlemeyi izleyen mali genişleme dönemi, sermaye birikiminin merkezinde aşırı birikim sonucu sermaye için

²⁹³ Foley, Political, s. 252.

²⁹⁴ Haiven, s. 109.

²⁹⁵ Hoca, s. 426.

istikrarsızlığın ve artan rekabetin yarattığı bir rejim krizine yol açar. Bunun sonucunda, yeni ortaya çıkan merkez zayıflayan merkezde bol bulunan mali kaynaklar için bir pazar oluşturur. Her yeni çevrimde ortaya çıkan egemen, bir öncekinin başaramadığı maliyetleri içselleştirerek üretim ve rekabet sürecini yeniler. Buna örnek olarak sırasıyla, Hollanda'nın savunma, İngiltere'nin üretim ve ABD'nin işlem maliyetlerini içselleştirmesi gösterilmektedir²⁹⁶.

Bu döngüsel görünüm üzerinden mali genişlemenin yeniden ortaya çıktığını ileri sürenler, günümüzde küreselleşme bağlamında kapitalizminin yeni ve görülmemiş bir evresinden kaynaklanan, toplumun bütününde etkili olan sorunlardan endişe duymaktadır. Bu bağlamda yeni malileşme sürecinin niteliğine odaklanılmaktadır. Küresel olarak, sanayinin büyüklüğü ile kıyaslandığında mali akışların büyüklüğü dikkat çekmektedir. Bir yandan, ekonomideki mali rantların boyutu diğer yandan ise farklı türlerdeki aktörler ve bunların faaliyetleri incelenmektedir. Ayrıca bu rantların elde edilmesini sağlayan yeni ve geniş fırsatlar üzerinde durulmaktadır²⁹⁷. Bu süreçte gerçek ve üretken ekonomide gözlenen birikim sorunu ile spekülatif mali varlıklar arasındaki ikilem incelenmektedir. Öğretide birikim ikileminin tekelci mali sermayenin güçlenmesinden kaynaklandığı belirtilmekte ve kapitalizmin üretim sürecini atlayarak paradan para kazanılan bir aşamaya geçtiği iddia edilmektedir²⁹⁸.

2. Malileşme

Malileşme konusu incelenirken kapitalizme ilişkin iki özellik göz önünde bulundurulmalıdır. Bu özelliklerden ilki sermayenin niteliği ve kapitalizmin temel çelişkilerine ilişkindir. Sermaye bir sosyal ilişki biçimidir. Bu bağlamda kapitalizm meta biçimini piyasa aracılığıyla evrensel olarak toplumun bütününe yaymaya

²⁹⁶ Moişe Postone, "Theorizing the Contemporary World: Robert Brenner, Giovanni Arrighi, David Harvey", **Political Economy and Global Capitalism: The 21. Century, Present, and Future**, (ed. by Robert Albritton, Robert Jessop, Richard Westra), Anthem Press, New York, 2007, s. 14. Daha geniş bilgi için; Giovanni Arrighi, **Uzun Yirminci Yüzyıl**, çev. Recep Boztemur, İmge Kitapevi, Ankara, 2000, ss. 80 ve devamı.

²⁹⁷ Susan A. Newman, "Financialization and Changes in the Social Relations along Commodity Chains: The Case of Coffee", **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 41, Sayı: 4, 2009, s. 542.

²⁹⁸ John Bellamy Foster, Robert W. Mcchesney, "Monopoly Finance Capital and the Paradox of Accumulation", **Monthly Review**, Cilt: 61, Sayı: 5, 2009, (Monopoly), s. 16.

çalışırken, metalaşmanın kendini genişleten mantığını yeniden üretmek için uğraşır. Bu sürecin kendini yeniden üretme gereksinimi, kapitalist üretim biçiminin yapısal çelişkilerinden kaynaklanmaktadır. Gerçekten kapitalist sisteme özgü üretim ve mübadele biçimlerine yapılan ve mali sistemden kaynaklanan her bir değişiklik sonucu, bu yapısal çelişkiler ya daha da ağırlaşmış ya da hafifletilmeye çalışılmıştır. Bu durumun en belirgin örnekleri 1929, 1975 ve 2008-2009 krizleridir. Bu krizler ve sonrasında görüldüğü gibi, kapitalist sistemin temel nitelikleri ortadan kalkmadan, sermayenin yeniden örgütlenmesi ile kapitalist sistem kendini yeniden üretmiştir²⁹⁹.

19. yüzyılın sonlarında itibaren düzenlenmemiş mali piyasaların işleyişi 1929 krizi sonrasında, sermaye birikim sürecinin yeniden biçimlendirilmesine yol açmıştır. Bu kriz sonrasında, mali alan sıkı bir şekilde düzenlenmiş ve yeni birikim rejimi doğrultusunda yatırımla üretim sürecini güvenilir bir şekilde desteklemiştir. Üretken sermayenin ihtiyaçlarını destekleyen bu yapı, merkez bankaları, büyük bankalar ve büyük sermayedarlar arasındaki ilişkilerin devlet aracılığıyla düzenlenmesiyle sağlanmıştır³⁰⁰. Ancak, bu yeni rejim de durağanlaşan ekonomi, artan enflasyon ve Bretton Woods'un (BW) uluslararası mali sisteminin çöküşü nedeniyle 1970'lerin ortasında krize girmiştir. Kriz öncesinden itibaren mali olmayan işletmelerin kar oranlarındaki düşüşle birlikte bu eğilime bağlı sorunlar, birikim rejiminin düzenleyici yapısında gerilemeye neden olmuştur. Bu süreçte, işletmelerin kar oranlarını düzeltme girişimleri ve aşamalı olarak kuralsızlaştırılan mali sistem, malileşmenin ortaya çıkmasına yol açmıştır³⁰¹. 1970'lerin ortalarından itibaren, özellikle ABD'de, karşılıklı olarak birbirini etkileyen üç eğilim görülmektedir. Bu eğilimlerin ilki, büyüme oranlarının yavaşlamasıdır. İkincisi, tekelci (ya da oligopolcü) çokuluslu işletmelerin dünya çapında yayılmasıdır. Üçüncü ve son eğilim ise sermaye birikim sürecinin malileşmesidir. Düşen kar oranları karşısında, çokuluslu işletmelerin ortaya çıkıp piyasalar üzerindeki egemenliklerini arttırması, yatırım istemini düşürmektedir. Öte yandan yaratılan katma değer yatırım istemi yerine mali sisteme aktarılmasının neden olduğu yavaşlayan bir sermaye birikim biçimi, günümüz büyüme modelini

²⁹⁹ Ivanova, Consumerism, s. 342.

³⁰⁰ Bkz. Bob Jessop, Ngai Ling Sum, **Beyond the Regulation Approach: Putting Capitalist Economies in their Place**, Edward Elgar, Northampton, 2006, ss. 62 ve 80.

³⁰¹ Orhangazi, Financial, s. 8.

desteklemiştir³⁰². Bu tarihsel sürece göre, malileşme mali alanın başatlığını gösteren teknelci kapitalizme özgü bir eğilim olarak ele alınmaktadır³⁰³.

Kapitalizmin kendini yeniden üretme sürecinin dikkat çeken özelliği ise, bu sürecin ekonomik olmayan çeşitli desteklere bağımlı olmasıdır³⁰⁴. Bu bağlamda, kapitalizme ilişkin ikinci özellik önemlidir. Tarihsel gelişmeler biyolojik evrimden farklı olarak, ne şans eseri ne de kalıtsal belirlenimcilikle yönetilir. Tarihsel krizler karşısında ancak sosyal evriminin koşullarının ve dönüşümlerin anlamı belirlenebilir. Bu nedenle sınıf mücadelesi önem kazanmaktadır. Gerçekten, sınıf mücadelesi ekonomik ilişkilerin anlaşılmasını sağlayan sosyal normları üretir, dönüştürür ve yeniler³⁰⁵. Bu bakımdan, ekonomik krizler birikim sürecinin çeşitli aşamalarının çelişkili bütünlüğünü yenileyen bir süreç olarak anlaşılmalıdır. Dolayısıyla, günümüz ekonomik sisteminde krizler, istisna değil, kuraldır³⁰⁶.

Fordist birikim rejiminin gerilemesiyle birlikte, üretim, bölüşüm ve tüketim ilişkilerinin incelenmesi post-Fordist birikim rejiminin temel niteliklerini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, post-Fordist birikim rejiminin 1990'lı yıllardan itibaren belirginleşen nitelikleri, yazında mali sistemin sermaye birikimi ve büyüme üzerindeki etkilerine dikkat çekmektedir. Birikim rejimi üzerinde mali piyasa, aktör ve işlemlerin etkilerini belirtmek için mali yönlendirmeli (finance-led) birikim rejimi terimi kullanılmaktadır. Buna göre, mali standartlardaki ve mali piyasadaki işlemlerin miktar ve nitelik bakımından artışı yatırım projeleri üzerinde kısıtlayıcı olmakla birlikte ekonomik büyümeyi artırması, mali yönlendirmeli birikim rejiminin varlığını göstermektedir. Mali başat (finance-dominated) birikim rejimi terimi de benzer şekilde mali piyasanın ve işlemlerin büyüme üzerindeki etkilerine odaklanarak, birikim rejimi üzerindeki mali piyasanın egemenliğini çözümlenmektedir³⁰⁷. Gerçekten, kapitalist birikim biçimi faiz getiren sermaye görünümündeki mali sisteme sık sıkıya bağlıdır. Dolayısıyla mali sistem ve işleyişinin rolü, kapitalizme özgü malların, paranın ve kredilerin çevrimine içkindir.

³⁰² Foster, Kriz, s. 48.

³⁰³ Hoca, s. 420.

³⁰⁴ Ivanova, Consumerism, s. 342.

³⁰⁵ Aglietta, s. 68.

³⁰⁶ Robert Boyer, **The Regulation School: A Critical Introduction**, translated by Craig Charney, Columbia University Press, New York, 1990, (Introduction), s. 35

³⁰⁷ Egelbert Stockhammer, "Some Stylized Facts on the Finance-Dominated Accumulation Regime", **Competition and Change**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2008, (Dominated), s. 185. ve Boyer; Growth, ss. 112 ve devamı.

Günümüzde kapitalizmin en belirgin özelliği bu yapının sıra dışı boyutlarının hem genişlemiş, hem de derinleşmiş olmasıdır. Bu durum yazında malileşme olarak nitelenmektedir³⁰⁸.

Malileşme mali sektördeki ve ekonominin diğer sektörleri arasındaki ilişkilerdeki dönüşümleri kapsayan yeni bir terimdir. Yazında farklı teoriler ve yaklaşımlar üzerinde çalışılmasının yanı sıra, malileşmenin mali piyasaların küreselleşmesi, hissedar devrimi ve mali yatırımlardan elde edilen gelir ve bölüşümle ilişkisi gibi geniş bir alanı kapsamaması nedeniyle uzlaşmış bir tanımı yoktur³⁰⁹.

Malileşme üç türlü tanımlanmaktadır. İlk tanıma göre, malileşme merkez kapitalist ülkelerdeki gayri safi yurt içi hasılanın daha büyük bir bölümünün mali sektörden sağlanması anlamında kullanılmaktadır. İkinci tanımda, uluslararası sermaye hareketlerinin dünya üretimi ve ticaretinden daha hızlı artmasına dikkat çekilmektedir. Üçüncü tanımda ise, işletme yapısına odaklanılmakta, günümüzde, mali sektör dışındaki işletmeler hem kaynak hem de kendi fonlarını üretime yönlendirmek yerine gittikçe daha fazla oranda mali alana kaydırmaktadırlar³¹⁰. Bu üç tür tanımın olması, malileşme kavramının pek çok unsuru barındırmasından ileri gelmektedir. Gerçekten, malileşme üzerine yapılan çalışmalarda, mali sektörün kuralılaşdırılması, yeni mali araçların sayısal ve özellik olarak çoğaltılması, uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, döviz kuru oranlarının artan istikrarı, piyasa temelli mali sistemlere geçiş gibi ekonomik alana ilişkin unsurlar üzerinde durulmaktadır. Bunların yanı sıra, mali piyasalardaki temel aktör olarak bankaların yerine kurumsal yatırımcıların egemenliğinin artışı, hissedarların artan gücü ve mali olmayan işletmelerdeki yönetim değişiklikleri gibi aktörler ve yönetişime ilişkin alan da çözümlenmektedir. Öte yandan gelir eşitsizliği, sosyal güvencesizlik, riskli gruplarının artan kredi kullanımı ve hanehalkının gelir tüketim ilişkisi gibi bölüşüme ilişkin konular üzerinde de durulmaktadır. Bu bakımdan malileşme ideolojik değişim ve yapıları da vurgulamaktadır. Dolayısıyla, malileşme

³⁰⁸ Ben Fine, Financialisation, Poverty, and Marxist Political Economy, **Paper Presented at Poverty and Capital Conference**, University of Manchester, 2-4 July 2007, (Poverty), s. 7.

³⁰⁹ Engelbert Stockhammer, "Financialisation and the Slowdown of Accumulation", **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 28, Sayı: 5, 2004, (Slowdown), s. 721.

³¹⁰ William Milberg, "Shifting Sources and Uses of Profits: Sustaining US Financialization with Global Value Chains", **Economy and Society**, Cilt: 37, Sayı: 3, 2008, (Profits), s. 422.

ekonomik ve sosyal ilişkilerin Fordist birikim rejiminden yeni liberal rejime daha geniş bir sosyal kaymanın bileşeni olarak görülmektedir³¹¹.

Kapitalizme özgü bir nitelik kazanan mali sistem, aynı kapitalizm ve diğer tüm kurumları gibi, varlığını sürdürmek için kendini yeniden üretmek zorundadır. Bu zorunluluk nedeniyle mali sistem sürekli olarak yeni varlıklar yaratıp aktör, kurum, faaliyet ve işleyişinin bütününe dönüştürerek kapitalizmin özgün devamlılığının teminatı olmuştur³¹². Dolayısıyla, sermaye çevriminde görece yeni olan malileşmenin, mali sistem ve işleyişiyle birlikte toplumsal yaşamın bütününe yayılıp tüm sosyal kurumları etkilemesi tanımlanmasını zorlaştırmaktadır³¹³.

Mali sermaye teorisinde, malileşme mali sermayenin sanayi ve ticari sermaye üzerindeki başatlığı olarak görülmektedir. Bu görüşe göre, günümüzde salt kredi sistemi üzerinden rant elde edilmemektedir. Kredi sisteminin yanı sıra mali unsurlar daha çeşitli ve karmaşık araçlarla daha çok piyasaya girerek gerçek sektörün getiri oranının üzerinde gelir akışları sağlama yeteneklerini artırmaktadırlar. Bu bakımdan, gerçek birikimin aleyhine mali piyasada servet artışı gözlenmektedir. Dolayısıyla mali sermaye ve gerçek sermaye arasındaki çatışmada mali sermayenin üstün geldiği belirtilmektedir. Mali sermaye, vadeli işlemlerin kullanımı, üretim ve ticaretin işleyişi ile uzun dönemli sosyal getirileri göz ardı ederek, kısa vadeli getirilere odaklanmaktadır. Bu görüşe dayanarak, mali varlıkların üretimi ve yığılımındaki artış yeni bir birikim biçimi olarak açıklanmaktadır. Öte yandan Post Keynesyen iktisatçılar, mali piyasaların bu yükselişini gerçek sermayeyi gerekli fonlardan mahrum bırakarak, ekonomideki birikimin yavaşlamasına neden olan yeni ve geniş kapsamlı bir rantçılığın yönettiği malileşme süreci olarak görmektedir³¹⁴. Kapitalist sistemin temel gereksinimi genişleyebilmektedir. Bunun ön koşulu ise kredi genişlemesidir ki bu, sermaye birikimi ve büyüme için önemlidir. Sermayedarlar ellerindeki para miktarını ancak krediye erişebilirlerse ve beklenen karlar kredi

³¹¹ Engelbert Stockhammer, *Financialization and the Global Economy*, **PERI Working Paper Series Sayı: 240**, Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, Amherst, 2010, (Financialization), ss. 3 ve devamı.

³¹² Andrew Leyshon, Nigel Thrift, "The Capitalization of Almost Everything: The Future of Finance and Capitalism", **Theory, Culture and Society**, Cilt: 24, Sayı: 7-8, 2007, s. 98.

³¹³ Roger Lee, Gordon L. Clark, Jane Pollard, Andrew Leyshon, "The Remit of Financial Geography – Before and After The Crisis", **Journal of Economics Geography**, Cilt: 9, Sayı: 5, 2009, ss. 721 ve devamı. Ayrıca, gıda, konut ve su gibi yaşamın temel gerekliliklerinin yanı sıra, kişinin kendine atfettiği değerden, sanata ve eğitime kadar her şeyin malileşmenin etkisi altında metalaştırılıp değerinin biçildiği dile getirilmektedir. Bkz. Haiven, s. 94.

³¹⁴ Newman, s. 543.

maliyetlerini karşılayabilecek düzeyde gerçekleşirse artırabilirler. Dolayısıyla sistemin kendini birikim yoluyla genişletebilmesi, kar ve faiz oranı arasındaki ilişkiye ya da başka bir deyişle, mali alan ile gerçek alanda kar oranlarının gerçekleştirilmesine dayanmaktadır. Bu bakımdan malileşmenin sistem üzerinde yıkıcı olduğu dile getirilmektedir³¹⁵.

Yalın olarak mali alanın getirisi faiz oranlarıyla betimlenmektedir. Ancak, mali serbestleşmeyle birlikte, mali alanda aktör, kurum, işleyiş ve getiri biçimleri nitel ve nicel olarak gelişmektedir. Mali serbestleşme ve etkileri birikim rejimindeki dönüşümün en önemli kurumsal etkeni olmuştur. Bu bağlamda birikim rejimini biçimlendiren malileşme eğiliminin açıklanmasında günümüz mali sisteminin baskın unsuru olan hisse senedi piyasalarına odaklanılmaktadır³¹⁶. Buna göre malileşme, mali unsurların, mali piyasaların, mali aktörlerin ve kurumların yerel ve uluslararası ekonomilerdeki değişen ve artan rolü olarak tanımlanmaktadır³¹⁷. Bu tanıma göre mali sektör dışındaki işletmelerin mali piyasalarda faaliyetlerinin, mali veya portföy varlıklarının ve mali yatırımlardan elde edilen getirilerinin artması incelenmektedir. Öte yandan fiziksel mal ticaretinde de spekülasyon olduğu kadar, menkul kıymetleştirme amacıyla da vadeli işlemlerin ticaretinin arttığı gözlenmektedir³¹⁸. Bununla birlikte, malileşme olgusunun geniş bir alanda etkili olması nedeniyle, salt mali piyasaya odaklanması konuyu anlaşılır kılmaz. Bu gerekçeyle, malileşme makro, mikro ve sektörel çözümler üzerinden betimlenmektedir. Gerçekten, malileşmenin koşulları, büyüme rejimi, makro ekonomi politikaları ve koşulları bir bütün halinde ele alınmaktadır. Bu, malileşmenin toplam istemin nitel ve nicel değişimleri ile üretken sabit sermayenin birikim oranı üzerindeki etkilerinin belirli bir sosyal düzende gelişmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla malileşme yapısal ve kurumsal gerekliliklerle birlikte incelenmektedir³¹⁹. Öte yandan, mali sistem ve işleyişi önem kazanırken, malileşme işletme düzeyinde de ele alınmaktadır. Özellikle

³¹⁵ Eckhard Hein, "Money, Interest and Capital Accumulation in Karl Marx's Economics: A Monetary Interpretation and Some Similarities to Post-Keynesian Approaches", **The European Journal of The History of Economic Thought**, Cilt: 3, Sayı: 1, 2006, s. 120.

³¹⁶ Nuray Ergüneş, "Finansallaşma Döneminde Türkiye Ekonomisinin Küresel Bütünleşmesi," **Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi**, çev. Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s. 300.

³¹⁷ Gerald Epstein, "Introduction", **Financialization and The World Economy**, (ed. Gerald Epstein), Edward Elgar, Northampton, 2005, s. 3.

³¹⁸ Newman, s. 542.

³¹⁹ Eliane Araujo, Miguel Bruno, Debora Pimentel, The Brazilian Industry Between The American Crisis and The Finance-Led Growth Regime Post Liberalization: A Regulationist Interpretation, **Presented at the Forum de la Regulation**, Paris, December 1-2, 2009, s. 2.

işletme kararlarında ve örgütsel yapısında hissedarların kontrolünün artışı ve büyük sanayi işletmelerinin yönetim yapılarının mali kaygılar doğrultusunda biçimlendirilmesi, malileşme alanındaki başat konuları oluşturmaktadır. İşletme gelirin mal üretimi ve ticareti yerine mali kanallardan elde edilmesi bu süreçte etkili olurken, birikim biçimini de dönüştürmektedir³²⁰.

Malileşmenin toplumun bütün katmanlarına yayılan bu geniş ve karmaşık yapısı birikim rejimlerine ilişkin teorik açıklamaların güncellenmesini gerekli kılmıştır. Gerçekten, 1970'lerin sonlarında Fordist birikim rejiminin çöktüğüne ilişkin genel bir uzlaşma varken, Post Fordist birikim rejiminin nasıl niteleneceğine ilişkin ortak bir tanım yoktu. İlk olarak, Post Fordizm üretim ve istihdam ilişkisindeki esneklik üzerinden tanımlanmıştır. Sonraları birikim rejimi üzerindeki bilgi ve iletişim teknolojilerine vurgu yapılmıştı. Ancak günümüzde, Post Fordizm mali sistemin belirleyici olduğu bir birikim rejimi olarak tanımlanmaktadır. Mali gelişmelerin birikim biçimini ve hızını belirlediği vurgulanmaktadır. Gerçekten, malileşmenin etkileri kendi içinde tutarlı ancak kırılgan bir birikim rejimi ortaya koymaktadır³²¹. Bu bakımdan Fordizmin işletmelerin üretim sürecindeki örgütsel yöntemleri sayesinde verimlilik kazançlarına dayalı olarak birikim rejimini biçimlendirmesiyle, Post Fordizm'in kısmen karlar kısmen de ücretlilerin satın alma gücü üzerinden sermayenin mali yatırımlarını artırmasına dayalı olarak birikim rejimini düzenlemesi benzerlik gösterir³²².

Mali yönlendirmeli birikim modeli Post-Fordist birikim rejimine çeşitli alanlarda katkıda bulunmaktadır. Birikim rejimi küresel mali sistem tarafından biçimlendirilme eğilimi içindedir. Dolayısıyla bu, sistematik istikrarsızlık riskini artırarak büyüme rejimi üzerinde etkili olmaktadır. Gerçekten, para rejimi de mali alandan başlayıp gerçek ekonomiyi de etkileyen yoğun spekülasyon dönemlerinin ortaya çıkmasına zemin sağlamaktadır. Rekabet temel olarak mali piyasalarda gerçekleşmektedir, ancak oligopolleşme eğilimindedir. Bu özelliklere bağlı olarak,

³²⁰ Greta R. Kripper, "The Financialization of the American Economy", **Socio-Economic Review**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2005, s. 175.

³²¹ Engelbert Stockhammer, "The Finance-Dominated Accumulation Regime, Income Distribution and the Present Crisis", **Working Paper Sayı: 127**, Department of Economics Working Paper Series, Vienna University of Economics, 2009, (Crisis), s. 3.

³²² Alan Lipietz, "The Post-Fordist World: Labour Relations, International Hierarchy and Global Ecology", **Review of International Political Economy**, translated by Angus Cameron, Cilt: 4 Sayı:1, 1997, s. 3

devlet-toplum ilişkisi de mali piyasaların çözümlenmesine dayalıdır. İşgücü piyasasına bakıldığında ise, işgücü esnekliğinin arttığı, buna karşın kar oranları artarken, ücretlerin düşük tutulup sosyal güvencelerin istikrarsızlaştırıldığı ve yetersiz düzeyde bırakıldığı görülmektedir³²³.

3. Üretimin Dönüşen Yapısı

Malileşme üretim sürecinden ayırık değildir, tersine üretimin küreselleşmesinin bir parçasıdır. Üretimin küreselleşmesi, çok sayıda mali işlemi de gerekli kılmaktadır. Gerek egemen işletmeler gerekse taşeronları piyasa tarafından düzenlenen döviz kurları karşısında kendilerini güvenceye almak için çeşitli mali araçlar ortaya çıkarıp kullanmaktadır. Öte yandan doğrudan yabancı yatırımlar ve bununla ilişkili gelir akışları da mali alanda görülmektedir. Bir başka açıdan ise, egemen işletmeler yatırımdan kaçınırken, giderek mali sektörde faaliyet gösteren işletmeler gibi davranmaya başlamış ve gelirlerinde mali sistemden elde ettikleri pay artmıştır³²⁴. Bu süreçte, malileşme ve üretken varlıkların hisse getirilerine dönüştürülmesi, yatırım ve istihdam politikalarının belirlenmesindeki en etkin unsur olmuştur. Böylece, mali sektör dışındaki işletmeler giderek daha fazla mali sektör işletmeleri gibi davranarak, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmadan, üretim araçları ve üretim süreci üzerindeki kontrollerini artırmaktadır. Bu bakımdan, mali ve gerçek sermaye arasında çatışmadan çok, bir birliktelik görülmektedir³²⁵.

Bu birliktelik³²⁶ kapitalist sistemin özgünlüğünden kaynaklanmaktadır. Mali alan sadece bankalarla sınırlı olmayıp, banka dışındaki varlıklar ve bireylerin kontrolündeki servetleri de içermektedir. Dolayısıyla, hem banka varlıklarını hem de

³²³ Pasquale Tridico, “Financial Crisis and Global Imbalances: Its Labour Market Origins and the Aftermath”, **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 36, Sayı: 1, 2012, s. 27. ve Boyer, Growth, ss. 115 ve 143.

³²⁴ William Milberg, Deborah Winkler, “Financialisation and the Dynamics of Offshoring in the USA”, **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 34, Sayı: 2, 2010, (Financialisation), ss. 227 ve devamı.

³²⁵ Bryn Jones, Peter Nisbet, “A Better Model for Socio-Economic Governance? CSR versus Financialisation in Global Food Firms”, **Revue de la Régulation**, Sayı: 9, 2001, s. 7.

³²⁶ Günümüz kapitalizminin işleyişinde, borca dayalı özel ya da kamusal olarak türetilen para ve paranın çevrimi sermayenin tüm biçimleri arasındaki bir birlikteliğin ötesinde karşılıklı bağımlılığın kanıtıdır. Dolayısıyla bu karşılıklı bağımlılık çıkarlar doğrultusunda birlikteliği de sağlamaktadır. Bkz. Geoff Mann, “The Monetary Exception: Labour, Distribution and Money in Capitalism”, **Capital and Class**, Cilt: 37, Sayı: 2, 2013, s. 201.

ticaret edilebilen menkul kıymetleri kapsayan mali alan, artan likiditeyi ve değerin benzer unsurlarını da içermektedir. Bu bakımdan malileşme, mali kurumların ekonomik sistemdeki egemenliği değildir. Malileşme, mali kurumlar aracılığıyla belirli bir sınıfın tüm sermaye biçimleri üzerinde belirleyici olmasıdır. Bu başatlık bir sınıf ilişkisini görünür kılmaktadır. Üretim araçlarının mülkiyeti ile kontrolünün (sermayenin mülkiyetinin üretime uygulanmasından) ayrışması bu sınıf ilişkisinin çözümlenmesini zorlaştırmaktadır. Ancak, sermayenin tekelleşmesiyle anonim işletme yapısının, çokuluslu işletme yapısını ve yönetişimini geliştirmesi mali sistemle bakışımı olarak gerçekleşmektedir. Üretim araçlarının kontrolünü elinde tutanlar için, getirilerin bileşiminde kar yerine gittikçe daha fazla oranda faiz, kar payı ve diğer mali getiri biçimleri yer almaktadır³²⁷.

Malileşme eğilimi, kendine has nitelikleri olan kapitalist sistemi değiştirmemektedir. Tersine, mali ve gerçek sektörler arasındaki bu zorunlu bağ, bir sosyal sistem olan kapitalizmin özgünlüğünün bir ürünüdür. Gerçekten, kapitalizm temel niteliği salt yatırım ve üretimin değil, mübadele ve bölüşümün de metaya dayalı olarak gerçekleşmesidir³²⁸. Sermaye, yatırım ve tüketim olmaksızın paraya dönüştürülemez. Bu kapitalizmin temelinde mal üretiminin yer aldığı bir ekonomik sistem olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, sermaye, üretken sermaye olarak işlemeksizin, bir başka deyişle katma değer yaratmaksızın, getiri elde edemez. Çünkü ekonomik sistemin temel unsuru olan sermaye birikim süreci, mal üretimi ve tüketimindeki genişlemeye bağlıdır ve bu sayede üretim faktörleri arasında paylaşılan geliri yaratır. Bu bakımdan, günümüz kapitalist ekonomik sisteminde, birikim biçimi üzerinde belirleyici olan malileşme, paradan para kazanma sürecine indirgenemez. Öte yandan, mali alanda başlayan ve gerçek alanı etkileyen krizlerin nedeni de düzenleme eksikliği (kuralsızlaştırma) ve spekülasyonlar değildir. Bu iki önemli sorun, her zaman için krizlerin gerekçesi değildir, biçimi de olabilir. Sanayi ile ticaret, bir başka deyişle, üretim ile tüketim arasındaki bakışimsızlık, malileşmenin bölüşüm ilişkilerini sermayenin yararına düzenlemesinden kaynaklanmaktadır. Gerçekten, 2008 yılında başlayan ekonomik kriz mali alanın işleyişinin ötesinde, yatırım, üretim ve bölüşüm ilişkilerinin yapısındaki

³²⁷ Hoca, ss. 422 ve 427.

³²⁸ Jennifer Bair, "Global Capitalism and Commodity Chains: Looking Back, Going Forward", **Competition and Change**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2005, (Global), s. 155.

bakımsızlıklara dayalı olarak gerekçelendirilmelidir. Günümüze kadarki tarihsel süreçte, kapitalist üretim biçiminin temel niteliği değişmemiştir ve malileşmenin herhangi bir düzeyince değiştirilemez³²⁹.

Kapitalizmin tanımını dünya piyasalarına kar için üretime indirmek, (malileşme, küreselleşme, işletme yapısı, teknolojik dönüşüm ve yenilik ile bu unsurlara dayalı sosyal sorunlar gibi) güncel sorunların tanımlanıp çözümlenmesini sınırlamaktadır. Kapitalizm, birikim güdüsü ve ücretli emeğe dayalıdır. Bu sistem bir yandan sermayenin işgücü piyasası üzerinden artık değer elde etmesiyle, diğer yandan kendi aralarındaki rekabetle biçimlenir. Dolayısıyla, kar için üretimin ötesinde, tarihsel süreçte kendine özgü sosyal ilişkilerinin belirli bir üretim biçimine dayalı evrimi söz konusudur. Sosyal ilişkilerin kesintisiz ve sistematik gelişiminde belirleyici olan piyasadır. Çünkü sosyal taraflar, daha önceki toplumsal yapılardan farklı olarak, gereksinim duydukları her şey için piyasaya bağımlıdır ve ekonomi dışındaki baskı yaratan unsurlarla geliri güvenceye alamadıkları bir mülkiyet ilişkisi söz konusudur. Kapitalizmin iki temel belirleyicisi olan birikim güdüsü ve ücretli emek kullanımı arasındaki ilişki içkin olarak çatışmalıdır. Öte yandan bu iki belirleyici arasındaki ilişki doğrusal olmadığı gibi, çelişkili yollarla birbiriyle bağlantılıdır. Bu karmaşık yapı içinde, kapitalizmin kendine özgü biçiminin anlaşılması emek rejimi ile yerel, ulusal ve küresel kapitalist gelişmenin süreçleri arasındaki bağların incelenmesini gerektirmektedir. Bu incelemenin yalınlaştırılması için üç etmene odaklanılmaktadır. İlk etmen malda ve/veya üretim aşamasında uzmanlaşmadır. İkinci etmen ise, kurumsallaşmış sınıf çatışmaları üzerinden sınıflar arası dengedir. Üçüncü ve son olarak ise, sermaye birikiminin garantörü olarak devletin rolüdür. Bu etmenlere dayalı bir inceleme, dünyanın bir yanındaki emek ve sermaye ile diğer yanındakilerin bağlandığı yolların çözümlenmesini sağlamaktadır³³⁰. Gerçekten, günümüzde uluslararası işbölümü bağlamında hiyerarşik bir yapıda gerçekleşen katma değer yaratılması ve bölüşülmesi söz konusudur. İşletme, sektör (veya küresel üretim ağı) ve ülke düzeylerinde incelenen bu yapı, üretimden elde edilen katma değer doğrultusunda ekonomik ve sosyal

³²⁹ Ivanova, Consumerism, s. 341.

³³⁰ Selwyn, s. 210.

refahın (ve bu refahın artırılmasının) belirleyicisidir³³¹. Bununla birlikte, ekonomi politikalarıyla bakımsız olarak egemen işletmelerin malileşme stratejileri küresel üretim hiyerarşisinin her aşamasındaki katma değer payını, egemen işletmelerin yararına, azaltmaktadır. Öte yandan egemen işletmelerin mali ve yönetim stratejileri her hiyerarşik aşamada işgücü istemini kısıtlamakta ve işçi sendikalarının pazarlık gücünü azaltarak bölüşümü sermaye yararına yeniden biçimlendirmektedir. Malileşmenin bu etkisi, çalışanların yaratılan gelirden aldıkları payı azalttığı gibi, iş ve gelir güvencelerini ortadan kaldırmaktadır³³².

Çalışanların gelir, çalışma koşulları ve sosyal güvencelerini belirleyen birikim rejiminin günümüzde daha çok mali unsur içermesi yukarıdaki görüşü desteklemektedir³³³. Malileşme birikim rejimi üzerinde etkili olarak, üretim süreci ve bölüşüm üzerinde belirleyici olmaktadır. Bir yandan çalışanların ücret ve gelirleri durgunlaşırken, diğer yandan sermayenin mali sistem üzerinden gelir payını artırması gelir eşitsizliğinin artmasına yol açmaktadır. Mali sistem üzerinden sermayenin gelir payını ve üretim süreci üzerindeki kontrolünü artırdığı görülmektedir. Bu, mali sistem aracılığıyla sermayeye sağlanan çıkarların yönlendirdiği üç ana kanal üzerinden gerçekleşmektedir. Bu kanallardan ilki, mali piyasaların yapısı ve işleyişidir. İkincisi, mali olmayan işletmelerin davranışlarıyla ilişkilidir. Üçüncü ve son kanal ise, ekonomi politikalarının belirlenmesi ve içeriği ile ilgilidir. Kuşkusuz bu kanallar da karşılıklı olarak etkileşim içindedir ve birbirlerini biçimlendirmektedir. Örneğin, ekonomi politikası mali piyasaları etkilerken, işletme davranışları da buna göre konumlanır, işletme davranışlarına göre de ekonomi politikaları biçimlenir³³⁴. Gerçekten günümüzde ekonominin gerçek ve mali alanları arasındaki ilişki daha karmaşık bir hal almıştır. Öte yandan, malileşmeyi ekonominin tüm alanları üzerinde belirleyici dışsal bir etmen olarak görmek, ekonominin bütünündeki sorunları tanımlayıp gerekçe, biçim ve sonuçlarıyla değerlendirmeyi

³³¹ William Milberg, Deborah Winkler, “Economic and Social Upgrading in Global Production Networks: Problems of Theory and Measurement,” *International Labour Review*. Cilt: 150, Sayı: 3-4, 2011, (Upgrading), s. 348.

³³² William Milberg, Deborah Schöller, *Globalization, Offshoring and Economic Insecurity in Industrialized Countries*, **Paper prepared for U.N. Department of Economic and Social Affairs**, 2008, s. 32.

³³³ Randy Martin, Michael Rafferty, Dick Bryan, “Financialization, Risk and Labour”, **Competition and Change**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2008, s. 127.

³³⁴ Thomas I. Palley, *Financialization: What it is and Why it Matters*, **Working Paper Series Sayı: 153**, Political Economy Research Institute, Amherst, 2007, (Financialization), s. 10 vd.

engelleyecektir. Çünkü bu doğrultuda yapılacak bir çözümleme, dışsal bir etmen olarak ele alınan mali alanın, neden ve nasıl bu kadar büyüdüğünü açıklayamayacağı gibi, sosyal sistemin içsel çelişkileri ve ekonomi politikalarının gerekçe ve sonuçlarını göz ardı edecektir. Dolayısıyla mali alan hem ekonominin geri kalanı tarafından biçimlendirilmiştir hem de ekonominin geri kalanını biçimlendirmiştir³³⁵.

Yazında malileşmenin kanallarının büyüme rejimi ve makro ekonomi politikaları üzerinde ortaya çıkardığı yeni sorunlar tartışılmaktadır. Özellikle varlık fiyatlarının somut bir dayanağı olmaksızın artırılmasının ulusal ve küresel ekonomideki etkileri incelenmektedir. Mali piyasalar, ekonomi politikaları ve işletme davranışlarına ilişkin bu sorgulama süreci, malileşmenin hanehalkı üzerindeki etkileriyle de bütünleştirilmektedir. Gerçekten, makro düzeydeki mali akışlar, para politikaları ve hisse sahipliğinin kurumsal düzeyde olduğu kadar bireysel düzeyde de artışı hanehalkı gelir ve tüketim yapısını dönüştürmüştür. Malileşmenin tasarruf ve yatırım üzerindeki belirleyiciliği, sınıfsal niteliği bakımından da önemlidir. Malileşmenin biçimlendirdiği ekonomide, orta sınıfın uzun dönemli tasarrufları ve güvence arayışının somutlaştığı emeklilik beklentileri, hisse senedi piyasası özelinde mali piyasaya yönlendirilmektedir. Öte yandan, gelir ve tasarruf yetersizliği ile karşılaşan hanehalkları da kısa vadede çözüm, uzun vadede ise daha geniş bir eşitsizlik ve yoksulluk sorunu yaşamaktadır. Gerçekten malileşme üç unsuru bu eşitsizliği ortaya koymaktadır. İlk olarak, toplam karlarda mali sektörün payı artmaktadır. Mali sektörün bu pay artışıdaki rolünde mali sektörde olmayan işletmelerin mali sektördeki faaliyetleri de göz önünde bulundurulmalıdır. İkinci olarak, faiz payını artıran sermayeye yapılan ödemelerin bileşiminde bir değişiklik görülmektedir. Üçüncü ve son olarak ise, gelirin sermayeye doğru kaydığı gözlenmektedir. Her düzeyde malileşme ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan uyum ve istikrarı bozmaktadır³³⁶.

Birikimin ağırlıklı olarak mali kanallarla gerçekleştiği bir çevrede, kaçınılmaz olarak işletme yönetişimi de mali piyasaların gerekliliklerine göre biçimlenmektedir. Ancak yönetişim salt işletme düzeyinde dönüşmemektedir. Benzer şekilde, bu

³³⁵ Orhangazi, Financial, s. 1.

³³⁶ Julie Froud, Sukhdev Johal, Karel Williams, "Financialisation and the Coupon Pool," Capital and Class. Cilt: 26, Sayı: 3, 2002, ss. 125 ve devamı. Claude Serfati, "Financial Dimensions of Transnational Corporations, Global Value Chain and Technological Innovation", **Journal of Innovation Economics**, Sayı: 2, 2008, s. 41. ve Palley, Financialization, s. 10.

birikim rejimi, ayrıcalıklı kesimler içinde belirli sosyal aktörlerin de ekonomik ve politik güç kazanmasına yol açmaktadır³³⁷. Yazında ağırlıklı olarak mali sistemdeki mali akışlar ve mali yeniliğe odaklanılmışsa da, malileşmenin egemenliğindeki birikim rejiminin üretim ve bölüşümle ilgili sonuçları, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanları köklü bir biçimde etkilemiştir³³⁸.

Mali piyasaların derinlik ve genişlik olarak büyümesi salt spekülasyon faaliyetlerinden kaynaklanmamaktadır. Gerçekte bu süreç, yeni liberal ideolojinin egemenliğinde hem ekonomik hem de sosyal yeniden üretimle ilişkili faaliyetlerde piyasaların belirleyiciliğinden kaynaklanmaktadır. Piyasalarda her şeyin metalaştırılması ve özelleştirme gibi temel unsurlarıyla yeni liberalizm, genel olarak piyasaların özel olarak da mali piyasaların genişlemesini desteklemektedir. Bu süreç salt makro ekonomi politikası sorunu değildir. Genel olarak piyasaların özel olarak da mali piyasaların ekonomi politikası ve sosyal politikayı biçimlendirdiği görülmektedir. Malileşmenin sosyal politika üzerindeki belirleyiciliği sadece doğrusal olmadığı gibi tek bir biçimde de değildir. Özel sektör, mali sektörün ekonomik ve siyasal gücüne dayanarak kamu sektörünün yerini almaktadır. Özellikle, konut, sağlık ve emeklilik gibi sosyal gereksinimler metalaştırılarak bir piyasa malına dönüştürülerek piyasa bırakılmaktadır. Piyasa malına dönüştürülen bu sosyal gereksinimler sigorta, kredi ve diğer çeşitli mali araçlarla mali sektörü besleyen ve mali yenilik yaratılmasına katkıda bulunan alanlar olarak görülmektedir. Sosyal alanın unsurları özelleştirilerek, piyasada spekülasyon olarak ticareti yapılan türev araçlara ya da mali varlıkların bileşenlerine dönüştürülmektedir. Bu gerekçeyle, sosyal politika uygulamalarının özelleştirilmesi malileşme tarafından doğrudan desteklenmekte ve piyasa gereklilikleri iddiasıyla hükümetler üzerinde baskı yaratmaktadır. Bu koşullar altında mali varlıkların değeri, diğer ekonomik ve sosyal değerlere göre öncelik kazanmaktadır. Öte yandan kamu yönetimi sosyal gereksinimlerin doğrudan karşılanmasından çekilerek, müdahalesini sosyal adalet, barış ve eşitlik amacı yerine mali piyasaların istemleri doğrultusunda özelleştirme ve serbest piyasa gereklilikleri doğrultusunda gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla,

³³⁷ Krippner, s. 181.

³³⁸ Leyshon, Thrift, s. 120.

ekonomik ve sosyal yaşamın daha fazla unsuru mali istikrarsızlıktan kaynaklanan riskler ve kırılğanlıklarla karşı karşıya kalmaktadır³³⁹.

B. Sermayenin Belirleyiciliği

Piyasalar hiyerarşi söz konusuken piyasaların daha da serbestleştirilmesi, ortaya çıkan güç bakışimsızlığı nedeniyle, sermayenin kendi yararına ekonomi politikasını belirlemesine yol açmaktadır.

1. Piyasalar Hiyerarşisi

Keynesyen piyasalar hiyerarşisine göre, mali piyasalar gerçek ekonomideki yatırım ve ticaret kanalları aracılığıyla işgücü piyasası ve sosyal devlet üzerinde baskılara yol açmaktadır. Bu hiyerarşinin en üstünde, faiz oranlarını biçimlendiren mali piyasalar bulunmaktadır. Bir alt seviyede bulunan mal piyasaları ise, veri faiz oranlarına göre, girişimciye belirli bir getiri imkanı sağlamaktadır. Dolayısıyla mal ve hizmet sunumunun/isteminin mali piyasalardaki faiz oranlarıncı belirlendiği, mal fiyatlarının dünya piyasalarında biçimlendiği bir yapı söz konusudur. Hiyerarşinin tabanında birim işgücü maliyetlerinin düzenlendiği ulusal ölçekteki işgücü piyasaları bulunmaktadır³⁴⁰.

Bu hiyerarşiye yalın olarak bakıldığında, mali sistem hanehalklarından topladığı tasarrufları, girişimciye aktararak gerçek ekonominin işleyişinde aracılık etmektedir. Dolayısıyla, hisse senedi piyasası başta olmak üzere mali piyasalar mali olmayan işletmelerin sermaye ve yatırımlarının dağıtımında etkin olmalarını sağlar. Bu sayede üretim faktörlerinin etkinliğini ve karlılığı destekleyerek tüm ekonomiye yararlı olur. Mali kurumlar üretimden artırılan katma değer bir kısmı karşılığında, sermayenin gerekliliklerini karşılayarak, birikimini desteklemektedir. Bununla birlikte, mali ve gerçek sektörler arasındaki ilişki iki taraflı ve çok boyutludur. Dolayısıyla, mali alan bir yandan gerçek sektörde birikim süreci için gerekli araçları

³³⁹ Ben Fine, Financialisation and Social Policy, **Presented at the UNRISD Conference on the Social and Political Dimensions of the Global Crisis: Implications for Developing Countries**, Geneva, 12-13 November 2009, (Social Policy), s. 5.

³⁴⁰ Elmar Altvater, "The Capitalist Energy System and the Crisis of the Global Financial Markets: The Impact on Labour", **Labour, Capital and Society**, Cilt: 40, Sayı: 1&2, 2007, s. 29.

sağlayıp birikimi desteklerken, diğer yandan mali ya da gerçek alanlardan kaynaklanabilen ve mali alan tarafından ağırlaştırılabilen ekonomideki dönemsel dalgalanmalara katkıda bulunur. Bu nedenle, mali alan sermaye birikiminin hem hızlanmasının hem de istikrarsızlaşmasının temel unsurudur. Ekonomi genişlerken, mali alanın sağladığı kredi ve diğer varlıkların da hacmi, risk miktarıyla birlikte artmaktadır³⁴¹. Bu durum mali hızlandırıcı teorisinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre, varlık fiyatlarının artışı yatırım harcamalarını hızlandırarak ekonominin genişlemesini desteklemektedir. Ancak, bir süre sonra, işletme bilançoları borçlar nedeniyle şişkinleşmektedir. Borçlanmayla birlikte yatırımlar da azalmaktadır. Bu süreçte, mali varlıkların temelini oluşturan gerçek varlık fiyatlarının düşüşü kredilerin kesilmesiyle birlikte ekonominin bütününde bir çöküşe neden olmaktadır³⁴². Veri rezerv düzeyinde mali likiditenin kısa dönemli mali yatırımlarda yoğunlaşması ve gerçek yatırımların da kısa dönemli mali yöntemlerle desteklenmesi, borç yapılarının risk düzeyini artırmaktadır. Ekonominin genişleme döneminde önemsenmeyen bu durum, herhangi bir kırılma anında büyük çapta krizlere yol açmaktadır. Genişleme döneminde, mali likidite ve kısa dönemli yatırımların artması, sermaye varlıklarının değerini artırarak işleyişi desteklemektedir. Bununla birlikte, tüketim mallarının talebinin doğrusal tek kaynağının ücrettir ve gerçek yatırımların ise uzun dönemlidir. Bu durum arz ve talep dengesizliklerini derinleştirebilir. Böylesi koşullar, 2008 küresel krizinde görüldüğü gibi, riskin boyutlarını artırmaktadır. Sonuçta, merkez bankaları kısıtlayıcı para politikalarıyla para miktarını kısıtlayarak rezerv miktarını korumaya çalışmakta, ancak rezervleri korumada başarısız oldukları gibi, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri de artırmaktadır³⁴³.

Keynesyen piyasalar hiyerarşisine göre, faiz oranlarının düşüşü gerçek sektördeki yatırımların artmasını sağlayacaktır. Ancak, 1990'ların sonlarından itibaren küresel ölçekte faiz oranlarının düşmesine rağmen, başta gelişmiş ülkelerin piyasaları olmak üzere, gerçek piyasalarda yatırım oranlarının düştüğü, mali piyasaların gerçek piyasadaki sermaye birikim sürecini desteklemediği görülmektedir. Beklentinin tersine, gerçek piyasalara aktarılmayan yüksek likidite

³⁴¹ Orhangazi, Financial, ss. 4 ve 7.

³⁴² Palley, Financialization, s. 12.

³⁴³ Bellofiore, s. 11.

fazlası mali sektörde toplanmaktadır. Mali sektörde yaratılan yeni yatırım araçları, yüksek ancak riskli getiri imkanları sunarken, mali yeniliğin karmaşıklığı gerçek sektördeki temellerinin taşıdığı risklere bağlı olarak ekonomik kırılganlıkları artırmış ve 2008 yılından itibaren bu riskler krize dönüşmüştür³⁴⁴. Düşük faiz oranları ve devlet tahvili getirileri, mali yatırımcıları daha yüksek, ancak daha riskli yatırım araçları arayışına sokmuştur. 1990'lerden itibaren mali alanın serbestleştirilmesi, spekülasyona yol açan yeni mali araçlar yaratılmasını sağlamıştır. Yeni mali araçlar, karmaşıklığı nedeniyle içeriği şeffaf değildir. Dolayısıyla bu araçların içerdiği risk, yüksek getiri fırsatları kadar, spekülasyon ve mali kayıplara da neden olmuştur³⁴⁵. Öte yandan, enflasyon hedeflemesine dayalı olarak gerçekleşen bu süreç, mali alanla birlikte, döviz kuru üzerinden dış ticareti ve dolayısıyla gerçek sektörü de etkilemektedir. Sıkı para politikasıyla enflasyonu düşürmek, gerçek döviz kurunun değerlenmesine yol açmaktadır. Döviz kurunun değerlenmesi bir yandan ihracatta rekabet gücünü azaltırken diğer yandan da ithalatı teşvik etmektedir. Dolayısıyla, enflasyon hedeflemesi mali alanı canlandırdığı gibi, kaynak dağılımının ticarete konu olmayan sektörlerle yönelmesine yol açar. Döviz kurunun ticarete yönelik ve ticarete konu olmayan sektörler üzerindeki etkisi istihdam artışını da belirlemektedir. Böylece gerçek ekonominin zayıflaması büyüme ve istihdam artışı üzerinde olumsuz etkide bulunur. Bu bakımdan para politikası, uluslararası ticaret, döviz piyasaları ve sermaye akışları sadece döviz kuru üzerinde etkili değildir, aynı zamanda istihdamı nicelik ve nitelik bakımından biçimlendirir. Bu süreç, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, sunum yönlü şoklarla enflasyonu artırır. Merkez bankalarının bu tip şoklar karşısında para politikalarını sıkılaştırmasına kadarki süreçte, dışsal şokların etkisi daha da ağırlaşabilmektedir³⁴⁶.

Günümüzde mali alanın sermaye birikimini engellemesine yol açan iki etmeni bulunmaktadır. İlki mali sistemlerin dönüşümüdür. Mali sistemler banka temelli (Alman-Japon) ve piyasa temelli (Anglo-Amerikan) sistem olmak üzere ikiye

³⁴⁴ Tridico, s. 21.

³⁴⁵ ABD'de başlayan 2008 mali krizin, mali yatırım araçlarıyla ilgili aşamalarının yalın bir açıklaması için bkz. Sher Verick, Iyanatul Islam, Great Recession of 2008-2009: Causes, Consequences and Policy Responses, **Employment Working Paper Sayı: 61**, Employment Policy Department, International Labour Office, Geneva, 2010, ss. 11 ve devamı ve Haiven, s. 109.

³⁴⁶ James Heintz, Globalization, Economic Policy and Employment: Poverty and Gender Implications, **Employment Strategy Papers Sayı: 2006/3**, Employment Strategy Department, International Labour Office, Geneva, 2006, (Poverty), ss. 44 ve 54.

ayrılmaktadır. Günümüzde küresel ölçekte piyasa temelli mali sistemler yaygınlaşmaktadır. Büyük işletmeler, mali piyasalardaki ve sermaye gerekliliklerine ilişkin işlemlerini bankalardan bağımsız olarak kendi başlarına yapmaya başladılar. Dolayısıyla, banka gelirleri de işlem ücreti ve malileşmiş kişisel gelir ile bu gelir grubuna yönelik mali araçlardan elde edilmektedir³⁴⁷. Bu süreç kurumsal fonların yaygınlık kazanmasıyla bakışimli gelişmiştir. Bankalar yatırım fonlarını hizmet ücreti karşılığı yönetmektedirler. Bunun yanı sıra, bağımsız sigorta ve riskten sakınma fonları gibi fonların menkul kıymetlerle ilgili işlemleri üzerinden de hizmet ücreti elde etmektedirler³⁴⁸. Bununla birlikte, mali alan bankaların işlemlerinin ötesinde, mali piyasada ticarete konu olan her türlü mali kağıdı ve işlemi içermektedir. Dolayısıyla, günümüz kapitalist sisteminde mali piyasalar sadece hanehalkı tasarruflarıyla yatırım yapan işletmeler arasında bir aracı olmaktan çıkmış, hem işletmelerin hem de hanehalklarının davranışlarını dinamik bir şekilde biçimlendiren bir unsura dönüşmüştür³⁴⁹. Anglo-Amerikan mali sistem ABD'deki işletmelerin yönetim biçimi ile bakışimli olarak gelişmiştir ve günümüzde de bakışimli olarak evrilmektedir. Bu bakımdan, küresel ölçekte mali sistemin günümüzdeki başatlığı ve ulusal mali alanların biçimsel olarak birbirine yakınsaması, işletme yönetim biçimlerinin de birbirine yakınsamasına yol açmaktadır. İşletme yönetimindeki dönüşüm, bir yandan mülkiyet ve kontrol ilişkisini ayırırken, diğer yandan da merkezileşen sermayenin küresel ölçekte, üretim ve bölüşümü biçimlendirmesine imkan sağlamaktadır³⁵⁰. Bu süreci etkileyen ikinci etmen ise, mali sistemin kuralsızlaştırılıp piyasanın sunum ve istem ilkelerine göre işleminin sağlanmasıdır. Etkin piyasalar hipotezinin işlerliğini sağlayabilmek için, mali piyasalardaki düzenlemeler asgariye indirilmiştir. Bu görüşe göre, piyasa mekanizması, mali varlıkların fiyatlarının gerçek temellerine göre oluşmasını sağlayacaktı. Ancak, geçmişten günümüze kadarki süreçte, düzenlenmemiş mali piyasaların işleyişinin, hem mali hem de mal piyasalarında spekülasyonun kaynağı

³⁴⁷ Costas Lapavitsas, "Finansallaşmış Kapitalizm: Kriz ve Finansal Müsadere", **Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi**, çev. Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s. 68.

³⁴⁸ Paulo L. Dos Santos, "Günümüz Kapitalizminde Bankacılığın İçeriği Üzerine", **Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi**, çev. Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s. 129.

³⁴⁹ Froud, Johal, Williams, s. 120.

³⁵⁰ Hoca, s. 421. ve Stockhammer, s. 723 ve devamı.

olduğu görülmektedir³⁵¹. Bir başka deyişle, günümüzde yaşanan mali sisteme ilişkin sorun sadece, ABD’de temelleri gerçek varlıklardan ayrılarak spekülâtif ve kırılğan bir nitelikte yaratılıp, gerçek varlıklarda temellendirilmiş olsun ya da olmasın diğêr mali varlıklarla harmanlanarak türetilmiş mali kağıtların, tüm dünyaya yayılması değildir. Sorunun temelinde gerçek değêrden ayrıştırılarak spekülâtif bir getiri imkanı sağlayan bu mali varlıkların, dünyanın geri kalanında da alınmalarına izin veren ve dışarıdaki düzenleyicilerin³⁵² de bunu durduramayacaklarını garanti altına alan kuralsızlaştırmaya dayalı piyasa temelli bir ideolojinin ihraç edilmiş olmasıdır³⁵³.

Günümüzde, yeni liberal ideoloji doğrultusunda, malileşme mali piyasaların rol ve statüsünde dönüşüme neden olmuştur. Geçmişte aracı olan mali piyasalar, günümüzde küresel ekonomide düzenleyicidir. Bu nedenle, gerçek ekonomideki (yatırım, yönetim, piyasa analizi, satış, pazarlama vb.) faaliyetler, mali piyasalardaki gelişmelerle bakışımılı olarak ilerlemektedir. Böylece dönüşüm ekonomideki tüm aktörleri etkilemektedir. Mali piyasaların düzenleyici işlevi, gerçek sektör işleyişini destekleyen iş modelini likidite arayışına ve yatırımların daha yüksek getirilerine yönlendirmiştir. Belirsizlikleri azaltmak için yatırımlar kısa vadeli hale gelirken, risklerden kaçınmak için ise mali ve gerçek sektörlerle uyumlu getiri ve üretimin dışsallaştırılması için teknikler kullanılmaktadır. Dolayısıyla, farklı düzeylerdeki çeşitli aktörler mali alanın düzenlediğı tüm üretim aşamalarındaki işletmelere dayatılan iş modeline göre işlerini idare etmektedir. Bu iş modeli endüstri ilişkileri ve iş organizasyonu gibi işgücü ve bölüşüm üzerinde doğrudan etkisi olan unsurların da biçimlendirilmesini içermektedir³⁵⁴.

Küresel ölçekte mali ve gerçek piyasaların belirlediğı koşullar, mali ve üretken sermayenin getirisini artırmak için ücret ve çalışma koşullarını baskılamaktadır. Piyasa koşulları veriyken, yerel işletmeler ve devletin etkileyebilecekleri tek değışken işgücü piyasalarıdır. Piyasaların bu hiyerarşik yapısı,

³⁵¹ Orhangazi, Financial, s. 4.

³⁵² Yazında politikacıların, ulusal tartışmaların ötesinde artık mali piyasaların kontrolü altında olduğı ileri sürülmektedir. Bkz. André Gorz, **Yaşadığımız Sefalet**, çev. Nilgün Tatal, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 32.

³⁵³ Joseph Stiglitz, “The Global Crisis, Social Protection and Jobs”, **International Labour Review**, Cilt: 148, Sayı: 1-2, 2009, (Crisis), s. 2.

³⁵⁴ Isabelle Chambost, Christian Horau, Patrick Roturier, “Social Dialogue in France and Reactions to Financialisation of the Economy”, **Transfer: European Review of Labour and Research**, Cilt: 15, Sayı: 2, 2009, s. 279.

işçi sendikalarının alanını kısıtlamaktadır. Sendikalar ücret, çalışma koşulları ve kısmen sosyal devlet düzenlemeleri üzerinde etkili olabilmektedir. Ancak, küresel ölçekte mal fiyatları ve mali piyasalardaki faiz ve hisse değeri oluşumlarını etkilemede oldukça sınırlıdır. Bu koşullar altında sermaye geliri, işgücü piyasası üzerinden kendine doğru yönlendirerek yüksek getiri sağlamaktadır. Son 30 yıllık süreçte tüm OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development) ülkelerinde, en üstteki yüzde 1'lik gelir grubu ulusal gelirden aldığı payı yüzde 10'dan fazla artırırken, işgücünün ulusal gelirden aldığı pay yüzde 10 düzeyine gerilemiştir. Gerekçesi ise küresel mali sistem üzerinden piyasalarda yaratılan baskının bölüşüm ilişkilerini sermayenin yararına biçimlendirmesidir³⁵⁵.

Günümüzde mali piyasaların belirleyiciliği yatırım, üretim ve getiri çevrimi göz önünde tutulduğunda daha da belirginleşmiştir. Sermaye yatırım yapmadan getirisini artırmak için likit kalmayı tercih etmektedir. Mali yatırımcılar spekülasyon getirilerden yararlanmak ve aşırı riskten kaçınmak için zaman döngülerini kısaltmaktadırlar. Bu durum, mali serbestleşme sonrası mali ve üretim dalgalanmalarının daha sık ve daha etkili görülmesine neden olmaktadır³⁵⁶. Dolayısıyla, sermayenin birikim yerine mali piyasaya yönelmesinin yanı sıra, artan makro dalgalanmalar gerçek sektördeki sermaye birikiminin yavaşlamasına yol açmaktadır³⁵⁷. Bu bakımdan, bir ödeme aracı olarak paranın (tüketim ve yatırım için) krediye dönüştürülmesinin ötesine geçen modern kapitalizmin malileşmesi, işgücü piyasaları üzerinde yeni ve daha şiddetli bir etki yaratmaktadır. Serbest mali ve mal piyasaları yararına olan ekonomi politikaları nedeniyle, serbest ticaretten beklenen getirilerin aksine, sosyal sorunlar küreselleşerek, önceki dönemlere göre daha da çarpıcı olmuştur. İşsizlik, işgücünün enformelleşmesi ve eğreti çalışma gibi işgücü piyasasının güncel sorunları çalışanların gelirini bastırarak insan onuruna yakışır bir yaşam sürmelerini engellemektedir. Bu durum, çalışan yoksulların tüm dünyada

³⁵⁵ Altwater, s. 29. Engelbert Stockhammer, Rising **Inequality** as a Root Cause of the Present Crisis. **PERI Working Paper Series Sayı: 282**, Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, Amherst, 2012, s. 2 ve devamı.

³⁵⁶ Mali serbestleştirme sonrasında, para ve bankacılık krizlerinin artan sıklığı ve gerekçeleri için bkz. Philip Anthony O'hara, **Growth and Development in the Global Political Economy**, Routledge, New York, 2006, (Growth), s. 53 ve devamı.

³⁵⁷ Fırat Demir, "The Rise of Rentier Capitalism and the Financialization of Real Sectors in Developing Countries", **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 39, Sayı:3, 2007, s. 354.

artışının temel gerekçesidir³⁵⁸. Para ve kredi piyasalarının küresel dönüşümünün yanı sıra hisse senedi piyasalarının etkisinin artması da işgücü piyasası üzerinde baskı yaratmaktadır. Malileşmeyle, hisse fiyatlarının öneminin artması ve işletme geliri üzerindeki belirleyiciliği işletme yönetişimini dönüştürmüştür. Üretim araçlarının sahipleri, yöneticiler ve hissedarlar arasındaki güç dengesinin değişimi, işletme yapısı ve yatırım kararları üzerinde belirleyici olmuştur³⁵⁹. Bu işletmelerin kaynaklarının birikim yerine mali alana akmasına yol açmıştır. Hisse değerinin öneminin artışı nedeniyle, başka bir yerde etkili olan maliyet, fiyat ve kar gibi unsurların piyasalara dayatılması sektörlerin korunmasını engellemektedir. Malileşme ve ticaretin karşılıklı etkileşimi mal piyasalarının piyasa koşullarına göre biçimlenmesine neden olurken, işgücü piyasalarının esnekleştirilmesiyle işgücü üzerindeki baskıları artırmaktadır³⁶⁰.

Mali alan ve işgücü piyasası arasındaki bu ilişkiyi Keynesyen teori yalın olarak açıklamaktadır³⁶¹. Keynesyen teori, parasal gelir elde etmeyi üretimin tek amacı ve sonucu olduğunu düşünen bir girişimciyi ele alarak, ekonominin parasal unsurları üzerinde durmuştur. Dolaşımdaki paranın miktar kısıtlarından kaynaklanan özel niteliği bulunmaktadır. Ayrıca, faiz geliri yaratmak için para yeterli bir unsurdur. Bu iki unsurun sermaye varlıklarının fiyatlanması, yatırım ve istihdam üzerindeki belirleyiciliği de mali alanın önemini artırmaktadır. Bu bakımdan, mali alan sermayenin bir işlevi olmasının ötesinde faiz getiren sermayenin merkeziliğini vurgulamaktadır. Mali alandaki sermaye biçiminin üretimle doğrudan bir ilişkisi olmadığı için, ücretli çalışanların geliri üzerinde bir etkisi yokmuş gibi görünür. Dolayısıyla aralarında sınıf çatışması da ortadan kalkmış gibi algılanabilir. Kar oranları ile ücret arasındaki ilişkinin yerine, faiz ve kar oranları arasındaki ters ilişki geldiği için, mali ve gerçek sermaye arasında bir çatışma olduğu düşünülmektedir. Oysaki faiz oranının üretim ve istihdam üzerindeki etkileri kapitalizme özgü sınıf

³⁵⁸ Altvater, s. 21.

³⁵⁹ Ekonomik sistemde daha fazla sermaye gereksinimi nedeniyle, mali piyasalarda sermayenin daha fazla likit tutma tercihinin üretim araçlarının mülkiyeti ve kontrolünün dönüşümündeki rolü ve büyüme rejimi ile işletme yönetişiminde yarattığı krize ilişkin olarak bkz. Robert Boyer, "From Shareholder Value to CEO Power: the Paradox of the 1990s", **Competition and Change**, Cilt: 9, Sayı: 1, 2005, (Shareholder), ss. 10 ve devamı.

³⁶⁰ Kiely; s. 66.

³⁶¹ Faiz oranları ve yatırım ilişkisi için bkz. John Maynard Keynes, **Genel Teori: İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi**, çev. Uğur Selçuk Akalın, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 147 ve devamı.

çatışmasını sürdürmektedir, çünkü faiz oranı kar oranı üzerinde etkili olarak birikim oranını belirler. Diğer bir deyişle, mali sermayenin birikim oranı üzerindeki belirleyiciliği istihdam düzeyi ve bölüşüm ilişkilerini de düzenler³⁶².

2. Piyasaların Serbestleştirilmesi

Günümüzde yaşanan sorunların görünürdeki nedeni mali piyasaların düzenlenmemiş olmasıdır. Kamunun düzenlemeden kaçınması, ekonomik, sosyal ve siyasal işleyişin piyasa koşullarına bırakılması anlamına gelmektedir. Bu bakımdan, mali alanın piyasa koşulları tarafından düzenlenmesi sermaye birikimini de istikrarsız kılmaktadır. İşletme yatırımlarını etkileyen hisse senedi ve bono fiyatları ile uzun dönemli faiz oranları serbest piyasa koşullarına göre belirlenmektedir. Bununla birlikte, belirli alıcı ve satıcıların yüksek getiri amacıyla spekülasyon işlemleri mali varlıkların fiyatlarını yönlendirmesi, mali piyasaları istikrarsız kıldığı gibi sermaye birikimi üzerinde de baskı yaratmaktadır. Spekülasyon alışı ve satışları mali varlıkların fiyatlarında yarattığı dalgalanmalar, ekonominin bütününde istikrarsızlığa yol açarak, yatırım harcamalarını daha riskli ve dengesiz kılmaktadır. Ayrıca, uluslararası mali akışların piyasa koşullarının düzenlenmesine bırakılmış olması, mali akışlar, yerel faiz oranları, dış ticaret ve ödemeler dengesinde istikrarsızlığı artırmaktadır. Bu koşullar yerel üretim, yatırım ve istihdamı düzensiz ve istikrarsız kılmaktadır. Dolayısıyla uluslararası mal, para ve mali varlıkların dolaşımında kamu kontrollerinin olmaması, tam istihdam doğrultusunda daha adil bir gelir dağılımının sürdürülmesi için ulusal ekonomik ve sosyal planlama yapmayı imkansız kılmaktadır³⁶³.

Günümüzün piyasa temelli işleyişinin tersine önceki dönemde Fordizm, bir yandan kitlesel üretim için işgücünü homojenleştirip üretim sürecini ayrıştırarak işgücü üzerinde kontrol sağlarken, diğer yandan da tüketimin sürekliliği ve eşgüdümü için ekonomik ve sosyal planlamadan yararlanmıştı. Bu hem üretim

³⁶² Maria N. Ivanova, "Can 'It' Happen Again: The Limits of Money Artistry", **Critique**, Cilt: 39, Sayı: 2, 2011, (Limits), s. 223.

³⁶³ James Crotty, "The Rise and Fall of the Keynesian Revolution in the Age of the Global Marketplace", **Creating A New World Economy: Force of Change and Plans for Action**, (ed. By Gerald Epstein, Julie Graham, Jessica Nembhard), Temple University, Philadelphia, 1993, (Keynesian), s. 167.

tüketim dengesini hem de yatırımlar için parasal çevrimi düzenlemekteydi. Bununla birlikte, günümüzde mali alanın gelişimi ve rekabet baskısı işletmelerin mali varlıklarını, aynı Fordist üretim sürecindeki aşamalar gibi, ayrıştırarak değeri ortaya çıkarıp bölüşülmesini biçimlendirmiştir. Böylece, varlıkların bileşenlere ayrılması, nihai ürünün üretimi ve satışı yapılmadan, bu varlıkların ticaretinin yapılmasını mümkün kılınmıştır. Dolayısıyla, sermayenin soyut nitelikleri de metalaştırılarak mübadelenin nesnesine dönüştürülmüştür. Sonuçta, sermayenin hareketliliği artmakta ve sermaye birikim süreci üzerinde daha fazla kontrol ve disiplin sağlanmaktadır³⁶⁴.

Malileşmenin etkisinin küresel ölçekte olması, özellikle 1980'lerden itibaren, katma değer yönetildiği merkezlerin ihtiyaçları doğrultusunda içeride hükümetlerin dışarıdan da BW kuruluşlarının maliyetin yüklendiği merkezlere yapısal uyum programlarını dayatmasıyla gerçekleşmiştir. Temelde ihracata dayalı bir birikim rejimi öneren yapısal uyum programları, dış ticaretin serbestleştirilmesinin yanı sıra, çokuluslu işletmelerin gereksinimleri doğrultusunda mali piyasaların serbestleştirilmesini de sağlamıştır³⁶⁵. Gerçekten yapısal uyum programlarının en önemli bileşeni mali piyasaların serbestleştirilmesidir. Bu alanda yapılan düzenlemeler, fiyat sisteminin doğru işlemesi ve faiz oranlarının kontrolü gibi borç maliyetlerinin dalgalanmasını ortadan kaldırmak, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ve böylece yeni mali varlıkların oluşturulmasını içermektedir. Yapısal uyum programları mali piyasaların derinleştirilmesini hedeflemektedir. Böylece, mali piyasaların serbestleştirilmesiyle maliyet merkezlerine yabancı sermaye girişlerinin sağlanacağı düşünülmektedir. Temel beklenti, piyasa sisteminin etkin bir şekilde tasarruf ve yatırım oranlarını artırmasıyla, ekonomik büyümenin sağlanmasıydı³⁶⁶. Ancak, bu beklentinin tersine yapısal uyum programlarının bir parçası olan sıkı para politikaları yatırım oranlarını azaltarak işgücü piyasası üzerinde baskı yaratmıştır. Hükümetler enflasyonla mücadele ve fiyat istikrarını birincil amaç olarak ele almışlardır. Böylece yabancı yatırımcıların güvenini

³⁶⁴ Martin, Rafferty, Bryan, s. 126.

³⁶⁵ Asa Cristina Laurell, "Structural Adjustment and The Globalization of Social Policy in Latin America", **International Sociology**, Cilt: 15, Sayı: 3, 2000, s. 307.

³⁶⁶ Cuillermo Campero, *Macroeconomic Reforms, Labour Markets and Labour Policies: Chile 1973-2000*, **Employment Strategy Papers Sayı: 2004/2**, International Labour Office, Geneva, 2004, s. 4.

kazanmayı ve uluslararası mali kuruluşların desteğini almayı beklemişlerdir. Bununla birlikte, enflasyonu uluslararası mali aktörlerin istediği düzeye indirmek, faiz oranlarının yükseltilmesine yol açmaktadır. Bu hem yerel sermayenin mali sisteme yönelmesine neden olmakta, hem de uluslararası sermaye hareketlerinin faiz ve kur farkı üzerinden arbitraj geliri sağlama amacıyla maliyet merkezlerine girmesine yol açmaktadır. Yüksek faiz oranları yatırımları azaltarak işsizlik oranlarının artmasına neden olmaktadır³⁶⁷. Gerçekten, enflasyonla mücadelede önemli bir araç olan sıkı para politikası, faiz politikasına bağlı olduğu sürece faiz getiren varlıkların sahiplerinin yararına işler. Yüksek faiz oranları ekonomik faaliyetleri baskıladığı ölçüde, para politikasının katı uygulamaları daha fazla işsizlik ve daha düşük ücrete neden olmaktadır. Dolayısıyla birincil gelir dağılımı daha eşitsiz olacaktır³⁶⁸.

Bu eşitsizliğin temelinde yatan unsur, kapitalist birikim sürecinin kendi çelişkileridir. Egemen ekonomi teorisine göre, yalın bir anlatımla, üretim sürecinde işgücü ve sermaye kullanılmaktadır. Ücretlerin artışı karşısında girişimci sermaye oranını artırarak, işgücünü sermaye malları ile ikame eder. Bu durum işçi başına kullanılan sermaye oranıyla birlikte verimliliği de artırır. Ancak, kullanılan sermaye miktarını da artırır. Kar oranları ücrete değil yatırılan sermaye göre hesaplandığı için, bu koşullarda azalır. Maliyet enflasyonu olarak adlandırılan ücret artışlarını baskılamak için uygulanan bu yöntem bir yandan ücret artışını verimliliğin altında tutarken, diğer yanda da kar oranlarını düşürür. Her iki durumda da toplam istem krizi ortaya çıkar. Düşen kar oranı karşısında, merkez bankaları mali likiditeyi azaltmak için faiz oranlarını artırarak sermaye birikimini kısıtlamaya çalışır. Bu süreç aynı zamanda işsizlik yaratarak ücret artışı baskısını da azaltır. Öte yandan merkez bankası müdahalesiyle artan faiz oranları mali varlıklarda spekülasyon işlemleri artırır, mali varlıkların fiyat ve miktarındaki artışın krize yol açmasıyla merkez bankasının likidite desteği güçsüz kalır. Dolayısıyla ekonomi uzun dönemde gerçek temelleri olmadan mali varlıkların fiyat artışı ile yükselirken kırılğan bir nitelik kazanmaktadır. Üretim faktörleri arasındaki bu çelişkili ilişki krize yol açar³⁶⁹.

³⁶⁷ Sarah Babb, "The Consequences of Structural Adjustment: Recent Evidence and Current Debates", **Annual Review of Sociology**, Cilt: 31, 2005, (Adjustment), s. 212.

³⁶⁸ Rolph Van Der Hoeven, Poverty and Structural Adjustment: Some Remarks on Tradeoffs between Equity and Growth, **Employment Paper Sayı: 2000/4**, International Labour Office, Employment Sector, Geneva, 2000, (Poverty), s. 5.

³⁶⁹ Foley, Political, s. 253.

Yeni liberal ekonomi modelini yaygınlaştırmayı amaçlayan yapısal uyum programları, dayattığı faiz ve kur politikalarıyla üretimi baskılayıp spekülasyon mali işlemlerin artmasına yol açmaktadır. Yapısal uyum politikaları aracılığıyla tüm maliyet merkezlerine yayılan bu ekonomi politikalarının ekonomik büyümeyi baskılayıp durgunluğa neden olan üç etkisi bulunmaktadır. Bu etkilerin ilki, yapısal uyum programlarının temel önceliği sermaye girişleri ve yüksek faiz oranları arasındaki dengeyi sağlayarak yabancı borç ödemelerini garanti altına almaya çalışmasıdır. Bu önceliğin kabulü küresel mali piyasaya güvenmeyi ve yerel mali piyasanın küresel mali sermayenin istemlerini karşılama gereğini kılımlamaktadır. İkinci etki ise, dış ticaret ve mali akışların serbestleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Yeni klasik teoriye göre, ücretlerin baskılanmasıyla artan kar payının tasarruf ve yatırıma dönüşmesi beklenmektedir. Ancak, artan işsizlik ve ücretlerin baskılanması yerel piyasada istem yetersizliğine neden olarak üretim kapasitesini baskılamaktadır. Bu süreç yüksek faizlerin üretken yatırımları engellenmesi nedeniyle daha da ağırlaşmaktadır. İşgücü maliyetlerinin baskılanmasıyla yükselen kar payları üretim yerine, nihai ve ithal ara mal tüketimini, mali spekülasyonu ve sermaye ihracatını teşvik etmektedir. Üçüncü ve son etki ise, büyüme eğiliminin ödemeler dengesinde yarattığı açıkları ilgilidir. Dayatılan model gereği açıkların kapatılması yeni sermaye girişleri ve tüketimi baskılayan politikalarla bağlıdır. Ancak, enflasyon kontrolü, sabit döviz kuru veya kontrollü devalüasyonlarla yapılmaktadır. Bu nedenle yerel para birimi, sermaye hareketleri ve devalüasyon üzerinden spekülasyon mali işlemlerle artmaktadır³⁷⁰.

Bu ekonomi politikaları, günümüzde BW kuruluşları aracılığıyla, özellikle yoksulluğu azaltma stratejileri kapsamında Dünya Bankası'nın imtiyazlı kredi yapısı yoluyla piyasaların serbestleştirilmesine dayalı enflasyon hedeflemesi ve fiyat istikrarını sağlama doğrultusunda biçimlendirilmiş yeni liberal ekonomi politikaları uygulanmaktadır. Gerçekten, BW kuruluşları yoksulluğu azaltan kalkınma gündeminin oluşturulması için, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve günümüz küresel

³⁷⁰ Laurell, s. 310.

krizlerinden sorumlu olan politikaların temel ilkelerinin sürdürülmesini dayatmaktadır³⁷¹.

Bir önceki birikim rejimindeki tam istihdam ve gelir dağılımındaki adalet hedefleri, günümüzde göz ardı edilmektedir. BW kuruluşları aracılığıyla hem akademik yazında hem de uygulamada egemen kılınan yeni liberal ekonomi teorisi, yoksullukla mücadele de etkili olamamaktadır. Bu bağlamda, egemen ekonomi teorisinin kabulü piyasa mekanizması üzerinden sermayenin belirleyiciliğini desteklerken, tam istihdam hedefi ile yoksulluğun ve gelir eşitsizliğinin azaltılmasına yönelik gerekli politikaların uygulanmasına engel olmaktadır³⁷². Günümüz egemen ekonomi teorisi, eşitliğin sağlanmasında tam istihdam ve bölüşüm politikalarının yerine, serbest piyasa mekanizmalarının işletilmesine öncelik vermektedir. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerin küresel piyasalara eklenmesini sağlayan ticaret teorisinde daha belirgin görülmektedir. İthal ikamesinin ve korumacı önlemlerin terk edilmesiyle, emeğin bol sermayenin kıt olduğu gelişmekte olan ülkelerde mal ve hizmet ihracatının, dolayısıyla mal ve faktör piyasalarının genişleyeceği düşünülmektedir. Serbest ticaret bir yandan daha geniş bir uzmanlaşma sağlarken, diğer yandan da yoğun kullanılan üretim faktörü olan emeğin getirisinin sermayeye oranla artacağı düşünülmektedir. Bu teori gelişmiş ülkeler için faktör fiyatlarında ters bir etkide bulunarak, karlara oranla ücretlerin düşeceğini tahmin etmektedir. Bu teorik yaklaşımının dönüşüm maliyetlerini göz ardı etmesi, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde istihdam ve gelir artışının beklentileri karşılamamasındaki temel gerekçelerden biridir. Küresel piyasalara eklenme sürecinde, ithal ikameci geleneksel sektörlerin dağılması ve katma değer yaratmanın ötesinde ekonomik ve sosyal amaçları olan kamu istihdamının özelleştirme sürecinde azaltılması işsizliği artırmıştır. Öte yandan küresel rekabet sürekli olarak işletmelerin yeniden yapılanmasına yol açarken, ekonomik büyümeye rağmen, işgücü isteminin sunumunun altında kalmasına neden olmaktadır. İstihdamın ve bu bağlamda ücret

³⁷¹ Muhammed Muq̄ta, The Crisis of Orthodox Macroeconomic Policy: The Case for A Renewed Commitment to Full Employment, **Employment Working Paper Sayı: 53**, Employment Sector, International Labour Office, Geneva, 2010, s. 8.

³⁷² Van Der Hoeven, Income, ss. 76 ve 77.

geliri ile sosyal korumanın yeterli düzeyde artırılmaması yoksulları doğrudan etkilemiştir³⁷³.

Karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı bu ticaret teorisinin istihdam ve faktör gelirleri üzerindeki diğer bir etkisi ise adil olmayan mübadele teorisıyla açıklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki emek yoğun mal, hizmet ve üretim aşamaları, sermaye yoğun üretimin gerçekleştiği gelişmiş ülkelerde tüketilmektedir. Bu uluslararası ticaret ilişkisinde dikkati çeken unsur, gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere yapılan ihracatın miktarı artarken birim fiyatlarının düşmesidir. Miktar ve fiyat arasındaki bu ilişki, işgücü piyasaları üzerinden rekabet eden gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere ücret arbitrajı aktardığı anlamına gelmektedir. Gelişmekte olan ülkeleri maliyet merkezine, gelişmiş ülkeleri ise katma değer merkezine dönüştüren temel unsur uluslararası ticaretin bu yapısıdır³⁷⁴. Öte yandan, gelişmekte olan ülkelerin küresel ekonomiye eklemlenmeleri BW kuruluşlarının mali daralma ve para politikalarının sıkıştırılması koşullarına dayalı destekleriyle gerçekleşmiştir. Ancak, makro ekonomik dengesizliklerin yarattığı bir kriz ortamında başlayan bu süreç, istikrar programlarının bir yandan büyüme üzerinde baskı yaratması nedeniyle istihdam ve ücret payları üzerinde etkili olurken, diğer yandan da yoksullar için sosyal politika uygulamalarının ve bu uygulamalara ayrılan harcama miktarının kısıtlanmasına da yol açmaktadır³⁷⁵.

3. Ekonomi Politikası Seçimi

Uluslararası ekonomi politikasının üçlemine göre, ulusal ekonomi politikasında üç politika aracı (açık sermaye hesabı, sabit döviz kuru ve bağımsız para politikası) aynı anda kullanılamamaktadır. Bu üç unsurdan sadece ikisi birlikte işleyebilmektedir. Örneğin, açık sermaye hesabı ve sabit döviz kuru sisteminde, faiz ve kur oranları küresel piyasalarca belirlendiği için, bağımsız bir para politikası sürdürülemez. Öte yandan, bağımsız para politikası gerekliyse, ya esnek döviz kuru ya da kapalı sermaye hesabı kullanılmalıdır. Yeni liberal ekonomi politikalarının ön

³⁷³ Rahman Azizur Kahn, *Inequality in Our Age*, **Working Paper Sayı: 277**, Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, Amherst, 2012, s. 10.

³⁷⁴ James Heintz, "Low-wage Manufacturing and Global Commodity Chains: A Model in the Unequal Exchange Tradition", **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 30, Sayı: 4, 2006, (wage), s. 509.

³⁷⁵ Kahn, s. 10.

kabulü üzerinden, piyasa gereklilikleri doğrultusunda biçimlenen politika tercihleri tam istihdam hedefi önünde bir engel oluşturmaktadır. Oysa istihdam yaratma ve eşitsizliği azaltma amacı doğrultusunda seçilmiş sermaye kontrollerinin uygulanması veya döviz kurunun yönetilmesiyle sermaye hesabının düzenlenmesi gibi çeşitli seçenekler de bulunmaktadır. Ayrıca, bu üçlemi gevşetmeye yönelik mali ve parasal araçların da kullanılması da olasıdır. Diğer yandan günümüzde uygulanan ekonomi politikaları, tam istihdam hedefi yerine fiyat istikrarı ve enflasyonu düşük tutmayı amaçlamaktadır. Temel beklenti, bu sayede ekonomik büyümenin sağlanacağı ve istihdamın artmasıdır. Ancak, uygulanan politikalarla birlikte, istihdam yaratmayan büyüme günümüzün sürekli sorunlarından biri olmuştur. Bu bakımdan amaç istikrarlı bir ekonomide büyüme ve istihdamı artırmaksa, enflasyonun kontrolünde sosyal tarafların uzlaşısı ve eşgüdümlemiş toplu pazarlıklarla da bu sorun çözülebilir. Dolayısıyla, kapitalist sistemde, sosyal tarafların katılımıyla, istihdam yaratılması ve adil bölüşümün yanı sıra, demokratik işleyiş de sağlanabilir³⁷⁶.

Makro ekonomik çevre mali, para ve döviz kuru politikaları, yerel sermaye piyasası ve dış sermaye hesabının etkileri ile tüm bu unsurlar arasındaki ilişkilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla makro ekonomik çevrenin işgücü piyasası ve sosyal politikalar üzerindeki belirleyiciliğiyle bölüşüm ilişkilerini biçimlendirdiği görülmektedir. Böylece, ekonomik büyümenin hızı ve istikrarı da belirlenmektedir. Ancak günümüzde makro ekonomik çevrenin tasarımı ve uygulamaları tam istihdam hedefi ve sosyal politikanın evrensel ilkelerinden ayrıştırılarak, fiyat istikrarı ve enflasyon hedeflemesinin kısa dönemli ve dar etkilerine odaklanmıştır. Günümüzde hem bölüşüm ilişkilerindeki hem de makro ekonomik çevrenin unsurları arasındaki dengesizlik, tam istihdam amacı doğrultusunda sosyal politikalar aracılığıyla ekonomi ve sosyal politikalarının uyum ve eşgüdümünün göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır³⁷⁷. Oysa Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) tam istihdam doğrultusunda ekonomi ve sosyal politikaların uyumunun gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda ekonomik çevreyi biçimlendirmek için iki unsur üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki, ekonomik büyümenin yoksulların yararına biçimlendirilmesidir. İkine bağlı ikinci unsur ise, tam istihdam stratejisinin makro ekonomik yapı temelinde desteklenmesidir. Bununla birlikte tam istihdam hedefine

³⁷⁶ Van Der Hoeven, Income, ss. 76 ve 77.

³⁷⁷ French-Davis, s. 22.

erişim; çalışma hakkı, iş yerindeki temel hak ve özgürlüklerin yanı sıra, iş ile sosyal korumadan sağlanan yeterli gelir için gerekli kurumsal yapıyı oluşturup geliştiren sosyal politikalara bağlıdır. Günümüzde ise ekonomi ve sosyal politikalar arasındaki bakışimsızlık, sermaye birikim süreci ve yoksulluk sorununu boyutunu biçimlendiren ekonomik çevredeki dönüşüme dayalı olarak ortaya çıkmaktadır. Son 30 yılı aşkın süredir, makro ekonomi ve mikro ekonomi politikalarının rolleri yer değiştirmektedir. Gerçekten, Altın Çağ boyunca tam istihdamı hedefleyen makro ekonomi politikaları, 1970'ler ve sonrasında enflasyon ve fiyat hedeflemesine kaymıştır. Önceki dönemde ücret yönetimi aracılığıyla enflasyonun içerilmesi için kullanılan mikro ekonomi politikaları, günümüzde aktif istihdam politikalarıyla istihdam ve istihdam edilebilirliğin sağlanmasından sorumlu kılınmıştır. Bu bağlamda, makro ekonomi politikaları sadece, fiyat istikrarı gibi, mikro ekonomik hedefler üzerinde yoğunlaşırken, yoksulluğu azaltmada geçmişte denenmiş ve başarılı olan üretken yatırımları ve istihdamı artırmaya odaklı kalkınma stratejilerinden uzaklaşmıştır. Makro ekonomi politikalarının hedeflenmesi tamamıyla ideolojik bir tercihtir. Katma değer merkezi ülkelerin tercihi ve maliyet merkezlerine BW kuruluşları aracılığıyla dayatılan egemen makro ekonomi politikalarının temel dayanak noktası, enflasyonla mücadele ve fiyat istikrarı sayesinde erişilecek makro ekonomik istikrarın büyümeyi sağlayacağıdır. Bu varsayım üzerinden, istihdamın nicelik ve nitelik olarak gelişeceği, sosyal gelişmenin ve diğer kalkınma hedeflerine ulaşılacağı umulmaktadır. Gerçekten, DB'nin kredi verme koşullarının ve yoksulluğu azaltma stratejisinin temelinde bu varsayımlar yatmaktadır. Ancak, hem DB'nin yoksulluğu azaltma stratejisinin sonuçları hem de 2007 yılı sonrasında yaşanan küresel krizin katma değer merkezi ülkelerin işgücü piyasaları ve gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri, UÇÖ'nün ilkelerinin gerekliliğini bir kez daha doğrulamıştır³⁷⁸.

Sermayenin tam istihdam hedefini göz ardı etmesi ve kamu harcamaları ile desteklenen sosyal politikalara karşı çıkmasının üç temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, sermayenin istihdam gibi, ücret, fiyat ve kara ilişkin bir soruna kamunun müdahalesini istememesidir. İkincisi, sermayenin kamu yatırımı ve tüketimi desteklemeye yönelik kamu harcamalarına olan tepkisidir. Üçüncü ve son

³⁷⁸ Muqtada, s. 18.

olarak ise, tam istihdam hedefine yönelik politikalardan kaynaklanan sosyal ve politik değişimlerin, işçi sınıfının bilincini geliştirip gelir ve emek - sermaye çatışmasındaki güç dengesini değiştirerek, sermayenin egemenlik alanını daraltmasıdır. Bu gerekçelerle kapitalist sistemde tam istihdamı göz ardı eden iki farklı ideolojik yapılanma görülmektedir. İlkinde, sermaye devlet üzerinde egemen olarak, devletin kurumsal yapısı üzerinden hak ve özgürleri baskılayarak, ücret ve çalışma koşullarını tek taraflı olarak düzenler. İkincisinde ise, hak ve özgürlükler tanınmış olmakla birlikte, sözleşme serbestisi ve piyasa mekanizması aracılığıyla, işgücü piyasası disiplin altına alınmış olur. Tam istihdam hedefinin olmadığı ve sosyal politikalar için kamu harcamalarının baskılandığı her iki sistemde de, ücret ve çalışma koşulları, dolayısıyla toplumsal yapının bütünü, sermayenin istemleri doğrultusunda biçimlenir³⁷⁹. Gerçekten, demokratik koşulların geliştiği ve çalışanların yönetime katılabildiği koşullarda ücret düzeyleri artmaktadır. Ancak, tam tersi koşullarda gelir çalışanlardan sermayeye doğru transfer edilmektedir³⁸⁰.

Malileşmenin biçimlendirdiği küresel birikim sürecinde, demokratik yapılanmanın gerekliliği gün geçtikçe daha zorunlu olmaktadır. Gerçekten, küreselleşme sürecinde sermayenin piyasa koşulları üzerindeki belirleyiciliği, ulus devletin ekonomi politikalarının belirlenmesinde vatandaşlarına olan sorumluluğu ile makro ekonomik verilerin gerekçeleri arasındaki açık genişlemiştir. Ulusal hükümetler istihdam, ödemeler dengesi ve büyüme bakımından seçmenlere karşı sorumlu olmaya devam etmekte, ancak bu verileri istikrarlı tutma çabası küresel mali piyasalara güven verme amacına yöneliktir. Bununla birlikte, piyasanın ve müdahale araçlarının kontrolü giderek çokuluslu işletmelere ve mali kurumlara geçmektedir³⁸¹.

Piyasa temelinde sermayenin belirleyiciliğinin artmasının en etkili sonucu, her ulusal ekonomide iç piyasaya oranla dış piyasaların öneminin artmasıdır. Bu süreç, yapısal uyum politikaları ile küresel ekonominin bütününde etkili olan dış ticaret, yabancı yatırımlar ve mali akışların hızla genişlemesiyle gerçekleşmiştir. Uluslararası mali sermayenin hem yüksek hacmi hem de hareketliliği, ulusal

³⁷⁹ Michael Kalecki, "Political Aspects of Full Employment", **Political Quarterly**, Cilt: 14, Sayı: 4, 1943, ss. 324, 326 ve devamı.

³⁸⁰ Dani Rodrik, "Democracies pay Higher Wages," *The Quarterly Journal of Economics*. Cilt: 114, Sayı: 3, 1999, (Democracies), s. 725.

³⁸¹ Amit Bhaduri, "Implication of Globalization for Macroeconomic Theory and Policy in Developing Countries," **Globalization and Progressive Economic Policy**, (ed. by Dean Baker, Gerald Epstein, Robert Pollin), Cambridge University Press, New York, 1998, s. 152.

hükümetleri sermaye akışını azaltabilecek mali dalgalanmalardan kaçınmak için güvenli bir şekilde piyasa istemlerine uyumlu olmaya zorlamaktadır. Dolayısıyla, hükümetler düşük bütçe açığını amaçlayarak ve faiz oranlarını yüksek tutarak ekonomik büyümeyi sağlamalarına rağmen yüksek işsizlik oranları ile karşılaşmaktadırlar. Öte yandan, düşük ekonomik büyüme karşısında kemer sıkma ölçütleri benimsenirken, kısıtlayıcı mali ve para politikaları uygulanmaktadır. Böylece iç piyasanın daraldığı görülmektedir³⁸².

C. Sermaye Birikiminin Gerçekleşmesi

Rekabet biçimleri gözetilerek sermaye birikim sürecinin nasıl gerçekleştiği çözümlendiğinde, bölüşümün dolayısıyla da yoksulluğun yapısı açıklığa kavuşmaktadır.

1. Sermaye Birikiminin Finansmanı

Sermaye birikimi süreci, finansman özelliklerine dayalı olarak iki 20. yy'da iki farklı dönemde değerlendirilmektedir. 19. yy sonlarından 1929 yılına kadarki ilk dönemde, mal ve işgücü piyasası arasındaki ilişki, tüketimin işçi sınıfının talebine bağlanmasıyla güçlenmiştir. 1945 - 1970 yılları arasındaki ikinci dönemde ise, üretim ve tüketim arasındaki bu bağ kitlesel bir nitelik kazanarak ücretlerle daha sıkı bir bağımlılık ilişkisi kazanmıştır. Günümüze benzer yapıyla dikkat çeken ilk dönem yaygın birikim rejiminin özelliklerini gösterirken, ikinci dönem yoğun birikim rejiminin özelliklerini göstermektedir. Her iki dönemin kendi aralarında alt dönemleri ve evrim süreçleri olsa da sermaye birikiminin tarihsel gelişimi kendi içinde tutarlı ve tamamlayıcı bir bütünlük göstermektedir. Bununla birlikte, iki birikim rejimi arasındaki dönüşüm sermaye birikiminin finansmanına ilişkin farklılıklara dayalı olarak ortaya konulabilmektedir. Yaygın birikim rejiminde, nakit akışları biçiminde işletmeler tarafından oluşturulan ve kredi sermayesi biçimindeki borçlara yönlendirilen fonlar birikimi sürecini belirlemektedir. Bu nedenle, mali piyasa ve araçları önem kazanmaktadır. Dolayısıyla, işletmeler kendi yararına üretim

³⁸² Bhaduri, s. 153.

sürecinin içeriğini ve hızını yönlendirme ihtiyacından rekabete girerek, sanayi sermayesinin merkezlerini verimli olarak yatırım yapılmış sermayenin net getirince en az etkilenecek şekilde sermaye birikimini planlamaya çalışır. Bu amaçla yüksek riskli kredilere daha geniş bir alan tanınmaktadır. Bu bakımdan, sermaye birikiminin finansmanı enflasyonun yapısal koşullarında ve bu koşulların dönüşümünde belirleyici bir unsur olmaktadır. Yoğun birikim rejiminde ise, sermaye birikiminin finansmanında ve bu süreçte para sermayenin dolaşımında başta hisse senedi piyasası olmak üzere mali sisteme daha az rol verilmektedir. Büyük sanayi işletmeleri, içsel finansman ve büyük tasarruf toplayıcısı bankalarla ilişki kurarak birikim sürecini desteklemektedir³⁸³.

Yeni liberal ideolojinin belirlediği ve yaygın birikim rejiminin özelliklerini gösteren günümüz birikim rejiminde ise³⁸⁴, gelişmiş mali sistemlere sahip ileri kapitalist ekonomilerde mali alan, mali ve sanayi sektörlerin likit sermayelerinin yığıldığı alandır. Bu durum, yerel finansman ve ödemeler dengesinin serbestleştirilmesini gerektirir. Böylece mali ve gerçek getiri arayışındaki hem merkez kapitalist ülkelerde yoğunlaşmış sermaye biçimlerinin hem de yerel ve uluslararası sermayenin eklenmesi sağlanmaktadır. Dolayısıyla mali ve gerçek sermaye birbirlerine karşı rekabet eden bağımsız unsurlar değildir. Son 40 yıldır hem merkez hem de çevre kapitalist ülkelerde uygulanan yeni liberal reformların öncelikli amacının yüksek oranlı ekonomik büyümeyi sağlamak, enflasyonu azaltmak ya da mali alanın ve kurumların işlem hacminin derinleştirilip geliştirilmesini sağlamak olduğu ileri sürülmektedir. Ancak bu reformların asıl gerekçesi, yerel birikimi uluslararası piyasa koşullarına ikincil kılmak, rekabet eden sermayeler arasında mali alan aracılığıyla işletme düzeyinde bütünleşmeyi sürdürmek ve kamunun finansmanında mali sistem aracılığının alanını genişletmektir. Bir başka deyişle, mali ve gerçek sermayenin birlikte hareketi, birikim ve bölüşümü, birikim rejimi ve düzenleme biçimini yenileyerek yeniden örgütlemektedir³⁸⁵.

³⁸³ Aglietta, s. 229.

³⁸⁴ Bkz. Andrea Fumagalli, Stefano Lucarelli, "A Financialized Monetary Economy of Production: Some Further Reflections", **International Journal of Political Economy**, Cilt: 41, Sayı:1, 2012, ss. 110 ve devamı.

³⁸⁵ Alfredo Saad-Filho, "Monetary Policy in the Neo-Liberal Economy: Critique of Keynesianism, Monetarism and Inflation Targeting", **Political Economy and Global Capitalism: 21. Century Present and Future**, (ed. by Robert Albritton, Robert Jessop, Richard Westra), Anthem Press, New York, 2007, s. 102.

Sermaye birikiminin finansmanıya doğrudan ilişkili olan sunum ve belirgin bir sınıfsal nitelik kazanan istem arasındaki dengesizlik, bir başka deyişle üretim ve tüketim arasındaki dengesizliğin, dolaşımdaki para eksikliğinden kaynaklandığı iddia edilmektedir. Temel sorun kapitalist üretimin doğasının sosyal gereksinimler yerine kar güdüsüne biçimlendirilmiş olmasıdır. Sunumun ve istemin, üretim ve tüketimin, dengelenmesi malların fiyatlarının eşit mübadele değerinde olmasını sağlar. Bu durumda ise, para ikincil bir soruna dönüşür. Dolayısıyla, paranın altın ya da kağıttan olması ve ya dolar ya da euro olması asli bir sorun olmaktan çıkar. Bu bakımdan, sermayenin dolaşımının örgütlenmesi ve dolaşım aracındaki değişiklikler, kapitalist üretim ve bölüşüm ilişkilerine için çelişkilerini düzeltemez. Çünkü para ve/veya kredi sadece bu çelişkilerin ifadesidir, sorunun temeli değildir. Bununla birlikte, sermayenin (ulusal/uluslararası) dolaşımındaki, araçlarındaki ve işleyişindeki dönüşümler, sadece sermaye birikim sürecinin yeniden üretilmesine yardımcı olur³⁸⁶.

Kapitalist ekonomik ilişkiler sermaye çevrimlerini gerçekleştirerek, artan verimlilik ve sermaye birikimini biçimlendirir. Ancak, ekonomik eşgüdümün kapitalizme için dengesizlikleri krizlere yol açar. Gerçekten, 1929 krizi, mali işlemlerin düzenlenmemiş olmasının yarattığı sorunlardan çok, piyasa eşgüdümünde artan verimliliğe uyumlu istemin sağlanamamasından kaynaklanmaktadır. Bu istikrarsız eğilim İkinci Dünya Savaşı sonrası Fordist birikim rejiminde de görülmektedir. Ancak, dengesizlikleri azaltan kurumsal yapısı sayesinde büyüme eğilimi ve birikim rejimi eşgüdümlenerek istikrar sağlanmıştır. Bu bakımdan, bir birikim rejiminin istikrarlı uygun yapısının ve kapitalist üretim biçiminin istikrarsız eğiliminin düzenlenmesi üretim, tüketim ve yatırımın uyumlu çevriminden başka bir şey değildir³⁸⁷. Yapısal krizleri görünür kılan, yeniden üretimin uyumsuzluğu ve birikim ile tüketim arasındaki dengesizlikler gibi, ekonomik ve sosyal kurumlar arasındaki uyumsuzluktur, çünkü üretim, sadece maddi değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerin üretimini de içerir. Dolayısıyla, krizler sosyal ilişkilerin sürekli yeniden üretimden kopmalarıdır. Bu durum sistemin yeniden yapılanmasına ve aşamalı olarak yeni bir birikim rejiminin ortaya çıkmasına yol açar. Bu bakımdan yapısal krizlerden kurtulmak, ekonomik ve sosyal kurumlar arasında uygun bir ilişkinin,

³⁸⁶ Ivanova, Limits, s. 223.

³⁸⁷ David Neilson, "Remarking the Connections: Marxism and the French Regulation School", **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 44, Sayı: 2, 2012, s. 162.

uzun bir dönemde, yeniden kurulmasını ve dönüşen birikim rejimine uyumlu yeni bir düzenleme biçiminin oluşturulmasını gerektirmektedir³⁸⁸. Fransız Düzenleme Teorisine ilişkin ilk çalışmalarda, bir düzenleme biçiminin yeniden oluşturulmasında ulusal ekonomik ve sosyal aktörlerin belirleyici olduğu ileri sürülmüştür. Buna göre istihdam ve sosyal koruma gibi alanları da içeren çalışma ilişkilerinin düzenlenmesi, para rejimi, rekabetin biçimi, devlet ve piyasa arasındaki ilişkiler ile ekonominin içinde bulunduğu uluslararası ilişkiler sisteminde izlenen yol gibi düzenleme biçiminin unsurları, dolayısıyla birikim ve bölüşüm ilişkileri, ulusal olarak biçimlenmektedir. Bununla birlikte, dünya ekonomisinde ulusal birimlerde ortaya çıkan kapitalizm farklılıkları ilk bakışta birbirleriyle rekabet ediyor gibi görünse de aslında tamamlayıcı bir uzmanlaşma çerçevesinde bir bütün oluşturmaktadırlar³⁸⁹. Bu bağlamda, Düzenleme Teorisi'nin uluslararası işleyişi içeren biçiminde, birikim ve krizlerin temelinde ve kriz sonrasında birikim rejimi ile düzenleme biçiminin oluşturulmasında, merkez kapitalist ülkelerdeki birikim rejiminin öncelikleri ve ücret sisteminin yeniden üretiminde, dünya ekonomisindeki diğer ulus devletlerle ilişkileri düzenleyen bir egemen devletin³⁹⁰ varlığı kabul edilmektedir. Burada egemen devlet ulusal birikim rejimi ve düzenleme biçimini güvenceye alan dışsal bir etmen olmakla birlikte, uluslar sisteminde bağlılığın ana biçimini de oluşturmaktadır. Dolayısıyla, ulusal ekonomiler küresel işbölümünde yer alarak uluslararası hiyerarşiye eklenmektedir. Böylece, birikim ve bölüşüm ilişkileri de bu işbölümü ve hiyerarşik yapı içinde biçimlenmektedir³⁹¹.

Günümüzde küreselleşme süreci, sermaye çevriminin, hem karları gerçekleştirmenin hem yeniden üretimin uluslararası olduğu, en gelişmiş biçimini betimlemektedir. Uluslararasılaşmanın bu boyutunda sermaye birikimi, mal ve para

³⁸⁸ Yaghmaian, s. 244.

³⁸⁹ Robert Boyer, "How and Why Capitalisms Differ", **Economy and Society**, Cilt: 34, Sayı: 4, 2005, (Capitalisms), ss. 520 ve 522. ve John L. Campbell, Ove K. Pedersen, "The Varieties of Capitalism and Hybrid Success: Denmark in the Global Economy", **Comparative Political Studies**, Cilt: 40, Sayı: 3, 2007, ss. 310 ve devamı.

³⁹⁰ Birikimin Sosyal Yapısı Yaklaşımında "Pax Americana" ve ABD egemenliği (hegemony) terimleriyle, ABD'nin doların uluslararası para sistemindeki temel rezerv para olması sayesinde edindiği üstünlük ile ulusal ekonomiler üzerindeki egemen, belirleyici ve düzenleyici devlet olduğu açıkça belirtilmektedir. Bkz. Lippit, s. 46 ve Terrence McDonough, Michael Reich, David M. Kotz, "Introduction: Social Structure of Accumulation Theory for the 21st Century", **Contemporary Capitalism and Its Crisis: Social Structure of Accumulation Theory for the 21st Century**, (ed. by Terrence McDonough, Michael Reich, David M. Kotz), Cambridge University Press, New York, 2010, ss. 6 ve 13.

³⁹¹ Yaghmaian, s. 245.

cinsinden dolaşımdaki sermaye için kısıtlanmamış bir çevrim gerektirmektedir. Bu bakımdan ulus devletlerin temel yükümlülüğü, hem mal cinsinden sermayenin kısıtlanmamış hareketini hem de para sermayenin uluslararası yatırımlar için engelsiz koşullarını sağlama zorunluluğudur. Çünkü günümüzde sermaye birikimi yapısal ve kurumsal esneklikle kısıtlanmamış sermaye hareketliliğini gerektirmektedir. Uluslararası üretimi yönlendiren merkezdeki sermaye, uluslararasılaşmanın ilk aşamalarında kazandığı rekabetçi üstünlüğü, yerleşik olduğu merkezdeki ve sermaye çekmeye çalışan ülkelerin ulus devlet politikalarının sağladığı korumaya borçludur. Ancak bu tip politikalar, küreselleşmenin daha gelişmiş aşamasında uluslararası birikime ve sermayenin küresel karlılığını güvenceye almada bir engele dönüşmektedir. Öte yandan merkezdeki sermaye mali piyasa ve işletme yönetişimi üzerinden artık rekabeti düzenleyebilmektedir³⁹².

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ABD’de birikim rejiminin ve düzenleme biçiminin, bir başka deyişle birikimin sosyal yapısının mali bileşenlerini, 1930’larda kurulmuş olan mali kurumlar için düzenlemeler ile kamu desteği (sermaye ve işçi sınıflarının uzlaşısı) oluşturmaktadır. Uluslararası temel unsur ise, 1944 yılında yaratılmış olan BW para sistemidir³⁹³. Bu temel unsurlar, uluslararası ve ulusal ekonomilerin işleyişinde Keynesyen rejimin yükselişi ve düşüşünün, savaş sonrasında ABD ekonomisinin yüksek karlılık ve güçlü büyümeyi destekleyen yerel ve uluslararası kurumların oluşturduğu kurumsal bütünlüğün gerçekleştirilmesi ve yıkılmasıyla bakışımı olduğunu göstermektedir³⁹⁴.

Gerçekten, 1930’lu yıllarda ABD’de harcamalar veya toplam istem düştüğünde işletmeler istem yaratma, eksik kapasite, işsizlik ve sermaye birikim sürecini ilerletme gibi sorunlarla mücadele edebilecek araçlara sahip değildi. Bu süreçte, Keynesyen ekonomi politikaları sayesinde hükümet, mali ve para politikası araçlarıyla piyasaların işlerliğini sağlayıp ulusal harcamaları artırabilmiştir. Kamu yatırımları üretimi ve istihdamı düzenlemek için tasarlanmıştır. Böylece ulusal harcamaların düzeyi kontrollü bir şekilde artırılarak, özel sektörün işlerliği

³⁹² Yaghmaian, s. 251.

³⁹³ Martin H. Wolfson, “The Financial System and The Social Structure of Accumulation”, *Social Structure of Accumulation: The Political Economy of Growth and Crisis*, (ed. by David M. Kotz, Terence McDonough, Michael Reich), Cambridge University Press, New York, 1994, (Financial), s. 134.

³⁹⁴ Crotty, Keynesian, s. 165.

sağlanmıştır³⁹⁵. Çalışma hakkının tanınması ve refah devletinin güçlenerek sosyal politika uygulamalarının genişletilmesiyle istem istikrarı sağlanırken, bunun tamamlayıcı unsuru, mali alanın³⁹⁶, faiz oranlarının ve özellikle ticari bankaların faaliyetlerinin sıkıca düzenlenmesiyle tam istihdam ve büyüme doğrultusunda tasarlanan ekonomi politikaları aracılığıyla ekonomik istikrarın sağlanması olmuştur. Öte yandan sermaye hareketleri üzerinde de sıkı uluslararası kısıtlamaların bulunması, büyük işletme yöneticilerinin hisse senedi piyasası ve işletme sahiplerine bağımlılığını azaltarak, iç kaynaklarla finansman ve kredilerin önemi artırmıştır. Bu sayede işletmeler büyüme ve yatırıma yönelerek sermaye birikim sürecini güçlendirmişlerdir³⁹⁷.

II. Dünya Savaşı öncesinde, ABD’de mali ve ekonomik düzensizlikleri gidermeye ve eşitlik için artan politik baskıları hafifletmeye yönelik yerel istihdam ve sosyal politikalar oluşturulurken, bu sürecin tamamlayıcısı olarak istikrarlı döviz kuru, uluslararası ticaret sisteminin yeniden biçimlendirilmesi ve uluslararası sermaye hareketlerinin kısıtlanması gerekti. Bu bağlamda, II. Dünya Savaşı sonrası refah devletine dayalı ekonomik ve sosyal yapının uluslararası kurumlarını oluşturan temel unsur BW anlaşmasıdır. BW anlaşmasıyla, yerel ekonomik istikrar ve sosyal refahın önceliği karşısında serbest ticaret ve sermaye hareketleri düzenlenmiştir. Böylece II. Dünya Savaşı sonrasında BW anlaşmasının biçimlendirdiği uluslararası ekonomide uluslararası ticaretin artması ve doğrudan yabancı yatırımların canlanması, refah devletinin temel ilkelerine dayalı olarak ulusal ekonomik yapıya bağlı gerçekleşmiştir. Gerçekten uluslararası ticarete miktars kısıtlamalarına ve döviz kuru kontrollerine gidilirken, ulusal politikaların oluşturulmasında milli gelir içinde kamunun payı genişletilerek güçlü ve büyük bir refah devleti oluşturulmuştur. Kademeli vergi sistemi sayesinde ve üretime girmesiyle refah devleti güçlenirken, konjonktürel zayıflamaya karşı etkin makro ekonomi politikalarını uygulayabilmiş ve mali piyasaları sıkı bir şekilde düzenleyebilmiştir³⁹⁸. Dolayısıyla savaş sonrası

³⁹⁵ Crotty, s. 164.

³⁹⁶ 1930’lu yılların başından itibaren ABD’de mali alanın düzenlenmesi, mali kurumlar arasındaki rekabetin kısıtlanması ve geçmişin liberal hükümet politikalarının yarattığı aksaklıkların düzeltilmesine yönelik oluşturulan kurumsal yapı için bkz. Wolfson, Financial, s. 134.

³⁹⁷ Gerard Dumenil, Dominique Levy, “Cost and Benefits of Neoliberalism: A Class Analysis”, **Financialization and the World Economy**, (ed. by Gerald A. Epstein), Edward Elgar, Northampton, 2005, (Neoliberalism), s. 24.

³⁹⁸ Felix, s. 394.

dünya ekonomisindeki genişleme ulusal ve uluslararası nitelikte üç kurumsal özelliğe dayalı olarak gerçekleştirmiştir. İlk özellik, gelişmiş ülkelerdeki yerel büyümenin ve uluslararası ticaretin artışının temel dayanağının üretim verimliliği ile ücret artışı arasındaki ilişki temelinde biçimlenmesidir. İkinci özellik, bu ekonomik genişleme döneminin devletin ekonomi ve sosyal politikalarının güvencesi altında gerçekleştirilmiş olmasıdır. Üçüncü ve son özellik ise, yerel ekonomilerde yaratılan bu güvenceli ortamın uluslararası ekonomide BW sistemi sonucu merkezi rol kazanan ABD dolarının getirdiği kur istikrarı sayesinde gelişmiş ülkeler arasındaki ticareti artırmasıdır. Uluslararası ticarete gelişmiş ülkeler arasındaki ticaretin payı 1950’li yılların başında yüzde 40 iken, bu oran 1970’li yılların başında yüzde 61’e çıkmıştır. Kur istikrarı ve gelişmiş ülkelerin birim işgücü maliyetlerindeki hareketlerin görece kapalı bir ilişkisinin oluşu, bu ülkelerin ve dünya ekonomisinin istikrarlı ve yüksek büyüme oranlarını yakalamalarını sağlamıştır³⁹⁹.

1944 yılında BW anlaşmasıyla ABD dolarının altın karşılığında değerinin sabitlenmesi ve diğer ülkelerin para birimlerinin değerinin dolara göre belirlenmesi sayesinde ABD doları uluslararası ekonominin işleyişinde önem kazanarak rezerv para oldu. Amerikan Hazinesi’nin dolar karşılığı altın verme güvencesi ABD’nin dünya ekonomisinin merkez bankası gibi, düzenleyici ve yöneticisi olarak davranabilmesini sağlamıştı. Sabit döviz kuru sistemi altında, Uluslararası Para Fonu (UPF) gözetiminde, BW üyesi ülkeler kendi para birimlerinin değerini en fazla yüzde 1 oranında değiştirebilirlerdi⁴⁰⁰. Bu sayede diğer ülkelerden farklı olarak ABD, uluslararası ticaret ve yatırımlardan kaynaklanan cari açık ve ödemeler dengesi sorunu çekmeden, altın rezervlerine bağlı olarak, piyasalara dolar sürebilmektedir. Bu bakımdan, dünya ölçeğinde likiditeyi sağlayarak uluslararası merkez bankası rolünü pekiştirirken, aynı zamanda dünya toplam istemi de düzenleyebilmektedir. Ayrıca, dünya çapında geçerli ve istenen para yaratabilme yeterliliği, bütçe

³⁹⁹ David M. Gordon, “The Global Economy: New Edifice or Crumbling Foundations?”, **Social Structures of Accumulation: The Political Economy of Growth and Crisis**, (ed. by David M. Kotz, Terrence McDonough, Michael Reich), Cambridge University Press, New York, 1994, s. 294.

⁴⁰⁰ Ilene Grabel, “Crossing Borders: A Case for Cooperation in International Financial Markets”, **Creating A New World Economy: Forces of Change and Plans for Action**, (ed. by Gerald Epstein, Julie Graham, Jessica Nebhard), Temple University, Philadelphia, 1993, s. 68.

kısıtlamalarıyla karşılaşmadan diplomatik ve askeri lider olma rolünü de pekiştirmiştir⁴⁰¹.

II. Dünya Savaşı sonrasında, ABD’de birikimin kurumsal yapısında ve işleyişindeki dört unsur, dünya ekonomisinin fordist birikim rejimi tarafından biçimlendirilmesinde etkili olmuştur. İlk unsur üretim ve teknoloji alanlarında ABD’nin başatlığıdır. İkinci unsur ise, ilk unsurun Yeni Düzen (New Deal) yoluyla pekiştirilmesidir. Böylece yatırım üretim ve tüketimi destekleyen gelir dağılımı sayesinde istikrarlı ve sürekli bir büyüme sağlanmıştır. Bu durum üretim yönlendirmeli bir birikim rejiminin gelişmesini ve devlet ile sanayi sermayenin iç içe girmesini ve dışarı yayılmasını sağlamıştır. Marshall Planı ile Batı Avrupa’da fordist birikim rejimini destekleyen liberal kooperatist ideoloji ve uygulamalar yaygınlaşmıştır. Uluslararası ekonomide dengeli ve istikrarlı bir büyüme gözlenirken, Amerikan ekonomisinde büyüyen işletmelerin mali bağlantıları aracılığıyla dünya ekonomisine doğru genişlediği görülmektedir. Üçüncü unsur ise, parasal çıpa ve altınla değiştirilebilir temel para olarak ABD dolarının kabul edilmesiyle uluslararası dolar standardının oluşmasıdır. Dördüncü ve diğerlerini destekleyen son unsur ise ABD’nin askeri üstünlüğüdür. Son iki unsur zaman içinde diğerlerine göre ön plana çıkmıştır. Gerçekten, 1950’li yılların ortalarından itibaren Amerikan ekonomisinin ödemeler dengesi açıklarıyla karşılaşmasıyla, yabancıların dolar varlıklarını tutmaları için başta kısa dönemli faiz oranlarını yükselterek çeşitli önlemler alınmıştır. Böylece açıkların gerekçesi düzeltilmeden para ve mali politika araçlarıyla dolar çıkışları göreceli olarak engellenmiştir. Bu kısıt doların altın konvertibilitesinin kaldırılmasıyla rahatlatılmıştır. BW sisteminin çöküşüne yol açan temel etmenler, uluslararası para rejiminde özellikle rezerv parayı çıkaran ABD’nin politikalarında kökleşmiş açık yaratmayı engelleyemediği ve bu açıkların çevrimini sağlayamadığı için de altın standardının kaldırılmasına yol açmıştır⁴⁰².

II. Dünya Savaşı sonrasında BW anlaşmasıyla ABD dolarının uluslararası ekonomide kazandığı konum, birbiriyle bağlantılı üç temel unsura dayalı olarak BW sisteminin yıkılması ve doların altın konvertibilitesinin kalkması sonrasında

⁴⁰¹ Foley, Political, s. 257.

⁴⁰² Maria N. Ivanova, “Hegemony and Seigniorage: The Planned Spontaneity of the U.S. Current Account Deficit”, **International Journal of Political Economy**, Cilt: 39, Sayı: 1, 2010, (Seigniorage), ss. 98 ve devamı.

küreselleşme üzerinde, dolayısıyla üretim yönlendirmeli birikimden mali yönlendirmeli birikime geçilmesinde etkili olmuştur.

İlk unsur ABD'nin BW anlaşmasıyla senyoraj gelirinönem kazanmasına ilişkindir. II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası para sistemi üretim yönlendirmeli birikim biçimini desteklemek üzere oluşturulduğu için öncelikli amacı ödemeler dengelerini uyumlu kılarak uluslararası ticaretin genişlemesini desteklemiştir. Ancak bu süreçte, para sisteminin ABD dolarına sağladığı benzersiz konum Amerikan ekonomisinin sürekli olarak senyoraj geliri elde etmesini sağlamıştır. Bu gelir hem ulusal gelirin bir kaynağı olmuştur, hem de Amerikan borçları için istikrarlı ve artan bir istemin garanti altına alınmasını sağlamıştır. Dolayısıyla, bu durum Amerikan borçlarının ikincil piyasada tekrar satılmasını sağlamış ve vergileri artırmaksızın başta savaş harcamaları olmak üzere kamu harcamalarının finansmanına imkan tanımıştır. Uluslararası para sisteminde ortaya çıkan bu bakışsımsız güç ilişkisi, BW sisteminin yıkılmasıyla daha etkili hale gelerek üretimden mali yönlendirmeli birikim rejimine geçişte etkili bir unsur olmuştur. Bu süreci destekleyen diğer bir unsur ise, Amerika'da üretimdeki düşen kar oranları karşısında işletme yapılarını yeniden biçimlendirmeye yönelik üretken sermaye ve piyasalar üzerindeki kısıtların kaldırılmasını savunan mali sermayedir. Gerçekten Amerikan özel sermayesi yoğun bir piyasalar ağı yaratıp ulusal kısıtlamaları aşarak, mal ve mali piyasalarda işlem yapmaya yönelmiştir. Böylece hem özel sermayenin getiri oranı artmış, hem de ABD cari açıklarının sürekli finansmanı garanti altına alınmıştır⁴⁰³.

İkinci unsur ise, senyoraj gelirinönemini temeline oluşturan ve uluslararası ekonomide dolar talebini artıran (özellikle gelişmekte olan) ülkelerdeki dolarizasyon sürecidir. Bu durum salt ödemeler dengesi ve döviz kuru gibi makro ekonomik göstergeler üzerinde etkili olmayıp üretimi ve birikimin gerçekleştiği sektörleri de etkilemektedir. BW sistemi altında yerel para biriminin dolara göre belirlenmesi, gelişmekte olan ülkelerde yerel para emisyonu üzerinde kısıt oluşturarak ekonomilerini genişletmek için gerekli para ve kredi miktarının sürekli ve yeterli artışını engellemiştir. Parasal genişleme malları satabilmek için parayı uyumlu kılmak veya bu para cinsinde başat olan yatırımları çekmeyi gerektirir. Bir başka deyişle, sermaye çevrimini başlatmak için gerekli olan parayı çekmek gereklidir.

⁴⁰³ Ivanova, Seigniorage, s. 111.

Dolayısıyla, gelişmekte olan lkeler Fordist dönem boyunca ağırlıklı olarak yatay doğrudan yatırımları çekmeye çalışırken, günümüz birikim rejiminde bu ülkeler dikey doğrudan yabancı yatırımlar için rekabet halindedir⁴⁰⁴. BW sonrasında ithal ikameci sanayileşme modelinden ayrılarak dış ticarete yönlendirilen gelişmekte olan ülkeler, güçlü paraya sahip olan ülkelere mallarını satabildikleri ve güçlü para cinsinden mali yardım veya yatırım ekebildikleri lde başarılı olmuşlardır. Ancak, dolarizasyon süreciyle gelişmekte olan ülkelerin merkez bankaları diğer güçlü para birimlerinde rezerv tutmayı bırakarak dolar cinsinden rezervlerini artırmışlardır. Bu durum diğer güçlü para birimleri üzerinden ekonomik işlemlerini yürüten büyük işletmeler ve ihracatlar için kur riski doğururken, kk işletmelerin de merkez bankalarının kur desteğine ihtiyaçlarını artırmaktadır. Dolayısıyla doların değerindeki değişiklikler, ihracat için dolarize olmuş ülkelerin bağımlılığını artırmaktadır. Gerçekten, dolar cinsinden ticaret payının genişlemesi gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesi üzerinde daha çok etkili olmaktadır. Kur riskinin yanı sıra, dolar cinsinden ticaretin yayılması, ABD merkezli işletmelerin istemleri doğrultusunda üretim düzenlenmesine yol açarak evre ülkelerin bağımlılığını artırmaktadır. Bu durum dolar cinsinden hem yatırımları hem de ihracatı artırma amacındaki gelişmekte olan ülkelerin sanayi politikalarının ve dolayısıyla istihdam politikalarının, ABD merkezli egemen işletmeler tarafından biçimlendirilmesine yol açmaktadır. Böylece, gelişmekte olan ülkelerdeki sermaye birikimi, bu ülkelerin ve piyasaların gereklilikleri doğrultusunda değil, merkez kapitalist ülkelerdeki egemen işletmelerin mal ve üretim sreci⁴⁰⁵ istemleri doğrultusunda gerekleřmektedir⁴⁰⁶. Dolarizasyonla birlikte dolar rezerv para rolüyle gelişmekte olan ülke merkez bankasının demeler dengesi üzerinde etkili olmaktadır. Gerçekten demeler dengesi bir süre sonra egemen lkeninkine benzemektedir. Merkez bankalarının yerel para çıkarması yerel kapasiteye bağlıdır. Bununla birlikte, gelişmekte olan ülkelerin merkez bankalarının uluslararası para mbadelelerinde yerel parayı

⁴⁰⁴ Bkz. William Milberg, “The Changing Structure of Trade and linked to Global Production Systems: What are The Policy Implications?”, **International Labour Review**, Cilt: 143, Sayı: 1-2, 2004, (Structure), ss. 50 ve devamı.

⁴⁰⁵ Gelişmekte olan ülkelerin küresel katma değer zincirleri bağlamında ihracata bağımlılıkları için bkz. William Milberg, Deborah Winkler, Restructuring of Global Value Chains, **Policy Research Working Paper Sayı: 5294**, The World Bank, 2010, (Restructuring), ss. 4 ve devamı.

⁴⁰⁶ Jane D’arista, “The Role of The International Monetary System in Financialization”, **Financialization and The World Economy**, (ed. by Gerald A. Epstein), Edward Elgar, Northampton, 2005, s. 226.

destekleyebilmeleri güçlü para biriminden (hard currency) rezervlerine bağlıdır. Bu rezervin temel kaynağının ihracat olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, gelişmekte olan ülkenin dış ticaret fazlasıyla ödemeler dengesi fazlasını sürdürme gerekliliği, düşük geliri ve yerel sermaye açığı olan ülkelerde tüm ekonomide belirli bir kısıt oluşturan tasarrufun bir biçimine dönüşmektedir. Buna karşın, gelişmekte olan ülke merkez bankaları rezervlerinde ABD hazine bonoları tutarak ABD'nin açıklarını çok düşük faizle karşılamaktadırlar. Böylece ABD mali piyasa üzerinden hem ulusal ekonomisini canlandırmakta hem de diğer ülkelere mal ve kaynakları ithal edebilmektedir⁴⁰⁷.

İlk iki unsurla bağlantılı üçüncü unsur ise, mal ticareti ve mali işlemlerden sağlanan arbitraj geliriyle ilişkilidir. ABD dolarının güçlü para birimi olarak uluslararası mal ve sermaye dolaşımındaki başatlığının getirisi bulunmaktadır. Gerçekten, ABD'nin kendi para birimi üzerinden borç verebilmesi kur riskini borç alana aktarmaya yol açar. Ancak, kendi para biriminden borç veremeyen ve sermaye çekme çabasındaki gelişmekte olan ülkeler, uluslararası borçlanma ve ticareti sürdürebilmenin aracı olan ABD doları kazanmak için başta ABD olmak üzere merkez kapitalist ülkelere ihracat yapmak zorundadır. Dolayısıyla ABD doları için artan istem, başta ülke dışında üretim aşamalarını ve ticaretini gerçekleştiren ABD merkezli egemen işletmeler olmak üzere, merkez kapitalist ülkelerdeki işletmelere ticari ve mali işlemlerde üstünlük sağlar. Böylece egemen işletmeler küresel ekonomide ölçeklerini genişleterek kar oranının düşme eğiliminin üstesinden gelirler. Egemen işletmenin gelişmekte olan bir ülkedeki bağlı işletmesiyle yaptığı işlemler sırasında, egemen işletme güçlü para birimi ve yerel para arasındaki kur ve satın alma gücü farklılıkları sayesinde elde ettiği katma değeri genişletir. Bir başka deyişle, güçlü para cinsinden gelişmekte olan ülkeye sokulan sermaye, öncelikle yerel para birimine dönüştürülür, üretim süreci sonrasında elde edilen katma değer tekrar güçlü para birimine dönüştürülerek ülkeden çıkarılır. Bu haliyle, egemen işletme katma değer payına ek olarak, kur ve satın alma gücü farklılıklarından kaynaklanan bir gelir de elde eder. Böylece egemen işletmeler, gelişmekte olan

⁴⁰⁷ Ann E. Davis, "Marx and the Mixed Economy: Money, Accumulation, and the Role of the State", *Science and Society*. Cilt: 74, Sayı: 3, 2010, s. 423.

ülkelerdeki üretim süreçlerinin maliyet farklılıklarının yanı sıra getiri oranları daha da artırabilmektedirler⁴⁰⁸.

Bu üç unsur, birikim sürecinin malileşmesinde birlikte etkili olmuştur. 1970'li yılların sonlarından itibaren, yapısal uyum politikaları aracılığıyla gelişmekte olan ülkelerde yüksek oranlı ekonomik büyümeyi sağlamak, enflasyonu azaltmak ve mali alan ile kurumlarının işlem hacmini derinleştirmek için yeni liberal mali reformlar uygulanmıştır. Küresel ekonominin genişleme dönemlerinde, gelişmekte olan ülkelere yönelen sermaye hareketleri farklı piyasalardaki aktörlerin faaliyet ve tepkilerine dayalı olarak, mali akışların hacminde ve üretken yatırımları desteklemesinde değişiklik göstererek ekonomilerin biçimlenmesinde etkili olmuştur. Bununla birlikte, sermaye hareketleri orta ve uzun dönemde makro ekonomik değişkenlerin sürdürülebilirliğinde kırılganlık yaratarak mali krizlere yol açmıştır. Dolayısıyla, sermaye hareketleri gelişmekte olan ülkelerde yoksullukla mücadele ve istihdamın artırılması için yapılacak düzenlemeler üzerinde bir baskı oluşturmuştur. Bu bakımdan, sermaye hareketlerinin üretken yatırımları güçlendirmesi ve makro ekonomik çevreyle uyumlu olmasını sağlayacak düzenlemelerin gerekliliği ortaya çıkmıştır⁴⁰⁹. Ancak, 1990'lı yılların ortalarında yaşanan Asya ve Güney Amerika krizlerinden sonra görüldüğü gibi mali yapıların yeniden biçimlendirilmesinde işleyişin dönüşmesine rağmen, yeni liberal ekonomi politikaları belirleyici olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde, mali piyasaların yeterli derinliği ve olgunluğu sağlanamamasına rağmen, BW kuruluşlarının bu sığ piyasalarda sermaye hareketlerinin olumsuz etkileriyle mücadelede herhangi bir güçlü kurumsal yapı ve araç geliştirmeksizin mali piyasaları serbestleştirmeyi önermesi sıklıkla eleştirilmiştir. Öte yandan krizler sonrasında, UPF'nun gelişmekte olan ülkelere faiz oranlarını artırmak ve kamu harcamalarını azaltmaya yönelik önerileri krizlerin sonuçlarını daha da ağırlaştırmıştır. Para krizleri olarak başlayan süreç mali ve gerçek ekonomiyi de etkileyerek deflasyonist bir yapıya dönüşmüştür. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomiler çökerken, istihdam ve yoksulluk sorunları da artmıştır. Krizi en ağır yaşayan Arjantin ekonomisinde yoksulluk oranı yüzde 40'ın üzerine çıkmıştır. Kriz sonrasında ise, (Türkiye, Arjantin, Endonezya, Tayland, Rusya, Venezüella ve Uruguay gibi) pek çok gelişmekte olan ülke BW kuruluşlarının kredi

⁴⁰⁸ Davis, s. 422.

⁴⁰⁹ Ffrench-Davis, s. 31.

ve mali yardım karşılığı makro ekonomi politikası dayatmalarından kurtulmak için UPF ve DB'dan aldıkları kredileri 2001 ve 2006 yılları arasında büyük ölçüde geri ödemişlerdir⁴¹⁰.

Uluslararası ekonomide sermayenin çevrimi için uygun ortam DB, UPF ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) olmak üzere üç kurum tarafından oluşturulmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında, öncelikle Avrupa'da daha sonraları ise gelişmekte olan ülkelerde kamusal nitelikteki büyük altyapı projelerini desteklemek için kurulan DB, 1970'lerde bu yatırım projelerinin yoksulların yararına olmadığı gerekçesiyle politikasını değiştirmiştir. Bu bağlamda yoksulluğu azaltmak DB'nin temel hedefi olmuş, verilen krediler yoksul gruplarına yardımcı olacak yatırımlara yöneltilmiştir. 1980'lerden itibaren ise, yeni liberal ideolojinin egemenliğinde, yoksullukla mücadelede piyasa temelli ekonomik reformlarla canlandırılan ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltacağı görüşüne dayalı olarak yatırım kredileri verilmiştir. Bu bağlamda, DB ve UPF, borç krizleri ve ithal mallarının fiyatlarının düşmesi sonucu ödemeler dengesi sorunu yaşayan ülkelerin ekonomik ve sosyal yapısını proje ve yapısal uyum kredileri vererek biçimlendirmiştir. Ancak ülkelerin borçlanma ve uluslararası piyasalarda fiyatların düşme eğiliminin gerekçelerini ortadan kaldırmayan bu yapısal uyuma bağlı kredi yapısı, gelişmekte olan ülkeleri hem bu kurumların kredilerine hem de küresel piyasalara bağımlı kılmıştır⁴¹¹. Bu bağımlılık ilişkisi, DB ve UPF uluslararası mali düzenlemelerin yönetişimini sağlayıp, mali ve yatırım sermayesinin çevrimini biçimlendirmesi sonucu oluşmaktadır. Öte yandan mal sermayenin çevrimine ilişkin yönetim aracı DTÖ'dür. Uluslararası ekonominin bu kurumsallaşmış yönetim unsurları, serbest piyasayı temel alarak rekabetçi kuralsızlaştırmayı amaçlamakta, mal ve mali piyasaları serbestleştirerek eklemlenmelerini desteklemektedir. Bu bağlamda UPF kurtarma paketleri, kredileri ve DB kredileri liberal ekonomi politikalarını uygulamaya yönelik kemer sıkma ölçütlerini ve özelleştirmeyi geliştirmekte olan ülkelere dayatmaktadır⁴¹². Dolayısıyla bu kuruluşlar geliştirmekte olan ülkelerin makroekonomi politikaları, yatırım projeleri

⁴¹⁰ Chee Khoo Chan, "The World Bank: Development Agency, Credit Union, or Institutional Dinosaur?", *International Journal of Political Economy*, Cilt: 37, Sayı: 1, 2008, s. 29.

⁴¹¹ Ute Pieper, Lance Taylor, "The Revival of the Liberal Creed: The IMF, The World Bank, and Inequality in a Globalized Economy", *Globalization and Progressive Economic Policy*, (ed. by Dean Baker, Gerald Epstein, Robert Pollin), Cambridge University Pres. New York, 1998, s. 40.

⁴¹² Tonkiss, ss. 61 ve devamı.

ve sosyal harcamaları üzerinde belirleyici olmaktadır. Bu bakımdan dünyadaki insanların yarısının ve ülkelerin üçte ikisinin kendi ekonomi politikası üzerinde tam kontrolü yoktur⁴¹³. Çünkü bu kurumların politikaları ulus devletlerin yasama ve yürütme organlarının kararlarını piyasa gereklilikleri çerçevesince biçimlendirirken, yürütmeye bağlı ve ona sorumlu olan kurumları özerkleştirmektedir. Böylece hazine ve merkez bankaları bile ulusal hedefler yerine piyasa gereklilikleri doğrultusunda hareket etmekte ve yürütmeden bağımsız karar almaktadır⁴¹⁴.

2. Sermaye Birikiminin Küresel Yapısı

1980'lerin sonunda borç krizlerinin çözülmesi ve sonrasında ekonomi politikalarının biçimlenmesi, DB, UPF ile Amerikan Hazinesi ve Merkez Bankası tarafından oluşturulan Washington Uzlaşısına dayanmaktadır. Washington Uzlaşısı temel olarak mali disiplin, faiz hadlerinin düşürülmesi ve piyasaya bırakılması, rekabetçi bir döviz kurunun oluşturulması, ticaretin ve doğrudan yabancı yatırımların önündeki engellerin kaldırılması, özelleştirme, kuralsızlaştırma ve mülkiyet haklarının güvenceye alınması gibi unsurları içermektedir. DTÖ anlaşmalarına katılım ve sermaye piyasalarının dışa açılması istenmektedir. Washington Uzlaşısı sermaye birikim sürecini etkileyen makro ekonomik çevrenin biçimlendirilmesinin ötesinde, piyasaların serbestleştirilmesini güvenceye alacak düzenlemeleri ve bölüşüm ilişkilerini biçimlendiren işgücü piyasasının esnekleştirilmesini de içermektedir⁴¹⁵. Ancak, beklenenin tersine, uygulanan bu politikaların gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikimi üzerinde yıkıcı etkisi bulunmuştur. Dış ticaret ve sermaye hareketleri serbestleştirilirken, döviz kuru yabancı yatırım fonlarının ilgisini çeken bir mali varlığa dönüşmüştür. Spekülatif sermaye hareketleri tarafından dalgalanmaya bırakılan kur oranları, yoksul ekonomilerin zayıf sermaye piyasalarında, yerel faiz oranları ve mali piyasalar üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır. Ayrıca kurun değerlenmesi, ticaret bilançosundaki bozulmaya yola

⁴¹³ Pieper, Taylor, s. 37.

⁴¹⁴ Chossudovsky, ss. 26 ve devamı.

⁴¹⁵ Fatma Doğruel, A. Suut Doğruel, **Bıçak Sırtında Büyüme ve İstikrar: Arjantin, Brezilya, Meksika, İsrail, Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 24 ve devamı, Dani Rodrik, Rethinking Growth Strategies, **Annual Lecture 8**, World Institute for Development Economics Research, United Nations University, Helsinki, 2005, (Growth), s. 12.

açmaktadır. Sonuçta yatırım istemi ve dolayısıyla sermaye birikim oranı azalmaktadır⁴¹⁶.

Piyasaların serbestleştirilmesi bağımlılığın başka bir biçimini ortaya çıkarmıştır. Gerçekten, gelişmekte olan ülkelerin UPF ve DB'na olan borçlarını geri ödemesi bağımlılık ilişkisinin ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Özellikle bankacılık sektöründe başlayan yeni küresel mali yapıya uyarlama sürecinde, kur ve banka sermaye rezervleri üzerinde devletin düzenlemesi mümkün olduğunca kaldırılmıştır. Politik etkileri kaldırma adına, mali piyasanın ve dolayısıyla sermaye hareketlerinin işleyişi, özel mali aktörlerin kararlarına ve serbest piyasa mekanizmasının işleyişine bırakılmıştır⁴¹⁷. Ancak, bu süreç salt mali yapının yeniden biçimlendirilmesinden ibaret değildir. Mali yapının yanı sıra, işletme yapıları, mülkiyet yapısı ve egemen sektör yeniden biçimlendirilmiştir. Türkiye'de de gözlenen bu sürecin⁴¹⁸ en çarpıcı örneği Güney Kore'dir. Bu örneklerde görüldüğü gibi, sadece mali sermayenin değil, gerçek sermayenin kontrolünde de piyasa mekanizması aracılığıyla yabancı sermaye belirleyici olmuştur.

1990'lı yılların ortalarında başlayan Doğu Asya krizleri sonrasında, gelişmekte olan ülkeleri kurtarmak için hazırlanan paketler, UPF aracılığıyla uygulamaya geçirilmiştir. Yeni liberalizmin kurumsal yapılarını oluşturan bu kurtarma paketleri, temelde küreselleşmenin işleyişine yönelik, özelde ise doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin merkez kapitalist ülkelerin çıkarına düzenlemeleri içermektedir. Kemer sıkma programları ile birlikte devletin yatırım ve sermaye hareketlerini düzenleme ve kontrol etme yeterliliğini azaltarak piyasa işleyişini egemen kılmak birincil amaçtır. Latin Amerika ülkelerinin ve Doğu Asya'daki diğer gelişmekte olan ülkelerin aksine düşük enflasyon oranına ve bütçe fazlasına sahip olan Güney Kore'de bile, kamu harcamalarının azaltılması, azalan oranlı vergilerin artırılması ve gerçek anlamda yüksek olan faiz oranlarının daha da artırılması

⁴¹⁶ Pieper, Taylor, s. 42.

⁴¹⁷ Ayrıntılar için bkz. Aaron Major, "Neoliberalism and the New International Financial Architecture", **Review of International Political Economy**, Cilt: 19, Sayı: 4, 2012, ss. 538 ve devamı.

⁴¹⁸ Erinç Yeldan, *Macroeconomics of Growth and Employment: The Case of Turkey*, **Employment Working Paper Sayı: 108**, Employment Policy Department, International Labour Office, Geneva, 2011, (Employment), ss. 19 ve 40.

dayatılmıştır⁴¹⁹. Bu bakımdan, UPF programları yalın bir kemer sıkma programının ötesinde, piyasaları yabancı çökuluslu işletmelerin, bankaların ve mali yatırımcıların kısıtsız erişimine açmaya yönelerek ekonomileri uluslararası işbölümü çerçevesinde merkez kapitalist ülkelerdeki gerçek ve/veya mali işletmelerin istemlerine yönelik olarak dönüştürmüştür. Merkez bankalarının hükümetlere karşı salt araç bağımsızlığının değil amaç bağımsızlığının da sağlanması, hükümetlerin yerel işletmelere verilen krediler üzerindeki etkilerini de kaldırmıştır. Bu durum, kredi tahsisinin özel sektör kararları doğrultusunda piyasanın belirlemesine ve işletmelerin faiz geliri elde etmelerine yol açmıştır. Mali serbestleşme ile kriz sonrasında bankaların merkez kapitalist ülkelerin sermaye gruplarına geçmesi, yerel işletmelere vergi ve ihracat desteklerinin kaldırılmasıyla birlikte büyük sanayi işletmeler üzerinde de baskı oluşturmuştur. Asya krizi öncesinde, hem kredi hem de vergi ve ihracat desteği alan Güney Kore'deki büyük sanayi işletmeleri, bankalara karşı büyük borçlarını çevirebilmekteydiler, dolayısıyla da borç oranlarını sürekli artırmışlardı. Ancak, kriz sonrasında mali ve gerçek piyasaların serbestleştirilmesi sonucunda önce bankaların sonrasında da büyük sanayi işletmelerinin mülkiyeti yabancılara geçmiştir⁴²⁰.

Güney Kore hükümeti, kriz sonrasında UPF'nun kurtarma paketinin yabancı sermayeyi çekerek başarılı bir mali ve işletme yapılanmasını sağlayacağını öne sürmüştü. Yeni liberal kurumsal yapıların oluşturulmasını sağlayan bu yeniden yapılanma sürecinde, yurt dışından borçlanmanın maliyeti düşürülerek döviz sorununun çözülmesi, sanayinin modern yönetim yöntemlerine kavuşması ve büyük işletmelerin gücünün kırılmasıyla rekabetçi bir ortamın oluşturulması beklenilmekteydi. Kamu desteğinin kaldırılması ve yerel istemin baskılanması sonucu, büyük işletmeler bankalara olan yüklü miktardaki borçlarını ödeyebilmek için gerçek varlıklarını satmak ve büyük çapta yeni hisseler çıkarmak zorunda kaldı. Ancak, yerel paranın sürekli değer kaybettiği bir piyasada, yerel işletme ve mali aktörlerin zorda olması nedeniyle, alıcıların sadece yabancı işletmeler ve yabancılardan mülkiyetini edindiği bankalardan oluşması, Koreli büyük işletmelerin

⁴¹⁹ James Crotty, Gerald Epstein, Patricia Kelly, "Multinational Corporations in the Neo-Liberal Regime", **Globalization and Progressive Economic Policy**, (ed. by Dean Baker, Gerald Epstein, Robert Pollin), Cambridge University Press, New York, 1998, s. 136.

⁴²⁰ Crotty, Epstein, Kelly, s. 137.

mülkiyetinin ucuz bir şekilde yabancılara geçmesine ve çokuluslu işletme yapısının küresel ölçekte yeniden yapılanmasına imkan tanıdı. Gerçekten, mali serbestleşme yabancı yatırımları 1997 yılında 8 milyar dolara çıkarmışken, kriz sonrası 1998 ve 2000 yılları arasında 62 milyar dolayında gerçekleşmiştir. Yetersiz toplam istem, küresel ekonomideki zorlayıcı rekabet koşulları ve yerel aktörler üzerindeki desteklerin kaldırılması mali ve gerçek sektörleri çokuluslu işletmelerin istemleri doğrultusunda dönüştürmüştür⁴²¹.

Güney Kore'deki büyük işletmeler UPF'nun kurtarma paketini desteklemiştir. Temel beklentileri işgücü piyasalarının kurasızlaştırılıp esnekleştirilmesiyle sendikaların gücünü kırmak ve işgücü maliyetlerini en aza indirmektir. Gerçekten, UPF'nun baskılarıyla iş kanunu esnekleştirilmiş, iş ve gelir güvencesizliği yaygınlaşmıştır⁴²². Salt ekonomi ve işletme yapısını düzenlemekle kalmayıp, işgücü piyasasını da yeniden yapılandıran UPF'nun kurtarma paketi sonucunda Doğu Asya Krizinden etkilenen Endonezya, Malezya, Filipinler ve Güney Kore'de ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesine rağmen 2000'li yıllarda işsizlik oranlarının arttığı görülmüştür⁴²³. Merkez kapitalist ülkelerdeki egemen işletmelerin sanayiden kaçınma stratejilerinin bir parçasına dönüşen bu yeniden yapılanma, 2008 krizi öncesinde küresel dengesizlikleri daha önce görülmemiş bir düzeyde artırmıştır. Gerçekten egemen işletmeler geliştirmekte olan ülkelere üretim aşamalarını kaydırırken, geliştirmekte olan ülkelerde işgücü piyasalarının ve ücretlerin baskılanması üretim ve tüketim bakışimsızlığını artırmıştır. Merkez kapitalist ülkelerle ekonomik veriler kıyaslandığında eksik tüketim sorunu ortaya çıkmıştır. Egemen işletmelerin sanayiden kaçınma stratejileri, çevre kapitalist ülkelerin ihracata yönelme stratejisiyle uyumluluk gösterirken, çevrede işgücü piyasalarının (dolayısıyla ücretlerin) ve kamu harcamalarının baskılanması egemen işletmelerin maliyetleri düşürme stratejisiyle uyumlu olmuştur. Milli gelir Çin'de yüzde 10, Hindistan'da yüzde 8 oranlarında artarken, ücretlerin hem milli gelir hem de

⁴²¹ James Crotty, Kang-Kook Lee, "The Causes and Consequences of Neoliberal Restructuring in Postcrisis Korea", **Financialization and The World Economy**, (ed. by Gerald A. Epstein), Edward Elgar, Northampton, 2005, s. 345.

⁴²² Joonmo Cho "Flexibility, Instability and Institutional Insecurity in Korean Labor Market", **Journal of Policy Modeling**, Cilt: 26, Iss, 3, 2004, s. 317.

⁴²³ Rolph Van Der Hoeven, Labour Market Trends, Financial Globalization and the Current Crisis in Developing Countries, **DESA Working Paper Sayı: 99**, Department of Economic and Social Affairs, United Nations, New York, 2010, (Labour), s 23.

verimlilik artış oranlarının altında kalması eksik tüketim ve yoksulluk sorununu artırmıştır. Bu eğilimin artan yatırım ve kamu açıklarıyla karşılanmaması merkez kapitalist ülkelere karşı cari fazlanın yaratılmasına yol açmıştır⁴²⁴.

1997 krizi ve UPF'nun kurtarma paketi, çevre ekonomilerini ve küresel üretim sürecini yeniden biçimlendirmiştir. Böylece, egemen işletmelerin ve mali işletmelerin aracılığıyla merkez kapitalist ülkelere işgücü piyasası üzerinden ticari ve mali arbitraj geliri aktarmanın yeni liberal kurumsal yapısı oluşturulmuştur. Doğu Asya krizi sonrası uygulanan serbestleşme programları gelişmekte olan ülkelerdeki işletmelerin kamu desteğini kaybetmesine neden olup bilançoları üzerinde yıkıcı bir etkiye yol açarken, yerel paranın hızla değer kaybetmesi de bu işletmeleri yabancı yatırımcılara daha cazip kılmıştır. Üretim sürecini yenileyen egemen işletmeler, gelişmekte olan ülkelerdeki stratejik sektörlerere yönelerek büyük işletmelerin hisselerinin büyük bir kısmını ele geçirdiler. Örneğin, 1992 yılında Güney Kore'de yabancılar piyasa kapitalizasyonunun yüzde 2,7'lik bir kısmına sahipken, 1997 yılında yüzde 12,3, 2002 yılında ise 36,2'sine sahip oldular. Yarı iletkenler, otomobil, elektronik, petro-kimya, finans ve telekomünikasyon gibi sektörlerde yabancı yatırımcıların egemenliği arttı. En büyük yedi Kore işletmesinin mülkiyetinde yabancı yatırımcıların payı yüzde 20 arttı. Ancak, krizin hemen ardından yeniden yapılanma sonrası yabancılar bu işletmelerin yaklaşık yüzde 47'sine sahip oldular. 2001 yılına gelindiğinde Samsung Elektronik'in hisselerinin yüzde 56'sı büyük bir çelik üreticisi olan POSCO'nun yüzde 63'ü ve Hyundai Motor'un yüzde 57'si yabancı yatırımcıların olmuştur⁴²⁵. Bu eğilim 2008 krizi öncesine kadar Asya'daki çevre ekonomilerinde yaygın bir şekilde görülmektedir. 2007 yılı sonunda merkez kapitalist ülkelerdeki yerleşik yatırımcıların bu çevre ülkelerdeki toplam portföy yatırımları çevre ekonomilerinin milli gelirlerinin yüzde 25'i düzeyindedir. Çin'de piyasa kapitalizasyonunun yüzdesi olarak yabancıların payı 2001 yılında yüzde 2,5 iken, 2006 yılında bu oran yüzde 23,2'ye çıkmış, aynı dönemde Hindistan'daki oranlar ise yüzde 6,6'dan yüzde 10'a yükselmiştir.

⁴²⁴ Francis Cripps, Alex Izurieta, Ajit Singh, "Global Imbalance, Under-consumption and Over-borrowing: The State of the World Economy and Future Policies", **Development and Change**, Cilt: 42, Sayı: 1, 2011, s. 232.

⁴²⁵ Crotty, Lee, s. 346.

Endonezya ve Malezya’da ise 2007 yılında yabancıların uzun dönemli bonolardaki payı yüzde 20’ye kadar çıkararak bu ekonomilerde belirleyici unsur olmuştur⁴²⁶.

1990’lı yılların ortalarında Doğu Asya’da başlayan ve sonrasında Rusya ile Latin Amerika’da görülen krizler dizisi, 1980 sonrasında yeni liberal ilkeler doğrultusunda mali varlıklara dayalı olarak şişirilerek kar oranlarını düzeltmeye çalışan merkez kapitalist ekonomilerin, aşırı birikim sorunlarını çevre ekonomilere aktararak 2007 yazında başlayan krizi ertelemelerinden ibarettir. Gerçekten 1980 ve 2007 yılları arasındaki genişleme, mali ilişkilerin egemenliğinde küresel ölçekte birikimin yeni bir biçimini ortaya koymuştur. Asya krizleri aşırı birikim krizinin ortaya çıktını gösterirken, 2001 sonrası merkezdeki rekor düzeydeki düşük faizler, kredilerle beslenen malileşmenin yönlendirdiği bir genişlemeyle krizi geciktirmiştir⁴²⁷. Kar oranlarını iyileştirme arayışındaki merkezdeki sermayenin mekansal yer değiştirmeye yöneldiği Doğu Asya’ya 1994 ve 1997 yılları arasında 100 milyar dolar sermaye akmıştır. Çoğunlukla hisse senedi ve gayrimenkule yönelen bu sermayenin gerçek temelleri olmadan aşırı birikimi körüklemesiyle canlanan küresel ekonomi, merkezin aşırı birikim ve düşen kar oranları sorununu geçici olarak çözmüştür. Gerçekten, Asya krizleri sonrasında Rusya ve Latin Amerika’ya akan mali sermaye, yarattığı krizler ve sonrasında uygulanan politikalarla malileşme bağlamından küresel ekonomiyi, milyonlarca insanın yoksullaşması pahasına, biçimlendirmeye devam etmiştir⁴²⁸. 1997 krizi çokuluslu sermayenin, DTÖ, UPF ve DB aracılığıyla Güney Kore ekonomisini serbestleştirip işgücü piyasasını kuralısızlaştırarak yeniden yapılandırabildiği bir fırsat olmuştur. Böylece az sayıdaki büyük işletmeler aracılığıyla oligopolcü bir kalkınma politikası güden Güney Kore’de işletme yapıları ve mülkiyeti de dönüşmüştür. Büyük işletmeler iflas ederek yabancıların kontrolünde yeniden yapılandırılmıştır. Yerel işgücünün maliyetinin uyarlanmasıyla, diğer üretim faktörlerinin ve malların

⁴²⁶ Yılmaz Akyüz, *Capital Flows to Developing Countries in a Historical Perspective: Will the Current Boom end with a Bust?*, **Research Paper Sayı: 32**, South Centre, Geneva, 2011, s. 21.

⁴²⁷ David McNally, “From Financial Crisis to World-Slump: Accumulation, Financialisation, and the Global Slowdown”, **Historical Materialism**, Cilt: 17, Sayı: 2, 2009, s. 55.

⁴²⁸ Walden Bello, “The Capitalist Conjuncture: Overaccumulation, Financial Crises, and the Retreat from Globalisation”, **Third World Quarterly**, Cilt: 27, Sayı: 8, 2006, s. 1352.

dolaşımı göz önünde tutulduğunda, kapitalizmin diğer krizleri gibi, 1997 Asya krizi de sermayenin küresel ölçekte yeniden üretimini ve örgütlenmesini sağlamıştır⁴²⁹.

Doğu Asya krizlerinden sonra çevre ülkelerin, krizlerin maliyetini düşürmek ve gelecekte ortaya çıkabilecek krizlere karşı bir sigorta olarak aldığı önlem döviz rezervlerini artırmak olmuştur⁴³⁰. Gerçekten, merkez bankalarının tedbir amaçlı olarak, daha güçlü paraya sahip yabancı devlet tahvil ve kağıtları cinsinden, tuttıkları döviz rezervlerinde dikkat çekici bir artış olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin 1970’li ve 1980’li yıllar boyunca GSYİH’nın yüzde 6-7 oranında tuttıkları rezerv 2004 yılında yüzde 30’a çıkmıştır. Tersine, merkez ülkelerde ise bu oran, 1950’li yıllardaki ile aynı oranda yani GSYİH’nın yüzde 5’inden az bir düzeyde kalmıştır⁴³¹.

Çevre kapitalist ülkelerde gözlenen rezerv biriktirme eğilimi, krizlere karşı bir önlem olarak görülmesinin ötesinde, sermaye birikimini hızlandıracak bir süreç olarak da düşünülmüştür. Sermaye yetersizliği karşısında, birikim sürecini başlatmak için yüksek faiz ve dolar karşısında düşük kur politikası uygulayarak yabancı sermaye çekmeye çalışmışlardır. Bu politika ihracat yönlendirmeli bir birikim modeliyle de uyum görülmüştür. Gerçekten, parasal ücretleri baskılamak için, işgücü piyasasını kuralsızlaştırıp esnekleştiren çevre ülkeleri enflasyonist baskıları sınırlayarak, ithalatta maliyet rekabeti sağlayarak dış ticaret hacimlerini artırmıştır. Ancak teorideki bu yalınlığa karşın, uygulanan politikaların kısa vadeli spekülasyon nitelikli sermaye hareketlerini de artırdığı görülmektedir. Bu durum merkez bankası rezervlerinde dolar cinsinden varlıkların artırılmasını gerekli kılmıştır. Getiri sağlayacak gerçek sermaye birikimi yerine merkez bankası rezervlerini yüksek faiz karşılığı büyütme, makro ekonomik dengesizlikleri artırdığı gibi gelirin yaratılmasında bağımlılığı, bölüşümünde ise hem küresel hem de yerel adaletsizliği beraberinde getirmiştir⁴³². Gerçekten, ticaretin serbestleştirilmesiyle küresel ekonomiye egemen işletmelerin ağına üretim yaparak eklenen çevre ülkeleri, ihracatı artırıp cari işlem fazlası yaratarak ve ücretleri baskılayıp işgücünün

⁴²⁹ Glenn Morgan, “Globalization, Multinationals and Institutional Diversity”, **Economy and Society**, Cilt: 38, Sayı: 4, 2009, s. 597. ve Gary G. Hamilton, Gary Greffi, “Global Commodity Chains, Market Makers, and the Rise of Demand-Responsive Economies”, **Frontiers of Commodity Chain Research**, (ed. by Jennifer Bair), Stanford University Press, Stanford, 2009, ss. 157 ve 159.

⁴³⁰ ILO; **Growth, Investment and Jobs: The International Financial Dimension**, GB.194/WP/SDG/2, Geneva, November, 2005, (Growth), s. 8.

⁴³¹ Dani Rodrik, “The Social Cost of Foreign Exchange Reserves”, **International Economic Journal**, Cilt: 20, Sayı: 3, 2006, (Reserves), s. 255.

⁴³² Foley, *Political*, s. 259.

üretimden aldığı payı azaltıp, kamu harcamalarını kısıtlayıp rezervleri finanse etmişlerdir. Öte yandan mali piyasadan daha fazla kazanç sağlamak yerine, düşük faizli Amerikan Hazine kağıtları gibi güvenilir kabul edilen araçlara yatırım yapmışlar. Bu durumda, sermaye birikim süreci için küresel mali piyasadan sermaye çekmeye çalışan çevre ekonomileri malileşerek, gerçek yatırımlar yerine dışarı mali ve ticari arbitraj aktarmaya devam etmiştir⁴³³.

Ticari arbitraj işgücü maliyetlerinin ve kamu harcamalarının baskılanması ve üretim ağındaki maliyetlerin azaltılmasıyla sağlanırken, mali arbitraj kur farkı ve yüksek faizle aktarılmaktadır. Çevre ülkelerdeki işletmeler birikim sürecini başlatmak için gerekli sermayeyi dışarıdan gelen fonlardan sağlamaktadır. Ancak gelen fonlar, çevre ekonomilerdeki yüksek faiz oranları ve kur farkı ile getirisini artırırken, bu durum ülkenin kısa vadeli özel sektör borçlarını da genişletmektedir. Dolayısıyla çevre ülkelerin kriz riskine karşı, çok daha düşük getirisi olan dolar cinsinden varlıklarını artırmaları gerekmektedir. Bu bakımdan, bu politika dışarıya yüksek mali getiri sunduğu kadar, rezervlerde tutulan ABD Hazine kağıtlarıyla da ABD'nin cari açıklarını karşılamaktadır⁴³⁴. Bu durum çevre ülkelerin ekonomilerini daha kırılganlaştırmaktadır. Ancak, kriz zamanlarında rezervler hızla tükenmektedir. Örneğin, Brezilya'da 1998 krizi sırasında 30 milyar dolarlık rezerv 50 gün içinde tükenmiştir. 1990'lı yılların sonları ve 2000'li yılların başındaki mali krizler sırasında günde 1 milyar doların ülkeden çıktığı görülmüştür⁴³⁵.

Rezerv biriktirme stratejisi beklenen faydalarının aksine, çevre ülkelerin ekonomilerinde zararlı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Öncelikli olarak, yabancı sermaye çekmek için uygulanan yüksek faiz düşük kur politikası uluslararası mali sermayenin taşıma ticareti (carry trade) üzerinden mali getirilerini artırmasına, dolayısıyla maliyet merkezlerinden katma değer merkezlerine kaynak transferine yol açmıştır⁴³⁶. Maliyet merkezlerinin ithalata bağımlı üretim yapısı gerçek sektörü dışarıdan ucuz döviz bulmaya zorlamaktadır. Enflasyon hedeflemesi programlarının bir parçası olarak uygulanan yüksek faiz ve güçlü döviz politikası, gerçek sektörün dışarıdan

⁴³³ Rolph Van Der Hoven, Malte Lübker, Financial Openness and Employment: A Challenge for International and National Institutions, **Draft for Discussion**, International Policy Group, International Labour Office, Geneva, 2005, s. 5.

⁴³⁴ Joseph Stiglitz, "Capital-market Liberalization, Globalization, and the IMF", **Oxford Review of Economic Policy**, Cilt: 20, Sayı: 1, 2004, (Liberalization), s. 64.

⁴³⁵ Van Der Hoeven Lübker s. 8.

⁴³⁶ Paineira, s. 293.

borçlanmasını kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır. Ancak, özel sektörün döviz cinsinden bulduğu dış borçlar birikim sürecini egemen işletmelerin istemleri doğrultusunda biçimlendirdiği gibi, kamuya yüksek faizle borç vererek özel sektörün faaliyet dışı gelirlerini de arttırmıştır. Böylece imalat sanayinin hızla malileştiği görülmektedir⁴³⁷. Gerçekten, bu politika, ulusal kalkınmayı desteklemek yerine kamu iç borç stokunu artırmıştır⁴³⁸. Kamunun iç borç stokunun, özel sektörün dış borcu ve mali sermaye akışlarıyla finanse edildiği göz önünde bulundurulduğunda, kısa dönemli ve düşük faizli ABD Hazine kağıtları cinsinden tutulan rezervlerin dış borç maliyetine eşit fırsat maliyeti de ortaya çıkmaktadır. Öte yandan yüksek düzeyde rezerv tutmak sermaye hesabının daha aktif kullanılabilmesini kısıtlamaktadır. Sonuçta, beklentinin aksine dış tasarruflara sermaye birikimini destekleme amacı, özel sektörün sermaye birikimini kısıtlamaktadır. Oysa bu rezervler sermaye birikimini destekleyebilir ve dış borç maliyetinden çevre ekonomileri kurtarabilirdi⁴³⁹. Çevre ülkelerde sermaye birikimi üzerinde oluşan bu baskı, istihdam yaratılmasını da engellemektedir. Ayrıca, rezervlerin ortaya çıkardığı maliyet, işgücü piyasasının baskılanmasıyla ihracatın artırılması ve kamu harcamalarının baskılanmasına yol açmaktadır. Bu unsurların gelir dağılımında yarattığı çarpıklık, çevrede eksik tüketime neden olmuştur. Bununla birlikte, ABD'nin çevreden sağladığı mali ve ticari arbitraj geliri, mali araçlar üzerinden krediye dönüştürülerek tüketimi artırmaktadır. Dolayısıyla, ABD'deki tüketim, uluslararası işbölümünde egemen işletmelerin ağında yer alan çevre ülkelerinin ihracatlarını artırmalarının temel kaynağı olmaktadır. Ancak, gelir dağılımındaki küresel ve ulusal eşitsizliğin artışı ve malileşmenin artırdığı spekülasyon ve kırılgan yapı 2008 yılında belirginleşen küresel krizin temel gerekçelerini oluşturmuştur⁴⁴⁰.

2008 kriziyle birlikte, son 40 yıldır küresel ölçekte gerçekleşen sermaye birikiminin niteliklerinin uzun dönemli mi yoksa konjonktürel mi olduğuna ilişkin tartışmalar yoğunlaşmıştır. Gerçekten büyüme ve kalkınmanın istikrarsız ve kısa süreli çevrimleri karşısında, küresel ekonomide durgunluğun uzun dönemli çevrimleri egemen olmaktadır. Bu bakımdan, 2008 krizi yazında yaygın bir şekilde

⁴³⁷ Ergüneş, s. 321.

⁴³⁸ Ergüneş, s. 287.

⁴³⁹ Rodrik, Reserves, ss. 260 ve devamı.

⁴⁴⁰ Stiglitz, Crisis, ss. 7 ve devamı.

küreselleşmenin gidişatında kapitalizme içkin bir sistematik kırılma olarak görülmektedir. Dolayısıyla, katma değer merkezleri ve buralarda yerleşik egemen işletmelere karşı bir düzenleme ve kısıtlama arayışı da gündeme gelmektedir. Bununla birlikte katma değerın yaratılması ve azalan kar oranlarının uzun dönemli eğiliminde mali sermayenin belirleyiciliği devam etmektedir. Bu bakımdan, kapitalizmin ekonomik ve sosyal işleyişinin temelini oluşturan kar oranlarının iyileştirilmesi sorunu sermayenin yeniden üretim sürecine ilişkin aksaklığı görünür kılmaktadır⁴⁴¹. Son 40 yıldır, gerçek ve mali sermaye arasındaki ilişkide kar oranlarını iyileştirme çabası gözlenmektedir. Mali sermaye her koşulda gerçek sermayenin üstünde bir getiri sağlarken, gerçek sermayenin kar oranlarını yeteri düzeyde artıramayarak birikimin güçlükleriyle mücadele ettiği görülmektedir. Bu bakımdan mali alanın sermaye birikimi üzerindeki belirleyici olmasına rağmen, mali alanın gelişimi gerçek sektörde yaratılan katma değerın atıl bırakılan kısmına dayalıdır. Yaratılan katma değerın mali alana aktarılması iki şekilde gerçekleşmektedir. İlki rekabetin egemen işletmeler tarafından biçimlendirilmesi ve bu sayede egemen işletmelerin birikim yerine mali alana yönelmesidir. İkinci ise, işgücü piyasasının malileşmenin gereklilikleri ve baskısı sonucu esnekleştirilip kuralılaşdırılması, bir başka deyişle mali alanın ücret ve çalışma koşulları üzerindeki belirleyiciliğidir. Bu sayede mali alana daha fazla katma değer aktarılırken, egemen işletmelerin taşeronları da katma değer paylarını korumaya çalışmaktadır. Dolayısıyla mali alana aktarılan, katma değerın yatırıma dönüşmeyen ve bölüşülmeyen kısmıdır⁴⁴².

Günümüzde, varlık fiyatlarındaki artışlar, merkez bankalarının büyük ölçekte niceliksel kolaylaştırma ve düşük faiz oranlarına dayalı politikalarının sürdürülmesine bağlı olarak devam etmektedir. Bununla birlikte, faiz oranlarının düşük tutulmasındaki başarı, piyasada genel risklerin kabulünü ve işletmelerin malileşme eğilimlerini sürdürmelerine yol açmaktadır. Birçok ülkede hisse geri alımları ve kar payı ödemeleri rekor düzeylere yakın olmasa bile artmaya devam etmektedir. Bu bakımdan, uygulanan politikaların varlık fiyatlarında artışa yol

⁴⁴¹ Adrian Sotelo Valancia, "Labor and Capital in the Current Crisis", **Critical Sociology**, Cilt: 38, Sayı: 3, 2011, s. 206.

⁴⁴² Demophanes Papadatos, "Günümüz Kapitalizminde Merkez Bankacılığı: Enfasyon Hedeflemesi ve Finansal Krizler," **Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi**, çev. Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s. 191.

açması, ekonomik büyüme ve işgücü piyasalarında iyileşmeye ilişkin beklentileri indirgemektedir⁴⁴³. Öte yandan, uygulanan faiz ve para politikalarının doğrusal sonuçları belirgin olarak gözlenebilmektedir. 2007 ve 2012 yılları arasında ABD ve İngiltere’de, merkez bankalarının borç servisi maliyetini düşürmesi ve mali getiri elde etmesi sonucunda, hükümetler toplam 1,6 trilyon dolarlık bir fayda sağlarken, hanhalkları 630 milyar dolar tutarında faiz getirisi kaybetmiştir. Ayrıca, düşük faiz oranlarının borç servisini kolaylaştırması işletmelerin 710 milyar dolar değerinde bir fayda sağlamasına imkan tanımıştır. Bir bakıma, uygulanan politikalardan hükümetler ve işletmeler yaralanırken, hanhalkları mali alanda kayıplar yaşamıştır⁴⁴⁴.

İşletme getirilerindeki artış ve düşük maliyetli borçlanma, özellikle merkez kapitalist ülkelerde, yatırım güdüsü yaratmamaktadır. Gerçekten, 2013 yılı Eylül ayına kadar 12 aylık dönemde, Standard Poor’s 500 işletmeleri toplamda 329 milyar dolar değerinde kar payı ödemesi yapmıştır. Bu miktar son on yıllık dönemin ortalamasından yüzde 37,6 daha fazla ve 2003 yılı düzeyinin ise iki katıdır. İşletmeler düşük faiz oranları sayesinde aldıkları borçlarla kendi hisselerini geri alarak hisse senedi fiyatlarını artırmayı sürdürmektedir. Ancak, sermaye birikimine gitmeyen mali getiriler, fiziksel sermayenin ve işgücü isteminin azalmasına yol açmaktadır. Bu süreç gelir eşitsizliğinin en temel unsurunu oluşturmaktadır. Gerçekten, 2009 ve 2012 yılları arasında ABD hanhalkının en zengin yüzde 1’i gelirlerini 31,4 oranında artırırken, tabandaki yüzde 99 sadece yüzde 0,4 oranında artırabilmiştir. Böylece, ABD’deki en zengin yüzde 1 kriz sonrasında toplam getirilerin yüzde 95’ini elde etmiştir⁴⁴⁵.

Uluslararası sermaye piyasalarındaki yüksek likidite ve merkez kapitalist ekonomilerdeki tarihsel olarak düşük olan faiz oranları, getirilerini en çoklaştırmaya çalışan yatırımcıların çevre ekonomilere doğru sermaye akışlarını yönlendirmesini sağlamıştır. Bununla birlikte ABD merkez bankasının faiz oranlarını artırmaya ve doları güçlendirmeye yönelik olarak politikalarını değiştireceğini açıklaması, çevre

⁴⁴³ ILO, **Global Employment Trend 2014: Risk of a Jobless Recovery?**, International Labour Organization, Geneva, 2014, (Trend 2014), s. 24.

⁴⁴⁴ ILO, s. 74.

⁴⁴⁵ ILO, s. 74.

ekonomilerinin borç ve cari açıklarını çevirmeye yönelik aynı politikaları sürdürmeyeceğini göstermektedir⁴⁴⁶.

⁴⁴⁶ ILO, s. 47.

II. İŞLETME YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ

İşletme birikimin gerçekleştiği alandır. Bu bakımdan, sermaye birikimi mikro ekonomik bir nitelik kazanmaktadır. Üretimin yeniden örgütlenmesiyle dönüşen işletme yapısı, KKDZ'ne evrilirken, birikimin küresel dağılımını etkileyerek, birikime makro ekonomik bir nitelik kazandırmakta ve yoksulluğu hem coğrafi hem de yapısal olarak yeniden belirlemektedir.

A. Üretimin Yeniden Örgütlenmesi

Birikim rejimlerinin sürekliliği işletmelerin gelirinin niteliği ve istikrarına dayalıdır. Bu durum bölüşümü düzenlediği kadar, birikimin yapısını da belirlemektedir.

1. İşletme Gelirinin Dönüşen Niteliği

Sermaye birikimi ve yoksulluk arasındaki ilişkisinin çözümlenmesinde kar oranı⁴⁴⁷ temel unsurdur. Gerçekten kar oranı, gelirin yaratılması ve bölüşümüne ilişkin temel ilişkileri belirler. Girişimcinin üretim sürecini başlatarak yarattığı katma değer, birikim sürecini sürdürebilmesi için, yatırım yaptığı sermayeye oranla daha yüksek olmalıdır. Aksi halde, kar oranları düşeceği için, sermaye birikim yerine mali alana geçerek yatırım için uygun koşulları bekleyecektir⁴⁴⁸. Öte yandan, beklenen karların üretilen malların satılması sonucu gerçekleştirilmesi zorunludur. Dolayısıyla ürünlerin satış miktar ve fiyatları elde edilecek karı ve birikimin sürdürülüp

⁴⁴⁷ Yazında kar oranlarının eğilimine ve kar oranlarıyla kriz ilişkisine yönelik ampirik çalışmalar bulunmaktadır. Ancak, bu çalışma kar oranının tanımı, bileşenleri, uzun dönemli eğilimleri ve bu eğilimlerin gerekçeleri yerine kuramsal düzeyde, kar oranlarının birikim kararı veren işletmeler üzerindeki etkileri ve bu etkilerin yoksulluk özelinde sosyal politikaya ilişkin sonuçlarıyla ilişkilidir.

⁴⁴⁸ David Ricardo başta olmak üzere klasik iktisatçılar, sermaye birikiminin yoğunlatıldığı rekabetin kar oranlarını, sermaye birikiminin duracağı noktaya kadar düşürebileceğini ortaya koymuşlardır. Heinz D. Kurz, "Technical Progress, Capital Accumulation and Income Distribution in Classical Economics: Adam Smith, David Ricardo and Karl Marx", **The European Journal of the History of Economic Thought**, Cilt: 17, Sayı: 5, 2010, ss. 1201 ve devamı.

sürdürülmeyeceğini belirleyecektir. Bu bakımdan, üretilen mallara karşı istikrarlı bir istem yaratacak, düzenli ve uygun gelire sahip tüketiciler gereklidir⁴⁴⁹.

Birikim kararının sürdürülmesinde temel alınan kar oranı, bir yılda elde edilen karların kullanılan sermayeye oranını göstermektedir. Dolayısıyla kar oranı sermaye yatırımının başarısının göstergesidir. Kapitalist sistemin gelişimini bütünsel olarak açıklayan tek ve özgün neden olmamakla beraber, kar oranı sistemin işleyişi ve unsurları arasındaki ilişkilerin çözümlenmesini kolaylaştırır. Gerçekten, kar oranlarındaki azalma sermaye birikiminin yavaşlamasına ve işsizliğe yol açarak, yapısal krizlerin esaslı nedeni olmuştur. Kar oranlarının azalışına dayalı olarak birikimin yavaşlaması, istihdamın artış hızını da yavaşlatarak işsizliği artırmaktadır. Dolayısıyla, yoksullukla mücadele güvenceli istihdamın artırılmasını gerektirirken, istihdam sorununun çözümü de birikim ve büyümenin istikrarlı ve artan eğilimlerinin sağlanmasını gerektirmektedir. 1980'lerin ortasından itibaren merkez kapitalist ülkelerde kar oranlarının artma eğilimine girmesi ve 1990'lar boyunca büyümenin sağlanması, birikim, büyüme ve istihdam ilişkisini çözümlleyen kuramsal yapıyı gündemden düşürmüştür. Bu bağlamda, yoksullukla mücadele de birikim - istihdam ilişkisinden ayrı tutulmuştur. Bununla birlikte, 1970'lerin ortasında yaşanan petrol krizi referans alındığında, kriz öncesine göre merkez kapitalist ülkelerde kar oranları artma eğilimine girmesine rağmen, 2000'li yıllarda bile kriz öncesi kar ve büyüme oranları yakalanamamıştır. Ayrıca, birikim oranlarında düşüş gözlenirken, işsizlik oranları da artmıştır. Bu durum istihdam, istem ve birikim ilişkisindeki bir dönüşümü işaret etmektedir. Merkez kapitalist ülkelerde kar oranlarının artma eğilimine rağmen birikim ve istihdamın düşük düzeyi kapitalist sistemin kuramsal yapısının çözümlenmesini gerekli kılmaktadır. Gerçekten, malileşme süreciyle eş zamanlı ortaya çıkan bu durum, üretim, istihdam, bölüşüm, tüketim ve birikim sürecinde işletmelerin davranışlarının sorgulanmasını gerektirmektedir⁴⁵⁰. Geçmişte döngüsel olan bu sıralama, günümüzde gelirin yaratılması ve paylaşılması bakımından dizgisel değildir. Bu nedenle, malileşme sürecinde merkez kapitalist ülkelerdeki egemen

⁴⁴⁹ Kotz, Profit, s. 3.

⁴⁵⁰ Gerard Dumenil, Dominique Levy, **Capitalist Resurgent: Roots of Neoliberal Revolution**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2004, (Resurgent), ss. 22-28. Ayrıca bkz. Bruce Norton, "Economic Crisis", **Rethinking Marxism**, Cilt: 25, Sayı:1, 2013, s. 18.

işletmeler beklenen kara dayalı olarak mali işlemler üzerinden getirilerini artırırken, çalışanlarla gerçekleşen kar üzerinden bölüşümü gerçekleştirmektedir.

Kar kapitalist ekonomiyi yönlendiren temel etmendir. Karların azalması krize yol açmakta ve kriz birikim sürecini yeniden biçimlendiren bir araca dönüşmektedir⁴⁵¹. Aşırı birikim ve azalan karlılık, sermayenin değer yitirmesine neden olarak, kapitalist üretimin yeniden örgütlenme yetisini tehdit etmektedir. Ancak krizlerin, değer ölçülmesini kesintiye uğratarak istikrarsızlaştırması, kapitalizmin yeniden örgütlenmesi için alan açmaktadır. Gerçekten, krizler genişleme dönemleri boyunca yaratılan değer ilişkilerini, birikimin sürekliliği ve azalan karlılığı yeni değer kuralları bağlamında düzenlemek için, sermayenin hızlı bir değer kaybını ve işgücünün ise yoksullaşmasını sağlayarak yeniden değerlemeyi mümkün kılmaktadır⁴⁵². Kriz dönemlerinde işletmelerin örgütlenme yapılarını ve politikalarını yeni koşullara uyarladıkları görülmektedir. Ancak bu uyarılama süreci önceden öngörülmüş bir şekilde değil, süreç içinde karşılaşılan zorluklara göre öğrenilen ve farklılaşan işletme davranışlarına göre biçimlenmektedir. Bu bakımdan, kar oranlarının düşmesi ve krizler kapitalist sistemin yeniden üretimi için bir fırsattır. İşletmeler likit varlıklarının yönetimini yenilemek ve yeni finansman yolları bulmak zorundadırlar. Bu durum mali sistemin dönüştürülmesini gerektirmektedir. Ayrıca, birikimin hızına uyumlu makro ekonomi politikalarının oluşturulması da gerekmektedir⁴⁵³.

Kapitalist sistemin dinamizmi kendine özgü kriz eğiliminden kaynaklanmaktadır. Sistem aşırı birikim ve/veya eksik tüketime dayalı olarak krizler üretmektedir. Bu krizler karşısında, büyüme, birikim ve rekabetçi piyasalara uyum ürün, üretim süreci ve bölüşüm biçiminde yeniden yapılanmayı gerektirmektedir. Artan verimlilik daha az sayıda işçi ile daha fazla mal ve ya hizmet üretmek anlamına gelmektedir. Ancak bu, işletmeler büyürken işgücü isteminin azalmasına yol açtığı gibi, işletmelerin de mal piyasasına istemin üzerinde sunumda bulunmaları anlamına gelmektedir. Öte yandan ücretler ve işgücü verimliliği arasındaki farkın açılması, toplam istem sorununa yol açmakta, bu koşullar altında işletmelerde

⁴⁵¹ Jose A. Tapia Granados, "Statistical Evidence of Falling Profits as Cause of Recession: A Short Note", **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 44, Sayı: 4, 2012, s. 489.

⁴⁵² McNally, s. 71

⁴⁵³ Dumenil, Levy, Resurgent, s. 27.

yatırımlarını durdurmaktadır. Krizlerin diğer bir gerekçesi ise, işletmeler arasındaki rekabetin kar oranları üzerindeki azaltıcı etkisidir. İşgücü verimliliğini artırmak için makine ve donanım yatırımının artırılması üretim sürecinde sermayenin yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Bir başka deyişle, işgücü verimliliği sermayenin yoğunlaşmasıyla artmaktadır. Bu durum kar oranlarını düşürmektedir. İstem durgunlaşması da eklendiğinde, yatırım istemi azalarak birikim üzerinde baskı oluşturmaktadır. Rekabetin harekete geçirdiği birikim ve yenilik için olan dinamik güdü, bir ikilem olarak kapitalist sistemde karların azalmasına ve birikimin yavaşlamasına yol açmaktadır. Tanımsal olarak sermaye verimliliği işgücü verimliliğinin (gelir/işgücü) sermaye yoğunluğuna (sermaye/işgücü) oranıdır. Dolayısıyla, makineleşme ve teknoloji kullanımı, bir yandan işgücü verimliliğini ve birikimi artırırken, diğer yandan da sermaye verimliliğini dolayısıyla kar oranlarını azaltıp birikimi engelleyici bir ikilem oluşturmaktadır. Bu durum kapitalizmin içsel çelişkilerinden biridir. Bu çelişki, birikim rejiminin yenilenmesiyle, tekrar ertelenir⁴⁵⁴. Gerçekten ABD’de üretimde kullanılan sermayeye göre çıktı oranı kar oranlarıyla bakışlı ilerlemiştir. Nominal çıktı sermaye oranının en yüksek olduğu 1965 yılı ile kıyaslandığında 2007 yılında başlayan kriz öncesine gelindiğinde, bu oran yarı yarıya düşmüştür. Dolayısıyla sermayenin verimliliği de yarı yarıya azalmıştır⁴⁵⁵. Bu bakımdan aşırı birikim, hem aşırı kapasite hem de eksik tüketime yol açabilir. Krizler bu sermaye yoğunluğunun çözümlenmesinde etkili olmaktadır, sistemin fazlalıklarını getiriye dönüştürmektedir. Sermayenin birikimin sorunlarını aşmak için uyguladığı, sermayenin zamana ve alana yönelik olarak yer değiştirdiği, iki temel strateji bulunmaktadır. Zamansal yer değiştirmeye ilişkin ilk strateji yoğunlaşan sermayenin fiziksel (alt yapı, konut ve üretime ilişkin) yatırımlara veya sosyal (eğitim, sağlık, sosyal koruma ve bilimsel araştırmalara ilişkin) harcamalara yönlendirilmesidir. Bu sayede sermayenin dolaşımdan çekilip ertelenmesiyle, gelecekte üretime ilişkin alt yapı güçlendirilip genişletilmektedir. Alansal yer değiştirmeyi içeren ikinci stratejiye göre ise sermaye yatırım ve piyasa fırsatları için yeni bölgelere yönelmektedir⁴⁵⁶.

⁴⁵⁴ Basu, Vasudevan, ss. 59 ve 80.

⁴⁵⁵ Karl Beitel, “The Rate of Profit and the Problem of Stagnant Investment: A Structural Analysis of Barriers to Accumulation and the Spectre of Protracted Crisis”, **Historical Materialism**, Cilt: 17, Sayı: 4, 2009, s. 75.

⁴⁵⁶ Tonkiss, s. 17.

Sermaye birikiminin yeniden örgütlenmesi, bir bakıma kar oranları ile rekabet ilişkilerinin yeniden düzenlenmesidir. Gerçekten, Fordist dönemde nihai mallar üzerinden gerçekleşen ulusal sınırların gümrük duvarlarıyla korunmasına dayalı rekabet ilişkisi, başta Almanya ve Japonya olmak üzere güçlü sanayileşme hamleleri yapan ülkelerin ABD'yi zorlamasına yol açmıştır. Bu durum, dünya ekonomisinde isteme oranla yatırımı yüksek düzeyde tutarken, kullanılan sermaye oranının artışı, kar oranlarını 1980'li yılların ortalarına kadar düşürmüştür. Büyümenin yavaşlaması ve buna bağlı olarak kişi başına üretimin azalması yaygın bir işsizlik sorununa yol açmıştır. Kar oranlarının düşüşüyle birlikte de sermaye üretken yatırımlardan ayrılarak mali alana doğru yönelmiştir. 1970'li yılların başından itibaren ABD'nin önderliğinde merkez kapitalist ülkelerin mali alanda uygulamaya başladığı politikalar küresel ölçekte üretimin yeniden örgütlenmesine yol açmıştır. Uluslararası rekabete edebilirliği sağlamaya yönelik ABD ve İngiltere'nin öncü olduğu yeni liberal ekonomi politikalarında, sermaye hareketleriyle ticaret üzerindeki kontrollerin kaldırılmasını içeren mali ve üretim alanlarını tamamlayıcı unsurlar, Keynesyen uzlaşmayı hedef alırken ekonomi ve sosyal politikaların oluşumunda devlet katılımının geriletilmesini içermektedir. Günümüze kadar uygulana gelen bu politikalar, işsizlik sorununa çözüm olmadığı gibi, II. Dünya Savaşı sonrası 20 yıl boyunca sürdürülen yüksek büyüme oranlarını da sağlayamamıştır. 1980'lerin başından itibaren kar oranları düzelmeye başlamış olsa da yine Fordist dönemin ortalamasına çıkılamamıştır. Bununla birlikte, aşırı birikim ve kar sıkışması sorunu, üretimin küresel ölçüğe çekilerek rekabetin düzenlenmesi sayesinde aşılabılmıştır. İşgücü piyasaları baskılanarak sermayenin kar payı artırılabilmiş, gelir küresel ölçekte bölüşülmüştür. Ancak söylemlerin aksine sinerji ve tamamlayıcılığa dayalı bir yapı değil, mali piyasanın belirleyici olduğu egemen işletmelerin düzenlediği yeni bir rekabet düzeni yaratılmıştır⁴⁵⁷.

Günümüz mali piyasaları ile küresel üretimi biçimlendiren temel unsur, 1970'li yılların başında rekabet gücünü sağlamlaştırmak için ABD'nin doların altın karşılığını kaldırması olmuştur. Bu sayede, para manipülasyonları ile kur üzerinden baskı yaratmak ABD'nin Japonya ve Almanya gibi rakipleriyle mücadelesini kolaylaştırırken diğer gelişmekte olan ülkelerin rekabet gücünü de etkileyebilmesini

⁴⁵⁷ Bello, s. 1347.

sağlamıştır. Japon Yeni ve Alman Mark'ının değerlenmesini sağlayarak, ABD ürettiği malların dünya piyasasına daha ucuza sunarak rekabet gücünü artırmıştır. Bir merkez ekonomideki büyümenin diğerindeki resesyona bağlı olduğu yapı çözülerek, rekabetin mali alan ve üretimin küreselleşmesine dayandığı bir sistem ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yeni yapının mali ve üretime ilişkin unsurları dikkat çekicidir. Öncelikle, altın karşılığında kurtulan doların dünya ekonomisinde ticari ve mali alandaki başatlığı, sermayenin küresel çevrimi üzerinden gelişmekte olan ülkelerin yeni rekabet koşullarındaki yerini belirlemiştir. 1980'lerin sonlarında ABD'de enflasyonla mücadele ve ekonomik genişlemeyi desteklemek için uygulanan yüksek faiz politikası, dünya çapında tasarrufları ABD'ye yönlendirirken, gelişmekte olan ve üçüncü dünya ülkelerinin net sermaye transferi yapmalarına neden olmuştur. Örneğin Latin Amerika ülkeleri toplam gelirlerinin yüzde 2-3'ü kadar net kaynak transferi sağlarken, ABD'deki faiz artışları sonrasında dışarıya doğru gelirlerinin yüzde 4-5 oranında net kaynak transferi yapmışlardır. Bu sürecin sonrasında üçüncü dünya ülkelerinin karşılaştığı borç krizleri gerçekleşmiştir⁴⁵⁸. Borç krizlerinin çözümü için uygulanan Washington Uzlaşısı temelindeki politikalarla birlikte gelişmekte olan ve üçüncü dünya ülkelerinde piyasaların hızla serbestleştirilmesi, bu piyasaları dış tasarruflara dayalı büyüme stratejisi çerçevesinde küresel ekonomiye eklemlenmiştir⁴⁵⁹. Bu ilk unsurun hazırladığı ikinci unsur ise, merkez kapitalist ülkelerin üretimi doğrudan yabancı yatırımlarla (DYY) küresel ölçeğe yaymasıdır. Dolar karşısında Alman Markı ve Japon Yeni'nin değerlenmesi bu ülkelerde sermayenin maliyetleri düşürmek için çevre ülkelerde DYY'ları artırmasına yol açtı. Bir bakıma uluslararası ekonomide kurun 1980'lerin ortasında yeniden düzenlenmesi, merkez kapitalist ülkelerde 1960'ların ortasından beri düşen kar oranları ile artan sermaye yoğunluğunun yol açtığı resesyolların üretimin çevre ülkelere aktarılmasıyla aşılmasını sağlamıştır. Gerçekten, Japonya ve Almanya'nın çevre kapitalist ülkelere DYY'ları 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca sürekli artmıştır. Böylece, bu çevre ülkeler sermaye birikiminin yeni merkezleri haline gelirken (bkz. Grafik 4), dünya ekonomisi gelirin yaratılması ve bölüşümü

⁴⁵⁸ Bello, s. 1348.

⁴⁵⁹ Sarah Babb, "The Washington Consensus as: Transnational Policy Paradigm: Its Origins, Trajectory and Likely Successor", **Review of International Political Economy**, Cilt: 20, Sayı: 20, 2012, (Consensus), ss. 269 ve devamı.

bakımından yeniden biçimlendirilmiştir. Gerçekten, merkez kapitalist ülkelerde kar oranlarının tekrar yükselmeye başladığı 1980'lerden günümüze, dünyada ihracat ağırlıklı işgücü dört kat artmıştır. Bu artışın büyük kısmı 1990 sonrasında gerçekleşmiştir. Öte yandan bu artışın yaklaşık yarısı, işgücünün 100 milyondan 900 milyona çıktığı Doğu Asya'da gerçekleşmiştir⁴⁶⁰. Bu bakımdan, merkez kapitalist ülkelerde aşırı birikime bağlı olarak kar oranlarının düşme eğilimi, üretimin küreselleştirilip rekabetin mali sistem üzerinden biçimlendirilmesi sonucu oluşturulan bir birikim rejimiyle geçici bir şekilde düzeltilmeye çalışılmıştır.

2. Bölüşümün Düzenlenmesi

Her ekonomik çevrim sonrasında sermaye, işgücü verimliliğini artırarak, kendi verimliliğini istikrarlı tutup kar oranlarını korumaya çalışmaktadır. İşgücü piyasası baskı altında tutularak maliyetler düşürülerek kar oranları yüksek tutulmaya çalışılır. Ancak üretim sürecinde teknolojik yenilik ve sermayenin yoğunlaşması işgücü verimliliğini sınırsız bir şekilde artıramaz, dolayısıyla daha fazla katma değer yaratılamaz. Öte yandan sermaye yoğunlaştıkça, yatırılan sermayeye oranla elde edilen gelirin azaldığı görülmektedir. Dolayısıyla uzun dönemde kar oranları azalmaktadır. Bu koşulların spekülasyon⁴⁶¹ bir çevrimi uyardığı görülmektedir. Gerçekten, 1980 sonrasında başta ABD olmak üzere merkez kapitalist ülkelerde kar oranları önce işgücü piyasası baskılanarak, sonrasında ise üretimdeki sermaye yoğunluğu artırılarak yükseltilmeye çalışılmıştır. Ancak, sermaye yoğunluğunun artışı, hem sermayenin merkez kapitalist ülkelere daha az yoğun olan çevre ülkelere ve sektörlere kaçmasına hem de mali işlemlerin artışına yol açarak, 2008 mali krizine neden olmuştur⁴⁶².

⁴⁶⁰ McNally, s. 50.

⁴⁶¹ Sermaye bir işletmenin ürettiği mal ve hizmetlerin istem düzeyi ile karlarını belirleyemez, ancak net yatırımları ve tüketim mallarına yapılan harcamalarını belirleyebilir. Bu da tasarrufları etkiler. Ancak bu süreçte getirilerin gerçekleştirilmesindeki bir hata krize neden olacaktır. Çünkü bu gün yaratılan getirilerin yarın gerçekleştirilmesi zorunludur. Bu bakımdan, mali alanda sermayenin herhangi bir spekülasyon hareketi, aslında gerçek alandaki karların sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesine yönelik bir tehdidi de barındırır. Bkz. Hein, ss. 118 ve devamı.

⁴⁶² Valancia, s. 213. ve Terence McDonough, "The Construction of Social Structures of Accumulation in US History", **Social Structures of Accumulation: The Political Economy of Growth and Crisis**, (ed. by David M. Kotz, Terence McDonough, Michael Reich), Cambridge University Press, New York, 1994, s. 101. Ayrıca bkz. Basu, Vasudevan, ss. 80 ve devamı.

2008 krizinin mali nitelikli görünümünün ardında gelirin işlevsel dağılımındaki çarpıklık bulunmaktadır. Merkez kapitalist ülkelerde Fordist dönemde azalma eğiliminde olan kar oranları son 40 yıldır yükselme eğilimindedir. Ancak günümüz kar oranlarının ortalaması geçen dönemin ortalamasının altındadır. İşgücü piyasalarının, ücret düzeylerinin ve sosyal harcamaların sürekli olarak baskılanması kar oranlarını geçen dönemin üzerine çıkaramamış olsa da kar paylarının 1960'lı yılların başından beri sürekli olarak artmasını sağlamıştır. Böylece sermayenin üretimden aldığı pay artarken, ücretlilerin geliri gerilemiştir⁴⁶³. Ücretlilerin gelirin azalmasına rağmen tüketimin ve dolayısıyla ekonomik çevrimin bu kadar uzun süre sürdürülebilmesini sağlayan unsur, hanehalkı borçlarının artışıdır. Gerçekten, merkez kapitalist ülkelerde, otomobil ve konuttan temel hanehalkı gereksinimlerine kadar her şey borçla finanse edilmiştir. ABD'de hanehalkının bankalardan aldığı kredilerin toplam krediler içindeki payı 1970'lerde yüzde 30'dan 2006 yılında yüzde 50'ye çıkmıştır. Spekülatif nitelikli konut fiyatlarının artışlarının sürekliliği beklentisine dayalı olarak bankalar tüketici kredilerini nicelik ve çeşit bakımından artırmıştır. Gerçekten, ipotekli konut kredilerinin değeri 1998 ve 2006 yılları arasında üç katı artarken, hanehalkı borcunun GSYİH'ya oranı 1970'deki yüzde 45 oranından 2007 yılında yüzde 95'e çıkmıştır. ABD tarihinde hiç görülmemiş bir şekilde hanehalkı borcunun artışı, işletmelerin hem ücretleri kısıtlayarak kar payını artırmalarına hem de tüketimin devam etmesiyle kar oranlarını düzeltmelerine imkan sağlamıştır⁴⁶⁴.

Kar ve sermaye birikimi arasındaki ilişki yazında ayrıntılı işlenmiştir. Buna göre, uzun dönemli verilerin erişilebilir olduğu Almanya, Fransa, ABD ve İngiltere gibi merkez kapitalist ülkelerde kar oranları 1960'lı yılların ortasından itibaren 1980'lerin başına kadar düşme eğiliminde olmuştur. 1980 sonrasında ise artış eğilimindedir. Bu durum hem ABD hem de Avrupa'daki merkez kapitalist ülkelerde paralel eğilimdedir. Bununla birlikte, 1970'lerin sonlarında en düşük düzeye ulaşan kar oranları 1990'lara kadar ne ABD'de ne de Avrupa'da 1960'lı yıllardaki yüksek düzeylerine erişemedi. Örneğin ABD'de 1966 yılında yüzde 20,4 oranına erişen kar oranı 1980 yılı sonrasında 1997 yılında yüzde 16,2 ile en yüksek orana erişebilmiştir.

⁴⁶³ Kar payı üzerinden yapılan bir çözümleme için bkz. Luci Ellis, Kathryn Smith, The Global Upward Trend in the Profit Share, **BIS Working Papers Sayı: 231**, Monetary and Economic Department, Bank for International Settlements, Basel, 2007, s. 3.

⁴⁶⁴ Fred Moseley, "The U.S. Economic Crisis: From a Profitability Crisis to an Overindebtedness Crisis", **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 45, Iss. 4, 2013, (Overindebtedness), s. 475.

ABD’de ortalama kar oranları, 1947 ve 1973 yılları arasında yüzde 16,6 iken, 1974 yılı ile son küresel krizin başladığı 2008 yılına kadarki dönemde ise yüzde 13,7 olarak hesaplanmaktadır. Ayrıntılı dönemsel kar oranlarına bakıldığında ise, ABD kar oranı ortalaması 1941 ve 1956 yılları arasında yüzde 28,2; 1958 ve 1980 yılları arasında yüzde 20,3 ve 1981 sonrasında ise yüzde 14,3 olarak gerçekleşmiştir. 1997 yılından 2002 yılına kadar sürekli düşen kar oranları, 2007 yılına kadar tekrar toparlanmış, ancak tekrar düşmeye başlayarak krizle sonuçlanmıştır⁴⁶⁵.

Kriz sonrası kar oranlarının tekrar artmaya devam ederek yeniden yapılanmayı belirgin bir şekilde ortaya koyduğu görülmektedir. Gerçekten G20 ülkeleri içindeki orta gelir grubunda, kar payı oranınının 3,4 puanlık bir artışla 2000 yılındaki yüzde 37,3 düzeyinden kriz sonrasında 2011 yılında yüzde 40,7’ye çıktığı görülmektedir. Yüksek gelirli G20 ülkelerinde ise aynı dönemde kar payında sağlanan artış 2,2 puandır⁴⁶⁶. Ancak bu görünüm, orta gelirli ülkelerin kar oranlarındaki artışın katma değer kontrolüyle doğrusal bir ilişki içinde olduğunu göstermez. Gerçekten, başta ABD olmak üzere merkez kapitalist ülkelerdeki kar oranları iyileşmektedir, ancak orta ve düşük gelir grubundaki ülkelerin kar oranlarının altında kaldığı görülmektedir. Bu görünümde yanlıtan üç temel unsur bulunmaktadır. İlk olarak, merkez kapitalist ülkelerde yerleşik olan egemen işletmelerin yerel üretim ve işlemlerinden elde ettikleri gelirler kar oranını etkilemektedir. Dolayısıyla ülke dışındaki bağlı işletmelerinden ve zincir boyunca elde ettikleri gelir ile kontrol ettikleri sermaye yerleşik oldukları ülkenin ulusal hesaplarda görülmemektedir. İkinci olarak, kar oranları hesabı yapılırken, üst düzey

⁴⁶⁵ Basu, Vasudevan, s. 70. Erdoğan Bakır, Al Campbell, “The Bush Business Cycle Profit Rate: Support in a Theoretical Debate and Implication for the Future”, **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 41, Sayı: 3, 2009, (Cycle), ss. 337 ve devamı, Vladimiro Giacche, “Marx, the Falling Rate of Profit, Financialization, and the Current Crisis”, **International Journal of Political Economy**, Cilt: 40, Sayı: 3, 2011, ss. 21 ve devamı, Dumenil, Levy, Resurgent, s. 30, Anwar Shaikh, “The First Great Depression of the 21. Century”, **Socialist Register**, Cilt: 47, 2011, ss. 48 ve devamı, Carlos Morera Camacho, Jose Antonio Rojas Nieto, “Finansal Sermayenin Küreselleşmesi: 1997-2008”, **Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi**, çev. Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, ss. 227 ve devamı, Michael Reich, “Changes in Capitalism since the Reagan Era: The New Social Structure of Accumulation”, **Growth and Crisis, Social Structure of Accumulation, Theory and Analysis**, (ed. by Terrence McDounough, Michael Reich, Davit M. Kotz, Maria-Alejandra Gonzales-Perez), National University of Ireland, Galway, 2006, (Changes), ss. 64 ve devamı, ayrıca bkz. Deepankar Basu, Panayiotis T. Manolacos, “Is There a Tendency for the Rate of Profit to Fall? Econometric Evidence for the U.S. Economy, 1947-2007”, **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 45, Sayı: 1, 2013, ss. 81 ve devamı, Kotz, Profit, s. 4.

⁴⁶⁶ ILO, **World of Work Report 2013: Repairing the Economic and Social Fabric**, International Labour Organization, International Institute for Labour Studies, Geneva, 2013, (Report 2013), s. 79.

yöneticilerin elde ettikleri multi milyon dolar değerindeki ücret ve diğer ek gelirleri de göz ardı edilmektedir. Üçüncü ve son olarak, mali getiriler de kar oranı hesabına katılmamaktadır. Gerçekten mali getirilerin toplam getiriler içindeki payı artarken, mali olmayan işletmelerin mali gelirlerinin toplam gelirlerindeki payı da artmaktadır. Ancak bu mali gelirler kar payından sayılmamaktadır. Dolayısıyla, malileşme ve işletme yapısının dönüşümünün kar oranları üzerindeki doğrusal etkisi açık görülememektedir⁴⁶⁷.

Karlılıkta işletme ölçekleri bağlamında bir kutuplaşma yaşanmaktadır. Küçük işletmeler büyük işletmelere göre daha düşük olan kar marjlarını sürdürebilmek için daha sınırlı imkanlara sahiptir. Bu durum son küresel kriz sonrasında da kendini göstermiştir. Gerçekten, krizle beraber hem büyük hem de küçük işletmelerin kar marjları düşmüştür. Ancak, 2008 yılından beri artma eğiliminde olan kar marjları 2004 ve 2007 yılları arasındaki oranlarına erişmiştir. Bununla birlikte küçük işletmelerin kar marjlarındaki iyileşme daha yavaş gerçekleşmiştir. Gerçekten 2011 yılına gelindiğinde 2004 ve 2007 yılları arasındaki kar marjı ortalamasının yüzde 40'ından fazla bir düşüş gerçekleştiği görülmektedir⁴⁶⁸. Bu bakımdan, işletme yapılarını ve yeniden örgütlenmesini göz ardı ederek, ülke gruplarının kar ve birikim oranlarına ilişkin makro göstergelere bakılarak katma değer kontrolüne ilişkin çözümlenme yapmak eksik kalacaktır. Böylesi bir çözümlenme, bir zincirdeki egemen işletmenin küçük işletmeler üzerindeki ürün, süreç ve katma değer paylaşılmasına ilişkin belirleyiciliğini göz ardı ederek, merkez çevre ilişkisini görünür veriler üzerinden, sorgulamaksızın kuracaktır.

Doğrudan yabancı yatırımların getiri oranlarına ilişkin veriler, küresel katma değer zincirleri ve işleyişini içeren bir çözümlenmeyi desteklemektedir. DYY'nin bölge, yönü ve çeşitlerinde, ev sahibi ülkedeki DYY ile yerel işletmelerde görülen karlar arasındaki fark, belirli temel unsurlara dayandırılmaktadır. Bu unsurlar işletmelerin özellikleri, katma değer zinciri uzunluğu, soyut varlıkların mülkiyet ve kontrolü, fiyat transferi, diğer göreceli risklerle vergi ve işgücü maliyetlerinin en aza indirilmesine ilişkin stratejileri içerir. Bu unsurlar belirgin bir şekilde, egemen işletme tarafından yönetim süreci ve üretim/süreç satın alma kararları tarafından belirlenmektedir. Bu durum merkez ve çevre ayrımını ortaya koymaktadır. Örneğin,

⁴⁶⁷ Moseley, Overindebtedness, s. 474.

⁴⁶⁸ ILO, Report 2013, s. 80.

2012 yılında 168 milyar dolar ile en çok DYY çeken 20 ülke sıralamasında birinci olan ABD’de, yerel işletmelerin kar oranı yüzde 7,5 iken, DYY’nin kar oranı yüzde 4,8’dir. Ülke gruplarına göre gelişmekte olan ve dönüşüm ülkeleri gelişmiş ülkelere göre DYY için daha yüksek kar oranları sunmaktadır (bkz Tablo 1). 2011 yılında DYY için en yüksek kar oranı sunan ülkelerin hemen hemen hepsi gelişmekte olan veya dönüşüm ülkeleridir. Nitekim, Angola yüzde 87 ve Şili yüzde 12 ile dünya ortalamalarının çok üstünde kar oranı sağlamaktadır. Kar oranlarındaki bu büyük farka, gelişmekte olan ülkelerin egemen işletmelere açtığı doğal kaynaklar, maden çıkarma ve işleme sanayileri katkıda bulunmaktadır⁴⁶⁹.

Tablo 1: 2006 ve 2011 Yılları Arasında İçeri Doğru DYY Getiri Oranı (%)

Bölge	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Dünya	7.3	7.2	7.7	5.9	6.8	7.2
Gelişmiş Ekonomiler	6.3	6.1	4.6	4	4.6	4.8
Gelişmekte Olan Ekonomiler	9.7	9.8	9.7	8.7	9	8.4
Dönüşüm Ekonomileri	14.5	12	16.5	10.7	10.8	13

Kaynak: UNCTAD, Report 2013, s. 33.

Kar oranlarının eğilimine ilişkin diğer bir tespit ise, sermaye birikiminin 1980 sonrasında kar oranlarını takip etmediğidir. Gerçekten bu dönemde kar oranları artarken sermaye birikiminin azaldığı görülmektedir. Dolayısıyla 1980’lerin başından itibaren kar oranları tekrar toparlanma eğiliminde olmasına rağmen, karların artan kısmı yatırıma dönüşerek sermaye birikimini desteklememektedir. ABD ekonomisine özgü olmayıp diğer merkez kapitalist ekonomilerde de gözlenen bu durum, malileşme⁴⁷⁰ bağlamında işletme yönetişiminin⁴⁷¹ yeniden örgütlenmesi ve biçimlendirilmesiyle ilişkilidir⁴⁷².

⁴⁶⁹ UNCTAD, **World Investment Report 2013: Global Value Chains: Investment and Trade for Development**. United Nations, New York, 2013, (Report 2013), s. 33.

⁴⁷⁰ Erdoğan Bakır, Al Campbell, “The Financial Rate of Profit: What is it, and how it behaved in the United States?”, **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 45, Sayı: 3, 2013, (Financial), s. 300.

⁴⁷¹ Michel Aglietta, Regis Breton, “Financial Systems, Corporate Control and Capital Accumulation”, **Economy and Society**, Cilt: 30, Sayı:4, 2001, ss. 443 ve devamı.

⁴⁷² Erdoğan Bakır, Al Campbell, “Neoliberalism, the Rate of Profit and the Rate of Accumulation”, **Science and Society**, Cilt: 74, Sayı: 3, 2010, (Neoliberalism), ss. 328 ve devamı Dumenil, Levy, Resurgent, s. 35, Foster, Kriz, ss. 78 ve devamı, Özgür Orhangazi, **Financialization and the US Economy**, Edward Elgar, Northampton, 2008, (Financialization), ss. 46 ve 61 ve devamı.

1970'lerin ortalarından itibaren başta ABD olmak üzere, merkez kapitalist ülkelerde kendini belirgin bir şekilde gösteren birikim rejiminin krizleri, ulusal sınırlarda birikim sürecini sürdürebilmek için daha yüksek kar gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ancak ulusal pazar boyutunun sınırlandırdığı kar oranları karşısında, toplam istemin uyarılması amacıyla işgücünün gelir payının artırılmasıyla sermayenin payını baskılamaktaydı. Öte yandan sermayenin yoğunlaştığı merkez kapitalist ülkelerde, üretimde işgücüne karşın sermaye kullanımının artması, kar oranlarını azaltmaktaydı. Kar oranları, önce işgücü piyasası baskılanarak ve sonrasında sermayenin mali alana yönelerek uluslararasılaşması sayesinde tekrar artırılabilmiştir. Bu bakımdan, özellikle 1990 sonrası, merkez kapitalist ülkelerdeki egemen işletmelerin sanayiden kaçınarak mali alana yönelmesi ve üretim süreçlerini çevre ülkelere taşınması, kar oranları ve üretimde kullanılan sermaye oranının ortaya çıkardığı ikilemlerden kaynaklanmaktadır⁴⁷³. Gerçekten, işletmeler kar oranlarındaki iyileşmeye rağmen, yatırımdan kaçınarak beklenen istihdam artışını sağlayamamıştır. Dolayısıyla yatırımların GSYİH'ya oranı düşük düzeyde kalmıştır. Üretim işgücü maliyetleri düşük bölgelere taşınırken, elde edilen getiri artışı malileşmeyi desteklemiştir. Gelir bir yandan hisse sahiplerine daha yüksek kar payı ödemesi ve işletmelerin kendi hisselerinin alınmasına harcanmıştır. Bu durum hisse fiyatlarının sürekli olarak artmasını destekleyen temel unsur olmuştur. Öte yandan gelirin giderek daha yüksek bir kısmı dışarıdaki fonlara ve mali araçlara aktarılmıştır. Bu işleyiş, bir yandan spekülatif bir kaldıraç olarak geliri yükseltirken, diğer yandan da sermaye birikimini engelleyen ve bölüşümde eşitsizlikleri arttıran, istikrarsız olduğu kadar da kırılgan bir yapı oluşturmuştur⁴⁷⁴.

Kar oranları ile birikim arasındaki ilişkinin bakışimsızlaşması bölüşüme ilişkin adaletsizlikten kaynaklanmaktadır. Bu durum günümüz yoksulluğunun temel kaynaklarından biri olmuştur⁴⁷⁵. Asya krizleri ve sonrasını kapsayan dönemde, 1995 ve 2000 yılları arasında, hem gelişmiş hem de yükselen ekonomilerde sermaye payları istikrarlı kalmıştır. Bununla birlikte 2000 yılından küresel krizin başlangıcına

⁴⁷³ Erinç Yeldan, "Neoliberalizmin İdeolojik Bir Söylemi Olarak Küreselleşme", **İktisat Üzerine Yazılar I: Küresel Düzen, Birikim, Devlet ve Sınıflar**, (der. Ahmet Haşim Köse, Fikret Şenses, Erinç Yeldan), I. Baskı, İletişim, İstanbul, 2003, (Küreselleşme), ss. 442 ve 443.

⁴⁷⁴ Moseley, Overindebtedness, s. 474.

⁴⁷⁵ Fred Moseley, "The U.S. Economic Crisis: Fundamental Causes and Possible Solutions", **International Journal of Political Economy**, Cilt: 40, Sayı:3, 2011, (Causes), ss. 60 ve devamı.

kadarki dönemde, gelişmiş ekonomilerde sermayenin payı yüzde 1,5 artarak yüzde 17'den yüzde 18,5'e çıkarken, sermaye payı aynı dönemde yükselen ve gelişmekte olan ülkelerde yüzde 4 artarak 2007 yılında yüzde 27 oranında gerçekleşmiştir. Küresel ölçekte sermayenin payı bu dönemde yüzde 2,5 oranında artarken, yatırımlar sadece yüzde 4 artmıştır. Daha da dikkat çeken durum, yükselen ve gelişmekte olan ülkelerde gelire oranla yatırımlar 2000 yılında yüzde 12,4 iken bu oran 2007 yılında yüzde 19,3 oranına çıkmıştır, oysa aynı dönemde gelişmiş ekonomilerde yatırım artışı durgunlaşmıştır. 2000 ve 2009 yılları arasında gelişmiş ülkelerde yatırımlar milli gelir artışında gerçekleşseydi, 2009 yılında 5,8 milyon daha fazla kişi istihdam ediliyor olacaktı. Bu sayede kriz döneminde istem de bu oranda daralmayacaktı⁴⁷⁶. Gerçekten yatırımlar işgücü piyasası verilerinin belirlenmesini sağlayan temel unsur olarak görülmektedir. Yatırım arttıkça istihdamın da artması beklenmektedir. Yatırımların istihdamı canlandırması tüketici gelirlerini artırabilir. Bu durum istemi yükselterek yatırım güdüsünü tekrar artırır. Bu bakımdan, yükselen ve gelişmekte olan ülkelerde 2007 ve 2012 yılları arasında istihdam yüzde 7 oranında artarken, 2012 yılında GSYİH'ya oranla yatırım önceki beş yılın düzeylerinden 1,5 puan daha yüksek gerçekleşmiştir. Gelişmiş ülkelerde ise, istihdam kriz öncesi düzeylerinin yüzde 1 altında kalırken, yatırımlar GSYİH'ya oranla 3 puan düşmüştür⁴⁷⁷.

İstihdam ve yatırıma ilişkin makro verilere yüzeysel olarak bakıldığında, eğilim yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin yararına görülmektedir. Ancak, yatırım, istihdam ve tüketim ilişkisi beklentiler, kapalı ekonomide nihai ürünlere dayalı bir varsayım üzerinden oluşturulmuşken, günümüzde egemen işletmelerin üretim ağları üzerinden birbirine eklemlenmiş ekonomilerde üretim aşmalarının ve nihai ürünlerin tüketimin gerçekleştiği alanlar farklılaşmış ve dolayısıyla yatırım, istihdam, bölüşüm ve tüketim dizgisi de dönüşmüştür. Gerçekten, günümüzde makro ekonomik değişkenler ve bu değişkenlerde gözlenen dengesizlikler, mikro ekonomik açıklamalar olmaksızın yeterli düzeyde betimlenememektedir. Bu durumun makro ve mikro ekonomi politikalarının rollerindeki değişimden kaynaklanmaktadır. Gelişmiş ekonomilerde gözlenen sanayiden kaçınma eğilimi, burada merkezileşmiş egemen işletmelerin karlarını en üst düzeye çıkarmak için dış kaynak kullanımı ve

⁴⁷⁶ ILO, **World of Work Report 2011: Making Markets Work for Jobs**, International Institute for Labour Studies, International Labour Office, Geneva, 2011, (Report 2011), ss. 32 ve 34.

⁴⁷⁷ ILO, Report 2013, s. 78.

malileşmeyi içeren yeni işletme stratejilerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum bir yandan gelişmiş ekonomilerde dış ticaret açıklarını artırıp, ücretlerin baskılanmasına ve işletme karlarının artışına neden olurken, diğer yandan da hanehalkının borç oranları ve mali spekülasyonları artırmaktadır. Dolayısıyla, işletme stratejilerinin biçimlendirdiği bir makro ekonomik yapıda dengesizlikler oluşmaktadır. Örneğin ABD’de gözlenen fiyat rekabeti nedeniyle, işletmelerin maliyetleri düşürmek için küresel üretim ağlarını genişlettiği görülmektedir. Dolayısıyla bazı sektörlerde girdilerin yüzde 27’sine varan kısmı dış kaynak kullanımıyla sağlanmaktadır. Bu girdiler ABD ithalatının yüzde 50’sine ulaşırken, maliyetlerde de sektör ve egemen işletmelere göre değişmekle birlikte, yüzde 20 ila 60 arasında tasarruf sağlamaktadır. Küresel katma değer zinciri aracılığıyla, ithalat, özellikle tekeli ve oligopolcü piyasalarda maliyet tasarrufları doğrudan tüketicilere aktarılmadığı için, karlılığa katkıda bulunmaktadır⁴⁷⁸. Günümüzde uluslararası ticaretin yüzde 80’ninin çokuluslu işletmeler tarafından yapılması, bu işletmelerin küresel ve ulusal ekonomiler üzerindeki belirleyiciliğini göstermektedir. Gerçekten, egemen işletmelerin yatırım ve işlem kararlarına bağlı olarak bir ağda gerçekleşen üretim, ulusal ekonomilerin birbirine eklenmesini zorunlu kılmaktadır. Küreselleşme sürecinde ticaret hacmindeki artışın esas gerekçesi küresel katma değer zincirlerindeki dikey ticarettir. Bu gerekçeyle, günümüzde ticaretin tarafları karmaşık ve çok ülkelidir. Öte yandan, ulusal ekonomilerin bu ağlarda yer alabilmeleri salt karşılaştırmalı üstünlüklerine değil, aynı zamanda rekabetçi olabilmek ve ihracattı sürdürebilmek için ithal etmelerine bağlıdır. Gerçekten günümüz mal ticaretinin yüzde 60’ı ara mallardan oluşurken, ihracatın ithalat bileşimi yaklaşık yüzde 40’tır. Benzer biçimde, küresel ölçekte hizmet ithalatının yüzde 70’den fazlası ara hizmetleri içermektedir⁴⁷⁹.

2000 ve 2009 yılları arasında küresel gelirin yüzde 90’nı elinde tutan 56 ülkeden 47’sinde milli gelire oranla kar paylarında artış yaşanmıştır. Buna karşın üretken yatırımlarda küresel ölçekte bir durgunluk söz konusudur. Üretken

⁴⁷⁸ Bkz. William Milberg, Lauren Schmitz, “The Business of Macro Imbalance: Comparing ‘Gluts’ in Savings, Money, and Profits”, **Microeconomics, Macroeconomics and Economic Policy: Essays in Honour of Malcolm Sawyer**, (ed. by Philip Arestis), Palgrave Macmillan, New York, 2011, ss. 72, 82 ve 86.

⁴⁷⁹ Oliver Cattaneo, Gary Greffi, Sebastian Miroudot, Daria Taglioni, Joining, Upgrading, and Being Competitive in Global Value Chain, **Policy Research Working Paper Sayı: 6406**, The World Bank, Poverty Reduction and Economic Management Network, International Trade Department, 2013, ss. 3 ve 4.

yatırımların durgunlaşmasının temel nedenlerinden biri, işletme gelirlerinin giderek artan bir kısmının mali sektörden elde edilmesidir. Gerçekten, 2000 ve 2007 yılları arasında gelişmiş ekonomilerde mali sektör karları yıllık yüzde 13 oranında artarken, mali olmayan sektörde yüzde 6 artmıştır. Yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerde ise, mali sektör karları, aynı dönemde yüzde 85 oranında artarken, gerçek sektör karlarındaki artış yüzde 20 olmuştur. Üretken yatırımları engelleyen diğer bir unsur ise, mali olmayan işletmelerin giderek artan bir şekilde karlarını kar payı ödemeleri ve mali varlıklara yatırmalarıdır. Gelişmiş ekonomilerde 2000 yılında karların yüzde 29'u kar payı ödemeleri olarak dağıtılırken, bu oran kriz öncesi 2007 yılında yüzde 35 ve krizin başlamasından sonra 2009 yılında yüzde 36'ya çıkmıştır. Öte yandan, mali olmayan işletmelerin mali varlıklarının toplamı 1995 yılında gelişmiş ülkelerin toplam gelirinin yüzde 81'i iken, 2007 yılında bu oran yüzde 132'ye çıkmıştır. Küresel kriz nedeniyle 2008 ve 2009 yıllarında mali varlıklarda bir azalma görülmüştür, ancak 2009 yılı sonrasında tekrar artmaya başlamıştır⁴⁸⁰. Bu verilerin gösterdiği gibi kar oranları artarken, sermaye birikiminin durağanlaşmasına yol açan iki temel unsur bulunmaktadır. İlk unsura göre, mali varlıkların getirisinin artması, üretken yatırımlardan uzaklaşmaya yol açmaktadır. Dolayısıyla mali olmayan işletmelerin, getirileriyle sermaye birikimini desteklemek yerine, mali işlem ve yatırımlara yönelerek daha yüksek getiriler elde ettiği görülmektedir. İkinci unsur ise, gerçek sektör işletmelerinin malileşme bağlamında kar payı ödemeleri ve kendi hisselerini almaya dayalı olarak yönetim stratejilerini kullanmalarıdır⁴⁸¹.

Ulusal ekonomiler küresel katma değer zincirleri aracılığıyla birbirleriyle eklemlenirken, birikim, istihdam ve bölüşüm ilişkilerini biçimlendiren ilişkiler, DYY'ların yeniden yatırıma harcanan gelirleri üzerinden çözümlenebilmektedir. Bu çözümlenme, bir yandan çevre ekonomilerinin büyümesine rağmen, istihdam ve yoksulluk sorunlarının neden ortadan kaldırılamadığını, öte yandan da merkez ekonomilerdeki egemen işletmelerin malileşme sürecini artıran kaynakları ortaya koymaktadır.

Bir egemen işletmenin DYY yaparak küresel katma değer zincirine eklemlendiği yabancı bağlı işletmelerde yaratılan katma değer, yatırımın yapıldığı ülkedeki gayri safi yurtiçi üretime katkıda bulunurken, vergi sonrası katma değer

⁴⁸⁰ ILO, Report 2013, s. 31.

⁴⁸¹ Ayrıntı için bkz. Orhangazi, Financialization, ss. 87 ve devamı.

gayri safi milli hasılanın parçası değildir. Dolayısıyla egemen işletmelerin yatırım yaptığı ülkedeki yabancı bağlı işletmelerinde yaratılan karı kendi ülkesine veya uluslararası dolaşıma çekmesi, yatırım yapılan ülkenin gelirinin dışarıya akmasına neden olmaktadır. Bu durum, yatırım yapılan ülkede kalkınma için üretken kapasitenin daha fazla artırılmasının önünde engel oluşturmaktadır. Ayrıca, gelirin dışarıya akışı, yatırım yapılan ülkedeki sermaye kaynaklarını azaltarak ödemeler dengesi üzerinde etkili olur. Dolayısıyla bu durum ya cari fazlayı azaltır ya da açığı artırır. Bu bakımdan elde edilen getirilerin tekrar yatırıma dönüştürülmesi gerekmektedir. Gerçekten bu gelirlerin yatırıma dönüşmesi hem mali akışların bir bileşeni, hem de DYY'nin temel kaynaklarından olması bakımından önemlidir. 2005 ve 2011 yılları arasında toplam cari ödemelerde egemen işletmelerin ana ülkeye gönderdiği gelirin payı ortalama yüzde 3,4'tür. 2011 yılı için bu oran yüzde 2,9 ile en düşük gelişmiş ülkelerdedir, gelişmekte olan ülkelerde yüzde 4 iken, dönüşüm ülkelerinde yüzde 7'dir. Yeniden yatırım yapılan gelirlerin DYY'lar içindeki yeri de önemlidir. 2011 yılında küresel düzeyde gerçekleşen 1,65 trilyon ABD doları tutarındaki DYY'nin yüzde 30'u yeniden yatırım yapılan gelirlerle finanse edilmiştir. 2005 ve 2011 yılları arasında yeniden yatırım yapılan gelirlerin DYY'e oranı ortalaması yüzde 23'tür. Bu oran krizin başladığı 2008 yılında yüzde 12'e düştükten sonra 2010 yılında yüzde 32 ile en yüksek seviyesine çıkmıştır. Getiri oranlarıyla (bkz. Tablo 1) çelişkili bir şekilde, 2011 yılında DYY akışlarının yüzde 50'sini gelişmiş ekonomiler çekmiştir. Bu yatırımların yüzde 22'si yeniden yatırım yapılan gelirlerle, gelişmekte olan ülkelerde yüzde 39'u finanse edilmiştir. 2005 ve 2011 yılları arasındaki yeniden yatırım yapılan gelirlerin ortalamalarına bakıldığında, gelişmekte olan ülkeler yüzde 36 ile en önde gelirken, dönüşüm ekonomilerinde bu oran yüzde 32 gelişmiş ekonomilerde ise yüzde 17 olarak gerçekleşmiştir. Miktersal olarak sürekli artan yeniden yatırım yapılan gelirler (bkz. Tablo 2), 2008 yılında krizle birlikte gelişmiş ülkelerde yaklaşık üçte birine düşmüştür. Gelişmekte olan ülkelerde 2008 yılındaki durgunluk ve dönüşüm ülkelerindeki 2009 yılındaki düşüş dışında sürekli bir artış gözlenmektedir. Benzer şekilde gelişmiş ülkelerde de yeniden yatırım yapılan gelirler 2008 yılından sonra artmaya başlamış 2010 yılından itibaren de kriz öncesi düzeyini aşmıştır. Ancak özellikle gelişmekte olan ve dönüşüm

ülkelerindeki sürekli artış eğilimi, DYY'ın kriz sonrası eğilimiyle bakışımı ve egemen işletmelerin kriz sonrası stratejileriyle uyumlu ilerlemektedir⁴⁸².

Tablo 2: 2005 ve 2011 Yılları Arasında Yeniden Yatırım Yapılan Gelirler (milyar ABD doları)

Bölge	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Dünya	258	378	470	277	291	477	499
Gelişmiş Ekonomiler	161	253	312	109	112	219	260
Gelişmekte Olan Ekonomiler	86	109	131	130	161	235	214
Dönüşüm Ekonomileri	11	17	28	37	18	23	25

Kaynak: UNCTAD, Report 2013, s. 34.

3. Sermaye Birikiminden Sıyrılma

Malileşmenin mali olmayan işletmeler üzerindeki etkisi, karların birikimin sağlanması ve yoksullukla mücadeledeki doğrudan etkisini dönüştürmüştür. Gerçekten, teoride bugün elde edilen karların bir sonraki dönemin yatırımları ve daha ileride yaratılacak olan istihdamın kaynağı olması beklenmektedir. Ancak, gelişmiş ekonomilerde merkezileşmiş egemen işletmelerin küresel ekonomide yarattığı karlar mali alana yığılmaktadır. Karların mali alanda toplanması, merkez kapitalist ülkelerde 1950'lerin başından 1980'lerin sonuna kadar mali olmayan işletmelerin kar oranlarının yaklaşık yüzde 40 oranında düşmesiyle ilişkilidir. Kar oranlarındaki düşüş, yatırımların azalmasına yol açarak, hem yüksek işsizlik hem de yüksek enflasyona, dolayısıyla da gerçek ücretlerin daha düşük olmasına neden olmuştur. 1970'li yıllarda pek çok hükümet, işsizliğe genişlemeci mali ve parasal politikalarla çözüm bulmaya çalışmıştır. İstemi ve yatırımları canlandırmak için, kamu harcamalarının artırılmasını, vergi ve faiz oranlarının düşürülmesini içeren genişlemeci mali ve para politikalarının uygulanmasına karşın, işletmeler üretim ve istihdamı artırmak yerine, kar oranlarını daha hızlı yükseltmek için fiyatları artırarak beklentileri boşa çıkarmıştır. Ancak 1980'lere gelindiğinde bu sürecin yüksek enflasyona bağlı olarak mali sermayenin getirisini düşürmesi, mali sermayenin hükümetleri kısıtlayıcı mali ve para politikaları uygulama yönünde baskı altına

⁴⁸² UNCTAD, Report 2013, ss. 34 ve 35.

almaya başlamıştır. Bu sayede, daha yüksek işsizlik ancak daha düşük enflasyon ortamında, sermaye getiri oranlarını tekrar düzeltmiştir⁴⁸³. 1980’lerde karların yüzde 25’i mali sektörde toplanırdı, ancak 2008 krizi öncesinde bu oran yüzde 42 oranına çıkmıştır. Bu artış yatırımlardan kaçınılarak gerçekleşmektedir. Mali olmayan işletmelerin karlarından yatırım için ayırdıkları oran 1980’lerin başından itibaren yüzde 8 oranında düşmüştür ve 2000’li yıllar boyunca karlarının yüzde 40’ından az bir kısmıyla fiziksel yatırımları finanse etmişlerdir⁴⁸⁴. Ancak bu durumu ağırlaştırılan diğer bir unsur ise, toplam karların daha büyük bir kısmının birikim oranı düşük olan mali işletmeler tarafından elde edilmesidir. Bu eğilim en belirgin şekilde ABD’de gözlenmektedir. 1973 yılında ABD’de mali işletmeler karların dörtte birini elde ederken, 2000 yılında yarısını elde etmeye başlamışlardır. Benzer şekilde Avrupa Birliği ülkelerinde de mali işletmelerin toplam karlardaki payı artmaktadır. 1970 yılında mali işletmelerin tüm karlardan aldığı oran yüzde 21 iken bu oran yüzde 36’ya çıkmıştır⁴⁸⁵.

Günümüzde birikim ve bölüşüm ilişkileri malileşmeyle bakışlı olarak ele alınmaktadır. Malileşme ise mali piyasalar, ekonomi politikaları ve işletme davranışı olmak üzere üç temel alan üzerinden incelenmektedir. Diğer iki alanla karşılıklı etkileşim içinde olan işletme yapısı, katma değer nasıl yaratılıp bölüştürüldüğünü birikim ilişkisi üzerinden somutlaştıran unsurdur⁴⁸⁶. Sonuçta birikim, işletme yapısı içinde, bu yapı dışındaki unsurlar gözetilerek, verilen bir karardır. Bu bakımdan, güncel kapitalist sisteminin en belirgin özelliği, üretimin küresel ölçekte ve giderek daha da ağırlıklı olarak çokuluslu işletmelerin kontrolünde gerçekleşmesidir⁴⁸⁷.

Çokuluslu işletmelerin küresel ekonomideki bu egemenliği birbiriyle bakışlı ilerleyen iki unsura dayanmaktadır. İlki merkez kapitalist ülkelerdeki büyük işletmelerin mali yapıları ve başta birikim kararları olmak üzere tutumlarında değişimdir. Merkez kapitalist ülkelerdeki mali olmayan çokuluslu işletmeler borçlarından kurtulup net mali varlıklarıyla birer mali işletme gibi piyasada yer

⁴⁸³ Moseley, Overindebtedness, s. 473.

⁴⁸⁴ Raymond Torres, “Responding to the Global Crisis: Achievement and Pending Issues”, **Global Crisis: Causes, Responses and Challenge**, International Labour Organization. Geneva, 2011, s. 15.

⁴⁸⁵ Andrew Watt, Bela Galgoczi, “Financial Capitalism and Private Equity – A New Regime?”, **Transfer: European Review of Labour and Research**, Cilt: 15, Sayı: 2, 2009, s. 192.

⁴⁸⁶ Palley, ss. 14 ve 30.

⁴⁸⁷ Van Der Hoeven, Labour, s. 10.

almaktadırlar⁴⁸⁸. Bu ilk unsuru destekleyen ikinci unsur ise, üretim sürecini dikey olarak ayrıştırarak çevre ülkelere üretimi yönlendirmeleridir. Böylece üretim sürecinin maliyetlerini dışsallaştırarak işletme içi ticareti yönetmişlerdir. Bu durum egemen işletmelere bir yandan birikim yerine mali işlemleri destekleyen kaynakları artırarak, diğer yandan da üretim maliyetlerini düşürerek rekabet gücü sağlamıştır⁴⁸⁹.

Küresel üretim ağlarının genişlemesi, merkez kapitalist ülkelerde yerleşik egemen işletmelerin stratejilerinin gelişiminde iki temel amaca hizmet etmiştir. İlk olarak, üretimin küresel katma değer zincirinde gerçekleştirilmesi, maliyetleri azaltarak egemen işletmenin getirisini artırmış. İkinci olarak ise, dış kaynak kullanımı sayesinde bu getirinin yerel yatırıma dönüştürme gerekliliği kalmadığı için, getiriler mali alana aktarılarak işletmenin geliri sermaye birikimi olmaksızın daha da artırılabilir. Bir bakıma, mal piyasasında fiyat rekabeti nedeniyle kar oranları düşen merkezdeki işletmeler, maliyetlerini azaltmak için genişlettikleri küresel üretim ağlarıyla hem getirilerini artırmış hem de rekabeti düzenlemiştir. Küresel üretim ağı üzerinden yönetilen dış kaynak kullanımı, bir yandan maliyetleri azaltırken, diğer yandan egemen işletmelerin sermaye birikiminden sıyrılmasını ve geliri mali alanda artırmasını mümkün kılmıştır⁴⁹⁰. Bir bakıma, kapitalizmin yapısal dönüşümüyle birlikte birikim rejimi yeni liberalizmin ilkelerine göre biçimlenirken, bakışımı olarak katma değer nasıl yaratıldığını ve bölüştüğünü belirleyen işletme yapısı da dönüşmektedir⁴⁹¹. Bu dönüşümün en belirgin özellikleri sermaye birikimine yansımaktadır. Gerçekten, birikim bir yandan bir işletme kararıken, ulusal ölçekte verilerle ölçülmektedir. Dolayısıyla, günümüzde işletme davranışlarının mali piyasalar ve ekonomi politikaları üzerindeki egemenliği, merkez ve çevre ayrımı bakımından makro ekonomi verilerinde daha belirgin gözlenmektedir.

⁴⁸⁸ Bakir, Campell, Neoliberalism, s. 331.

⁴⁸⁹ Milberg, Winkler, Financialisation, s. 280. ve Milberg, Profits, s. 424.

⁴⁹⁰ Philip Arestes, Ajit Singh, Financial Globalisation and Crisis, Institutional Transformation and Equity, **Working Paper Sayı: 405**, Centre for Business Research, University of Cambridge, 2010, s. 5 ve devamı.

⁴⁹¹ David Bailey, Alex De Ruyter, Jonathan Michie, Peter Tyler, "Global Restructuring the Auto Industry", **Cambridge Journal of Region, Economy and Society**, Cilt: 3 Sayı: 3, 2010, ss. 312 ve devamı.

Belirgin bir eğilimde kar oranlarının düşmesi sonucu merkez kapitalist ekonomilerde yaşanan krizlere ve rekabet rejiminin düzenlenmesine ilişkin mali ve ekonomi politikalarına işletmelerin tepkileri, küreselleşme sürecini biçimlendirmiştir.

Ulus devletler ve DTÖ ile diğer uluslararası mali kuruluşları da içeren çok taraflı kurumsal aktörler, uluslararası düzenlemeler ve antlaşmalarla katma değer zincirinde yer alan aktörler ve ilişkilerini yönlendirerek, üretim ağlarını küresel ölçekte yayan işletmelerin yapılarını etkilemektedir⁴⁹². Ancak işletme yapısını ve buna bağlı zincirin niteliğini belirleyen temel unsur egemen işletmedir. Öte yandan egemen işletmeler zincir üzerindeki belirleyicilikleriyle iki alan üzerinde de yönlendirici olmaktadır. Bu alanların ilki, egemen işletmelerin hem birbirine bağlı hem de rakip kıldığı çevre ekonomileridir. Egemen işletmeler ağındaki işletmeler aracılığıyla ulusal ekonomileri birbiriyle karşılıklı bağlantılı hale getirmekte ve bu ulusal ekonomiler arasındaki rekabeti artırmaktadır. İkinci olarak ise, yerel hükümetler ve politik aktörlerin ötesinde, yatırım, imalat, dağıtım ve ticaret kararları gibi ekonomik süreçlere karar veren egemen işletmelerin biçimlendirdiği sosyal ve politik ilişkilerdir. Gerçekten, küreselleşme sürecinde egemen işletmelerin bu iki alandaki belirleyiciliği birikimin günümüzdeki görünümünde belirleyici olmuştur. Bu güncel birikim biçiminde egemen işletmeler, sermaye birikiminden sıyrılmalarına rağmen, birikim sürecini ve katma değeri yönlendirebilmektedir⁴⁹³.

B. Küresel Katma Değer Zinciri

Merkantilist dönemden beri, kapitalist sistemde işletme yapısının evrimi iki temel üzerinde ilerlemektedir. İlk olarak, sermaye yoğunlaşp merkezileştikçe, işletmeler üretim araçlarının kontrolünün bir kişide olduğu yapıdan çözülüp anonimleşmektedir. Bu durum, büyüyen işletmelerin birikim sürecinin finansmanını kolaylaştırdığı için, diğer küçük işletmelere karşı rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Dolayısıyla egemen işletmeler büyümekte ve üretim süreciyle birlikte ekonomik sistemin diğer aşamalarında da kontrol alanları artmaktadır. İkinci olarak ise, egemen işletme bağlamında yoğunlaşan sermaye, üretim araçlarının miktarsal artışı karşısında kar oranının baskılanması nedeniyle, mali alana doğru genişlemektedir.

⁴⁹² Sturgeon, s. 128.

⁴⁹³ Hamilton, Greffi, s. 143.

Böylece, egemen işletmeler üretim araçlarının mülkiyetinden kaçınırken kontrolünü pekiştirmekte ve rekabeti düzenleyebilmektedir. Bu iki unsur, işletme yapısının sürekli olarak yeniden biçimlenebilmesi için maddi temelleri oluşturmaktadır⁴⁹⁴. Gerçekten, günümüzde üretimin küreselleşmesi, işletme yapısının bu evriminin sonucunu göstermektedir. Bir yandan üretimin kontrolü merkezileşirken, diğer yandan da üretim aşamaları ademi merkezileşmektedir. Egemen işletmelerin ulusal hükümetler ve yerel üretim üzerindeki belirleyici gücü uluslararası bağımlılığı artırmaktadır. Bu durum, sermayenin merkezileşip yoğunlaşmasıyla, merkez kapitalist ülkelerde yerleşik olan egemen işletmelerin çevre ekonomilere üretim süreçlerini yaymasının sonucudur⁴⁹⁵.

1. Rekabet ve Yönetişim

Düşen kar oranları ve merkez kapitalist ülkeler arasındaki rekabetin artması, sermayenin üretim maliyetlerini azaltma ve getirisini artırma güdülerini canlandırmıştır. 1970'lerin ortasından itibaren yeni liberal ilkeler doğrultusunda önce ticaretin sonra da sermaye piyasalarının ve finansın serbestleştirilmesi, işletme yapılarının hızla dönüşümüne yol açmıştır. Egemen işletmeler yatırımdan kaçınıp, işgücü maliyetlerini en aza indirip, üretimin her aşamasından daha yüksek katma değer payı elde edebilmek için üretim süreçlerini küresel ölçekte yaymıştır. Böylece, egemen işletmeler yeni teknolojiler ve yalın üretim teknikleri sayesinde, dış kaynak kullanımı aracılığıyla üretim araçlarının mülkiyetinden uzaklaşıp küçülerek üretim üzerindeki kontrollerini arttırdılar. Teorik olarak, egemen işletmelerin karşılaştırmalı üstünlükleri olduğu alanda uzmanlaşıp diğer üretim aşamalarını dışsallaştırmalarının, küresel ölçekte teknolojinin yayılmasını, üretim ağlarındaki işletmeleri güçlendirmesini ve zincir boyunca istihdam ile işgücünün gelirini artırmasını sağlayacağı beklenmekteydi. Ancak sayılı zincir örnekleri ve işletme başarısı dışında, işletme içi ticaret ağı makro ölçüde, beklenen faydayı sağlayamamıştır. Zincirde

⁴⁹⁴ Makoto Itoh, Costas Lapavitsas, **Para ve Finansın Ekonomi Politigi**, çev. Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2012, s. 111 ve devamı. Paul Sweezy, Paul Baran, **Tekeleci Sermaye**, çev. Gülsüm Akalın, Kalkedon, İstanbul, 2007, ss. 31 ve devamı, Joseph A. Schumpeter, **Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi: Cilt I Kapitalizm**, çev. Tunay Akoğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, 1966, s. 57.

⁴⁹⁵ Gordon, s. 293. Bu anlatımı bir mal üzerinden görece kısa bir küresel katma değer zincirinde çözümleyerek, somutlaştıran örnek için bkz. Talbot, Information, s. 220.

işletmelerin egemen işletmeye bağımlılığı artmıştır. Hem merkezde hem de çevrede, işgücü piyasalarında sendikaların etkinliği kırılmış, atipik ve güvencesiz istihdamın yaygınlaşmasıyla işgücünün yaratılan gelirden aldığı pay azalmıştır. Gerçekten, egemen işletmeler üretim ağlarındaki işletmelerden yaratılan katma değeri çekerek, tabana doğru paylaşılan miktarı en aza indirmektedir⁴⁹⁶. Bir egemen işletmenin, küresel üretim ağında yer alan işletmelere üretimi parçalayarak yarattığı küresel işbölümü, kuşkusuz üretim maliyetlerini en aza indirerek refah getirilerini egemen işletmede toplama amacını taşımaktadır. Tüm bu süreç egemen işletmenin toplam katma değerini daha azını paylaşması ve birikim ile işgücüne aktarmadığı geliri mali piyasada daha da artırmasından ibarettir⁴⁹⁷.

Dönüşen işletme yapısına dayalı ortaya çıkan bölüşümün yeni yapısının çözümlenmesinde dünya sistemleri yaklaşımından küresel katma değer zinciri yaklaşımına geçen zincirin coğrafi yayılımı önem kazanmaktadır. Buna göre, her ne kadar dünya ekonomisinin devrevi hareketleri zincirin aşmalarının coğrafi dağılımını belirlese de, bu konuda politik güç de etkilidir. Dolayısıyla, işlem maliyetleri ve ekonomik işleyiş kadar, küresel ekonomiyi biçimlendiren politik etmenler de göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak zincir yaklaşımları, bir zincirin örgütsel ve alansal biçimine odaklanmakta, ayrıca bu konuda işlem maliyetleri teorisini temel almaktadırlar. İşlem maliyetlerini en aza indirme çabasındaki girişimci veya yöneticiler, işgücü maliyetlerini dikkate alarak işletmenin örgütlenme yapısını belirler. Genel olarak işlem maliyetleri dikey bütünleşme ve zincir halkalarının coğrafi olarak yakınlaşmasıyla azaltılır. Ayrıca, dünya ekonomisindeki genişleme sürecinde işlem maliyetleri daha da önem kazanmaktadır. Dolayısıyla, dünya ekonomisi ve zincir halkalarının yerleştirildiği bölgelerde işlem maliyetlerini etkileyen unsurlara göre coğrafi dağılım ve örgüt yapısı sürekli yenilenir⁴⁹⁸. Öte yandan, zincir aşamalarında başta işgücü maliyetleri olmak üzere işlem maliyetini etkileyen unsurların ulusal etmenlerce belirlenmesi, zincir boyunca eklemlenecek işletmelerden önce ülkelerinin belirlenmesine neden olmaktadır. Gerçekten, bir

⁴⁹⁶ John Peter, “The Rise of Finance and the Decline of Organised Labour in the Advanced Capitalist Countries”, **New Political Economy**, Cilt: 16, Sayı: 1, 2011, s. 85.

⁴⁹⁷ Milberg, Winkler, Financialisation, ss. 277 ve devamı.

⁴⁹⁸ Bair, Analysing, s. 348.

zincirin uzunluğu⁴⁹⁹ belirlendikten sonra, zincir boyunca yer alan ülkeler, faktör fiyatları ve dolayısıyla karşılaştırmalı üstünlüklerinde uzmanlaştıkları alana göre (temel girdi olarak hammadde sağlamaktan ara ürün üretimine, montajdan tasarıma ve satış sonrası hizmetlere kadar pek çok aşamada) konumlandırılırlar⁵⁰⁰.

Zincirin dinamik yapısı ile ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınma düzeylerine göre, zaman içinde pek çok ülkenin üretimin daha karmaşık ve yüksek katma değerli aşamalarına yükseldiği görülmektedir. Ancak bu katma değer paylarını arttırdıkları anlamına gelmemektedir. Egemen işletmenin kontrolündeki zincir, üretimin parçalanmasıyla daha uzatılabilmekte ve böylece bazı ülkelerin zincirde katma değer payını artırmaksızın yükseldiği görülebilmektedir. Gerçekten, son yıllarda üretim aşamalarına eklenen ülkelerin verdiği tavizler ve işletmelerin hem yerel hem de küresel rekabeti sayesinde zincir halkalarının coğrafi uzaklığı artırılrsa da işlem maliyetleri düşürülebilmektedir. Küresel ekonominin devrevi hareketleri de bu durumu desteklemektedir⁵⁰¹. Bu bakımdan, gelişmekte olan ülkeler zincirde yükselme beklentisiyle egemen işletmelerin üretim ağlarına eklenirken, aslında egemen işletmenin yönettiği hiyerarşik piyasa ekonomileri yapısına dahil olmaktadır⁵⁰².

Küresel katma değer zinciri analizinin evrimi, temellendiği dünya sistemleri teorisinden ayrılarak kapitalist sistemi ve işleyişini göz ardı ederken, bu analizi eleştirenlerce sistem analizi ve eleştirisini güçlendiren bir yapı ortaya konmaktadır. Küresel katma değer zinciri analizi, zincir yapısı ve gelişimi üzerinde belirleyici olan kapitalist sistem ve ilişkileri içermeksizin gittikçe işletme merkezli bir analize dönüşüp yönetim yapısı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bakımdan küresel ekonominin yönetiminde egemen işletmelerin rolü ön plana çıkmaktadır.

⁴⁹⁹ Zincir uzunluğu ihracattaki katma değer payları üzerinden de incelenebilir. Zincir uzunluğu, zincir yapısının karmaşıklığını ve üretilen malların yüksek katma değerli, teknoloji yoğun ürünler olduğu kadar üretim aşamalarının parçalanabilir olduğunu da göstermektedir. Bkz. UNCTAD, **Global Value Chains and Development: Investment and Value Added Trade in the Global Economy**, United Nations Publication, 2013, (Global), ss. 6 ve 7.

⁵⁰⁰ Zincirin dış kaynak kullanımı ya da dikey bütünleşme ekseninde biçimlendirilmesinde, egemen işletmelerin köken ülkeleri, uzmanlaştıkları aşama gibi unsurlar dışında egemen işletmenin yoğunlaştığı ürünün segmentleri de belirleyici olabilmektedir. Bkz. Raphael Chiappini, "Offshoring and Export Performance in the European Automotive Industry", **Competition and Change**, Cilt: 16, Sayı: 4, 2012, s. 335.

⁵⁰¹ Cattaneo, Greffi, Miroudot, Taglioni, s.12.

⁵⁰² Bkz. Diego Sánchez-Ancochea, "State, Firms and the Process of Industrial Upgrading: Latin America's Variety of Capitalism and the Costa Rican Experience", **Economy and Society**, Cilt: 38, Sayı: 1, 2009, ss. 68 ve devamı.

Dolayısıyla katmanlaşmış bir küresel ekonominin yönetim sisteminde egemen işletmeler temel aktör olarak sayılmakta, ancak bu sistem ve işleyişi sorgulanmamaktadır. Oysa sermaye birikimi işletme temelinde gerçekleşmektedir. Egemen işletmenin kontrolündeki zincirde birikimin nasıl gerçekleştiği ve egemen işletmenin birikimi sürdürme amacıyla kurallar koymak için küresel ekonomi ile uluslararası örgütleri nasıl etkilediğine zincir analizinde değinilmediğine göre, bu eksiklik analizin eleştirisiyle giderilebilir⁵⁰³. Gerçekten günümüzde küresel katma değer zincirleri işlem maliyeti teorisinin öngörüsünden daha karmaşık işletmeler arası işbölümü ve bağımlılığı yaratmaktadır. Böylece egemen işletmede toplanan hiyerarşik kontrol gücü, mülkiyete sahip olmaksızın egemen işletme tarafından tüm zincir boyunca kullanılabilir⁵⁰⁴. Bir başka deyişle, merkez kapitalist ülkelerde yerleşik egemen işletmeler, sermaye birikiminden kaçınıp üretim ağlarını küresel ölçekte yayarken, mülkiyete sahip olmaksızın zincirde yaratılan katma değeri kontrol etmektedirler.

Küresel katma değer zincirlerinin ortaya çıkışı ile yeni liberal ekonomi politikalarının uygulanması ve özellikle gelişmekte olan ülkelere ihracata dayalı sanayileşme politikalarının dayatılmasının eş zamanlı oluşu rastlantısal değildir. Mal ve sermaye piyasalarında engeller kaldırılıp piyasalar küresel ekonomide birbirine eklemlenirken, Washington Uzlaşısına dayalı politika uygulamaları hayata geçirilmiştir. Bir yandan devlet küçültülüp ithal ikameci sanayileşmeyi mümkün kılan koruma duvarları kaldırılırken, diğer yandan da devletin görevi sadece eğitim, alt yapı ve makro ekonomik istikrar gibi yatay politikalar dizisiyle sınırlanmıştır. Yerel sanayileri hedefleyen ithal ikameci sanayi politikalarının, sanayileşmiş uluslarla başa baş rekabet edebilecek sektörlerde, devlet desteği ile ayakta duran verimsiz ve rasyonel olmayan sanayiler dizisi yaratacağı iddia edilmiştir⁵⁰⁵.

Günümüzde piyasaya bırakılan karar alma süreçleri, sanayi ve ticaret politikalarının devlet politikaları yerine işletme stratejilerince belirlenmesine yol açmıştır. Bu durum egemen işletme stratejilerinin istem ve üretim kararlarındaki

⁵⁰³ Peter Gibbon, Jennifer Bair, Stefano Ponte, “Governing Global Value Chains: An Introduction”, **Economy and Society**, Cilt: 37, Sayı: 3, 2008, s. 316.

⁵⁰⁴ Marcus Taylor, “Rethinking the Global Production of Uneven Development”, **Globalization**, Cilt: 4, Sayı: 4, 2007, s. 533.

⁵⁰⁵ Gary Greffi, Timothy Sturgeon, “Global Value Chain-oriented Industrial Policy: The Role of Emerging Economies”, **Global Value Chains in a Changing World**, (ed. by Deborah K. Elms, Patrick Low), World Trade Organization, Geneva, 2013, s. 329.

egemenliğini pekiştirirken, zincirinin tabanına doğru daha istikrarsız ve dalgalı bir ekonomik yapıya neden olmaktadır. Dolayısıyla egemen işletmenin kendi stratejisi ya da dışsal etmenler karşısında aldığı kararlar, zincir uzunluğu, coğrafi yayılımı ve eklemlenmiş işletmelerde değişim ve yenilenmeye neden olmaktadır. Piyasalara erişim ve ekonomik çevrimde yer almanın bir zincire eklemlenmeyle denk tutulması, pek çok ülkenin zincirlerden dışlanmamak için, egemen işletmelerin gereksinimlerini karşılayacak dönüşümü sağlamasını gerektirmektedir. Bu dönüşüm, rekabetçi bir ihracatçı olmak için etkin bir ithalatçı olmayı zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla ticaret ve kalkınma politikaları yerel olarak hükümetlerce değil, merkezi olarak egemen işletmelerce şekillendirilmektedir. Günümüzde gelir dağılımındaki adaletsizlik, sadece yabancı işletmelerin doğal kaynakları ve toprakları ele geçirmesiyle açıklanamaz. Zincir boyunca egemen işletmelerin yarattığı tutsak piyasa benzeri yapılarda yaratılan katma değer, bakışsız bölüşümü de göz önünde bulundurulmalıdır. Bir başka deyişle, bir ülkenin ihracatının artışı sosyo ekonomik ilerleme beklentisinin tersine, gerilemeye yol açabilmektedir⁵⁰⁶. Gerçekten günümüzde, hem ithal ikameci hem de ihracat yönlendirmeli sanayileşme politikalarının, küresel katma değer zincirleriyle ortadan kalktığı dile getirilmektedir. Buna göre, artık hem merkez hem de çevre kapitalist ülkelerde sanayiler tek başlarına olmayacaklar ve zincir içinde eklemlenmiş bir haldeyken zincir içi ticarete de rekabet etmeyeceklerdir. Artık, DYY ve küresel kaynak kullanımı ile bunların yeni türevleri, yenilenmiş egemen işletme stratejileri ve kontrolü altında bağımlılığı pekiştirecektir⁵⁰⁷.

KKDZ'lerine odaklanmak, üretim sürecinin belirlenmiş zaman ve yerlere dağıtılmış bütünü, işgücünün kontrolü ve zincir halkaları arasındaki bağlantılar bakımından incelenmesine imkan sağlar. Sermaye birikimi bir bütün olarak zincir boyunca gerçekleşir. Dolayısıyla zincirde yaratılan toplam değer zincir halkaları arasında bölüşülmesi söz konusudur⁵⁰⁸. Zincir halkaları arasındaki dikey ilişkiler, egemen işletme ile tedarikçiler arasındaki maddi ve mali kaynaklar ile bilgi ve iletişim akışını biçimlendirir. Ürün, sektör ve egemen işletmelerin kökenine göre,

⁵⁰⁶ Cattaneo, Greffi, Miroudot, Taglioni, s. 8.

⁵⁰⁷ Greffi, Sturgeon, s. 330.

⁵⁰⁸ Terence K. Hopkins, Immanuel Wallerstein, "Conclusion about Commodity Chains," **Commodity Chains and Global Capitalism**, (ed. by Gary Gereffi, Miguel Korzeniewicz), Greenwood Press, Westport, 1994, s. 49.

zincirin kurumsal yapısı, eşgüdümü ve rekabet ilişkileri farklılaşmaktadır. Egemen işletmelerin benimsedikleri yönetim yapısı, zincir boyunca işlevsel işbölümünün örgütlenmesini ve kaynak dağılımı ile getirilerin bölüşüm biçimini belirler. Gerçekten yönetim, egemen işletmelerin hangi aktörlerin ne süreyle zincire dahil edilip, hangi aşamaları üstleneceğini ve hangi aktörlerin zincirden dışlanacağını yöneten süreçler bütünüdür. Bu bakımdan, egemen işletmelerin yönetim yapısı, zincir boyunca sermaye birikimini ve yaratılan toplam katma değer bölüşümünü yöneten unsurdur⁵⁰⁹.

Egemen işletmeler zincir boyunca kaynak tahsisi ve bölüşümü, işbölümü ve rekabeti yöneterek kapitalist sosyal ilişkileri yönlendiren temel unsur olmuştur. Gerçekten zincir boyunca oluşturulan karmaşık karşılıklı bağımlılık ilişkileriyle kapitalist rekabetin özgün bir biçimi egemen işletme tarafından yönetilmektedir. Egemen işletmenin elde ettiği rekabet üstünlüğü zincir boyunca mali, maddi ve işgücü tahsisine karar verme ve uygulama gücüne dayalı olan eşgüdümleme yeterliliğinden kaynaklanmaktadır. Farklı büyüklük, nitelik ve gruplardaki sermayenin kapitalist rekabetin zincire özgü bu biçiminde, egemen işletme rekabet üstünlüğüne dayalı olarak zincire kattığı her bir sermayenin karlılığını belirleyip farklılaştırabilmektedir⁵¹⁰. Zincirin alıcı ya da üretici yönlendirmeli olup olmaması egemen işletmenin bu yeterliliğini değiştirmemekte, ancak biçimi etkileyebilmektedir. Çünkü her iki türde de egemen işletme zincirin temelini oluşturmakta ve gücü elinde bulundurmaktadır⁵¹¹.

Küresel katma değer zincirinde toplam katma değer bir bütün olarak yaratılırken, farklı aşamaların üretimden aldığı pay da değişiklik göstermektedir. 1970'li yıllarda ürün tasarımından satış sonrası hizmetlere kadarki aşamaların toplam katma değerden aldığı pay birbirine yakinken, günümüzde bu paylar arasında büyük farklar görülmektedir. Gerçekten, üretim ve montaj aşamalarının toplam katma değerden aldığı pay azalırken, ürün ve egemen işletmenin benimsediği yönetim biçimine göre değişmekle birlikte, üretim öncesi ürün tasarımı, araştırma ve

⁵⁰⁹ Bowling, Ponte, Toit, Riisgaard, Halberg, s. 175.

⁵¹⁰ Starosta, Outsourcing, s. 548.

⁵¹¹ Bkz. Jodie Anne Keane, "The Governance of Global Value Chains and the Effects of the Global Financial Crisis Transmitted to Producers in Africa and Asia", **Journal of Development Studies**, Cilt: 48, Sayı: 6, 2012, s. 785.

geliştirme gibi aşamalar ve/veya üretim sonrası markalamaya ilişkin satış, pazarlama ve satış sonrası hizmetlerin toplam katma değerden aldığı pay artmaktadır⁵¹².

Egemen işletmeler toplam katma değeri yaratmanın bir aşamasını dışsallaştırarak maliyetini azaltabiliyorsa, düşen maliyete bağlı olarak bu aşamanın toplam katma değerdeki payı da azalmaktadır. Egemen işletmeler iki unsura dayalı olarak bu maliyet etkisini genişletmektedir. İlk unsur egemen işletmenin rekabeti kontrol etmesini de sağlayan göreceli piyasa gücüdür. Dışsallaştırılan aşamalar yükselen ekonomilerin üstlenebileceği niteliktedir. Dolayısıyla pek çok yükselen ekonomi ve buralardaki işletmeler, zincire dahil olmak için rekabet halindedir ve maliyetleri sürekli olarak aşağı çekmektedir. Egemen işletmelerin yönetim stratejilerine dayalı olarak dışsallaştırmayıp elinde tuttuğu aşamalar ise, piyasa gücünü pekiştirmektedir. Bu bakımdan egemen işletme dışsallaştırdığı üretim aşamalarını metalaştırmakta, böylece tek alıcı olarak rekabeti ve fiyatı düzenlemektedir. İkinci unsur ise, egemen işletmelerin üretim aşamasını dışsallaştırdıkları yere teknolojik üstünlüğünü de taşımasına dayanmaktadır. Yeni teknolojiler sayesinde artan verimlilik üretim maliyetlerini daha da aşağıya çekerek, dışsallaştırılan ekonomilerden merkeze katma değer akışını artırmaktadır⁵¹³. Ancak teknolojiye ilişkinin bilginin kodlanmış ve sınırlı olarak aktarılması, zincire katılan işletmelerin egemen işletmeyle bağımlılığını artırarak, tutsak tedarikçi olmalarına yol açmaktadır. Böylece rekabet üzerinde belirleyici olan egemen işletmenin gücü, ortaya koyduğu akıcılık engelleriyle⁵¹⁴ pekişmektedir⁵¹⁵. Bu bakımdan bir KKDZ'ye dahil olmak işletmeler için iki temel sonuç doğurur. İlk olarak, zincire katılmak, tedarikçinin üretimi için istem ve gelir yaratır. İkinci olarak ise, bu istem ve gelir

⁵¹² Richard Baldwin, *Global Supply Chains: Why They Emerged, Why They Matter, and Where They Are Going*, **Working Paper Sayı: FGI-2012-1**, Fung Global Institute, Hong Kong, 2012, s. 18. ve Tong Yang, Meilin He, Aixiang Zhang, "Analysis of the Restrictive Elements of China's Textile Industry in Upgrading Based on Value Chain", **International Journal of Business and Management**, Cilt: 5, Sayı: 6, 2010, s. 143.

⁵¹³ Baldwin, s. 18.

⁵¹⁴ Akıcılık engelleri kavramı için bkz. Peter Gibbon, "Governance, Entry Barriers, Upgrading: A Re-Interpretation of Some GVC Concepts from the Experience of African Clothing Exports", **Competition and Change**, Cilt: 12, Sayı: 1, 2008, s. 41.

⁵¹⁵ Bkz. Mariarosa Lunati, "Enhancing the Role of SMEs in Global Value Chains", **Staying Competitive in the Global Economy: Compendium of Studies on Global Value Chains**, OECD, 2008, s. 78. Koen De Backer, Ester Basri, "The Internationalisation of R&D", **Staying Competitive in the Global Economy: Compendium of Studies on Global Value Chains**, OECD, 2008, ss. 225 ve 234. ve Stefano Ponte, Timothy Sturgeon, "Explaining Governance in the Global Value Chains: A Modular Theory Building Effort", **Review of International Political Economy**, Published online 07 August 2013, s. 1-29.

piyasa mekanizması üzerinden serbest rekabet koşullarında gerçekleşmediği için, tedarikçinin maliyetleri üstlenmesi ve ekonomik özgürlüğünden vazgeçmesine yol açar. Gerçekten, egemen işletme üretim aşamasının niteliği, niceliği, üretim sürecinin gereklilikleri ve dolayısıyla fiyatını belirlerken, tedarikçi zincirde kalabilmek için bu konular üzerindeki karar verme erkinden vazgeçmektedir. Dolayısıyla, kendi kendine düzenleme ve yönetim ilkeleri üzerinden gerçekleştirilen yönetim yapısı, serbest rekabet ve piyasa mekanizmasına karşı bir tehdit oluşturmaktadır⁵¹⁶.

İşletme yönetiminde mülkiyet ile kontrolün ayrışması, pek çok dönüşümü beraberinde getirmektedir. Gerçekten, işletmenin ürettiği mal ve hizmetler için öncelikli olan piyasadaki rekabet biçimi ve odağı dönüşmektedir. İşletme yöneticileri üzerinde serbest piyasanın temel baskısı fiyat ve kalite üzerinedir. Ancak, kurumsal yatırımcıların artan ağırlığıyla birlikte, işletme değeri ve gücünü belirleyen temel unsur hisse senedi değerindeki artıştır. Dolayısıyla işletmelerin kendi mali stokları için oluşan piyasa, yönetim üzerinde belirleyici olmaktadır. Bu bakımdan, işletmelerin düşük maliyetle öz sermayeyi artırmak için rekabet etmek zorunda kaldıkları likit hisse senedi piyasası, sadece orta dönemde değerli değildir. Aynı zamanda, bu piyasa işletme kontrolü ile saldırgan satın alma ve birleşmelere (hostile takeover) ilişkin düzenleyici bir araç olarak da işlemektedir. Öte yandan yöneticilerin hisse opsiyonu gibi araçlarla ücretlendirilmesi de hissedarlarla olan çıkar birliğini pekiştirerek malileşme sürecini desteklemektedir⁵¹⁷.

2. Küresel Katma Değer Zincirlerinin Malileşmesi

Yeni liberal ekonomi politikalarıyla gerçekleşen yapısal dönüşüm, üretimin küresel ölçekte yeniden örgütlenmesiyle kesişmektedir. 1980'li yılların başından itibaren, merkez kapitalist ülkelerdeki egemen işletmelerin iki temel özelliği dikkat çekmektedir. İlk olarak, işletmelerin bankalardan aldığı borç ve krediler sürekli olarak azalmıştır. İkinci olarak ise, doğrudan mali alana yönelik çalışmamalarına rağmen, toplam sabit varlıklarına oranla mali varlıklarında sürekli bir artış görülmektedir. Bu durum malileşmenin temel görünümü olarak betimlenmekle birlikte, sermaye birikim oranlarındaki azalmanın da temel gerekçesini

⁵¹⁶ Cattaneo, Greffi, Miroudot, Taglioni, s. 40.

⁵¹⁷ Moore, s. 88.

oluşturmaktadır⁵¹⁸. Merkez kapitalist ülkelerde, malileşme süreciyle birlikte işletme getirilerinin analizine bakıldığında, mali olmayan karlara oranla mali getirilerin artan ağırlığı yurt dışından sağlanan getirilerle desteklenmiştir. Gerçekten egemen işletmelerin zincir boyunca yaratılan katma değeri mali araçlarla merkeze çektiği görülmektedir. Bu süreç malileşmeyi desteklediği gibi, merkez kapitalist ülkelerin sermaye birikiminden kaçınarak, uluslararası işbölümü üzerinden katma değer paylarını artırmasına imkan sağlamaktadır⁵¹⁹.

Mali olmayan işletmelerin fiziki varlıkları pahasına mali varlıklarına yaptıkları yatırımı attırmalarını betimleyen malileşme süreci, merkez kapitalist ülkelere özgü bir şekilde başlamış olmakla birlikte, egemen işletmelerin üretim ağlarıyla küresel ölçekte yayılarak, mali piyasaların mali olmayan işletmeler üzerindeki etkisini artırmıştır. Merkez kapitalist ülkelerde, mali olmayan işletmelerin mali varlıklarının GSYİH'a oranı 1995 yılında yüzde 81,2 iken, kriz öncesi 2007 yılında yüzde 132,2'ye çıkmıştır. Krizin de etkisiyle 2010 yılında yüzde 117,5' düşen bu oran tekrar artmaya devam etmektedir. Bu eğilim gelişmekte olan ve yükselen ekonomilerde de görülmektedir. Mali olmayan işletmelerin mali varlıklarının GSYİH'ya oranı 2000 yılında yüzde 56,4 iken, 2007 yılında yüzde 87,4'e çıkmıştır. 2008 yılında yüzde 72'ye gerilerken 2010 yılında tekrar yüzde 88,3'e ulaşmıştır. Öte yandan mali sektörde artan getiri oranı, mali olmayan sektörden yatırım ve getirinin mali sektöre aktarılmasıyla beslenmektedir. Merkez kapitalist ülkelerde mali sektörün getiri oranı, 1990 yılındaki yüzde 14,2'den sürekli olarak artarak 1999 yılında yüzde 30,5 ve 2006 yılında da yüzde 36 ile en üst seviyeye erişmiştir. Gelişmekte olan ve yükselen ekonomilerin oluşturduğu çevre ülkelerde ise, 1990'ların ikinci yarısında yaşanan krizler getiri oranlarını düşük düzeyde tutmasına rağmen 2007 yılında yüzde 32,1 ile en yüksek düzeyine eriştiği görülmektedir⁵²⁰. Normal koşullar altında, mali getiriler gerçek sektördeki yatırımlarla yaratılan katma değerle karşılanmaktadır. Ancak görülen odur ki, merkez kapitalist ülkeler sermaye birikiminden kaçınırken, çevrede gerçek yatırımlar artmakta ve katma değer üretilmektedir. Bu katma değer ise, mali sektör üzerinden merkeze aktarılmaktadır.

⁵¹⁸ Costas Lapavitsas, Jeff Powell, "Financialisation Varied: A Comparative Analysis of Advanced Economies", **Cambridge Journal of Regions, Economy and Society**, Cilt: 6, Sayı: 3, 2013, s. 365.

⁵¹⁹ Krippner, s. 193.

⁵²⁰ ILO, Report 2011, s. 41.

Fordist dönem boyunca ulusal sınırlara dayalı bir birikim rejiminde, göreceli olarak gümrük duvarlarıyla korunan bir yapıda büyük işletmelerin rekabetten yalıtılarak gelişmesi, sermayenin merkezileşmesini hızlandırmıştır. Sonuçta, fiyat rekabeti zayıflarken yeniliği destekleyen dinamik güdü de azalmıştır. Buna karşın, iç istemin kısıtları, artan verimliliğin daha da genişlettiği karlı yatırım alanları arayan sermaye için yeterli bir yatırım piyasası yaratamamıştır. Sermaye birikiminin yavaşlaması karşısında, atıl kalan sermaye, çoğunluğun yararına sosyal amaçlı projelere yatırım yapmak yerine, getirisini artıracak malileşmiş bir yapı kurmuştur. Durgunluktan kurtulmak için gerçek temellerinde ayrıştırılan kredi borç sisteminin genişletilmesi malileşmeye yol açmıştır. Varlık fiyatlarının değerlendirilmesi ve gerçek temellerden yoksun ekonomik genişleme sağlamasıyla, malileşme hem birikimden kaçınan sermaye için yüksek getirili bir alan açmıştır, hem de ücretlerin baskılanmasına rağmen kredi sistemiyle talebi artırabilmiştir⁵²¹. Bu bağlamda, mali olmayan işletmelerin de mali işletmeler gibi davranarak yönetim öncelikleri ve yapılarını yeniledikleri görülmektedir. Gerçekten, mali olmayan işletmeler, 1970'lerde gözlemlenen sermaye birikimi ve uzun dönemli büyüme amacından uzaklaşarak, kısa dönemde hisse senedi değerlendirilmesinde kurumsal yatırımcıların çıkarlarına uyum sağlamışlardır. Dolayısıyla mali olmayan işletmelerin yönetsel tercihleri, sermaye birikiminden kaçınarak gerçek yatırımlar yerine, mali yatırımlar ve araçlara yönelmiştir⁵²². Bu durum mali olmayan işletme karlarının kullanım biçimindeki köklü bir değişimi işaret etmektedir. Karlar, artık sermaye birikimini destekleyen bir unsur olmak yerine, hisse senedi fiyatlarını artıran satın alma ve birleşme, kar payı ödemeleri ile hisse senedi geri alımları gibi alanlara yönelmiştir. Bu unsurlar salt artan likidite ve malileşmenin göstergesi değil, aynı zamanda malileşmenin nedenlerini de oluşturmaktadır. 1980'lerden beri egemen işletmeler sermaye birikiminden sıyrılarak, varlıklarının giderek daha büyük bir bölümünü mali varlık biçiminde tutmaktadır. Egemen işletmeler genişlettikleri üretim zincirleriyle birlikte mali varlıklarının sağladığı üstünlükle, rekabeti düzenleyebilmektedirler.

⁵²¹ Basu, Vasudevan, s. 59.

⁵²² Özgür Orhangazi, *Financialization and Capital Accumulation in the Non-Financial Corporate Sector: A. Theoretical and Empirical Investigation of the U.S. Economy: 1973-2003*, **Working Paper Series Sayı: 149**, Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, Amherst, 2007, (Capital), s. 10.

Böylece, katma değer ve sermaye birikim süreci üzerinde egemenlikleri pekişmektedir⁵²³.

Hissedar kapitalizmi olarak bilinen, Anglo Sakson modeli çerçevesinde işletme yapılarının yeniden yapılanması bu bağlamda değerlendirilmelidir. Yeni liberal ekonomi politikalarının uygulanmasıyla birlikte, büyük işletmelerin mülkiyetinde kurumsal yatırımcıların egemenliğinin arttığı görülmektedir. Büyük işletmelerin hisse senetleri, aile ve yönetim birliktelikleri gibi kurumsal olmayan yatırımcılardan yatırım fonları gibi kurumsal yatırımcıların kontrolüne geçmiştir⁵²⁴. Günümüz kapitalizminin küresel yapısını oluşturan bu unsur, küresel katma değer zincirlerinin ortaya çıkışı ve yayılmasıyla eş zamanlı olduğu gibi, bu zincirleri yöneten egemen işletmelerin güçlerini pekiştiren temel etmendir. KKDZ'lerin yayılmasıyla birlikte, Anglo Sakson işletme yapısı, işletme boyutu, mülkiyet ilişkileri ve işletmelerin mali piyasalarla ilişki biçimi, köken ülkelerindeki kapitalist kurumsal çeşitlenmeye rağmen egemen işletmeler üzerinde belirleyici olmuştur. Bu bakımdan, yeni bir işletme yapısı olarak KKDZ'lerin ortaya çıkışı ile malileşme süreci arasında da bakışım bulunmaktadır⁵²⁵.

Fordist dönem emek sermaye uzlaşısından çok, işletmede yönetim ve hissedar arasındaki dengenin sonucu istikrarlı bir birikim rejimi yaratmıştır. Post-fordist dönem boyunca sermaye birikiminin yavaşlamasıyla malileşmenin hızlanmasının temelleri de bu bağlamda değerlendirilmelidir. Mikro ekonomi temelinde gerçekleşen bu dönüşüme göre, emek ve sermaye arasındaki çelişkilerin üstesinden gelinmesinde ağırlıklı olarak kurumsal yatırımcılardan oluşan hissedarların işletme yönetimi üzerindeki başatlığı etkili olmuştur. Fordist dönem boyunca işletmelerin sermaye birikimiyle üretim araçlarını artırması, hem diğer işletmelere karşı rekabet gücü kazandırmış, hem de üretimde sermaye miktarını artırarak işgücü üzerinde kontrol gücünü, üretim sürecindeki egemenliğini pekiştirmiştir. Öte yandan, post fordist dönem boyunca işletme yönetimi uzun vadeli yatırımlarla üretim araçları mülkiyetini artırıp elinde tutmak yerine, küçülüp geliri hissedarlara dağıtarak üretim sürecinin bütününde kısa vadeli işlemleri artırmıştır. Birikimden sıyrılıp malileşerek,

⁵²³ Milberg, Profits, s. 437.

⁵²⁴ Florence Palpacuer, "Bringing the Social Context Back in: Governance and Wealth Distribution in Global Commodity Chains", **Economy and Society**, Cilt: 37, Sayı: 3, 2008, s. 396.

⁵²⁵ Palpacuer, Tozanlı, s. 89

rekabetin ve üretim sürecinin düzenlenmesinde yeni bir yol izlenmiştir. Gelir sermaye birikimi yerine dağıtılarak hissedarların getiri oranları yükseltilmiştir⁵²⁶.

Hisse senedi değerinin yükseltilememesi işletme değerini düşürecektir. Katma değer yaratmak, üretim sürecine ilişkindir. Yaratılan katma değer sadece sermaye maliyetlerini ve beklenen getiriye kapsamakla kalmaz, aynı zamanda bunun üzerinde gerçekleşmelidir. Ancak, egemen işletmeler birikimden sıyrılarak dışsallaştırdıkları üretim aşamalarından zincir boyunca nakit akışı biçiminde çektikleri katma değeri, kar payı ödemeleri ve hisse geri alımları gibi yöntemlerle hissedarlara dağıtarak, hisse senedi değerini ve dolayısıyla işletme değerini artırmaktadır. Bu sayede küçülme ve dağıtma stratejileri başarılı olmaktadır⁵²⁷. Gerçekten, Fordist dönemin bitişiyle birlikte artan menkul kıymetleştirme, likit olmayan varlıkları likit sermayeye dönüştürülmesini ve sermaye devrinin hızlanmasını sağlamıştır⁵²⁸.

Günümüzde sermaye birikimi yerine parasal getiri üzerinde yoğunlaşan işletmeler, sabit sermaye devrini parasal sermaye ile kıyaslamaktadır. İşletmeler, mal ve hizmetlerin üretiminin veri hızına göre, parasal devir ne kadar düşükse, mali alandan ve/veya dış kaynak kullanımıyla gelir elde etmeyi daha rasyonel bulmaktadır⁵²⁹. Bu durum salt birikim üzerinde bir kısıt oluşturmamakta, aynı zamanda işletme mülkiyetinin el değiştirmesine yol açarak ve güçlenen kurumsal aktörlere bağlı olarak işletmelerin daha kısa dönemlerde hisse fiyatlarını en çok kılma eğilimini artırmıştır. ABD’de 1950’lerde hanehalkları hisse senetlerinin yüzde 90’nını uzun dönemli olarak elinde tutmaktaydı. Ancak günümüzde farklı nitelik ve isimlerdeki fonlardan oluşan kurumsal yatırımcılar, çok daha kısa süreli olarak hisse senetlerini almaktadır. Bu bakımdan işletme yönetimleri de hisse senedini fiyatlarını sürekli olarak yüksek tutmaya çalışmaktadır. Bu ise gerçek yatırımlar yerine mali işlem hızını artırarak ve işletme gelirini yatırım yerine kar payı olarak dağıtarak

⁵²⁶ Stockhammer, Crisis, s. 10.

⁵²⁷ Palpacuer, s. 395.

⁵²⁸ William K. Tabb, “Financialization in the Contemporary Social Structure of Accumulation”, **Contemporary Capitalism and Its Crisis: Social Structure of Accumulation Theory for The 21. Century**, (ed. by Terence McDonough Michael Reich David M. Kotz), Cambridge University Press, New York, 2010, s. 152.

⁵²⁹ Davanzati, s. 40.

mümkün kılınmaktadır. 1980'lerden beri hisse senedi değerinin artan önemiyle birlikte hızlanan devri dikkat çekmektedir⁵³⁰.

1980'li yıllarda ABD'de gerçek sektör işletmelerinin malileşmesi ve bu bağlamda yönetim anlayışlarının yenilenmesi, başta Japonya olmak üzere diğer sanayileşmiş ve Güney Kore gibi yeni sanayileşmiş ülkelerdeki işletmelerin fiyat rekabetine karşı bir tepki olarak da görülmektedir. Gerçekten, ABD'deki gerçek işletmelerin sermaye piyasalarında egemenlik için mali piyasalara odaklanması, rekabeti ve katma değer payını yönlendirmeyi sağlamıştır⁵³¹. Makro ekonomi politikalarıyla kurulan yapıda, hükümetlerin risklere karşı koruduğu ABD'deki işletmeler büyük bir rekabet üstünlüğü elde etmektedir. Örneğin, 2008 krizi sonrasında ABD'de gerçek ve mali sektördeki işletmeler milyarlarca dolar değerindeki kurtarma paketleriyle desteklenmiştir. Bu güvenceye dayalı olarak, işletmelerin büyük riskler alma konusunda artan eğilimleri, kazandıklarında elde ettikleri getiriler, kaybettiklerinde ise hükümetin vergi verenler üzerinden kayıplarını karşılayacak olması sayesinde pekişmiştir. Oysa gelişmekte olan ülkelerdeki işletmeler, kendi ülke hükümetleri tarafından bu ölçüde desteklenemediği için, ABD'deki işletmeler karşısında rekabet güçlerini kaybetmektedir⁵³².

Gerçek sektör işletmelerinin malileşmesi ve üretim sürecini bir zincir boyunca yayması maliyet baskısının yoğunlaştırdığı rekabetten kaynaklanmaktadır. Örneğin merkezdeki otomobil işletmeleri, hem ölçek ekonomisinden hem de çevre ülkelerdeki maliyeti azaltan işgücü piyasası ve diğer düzenlemelerden daha çok yararlanabilmek için çekirdek olmayan faaliyetleri dışsallaştırmışlardır. Bununla birlikte, tüketici istemleri ve artan piyasa baskıları karşısında yeni teknolojilere verilen önem, yeni segment ve modelleri yaratmaya ilişkin çabalar, üretim maliyetlerini yükseltmiştir. Özgün bir otomobil modeli yaratmanın maliyeti 1 milyar dolardır. Bu bakımdan işletmelerin satın alma ve birleşme işlemlerine ya da ortak platform kullanmaya yöneldiği görülmektedir. Bu durum hem sermaye birikiminden kaçınarak yaratılan nakdin mali alanda getiri sağlamasını, hem de yeni model geliştirmenin finansmanını kolaylaştırmaktadır. Öte yandan kriz dönemlerinde de

⁵³⁰ Tabb, s. 153.

⁵³¹ Froud, Johal, Williams, s. 136. ve Julie Froud, Sukhdev Johal, Adam Leaver, Karel Williams, Apple Business Model: Financialization across the Pacific, **Working Paper Sayı: 111**, Center for Research on Socio-Cultural Change, University of Manchester, Manchester, 2012, ss. 4 ve devamı.

⁵³² Stiglitz, Crisis, s. 3.

işletmelerin yeniden örgütlenmesi sağlanmaktadır⁵³³. Gerçekten Grafik 1, 1985 ve 2013 yılları arasında dünyada gerçekleşen satın alma ve birleşmelerin miktar ve değerlerinde gözlenen eğilimin sürekliliğini yaşanan küresel krizlerle birlikte göstermektedir.

İşletme karları sermaye birikimini destekleyen bir unsur olabileceği gibi, satın alma ve birleşmeler için de kullanılmaktadır. 1980'lerin başından beri artan satın alma ve birleşme faaliyetleri sadece malileşme ve likiditenin bir göstergesi değil, aynı zaman malileşmenin temel gerekçesini de oluşturmaktadır. Satın alma ve birleşmeler işletme yönetimlerinin 1980'lerde birikimden kaçınıp, varlıkları saldırgan bir şekilde portföy olarak ele almalarının somutlaşmış halidir. Gerçekten sabit sermaye yatırımları yerine likit varlıklara yatırımların artışı bu sayede gerçekleşmiştir⁵³⁴.

Satın alma ve birleşmeler işletmelerin rekabet karşısında sürekli olarak gerçekleştirdikleri yeniden yapılmının temel bir aracıdır. Fonların ya da egemen işletmelerin mali alanda kurduğu bağlı işletmelerin, kredi ve oluşturdukları yatırım araçlarıyla aldıkları işletmeler, işten çıkarma ve yeniden yapılanmayla daha "verimli" (sabit sermaye ve işgücü maliyetleri azaltılırken, getiri oranı yükselmektedir) hale getirilmektedir. Çekirdek faaliyetler dışındaki düşük katma değerli aşamalar parçalara ayrılmakta ve dışsallaştırılarak, bu süreçlerdeki mülkiyetten ve üretim maliyetlerinden sıyrılmaktadırlar. Likit hale getirilen varlıklar, hisse geri alımları başta olmak üzere pek çok mali yatırımla, işletmenin hisse değerini yükseltmektedir⁵³⁵. Böylece, eğer süreç fon tarafından başlatılmışsa, işletme tekrar borsada ya da diğer yatırımcılara daha yüksek değerden satılarak başka bir sektör ve işletme hedeflenmektedir. Egemen işletme tarafından süreç başlatılmışsa, hisse geri alımları sayesinde yükselen hisse fiyatları hem hissedarları tatmin etmekte, hem de fonların ve rakiplerin saldırgan bir şekilde hisseleri ele geçirmesi engellendiği gibi, sektördeki işletmeler karşısında rekabet üstünlüğü sağlanmaktadır. Yeniden yapılanma sürecinde üretim araçlarının mülkiyetinden sıyrılmak, mali

⁵³³ David Bailey, Ian Clark, Alev De Ruyter, "Private Equity and the Flight of the Phoenix Four – The Collapse of MG Rover in the UK", **Cambridge Journal of Regions, Economy and Society**, Cilt: 3, Sayı: 3, 2010, s. 314.

⁵³⁴ Milberg, Profits, s. 437.

⁵³⁵ Girişim sermayesi fonlarının bu bağlamdaki uygulamalarına örnekler için bkz. Julie Froud, Karel Williams, Private Equity and The Culture of Value Extraction, **Working Paper Sayı: 31**, Center for Research on Socio-Cultural Change, University of Manchester, Manchester, 2007, ss. 10 ve devamı.

alanda getiri oranını ve gerçek sektörde rekabet gücünü artırmak için gerekli likit varlıkları edinme gücü sağlamaktadır⁵³⁶. Satın alma ve birleşmelerin bu niteliği, üretimin küresel ölçekte zincir boyunca coğrafi olarak dağılımını da değiştirir. Egemen işletmelerin salt portföyleri değişmemekte, aynı zamanda yeni faaliyetlerde de uzmanlaştıkları görülmektedir⁵³⁷.

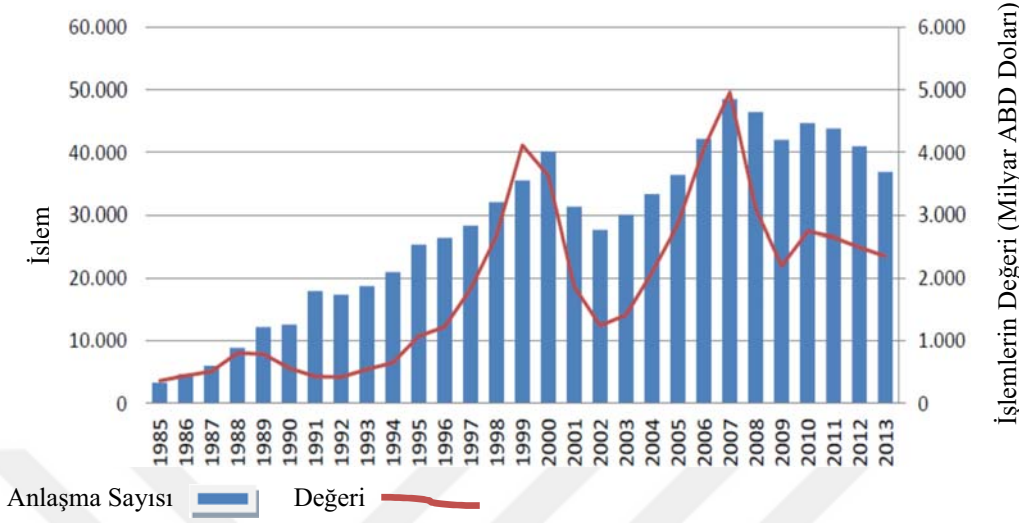
İşletmelerin yeniden örgütlenmeleri ve ortaya çıkan rekabet biçimi, tasarrufların ve sabit sermayenin likit varlıklara dönüştürülüp satılmasını içermektedir. Bu yapı malileşmiş ekonomilerin yeniden yapılandırılmalarını ve sürekli yenilenmelerini sağlamıştır. 1990'lı yıllar boyunca, yeni liberalizmin kurumsal yapısı yerleşirken, sürekli artan satın alma ve birleşme eğilimi sırasında, 79 büyük yeniden yapılanma gerçekleşmiştir. Egemen işletmeler çekirdek faaliyetleri dışındaki faaliyetlerini dışsallaştırmak, ölçek ekonomisinden daha fazla yararlanmak için ortak platformları kullanmak ve yeni mali faaliyetlerini sürdüreceği bağlı işletmeler oluşturmak için satın alma ve birleşme faaliyetlerini kullanmışlardır. Likiditeyi ve malileşmeyi karşılıklı olarak destekleyen bu süreç, rekabetin yeni bir biçimini ortaya koymaktadır. Somut bir örnek ele alındığında, ABD'de satışı olmayan ve borsalarında işlem görmeyen bir Fransız otomotiv işletmesi, aynı tasarım ve üretim platformu kullanmak için ortak olduğu, ABD'de satışı olan ve borsalarında işlem gören bir Japon işletmesi üzerinden, ABD borsalarında Amerikan otomotiv işletmeleriyle rekabet etmektedir. Dolayısıyla rekabet de malileşmiştir⁵³⁸.

⁵³⁶ Ayrıntılı bir örnek için bkz. David Bailey, Ian Clark, Alev De Ruyter, "Private Equity and the Flight of the Phoenix Four – The Collapse of MG Rover in the UK", **Cambridge Journal of Regions, Economy and Society**, Cilt: 3, Sayı: 3, 2010, ss. 371 ve devamı, ayrıca bkz. Watt, Galgoczi, s. 200. ve Tabb, s. 154.

⁵³⁷ Dunford, s. 147. Öte yandan, egemen işletmelerin doğrudan yabancı yatırımları ve deniz aşırı bağlı işletmelerinden merkeze gelir akışları sağlamanın satın alma ve birleşmelerle ilişkisi için bkz. UNCTAD, **World Investment Report 2011**, United Nations, New York, 2011, (Report 2011), s. 12.

⁵³⁸ Froud, Johal, Williams, ss. 139 ve 140. Ayrıca bkz. Julie Froud, Colin Haslam, Sukhdev Johal, Karel Williams, "Cars after Financialisation: A Case Study in Financial Under-Performance, Constraints and Consequences", **Competition and Change**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2002, ss. 35 ve devamı.

Grafik 1: 1985-2013 Yılları Arasında Dünya Çapında Açıklanan Satın Alma ve Birleşmelerin Eğilimi

Kaynak: Thomson Financial, Institute of Mergers, Acquisitions and Alliance, http://www.imaa-institute.org/statistics-mergers-acquisitions.html#TopMergersAcquisitions_Worldwide (05,02,2014)

Merkezde gerçek sektördeki egemen işletmelerin sabit sermaye birikiminden sıyrılarak malileşmesini destekleyen temel unsur, soyut varlıkların birikimiyle piyasa güçlerini pekiştirebilme yeterlilikleridir⁵³⁹. Fikri mülkiyet hakları, piyasa üzerindeki egemenlikleri, markalama, tüketiciler ile üretim aşmalarındaki tedarikçiler arasındaki süreçteki egemenlikleri, işletme yönetim biçimleri, piyasa ve tedarikçilere ilişkin veritabanları gibi soyut varlıklar ve hizmetler⁵⁴⁰ egemen işletmelerin üretim sürecine de egemen olmalarını sağlamaktadır. Egemen işletmeler, sabit sermayeden sıyrılıp soyut varlıklar ve çekirdek hizmetler üzerindeki yeterliliklerini pekiştirdikçe, mali alanda hisse senetleri değerlendirilmektedir. Bu sayede salt mali varlıkların enflasyonu

⁵³⁹ Bkz. Peter J. Buckley, “The Impact of the Global Factory on Economic Development”, **Journal of World Business**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2009, s. 136. ve Starosta, Global, s. 437.

⁵⁴⁰ Üretim süreci parçalanırken, egemen işletmelerin yüksek katma değerli aşamalar üzerinde güçlendiği ve merkezileştiği dikkat çekmektedir. Ancak, bu işlevler, üretim süreci daha da ayrıştırılabildiği sürece, egemen işletmenin zincir üzerindeki egemenliğini yeniden beslemektedir. Zincir içinde daha çok aşama rutinleştirilip ikincil kılınmakta ve dikey olarak bütünleştirilebilmektedir. Dolayısıyla mutlak olarak değil, değişken unsurların temel işlev olarak sayıldığına dikkat edilmelidir. Diyalektik bir dinamizm, bu sürecin temel niteliğini oluşturmaktadır. Bkz. Eilen Rabach, Eun Mee Kim, “Where is the Chain in Commodity Chains? The Service Sector Nexus”, **Commodity Chains and Global Capitalism**, (ed. by Gary Gereffi, Miguel Korzeniewicz), Greenwood Press, Westport, 1994, s. 125. Gerçek sektördeki egemen işletmelerin, markalama, ürün ve süreç yeniliği ile küresel ölçek ekonomileri üzerinde durmaları sadece kar getirisi ve zincir üzerinde egemenliklerini pekiştirmesinden değil, aynı zamanda hisse değeri üzerinden mali getirilerini de arttırmasından kaynaklanmaktadır. Bk. Palpecuer, Tozanlı, s. 81.

gerçekleşmemekte, aynı zamanda egemen işletmelerin artan ekonomik güçleriyle birlikte gerçek sektördeki egemenlikleri de pekişmektedir. Üretim araçlarının mülkiyetinden sıyrılmakla birlikte, bu soyut varlıkların ağındaki diğer işletmelerin üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmaksızın yönlendirmesini sağlaması, egemen işletmelerin gücünü pekiştirmiştir. Soyut varlıkların mali piyasalara katılımıyla sağlanan yüksek getirilerin devamlılığı, egemen işletmelerin sürekli olarak malileşmesini ve değer zincirlerini yenilemesini gerekli kılmaktadır⁵⁴¹.

Egemen işletmelerin mülkiyete sahip olmadan katma değer payı üzerinde egemenliklerini pekiştiren yöntemlerden öz sermayesiz yatırım biçimlerinin, dünya çapında hızla yayılması ve hacminin artması dikkat çekicidir. Öz sermayesiz yatırım biçimleri aracılığıyla, 2010 yılında dünya çapında 2 trilyon ABD doları satış yapıldığı tahmin edilmektedir. Bu miktarın 1 trilyon doları sözleşmeli imalat ve hizmetlerde dış kaynak kullanımı olarak gerçekleşmiştir. Yaklaşık 350 milyar doları franchising, 350 milyar doları lisanslama ve 100 milyar doları yönetim sözleşmesi üzerinden gerçekleştirildiği hesaplanmaktadır. Öte yandan, sözleşmeli çiftçilik gibi pek çok alanda güvenilir veri olmadı için, bu veriler toplam miktarın bir kısmını göstermektedir. Yatırımın bu biçimleri egemen işletmelerin mülkiyetten sıyrılarak, katma değer üzerindeki egemenliklerini pekiştiren yeni yöntemlere örnek oluşturmaktadır⁵⁴².

Küresel katma değer zincirleri ve malileşme arasındaki işleyişte önemli olan diğer bir unsur ise, zincir içindeki ticarettir. Egemen işletme üretim aşamalarını dışsallaştırarak, belirli bir üretim aşamasında hem ölçek ekonomisinden hem de üretim maliyetinin düşürülmesinden yararlanarak verimliliğini artırmaktadır. Egemen işletme, geleneksel oligopolcü yöntemdeki gibi, ürün fiyatını artırarak getiri oranını yükseltmez, rekabette oligopson üstünlüğü⁵⁴³ ile girdi ve üretim aşamalarının maliyetlerini kontrol altında tutarak gelirini en çok kılmaktadır. Üretim sürecinden ve sabit sermayeden sıyrılarak gelirini en çok kılan egemen işletme, elde ettiği geliri sermaye birikimi yerine, hisse senedi değerini artıran mali varlıklar ya da kar payı ödemeleri gibi harcamalara yönlendirmektedir. Zincir içi ticaret, mikro ölçüde malileşmeyi bu şekilde desteklerken, makro düzeyde ise, ticaret fazlası olan

⁵⁴¹ Serfati, s. 50.

⁵⁴² UNCTAD, Report 2011, ss. 124 ve 132.

⁵⁴³ Lunati, s. 77.

ülkelerden uluslararası mali dolaşıma artan miktarda sermaye girişiyle bu döngüsel yapı desteklenmektedir⁵⁴⁴.

Egemen işletmenin temel amacı, sabit ve değişken maliyetleri azaltarak sermaye getirisini artırmak için, üretim süreçlerini dışsallaştırarak hem üretim hem de stok maliyetinden kurtulmaktadır. Bu bağlamda, ağındaki tedarikçiler, egemen işletmenin siparişlerine hazırlıklı olmak için hem sabit, hem üretim, hem de stok maliyetlerini üstlenmek zorundadır. Bu durum, tedarikçilerin kontrolsüz bir şekilde ağdan çıkması ve ağda yükselmesi risklerine karşı egemen işletmenin kullandığı bir akıcılık engeline dönüşmektedir. Gerçekten mali kaynaklar küresel katma değer zincirlerinin işleyişindeki temel akıcılık engelidir. Egemen işletme mali kaynaklarını hisse senedi değerini ve mali alanda getirisini yükseltmeye yönlendirirken, zincirindeki işletmeler mali kaynaklarını siparişlere hazırlıklı olmak, üretimi gerçekleştirmek ve stok giderlerini karşılamak için kullanmaktadır, çünkü ancak bu şekilde zincirde kalabilirler⁵⁴⁵. Bununla birlikte, egemen işletme tam zamanında üretim ve stoksuz pazarlama yöntemlerini uygularken, ağındaki tedarikçilere ödemelerini 30 ila 90 günlük gecikmeli yapmaktadır. Bu durum tedarikçiler için mali zorlukları artırırken, egemen işletmenin ödmeden önce elde ettiği parayı mali alanda kullanarak gelirini yükseltmesini sağlamaktadır⁵⁴⁶.

Egemen işletmelerin mal ticaretini malileştirmeleri, makro ekonomideki dönüşüm ve malileşme eğilimine bağlı olarak işlemiştir. Ticaretin serbestleştirilmesinden sonra, 1980'lerin sonlarında mali alanın da serbestleştirilmesi, başta merkez kapitalist ülkeler olmak üzere tüm dünyada gerçek işletmelerin davranışlarını etkilemiştir. İlk gözlenen etki, işletmelerin, kendi kendilerini finanse edebilecek likiditeye erişmiş olmalarıdır. İşletmeler yatırımlarını dış mali kaynaklar yerine kendi içsel finansmanlarıyla karşılayabilecek düzeye erişmiştir. Ancak artan bu likidite sermaye birikimi yerine pazarlanabilir menkul kıymetler ve mali araçlara yönlendirilmiştir⁵⁴⁷. Bir yandan serbestleştirilen mali alan, diğer yandan da gerçek sektör işletmelerinin artan likiditesi, türev piyasalarında ve düzenlenmemiş mali alandaki türev ve vadeli işlemlerde benzeri görülmemiş bir

⁵⁴⁴ Milberg, Profits, s. 429.

⁵⁴⁵ Gibbon, s. 42.

⁵⁴⁶ Lunati, s. 77.

⁵⁴⁷ Richard Deeg, "The Rise of International Capitalist Diversity? Changing Patterns of Finance and Corporate", **Economy and Society**, Cilt: 38, Sayı: 4, 2009, s. 558.

artıya yol açmıştır. Öyle ki 2008 yılında krize yol açan süreçte, bu mali araçların değeri dünya üretiminden 8 kat daha hızlı artarak, gerçek temellerinden kopmuştur⁵⁴⁸. Bununla birlikte, mali olmayan işletmeler hem bu mali araçlarla getirilerini artırmıştır, hem de mali olmayan işleri için girdi maliyetini azaltıp, girdi akışının sürekliliğini sağlayıp, diğer küçük işletmeler karşısında rekabet üstünlüğü sağlamıştır. Örneğin bir havayolu şirketi, türev araçlarla yakıt maliyetini ve girdinin sürekliliğini kontrol edebildiği gibi, bu türev araçlarla getiri oranını da artırabilmiştir⁵⁴⁹.

1970'lerde merkez kapitalist ülkelerde gerçek sektör kar oranlarının düşmesine karşılık olarak başlayan mali genişleme süreci, zincir işleyişi ve egemen işletmelerin zincirde üstünlüğü edindiği konum bakımından belirleyici olmuştur. Kısa ve çözümlenmesi görece yalın olduğu için, kahve zinciri üzerinden yapılan araştırmalar bu bağlamdaki en iyi örnekleri oluşturmaktadır⁵⁵⁰. Mali genişlemeyle birlikte, merkezdeki kahve işletmeleri sermayenin yoğunlaşmasından yararlanmışlardır. Üretimi artırmak ve getiri oranını yüksel kılmak için, öncelikli olarak yatırım yapmadan, satın alma ve birleşmelerle yabancı üreticilere karşı rekabet üstünlüğü sağlamışlardır. İkinci olarak, yapısal uyarlama politikalarıyla, üretici ülkelerin piyasaları serbestleştirilerek, miktar ve fiyat, dolayısıyla üretim süreci üzerindeki belirleyiciliklerini piyasaya bırakmaları sağlanmıştır. Üçüncü olarak ise, kahve temelinde yaratılan mali türev piyasalardaki işlem hacmi artarak, spekülatif bir nitelik kazanmıştır. Dördüncü olarak, kahve fiyatlarının mali piyasalara bağlı olması, üreticilerin satış fiyatlarının da belirsizleşmesine ve bu alanda mali güçleri ve piyasaya ilişkin bilgileri artan egemen işletmelerin yararına katma değer belirlenmesine yol açmıştır⁵⁵¹. Bu bağlamda, dikkat çeken unsur, kahve üretimini gerçekleştiren düşük gelirli ülkelerin yaratılan toplam katma değerden aldığı pay sürekli azalırken, egemen işletmelerin, zaman ve mekana bağlı olmakla birlikte, uzmanlaştıkları yeşil kahve ticareti, kavurma, pazarlama ve mali alandaki işlemler

⁵⁴⁸ Bu konudaki verilerin eğilimi için bkz. Palma, s. 834.

⁵⁴⁹ Orhangazi, Financial, s. 15.

⁵⁵⁰ Kahve zincirinin kısa oluşu, egemen işletmelerin hiyerarşik yönetim yapılarının etkilerini; aktör sayısının az oluşu da malileşen ticaretin, böylece zincirin tabanındaki üreticilerin mali koşullar karşısında daha kırılgan ve istikrarsız gelir payına sahip olduklarını yalın bir şekilde göstermektedir. Benzer şekilde gelişmekte olan ülkelerdeki çiçekçilik, giyim ve meyve-sebze üretimi gibi kısa zincirler de yukarıda betimlenen yapıya örnek olarak gösterilebilir. Keane, ss. 786 ve 787.

⁵⁵¹ Talbot, Information, s. 220.

gibi üretim aşamalarının payı artmıştır. Öte yandan sermayenin yoğunlaşması devam ederken, günümüzde dünyadaki toplam yeşil kahve ticaretinin yüzde 30'u kahve ticareti yapan iki temel işletmenin eline geçmiştir. En büyük beş kahve kavurucusu işletme ise, dünya kahve piyasasının yüzde 50'ni kontrol etmektedir⁵⁵².

Mali genişleme ve serbestleşme süreci, kurumsal yatırımcılar ve fonların, dünyanın iki temel kahve borsasının yer aldığı New York (arabica türü kahve) ve Londra (robusta türü kahve) borsalarına, kahveye dayalı türev ve vadeli yatırım araçlarına yönelen spekülasyon işlemlerini artırmıştır. Kahve örneğindeki gibi, pek çok mali kurum bir anda fiziksel mal ticaretine eklenmiştir⁵⁵³. Bu bakımdan fiyat değişiklikleri ve getiri fırsatları fiziksel mallara dayalı fonlar arasındaki geçişkenliğe bağlı kılınırken, bir yandan da mali varlıkların ticareti tabandaki fiziksel mal ticareti kadar önem kazanmıştır. Fiziksel mal ticareti yapanlar ve üretim sürecini kontrol eden egemen işletmeler, spekülasyon işlem yapan kurumsal yatırımcıların davranışlarını izleyerek, fiyatların belirlenmesinde mali piyasayı öncelikli kılmıştır⁵⁵⁴. Dolayısıyla, mali yatırımcılar ile mali alanda da işlem yapan gerçek sektördeki egemen işletmelerin getiri oranları kahve üreticilerinin gelir payını belirlemektedir. Bu bakımdan, mali varlıkların birikimi hızlanırken, üretim sürecindeki sermaye birikimi hem azalmış⁵⁵⁵, hem de mali hareketlere bağlı olarak istikrarsızlaşmıştır^{556, 557}.

⁵⁵² Steven Topik, "Historicizing Commodity Chains: Five Hundred Years of the Global Coffee-Commodity Chain", **Frontiers of Commodity Chain Research**, (ed. by Jennifer Bair), Stanford University Press, Stanford, 2009, s. 59 ve Newman, ss. 543 ve devamı.

⁵⁵³ Bkz. Machiko Nissanke, "Commodity Market Linkages in the Global Financial Crisis: Excess Volatility and Development Impacts", **The Journal of Development Studies**, Cilt: 48, Sayı: 6, 2012, s. 737.

⁵⁵⁴ Kapitalizmin büyük krizleri, değer ölçümünde bir kesinti ve istikrarsızlık olarak da ele alınmakta, bu bağlamda yeni bir yöntem arayışı söz konusu olmaktadır. Buna göre, aşırı birikim ve kar oranlarının yol açtığı krize yeni liberal çözümün, türevler üzerinden riskin ölçülmesi ve değer belirlenmesi olduğu yazında belirtilmektedir. Ancak 2008 krizinde görüldüğü gibi bu çözüm başarıya ulaşmamış, için çelişkileri gidermemiştir. Bkz. McNally, s. 71

⁵⁵⁵ Bu eğilimin merkez kapitalist ülkelerdeki işleyişi için bkz. Lapavistas, Powel, ss. 365 ve devamı.

⁵⁵⁶ Talbot, Information, s. 226 ve Newman, ss. 549 ve devamı.

⁵⁵⁷ Egemen işletmelerin sahip oldukları piyasa bilgisi ve üstünlüğüne dayalı olarak uyguladıkları yönetim yöntemlerinin, hammadde fiyatlarını düşürmesi ve üreticilerin birikim kararlarını azaltmasına ilişkin olarak bkz. Abdoul Murekezi, Songqing Jin, Scott Loveridge, "Do Organisational Forms of the Coffee Supply Chain Matter in Poverty Reduction?", **Development in Practice**, Cilt: 22, Sayı: 7, 2012, ss. 965 ve 968.

Küresel katma değer zincirinde mal ticaretinin tek gerekçesi, sabit maliyetler ile işgücü maliyetlerini⁵⁵⁸, egemen işletme ve tüketiciler üzerinden kaldırarak, zincirin diğer aktörlerine yüklemektir. Malileşme üretim aşamasının esnek olmasını gerektirirken, işletmeler de bu gereksinimi karşılamak için sürekli olarak dış kaynak kullanımı ve yeniden örgütlenme stratejilerini uygulamak zorunda kalmıştır. Gerçekten sermaye birikimini belirleyen koşullar artık mali yatırımların kurallarınca belirlenmektedir. Gerçek bir yatırımın getirisi, mali alanın serbestleştirilmesiyle artan kısa dönemli mali getirilerle kıyaslandığı için, gerçek ekonominin işleyişi kısa dönemli fırsatlar tarafından sınırlandırılmaktadır. Bu yapının varlığı, merkez kapitalist ülkelerdeki, sermaye birikiminin düşük düzeyini ve yavaşlayan büyümeyi açıklamaktadır. Mali piyasadaki aktörlerin kısa vadeli ve dalgalı yatırım davranışları üzerinden belirlediği gerçek sektör kar oranları, işletmelerin dalgalı piyasa gereksinimleri doğrultusunda üretim boyutu ve işgücünde esnekliği artırdığı görülmektedir. Kuşkusuz bu durum katma değerın nasıl yaratıldığını belirlediği kadar, mali piyasaların öncelikli olduğu serbest ticaret ortamında örgütlü işgücünün gücünü de kırarak katma değerın bölüşümünü merkezde yoğunlaşan sermaye lehine dönüştürmektedir. Bu bağlamda, mali piyasaların uluslararasılaşmasının sonucu olarak bu yeni kurumsal düzenleme biçimi, belirgin bir hiyerarşi tarafından şekillendirilmektedir⁵⁵⁹. Bu sayede egemen işletme arbitraj gelirini artırmaktadır. Öte yandan, mal ticaretinin malileşmesinin egemen işletme lehine dört temel etkisi bulunmaktadır. İlk olarak, malileşme mal piyasasında büyük bir dalgalanmaya, dolayısıyla istikrarsızlığa yol açmaktadır. İkinci olarak, birincil malların görece azlığından bağımsız olarak fiyat eğilimlerinde büyük değişimlere yol açmaktadır. Üçüncüsü, mal fiyatı riskine karşı menkul kıymeleştirme daha karmaşık ve pahalı hale gelmektedir. Risk arttıkça takas kurumları riski karşılamak için daha yüksek ödemeler almaktadır. Dördüncü ve son olarak ise, ticaretin karmaşıklaşan bu yapısı karşısında, fiyat dalgalamaları ve artan işlem maliyetleri, gelişmekte olan ülkelerdeki

⁵⁵⁸ Malileşmeyle birlikte, işletme başarısının ölçümünde, satışlara göre getiri oranı değil, ancak kullanılan sermayeye göre getiri oranı önem kazanmıştır. Bu konuda başarı sağlayan işletmeler, yatırımcıların daha cazip bulması nedeniyle, borsada hisse fiyatlarını da artırabilmektedir. Bu bakımdan işletmelerin kullanılan sermaye ile işgücü maliyeti için yapılan harcamaları azaltma çabaları, sürecin doğal sonucudur. Bkz. Froud, Haslam, Johal, Williams, ss. 19 vd 21.

⁵⁵⁹ Jürgen KADTLER; Hans Joachim SPERLING; "After Globalisation and Financialisation: Logic of Bargaining in the German Automotive Industry," *Competition and Change*. Cilt: 6, Sayı:2, 2002, s. 152,153 ve 154.

küçük, finansman zorluğu yaşayan, piyasaya ilişkin tam bilgidен ve yönlendirme gücünden yoksun işletmeler için fiyatı güvenceye almalarını zorlaştırmaktadır. Öte yandan, başta çeşitli isimler altındaki fonlar olmak üzere mali yatırımcılar, daha kısa dönemli yatırımlar yaptıkları ve yüksek getiri peşinde olduğu için spekülâtif fiyat artışlarından yararlanmaktadır. Bireysel yatırımcılar ya da düşük sermaye sahibi yatırımcılar, fiyat değişimleri karşısında arbitraj getirilerini güvenceye alamadıkları için, bir süre sonra piyasadan çekilerek fiyatın belirlenmesi ve arbitraj getirisini, kurumsal yatırımcılar ile merkezileşen sermayeye bırakmak zorunda kalmaktadır. Ticaretin zincir içinde yapılması ve bu sürecin malileşmesi, fiyat üzerindeki etkileri nedeniyle, gelişmekte olan ülkelerde yaratılan katma değerin gittikçe daha az bir kısmının bu ülkelerde bırakılmasına yol açmaktadır⁵⁶⁰.

Mali alan gerçek sektör işletmelerinin hem getirilerini artırmalarını hem de satışlarını desteklemelerini sağlayan önemli bir araç olmuştur. Gerçekten, mali olmayan işletmeler bir yandan getirilerini artırmak için karmaşık mali anlaşmalar ve mali araçları kullanarak, yeni getiri kanalları yaratırken, diğer yandan da mali alanda bağlı işletmeler kurarak, tüketici kredileri ve sigorta hizmetleriyle satışlarını desteklemiştir⁵⁶¹. Bu bağlamda, gerçek sektör işletmeleri iki temel yol izlemiştir. İlkine göre, gerçek sektör işletmelerinin daha önce kendi bünyelerinde yürüttükleri mali işlemleri, mali alanda ya yeni bir bağlı işletme kurarak ya da bu konularda uzmanlaşmış bir mali işletmeye dışsallaştırmalarıdır. Egemen işletmelerin ticari alacakları ve borçları ile zincir içinde ticareti kolaylaştırmak için tedarikçilere verilen kısa vadeli krediler, bu mali alanda işletmelere aktarılmaktadır. Bir anlamda alacaklarını mali işletmelere satarak bu alacaklara ilişkin riskler ve işlem maliyetlerinden kurtulmaktadırlar. Ancak bu durum gerçek sektör işletmesinin faiz getirilerini düşürmekte ve bilançosunda bir azalmaya yol açarken, mali sektörün büyümesine ve bu alandaki işletmelerin getirilerini gerçek sektöre göre daha da artmasına katkıda bulunmaktadır⁵⁶². İkinci olarak ise, özellikle otomotiv gibi görece uzun değer zincirlerinde, egemen işletmeler mali alanda kurdukları bağlı işletmeler aracılığıyla, kendi ürünlerinin satışlarına finansman sağlamaktadırlar. Kredili satışlar, leasing ve sigortacılık işlemlerinde 1990'lı yıllar boyunca giderek ağırlıklarını

⁵⁶⁰ UN; World Economic Situation and **Prospects** 2011. United Nations, New York, 2011, s. 53 vd.

⁵⁶¹ ORHANGAZI; Financial, 14.

⁵⁶² Krippner, s. 190.

göstermişlerdir. Bu durum üretime ayrılan sermaye payını azaltırken, yine katma değer mali alanda toplanmasına ve işletme bilançoları üzerinde gerçek sektör işletmelerinin getiri oranlarının düşük görünmesine yol açmaktadır⁵⁶³.

Malileşen gerçek sektör işletmelerinin, 2008 krizi sonrasında hem gerçek sektör hem de mali alanda yaşadıkları zorluklar karşısında, hükümetlerin kurtarma paketlerinin sorunu çözmeyeceğini göstermektedir. Gerçekten, işletme getirileri mali alana aktarılırken, hükümetlerin gerçek sektör işletmelerini kurtarması beklenmiş, sonuçta maliyetleri vergi yüküne katlanan ücretli çalışanlar ve işletmelerin yeniden yapılanması sonrasında işten çıkarılanlar üstlenmek zorunda kalmıştır⁵⁶⁴. Bu maliyet, hem kriz sonrası kamu harcamalarının kesilmesi hem de emeklilik fonları ile işletmelerin emeklilik planlarının karşılaştığı mali sorunlarla ağırlaşmıştır. Gerçekten 2008 yılında ABD'deki emeklilik planlarının yüzde 25'i ve İngiltere'dekilerin yüzde 70'i durdurulmuştur. Bu sorun salt emeklilik sigortasıyla sınırlı kalmamakta, işverenlerin tıbbi bakım sağlamalarında da kesintiye gittiği görülmektedir⁵⁶⁵.

Dünya sistemi analizinden başlayarak evrilen küresel katma değer zinciri analizi ve küresel ekonomide varlığını geliştiren zincirler, kapitalist sistemi ne dönüştürmüş ne de başkalaştırmıştır. Gerçekten, teorik olarak küresel katma değer zinciri analizi, küresel üretim ağlarına göre üretimin kavramlaştırılması ve kapitalist ekonomilerin işleyişinin tanınmasından ibarettir. Temelde, kapitalist sistemin küresel ölçekte katmanlaşmış yapılarında ve sosyal oluşumlarında, üretimin, yeniden üretimin ve bunların sosyal ilişkilerinin tek bir şeklinin tüm insanlara dayatılması söz konusudur. Küresel katma değer zinciri mantığının etkin bir şekilde yayılmasındaki temel aktörler yerelden küresele çok taraflı ve karşılıklı çalışan ticari, sanayi ve mali kurumlardır. Bu aktörler, kapitalist sistemin temel kurumlarına dayalı olarak, mallar sermaye çevrimi çevresinde akarken, farklı bir üretim, mübadele ve tüketim ilişkileri bütünü oluşturarak birikim rejimini temellendirmişlerdir. Böylece, ayrı sosyal ve mekansal konumlardan bir zincirde eklemlenen insanların, zincir boyunca yaratılan ve akan katma değer bölüşümünde karşılaştıkları karşılıklı bağımlılık ve elde ettikleri bakışsız pay sosyal ve kültürel değer kavramlarını da etkilemektedir. Öyle

⁵⁶³ Karel Williams, "New Agenda for Auto Research: Financialisation, Monitoring and Present Day Capitalism", *Actes du GERSPISA*, Sayı: 35, 2003, s. 75.

⁵⁶⁴ Bailey, De Ruyter, s. 316.

⁵⁶⁵ Tabb, s. 154.

ki sermaye çevriminin ekonomik örgütlenme biçimi, sınıf ilişkileri bakımından değer kavramlarını da etkilemektedir. Bu durum kapitalist toplumun sınıflı yapısındaki güç ilişkilerini sermaye lehine yenilemektedir⁵⁶⁶. Bir başka deyişle, küresel değer zinciri analizlerinde sınıf ilişkileri göz ardı edilirken, sınıflı toplumsal yapıda eşitlik ve sosyal adalet hedefi de bulunmamaktadır. Bu bakımdan sınıf ilişkilerinin yerel, ulusal ve küresel düzeylerde ekonomik ve sosyal gelişime etkileri yok sayılmaktadır⁵⁶⁷.

C. Birikimin Küresel Dağılımı

1970’li yılların başından itibaren, merkez kapitalist ülkelerdeki işletmelerin, gelişmekte olan ülkelerin rekabeti ve düşen kar oranları karşısında belirgin bir şekilde birikimden kaçındıkları görülmektedir⁵⁶⁸. Egemen işletmelerin birikimden sıyrılma stratejisinin bir yanı, gerçek sektör işletmelerinin malileşmesi olarak gözlenmektedir. Gerçek sektördeki egemen işletmelerin, getirilerini artırma amacıyla, mali varlıklara ve işlemlere yönelmesi, gerçek varlıklara yatırım üzerinde dışlama (crowding out) etkisi yaratarak, sermaye birikim sürecinden sıyrılmalarını desteklemiştir⁵⁶⁹. En yalın örneğiyle, merkez kapitalist ülkelerdeki gerçek sektör işletmelerinin, malileşmelerinde önemli göstergelerden biri olan kar payı ödemelerinde yüzde 1 oranındaki artış, yatırım düzeyinde yüzde 0,12 oranında bir azalışa yol açmaktadır. Ayrıca, kapasite kullanım oranında yüzde 1’lik bir artış sağlanması Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu’nda (GSSO) yüzde 1,24’lük bir artışa dönüşmektedir. Bu kapasite artışının gerçekleşmesi için, yatırımların karlılığında bir gelişim sağlanmalıdır. Ancak günümüzde merkez ülkelerdeki işletmelerin gelirlerinin artışında kar dışındaki mali getiriler giderek ağırlık kazanmaktadır⁵⁷⁰. Sermaye birikiminden sıyrılma stratejisinin diğer yanı ise, egemen işletmelerin küresel katma değer zincirleri üzerinden gerçekleşmiştir. Egemen işletmeler çekirdek faaliyetleri ellerinde tutarak, başta işgücü maliyetleri olmak üzere, diğer işlevleri

⁵⁶⁶ Hudson, ss. 5 ve 7.

⁵⁶⁷ Selwyn, s. 210.

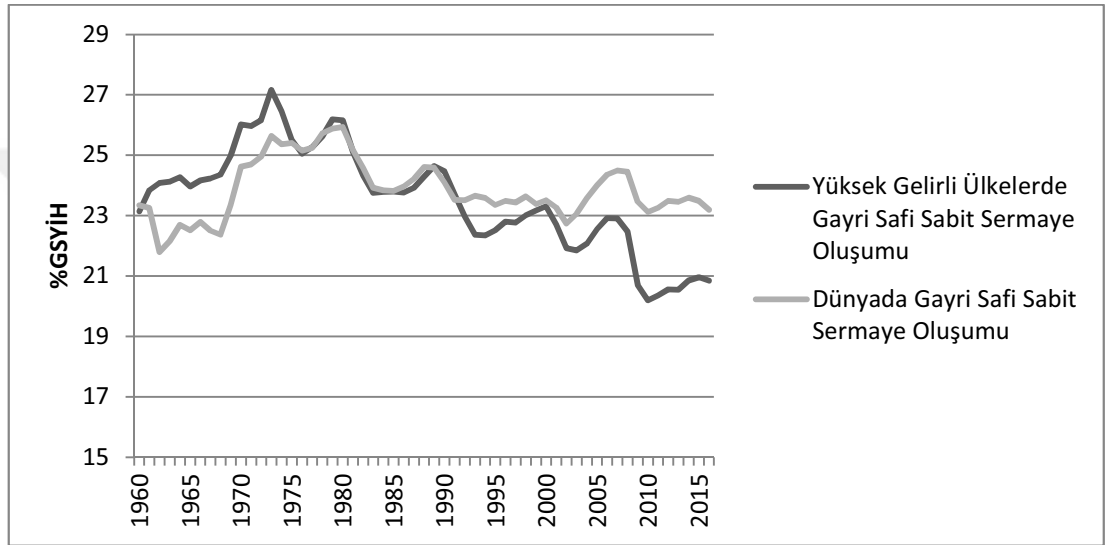
⁵⁶⁸ Brian Grogan, From Accumulation to Dis-accumulation, **Paper Presented at the Annual Conference of The Association for Heterodox Economics**, Nottingham, 2011, s. 9

⁵⁶⁹ Mazen Labban, “Against Shareholder Value: Accumulation in the Oil Industry and the Biopolitics of Labour under Finance”, **Antipode**, Cilt: 46, Sayı: 2, 2014, s. 482.

⁵⁷⁰ ILO, Report 2011, s. 42.

üretim maliyetleri daha düşük ülkelere dışsallaştırmışlardır. Bu birikimden kaçınma eğilimi sayesinde, hem yüksek işgücü maliyetlerinden hem de sabit sermaye bulundurmanın doğrudan ve fırsat maliyetlerinden kurtulmuşlardır. Bu sayede yükseltelen gelir, hem üretim sürecini kontrol altında tutan çekirdek faaliyetlerde rekabet üstünlüğünü pekiştirmiş hem de mali varlıklara yatırımı hızlandırmıştır⁵⁷¹.

Grafik 2: Dünyada ve Yüksek Gelirli Ülkelerde Sermaye Birikiminin Azalışı

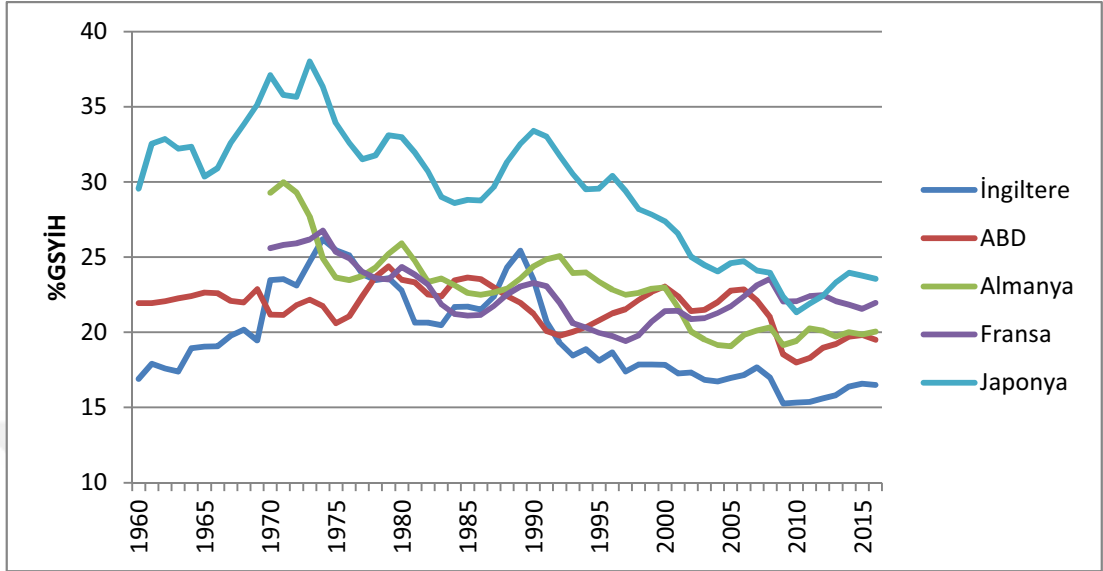

Kaynak: World Bank, World Development Indicators Online Database, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (13.04.2018)

Grafik 1 ve 2’de seçilmiş, yüksek gelirli gelişmiş ülkelerdeki sermaye birikiminde gözlenen azalma eğilimi, GSYİH’a oranla GSSSO’nun artış oranları üzerinden gösterilmektedir. 1970’li yılların başlarına kadar artma eğilimindeki sermaye birikimi, daha sonra sürekli olarak azalmıştır. Grafik 1’de gözlenen diğer bir temel eğilim ise, dünyada ve yüksek gelirli ülkelerde sermaye birikiminin bakışımı olarak azalmakta olduğudur.

⁵⁷¹ Timothy J. Sturgeon, Olga Memedovic, Mapping Global Value Chains: Intermediate Goods Trade and Structural Change in the World Economy, **Working Paper Sayı: 05/2010**, Development Policy and Strategic Research Branch, United Nations Industrial Development Organization, Vienna, 2011, s. 4.

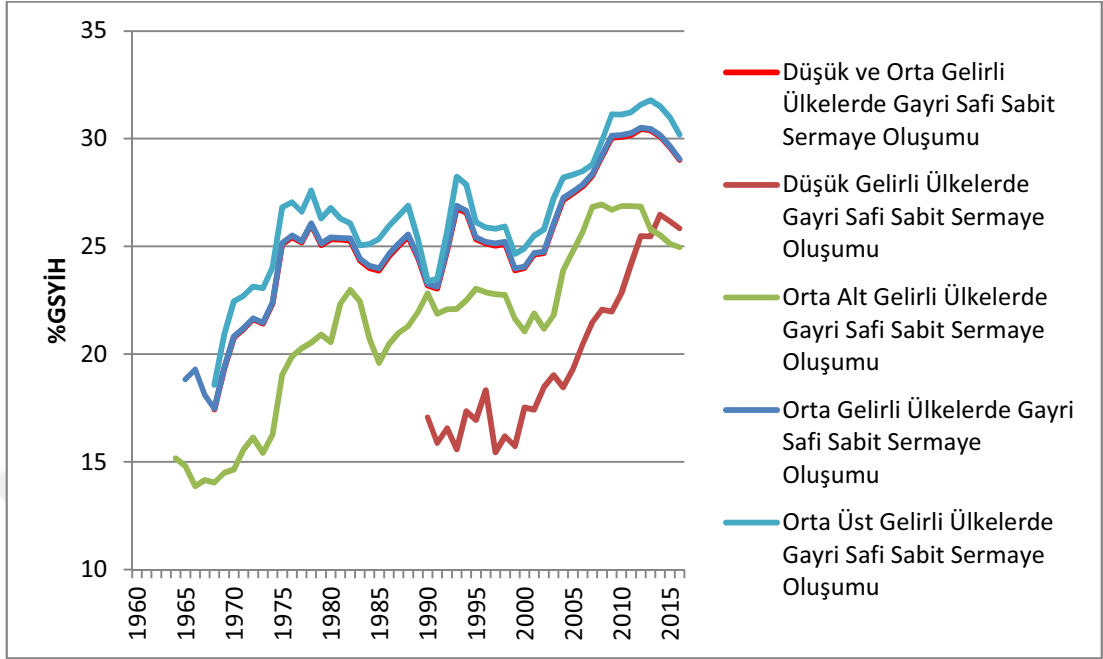
Grafik 3: Seçilmiş Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Birikiminin Azalışı (GSYİH'nın Yüzdesi Olarak GSSO)

Kaynak: World Bank, World Development Indicators Online Database, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (13.04.2018)

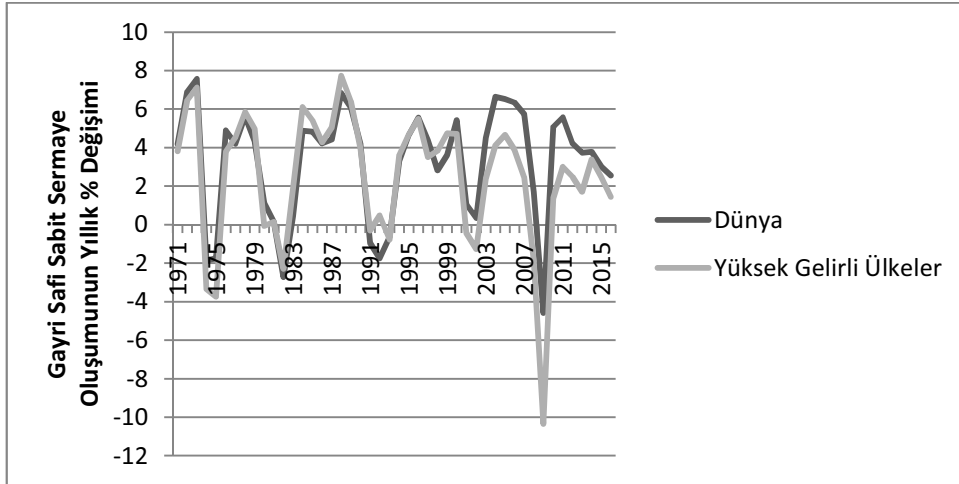
Grafik 3'te ise, dünya ve yüksek gelirli ülke grubunun tersine, diğer tüm gelir gruplarında sermaye birikiminin arttığı gözlenmektedir. Fordist dönem boyunca istikrarlı bir artış gösteren sermaye birikimi, 1970'lerdeki petrol krizleriyle birlikte orta ve orta-üst gelir grubu ülkeleri için bir azalma eğilimine dönüşmüştür. Küresel ekonomide mali ve ticari serbestinin sağlandığı 1990'ların başından itibaren, orta-alt ve düşük gelirli ülkelerin orta ve orta-üst ülkelere yakınsayarak, sermaye birikiminin yüksek gelir grubu dışındaki tüm gelir gruplarındaki ülkelere sürekli olarak artma eğiliminde olduğu gözlenmektedir.

Grafik 4: Sermaye Birikiminin Arttığı Ülke Grupları

Kaynak: World Bank, World Development Indicators Online Database, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (13.04.2018)

Grafik 5: Dünyada ve Yüksek Gelirli Ülkelerde GSSSO'nun Yıllık Yüzde Artışı

Kaynak: World Bank, World Development Indicators Online Database, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (13.04.2018)

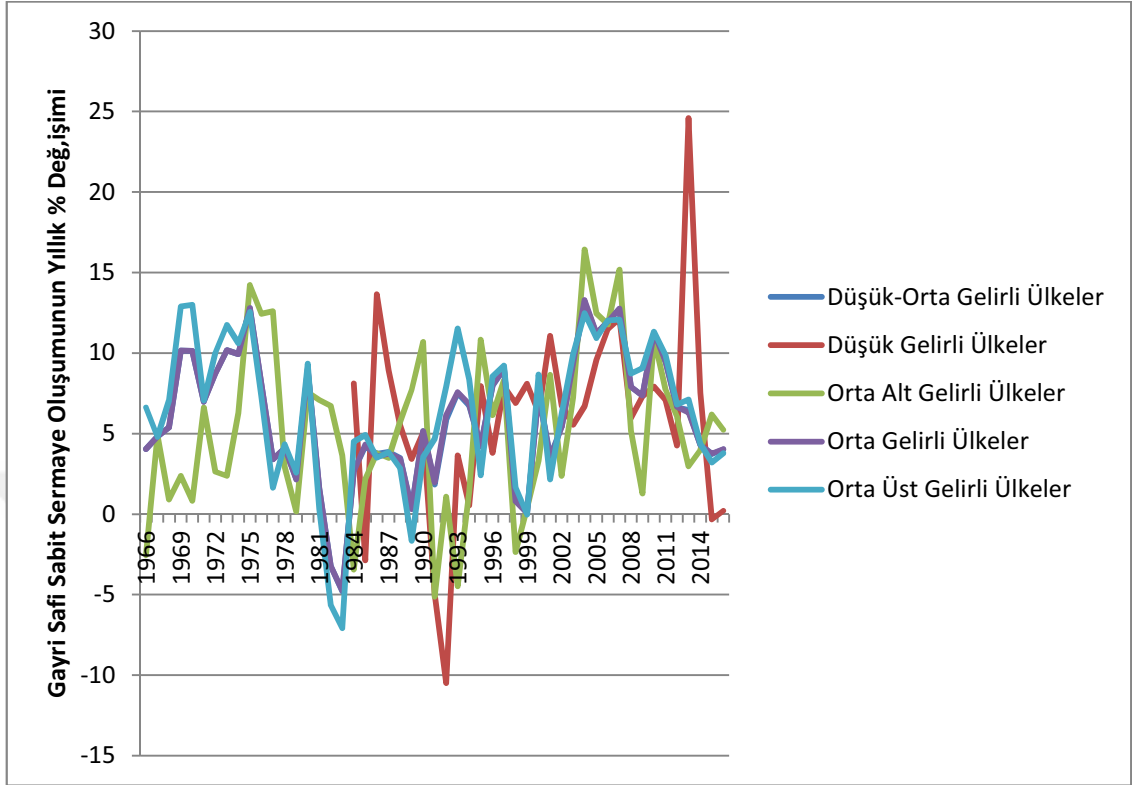
Önceki grafiklerde, merkez kapitalist ülkelerin sermaye birikiminden sıyrılırken, çevre ülkelerinin sermaye birikimini arttırdığı gözlenmektedir. Grafik 4 ve 5 ise, birikim sürecinin iki tarafı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. GSSSO'nun yıllık yüzdelik artışları, sermaye birikimini milli gelire göre oransal artışından bağımsız bir şekilde, ekonomik çevrimler karşısındaki sermaye birikimini gözlememizi sağlamaktadır. Gerçekten Grafik 1 ve 4'te görüldüğü üzere, yüksek gelirli ülkelerde sermaye birikimi eğilimi dünyanınkini yönlendirmektedir. Azalma eğilimindeki sermaye birikiminde dikkat çeken unsur, 1990'lı yılların başlarından itibaren, yüksek gelirli ülkelerin birikim oranları, öncesinin aksine, dünya birikim oranının altına inmiştir. Grafik 3'te gözlenen çevre ülkelerinin sermaye birikiminin artışı, dünyanın birikim oranının azalma eğilimini değiştiremese de, merkez kapitalist ülkelerin birikim oranının üstüne çıkmasını sağlamıştır.

Grafik 4 merkez kapitalist ülkelerin, dünyadaki sermaye birikiminin eğilimi belirlediğini, Grafik 5 ile birlikte incelendiğinde diğer gelir gruplarındaki sermaye birikimini yönlendirdiğini göstermektedir. Gerçekten 1970'li yılların başına kadar tüm ülke gruplarında sermaye birikiminin yıllık artış oranında da göreceli bir istikrar gözlenirken, 1970'lerin başında petrol krizlerine denk gelen dönemle birlikte, merkez kapitalist ülkelerdeki krizler birkaç yıllık aralıklarla çevre ülkelerde de sermaye birikim oranlarında büyük düşüslere neden olmuştur. Benzer şekilde Grafik 4 ve 5'de merkez ülkelerde 1980'lerin ve 1990'ların başlarında yaşanan durgunluk dönemleri, 2001 yılında internet ve yeni teknolojiler bağlamında yaratılan varlık fiyatlarındaki aşırı değerlemenin yarattığı kriz ve son olarak 2007 yılında başlayan mali krizin birkaç yıllık gecikmelerle çevre ülkelere aktarıldığı görülmektedir.

1990'lı yıllar boyunca ise, merkezdeki işletmelerin Asya Krizleri süresince de devam eden ve krizler sayesinde başarılan yeniden yapılanama süreçlerinin yarattığı istikrarsızlık çevre ülkelerin yıllık sermaye birikimi artış oranlarında gözlenmektedir. Egemen işletmeler, işgücü ve sabit sermaye kullanımını azaltarak, ekonomik çevrimler karşısında esneklik ve üstünlük sağlarken, bu başarılarının maliyetlerini çevre ekonomilere dışsallaştırmıştır⁵⁷².

⁵⁷² Sturgeon, Memedovic, s. 4.

Grafik 6: Düşük ve Orta Gelirli Ülkelerde GSSSO'nun Yıllık Yüzde Artışı

Kaynak: World Bank, World Development Indicators Online Database, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (13.04.2018)

Son 30 yıldır, egemen işletmelerin kontrolünde küresel katma değer zincirleri boyunca, küresel ölçekte katma değer yaratılması ve sermaye birikiminin sağlanması, bu işletmelerin büyük ölçüde refahı biriktirmelerine imkan tanımıştır. Gerçekten, merkez kapitalist ülkelerde yerleşik 1318 egemen işletme, KKDZ'leri üzerinden küresel gelirin yüzde 60'ından fazlasını elde etmektedir. 147 işletme ise bu ağdaki refahın yüzde 40'ını kontrol etmektedir. Gerçek sektördeki bu işleyişe benzer şekilde, mali alandaki işletmelerin de yaratılan katma değer üzerindeki egemenliği artmaktadır. Örneğin, 2010 yılında ABD'deki 6 banka (Bank of America, JP Morgan Chase, Citigroup, Wells Fargo, Goldman Sachs and Morgan Stanley) ABD'nin GSYİH'nın yüzde 60'ını kontrol etmektedir⁵⁷³. Dünya ticaretinin yüzde 80'ini egemen işletmelerin yönetimindeki KKDZ'leri üzerinden gerçekleştirmektedir. 2012 yılında

⁵⁷³ Roberto De Vogli, "Inequality and the Environmental Crisis: Time to Dethrone Global Neoliberalism", *Journal for a Progressive Economy*, Sayı: 2, 2014, s. 64.

egemen işletmelerin yabancı bağlı işletmelerinde 72 milyon çalışanıyla, 6,6 trilyon dolar küresel katma değer yaratarak küresel gelirin yüzde 2,3 artışına katkıda bulunmuşlardır⁵⁷⁴. Uluslararası ticaret verileri üzerinden yapılan çalışmalar, KKDZ'lerinin küresel ekonomideki bu ağırlığını doğruladığı gibi, egemen işletmelerin kontrolünde zincir boyunca gerçekleşen birikim sürecinde, merkez ülkelerin ara mal ticareti üzerinden riskleri çevre ülkelere aktardığını göstermektedir. Küresel ölçekte, 1970'li yılların başından itibaren, nihai ve sermaye malı ithalatı istikrarlı ve sürekli olarak artarken, ara mal ithalatı ikisinin toplamının üzerinde sürekli ancak istikrarsız bir artış göstermektedir. Merkezdeki egemen işletmeler, yukarıda da sayılan, her kriz sonrasında işletmeleri yeniden yapılandırarak deniz aşırı dış kaynak kullanımını artırmışlardır. Bu nedenle, her kriz sonrasında, zincirler yeniden yapılanıp daha uygun taşeronlar ağa eklenirken, küresel ara mal ithalatında bu istikrarsızlık gözlenmiştir⁵⁷⁵.

Grafik 5'de çevre ülkelerinin sermaye birikiminde sürekli bir artışa rağmen, krizlerle birlikte derinleşen, ancak yıllar itibariyle de istikrarsız süregelen yapının diğer bir gerekçesi egemen işletmelerin yatırımdan yoksunlaştırma stratejileridir. Yatırımdan yoksunlaştırma, egemen işletmenin ülke dışındaki varlık stoğundan sermayenin çekilmesi veya azaltılmasını içeren yatırımsızlaştırma sürecidir. Üç temel gerekçesi bulunmaktadır. İlk gerekçe, yatırımdan yoksunlaştırma, egemen işletmelerin küresel katma değer zincirlerini yeniden biçimlendirmesi veya verimliliği artırmak için yeniden örgütlemelerini içeren yeniden yapılandırma ya da küçülmelerine yola açan küresel veya bölgesel stratejilerdir. İkinci gerekçe, öz sermayesiz yatırım biçimleri gibi araçlarla doğrudan üretimden ayrılarak piyasa üzerindeki konumlarını yenilemektir. Üçüncü ve son olarak ise, yabancı bağlı işletmelerin verim ve/veya üretim kalitesinin düşüklüğünden dolayı bağları koparmaktır. Egemen işletmelerin zincirlerini yeniden yapılandırma ve stratejik değişiklikleri uygulamaları sırasında, üretim aşamalarından sıyrılmaları ya da bu aşamaları kaldırmaları, satmaları veya başka bir ülkeye taşınmaları bu süreci başlatır. Yatırımdan yoksunlaştırmanın üç yolu bulunmaktadır. İlki, varlıkların yerel işletmelere ya da diğer bir ülkedeki işletmelere satılmasıdır. İkincisi, tesislerin tamamen kapatılmasıyla sabit sermayenin likidite edilmesidir. Üçüncü yol ise, üretim

⁵⁷⁴ UNCTAD, Report 2013, s. 134.

⁵⁷⁵ Sturgeon, Memedovic, s. 9.

yerinin tekrar ya egemen işletmenin yerleşik olduğu ülkeye ya da başka bir ülkeye taşınmasıdır. Egemen işletmelerin yatırımdan yoksunlaştırma stratejisinden temel beklentisi, üretim süreçlerini daha düşük maliyetli bölgelere yerleştirerek, üretim aşamaları üzerindeki egemenliğini pekiştirerek zincir içi rekabet gücünü yükseltmektir. Küresel ekonomiye eklenmenin ve kalkınmanın tek yolunun işletmelerin bir küresel katma değer zincirine dahil olması gerektiği görüşünün dayatıldığı çevre ülkelerinde, hükümetler yatırımdan yoksunlaştırma stratejilerin kurtulmak ya da bu strateji sonucu diğer ülkelerden yer değiştiren yatırımları çekmek için, egemen işletmelerin istemleri doğrultusunda kalkınma hedeflerini yenilemekte ve tamamlayıcı hizmetlerle maliyet üstünlüğü sunmaktadırlar. Ancak, çevre ekonomilerinin kalkınmada egemen işletmelerin stratejilerine bağımlı olmaları, Grafik 5’de görüldüğü gibi, sermaye birikiminin yıllık artışlarında büyük istikrarsızlıkları da beraberinden getirmektedir⁵⁷⁶.

Bir yanı malileşmeye, diğer yanı ise egemen işletmelerin KKDZ’leri üzerinden belirlediği işletme yapısına dayanan post-Fordist birikim rejimi, 1980’lerin başından itibaren kurumsal olarak yerleşmeye başlamıştır. Ancak, mal ve sermaye piyasalarındaki serbestleşmeye dayalı bu yapı, DB’na göre 1980-2000 arasında 117 sistematik bankacılık krizine yol açmıştır. Birikim rejiminin bu riskli yapısı, hükümetlerin ekonomi politikalarıyla da desteklenerek, genişleme dönemlerinde sermaye lehine işlerken, krizlerle kayıplar sosyalleştirilmiştir. Merkez ülkelerde iflastan kurtarma politikalarıyla, bireysel ve kurumsal yatırımcılar genişleme dönemlerindeki kazançlarının kriz dönemlerindeki kayıplarını geçeceği konusunda garanti almışlardır. Bu sayede birikim rejiminin kurumsal yapısı toplumsal yapıda yer bulmuştur⁵⁷⁷. Ekonomik çevrimlerin bu işleyişi ile politik gücün sermayeden yana olan tutumu, salt mali alan bakımından değil, KKDZ’nin örgütlenmesi bakımından da anlam kazanmaktadır. Gerçekten, küresel ekonominin devrevi hareketleri sırasında uygulanan politikalar sayesinde, egemen işletmeler işlem ve işgücü maliyetlerini düşürmek için coğrafi ve örgütsel yapılanmayla zincirlerini yenilerler. Burada çelişkili olan unsur, işlem maliyetlerinin azaltılması dikey

⁵⁷⁶ UNCTAD, Report 2013, ss. 26 ve devamı.

⁵⁷⁷ James Crotty, Structural Causes of the Global Financial Crises: A Critical Assessment of ‘New Financial Architecture’, **Working Paper Series Sayı: 180**, Political Economy Research Institution, University of Massachusetts, Amherst, 2008, s. 10.

bütünleşme ve zincir halkalarının coğrafi olarak yakınlaştırılmasıyla sağlanırken, işgücü maliyetlerinin azaltılması taşeronlaştırma ve zincir halkalarının coğrafi yayılımı sayesinde gerçekleştirilebilmektedir. Bu bakımdan küresel ekonominin genişleme dönemleri işlem maliyetlerini azaltmak için fırsat sunarken, kriz dönemleriyle birlikte işgücü maliyetlerini azaltmak için uygun bir ortam sağlanmaktadır. Bu sayede egemen işletmeler salt sermaye birikiminin maliyetlerini dışsallaştırmakla kalmazlar, aynı zamanda hem genişleme hem de kriz dönemlerinde zincirlerini yeniden örgütlenme fırsatıyla birlikte sermaye birikiminin istikrarsızlığını da dışsallaştırırlar⁵⁷⁸.

Sermaye birikiminin maliyetlerinin zincir boyunca merkezden çevre ülkelere aktarılması, zincirin yönetişiminin yapısı sayesinde gerçekleşmektedir. En yalın haliyle bir KKDZ'i nihai ürünün tamamlanmış olan emek ve üretim süreçlerinin bir ağıdır⁵⁷⁹. Ancak bu ağda, mallar zincir boyunca üretimin yapıldığı uçtan tüketimin yapıldığı uca, para ise aksi yönde akar. Zincir katmanları arasında yönetişimi sağlayan aktör olan egemen işletme ise, mal ve para akışını kendi çıkarları doğrultusunda gerçekleşmesi için kuralları koymaktadır. Öte yandan diğer aktörlerde zincirde yaratılan toplam katma değerdeki paylarını artırmaya çalışmaktadır. Ancak bu nedenle, egemen işletmeler, zinciri coğrafi olarak ve aktörler bakımından yeniledikleri gibi, zincirde güç ve katma değer paylarında zaman içinde değişimler de görülebilmektedir⁵⁸⁰. Zincirde gözlenebilen bu değişimler, egemen işletme tarafından belirlenmektedir. Gerçekten KKDZ yönetişimi, esas itibariyle, egemen işletmenin neyin, nasıl ve ne kadar üretileceğini, dolayısıyla da toplam katma değer nasıl bölüşüleceğini, eşgüdümleme gücünden kaynaklanan, zincir boyunca var olan güç bakışsızlığını yansıtmaktadır⁵⁸¹. Bu bakımdan, zincir yöneticisi olan egemen işletme, zincir boyunca var olan diğer sermaye grupları üzerinde başat bir konuma sahip olarak, sermaye birikim sürecinin öznesi konumundadır. Böylece egemen

⁵⁷⁸ Bair, *Analysing*, s. 348.

⁵⁷⁹ Naeyoung Lee, Jeffrey Cason, "Automobile Commodity Chains in the NICs: A Comparison of South Korea, Mexico and Brazil", **Commodity Chains and Global Capitalism**, (ed. by Gary Gereffi, Miguel Korzeniewicz), Greenwood Press, Westport, 1994, s. 227.

⁵⁸⁰ John M. Talbot, "The Comparative Advantage of Tropical Commodity Chain Analysis", **Frontiers of Commodity Chain Research**, (ed. by Jennifer Bair), Stanford University Press, Stanford, 2009, (Comparative), s. 103.

⁵⁸¹ Gülden Özatağan, "Dynamics of Value Chain Governance: Increasing Supplier Competence and Changing Power Relations in the Periphery of Automotive Production – Evidence from Bursa, Turkey", **European Planning Studies**, Cilt: 19, Sayı: 1, 2011, s. 80.

işletme sermaye birikiminin maliyetlerini üstlenmeden, getirisi üzerinde belirleyici olmaktadır⁵⁸².

Egemen işletmeler, marka, yönetim becerileri, yenilik kapasitesi ve dağıtım ağları gibi soyut varlıklara yatırımlarını artırırken, üretim kapasitesi üzerindeki mülkiyetlerini azaltmaktadır. Bununla birlikte, üretim süreci küresel ölçeğe taşınırken, zincir üzerinden gerçekleşen birikimin farklı coğrafyalarında belirleyicilikleri pekişmektedir. Bu sayede hem üretim hem de katma değer bölüşümüne egemendirler⁵⁸³. Geçmişte, rekabet ve geliri artırmak sermaye birikiminin üzerinden gerçekleştirilmekteydi. Ancak, üretim süreci üzerinde kontrol ve eşgüdümün farklı yolları üzerinden katma değer payı artırılabiliniyorken, üretim araçlarının mülkiyetine yatırım yapıp maliyetlerine katlanmak gereksizdir. Gerçekten, egemen işletmeler de çevre ülkelerdeki başka işletmelerin varlıklarının mülkiyetine sahip olmadan onları kontrol etme yeterliliğine erişerek, hem rekabeti hem de gelir akışlarını düzenlemektedirler. Çekirdek yeteneklerine odaklanan egemen işletmeler dış kaynak kullanımını artırarak, neyin, ne kadar, ne zaman ve nasıl üreteceklerini belirleyerek küresel ölçekte pek çok ülkedeki işletmenin üretim araçları üzerinde doğrudan söz sahibi olabilmektedir. Egemen işletmelerin rekabet üstünlüğünü sürdürmek için 3-5 yıllık dönemlerde üretim ağını yenilemesi, çevre ülkelerindeki sermaye birikimi eğiliminde sürekli bir artış ve dalgalanmalara yol açmaktadır⁵⁸⁴. Öte yandan, tekstil gibi kısa katma değer zinciri olan ve moda dayalı sektörlerde, egemen işletmeler dış kaynak kullanımına giderek hem büyük bir esneklik kazanmakta hem de değişen ürün ve üretim sürecine bağlı olarak makine ve teçhizata harcama yaparak sermaye birikimini artırmak zorunda kalmamaktadır. Oysa çevre ekonomilerindeki işletmeler, zincirde kalabilmek için, hem sürekli olarak sermaye birikimine yönelik harcama yapmaktadırlar, hem de merkez ülkeleri ya da daha üst katma değer aşamasındaki zincir halkalarından yüksek katma değerli üretim aşamaları ithal etmek zorundadırlar. Bu durum katma değer payını şekillendirilmesinden öte, egemen işletme tarafından diğer işletmelerin katma değer paylarını nereye ve nasıl harcaması gerektiğini belirlemesine yol açmaktadır.

⁵⁸² Starosta, Outsourcing, s. 555.

⁵⁸³ Buckley, s. 136.

⁵⁸⁴ Pilkington, s. 254.

Böylece, egemen işletme zincirdeki rekabet üstünlüğünü sağlamaktadır⁵⁸⁵. Bu yapı salt çevre ülkelerin verilerinde değil, aynı zamanda merkez ülkelerin verilerinde de görülmektedir. Gerçekten, sermaye birikim eğilimi ayrıştırıldığında, çevrede imalata yönelik makine, teçhizat ve bina yatırım harcamaları artarken, merkezde bu yatırım harcamaları azalmakla birlikte, üretim sürecini kontrol eden ve destekleyen hizmetlere yönelik olarak bilgi işleme yönelik ekipman ve yazılım yatırım harcamaları artmaktadır⁵⁸⁶.

Tek bir zincir ve bu zincire eklenmiş tek bir işletme başarısı arandığında, çeşitli örneklerle bu beklenti karşılanabilmektedir. Ancak, ulusal kalkınma ve refah amaçlarının KKDZ'lerine eklenmeyi zorunlu kıldığı görüşü, bu zincirlerde yükselerek işletmelerin ve çevre ülkelerinin katma değer paylarını artırabilecekleri varsayımına dayanmaktadır. Mikro ölçekteki kısa dönemli ve sayılı örnekler göz önüne alınarak, ulusal kalkınmanın zincirlere eklenme ve yükselmeye eş kılınması, beraberinde ikilemleri de getirmektedir. KKDZ bağlamında getirilerin bölüşülmesindeki istikrar, egemen işletmelerin küresel işbölümünde içerik ve coğrafi dağılımı değiştirebilme yetisinden dolayı güvencesiz ve çevre ekonomilerdeki işletmeler aleyhinedir. Kuşkusuz zincire katılanların rekabetçi konumları ve katma değer paylarını artırabilme umutları, zincire eklenmeye dayalı bir kalkınma stratejisini de çevre ülkelere dayatılmasını kolaylaştırmaktadır. Günümüzde, kalkınma çalışmalarının temelinde KKDZ'lerinde yükselme tartışmalarının yer alması, bunun bir göstergesidir. Ancak makro açıdan, tüm varsayımların temel bir ön kabule dayalı olarak sürdürüldüğü görülmektedir. Bu, küresel ölçekte refahın sürekli olarak eşitsiz dağıldığının kabulüdür. Kuşkusuz bu iki kutuplu küresel hiyerarşik üretim yapısında, bazı yükselmeler ya da düşmeler gözlenirse de asıl olan, küresel ölçekte bir zincir üzerinde gerçekleşen sermaye birikimi biçiminin, katma değer bölüşümünde oldukça istikrarlı süregelen bir eşitsizliğe dayandığıdır⁵⁸⁷.

Merkez ülkelerdeki egemen işletmelerin rekabet üstünlüğü, piyasaya ve üretim sürecine ilişkin bilgiyi kodlayarak zincirin altındaki halkalara üstü örtük olarak aktarma yeteneği sayesinde pekişmektedir⁵⁸⁸. Öte yandan, merkez ülkelerin

⁵⁸⁵ Yang, s. 144.

⁵⁸⁶ Barda Pivetti, ss. 128 ve devamı.

⁵⁸⁷ Brewer, ss. 309,311 ve 312.

⁵⁸⁸ Mark Jenkins, Stephan Tallman, "The Shifting Geography of Competitive Advantage: Clusters, Networks and Firms", **Journal of Economic Geography**, Cilt: 10, Sayı: 4, 2010, s. 602.

hükümetleri de çevre ülkelerdeki işletmeler için, koşullara uygun gümrük vergileri, ihracat kısıtlamaları, kalite kontrol ve raporlama gibi çeşitli zorunluluklar çıkararak, egemen işletmelerin akıcılık engelleri yaratıp rekabeti düzenlemelerine yardımcı olmaktadır⁵⁸⁹. Akıcılık engellerinin en belirgin hali ise, küresel işbölümünün egemen işletmenin istemleri doğrultusunda yaratılmış olmasıdır. Egemen işletmeler, öz sermayesiz yatırım biçimleriyle üretimin düşük katma değerli aşamalarını dışsallaştırırken, aynı zamanda zincirin altındaki işletmelerin katma değer paylarını ve gelir düzeylerini de belirlemektedir. Egemen işletmenin dış kaynak kullanımına gittiği üretim aşaması, ister yüksek gelirli ister düşük gelirli bir ülkede yapılsın toplam katma değerdeki payı aynıdır. Ancak egemen işletme dış kaynak kullanımında, bu üretim aşamasındaki maliyetlerini baskılayabileceği çevre ülkelere yönelir. Böylece, başta işgücü maliyetlerini olmak üzere, baskıladığı maliyetlerle merkeze daha yüksek arbitraj geliri çekebilmektedir⁵⁹⁰.

Günümüzün popüler konularından biri olan orta gelir tuzağı, küresel ekonominin süregelen hiyerarşik eşitsizliğinin istikrarını kabullenmekle birlikte, üretim ve bölüşüm yapısını göz ardı ederek, geçmişin kalkınma teorisi üzerinden bu eşitsizliği açıklamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla çevre ülkelerin sermaye birikimini artırmalarına rağmen bu tuzağı neden aşamadıklarını betimleyememektedir. Küresel işbölümünün gerçekleştiği bir zincirde sermaye birikiminin öznesi merkez ülkelerdeki egemen işletme, yüklenicisi çevre ülkelerdeki taşeron işletmeler olduğu sürece, sermaye birikimini artırmak orta gelir tuzağından çıkmak bir yana, katma değer merkeze toplanmasını destekleyerek tuzağı derinleştirecektir⁵⁹¹.

⁵⁸⁹ Bush, s. 183.

⁵⁹⁰ UNCTAD, Report 2011, s. 154.

⁵⁹¹ Ters görüş için bkz. Jesus Felipe, Arnelyn Abdon, Utsav Kumar, Tracking the Middle-Income Trap: What is it, Who is in it, and Why? **Working Paper Sayı: 715**, Levy Economics Institute, New York, 2012, ss. 33 ve devamı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALİLEŞME SÜRECİNDE

İŞGÜCÜ PİYASASI, BÖLÜŞÜM VE YOKSULLUK

I. İŞGÜCÜ PİYASASI

A. İşsizlik

Bir ülkedeki yoksulluk düzeyi, yaratılan gelir ve bu gelirin nasıl bölüştüğüne göre belirlenir. Bu bakımdan bölüşüm ilişkileri, ülkedeki yoksul sayısını da belirlemektedir. Gelirin yüksek, ancak bölüşümün adaletsiz, dolayısıyla gelirin az sayıda zenginde yoğunlaştığı bir ülkede, yoksul sayısı çok olabilir. Öte yandan, gelirin adil bölüştüğü orta gelirli bir ülkede daha az yoksul görülebilir. Ekonomik büyümeden yoksulların yararlanabilmesi, büyümenin artırdığı gelirin nasıl bölüştüğüne bağlıdır. Bu nedenle, ekonomik ve sosyal politikaların çözümlenmesi ve uygulanması söz konusu olduğunda, gelir dağılımında eşitlik ve adalet düzeyi önem kazanmaktadır⁵⁹². Bu bakımdan, işgücü piyasasının kurumsal yapısı ve işleyişi transferler öncesi yoksulluk oranını belirlerken, sosyal politika uygulamaları ise, yoksulluğu azaltmanın boyutlarını belirlemektedir⁵⁹³.

Geçmiş büyüme ve kalkınma teorilerinde, ekonomik büyümenin başlangıçta gelir eşitsizliğini artıracığı ve sonrasında ise bölüşümün daha eşitlikçi olacağı vurgulanmaktadır. Ancak bu teorik yaklaşımlar yeniden bölüşüm ve istihdam politikalarının etkilerini içermemektedir. Gerçekten, asgari ücret, emeklilik, gelir ve kazanımları artıran toplu sözleşme gibi bölüşümü etkileyen politikalar büyümenin getirdiği kazanımlarda eşitlik ve adaleti sağlamaktadır. Günümüzde, daha iyi çalışma koşulları ve ücret dağılımını sağlamaya yönelik işgücü piyasası kurumlarının etkinliği azaltıldığı ya da bu kurumlar kaldırıldığı için, büyüme ve gelir dağılımı arasında eşitlik ve adalet bağı olduğu söylenemez. Ekonomik büyümeyle eşitsizliğin

⁵⁹² Janine Berg, “Growth Distribution, Employment and Poverty”, **Perspectives on Labour Economics for Development**, (ed. by Sandrine Cazes, Sher Verick), International Labour Organization, Geneva, 2013, s. 41.

⁵⁹³ Henning Lohmann, “Welfare States, Labour Market; Institutions and the Working Poor: A Comparative Analysis of 20 European Countries”, **European Sociological Review**, Vol 25, Sayı: 4, 2009, s. 490.

ve yoksulluğun kendiliğinden ortadan kalkacağını bekleyemeyiz. Politik müdahale zorunludur⁵⁹⁴, bu müdahalesinin biçimi tartışma konusudur. Günümüzde eşitsizliğin arttığı ve hanehalkı kullanılabilir gelirin düştüğü kabul edilmektedir. Ancak, bu sorunların çözümü için 1980 sonrasında yaygın olarak tüm dünyada uygulanan istihdam politikalarının derinleştirilmesi önerilmektedir. Gerçekten, piyasa temelinde ve güvencesizleştirmeyi içeren bu istihdam politikası üç amaca yöneliktir. Bu amaçlar esnekleştirilmenin sürdürülmesi ve sosyal politika ile istihdam politikalarına yapılan harcamaların azaltılmasıdır. Bu görüş büyümenin istihdam yaratacağı varsayımına dayalıdır⁵⁹⁵. Bunun tersine, günümüzde malileşeme nedeniyle azalan birikimin, işgücü piyasalarının 2008 krizi sonrasında düzelmesini engellediği vurgulanmaktadır. Bu bakımdan, istihdamın artırılıp işgücünün gelirden aldığı payın artırılması için yatırımların artırılması gerektiği de savunulmaktadır⁵⁹⁶.

Ekonomik büyüme, istihdam ve yoksulluk arasında döngüsel bir ilişki bulunmaktadır. Bu döngüye göre, ekonomik büyümenin artırdığı kapasite ve verimlilikle birlikte işgücü istemi de artacaktır. İşgücü isteminin artışı yoksullar için yüksek gelirin yanı sıra, sosyal politika uygulamalarının finansmanını kolaylaştıran gelir, vergi ve prim imkanlarının atışını sağlar. Böylece, yatırım ile hem özel hem de kamu harcamalarının artışının ekonominin büyümesini istikrarlı ve yüksek tutacağı beklenmektedir. Ancak böylesi bir çevrim kendiliğinden gerçekleşmediği gibi, hem bu çevrimi engelleyebilecek güçlüklerin kaldırılması hem de çevrimin düzenlenmesi için politika müdahalesi gereklidir. Bu müdahale ekonomi politikalarıyla kısıtlı değildir, çalışanlardan yana sosyal politika uygulamalarının yanı sıra istihdam politikalarını da içerir⁵⁹⁷. Gerçekten, özellikle son küresel mali kriz sonrasında, büyümenin başlı başına sorunları çözen bir unsur olmadığı gibi, sorunları ağırlaştıran bir niteliğe de sahip olabileceği anlaşılmıştır. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler bakımından, makro ekonomi politikalarının öncelikli ve temel hedefinin tam istihdam olması gerektiği anlaşılmaktadır. Tam istihdama yönelik politikalar,

⁵⁹⁴ Berg, s. 45.

⁵⁹⁵ OECD, **Economic Policy Reforms 2015: Going for Growth**, The Organisation for Economic Co-operation and Development Publishing, Paris, 2015, ss. 77 ve devamı.

⁵⁹⁶ ILO, **An Employment Oriented Investment Strategy**, International Labour Office, Geneva, 2015, (Strategy), ss. 10 ve devamı.

⁵⁹⁷ Rolph Van Der Hoeven, The Inclusion of Full Employment in MDG1, What Lessons for a Post-2015 Development Agenda? **Working Paper Series**, Harvard School of Public Health, 2013, (Inclusion), s. 27.

ekonomik büyümeyi de sağladığı gibi, gelir dağılımında adalet ve eşitliği de beraberinde getirerek, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına, ekonomik ve sosyal istikrarın sürekliliğine hizmet etmektedir⁵⁹⁸.

Tam istihdam hedefi ve bu bağlamda uygulanan politikalar bakımından, 1940'lı yılların sonlarından 1970'li yılların ortalarına kadar geçen ve altın dönem olarak anılan zaman dilimiyle, küreselleşme kavramı altında piyasa temelli düzenlemelerin egemenliğindeki 1980'lerin başından itibaren geçen dönem arasında büyük farklılıklar gözlenmektedir. Gerçekten, son dönemde büyümenin, hem daha istikrarsız hem de daha yavaş gerçekleşmesinin yanı sıra, istihdam yaratmada yetersiz kaldığı gözlenmektedir. Bu nedenle, tam istihdam hedefi doğrultusunda ulusal politikaların düzenlenmesi ve eşgüdümlemesi gerekmektedir⁵⁹⁹. Güncel istihdam politikaları bağlamında yoksullukla mücadele, iş arayanlara yönelik aktif istihdam politikalarıyla yapabilirliklerini artırarak, işgücü piyasasının arz yönünü geliştirmeye yöneliktir. Bu bağlamda, yeni işlerin yaratılmasına dayalı işgücü piyasasının istem yönü göz ardı edilmektedir. Bu politika biçimi, iş arayanların (yapabilirlik yaklaşımındaki daha iyi giyinme, konutta yaşama ve beslenme gibi unsurlarda) yaşam koşulları ve insan haklarının geliştirilmesiyle yoksulluğun kendiliğinden ortadan kalkmasını beklemektedir. İstihdamın artırılması yoksullukla mücadelede en etkili yol olmakla birlikte, yoksulluğun azaltılmasından farklı olarak sermayeye ihtiyaç duymaktadır. İşgücü piyasası sermaye birikimi, bölüşüm ve yenilik dahil olmak üzere tasarruf yatırım ilişkileri aracılığıyla gerçekleşen tüm akışları etkilediği gibi, bu akışlardan doğrudan etkilenmektedir. İşgücü piyasası, bu niteliği nedeniyle, politik çatışmanın temelini oluşturmaktadır. Bu gerekçeyle, istihdam artışını sağlama hedefi mali ve parasaldan, sanayi ve ticarete kadar çok yönlü politikaların odaklanıp eşgüdümlenmesini gerektirir. Politik çatışmanın güç dengesi yoksulluğun güncel politika uygulamalarını belirler. Gerçekten, günümüzde bu politika uygulamaları sermaye birikimi sürecinden ayrı bir alanda süreci etkilemeyecek bir bağlam belirlenmiştir. Bu bakımdan, tam istihdam hedefi,

⁵⁹⁸ Deepak Nayyar, "Why Employment Matters: Reviving Growth and Reducing Inequality", **International Labour Review**, Cilt: 153, Sayı: 3, 2014, s. 354.

⁵⁹⁹ Nayyar, s. 354.

dolayısıyla yoksullukla mücadele, 1980 öncesi ve sonrasında tüm dünyada farklılaşmaktadır⁶⁰⁰.

Tam istihdam hedefinden uzaklaştığı 1980 sonrasında, tüm dünyada ekonomik eşitsizliklerin hızla arttığı görülmektedir. Gerçekten, ulusal gelirden en yoksul yüzde 50'nin payı her yerde düşerken, en zengin yüzde 1'in hatta yüzde 0,1'in payının hızla arttığı görülmektedir. Ancak, günümüzde bu işleyiş ekonomik, sosyal ve politik olarak sürdürülemez, etik olarak ise kabul edilemez durumdadır. Bu bakımdan, istihdam ekonomik büyümenin canlandırılması ve eşitsizliğin yoğunlaştırdığı yoksulluğun azaltılmasında temel çözümdür. Ekonomik büyümenin ve istihdamın yaratılmasının yavaşlamasının nedeni, gelir dağılımında gözlenen artan eşitsizliktir. İstihdamın niteliğinin kötüleşmesi bu eşitsizliği derinleştirmektedir. Oysa üretim atışı ile istihdam arasında bir ödün ilişkisi yoktur. Tersine, büyüme istihdam yaratabilir, istihdam büyümeyi artırabilir, dolayısıyla birbirlerini güçlendirebilirler. İstihdamın ve niteliğinin artırılması, genişleyen eşitsizliklerin gerekçelerini ortadan kaldırabilir. Bu bakımdan, istihdamın niceliği ve niteliğine odaklanılmalıdır⁶⁰¹.

İstihdamsız büyüme, 1980 sonrasında bir kaza ya da rastlantısal bir sonuç değil, dönemin üretim ilişkileri ve örgütlenmesinin biçimlendirdiği politikaların eseridir. Makro ekonomi politikaları ve mali serbestlik, ulusal piyasaların işleyişi yerine küresel ekonomi ve üretim ağlarına eklenmeyi öncelikli kılmıştır. Bu gerekçeyle, (özellikle gelişmekte olan ülkelerde) hükümetler, mali ve para politikalarıyla iç talebin yönetimi yerine, işletmelerin küresel üretim ağlarına eklenmeleri için gereklilikleri sağlamaya yönelmiştir. Dolayısıyla, istihdamsız büyüme, sadece büyümenin veya yaratılan istihdamın yetersizliğinden değil, üretim örgütlenmesi ve bunun tamamlayıcısı olan gelir dağılımının yapısından kaynaklanmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde, ücretlerden karlara, gerçek ekonomiden mali sektöre doğru bir gelir akışının gerçekleştiği yeniden bölüşüm yapısı bulunmaktadır. Bu bakımdan, ne ücret yönlendirmeli ne de kar yönlendirmeli bir büyüme yapısı söz konusudur. Mali sektörün, mal ve hizmetler ya da sermaye birikimi için değil, mali varlıklar için daha fazla istem yaratan bir yapısı vardır. Bu süreç, gelir ve servetin az sayıda kişide yoğunlaşmasına yol açarken, istihdamın

⁶⁰⁰ Van Der Hoeven, Inclusion, s. 7.

⁶⁰¹ Nayyar, s. 352.

artışını da engellemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, benzer şekilde, ücretlerden karlara doğru yönlendirilmiş bir bölüşüm politikası ücret yönlendirmeli büyümeyi engellemektedir. Bununla birlikte, uluslararası üretim ağları ve mali piyasalarla bütünleşme, yaratılan katma değerın arbitraj ve mali akışlarla uluslararası mali dolaşıma yönlendirmektedir. İçeride yoğunlaşan servet ise, hükümetlerin himayesiyle yaratılan rantlar üzerinden elde edilmektedir. Bu nedenle, kar yönlendirmeli bir büyüme eğilimi de kısıtlı kalmaktadır⁶⁰².

Nihai üretimin merkez kapitalist ülkelerde gerçekleştiği üretim ağlarına ihracatla bağımlı gelişmekte olan ülkeler, 2007 küresel mali krizle birlikte istemin azalmasıyla büyük ölçüde etkilenmiştir. Sermaye hareketlerindeki dalgalanmalar, baskıyı artırmaktadır. Mali alanda yabancıların ağırlıklı payının olması, çevre ülkelerdeki servetin diğer ülkelerdeki para politikalarına bağımlı kılmaktadır. Kurun değer kaybetmesi, kısa vadede özellikle işgücü maliyetleri üzerinden rekabet gücünü koruma imkanı sağlamakla birlikte, üretim biçiminin gerekliliğinden kaynaklanan ithal ara mal ve girdilerdeki bağımlılık üretim maliyetlerini artırmaktadır. Sermaye hareketleri ve kurlardaki dalgalanmaların belirsizliği, ekonomik büyüme oranlarını da düşürmektedir. Bu bakımdan, süregelen yapısal dönüşümün yavaşlaması, tarımdan gelen çalışanların sanayide eskisi kadar hızlı istihdam edilmelerine imkan tanımamaktadır. Dolayısıyla, geçmişte tarımdan gelen işçilerin sanayide istihdam edilmesiyle sağlanan verimlilik ve katma değer artışlarının desteklediği büyüme oranları yavaşlamaktadır. Öte yandan, hem kaynak hem de istem bakımından dışarıya ve küresel katma değer zincirlerine bağımlı gelişmekte olan ülkeler, kar yada ücrete yönlendirmeli bir büyüme modeline geçememektedir. Bu durum, daha katma değerli üretim aşamalarına ve faaliyetlere geçişte bir engel oluşturmaktadır. Bir bakıma, 2007 krizi sonrası oluşan koşullar, gelişmekte olan ülkeler için ekonomik ve sosyal yükselme önünde bir acıcılık engeli oluşturmaktadır⁶⁰³.

Tanımsal olarak, sosyal düzenlemeler ve istihdam politikaları formel çalışanlara yöneliktir ve bu formel yapı gelişmiş ve kurumsallaşmış ekonomilerde gözlenir. Bu politikalar, toplam istihdamı artırdığı gibi, ücret ve eklerine olan olumlu katkısıyla yeniden bölüşümü sağlar⁶⁰⁴. Son dönemde, gelişmekte olan ülkelerde

⁶⁰² Nayyar, s. 356.

⁶⁰³ ILO, Trend 2014, s. 28.

⁶⁰⁴ Boyer, Poverty, s. 27.

gözlenen yüksek büyüme oranları sosyal refahın genişletildiğine dair bir izlenim yaratmıştır. Ancak, yaratılan istihdamın niteliği, enformelliği ve işgücü piyasasının katmanlaşmış olması, sosyal korumanın kurumsal ve istikrarlı bir işleyişinin gerçekleştirilmesini engellemiştir. Gerçekten, kamusal olarak finanse edilen hizmetlerin kapsamı dar kalmıştır. Öte yandan, formel istihdamın sınırlı kalması, sosyal koruma bakımından dayanışma ve finansal istikrarı kısıtlamaktadır. Bu bakımdan, ekonomik kriz karşısında, işsizlik ve işgücü piyasasının kırılmalıklarının yarattığı gelir eşitsizliği ve artan yoksulluğun giderilmesinde, sosyal koruma sistemlerinin yetersiz kaldığı görülmektedir. Sosyal politikaların mali olarak istikrarlı ve sürekli kılınması, tam istihdam hedefi doğrultusunda formel ve güvenceli işler yaratılmasını gerektirmektedir⁶⁰⁵.

Günümüzün fiyat istikrarı ve borç yönetimine odaklanmış makro ekonomi politikaları, mali alandaki etkileri üzerinden tam istihdam hedefine yönelme önünde bir engel oluşturmaktadır. Gerçekten, makroekonomik hedefler doğrultusunda diğer piyasalarda olduğu gibi işgücü piyasaları da kuralsızlaştırılmakta, istem ve sunum ilişkisinin biçimlendirilmesine açılmaktadır. Böylesi koşullarda, tam istihdam hedefi doğrultusunda yapılan ya da yapılacak olan müdahaleler, fiyat istikrarı ve borç yönetimine ilişkin yöntemlerde değişikliği de içerdiği için, mali piyasalar ve sermaye hareketlerinin disiplin edici tepkileriyle engellenmektedir. Bu bakımdan, sadece yoksulluğu azaltacak ücret geliri, mal ve hizmetlere harcamaların artışı ve dolayısıyla büyüme engellenmemektedir. Sosyal korumanın finansmanı güçlendirilemediği gibi uygun işler de yaratılamamaktadır. Bireyler, kriz ve belirsizlikler karşısında mücadele güçleri desteklenememektedir. Bu bakımdan sosyal istikrar ve kaynaşma güçlendirilememektedir⁶⁰⁶.

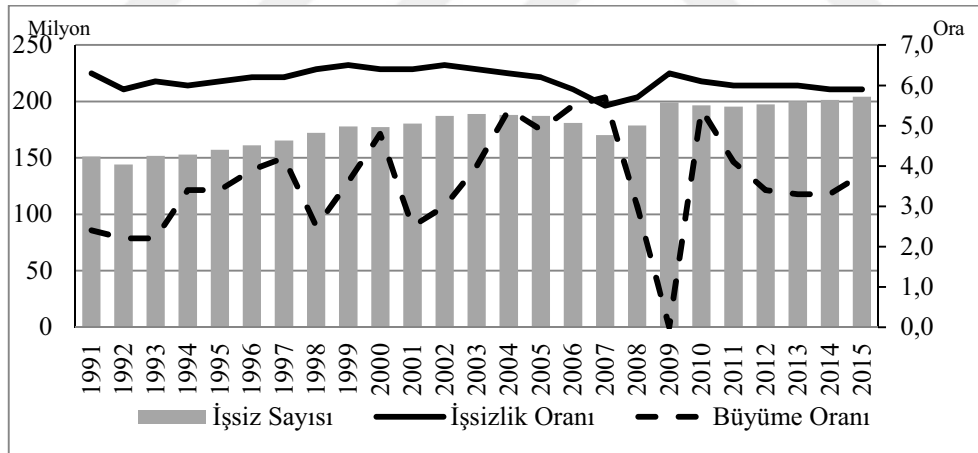
Kriz sonrasında tüm dünyada işgücü piyasalarındaki yaşanan gelişmeler tam istihdam hedefi doğrultusunda düzenlemelere olan gereksinimi arttırmaktadır. 2014 yılında krizin olmadığı ve kriz öncesi eğilimin devam ettiği varsayımı altında beklenen istihdam düzeyinden, 61 milyon daha az iş yaratılmıştır. İşgücü isteminin yetersizliği çok sayıda kişinin işgücü piyasasından çıkmasına yol açarken, işgücüne

⁶⁰⁵ ILO, Trend 2014, s. 51.

⁶⁰⁶ UNDP, **Human Development Report 2014: Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience**, United Nations Development Programme, New York, 2014, (Report 2014), s. 92 ve devamı.

katılım oranının da bu ölçüde azalmasına yol açmıştır. 1991 ve 2007 yılları arasında küresel istihdamın yıllık artışı, ortalama yüzde 1,7 düzeyindeydi. Ancak, kriz sonrasında, 2007 ve 2014 yılları arasında küresel istihdamın artış oranı yıllık yüzde 1,2 düzeyinde gerçekleşmiştir. İstihdam artışında yavaşlamayla birlikte, 2014 yılında küresel ölçekte işsiz sayısı bir önceki yıla göre 1,2 milyon ve 2007 yılına göre ise 31 milyon artarak 201,3 milyona çıkmıştır. Bu bakımdan işsizlik oranı da yüzde 5,9 oranındadır⁶⁰⁷. Görünen işsizlik oranının ötesinde, işgücü piyasalarındaki kötüleşmeyi gösteren diğer bir unsur ise, iş bulamadıkları için iş aramayı bırakanların artan sayısıdır. 2013 yılı için küresel düzeyde, bu gerekçeyle işgücü piyasalarından toplam 23 milyon kişi çekilmiştir. İşsiz kabul edilmeyen bu gurubun sayısı, işsiz sayısıyla birlikte artmaya devam etmektedir. 2014 yılında küresel ölçekte işsiz sayısının 4,2 milyon artacağı tahmin edilmekte ve yapılan öngörümlemelere göre ilerleyen yıllarda bu sayının daha da artması beklenmektedir⁶⁰⁸ (Grafik 7).

Grafik 7: Dünyada İşsizlik ve Büyüme Oranları (1991-2015)

Kaynak: ILO, ILOSTAT, http://www.ilo.org/ilostat/faces/ilostat-home/metadata?_adf.ctrl-state=18or6dqu9l_4&_afLoop=799907937004143#!, (16.10. 2015) .

İşsizlik eğilimleri bakımından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında dikkat çeken farklar görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde ortalama işsizlik oranı 2007 yılında yüzde 5,8 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılından itibaren işsizlik oranı yüzde

⁶⁰⁷ ILO, **World Employment and Social Outlook**, International Labour Organization, Geneva, 2015, (Outlook), s. 16.

⁶⁰⁸ ILO, Trends 2014, s. 17.

8,5 civarında yüksek bir düzeyde seyretmektedir. Gelişmekte olan dünya ortalaması ise, gelişmiş ülkelerin ortalamasına göre daha düşük bir düzeyde kalmıştır. Gelişmekte olan dünyada işsizlik oranı 2007 yılındaki yüzde 5,4 düzeyinden 2009 yılında yüzde 5,8'e çıkmıştır. Bu bakımdan krizin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin işgücü piyasaları üzerinde farklı etkileri görülmektedir. Sadece işsizlik oranları üzerinden işgücü piyasaları çözümlendiğinde, gelişmiş ülkelerdeki görece güçlü sosyal koruma sistemlerinin kriz dönemlerinde işsizliği artırdığı görüşü ileri sürülebilir. Bu bakımdan, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ve işsizlik arasında daha zayıf bir ilişkinin olduğu ve sosyal korumanın yetersizliği nedeniyle işsizlik oranının düşük kaldığı görülmektedir. Ancak, böylesi bir çözümlenme, işgücü piyasalarının salt işsizlik oranlarına dayalı olarak incelenmesinin eksikliği ve yetersizliğini göstermektedir. Dolayısıyla, bölüşüm yapısını işgücü piyasasına dayalı olarak incelemede işsizlik tek başına yeterli bir unsur değildir⁶⁰⁹. Gerçekten, göreceli olarak refahın yüksek ve milenyum kalkınma hedeflerine göre ise yoksulluğun neredeyse hiç görülmediği gelişmiş ülkelerde işsizlik oranı yüksek iken, yine kalkınma hedeflerine göre yoksulluğun gözlendiği gelişmekte olan dünyada işsizlik görece daha düşüktür. Böylesi bir ikilem, işgücü piyasasının diğer unsurları üretim yapısıyla ilişkilendirildiğinde ortadan kalkmaktadır.

Tablo 3'de görüldüğü gibi, gelişmiş ülkelerde işsizlik oranları yüksektir. ABD ve İngiltere'de işsizlik oranlarında bir düşüş görülmekte ve bu düşüşün orta vadede devam etmesi beklenmektedir. Kanada, Japonya ve Almanya'da işsizlik oranlarında küçük de olsa bir iyileşme gözlenirken, İtalya, Fransa ve Yunanistan gibi AB ülkelerinde işsizliğin arttığı ve bu eğilimin devam etmesi beklenmektedir. Bununla birlikte, gelişmiş ülkelerde işsizlik oranlarındaki iyileşmeye rağmen, kriz öncesi oranlarının üzerinde kalması beklenmektedir⁶¹⁰.

Gelişmiş ülkelerde, ekonomide ve işgücü piyasalarında gözlenen zayıflık, işsizlik oranlarının artışının yanı sıra, süresinin de uzamasına yol açmıştır. AB 27'de uzun süreli işsizlik oranı, 2008 yılında yüzde 38,5 düzeyinden 2014 yılının ikinci çeyreğinde yüzde 50'ye çıkmıştır. En yüksek oranlar ise, Yunanistan'da yüzde 74,4, İtalya'da yüzde 62,7 ve Portekiz'de yüzde 62,4 olarak görülmüştür. Finlandiya ve

⁶⁰⁹ ILO, **World of Work Report 2014: Developing with Jobs**, International Labour Organization, Geneva, 2014, (Report 2014), s. 3

⁶¹⁰ ILO, Trends 2014, s. 17.

İsveç gibi Kuzey Avrupa ülkelerinde ise bu oran yüzde 20'dir. Uzun dönemli işsizliğin yüksek ve artan oranları yoksulluk bakımından önemli bir soruna dönüşmektedir. Bu sorunun iki boyutu bulunmaktadır. İlk olarak, uzun süreli işsizlik, değişen nitelik ve istemlere karşı bireylerin kendilerini yenilemeleri önünde engel oluşturarak, sosyal dışlanmanın bir biçimi olarak işgücü piyasasından dışlanmayı⁶¹¹ yaygınlaştırmaktadır. İkinci olarak ise, işsizlik süresinin artması gelir desteği ve sosyal korumadan yararlanma imkanlarını da sınırlamaktadır. Bu iki unsur bakımından, uzun süreli işsizlik, son dönemde Avrupa'da gözlenen yoksulluk ve kırılganlığın artışına katkıda bulunmaktadır. Öte yandan, borç çevrimini sağlamaya yönelik kurtarma paketleri ve mali güçlendirme adı altında uygulanan kemer sıkma politikaları, Yunanistan gibi bir çok ülkede, sosyal koruma sisteminin kapsamını daraltıp sosyal harcamalarında kesintiye gitmeyi amaçlamaktadır. Sonuç olarak, Tablo 3'te görüldüğü gibi, 2013 yılında AB 27 nüfusunun yüzde 16,6'sı yoksulluk riski altındadır. Bu veri işsizler arasında daha dikkat çekicidir, yoksulluk riski yüzde 47'dir⁶¹².

Tablo 3: AB 27'de Uzun Dönemli İşsizlik ve Yoksulluk Verileri (%)

	2008	2013
Uzun Dönemli İşsizlik	38,5	50
Yoksulluk Riski Altındaki Nüfus	16,6	16,6
Yoksulluk Riski Altındaki İşsizler	44,8	46,6
Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Riski Altında Olanlar	23,8	24,4

Kaynak: ILO, Outlook, s. 36.

Çevre ülkelerler bakımından, 2013 yılında en yüksek işsizlik oranları yüzde 12,2 ile Kuzey Afrika ve yüzde 10,9 ile Orta Doğu'da olarak gözlenmiştir. Ancak bu bölgelerdeki işsizliğin yüksek olmasının temel nedeni, 2011 yılı sonrasında yaşanan politik istikrarsızlıkların işgücü piyasaları üzerindeki olumsuz etkileridir. Benzer gerekçe ve biçimde, Orta ve Güney Doğu Avrupa, Bağımsız Devlet Topluluğunda, Türkiye ile Rusya'da görece yüksek işsizlik oranları görülmektedir. Latin Amerika

⁶¹¹ Bkz. Sapançalı, **Dışlanma**, ss. 143 ve devamı.

⁶¹² ILO, Outlook, s. 36.

ve Karayipler’de 2011 sonrası bir miktar azalan işsizlik oranları, tekrar önceki oranlarına çıkmıştır. Tablo 4’de görüldüğü üzere, emek yoğun üretim aşamalarının gerçekleştiği, bununla birlikte milenyum kalkınma hedeflerine göre yoksulluğun yüksek olduğu Asya ülkelerinde işsizlik oranları diğer bölgeler ve dünya ortalamasına göre oldukça düşüktür. Küresel ölçekte işsizlik oranları son yıllarda istikrarlı bir eğilim göstermekte ve hatta küçük bir düşüş eğilimi beklenmektedir. Bununla birlikte, işsiz sayısının artışı dikkat çekicidir⁶¹³.

⁶¹³ ILO, Trend 2014, ss. 17 ve 63.

Tablo 4: Seçilmiş Yıllara Dayalı Küresel ve Bölgesel İşsizlik Oranları

	1991	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014t	2015ö
Dünya	6,3	6,1	6,4	6,2	5,5	5,7	6,3	6,1	6,0	6,0	6,0	5,9	5,9
Gelişmiş Ülkeler	7,3	7,9	6,8	6,9	5,8	6,1	8,4	8,8	8,4	8,6	8,5	7,8	7,5
Orta ve Güney Doğu Avrupa													
Dünya	10,6	9,2	10,6	9,0	8,2	8,1	9,9	9,2	8,5	8,0	7,8	7,7	7,8
Doğu Asya	4,7	4,4	4,5	4,1	3,8	4,3	4,4	4,2	4,3	4,4	4,5	4,6	4,8
Güney Doğu Asya ve Pasifik	4,8	3,7	5,0	6,3	5,5	5,2	5,2	4,8	4,4	4,1	4,3	4,3	4,3
Güney Asya	4,5	4,1	4,5	4,7	4,0	4,2	4,2	3,9	3,8	3,9	3,9	3,9	3,9
Latin Amerika ve Karayipler	6,9	8,1	8,8	8,0	6,9	6,5	7,5	7,3	6,7	6,3	6,3	6,6	6,8
Orta Doğu ve Afrika	12,3	13,5	13,3	12,1	10,8	10,4	10,5	10,8	11,6	11,7	11,6	11,7	11,7
Sahra Altı Afrika	8,6	8,2	9,0	8,0	7,8	8,0	7,9	7,9	7,9	7,9	7,7	7,7	7,7

Kaynak: ILO, World Employment and Social Outlook Supporting Data Sets, <http://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/2015/lang--en/index.htm>, (01.02.2015).

t: Tahmin ö: Öngörümleme

B. İstihdamın Niteliği

Milenyum kalkınma hedeflerinden 1a, 1990 ve 2015 yılları arasında günlük 1,25 dolar eşiğinin altındaki yoksulluğu oransal olarak yarıya indirmeyi hedeflemektedir. Bu hedefe 2010 yılında erişildiği açıklanmıştır. Yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırma ana hedefi doğrultusunda 1b hedefi ise, herkesin tam ve verimli istihdam ile uygun çalışmaya erişimini sağlamaktır. Bu bakımdan, 2001 yılından itibaren küresel olarak günlük 1,25 doların altında geliri olan 294 milyon çalışan aşırı yoksulluktan kurtarılmıştır. Ancak, 2011 yılı için, 1 milyar aşırı yoksulun 384 milyonu çalışmaktadır⁶¹⁴.

UÇÖ'nün 1b hedefi için gözlediği ve ortaya koyduğu yaklaşıma göre, istihdamın niteliğinin üç temel göstergesi bulunmaktadır. Bunlar, çalışan yoksulların payı, kırılğan istihdamdaki çalışanların payı ve işgücü verimliliğidir. Çalışan yoksul sayısı günlük 1,25 doların altı gelire yaşayan çalışanların kapsamaktadır. Kırılğan istihdam ise, iş ve gelir güvencesi olmayan çalışanların sayısını vermektedir. Dolayısıyla kırılğan istihdamdakilerin geliri zayıftır ve güvenceli değildir. Kırılğan istihdam edilenler kendi içinde iki alt gruba ayrılmaktadır. Bunlar, ücretsiz aile çalışanları ve kendi hesabına çalışanlardır. İşgücü verimliliği ise, çalışanlar için gelirin potansiyel artışının bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Makro ekonomik düzeyde, işgücü verimliliği üretim kapasitesinin ve yeni teknolojinin evriminin önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Milenyum kalkınma hedefi 1b, UÇÖ'nün istihdamın niteliğinin unsurları bakımından enformellik de ilişkilidir⁶¹⁵. Çalışan yoksullar ile ücret ve verimlilik ilişki ayrı ayrı değerlendirileceği için, bu bölümde istihdamın niteliği istihdamın yapısı, kırılğan ve enformel istihdam bakımından ele alınacaktır.

⁶¹⁴ UN, Goal 1: Eradicate Extreme Poverty and Hunger. <http://www.un.org/millenniumgoals/poverty.shtml> (15.12.2014).

⁶¹⁵ ILO, Report 2014, s. 37.

Tablo 5: Ülke Gruplarına Göre İstihdamın Statü Bakımından Dağılımı (%)

Toplam İstihdamda Statünün Yüzelik Oranı										
	1991					2013				
	Ücretli ve Maaşlı Çalışanlar	İşverenler	Kendi Hesabına Çalışanlar	Aile Çalışanları	Kırılgan İstihdam	Ücretli ve Maaşlı Çalışanlar	İşverenler	Kendi Hesabına Çalışanlar	Aile Çalışanları	Kırılgan İstihdam
GÜ	82,3	3,9	10,8	3,1	13,9	86,3	3,6	9,0	1,0	10,0
GOÜ	32,7	2,4	35,6	29,3	64,9	42,6	2,0	40,5	14,9	55,4
AGÜ	13,0	1,0	45,0	41,0	86,0	18,0	1,2	53,2	27,6	80,8
DOGÜ	26,4	2,5	48,6	22,5	71,1	31,7	2,1	50,5	15,7	66,2
YE	41,0	2,7	25,0	31,4	56,3	58,2	2,2	29,0	10,6	39,6

Kaynak: ILO, Report 2014, s. 40.

GE: Gelişmiş Ülkeler, GOÜ: Gelişmekte Olan Ülkeler, DOGÜ: Düşük Orta Gelirli Ülkeler, YE: Yükselen Ekonomiler

Tablo 5’de, 1991 yılında gelişmiş ekonomilerde istihdamın yüzde 82’sini ücretli ve maaşlı çalışanlar oluştururken, bu oranın 4 puanlık artışla 2013 yılında yüzde 86’ya çıktığı gözlenmektedir. Bununla birlikte, kendi hesabına çalışanlar ile ücretsiz aile çalışanlarının oransal olarak azalması, kırılgan istihdamdaki düşüşe yansımıştır. Diğer ülke gruplarında ise, ücretli istihdamın payındaki artış ve kırılganlıktaki azalış, ülkelerin gelir düzeyleri yükseldikçe yoksulluğun azaltılması bakımından olumlu yönde biçimlenmektedir. Bu bakımdan yükselen ekonomilerde ücretli ve maaşlı istihdamın artışı diğer gruplara göre daha yüksek gerçekleşmiştir. Yükselen ekonomilerde kırılgan istihdam, gelişmiş ülkelere göre ikinci en düşük düzeyi göstermektedir. Ancak, yükselen ekonomiler ve diğer ülke gruplarında, gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında, kırılgan istihdamın oldukça yüksek düzeyde olduğu gözlenmektedir. Benzer eğilimde, bu ülke gruplarında kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile çalışanlarının, gelişmiş ülkelerdeki oranlarının çok üstünde olduğu gözlenmektedir. Özellikle kendi hesabına çalışanların oransal artışı dikkat çekicidir⁶¹⁶.

⁶¹⁶ ILO, Report 2014, s. 40.

Merkez ve çevre ülkeler arasındaki bu fark, işgücü piyasalarının üretim yapısına uyumlaştırılmasının sonucudur. Merkezde iş ve sosyal güvencelere dayalı işgücü piyasalarında, ücretli ve maaşlı çalışanların oransal olarak yüksek düzeyde kaldığı görülmektedir. Böylece, kendi hesabına çalışanlar ve aile çalışanlarının oransal azalmasıyla birlikte kırılğan istihdam da düşük düzeyde kalmıştır. Öte yandan, çevrede kuralsızlaştırılıp esnekleştirilen bir işgücü piyasasının özellikleri görülmektedir. Böylesi bir yapıda, iş ve gelir güvencelerinden mahrum tabakalaşmış bir işgücü piyasası için istikrarsızlığın sürekliliği söz konusu olmaktadır. Egemen işletmelerin ağlarındaki taşeronlarına yönelik değişen istemin niteliği ve niceliğini karşılamaya hazır, esnek bir işgücü piyasası oluşmuştur. Gerçekten, işgücü piyasalarının farklı statülere dayalı olarak parçalanması, bu esnekliğe uyumlu bir işgücü sunumunu, sosyal sigorta başta olmak üzere pek çok işgücü maliyetini üstlenmeksizin, taşeron işletmelere sağlamaktadır. Böylece, taşeron işletmeler üretim ağının üst kademelerinden gelen istemi karşılamak için, ya çekirdek işgücü destekleyecek işgücü istemini enformel sektörden karşılamaktadır, ya da enformel sektöre üretim aşamalarını dışsallaştırmaktadır. Öte yandan, çalışanlar bakımından, değişen statüler nedeniyle farklı ve çeşitli çıkarların ortaya çıkması, dayanışma ile ekonomik ve sosyal haklar için mücadele temelini ortadan kaldırmaktadır. Bu bakımdan, işgücü piyasasında istihdam çeşitlendiği gibi artan rekabet, risk ve istikrarsızlık bakımından çalışanları bireysel mücadelelere yöneltmektedir. Küresel ekonominin artırdığı rekabet edebilirlik ve esnekliğe dayalı yapı, işgücü maliyetlerini düşürmek için enformelleşmeye yol açarken, yoksulluğu beslemekte ve yoksulluktan yararlanmaktadır⁶¹⁷. Bir bakıma, egemen işletmelerin çevre ülkelerdeki taşeron işletmelere iletmiş riski, taşeron işletmeler de işgücü piyasası üzerinden çalışanlara iletmektedir⁶¹⁸.

Milenyum kalkınma hedeflerinin kazanımları bakımında kırılğan istihdam işgücü piyasasına ilişkin temel göstergedir. Bu bakımdan, üretimin küresel örgütlenmesinin biçimlendirdiği gelişmekte olan dünyanın işgücü piyasalarında

⁶¹⁷ Vincent De Gaulejac, **İşletme Hastalığına Tutulmuş Toplum**, çev. Özge Erbek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 186, 209, 212, 221. Marilyn Carr, Martha Alter Chen, Globalization and the Informal Economy: How Global Trade and Investment on the Working Poor, **Working Paper on the Informal Economy**, Employment Sector, International Labour Office, Geneva, 2002, s. 3.

⁶¹⁸ Annie Thebaud-Mony, **Çalışmak Sağlığa Zararlıdır**, çev. Ayşe Güren, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 81 vd.

çalışanların yarısından fazlasını oluşturan 1,45 milyon kişi, ya kendi hesabına çalışmakta ya da aile işletmelerinde aile çalışanı olarak istihdam edilmektedir. Kırılgan istihdamın unsurlarını oluşturan bu iki grup, ücret ve maaşlı çalışanlar gibi, formel çalışma düzenlemelerinden ve sosyal koruma sisteminin kapsamından ve ya düzenli gelirden mahrumdur. Kırılgan istihdamda çalışanlar, formel sektörde ücretli çalışanlara göre, daha düşük verimli dolayısıyla da daha düşük ücretli işlerde çalışmaktadır. Gelir, sağlık, sosyal koruma ve eğitim imkanlarına erişimin kendileri ve aileleri için kısıtlı olması, izleyen neslin yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirmeleri önünde engel oluşturmaktadır. Dolayısıyla bir kısır döngü oluşmaktadır⁶¹⁹. Bu bakımdan, yoksulluk tuzağının temeli işgücü piyasasındadır.

Düşük nitelikli işler, salt bireyler için değil, kalkınmaya çalışan ülkeler için de engel oluşturabilmektedir. Düşük nitelikli işler ve el işçiliği dünya çapındaki istihdamın yüzde 45'inden fazlasına, orta nitelikli işler ise yüzde 37'sine denk gelmektedir. Öte yandan, yüksek nitelik gerektiren ve rutin olmayan düşünsel işler hızla artarak toplam istihdamın yüzde 18'inin üstüne çıkmıştır. Orta nitelikteki işlerin gelişmiş ülkelerdeki istihdamdaki payı azalırken, küresel ekonomideki payı istikrarlı kalmaktadır. Bu tür işler gelişmiş ülkelere doğru kaydırılmaktadır. Ancak, gelişmiş ülkelerde bu tür işlerin yerini daha düşük ücretli, ağırlıklı olarak hizmetler sektöründeki, işlerin alması, gelir eşitsizliğindeki artışa yol açmaktadır. Bununla birlikte, yüksek nitelikli işler yüzde 40 gibi bir oranla gelişmiş ülkelerde yoğunlaşırken, Sahra Altı Afrika'da yüzde 10 civarında kalmaktadır. Bu bakımdan, çevre ülkelerde istihdamın niteliğiyle birlikte yaratılan katma değerden alınan payı yükseltmek, çalışanlar için gelir ve sosyal koruma imkanlarını artırmak daha güçtür⁶²⁰.

Ekonomik büyümeye rağmen, çevre ülkelerde kalkınmanın sağlanamadığı ve formel istihdamın artırılamadığı görülmektedir. 20. yüz yıl boyunca, ekonomi modernleştikçe formel ekonominin egemen olacağı görüşü kabul edilmiştir. Kalkınma sağlandıkça, geçmiş birikim rejiminden arta kalan bir unsur olarak görülen enformel istihdamın, ortadan kalkacağı düşünülmüştür. Bununla birlikte, günümüzde enformel istihdamın her yerde yaygın ve hatta bazı ülkelerde formel istihdama göre daha da büyüdüğü görülmektedir. Küresel istihdamın yaklaşık yüzde 60'ı

⁶¹⁹ ILO, Report 2014, s. 9.

⁶²⁰ ILO, Outlook, s. 23.

enformelken, bazı ülkelerde bu oran daha da artmaktadır. Dolayısıyla, enformel istihdam salt kapitalizmin kurumsallaştığı modernleşme sürecinin değil, güncel kapitalizmin birikim uygulamalarının da bir parçasıdır. Bu bakımdan, enformel istihdamın iki tarafı bulunmaktadır. Bir tarafında, egemen işletmelerin küçülme, yeniden yapılanma, dış kaynak kullanımı ve taşeronlaştırma sürecinde emek yoğun üretim aşamaları ve maliyetlerini merkezden çevreye taşınması söz konusudur. Diğer taraftan ise, çevrede yoksullaşan ve dışlananların geçinmeleri ve işgücü fazlasının içerilmesinin bir yolu olarak enformel istihdam görülmektedir. Her iki bakımdan, kuralsızlaştırma, esnekleştirme ve serbestleştirmenin bir gereği olarak enformelleşme, sosyal politika ve istihdam politikalarında azalan kamu müdahalesi anlamına gelmektedir. Gerçekten, enformelleşme iş ve sosyal güvenlik kanunlarının yanı sıra sendikal hakların da yok sayılmasıdır. Üretim süreçleri, maliyetleri düşürme ve üretim esnekliği ile karları artırma amacıyla enformel çalışanlara, çoğunlukla da kendi hesabına çalışanlara aktararak taşeronlaştırılmaktadır. Bu bakımdan, Fordist dönemde, kamu müdahalesi aracılığıyla, sosyal politika ve tam istihdam politikasıyla, yeniden üretilen ve desteklenen işgücü, post Fordist dönemde enformel istihdama itilerek piyasa istemleri doğrultusunda biçimlendirilip değişen istemler doğrultusunda hazır kılınmaktadır⁶²¹.

Yoksulluk insan hakkı ihlaliyse, enformel istihdam edilenler salt maddi değil, ihlal edilen tüm hakları bakımından yoksuldur. Bu nedenle, enformel istihdam edilenler ihlal edilen hakları bakımından müdahale beklentisi içindedirler. Gerçekten, öncelikle iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin standartlar bakımından koruma talep etmektedirler. Öte yandan, asgari ücret, yasal çalışma süresi, yıllık ve diğer izinler, sosyal sigorta, kıdem ve ihbar tazminatları gibi çalışmaya ilişkin temel haklardan mahrum kalmaktadırlar. Geçmişteki çalışmalarını kanıtlamada yaşadıkları güçlük nedeniyle, iş güvenceleri ve istihdam edilebilirlikleri düşüktür. Bu nedenle, kredi kullanımına erişimleri de kısıtlıdır. Sosyal güvenlik ve sigorta sisteminin dışında oldukları için, kamusal emeklilik sisteminden de yararlanamamaktadırlar. Enformel istihdam, vergi ve pirim kayıplarıyla birlikte, devletin gelir toplamasını engellerken,

⁶²¹ Colin C. Williams, Mark A. Lansky, "Informal Employment in Developed and Developing Economies: Perspectives and Policy Responses", **International Labour Review**, Cilt: 152, Sayı: 3-4, 2013, ss. 363 ve 364.

çalışanlar ve nesiller arası sosyal dayanışma, bütünleşme ve kaynaşmayı da azaltmaktadır⁶²².

Enformelleşme, kamu müdahalesi ve denetiminin, iş denetimi rejiminin etkisizleşmesine yol açmaktadır. Kamusal denetimin yeri, bölüşümün tarafı olan sermayenin sorumluluğuna bırakılmaktadır. Kamu denetimi ve müdahalesi azalırken, çalışanların kendi hak ve çıkarlarını koruması da zorlaşmaktadır. Gerçekten, yapısal uyum politikalarıyla yaygınlaşan enformelleşme, ekonomik büyüme modeli ve üretim yapısıyla uyumlu bir endüstri ilişkileri sisteminin biçimlenmesine de yol açmaktadır. Çevre ülkelerde, istihdamın yaratılması ekonomik büyümeye bağlı kılınmıştır. Ancak, büyüme küresel ekonominin işleyişi ve üretim yapısından kaynaklandığı için, işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi ve kuralılaştırılmasını gerektirmektedir. Bu bakımdan, büyüme yeterli düzeyde istihdam yaratamazken, çevre ülkelerde yaratılan istihdam düşük nitelikli ve enformel olmaktadır. Bu yapıda, işten çıkarmanın kolaylaşması, iş ve gelir güvencesinin ortadan kalkması, sendikalaşma ve sendikal hakların kullanımını engelleyici bir unsur olmaktadır. Gerçekten, sendikal hak ve özgürlükler önündeki engeller nedeniyle, sendikalaşma oranlarının azalması ve toplu pazarlık sürecinde güç dengesinin değişimi, salt çalışanların hak, çıkar ve kazanımlarını geriletmemiştir⁶²³. Aynı zamanda, bu koşullar istihdamın niteliğinin de gelişimini engellemiştir. Gerek kamu müdahalesi, gerekse sendikal haklar temelinde çalışanların makro ve mikro ölçekte karar alma süreçlerine katılımı istenmemektedir. Bu unsurlar, işgücü piyasalarının işleyişi bakımından düzenlemelerin katı ve koruyucu biçimi olarak kabul edilmekte ve esnekliğin önünde engel olarak görülmektedir. Bu bakımdan, gelişmekte olan ülkelerde enformel çalışanların iş ve yaşam koşullarını düzeltmek, ekonomik işleyiş ve işgücü piyasasının düzenlenmesi dışında aranmaktadır. Gerçekten, enformel çalışanlar lehine yapılacak düzenlemeler, yoksulluğun azaltılması ile zorla çalışma, çalışan çocuklar ve ayrımcılığın engellenmesine ilişkin temel hakların korunmasına indirgenmiştir. Oysa bu hak ihlallerinin temelinde ekonomik işleyiş ve üretim yapısı bulunmaktadır⁶²⁴.

⁶²² Williams, Lansk, s. 367.

⁶²³ Ayrıca bkz. David Brady, Regina S. Baker, Ryan Finnigan, "When Unionization Disappears: State-Level Unionization and Working Poverty in the United States", **American Sociological Review**, Cilt: 78, Sayı: 5, 2013, ss. 874 ve devamı.

⁶²⁴ Campero, s. 4, Standing, s. 2, Babb, Adjustment, s. 212 ve Williams, Lansk, s. 367.

Enformelleşmenin yaygın olduğu alanlar, emek yoğun üretim süreçlerinin dışsallaştırıldığı bölgelerdir. Dünyadaki genel eğilimde olduğu gibi, bu bölgelerde istihdamsız büyüme sorunuyla karşı karşıyadır. Bu bakımdan, Güney Asya ülkeleri dikkat çekicidir. Bu bölgede 2013 yılı için işsizlik yüzde 4 olarak tahmin edilmektedir⁶²⁵. Dünya ortalaması ve gelişmiş ülkelere göre oldukça düşük olan bu işsizlik oranına rağmen, istihdamın artırılması yetersiz düzeydedir. Gerçekten, 2009 ve 2014 yılları arasında yıllık ortalama büyüme yüzde 6,1 oranındayken, istihdam artışı yüzde 1,4 oranındadır. Öte yandan, yaratılan istihdam kırılğan ve enformel niteliktedir. 2014 yılında istihdamın dörtte üç enformel niteliktedir. Bu bakımdan, işsizlik oranı düşük olmasına rağmen, çalışan yoksul oranı yüksektir⁶²⁶.

Çevre ülkelerde enformel istihdam yaygındır. Afrika, Asya, Latin Amerika ve Karayipler'de ortalama olarak yüzde 40 ve 50 arasında enformel istihdam görülmektedir. Orta ve Güney Doğu Avrupa ile Bağımsız Devletler Topluluğu ve Orta Asya'da göreceli olarak daha düşük olmakla beraber, yine ortalama olarak yüzde 15 ve 30 arası yüksek bir oranda işgücü piyasaları enformeldir⁶²⁷. Bu oranlar ülke bazında daha yüksek olabilmektedir. Örneğin Zambiya'da istihdamın yüzde 89'u enformeldir. Enformel istihdam ve yoksulluk arasındaki döngüsel ilişkinin kırılması için istihdamın formelleştirilmesi ve niteliğinin yükseltilmesi gerekmektedir. Bu amaçlara, ekonomik büyümenin kalkınmayı destekleyerek istihdamı artırabilmesiyle erişilir. Bu bakımdan kalkınmanın sağlanması üç sektör arasında, daha yüksek verimli alanda istihdamın artırılmasıyla gerçekleşir. İlk sektör, tarım, madencilik ve balıkçılığı içermektedir. İkincisi, imalat, inşaat, elektrik, su ve gazdır. Hizmetler sektörü olarak da bilinen üçüncüsü ise, toptan ve perakende ticareti finans, sigorta, gayrimenkul, taşıma, iletişim eğitim, sağlık ve kişisel hizmetleri içermektedir. İkinci sektörde özellikle imalat alanında büyüme için sermaye yatırımları gerektirmesi, diğer alanlara göre görece daha yüksek verimlilik ve ücret düzeyi sağlayabilmektedir. Ancak, çevre ülkelere işgücü maliyetlerinden kaçınmak için, kuralsızlaştırma süreciyle birlikte emek yoğun imalat aşamalarının yerleştirilmesi, bu alanda da enformelliği artırmaktadır. Öte yandan diğer iki

⁶²⁵ ILO, Trend 2014, s. 60.

⁶²⁶ ILO, Outlook, s. 49.

⁶²⁷ ILO, Trend 2014, s. 25.

sektör, çevre ülkelerde geçimlik çalışma ve enformel istihdamın yoğunlaştığı alanlardır⁶²⁸.

II. BÖLÜŞÜM

A. Ücret

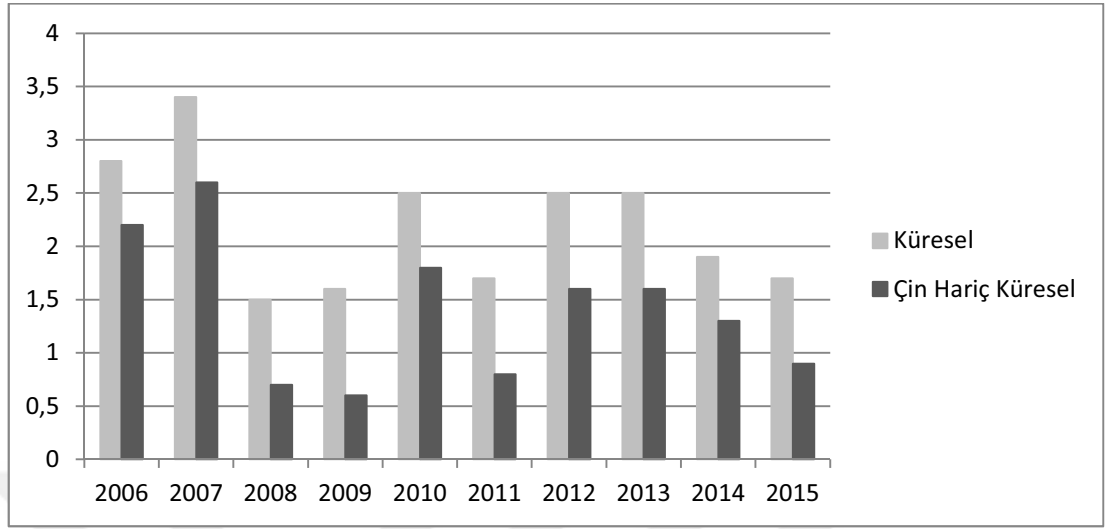
Tüm dünyada ücretlerin artışı, Grafik 8’de görüldüğü üzere 2007 yılından sonra küresel mali kriz nedeniyle oldukça yavaşlamıştır. Bu yavaşlama Çin’in verileri çıkarıldığında daha belirgin olmaktadır. Bu durumun iki nedeni bulunmaktadır. İlk olarak Çin işgücü piyasasının büyüklüğü ortalama verilerin hesaplanmasında etkili olmaktadır. İkincisi ise, Çin’deki saymaca ücretlerdeki yüksek artış oranları, küresel artış oranlarını yukarıya çekmektedir. Çin’de ücret düzeyleri çok düşük olduğu için, misli ile artmasına rağmen, işgücü maliyetleri bakımından Çin rekabetçi kalabilmektedir⁶²⁹. Küresel ücret artışı, günümüzde kriz öncesi düzeylerine geri gelememiştir. İşgücü piyasalarında istihdamın nitelik ve nicelik bakımından yeterli düzeyde yaratılamaması, ücretleri artırmak için baskı yaratmamaktadır. Gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere, uzun dönemde, ücret artışlarının işgücü verimliliği artışlarının altında kalması, işletmelerin krizle birlikte kar oranlarındaki kayıpları karşılamalarına imkan sağlamıştır. Düşük istihdam ve ücret artışı, küresel ölçekte işgücünün gelir payının uzun dönemli olarak azalmasına yol açmıştır. Bu durum kullanılabilir gelirin sınırlanmasının yanı sıra, özellikle gelişmiş ülkelerde toplam istemi azaltarak büyümenin güncel eğilimine yol açmıştır. Bu bakımdan, özellikle AB ülkeleri ve Japonya’da gözlenen deflasyonist baskılar ortaya çıkmıştır⁶³⁰.

⁶²⁸ Berg, s. 46. ve ILO, Report 2014, s. 72.

⁶²⁹ ILO, **Global Wage Report 2014/2015: Wages and Income Inequality**, International Labour Office, Geneva, 2015, (Global), s. 3

⁶³⁰ ILO, Outlook, s. 24.

Grafik 8: 2006 ve 2015 Yılları Arası Küresel Düzeyde Yıllık Ücret Artışı

Kaynak: ILO, Global Wage Report 2016/2017, ILO, Geneva, 2016, s. 7.

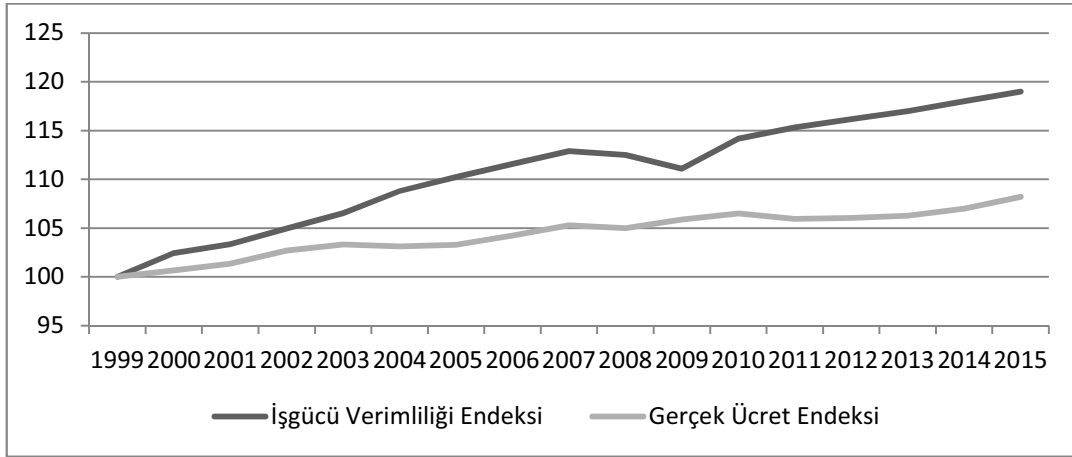
Grafik 9’de gelişmiş ülkelerdeki işgücü verimliliği ve gerçek ücretler arasındaki ilişki görülmektedir. Küresel krizin etkisiyle 2008 ve 2009 yıllarında iki eğilim arasındaki farkın azaldı, ancak sonrasında tekrar artmaya devam ettiği gözlenmektedir⁶³¹. İşgücü verimliliği ücretlerden daha hızlı artıyorsa, bu durum işgücünden sermayeye yaratılan katma değerden pay aktarıldığı anlamına gelmektedir⁶³². Bununla birlikte, küresel olarak verimlilik artışlarının 2012 yılında 1,6 ve 2013 yılında 1,4 oranına düştüğü gözlenmektedir. Bu bakımdan son 10 yıldaki en düşük verimlilik artışları gözlenmektedir. İşgücü isteminin ve verimliliğinin artırılmamasının kısıtladığı üretim yavaşlamaktadır. Öte yandan, artış oranı yavaşlayan verimlilik ve istihdam artışı, işletme karlarında ve küresel hisse senedi piyasalarında güçlü bir iyileşmeyle birlikte gerçekleşmektedir. Bu bakımdan, küresel ölçekte işgücünün geliri ile kar ve mali getiriler arasındaki farklar açılmaktadır. Zayıflayan ücret artışıyla birlikte, pek çok ülkede ulusal gelirden işgücünün payı uzun dönemli olarak azalmaktadır. Gerçek yatırım ve istihdam artışının sınırlı oluşu, gelecekte istem ve artışı bakımından belirsizlikleri artırdığı için, döngüsel olarak birikim üzerindeki baskı artmaktadır⁶³³.

⁶³¹ ILO, Global, s. 10.

⁶³² Kotz, Crisis, s. 309.

⁶³³ ILO, Trend 2014, ss. 23 ve 26.

Grafik 9: Gelişmiş Ülkelerde Ortalama Ücret ve İşgücü Verimliliği Artış Eğilimleri

Kaynak: ILO, Global Wage Report 2016/2017, ILO, Geneva, 2016, s. 15.

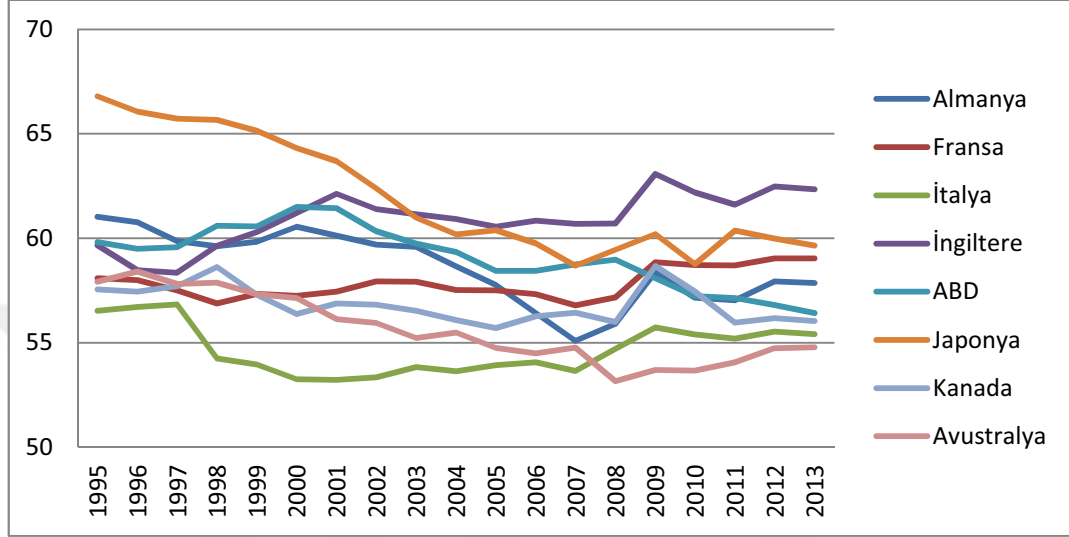
1980 yılından itibaren, GSYİH içindeki işgücünün toplam payı, başta gelişmiş ve yükselen ekonomiler olmak üzere tüm dünyada azalma eğilimine girmiştir. İşgücünün gelir payı, işgücü ve sermaye arasındaki ulusal gelirin dağılımını ortaya koymaktadır. Bu bakımdan işgücünün gelir payının azalması, yaratılan katma değerden aldığı payın da küçüldüğünü göstermektedir. Gelir payının azalması nedeniyle çalışanların satın alma gücü de düşer. Bununla birlikte, işgücü verimliliğinin artışı, tüm gelire oranla daha fazla bir kısmının sermaye sahiplerinin elde etmesi anlamına gelmektedir⁶³⁴.

Küresel ölçekte işgücünün gelir payının düşüşü, 1980 sonrasında başlayan ve 1990'lı yıllar boyunca devam eden üretim örgütlenmesinin değişiminden kaynaklanmaktadır. Teknolojik değişimin yanı sıra sermayenin, üretimin ve ticaretin küreselleşmesiyle, mali piyasalarda daha yüksek getiriler için baskılar artmıştır. Getirilerin artırılması, mali piyasanın baskısıyla işgücü piyasası kurumlarının gelir dağılımını sağlayan etkisinin geriletilmesi sayesinde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, işgücü payının düşüşünün en belirgin özelliği hanehalkı geliri ve tüketim arasındaki ilişki üzerinde gözlenmektedir. Gelir ve dolayısıyla tüketimin

⁶³⁴ Patrick Belser, "Wages in Developing Countries", **Perspectives on Labour Economics for Development**, (ed. by Sandrine Cazes, Sher Verick), International Labour Organization, Geneva, 2013, s.95.

baskılanması, toplam istemi sınırlamaktadır. Bu nedenle başlayan durgunluk, işletmelerin birikim kararlarını etelemesi nedeniyle ağırlaşmaktadır⁶³⁵.

Grafik 10: Seçilmiş Gelişmiş Ekonomilerde Uyarlanmış İşgücü Payı

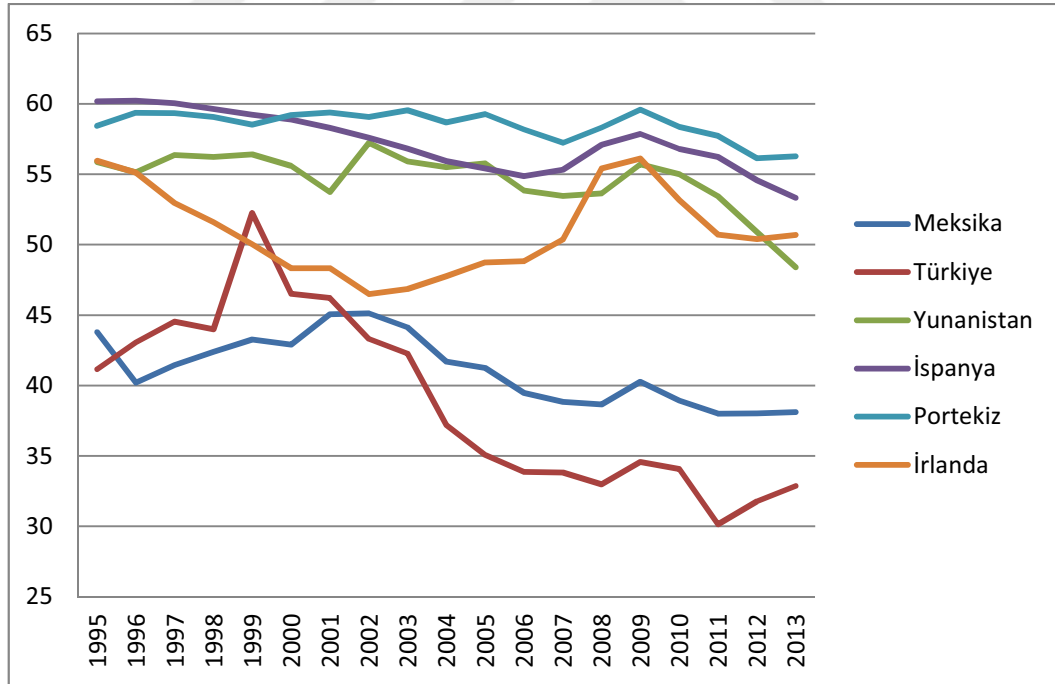
Kaynak: ILO, Global Wage Report 2014/2015 Supporting Data Sets, <http://www.ilo.org/global/research/global-reports/global-wage-report/2014/lang--en/index.htm>, (07.12.2014).

Grafik 10 ve 11’de gelişmiş ve seçilmiş ülkelerde işgücünün gelir payı gözlenmektedir. Grafik 10’de, Kanada ve Avustralya’da işgücü payının azalışında, özellikle madencilik, gaz ve petrol sektöründe karların yüksek oranda artışı etkili olmuştur. Ancak, 1990’lı yıllarda Japonya, İtalya ve Almanya uygulanan işgücü reformları işgücü piyasalarının işleyişine müdahale ederek, kurumsal yapılarını zayıflatmıştır. Bu bakımdan bölüşüm ilişkilerinin sermaye lehine biçimlenmesi, işgücünün gelir payını azaltmıştır. Fransa’da işgücünün gelir payı kısmen istikrarlı kalmışken, özellikle ABD’de keskin bir düşüş dikkati çekmektedir. 2008 yılı sonrasında tüm ülkelerde bir düşüş görülmekle birlikte, sonrasında işgücünün payı görece istikrarlı bir eğilimde kalmıştır. Grafik 11’de, Yunanistan, İspanya, Portekiz ve İrlanda’da işgücü gelirinin payı görülmektedir. Bu ülkelerin işgücünün payındaki eğilimlerin, diğer gelişmiş ülkelere ayıran temel özellik, 1990’lı yıllarda ılımlı bir şekilde azalmanın ardından, küresel kriz sonrasında keskin düşüşlerin yaşanmasıdır.

⁶³⁵ ILO, Global, s. 11.

Özellikle kemer sıkma politikaları işgücünün payını daha hızlı azaltmıştır. Tarihsel olarak gelişmiş ülkelere oranla işgücü payı oldukça düşük olan ve bu bakımdan emek yoğun üretim süreçlerinin yoğunlaştığı ülkelere örnek olan Meksika ve Türkiye’de ise, 1990’lı yılların ikinci yarısında işgücü payındaki artışın tersine, 2000’li yılların başından itibaren hızlı bir azalma görülmektedir. Bu azalış 2008 krizi sonrasında daha keskin bir şekilde gerçekleşmiştir. Gerçek ücret artışlarıyla, işgücünün payının artışı karıştırılmamalıdır. Örneğin, yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerde (Grafik 12) gerçek ücret artışı gelişmiş ülkelere göre daha yüksek düzeyde gerçekleşmektedir. Ancak işgücü verimliliği ücretlere oranla daha hızlı arttığı için, yüksek gerçek ücret artışına rağmen, işgücünün payı azalmaktadır. Öte yandan, yükselen ve gelişmekte olan ülkelerde, işgücünün gelir payındaki azalmalar yapısal dönüşüm ve istihdamın değişen niteliğinden kaynaklanmaktadır⁶³⁶.

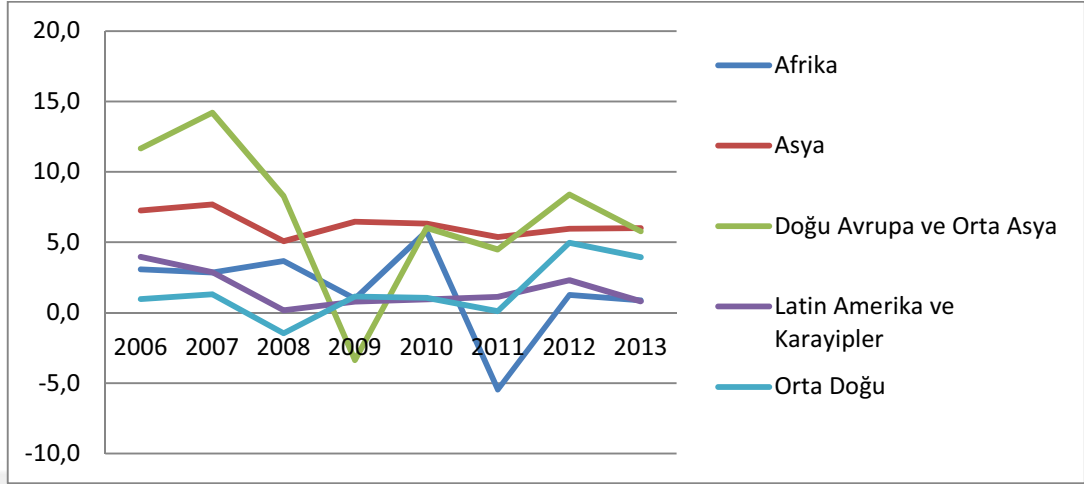
Grafik 11: Seçilmiş Ülkelerde İşgücünün Uyarlanmış Gelir Payı

Kaynak: ILO, Global Wage Report 2014/2015 Supporting Data Sets, <http://www.ilo.org/global/research/global-reports/global-wage-report/2014/lang--en/index.htm>, (07.12.2014).

⁶³⁶ ILO, Global, ss. 12 ve 15.

Grafik 12: Yükselen ve Gelişmekte Olan Bölgelerde Ortalama Gerçek Ücret Artışı

Kaynak: ILO, Global Wage Report 2014/2015 Supporting Data Sets, <http://www.ilo.org/global/research/global-reports/global-wage-report/2014/lang--en/index.htm>, (07.12.2014).

1980 sonrası ekonomi politikalarında tüm dünyada ekonomik büyüme öncelikli kılınmıştır. Serbest piyasanın işleyişine dayalı büyüme modelinde, piyasanın kendiliğinden kaynak dağılımını sağlayarak, ücretleri artıracığı ve böylece yoksulluğun azalacağı beklenmekteydi. Bu gerekçeyle, yapısal uyum politikalarıyla gelişmekte olan ülkeler küresel ekonomiyle bütünleştirilmeye çalışılmıştır⁶³⁷. Dışa açılmanın, istihdam ve ücret bakımından verimli bir yapısal dönüşüm sağlayacağı beklentisi, bu politikaların temel gerekçesiydi. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki faktör fiyatlarının birbirine yakınsaması, gelişmekte olan ülkelerin ihracat hacminin artmasıyla milli gelir ve ücret düzeyinin artırması beklenilmekteydi⁶³⁸. Bu bağlamda, yeni liberal piyasa yapısına dayanan sermaye birikim modelinin oluşturulması için, yapısal uyum politikaları etkinlik, rekabet edebilirlik ve verimlilik gibi unsurların geliştirilmesini içermektedir. Bu bakımdan, gelişmekte olan ülkelerdeki hükümetlerin rekabeti ve temel kamu mallarını yeteri

⁶³⁷ Laurell, s. 309.

⁶³⁸ Campero, s. 4.

kadar sağlayacak yasa ve düzenlemeleri oluşturmaları beklenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde işgücü piyasalarına müdahale bu bağlamda gerçekleşmiştir⁶³⁹.

İşgücü piyasalarına yapılan müdahale, ithal ikameci döneme özgü birikimin gerekliliklerinden farklı bir nitelikte gerçekleşmiştir. Dış ticarete korumacı bir rejim altında ulusal üretim için kitlesel tüketimin yaratılmasının gerekliliği, 1980 sonrası küreselleşme sürecinde rekabet gerekçesiyle göz ardı edilmiştir. Dolayısıyla, işgücü verimliliğinin ücretlere yansınmasıyla güçlü bir istem düzeyinin sağlanmasına gerek duyulmamaktadır. Günümüzde, üretim aşamalarıyla tüketimin gerçekleştiği alanların ayrışması, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki işletmelerin rekabet gücünü artırarak küresel katma değer ağlarında yer alabilmek için işgücü maliyetlerini bastırmaya yönelmiştir. Bu nedenle günümüzde ücretler ve verimlilik arasındaki bağ koparken, ücretler piyasa koşullarına bırakılmıştır⁶⁴⁰.

Yapısal uyum politikaları gelişmekte olan ülkelerin küresel üretim ağlarındaki rekabetçi konumunu belirleyen bir müdahale biçimini ortaya koymaktadır. Gelişmiş ülkelerde ücretler yüksek olmasına rağmen, sermaye yoğunluğunun artırdığı işgücü verimliliği işgücü maliyetlerini rekabete engel bir unsur olmaktan çıkarmaktadır. Bu bakımdan, gelişmekte olan ülkelerin rekabet gücünü artırmaları için iki temel seçenek bulunmaktadır. İlk seçenek gerçek ücretleri düşürmektir. İkinci seçenek ise, verimliliği artırmaktır. İkinci seçenek, sermaye birikimini artırmayı gerektirmektedir. Ancak, gelişmekte olan ülkeler sermaye yoksunu olduğu için, birikim daha maliyetlidir. Bu bakımdan yapısal uyum politikaları gelişmekte olan ülkeleri işgücü maliyetleri üzerinden rekabet etmeye yönlendirmektedir. Ayrıca, bir yandan da sermaye hareketlerini serbestleştirmeye sevk ederken, doğrudan yabancı yatırımların çekilmesi için piyasaların serbestleştirilip kuralılaşdırılmasını sağlamaktadır. 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca gelişmekte olan ülkelerde uygulanan para değerinin düşürülmesi ve mali disiplinin sağlanmasına ilişkin politikaların temelinde salt yabancı sermayeyi çekme amacı yer almamaktadır. Temel amaç gerçek ücret artışlarını kontrol altında tutmaktır. Öte yandan, işgücü piyasasının enformelleşmesi de ücretleri baskılayan bir

⁶³⁹ Sue McGregor, "Structural Adjustment Programmes and Human Well-being", **International Journal of Consumer Studies**, Cilt: 29, Sayı: 3, 2005, s. 174.

⁶⁴⁰ Özlem Onaran, "Measuring Wage Flexibility: The Case of Turkey Before and After Structural Adjustment", **Applied Economics**, Cilt: 34, Sayı: 6, 2002, s. 771.

unsur olarak, günümüz gelişmekte olan ülkelerin temel özelliklerinden birisi olmuştur⁶⁴¹.

Gelişmekte olan ülkelerde enformelleşmeye dayalı olarak işgücü niteliğinin düşük kalması, ücretlerin baskılanmasını sağlamakta, ancak yoksulluk döngüsüne yol açmaktadır. Gerçekten, enformel sektör ücret düzeyleri yasal asgari ücretin bile altındadır. Enformel sektörün genişliği, ücret ve istihdamın esnekliğini artırmanın en doğrusal yoludur. Daha esnek koşullarda ve düşük ücretle enformel sektörde çalışanların olması, formel sektörde ücret pazarlığını çalışanların aleyhine baskılamaktadır. Öte yandan, enformel sektörün yarattığı baskı, istihdamın niteliğini geliştirmeyi engellemektedir. Gerçekten, sosyal güvenlik ağının kapsamının genişletilmesi ve sendikalaşma önündeki temel engel enformelleşmedir⁶⁴².

Enformel sektör salt marjinalleşen, fason ürünlerin satışını içeren geçimlik şehirli enformel sektörle sınırlı değildir. Bu biçimi, her türlü vergi ve yasal zorunluluğun mali yüklerinden ve maliyeti artıran kira gibi unsurlardan sıyrılarak çalışanlara ucuz mal ve hizmetler sunmaktadır. Bu işleyişiyle, hem formel hem de enformel alanda ücret mallarının maliyetini düşürerek ücretleri düşük tutmayı sağlayan bir etki yaratmaktadır⁶⁴³. Ancak, enformel sektörün asıl işlevi üretim aşamasına yöneliktir. Gerçekten, geçimlik çalışma ve enformel sektör gibi alanlarda işgücünün yoğunlaşması, ücret düzeylerini artırmaksızın, çalışmaya hazır bir işgücü sunumuna erişimi sağlamaktadır. Yoksulluğun biçimlendirdiği bir ortamda, isteme dayalı olarak düşük ücret ve kötü çalışma koşullarına rağmen işgücü sunumu hazır olacaktır⁶⁴⁴.

⁶⁴¹ Marc Wuyts, "Informal Economy, Wage Goods and Accumulation under Structural Adjustment Theoretical Reflection Based on The Tanzanian Experience", **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 25, Sayı: 3, 2001, s. 420.

⁶⁴² Onaran, s. 770.

⁶⁴³ Williams, Lanks, s. 363.

⁶⁴⁴ Belser, s. 99.

Tablo 6: Küresel Rekabet ve Niteliği

Rekabet Gücü Sıralaması	Çalışan Başına DYY*		İstihdam Edilenlerin Oranı		Ülkelerin Oransal Dağılım Oranı			
	Ortalama	Medyan	Çalışan Yoksul**	Kırılgan İstihdam	EGÜ	DOGÜ	YÜ	GE
Birinci Grup	4744	1154	8,7	33,5	0	0	11	89
İkinci Grup	1295	1153	13,8	36,4	0	7	52	41
Üçüncü Grup	625	397	44,5	62,5	11	30	44	15
Dördüncü Grup	681	319	40,6	62,8	7	33	41	19
Beşinci Grup	153	87	54,1	72,1	66	30	4	0

Kaynak: ILO, Report 2014, s. 78.

*2012 ABD Doları **2 Dolar ve altı günlük gelir

Tablo 6, yeni liberal politikaların düzenlediği rekabet ilişkilerindeki aksaklığı göstermektedir. Kuşkusuz kapitalist sistemde, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması için, ulusal düzeyde rekabet üstünlüğü sağlamak gerekmektedir. Bu üstünlük salt işletme kararlarıyla değil, ulusal politikaların bütünlüğü ve işlerliğiyle sağlanmaktadır. Bu bakımdan, sermaye birikiminin istikrarı ve sürekliliğini sağlayan bir dizi alanda müdahale ve düzenleme gereklidir. Makro ekonomi ve işgücü piyasasının işleyişi, sosyal kurumlar ve alt yapının kalitesi, teknoloji ve yeniliklerin üretilip iş dünyasına uyarlanması, nüfus ile işgücünün eğitimi ve sağlık koşulları gibi temel unsurların düzenlenip eşgüdümlemesi gerekmektedir. Günümüzde rekabetçi kabul edilen ekonomiler, yabancı yatırımları çekebildiği gibi, kalkınmayla beraber çalışanların yaşam koşullarını geliştirebilen ülkelerdedir. Gerçekten, yabancı yatırımlar, daha gelişmiş teknolojiye erişim, artan verim ve toplam katma değer için daha yüksek bir payını edinebilmeyi sağlamaktadır. Bu bakımdan, rekabet gücü, çalışan başına DYY düzeyi, işgücü piyasasının niteliğini gösteren çalışan yoksul ve kırılgan istihdam ile kalkınma arasında bir ilişki kurulabilmektedir. Yapısal uyum

politikalarının beklentilerinin aksine, rekabet gücü çalışan yoksullar ve kırılgan istihdamın azaltılmasını gerektirmektedir⁶⁴⁵.

B. Eşitsizlik

Günlük 1,25 dolar eşliğinde görüldüğü gibi, gelişmekte olan ülkelerde mutlak yoksulluk azalmaktadır, ancak en yüksek ve en düşük gelir sahibi gruplar arasındaki fark giderek artmaktadır. Verilere göre, 1980 sonrası dönemde gelişmekte olan ülkelerdeki yüksek büyüme hızları mutlak yoksulluk oranını ve yoksul kişi sayısını düşürmektedir. Bununla birlikte, göreceli yoksulluk oranında ve sayısında artış gözlenmektedir. Bu bakımdan, büyümenin göreceli yoksulluğu artırarak, eşitsizlikleri genişlettiği belirtilmektedir⁶⁴⁶. Gerçekten, 1980 yılı sonrasında hızla büyüyen Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerde, hem kırsal kesim ile şehirler arasında hem de şehirde gelir farklılıklarından kaynaklanan eşitsizlikler artmıştır. Yüksek büyüme oranlarına rağmen, Hindistan’da gelir farklılıklarında olduğu gibi, tüketim bakımından da eşitsizliğin arttığı gözlenmektedir⁶⁴⁷.

Eşitsizliğin güncel eğilimi gelişmekte olan ülkelere özgü değildir. Tersine, 1970’li yılların ortalarından itibaren, başta ABD olmak üzere merkez kapitalist ülkelerde artmaya başlayan gelir eşitsizliği 1980’li yıllardan itibaren dünyaya yayılarak ekonomik yapı ve işleyişin belirleyici bir unsuru olmuştur. 1990’lı ve 2000’li yıllar boyunca ABD, Kanada ve İsrail gibi pek çok gelişmiş ülkede gelir eşitsizliği artmaya devam etmiştir. Ekonomik ve sosyal yapıları gereği, geleneksel olarak gelir eşitsizliğinin düşük olduğu Almanya ve diğer Kuzey Avrupa ülkelerinde de gelir eşitsizliklerinin arttığı gözlenmiştir. 2007 yılı ve sonrasında yaşanan küresel kriz, net gelir eşitsizliğinin artma eğilimi durmuş ve hatta krizin ilk yıllarında çok az olsa da azalmıştır. Ancak 2010 yılı sonrasında gelir eşitsizliği artmaya devam etmektedir. Bu bakımdan, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde gözlenen

⁶⁴⁵ ILO, Report 2014, s. 78.

⁶⁴⁶ Shaohua Chen, Martin Ravallion, “More **Relatively** –Poor People in a less Absolutely-Poor World”, **The Review of Income and Wealth**, Cilt: 59, Sayı: 1, 2013, ss. 21 ve devamı.

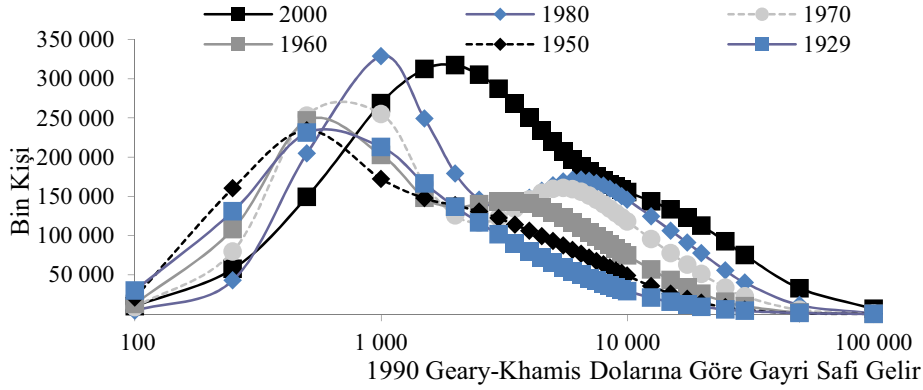
⁶⁴⁷ Jayati Ghosh, Poverty Reduction in China and India: Policy Implications of Recent Trends, **DESA Working Paper Sayı: 92**, United Nations Department of Economic and Social Affairs, New York, 2010, s. 15.

artma eğilimindeki gelir eşitsizliği, 40 yıllık yapısal görünümüyle küresel birikim biçiminin belirleyici özelliğini oluşturmuştur⁶⁴⁸.

Gelir dağılımı bölüşümdeki çarpıklıklara dayalı olarak yoksulluğun yapısal biçimini belirtmektedir. Her ne kadar Grafik 13'deki gibi zaman içinde gelir dağılımının yapısında değişiklikler gözlemlense de, uzun dönemli istikrarlı eğilimleri ekonomik ve sosyal yapının yansımalarını içermektedir. Tarihsel süreçte yaşanan iki dünya savaşı sonrasında, uluslararası ticaret ve mali işlemlerin azaldığı, sermayenin ulusal sınırlarda biriktiği bir dönem yaşanmıştır. 1960'lı yılların ortalarında kadar süren bu dönemde, yerel politikaları biçimlendirmede görece özgür, ulusal kalkınmacı devlet yapılarının gelir dağılımındaki eşitliği sağlamada başarılı olduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla dünya çapında neredeyse eş zamanlı olarak gelir eşitsizliğinin azaldığı bir dönem yaşanmıştır. Bununla birlikte, yine neredeyse eş zamanlı olarak, 1970'lerin başından itibaren gelir eşitsizliği artmaya başlamıştır. 1980 yılı sonrasında küreselleşmenin ülkelerde daha yüksek gelir eşitsizliğine yol açtığı bir dönem dikkati çekmektedir⁶⁴⁹.

Grafik 13: Seçilmiş Yıllarda Küresel Gelir Dağılımı, 1820-2000

1990 SAGP'ne Göre Dolar Gelir Düzeyinde Bin Kişi

Kaynak: Clio-Infra; www.clio-infra.eu. <http://dx.doi.org/10.1787/888933096198> (10.10.2014).

⁶⁴⁸ Federico Cingano, Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth, **OECD Social, Employment and Migration Working Papers Sayı: 163**, Organisation for Economic Co-operation and Development Publishing, Paris, 2014, s. 10. ve Robert Hunter Wade, "Is Globalization Reducing Poverty and Inequality?", **World Development**, Cilt: 32, Sayı: 4, 2004, s. 578.

⁶⁴⁹ Michail Moatsos, "Income Inequality since 1820," **How was Life? Global Well-being since 1820**, (ed. by Luiten van Zanden), OECD Publishing, 2014, s. 209.

1970'lerin ortasından itibaren merkez kapitalist ülkelerde ekonomi politikaları ve sonrasında siyasetteki dönüşümün etkileri gelir dağılımında gözlenmiştir. Başta ABD olmak üzere, İngiltere, Avustralya ve Kanada gibi merkez kapitalist ülkelerde yeni liberalizmin hem ekonomi hem de siyaset alanında egemen kılındığı bir referans noktası olarak 1980 yılı ele alınmaktadır. Buna göre, düzenli verilerin olduğu ABD için, en zengin yüzde 1'lik grubun sermaye getirileri dahil olmak üzere ulusal gelirdeki payı 2006 yılına kadarki süreçte, yüzde 8,9'dan yüzde 22,8'e çıkmıştır. Sermaye gelirleri dahil edilmez ise, yüzde 8'den yüzde 18'e bir artış gerçekleşmiştir. Böylece, 2006 yılında gelir eşitsizliği 1929 yılı öncesindeki düzeyine gelmiştir⁶⁵⁰. Oysa 1970'li yılların ortasına kadar ABD'de yoksulluğun azaltılmasında büyük bir başarı elde edilmişti. 1950'lerin sonlarında yüzde 22,4 olan yoksulluk oranı 1970'lerin başlarında yüzde 11,1'e düşülmüş, ancak 1970'lerin ortasından itibaren artış eğilimine girmiştir. 1993 yılında yüzde 15,1'e çıkarken, 2000 yılında yüzde 11,3'e düşmüş, ancak 2007 yılında tekrar yüzde 12,5'e çıkmıştır⁶⁵¹.

Merkez kapitalist ülkelerde başlayıp küresel ölçekte eşitsizliğin görülen biçimi, gelir grupları arasındaki güç dengesini değiştiren ve birikimin sosyal yapısını biçimlendiren iki farklı konjonktürden kaynaklanmaktadır. 1970'li yılların ortasına kadar egemen olan Keynesyen liberalizm, ulusal sınırlarda sağladığı birikimin istikrarı için gelir grupları arasındaki bölüşüm ve güç dengesi bakımından eşitliği gözetmiştir. Bir bakıma, Keynesyen ekonomi politikaları ekonomik işleyiş ve krizlerin gelir dağılımı üzerindeki bozucu etkisini düzeltmeye çalışmıştır. Öte yandan, 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başından itibaren, sembolik olarak, ABD'de Reagan ve İngiltere'de Thatcher Hükümetleri'nin kurulmasıyla başlayan yeni liberal çevrim, günümüze kadar gelir dağılımını ve güç dengesini sermaye lehine dönüştürerek eşitsizliğin artmasına yol açmıştır. Gerçekten bu son dönemde, monetarist ekonomi politikalarının uygulanmasıyla, Keynesyen iktisadın tam istihdam hedefinden uzaklaşmış ve işgücü piyasasına müdahalenin biçimi dönüşerek, piyasa temelinde ücret ve işgücü sunumu sermayenin lehine düzenlenmiştir. Oysa Keynesyen çevrim boyunca tam istihdam temelinde uygulanan

⁶⁵⁰ Palma, s. 837.

⁶⁵¹ N. Edward Wolff, "Rising Profitability and the Middle Class Squeeze", **Science and Society**, Cilt: 74, Sayı: 3, 2010, s. 431.

politikalar sayesinde, ABD'deki gelir gruplarına göre en alttaki yüzde 90'nın ortalama geliri en üstteki yüzde 1'lik gelir grubunununkine göre 4 kat hızlı artarak gelir dağılımındaki dengeyi sağlamıştı⁶⁵².

Yeni liberal çevrim, sadece ücretlere göre daha hızlı artan karları sağlamamış, aynı zamanda hanehalkları bakımından da gelir dağılımında eşitsizliğe yol açmıştır. Gerçekten, örneğin ABD'de 1979 ve 2004 yılları arasında hanehalkı gelir gruplarında en zengin yüzde 5'lik kesimin gelirden aldığı pay yüzde 15,3'ten yüzde 20,9'a çıkmıştır. Oysa aynı dönemde, en yoksul yüzde 20'lik dilimin payı ise, yüzde 5,5'ten yüzde 4'e düşmüştür. Öte yandan gelir artışları özellikle en üstteki grupta 1'ta yoğunlaşmaktadır. Örneğin, 2000 ve tekrar 2005 yıllarında en zengin yüzde 0,01'lik grupta yer alan hanehalkları toplam gelirin yüzde 5'ini almıştır. Bu oran 1929 yılındaki oranla aynıdır. 1950'li ve 1960'lı yıllar boyunca ise, bu grubun payı yüzde 1 ve yüzde 1,5 arasında yer almaktaydı⁶⁵³. Ancak, Keynesyen çevrim boyunca, gelire göre en alttaki yüzde 20'lik dilimde yer alan ailelerin tüm gelire göre toplam payı 1947'deki yüzde 5'lik oranından 1961 yılına yüzde 4,7'ye düşmüştür. Bununla birlikte 1974 yılına kadar yüzde 5,7'ye çıkmıştır. En yoksul yüzde 20'lik grubun ortalama gelirine bakıldığında, 1947 ve 1974 yılları arasında iki kattan fazla artarak 7.600 dolardan 15.500 dolara çıktığı görülmektedir. Ancak, 2007 yılına kadar çok sınırlı bir artış gerçekleşmiş 16.500 dolara çıkmıştır⁶⁵⁴.

Merkez kapitalist ülkelerden başlayarak tüm dünyaya yayılan eğilime göre, yeni liberal dönem boyunca, Keynesyen liberalizmin tersine, zenginler hem mutlak hem de göreceli olarak daha zenginleşmişlerdir. Öte yandan, günlük 1,25 dolar ölçütünde olduğu gibi, veriler mutlak yoksulluğun azaldığı izlenimi vermekle birlikte, göreceli yoksulluğun arttığını ortaya koymaktadır. Gerçekten, 1950 ve 1970 yılları arasında ABD'de gelir gurplarına göre alttaki yüzde 90'lık kesimin elde ettiği her 1 dolar karşılığında en üstteki yüzde 0,01'lik kesim fazladan 162 dolar kazanırken, bu rakamlar 2000'li yılların başına gelindiğinde her bir dolara karşılık 18.000 dolar olmuştur. Öte yandan servet bakımından eşitsizlik daha da belirginleşmektedir. Gerçekten 2000'li yılların başında ABD'de en zengin yüzde

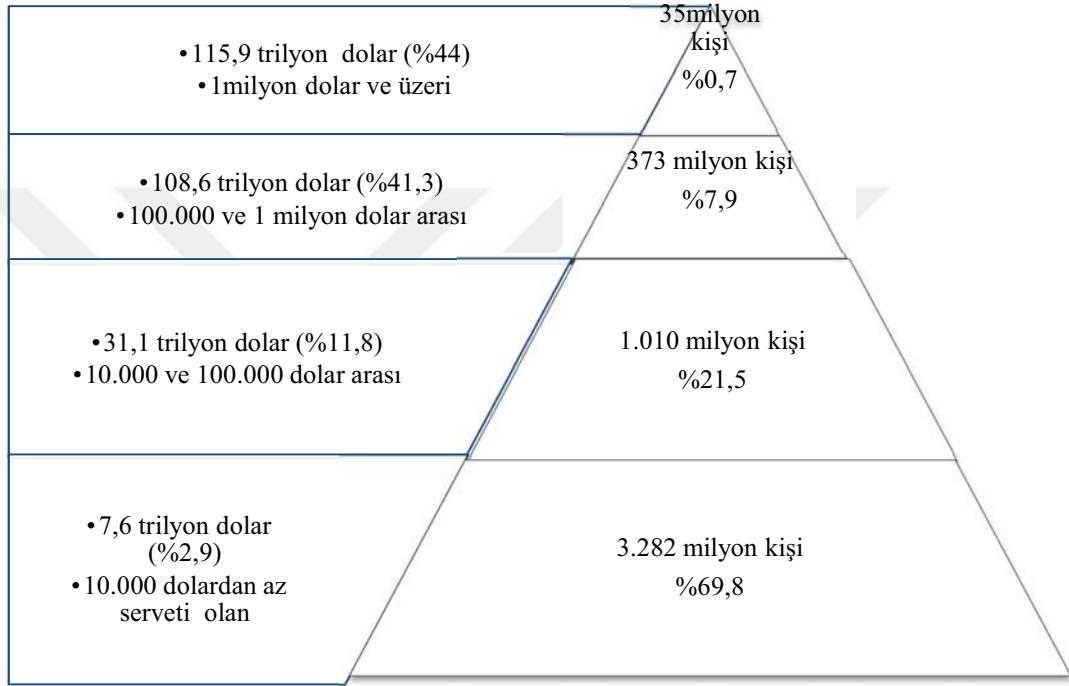
⁶⁵² Palma, s. 837.

⁶⁵³ David M. Kotz, "The Financial and Economic Crisis of 2008: A Systemic Crises of Neoliberal Capitalism", **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 41, Sayı: 2, 2009, (Crisis), s. 310.

⁶⁵⁴ Wolff, s. 431.

1'lik kesim en alttaki yüzde 80'lik grubun servetinin dört katından fazlasına sahiptir. 1980'lerin başından 2000'li yılların başına kadar, en zengin yüzde 1'lik grup ulusal gelir artışının yüzde 28'ini, net değerlerdeki toplam kazanımların yüzde 33'nü ve mali değerlerdeki toplam büyümenin yüzde 52'ni edinmiştir⁶⁵⁵.

Şekil 3: Küresel Servet Piramidi

Toplam Refah ve Oranı

Yetişkin Kişi Sayısı ve Dünya Nüfusuna Oranı

Refah Aralığı

Kaynak: Credit Suisse, Report, s. 24

Yeni liberal dönem boyunca merkez kapitalist ülkelerde biçimlenen gelir ve servet bölüşümündeki dengesizlik, küresel yapının temel özelliklerinden biri olmuştur. Gerçekten, Şekil 3'de görüldüğü gibi 2014 yılına gelindiğinde, dünyadaki yetişkinlerin yüzde 70'ini oluşturan yaklaşık 3,3 milyar kişinin serveti 10.000 doların altındayken, bu grup küresel hanehalkı servetinin sadece yüzde 2,9'una sahiptir. Yetişkinlerin yüzde 0,7'sinin oluşturduğu 35 milyon dolar milyoneri ise, küresel hanehalkı servetinin yüzde 44'üne sahiptir. Bu iki uçlu piramitte, en üstteki 100.000 dolar ve üzeri servete sahip 408 milyonluk grup tüketim özellikleri bakımından diğer

⁶⁵⁵ Foster, Kriz, s. 95.

gruptan ayrıştırılmaktadır. Dünya nüfusunun yüzde 91,3'nü oluşturan ve toplam servetin yüzde 14,7'sine sahip olan piramidin en altındaki grup, ihmal edilmiş bir kesim olarak görülmektedir. Buna göre, tüketim olanaklarından yeterince yararlanamayan bu grup, hem yeni ürün ve hizmetler hem de büyüme için taşıdığı potansiyel bakımından hedef olarak belirlenmektedir⁶⁵⁶.

Piramidin tabanını oluşturan 10.000 dolar ve altı servete sahip kesim, gelişmiş ülkeler bakımından istisnayı oluşturan bir gruptur. Gerçekten, gelişmiş ülkelerde yetişkinlerin sadece yüzde 20'si bu gruba girmektedir. Sağlık, işsizlik, gençlik gibi gerekçelere bağlı olarak geçici bir süre bu gruba düşmektedirler. Ancak, Hindistan ve bazı Afrika ülkelerinde nüfusun yüzde 90'nı, düşük gelirli Afrika ülkelerinde ise nüfusun tamamı bu gruba dahildir. Bu bakımdan, düşük gelirli ülkelerin nüfusunun büyük çoğunluğu piramidin tabanında yer almaktadır⁶⁵⁷.

Servet bakımından görünen eşitsizlik, gelir için de geçerlidir. 2014 yılında OECD ülkelerinde gelir grupları arasındaki eşitsizlik tarihsel olarak en yüksek düzeye ulaşmıştır. OECD ülkelerinde en zengin yüzde 10'un ortalama geliri en yoksul yüzde 10'unkinden 9,5 kat daha fazladır. 1980'li yıllarda ise bu oran 7 kat idi. Ancak, bu ortalama değer 2014 yılı için ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Gerçekten, Kuzey ve bazı Kıta Avrupa'sı ülkelerinde OECD ortalaması olan 9,5 katlık gelir farkının altına düştüğü görülmektedir. Bununla birlikte, en zengin yüzde 10 ile en yoksul yüzde 10'un ortalama gelirleri arasındaki fark İtalya'da 10, Kore, Portekiz ve İngiltere'de 13, Yunanistan, İsrail, Türkiye ve ABD'de 27, Meksika ve Şili'de 30 kata kadar çıkmaktadır⁶⁵⁸.

Küresel servet piramidinde gözlenen eşitsizlik, Grafik 14'de görüldüğü gibi, servetin bölgesel dağılımında da gözlenmektedir. Kuzey Amerika'da küresel yetişkin nüfusunun yüzde 5,7'si yaşarken, toplam servetin yüzde 34,7'si yoğunlaşmıştır. İkinci sıradaki küresel yetişkin nüfusunun yüzde 12,4'nün yaşadığı Avrupa'da ise, servetin 32,4'ü yoğunlaşmıştır. Ancak, üretim aşamalarını gerçekleştiren ve küresel nüfusunun yüzde 81,9'nu barındıran çevre ülkelerde ise, küresel servetin yüzde 33'ü bulunmaktadır. Bununla birlikte, piramidin altındaki yüzde 50 toplam servetin yüzde

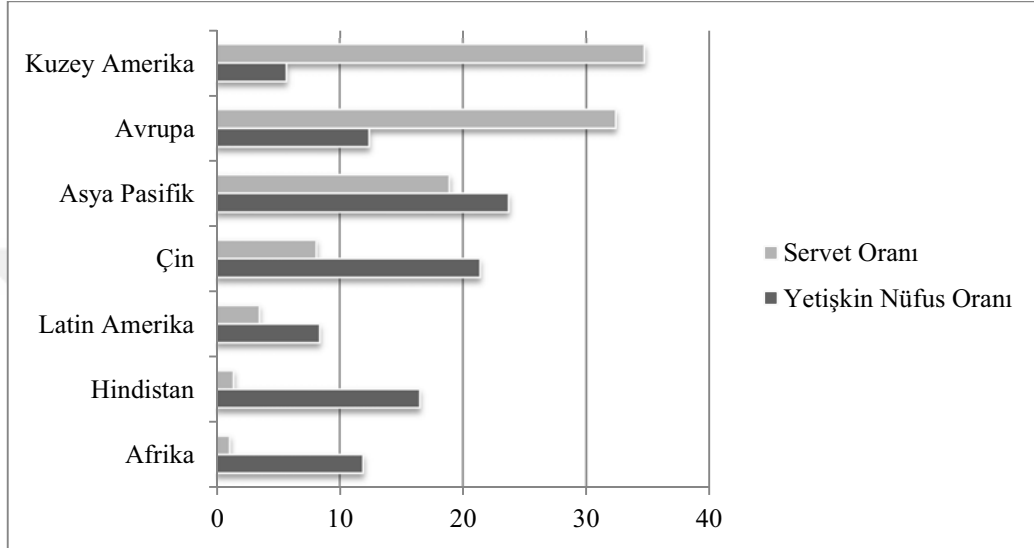
⁶⁵⁶ Credit Suisse, **Global Wealth Report 2014**, Credit Suisse Investment Banking, 2014, (Report), s. 23.

⁶⁵⁷ Credit Suisse, Report, s. 24.

⁶⁵⁸ Cingano, s. 9.

1'ine sahipken, en zengin yüzde 10'u oluşturan grup küresel servetin yüzde 87'sine sahiptir. Piramidin en üstündeki yüzde 1'i oluşturan grup ise, küresel varlıkların yüzde 48,2'isine sahiptir⁶⁵⁹.

Grafik 14: Dünya Üzerinde Servetin ve Nüfusun Bölgesel Dağılımı

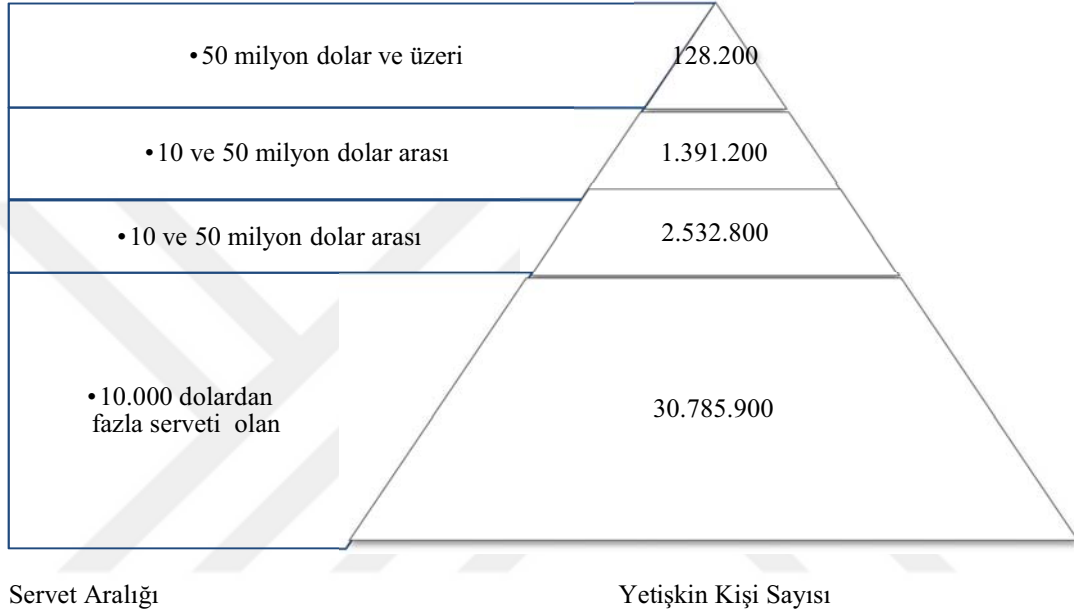
Kaynak : Credit Suisse, **Global Wealth Databook 2014**, Credit Suisse Investment Banking, 2014, (Credit Suisse), s. 93

Küresel servet piramidinin temel özellikleri, Şekil 4'de görülen 1 milyon dolar ve üzeri servete sahip yetişkinler için de geçerlidir. Gerçekten, piramidin tabanında yaklaşık 30,8 milyon yetişkin 1 ila 5 milyon dolar arasında servete sahipken, piramidin üzerinde 50 milyon ve üzeri serveti olan 128.200 kişi bulunmaktadır. 5 ila 10 milyon dolar arasında servete sahip 2,5 milyon, 10 ila 50 milyon dolar arasında servete sahip yaklaşık 1,4 milyon yetişkin bulunmaktadır. Servetin bu bakışimsız dağılımı, bölgesel ve nüfus yoğunluğu bakımından da küresel ölçekte dengeli dağılmamıştır. Gerçekten, bu bakımdan da eşitsizlik, merkez ve çevre kapitalist ülkeler arasındaki farklılara yansımıştır. 1 milyon dolar ve üzeri servete sahip 35 milyon yetişkinin yüzde 78'i Avrupa ve Kuzey Amerika'dadır. 2007 ve 2009 yılları arasında Avrupa yüksek servet sahibi kişi sayısı bakımından Kuzey Amerika'yı geride bırakmıştı. Ancak, 2010 yılında Kuzey Amerika bu alandaki

⁶⁵⁹ Credit Suisse, Report, ss. 6 ve 11.

egemenliğini geri kazanmıştır. 2014 yılında, yüzde 44 oranla 15 milyon yüksek servete sahip kişi Kuzey Amerika'dayken, yüzde 34 oranla 11,7 milyon kişi Avrupa'da yaşamaktadır. Bu bakımdan, 1 milyon dolar ve üzeri serveti olan küresel yetişkin nüfusun sadece yüzde 22'si çevre ülkelerde yerleşiktir⁶⁶⁰.

Şekil 4: Küresel Servet Piramidinin Tepe Ayrıntısı

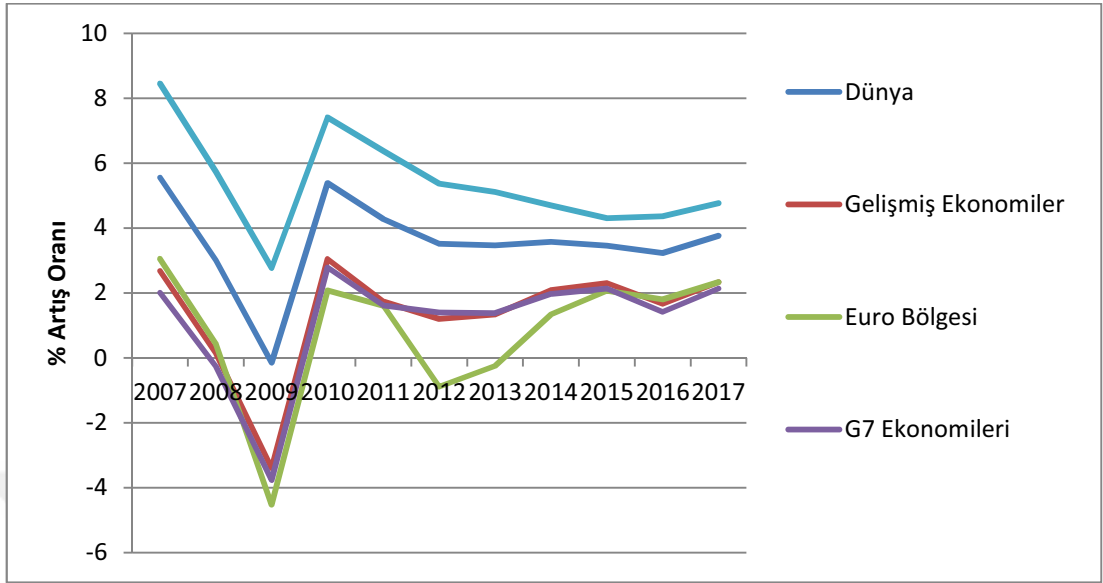
Kaynak: Credit Suisse, Report, s. 26.

2008 ve 2014 yılları arasında, yetişkin başına ortalama servet yüzde 26 oranında büyürken, milyonerlerin sayısında yüzde 54 oranında bir artış görülmektedir. Bununla birlikte, 100 milyon üzeri servet sahibi olanların sayısı yüzde 106, milyarderlerin sayısı ise iki katından fazla artmıştır⁶⁶¹.

⁶⁶⁰ Credit Suisse, Report, s. 26.

⁶⁶¹ Credit Suisse, Report, s. 26.

Grafik 15: Dünyada ve Seçilmiş Bölgelerde Gerçek Büyüme Oranları

Kaynak: IMF, World Economic Outlook Database, https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=46&pr.y=6&sy=2007&ey=2017&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=001%2C110%2C163%2C119%2C123%2C998%2C200%2C901%2C505%2C511%2C903%2C205%2C440%2C406%2C603&s=NGDP_RPCH&grp=1&a=1 (13.04.2018)

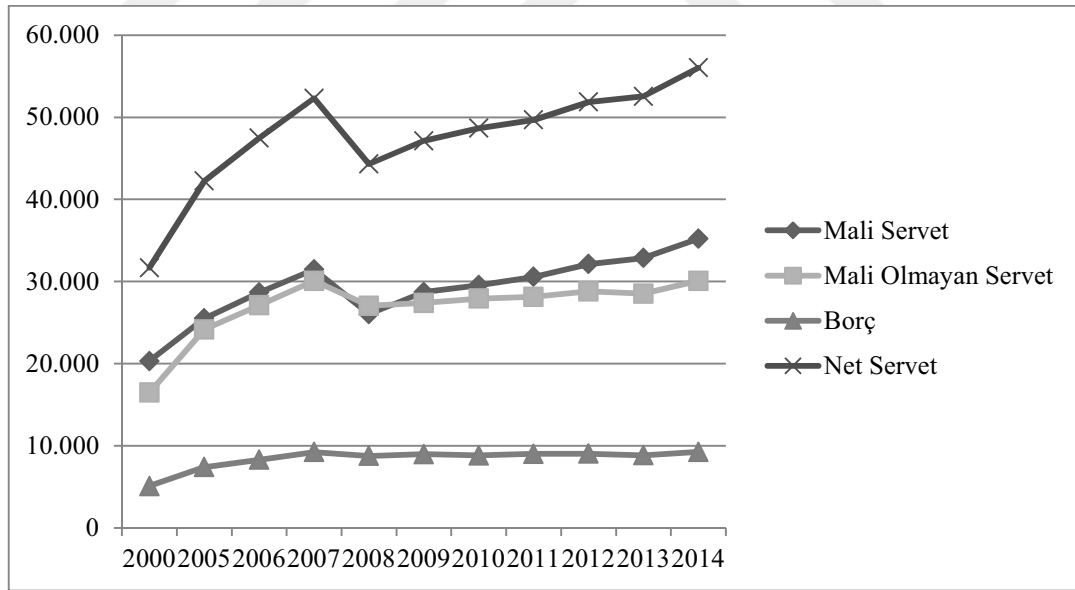
Dünya çapında bir olgu olarak, servet eşitsizliği gelir eşitsizliğinden çok daha artmıştır. Bu durum, hızlı büyüyen ekonomilerde, küresel piyasaya eklenen yeni kurulmuş ve genellikle aile işletmesi olan küçük işletmelerde servetin yoğunlaşmasına atfedilmektedir⁶⁶². Ancak Grafik 14 ve Grafik 15 görüleceği üzere, servetin birikimi gayri safi yurt içi üretimin daha düşük olduğu bölgelerde gerçekleşmektedir. Bu bakımdan, çevre ülkeler için, servet birikimindeki eşitsizlik yukarıdaki sava dayandırılabilir. Ancak, merkez ve çevre arasındaki servet ve gelir eşitsizliği, üretim sürecinin merkez tarafından biçimlendirilerek katma değer merkezde toplanmasından kaynaklanmaktadır.

Grafik 15’de görülen yüksek gayri safi yurt içi üretim oranları, aynı zamanda MKH’lerinin yöneldiği bölgeleri göstermektedir. Her ne kadar bu bölgelerde, günlük 1,25 dolar eşğine göre yoksulluk azalıyor gibi görünse de, günlük 5 dolar eşğine göre yoksulluğun azaltılmasında belirgin bir başarı elde edilememiştir. Bu bölgelerin

⁶⁶² Credit Suisse, Report, s. 27.

küresel ölçekte servetin bölgesel ve nüfusa göre dağılımından aldığı bakışimsız pay da Grafik 14’de izlenmektedir. Bu bakımdan, büyümenin yoksulluğu ortadan kaldırmaya yönelik etkisi kısıtlıdır. Gerçekten, 2007 ve sonrasında küresel krizin etkisiyle, büyüme oranları dünyada düşme eğilimindedir. Özellikle 2010 yılı ve sonrasında dünya oranı yüzde 5,2’den 2013 yılında yüzde 3’e ve sonrasında 2014 yılında az bir artışla ancak yüzde 3,6 oranında kalmıştır. Yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ülkelerde de aynı dönemde büyüme oranlarında bir azalma görülmektedir. Ancak, yine büyüme oranları azalan gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında oldukça, çevre ekonomilerinin büyüme oranları yüksek bir düzeyde ve dünya büyüme oranlarını yüksek tutacak etkidedir. Öte yandan, yoksulluğu azaltmada etkisi sınırlı kalan ekonomik büyümenin 2010 sonrası azalan eğiliminin sürekliliği, yoksulluk oranlarında artma eğilimine neden olacağı görüşüne yol açmaktadır⁶⁶³.

Grafik 16: Dünyada Yetişkin Başına Düşen Servetin Bileşenleri (ABD Doları)

Kaynak : Credit Suisse, Databook, s. 94.

Grafik 16’da görüldüğü gibi, kişisel servet, mali ve mali olmayan servetle borçlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu bakımdan, yetişkinlerin ortalama

⁶⁶³ WB, **Global Monitoring Report 2014/2015: Ending Poverty and Sharing Prosperity**, World Bank, Washington, 2015, ss. 37, 55 ve 56.

servetinin küresel eğilimi, toplam servetteki eğilimlere benzer bir biçimde, 2000 yılından itibaren artma eğilimindeyken, 2008 yılında küresel mali krizle beraber yüzde 15 azalmıştır. 2008 yılı sonrasında her yıl artmaya devam eden ortalama küresel servet, günümüzde kriz öncesi düzeyini geçmiştir. 2000 yılı başında yüzde 55 olan mali servetin ortalama servet içindeki payı, 2002 yılında yüzde 52'ye düşmüştür. Bununla birlikte, 2007 yılına kadar mali olmayan varlıklarla artma eğilimi göstermiştir. Ancak, krizin etkisi, mali servetin üzerinde mali olmayan servete kıyasla daha yıkıcı olmuştur. 2008 yılından itibaren ise, mali servet yıllık ortalama yüzde 5,6 oranıyla artarak tekrar yetişkin başına düşen servetin yüzde 54'üne çıkmıştır. Benzer eğilimde, ortalama borç da 2000 ve 2007 yılları arasında yüzde 81 oranında artmış, sonrasında ise miktar bakımından aynı düzeyde kalmıştır. 2008 yılı sonrasında ortalama gelir tekrar arttığı için, borcun gelire oranı 2001 yılından günümüze en düşük düzeyine gelmiştir. Bununla birlikte, ülkeler arasında borç düzeyleri bakımından farklılıklar gözlenmektedir. Gerçekten, hanehalkı borcu bakımından özellikle düşüm ülkeleri ve yükselen piyasa ekonomilerinde artma eğilimi görülmektedir⁶⁶⁴.

Tablo 7: 2000-2014 Yılları Arası Dönemde Bölgelere Göre Yetişkin Başına Düşen Servetin Bileşenleri (ABD Doları)

		2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Kuzey Amerika	Net Servet	198.984	263.753	281.196	283.757	225.806	232.712	246.279	254.602	282.691	308.966	340.340
	Mali Servet	154.366	191.007	209.569	220.612	177.812	190.433	202.196	209.365	229.101	251.872	273.622
	Mali Olmayan Servet	79.046	126.644	130.365	126.071	109.173	103.030	104.194	103.133	111.154	114.467	124.977
	Borç	34.428	53.898	58.738	62.925	61.179	60.751	60.111	57.896	57.563	57.373	58.264
Avrupa	Net Servet	61.272	101.580	122.269	142.001	120.477	130.520	128.128	124.101	132.010	132.177	145.977
	Mali Servet	34.940	52.006	62.691	71.491	58.590	66.229	64.782	63.075	67.807	67.991	76.030
	Mali Olmayan Servet	36.066	67.120	81.057	95.734	85.094	88.928	86.681	84.615	88.770	88.420	96.294
	Borç	9.734	17.546	21.479	25.224	23.207	24.636	23.336	23.588	24.567	24.235	26.347

⁶⁶⁴ Credit Suisse, Report, s. 17.

Asya Pasifik	Net Servet	32.933	34.488	36.826	40.261	39.831	40.845	43.701	48.463	46.986	43.935	44.715
	Mali Servet	19.502	21.611	22.540	24.002	23.895	25.040	25.644	29.206	28.658	26.595	27.413
	Mali Olmayan Servet	19.367	19.206	20.904	23.408	23.234	23.211	25.586	27.899	26.695	25.106	25.498
	Borç	5.935	6.330	6.618	7.149	7.299	7.406	7.529	8.642	8.367	7.766	8.196
Çin	Net Servet	5.672	9.818	12.715	16.790	13.825	16.978	18.497	20.018	20.339	20.842	21.330
	Mali Servet	2.620	4.593	6.271	8.663	5.835	8.529	9.678	10.474	10.759	10.981	11.305
	Mali Olmayan Servet	3.244	5.594	6.919	8.720	8.520	9.054	9.585	10.635	10.840	11.240	11.620
	Borç	191	369	476	593	530	606	766	1.091	1.259	1.380	1.594
Latin Amerika	Net Servet	11.159	13.889	16.579	20.151	17.037	21.070	22.795	23.163	23.856	23.433	22.997
	Mali Servet	4.552	5.633	6.676	8.390	6.311	8.429	9.421	9.471	9.747	9.546	9.353
	Mali Olmayan Servet	7.761	9.608	11.514	13.937	12.621	15.239	16.285	16.879	17.236	16.960	16.763
	Borç	1.154	1.352	1.611	2.177	1.896	2.597	2.912	3.184	3.127	3.073	3.119
Afrika	Net Servet	2.894	4.220	5.117	6.448	4.988	5.072	5.367	5.053	5.236	4.909	5.080
	Mali Servet	1.418	2.295	2.851	3.733	2.534	2.736	2.887	2.756	2.872	2.613	2.734
	Mali Olmayan Servet	1.671	2.274	2.684	3.239	2.892	2.837	3.007	2.830	2.921	2.808	2.866
	Borç	496	349	417	525	439	497	527	532	556	513	520
Hindistan	Net Servet	2.036	3.333	3.915	5.109	3.807	4.394	5.400	4.720	4.897	4.793	4.645
	Mali Servet	260	438	568	741	495	723	935	741	745	708	697
	Mali Olmayan Servet	1.933	3.030	3.522	4.604	3.489	3.866	4.732	4.238	4.431	4.375	4.263
	Borç	58	134	175	236	177	195	267	259	279	290	315

Kaynak: Credit Suisse, Databook, s. 94.

Tablo 7’de Dünya’nın yedi bölgesinde 2000’li yıllar boyunca yetişkin başına düşen servet ve bileşenleri görülmektedir. Bölgelerin ortak özelliği, 2007 küresel

mali krizinin hem net servet hem de bileşenlerinde bir kırılmaya yol açmasına rağmen, 2008 yılı ve sonrasında kriz öncesi eğilimlerin sürdürülmesidir. Özellikle, Kuzey Amerika'da hem servetin hem de kriz sürecinde yitirilen servetin yüksekliği nedeniyle toparlanma süreci daha uzun sürmüştür. Ancak, 2014 yılı itibariyle hem net servet hem de mali servet kriz öncesi dönem dahil olmak üzere daha önce görülmemiş bir düzeye çıkmıştır. Mali olmayan servet ise, kriz sonrasındaki en yüksek düzeyine erişmekle beraber, öncesine göre düşük kalmıştır. Avrupa bölgesinde ise, hem net servet hem de bileşenlerini oluşturan mali ve mali olmayan servet bakımından 2014 yılında hem kriz öncesi hem de kriz sonrası görülmemiş yüksek düzeyler yakalanmıştır. Bununla birlikte, tabloda dikkat çeken unsur, küresel olarak yaratılan katma değer merkezileştiği Kuzey Amerika ve Avrupa'da servetin yoğunlaştığı alanların farklılaşmasıdır. Kuzey Amerika'da, Avrupa ile kıyaslandığında, yetişkinlerin servetlerinin büyük bölümünü mali alanda tuttukları görülmektedir. Bununla birlikte, Kuzey Amerika'daki yetişkinlerin servetleri içinde daha küçük bir bölümü tutan mali olmayan servetin Avrupa'daki yetişkinlerin hem mali hem de mali olmayan servetlerinden daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Katma değer merkezini oluşturan bu iki bölgede, 2000 yılından 2014 yılına, yetişkin başına düşen net servet artmıştır. Bununla birlikte, 2000 yılında iki bölge arasındaki 3,3 katlık fark, Avrupa'nın kişi başına serveti, özellikle mali olmayan serveti, artırmasıyla 2,3 katlık bir farka düşürmüştür.

Yetişkin başına düşen servet bakımından üçüncü sırada olan Asya Pasifik bölgesi, genel eğilimlerin yanı sıra, 2000 yılından günümüze servet düzeyini artırmayı başarmıştır. Bununla birlikte, Kuzey Amerika ve Avrupa'da gözlenen servetin yakınsamasına karşın, bu iki bölge gibi yetişkin başına düşen serveti misliyle artıramadığı için servet farkı artmıştır. Böylece, Asya Pasifik bölgesi, katma değer merkezlerinden kişi başına düşen servet bakımından iraksamıştır.

Her ne kadar Afrika ve Hindistan'ın yetişkin başına düşen servet düzeyleri Latin Amerika ve Çin'e göre oldukça düşük kalsa da, bu dört bölge arasında belirgin bir yakınsama görülmektedir. Bu bakımdan, benzer piyasaların oluştuğu ve dolayısıyla benzer üretim aşamalarında rekabet halinde bölgeler olmaları kaçınılmazdır. Bu bakımdan, kişi başına düşen servetin betimlendiği Tablo 4, aynı

zamanda güncel ve uzun vadede hiyerarşik piyasa ilişkilerine yönelik bir çözümlenmeye ilişkin veri sunmaktadır.

Bölüşümün bu yapısı merkez ve çevre arasındaki eşitsizlikleri ortaya koyduğu kadar, merkezdeki eşitsizliklere de dikkat çekmektedir. MKH bakımından dikkate alınana yoksulluk eşiği çevre ülkelere özgü bir sorunu ortaya koymaktadır. Ancak, merkezde kendine özgü yoksulluk tanımı temelinde yoksulluğun yüksek bir düzeyde olduğu görülmektedir. Eurostat verilerine göre, AB28 ülkelerinde yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında olan kişilerin toplam nüfusu oranı, 2010 yılı için yüzde 23,7, 2011 yılında yüzde 24,3, 2012 yılında yüzde 24,7 ve 2013 yılında yüzde 24,5 olarak gerçekleşmiştir. Yine AB28’de sosyal transferler sonrasında yoksulluk riskiyle karşı karşıya olanların oranı 2010 yılı için yüzde 16,4 2011 ve 2012 yılı için yüzde 16,8, 2013 yılı için ise yüzde 16,6’dır.

III. YOKSULLUK

Tek bir yoksulluk tanımı üzerinde uzlaşamaması, salt tanımların içerdiği ideolojilerin çatışmasından kaynaklanmamaktadır. Bunun yanı sıra, her tanıma ilişkin yoksulluğun ölçülmesine ilişkin somut ölçütler üzerinde de bir uzlaşma bulunmamaktadır. Gerçekten, gelir gibi tek bir somut ölçüt üzerinden yoksulluğun betimlenip anlaşılması eksik kaldığı gibi, daha karmaşık ve çeşitlenmiş ölçütler üzerinden yoksulluğun tanımlanıp ölçülmesi hem öznel hem de çatışmalı sonuçlara yol açabilmektedir. Her yaklaşım ve tanım, bir yandan yoksulluğun bir kesitini sunarken, diğer yandan da içerdiği soyutlama ve varsayımlarla gerçeklikten uzaklaşma eğilimindedir⁶⁶⁵. Bu bakımdan, yoksulluğun anlaşılabilir çözümlenmesinde iki aşamalı bir yöntem izlenebilir. İlk olarak, farklı yoksulluk tanımları ve ölçütleri birbirleri ile karşılaştırmalı olarak ele alınmalıdır. İkinci olarak ise, toplumsal yapının kurumları ve işleyişi göz önüne alınarak elde edilen veriler değerlendirilebilir. Böylesi bir çözümlenme öznel riskini hala taşımaktadır. Ancak, diğer toplumsal kurumlarla yoksulluğun karşılıklı etkileşimlerini ortaya koymayı zorunlu kılarak, yoksulluk tanım ve ölçütlerinin sistematik bir bağlamda geliştirilmesini

⁶⁶⁵ Meryem Koray, “Büyüyen Yoksulluk ve Yoksulluk Sorunu Karşısında İnsan Hakları Tartışması”, **Toplum ve Demokrasi**, Yıl: 3, Sayı: 5, 2009, s. 5.

sağlayacaktır. Bu bakımdan, DB yoksulluk yaklaşımı ve bu yaklaşıma dayalı olarak meşruluk zemini sağlanan ekonomik ve sosyal politika önerileri sorgulanmalıdır.

A. Dünyada Aşırı Yoksulluk

Yoksulluğun ölçülmesi ve elde edilen verilerin ayrıntılı bir şekilde çözümlenmesi, sorunun ortadan kaldırılmasına ilişkin yöntemlerin belirlenip uygulanmasında esaslı unsur olarak ele alınmaktadır. Gerçekten günümüzde, yoksulluğun giderilmesine ilişkin politikaların oluşturulması, uygulanması ve bu uygulamalara yönelik kamuoyu desteğinin sağlanmasında bilgi işlem teknolojilerine dayalı karmaşık ve gelişmiş sayısal verilerin kullanımı belirleyici olmaktadır. 1990'ların başından itibaren, bilgi işleme maliyetinin sürekli düşüşü ve istatistik tekniklerinin gelişimiyle birlikte, küresel ölçekte ekonomik ve sosyal alana ilişkin verilerin kullanımında bir artış gözlenmektedir. Örneğin, sadece sağlık hakkına ilişkin olarak, 2000'li yılların başından itibaren internet üzerinden erişilebilen, 194 ülke için 72 gösterge türetilmiştir. Bununla birlikte, bir bütünün parçalarını oluşturan ekonomik ve sosyal alana ilişkin her bir göstergenin kalitesi ve anlamı, diğer benzer göstergelerle birlikte değerlendirildiğinde belirginleşmektedir. Ancak, verilerin karmaşıklaşan yapısı ve artan önemi, karar alma süreçlerinde teknik uzmanların etkisinin artırmaktadır. Gerçekten, bir yandan göstergelerin türetilmesi ve analizi özel bir uzmanlığı gerektirirken, diğer yandan da küresel karar alma süreçlerinde ve politik düzenlemelerin belirlenmesinde teknik uzmanlığın etkisi artıyor görünmektedir⁶⁶⁶.

Küresel kapsamda yoksulluğa ilişkin verilere üç temel kaynaktan erişilebilmektedir. Bu kaynaklardan ilki Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hazırlanan İnsani Kalkınma Endeksidir(İKE). İKE, yoksulluk ve eşitsizliğe ilişkin doğrusal veriler sunmamaktadır, ancak bu bağlamda bileşimi oluşturacak verileri sağlamaktadır. Gerçekten, yapabilirlik yaklaşımı temelinde üç önemli unsura dayalı olarak bir çözümlenme sunmaktadır. Doğumdan itibaren yaşam beklentisine dayalı olarak sağlık, okulda kalma yılına dayalı olarak eğitim ve son olarak 2011 Amerikan Dolarına dayalı satın alma gücü paritesine göre hesaplanan

⁶⁶⁶ Kevin E. Davis, Benedict Kingsbury, Sally Engle Merry, "Indicators as a Technology of Global Governance", **Law and Society Review**, Cilt: 46, Sayı: 1, 2012, ss. 85 ve 87.

kişi başına gayri safi yurtiçi gelir üç temel unsura dayalı olarak insani kalkınma ele alınmaktadır. Endekste yıllar içinde değişiklikler yapılmış olmasına rağmen, bu üç temel değişken hep aynı ağırlıkla var olmuştur⁶⁶⁷. İkinci temel kaynak ise, Oxford Üniversitesi Uluslararası Kalkınma Bölümü tarafından hazırlanan çok boyutlu yoksulluk verileridir. İKE'nin BM istatistik komisyonunda, genellikle ulusal devlet istatistik ofislerinden gelen temsilciler tarafından resmi verilere dayalı olarak oluşturulması eleştirilerek çok boyutlu yoksulluk endeksi oluşturulmuştur. Şeffaf olmadığı iddiasına dayalı olarak, devletlerin ve devletlerarası kurumların sunduğu veriler kullanılmamaktadır. Öte yanda, yoksulluğun gelire dayalı ölçümlerinin yoksulluğun anlaşılmasında yetersiz bulunması nedeniyle, bireylerin katılımıyla, gelirin yanı sıra eğitim, istihdam, sağlık, kamu hizmetlerine erişim ve konut gibi çeşitli unsurlara dayalı bir çözümlemeyi içermektedir⁶⁶⁸.

En çok başvurulan ve günümüzde Milenyum Kalkınma Hedefleri (MKH) için temel oluşturan üçüncü ve son yoksulluk verileri DB tarafından sağlanmaktadır. Tüm ülkeleri içeren veriler, ulusal yoksulluk eşikleri ve satın alma gücündeki farklılıkları gidermeye yönelik olarak, tek bir eşik ve belirli bir yılın satın alma gücüne dayanarak aşırı yoksulluğu ölçmeye çalışmaktadır. Daha yüksek bir eşğin yaşam standartları ve bölüşüme ilişkin ayrıntılı bir çözümleme imkanı sağlayabilecek olmasına rağmen, en yoksul ülkelerdeki yoksulluğa odaklanılmıştır. Bu bakımdan, MKH'leri merkez kapitalist ülkelerle çevre ülkeler arasındaki dengesiz kalkınmayı ortaya koymaktadır. İlk olarak, 1985 yılı satın alma gücü paritesine göre günlük 1 Amerikan doları yoksulluk eşiği kullanılmıştır. Buna göre, 1985 yılında gelişmekte olan dünyanın nüfusunun üçte biri yoksulluk eşiğinin altındadır. Daha sonrasında aynı veri seti, 1993 yılı satın alma gücü paritesine göre günlük 1,08 dolar uluslararası yoksulluk eşiğine göre güncellenmiştir. Bu güncellemeye göre, 2004 yılında gelişmekte olan dünyanın beşte bir yoksulluk sınırının altında sayılmaktadır. Güncel olarak ise, 2005 yılı satın alma gücü paritesine göre günlük 1,25 Amerikan doları uluslararası aşırı yoksulluk eşiğini oluşturmaktadır. 1,25 dolar, en yoksul 15 ülkeye

⁶⁶⁷ Davis, Kingsbury, Merry, s. 95. Ayrıca bkz. UNDP, Human Development Index, <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi> (Index), (15.12.2014) ve UNDP, Human Development Index and its Components <http://hdr.undp.org/en/content/table-1-human-development-index-and-its-components> (Components), (15.12.2014).

⁶⁶⁸ Davis, Kingsbury, Merry, s. 99. ve OPHI, A Multidimensional Approach, <http://www.ophi.org.uk/policy/multidimensional-poverty-index/> (15.12.2014)

göre belirlenmiş bir düzeydir. Bu ülkeler için kişi başına günlük tüketim 1,03 ile 1,87 dolar arasında değişmekle birlikte, ortalamada 1,40 dolardır. Öte yandan ulusal yoksulluk eşikleri ise, 0,70 dolar ile 1,90 dolar arasında değişiklik göstermektedir⁶⁶⁹.

Milenyum Kalkınma Hedefleri'nden ilki, aşırı yoksulluk ve açlığı ortadan kaldırmaktır. 1.A olarak anılan hedef ise, dünyada günlük 1,25 dolar ve altı gelire yaşayanların toplam nüfusa oranını 1990 yılındaki düzeyinden 2015 yılına kadar yarıya indirmektir. BM, DB verilerine dayalı olarak, bu hedefe beş yıl önce 2010 yılında erişildiğini açıklamaktadır. Böylece, 2010 yılına kadar dünya çapında 700 milyon kişi aşırı yoksulluktan kurtarılmıştır. Bununla birlikte, hala 1 milyardan fazla kişi aşırı yoksuldur⁶⁷⁰. Gerçekten, 1990'lı yıllarda gelişmekte olan dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 43,5'ini oluşturan 1,9 milyar kişi günlük 1,25 dolar olan aşırı yoksulluk eşiğinin altında gelire sahipti. Ancak, MKH beklentisinin ötesinde 2010 yılında, yoksulluk verilerinde başarı sağlanarak oranı yarıya indirilmiştir⁶⁷¹. Bu başarıyı daha da önemli kılan unsur, 2007 sonrasında tüm dünyada etkili olan ekonomik krizdir. Gerçekten, özellikle 2009 sonrasında etkisi artarak ekonomik çöküşe dönüşen kriz, salt sosyal harcamaların kısıtlanmasına yol açmamış, aynı zaman işsizliğin ve güvencesizliğin de küresel ölçekte yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Krizin, aşırı yoksul sayısını 47 ila 84 milyon kişi artırdığı hesaplanmaktadır. Bu bakımdan, önceleri 2015 yılında bile MKH'nden 1.A'nın gerçekleştirilemeyeceği düşünüldüğü için, yoksulluğu azaltma hedefine erişme amacına yönelik olarak, küresel ekonomide istikrarlı ve yüksek oranlı bir büyüme ile gelişmekte olan ülkelerin nüfusunun çoğunluğu için yüksek gelirli istihdam yaratmanın önündeki yapısal sorunların kaldırılması gerektiği ileri sürülmüştür⁶⁷². Oysa bu yapısal sorunlar çözülmemesine rağmen, aşırı yoksulluk oranının beklenenden beş yıl önce yarıya indirilmesi bir başarı olarak gösterilmektedir.

2011 yılında dünya nüfusunun yüzde 14,5'ini oluşturan 1 milyarın üzerindeki kişi aşırı yoksul grubunda yer almaktadır. Aşırı yoksulluğun yarıya indirilmesiyle birlikte, DB Grubu'nun hedeflerini yükseltmiştir. Aşırı yoksulluğu sona erdirmeye

⁶⁶⁹ Shaohua Chen, Martin Ravellion, The Developing World is Poorer than We Thought, But No Less Successful in the Fight against Poverty, **Policy Research Working Paper Sayı: 4703**, The World Bank, Development Research Group, Washington, 2008, (Developing), s. 15.

⁶⁷⁰ UN, Goal 1

⁶⁷¹ WB, s. 12

⁶⁷² UN, Prospects, s. 13.

refahı paylaşma unsurlarını içeren “ikiz” hedefi doğrultusunda, 2030 yılına kadar aşırı yoksulluk oranını yüzde 3’e düşürmek amaçlanmaktadır. Küresel yoksulluğun azaltılmasında Doğu ve Güney Asya ülkelerindeki hızlı ekonomik büyümenin etkisi önemli olmuştur. Gerçekten, 1990’lı yıllarda aşırı yoksulluk ağırlıklı olarak Doğu Asya’da yoğunlaşmıştır. Ancak, günümüzde aşırı yoksulluğun yüzde 80’ni Sahra Altı Afrika ve Güney Asya’dadır. 2011 yılı verilerine göre Sahra Altı Afrika’da aşırı yoksulluk oranı yüzde 47’dir. Öte yanda, dünyadaki aşırı yoksulluğun beşte üçü, Bangladeş, Çin, Kongo, Hindistan ve Nijerya olmak üzere beş ülkede yoğunlaşmaktadır. Bu ülkelere Etiyopya, Endonezya, Madagaskar, Pakistan ve Tanzania eklendiğinde, aşırı yoksulların yüzde 70’inin yaşadığı coğrafya belirlenmektedir⁶⁷³.

Verilere göre, dünyada günlük 1,25 dolar eşiğinin altında yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı 1981 ve 2005 yılları arasında yıllık yüzde 1 azaltılmıştır. Aşırı yoksul kişi sayısı 600 milyon azaltılarak 1,9 milyardan 1,3 milyara düşürülmüştür. Böylece oransal olarak yüzde 52’den yüzde 22’ye bir gerileme söz konusudur⁶⁷⁴. Bununla birlikte, resmi yoksulluk eşiklerinin ortalaması olan 13 dolara göre, 2005 yılında gelişmekte olan dünyanın yoksulluk oranı yüzde 95,7’dir. Bu oran 1981 yılında ise yüzde 96,7 idi⁶⁷⁵. Bu bakımdan, aşırı yoksulluk oranının azaltılmasında sağlanan başarı tartışmalıdır.

Günlük 1,25 dolar eşiğinde yoksulluğun oransal olarak yarıya indirilmiş olmasına rağmen, yoksulluk küresel ölçekte hala önemli bir sorundur. Gerçekten, MKH’lerinin yetersizliği karşısında DB Grubu ikiz hedefi açıklamıştır. İlk olarak, 2020 yılına kadar aşırı yoksulluk yüzde 9’un altına, sonrasında ise 2030 yılında aşırı yoksulluğu bitirmek hedeflenmektedir. İkinci hedef ise, eşitsizliği temel almaktadır. Paylaşılan refah hedefiyle de gelir gruplarına göre küresel nüfusun en altındaki yüzde 40’ın gelir ve tüketim düzeylerini geliştirmek hedeflenmektedir. MKH’leri temelindeki hizmetlerin bu grubun erişimine geç sunulduğu ve ihtiyaçlarına yetersiz kaldığı için, refahın paylaşımını sağlamadığı belirtilmektedir. Ancak, hem MKH’leri hem de en alttaki yüzde 40’ın gelir ve tüketimini artırma çabası sağlık, eğitim ve

⁶⁷³ WB, s. 2.

⁶⁷⁴ Chen, Ravallion, Relatively, s. 13.

⁶⁷⁵ Chen, Ravallion, Developing, s. 25.

diğer gelir dışı kalkınma hedeflerine erişimi geliştirmek için yetersiz bulunmaktadır⁶⁷⁶.

Günlük 1,25 dolar, 2,5 dolar, 5 dolar veya herhangi bir gelir eşliğinde yoksulluk bitmemektedir. Yoksulluk bu eşiklerin ötesinde de devam edecektir. Bu bakımdan, MKH olan günlük 1,25 dolar eşığı temelinde tanımlanan aşırı yoksulluğun oransal olarak yarıya indirilmesi ya da sayısal olarak sıfırlanması, dünyadaki yoksulluğun tüm biçimlerinin ortadan kalkması anlamına gelmemektedir⁶⁷⁷.

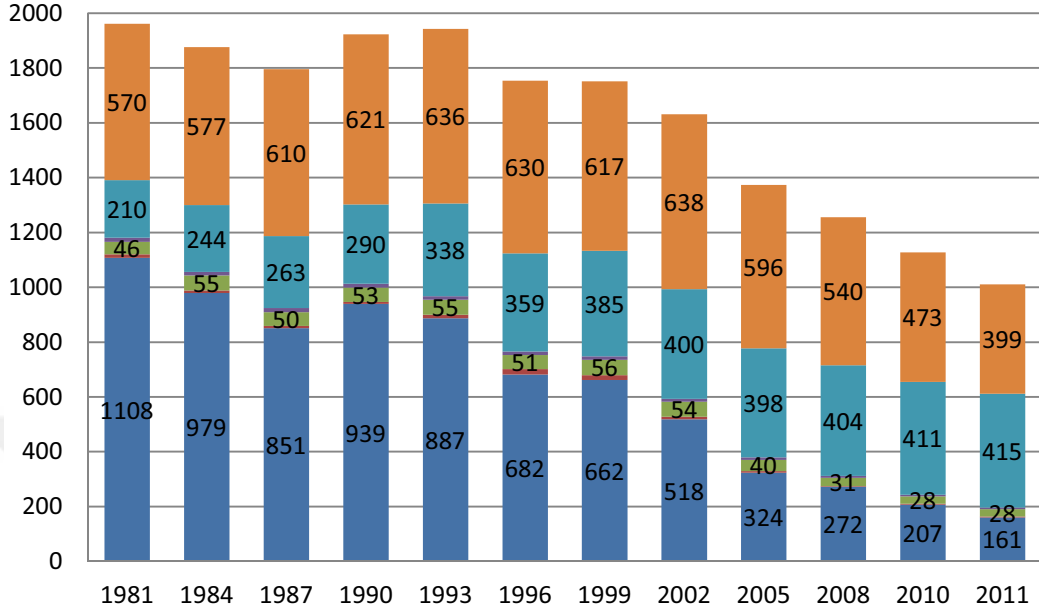
Grafik 17’de görüldüğü üzere, günlük 1,25 dolar eşğinde aşırı yoksulluğun verileri incelendiğinde, 1980’li yıllar boyunca yoksul sayısındaki gerileme dikkat çekmektedir. 1990’lı yılların başlarında artış, sonrasında ise 1996 yılından itibaren aşırı yoksul sayısının azaldığı gözlenmektedir. MKH’lerinin temel aldığı yıllar bakımından ise, 1990 yılında yaklaşık 1.923 milyon olan yoksul sayısı yoksulluğun oransal olarak yarıya indirildiğinin kabul edildiği 2010 yılında 1.128 milyona düşmüş, 2011 yılı için ise 1.011 milyon olarak açıklanmıştır.

MKH’lerinin aşırı yoksulluk oranındaki başarısı, kişi sayısında yakalanamadığı gibi, eşik yükseltildiğinde yoksulluğa ilişkin farklı bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Örneğin, yine 2005 yılı satın alma gücü paritesine (SAGP) dayalı günlük 2,50 dolar eşğinde, 1,25 dolar eşigiden farklı olarak, dünyada 1980’li yılların başından 2000’lere kadar yoksul sayısı sürekli artmıştır. Gerçekten Grafik 18’deki veriler 1999 yılında 3.396 milyon yoksulla en yüksek sayıya erişen yoksulluğun, bu tarihten itibaren azalmaya başladığını göstermektedir. Ancak, 2,50 dolar eşigine göre yoksul sayısı 2010 yılında 2.853 milyon ve 2011 yılında 2.725 milyon kişiye düşmüş olsa da 1,25 dolar eşiginin göstergelerinin iki katından fazladır.

⁶⁷⁶ WB, s. 17.

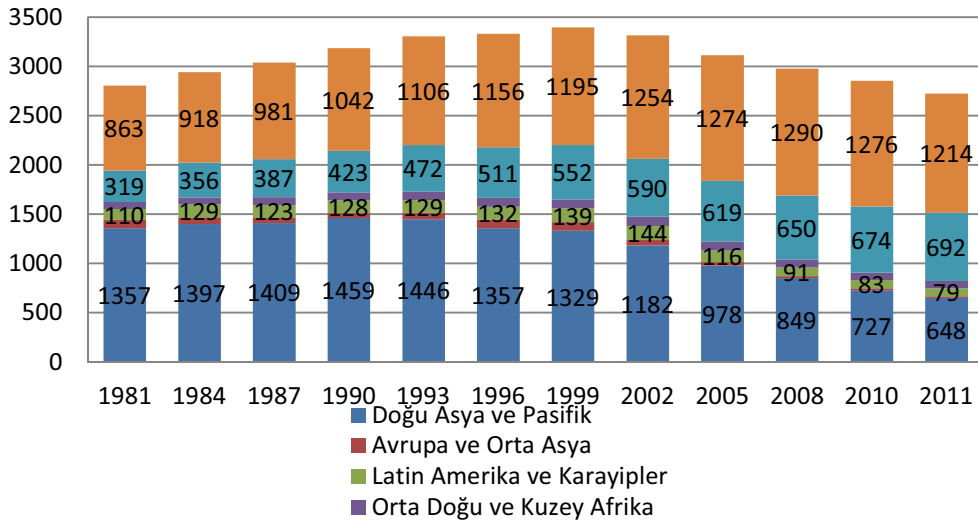
⁶⁷⁷ Uho Gentilini, Andy Summer, Setting an Income Poverty Goal After 2015, **Working Paper Series**, Harvard School of Public Health, 2013, s. 16.

Grafik 17: 2005 Yılı SAGP'ye Göre Günlük 1,25 Dolar ve Altı Gelirle Yaşayan Kişi Sayısı (Milyon)

Kaynak: World Bank, Poverty and Inequality Database, <http://povertydata.worldbank.org/poverty/home/>, (10.07.2014)

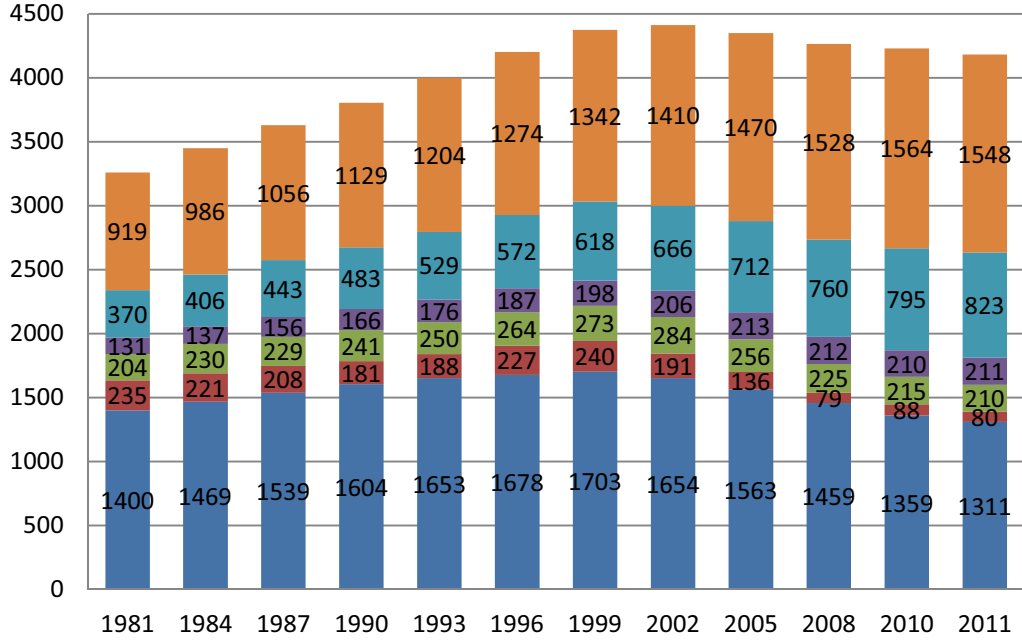
Grafik 18: 2005 Yılı SAGP'ye Göre Günlük 2,50 Dolar ve Altı Gelirle Yaşayan Kişi Sayısı (Milyon)

Kaynak: World Bank, Poverty and Inequality Database, <http://povertydata.worldbank.org/poverty/home/>, (10.07.2014)

Grafik 16, 17 ve 18'de aynı lejant kullanılmıştır.

Grafik 19: 2005 Yılı SAGP'ye Göre Günlük 5 Dolar ve Altı Gelirle Yaşayan Kişi Sayısı (Milyon)

Kaynak: World Bank, Poverty and Inequality Database, <http://povertydata.worldbank.org/poverty/home/>, (10.07.2014)

2005 yılı SAGP'ye göre yoksulluk eşiği günlük 5 dolar kabul edildiğinde de 2,50 dolar eşiğine benzer bir eğilim görülmektedir. Grafik 19'a göre, günlük 5 dolar eşiğine göre 1980'li yılların başından itibaren yoksul sayısı sürekli olarak artarak 2002 yılında 4.411 milyon kişiye ulaşmıştır. Verilere göre, günlük 5 dolar eşiğinde yoksul sayısı 2002 yılından itibaren düşmektedir. Buna göre 2010 yılında 4.230 milyon ve 2011 yılında 4.182 milyon kişi yoksuldur. 2010 yılında dünya nüfusu 6.916 milyonken ve 2011 yılında ise henüz 7 milyarı geçmiş olduğu⁶⁷⁸ dikkate alındığında, günlük 5 dolar gibi düşük bir eşiğe rağmen yoksul sayının ve hatta oranının yüksekliği endişe verici boyuttadır.

2005 yılı SAGP'ye göre günlük 1,25 dolar eşiği geliştirmekte olan ülkeler için uluslararası bir ölçütten ibarettir. Mutlak yoksulluğu ölçmeye yönelik bu çaba, zamanla statik bir ölçüte dönüşmüştür. Oysa dinamik bir kavram olan yoksulluğun

⁶⁷⁸ Dünya nüfus verileri için bkz. UN, World Population Prospects: The 2012 Revision, Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat, <http://esa.un.org/unpd/wpp/index.htm>, (Population), (20.11.2014).

anlamı gelişmekte olan ÷lkelerde de değişmektedir. Yoksul olmamak için katlanılabilir yaşam dñzeyi yeniden tanımlanmaktadır. Ancak, yoksulluk eşiklerinin belirlenmesi ve değiştirilmesi politik çatışmaların sonuçlarına bağlıdır. Ekonomik bñyñme doğrusal olarak geniş kitlelere refah sağlamamakla birlikte, aşırı yoksulluk eşiğini yükseltmektedir. Gerçekten, başta Çin olmak üzere, küreselleşmeyle eş zamanlı olarak, özellikle 1990'lı ve 2000'li yıllar boyunca hızlı bñyñme oranları yakalayan ÷lkelerde yoksulluk eşikleri yükselmektedir. Örneğin Çin'de 0,90 dolar olan resmi yoksulluk eşiği 2011 yılında 1,80 dolara çıkarılmıştır. Benzer şekilde Hindistan'da da resmi yoksulluk eşiği 1 dolardan 1,20 dolara yükseltilmiştir. Kolombiya, Meksika, Peru ve Vietnam gibi ÷lkelerde de aynı eğilim gözlenmektedir⁶⁷⁹. Bu bakımdan, günlük 1,25 dolar eşiğinde yoksulluğun azalması beklenen bir süreçtir. Özellikle 1990'ların başlarından itibaren Sovyet Bloęunun eski üyelerinin ve Çin'in kapitalist ekonomiyle bütünleşmesi, gelir temelindeki bu yoksulluk ölçütüne göre yoksulluğun hızlı azalışını gerekçelendirmektedir. Bu ÷lkeler kapitalist ekonomiyle bütünleştikçe, kamu hizmet ve politikalarının yerini, piyasa temelindeki parasal ilişkiler aldığı için gelir ve harcama ilişkisi genişlemiştir. Böylece, günlük 1,25 dolar eşiğinde aşırı yoksulluğun azalması kapitalist normlar ve işleyişin yaygınlaşmasıyla birlikte ilerlemektedir⁶⁸⁰.

şehirleşme, kırsal alandan farklı olarak parasal gelir artışı ve yaşam koşullarındaki dönüşümü birlikte getirmektedir. Gerçekten şehirleşme, içerdıği ve artırdığı eşişsizlikle birlikte, ekonomik ve sosyal dönüşümün etkilerini yansıtan tarihsel bir süreçtir. Ulusal ekonomik faaliyetlerin, ticaretin, ulaşım ve kamu hizmetlerinin yoğunlaştığı şehirler, gelir ve harcamanın da yoğunlaştığı alanlardır. 1950 yılında dünya nüfusunun yüzde 30'u şehirlerde yaşarken, 2007 yılında ilk kez şehirli nüfus kırsalı geçmiştir. 2014 yılında ise dünya nüfusunun yüzde 54'ü şehirlidir. şehirleşme oranındaki artışlar incelendiğinde, yüksek gelirli ÷lkelerde 1950'lilerde zaten yüksek olan şehirleşme oranlarının artışı daha yavaşken, orta üst, orta alt ve düşük gelirli ÷lkelerde bu oranın daha hızlı arttığı gözlenmektedir.

⁶⁷⁹ Chen, Ravallion, *Relatively*, ss. 2 ve 3.

⁶⁸⁰ Tarihsel süreçte, kapitalist kural ve işleyişin uluslararası yayılımının, sosyal yapı ve bireylerin gündelik yaşamları üzerindeki etkilerine ilişkin olarak bkz. Ellen Meiksins Wood, **Sermaye İmparatorluğu**, çev. Sami Oğuz, Epos Yayınları, Ankara, 2006, (Sermaye), s. 135.

Özellikle 1980’li ve 1990’lı yıllardaki artış dikkat çekmektedir⁶⁸¹. Şehir yaşamının temel niteliği gelir ve harcamalara dayalı olmasıdır. Bu bakımdan şehirleşme oranı artarken, aşırı yoksulluk eşiğinin 1,25 dolar düzeyinde kalması da beklenemez.

B. Uluslararası Yoksulluk Eşiği ve Güncellenmesi

1990’lı yılların başından itibaren DB, dolar cinsinden belirlenen uluslararası yoksulluğun günlük gelir/tüketim eşiğine dayalı olarak küresel ölçekte yoksulluğu çözümlenmektedir. DB bankası politikalarının meşruiyet temeli ve başarı göstergesini oluşturan bu yöntem, yoksulluğun dinamik yapısı, göreceli fiyat ve tüketim harcamaları verilerindeki değişim gerekçeleriyle, zaman içinde dört kez güncellenerek önemini pekiştirmiştir. İlk yoksulluk eşiği 1990 yılında 1985 yılı SAGP’ye dayalı olarak 1,01 dolar olarak belirlenmiştir. Sonrasında 2001 yılında 1993 SAGP temelinde günlük 1,08 dolar eşiği ilan edilmiştir. 2008 yılında ise 2005 SAGP oluşturularak 1,25 dolar eşiği hesaplanmıştır. Son olarak ise 2015 yılında, 2011 SAGP verileriyle güncellenen yoksulluk eşiği günlük 1,90 dolar olarak belirlenmiştir. Her güncellemeyle hem ülkeler arasında göreceli fiyat düzeylerinin etkileri, hem de küresel yoksulluğun düzey ve coğrafi bileşimi yeniden ele alınmaktadır⁶⁸².

1990 yılında ilk açıklanan yoksulluk eşiğinin hesaplanmasında Bangladeş, Endonezya, Kenya, Fas, Nepal, Pakistan, Filipinler ile Tanzanya’dan oluşan en yoksul sekiz ülkenin yoksulluk eşikleri 1985 SAGP ile uyarlanarak hesaplandığında günlük 1 dolara denk geldiği için 1,01 dolar eşiği belirlenmiştir. 2001 yılından itibaren kullanılan günlük 1,08 eşiği ise, Bangladeş, Çin, Hindistan, Endonezya, Tanzanya, Tayland, Tunus, Nepal, Pakistan ve Zambiya’nın oluşturduğu en düşük yoksulluk eşiğine sahip on ülkenin 1993 fiyatlarından ulusal yoksulluk eşiklerinin medyan değeri hesaplanarak oluşturulmuştur. 2005 SAGP’ye dayalı olarak belirlenen günlük 1,25 dolar yoksulluk eşiği ise, Çad, Etiyopya, Gambiya, Gana, Gine Bissau,

⁶⁸¹ Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat, **World Urbanization Prospects: 2014 Revision**, United Nations, 2014, ss. 3, 7, 10.

⁶⁸² Nora Lustig, Jacques Silber, Global Poverty Lines: An Introduction, **Working Paper 1603**, Tulane Economics Working Paper Series, Tulane University, 2016, s. 3. ve Francisco H.G. Ferreira vd, “A Global Count of The Extreme Poor in 2012, Data Issues, Methodology and Initial Results”, **The Journal of Economic Inequality**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2016, s. 142.

Malavi, Mali, Mozambik, Nepal, Nijer, Ruanda, Sierra Leone, Tacikistan, Tanzanya ve Uganda'dan oluşan 15 ülkenin yoksulluk eşiklerinin ortalamasına göre belirlenmiştir. 2015 yılından sonra, 2011 SAGP'ye göre güncellenen verilerle yine günlük 1,25 dolar yoksulluk eşığının bulunmasında kullanılan 15 ülkenin ulusal yoksulluk eşiklerinin ortalaması alınarak 1,90 eşığı hesaplanmıştır.⁶⁸³

DB'nin yoksulluk yaklaşımına göre, küresel ölçekte yoksulluğun görünümünü ve eğilimini biçimlendiren iki unsur bulunmaktadır. İlk unsur zaman içinde ülkeler arasındaki göreceli fiyat değişikliklerini gidermek için oluşturulan farklı baz yıllarına dayalı SAGP'lerdir. DB Uluslararası Karşılaştırma Programı verilerine dayalı olarak oluşturulan baz yılı ve SAGP ile yoksulluğa ilişkin daha doğru bilgiye ulaşmak amaçlanmaktadır. Bu bakımdan, 1985 ve 2001 baz yılları temelinde düzenlenen SAGP ile oluşturulan yoksulluk eşiklerinde yoksulluk verileri birbirine oldukça yakındır. Ancak 2005 baz yılı SAGP yoksul ülkelerdeki eşikleri yükselterek daha yüksek yoksulluk tahminine yol açmıştır. Öte yandan 1985 yılı sabit fiyatlarıyla uluslararası yoksulluk eşikleri, 1990 yılı için (1985 baz yılı temel alındığı için) yine 1,01 dolar kalırken, 2001 yılı için 1,08 dolar yerine 0,80 dolar, 2008 yılı için 1,25 dolar yerine 0,69 dolar ve 2015 yılı için 1,90 dolar yerine 0,91 dolardır. Bu bakımdan yıllar içinde yeni baz yıllarına göre yoksulluk eşığı yükselse de 1985 sabit fiyatlarına göre bu durum geçerli değildir.⁶⁸⁴

1993 SAGP'den 2005 SAGP'ne geçiş, tek başına dünyadaki yoksul sayısını 500 milyon kişi artırmıştır. Aynı mutlak yoksulluk eşığı ve bölüşüme dayalı olarak, parite değişimi salt yoksul sayımı değil ülkeler arasındaki yoksulluk görünümünü ve ülkelerin nüfus farklılıkları nedeniyle tüm küresel yoksulluk hesaplarını kökten etkilemektedir.⁶⁸⁵ 2011 SAGP'ne göre hesaplandığında 1,25 dolar eşığına göre 2010 yılında yoksulluk oranı yüzde 19,7'den yüzde 8,9'a düşmektedir. Sadece yöntem değişikliği ile 2010 yılı için 300 milyon kişi yoksulluktan kurtulabilmektedir. Öte yandan 2005 SAGP oluşturulurken Çin'de sadece 11 şehrin fiyat verilerinin kullanılması, kırsal tüketim düzeyi ve yoksulluğuna ilişkin verilerin göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Benzer durum Hindistan ve Endonezya içinde geçerli

⁶⁸³ Ferreira, s. 146.

⁶⁸⁴ Ferreira vd., s. 146.

⁶⁸⁵ Nanak Kakwani, Hyun H. Son, "Global Poverty Estimates Based On 2011 Purchasing Power Parity: Where Should The New Poverty Line Be Drawn", **The Journal of Economic Inequality**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2016, s. 174.

olmuştur. Şehirleşme oranı ve kırsal yoksulluk eşiği ile kıyaslanmasıyla bu hata giderilmeye çalışılmaktadır. Böylesi bir uyum Çin'deki yoksulluğu 2005 yılı için yüzde 26,4'ten yüzde 15,6'ya düşürmektedir⁶⁸⁶. Yöntemsel değişikliklerin yoksulluğun çözümlenmesinde daha iyi araç ve verilere ulaşmayı sağladığı belirtilmektedir. Ancak, parite ve/veya eşik güncellemeleriyle ekonomik, sosyal ve siyasal koşullarda hiçbir değişiklik olmasa bile, yoksul sayısında ve bölgesel dağılımında milyonlarca kişiyi kapsayan yeni sonuçlar ortaya çıkmaktadır⁶⁸⁷.

Küresel yoksulluğun görünüm ve eğilimlerinde etkili olan ikinci unsur ise, uluslararası yoksulluk eşiğinin belirlenmesinde seçilen ülkelerin yoksulluk eşikleridir. Uluslararası yoksulluk eşiği, hesaplanmasında seçilen ülkelerin ulusal yoksulluk eşiklerine duyarlıdır. Ancak bu duyarlılığa rağmen, bu güne kadar ulusal yoksulluk eşiklerinin sadece medyan ya da basit ortalaması alınırken, ağırlıklı ortalaması alınmamıştır. Dolayısıyla seçilen ülkelerin nüfuslarından bağımsız olarak ulusal yoksulluk eşiklerine eşit ağırlık verilmiştir. Ayrıca yöntem birliği olması da dikkat çekmektedir⁶⁸⁸. Öte yandan, son iki uluslararası yoksulluk eşiğinin seçiminde temel alınana on beş ülke dünya genelini temsil etmekten uzaktır. Bu yoksul ülkelerin on üçü Sahra Altı Afrika'dan diğer ikisi ise Asya ülkelerindedir. Bununla birlikte seçilen ülkelerden uluslararası yoksulluk eşiğinin tabana doğru belirlendiği anlaşılmaktadır. Gerçekten, 2005 yılı SAGP'ye göre ABD doları cinsinden kıyaslandığında 95 ülkenin ulusal yoksulluk eşikleri günlük 0,62 dolar ile 43 dolar arasında yer almaktadır. Ortalama tüketime göre bu eşikler karşılaştırıldığında, bu aralık günlük 1,25 dolar ile 30 dolar arasında yoğunlaşmaktadır. Kişi başına tüketim başına en yoksul 15 ülkenin ortalama yoksulluk eşiği günlük 1,25 dolar iken, en zengin 15 ülkeninki 20 kat daha fazla, günlük 25 dolardır. DB yaklaşımında aşırı yoksulluğun ele alındığı görülürken, üretim ve tüketimin küresel ölçekli gerçekleştiği bir yapıda bölüşüm temelli bir yoksulluk yaklaşımının göz ardı edildiği dikkat çekmektedir⁶⁸⁹. Eleştirilere rağmen, DB en doğru yoksulluk çözümlerini yapmaya yönelik uluslararası yoksulluk eşiği belirlediği görüşündedir. 2005

⁶⁸⁶ Dean Jolliffe, Espen Beer Prydz, Global Poverty Goals and Prices: How Purchasing Power Parity Matters. **Policy Research Working Paper 7256**, Development Research Group, Poverty and Inequality Team, World Bank Group, 2015, (Parity) s. 9.

⁶⁸⁷ Kakwani, Son, s. 182.

⁶⁸⁸ Kakwani, Son, s. 179.

⁶⁸⁹ Martin Ravallion, "Toward Better Global Poverty Measures", **The Journal of Economic Inequality**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2016, s. 229.

SAGP'ye göre 1,25 dolar 2011 fiyatlarıyla yeniden hesaplandığında 1,44 dolar olarak bulunmaktadır. Ancak böylesi bir dönüşüm sadece ABD için geçerli olurken düşük gelirli ülkeler için, enflasyon ve kur farkları nedeniyle uyumlu olmayacaktır. Bu nedenle 15 ülkenin yoksulluk eşikleri 2005'ten 2011 SAGP dönüştürülüp hepsinin ortalaması alınmıştır. Bu yöntemle 1,88 dolar sonucuna erişilmekle birlikte hesaplamalarda kolaylık sağlaması amacıyla günlük 1,90 dolar eşliğinde karar kılınmıştır⁶⁹⁰.

Günlük 1,90 dolar ve yakın düzeydeki yoksulluk eşikleri iki nedenle yanıltıcıdır. İlk olarak yoksullara yaşam kalitesi bakımından düşük düzeyde bir hayat biçilirken, insan onuru ve insan hakları göz ardı edilmektedir. Uluslararası yoksulluk eşığının belirlenmesi salt istatistik sorunu değildir. Belirlenen eşik sadece küresel ölçekte yoksulluğun eğilimi, düzeyi ve bölgesel dağılımına ilişkin bilgi sağlamaz. Aynı zamanda uygulanan ve uygulanacak politikalar ile ekonomik ve sosyal alana ilişkin görüşleri biçimlendirip meşruluk kazandırmaktadır. İkinci olarak ise, böylesi düşük düzeydeki yoksulluk eşikleri dünya nüfusunun yoğunlaştığı düşük gelir grubuna ilişkin güvenilir bilgi sağlamamaktadır. Gerçekten, yöntem ya da eşikte 10 cent gibi küçük bir değişiklik yapılması 100 milyon kişiyi etkileyecek bir sapma yaratmaktadır. Bununla birlikte eşığın düşük tutulması yoksullukla mücadele çabasında başarıyı da garanti altına almaktadır. Oysa yoksulluk eşığının beş dolar gibi bir düzeye çekilmesi ölçüm ve tahmin duyarlılıklarının azalmasıyla görece güvenilir sonuçlar alınmasını sağlamaktadır⁶⁹¹.

Uluslararası yoksulluk eşığıne ilişkin güncel yazın, günlük 1,90 dolar eşığı ve bu eşığın bulunmasındaki yöntemsel yaklaşımın başarısı üzerinde ısrarla durmaktadır. Ancak, bu vurgunun temeli eldeki veri setleri ve yönteme ilişkin istatistiki bir başarıya yöneliktir. DB uluslararası yoksulluk yaklaşımında süre gelen yöntemsel gelişim ve zaman içinde belirlenen eşiklere göre uygun bir eşığın ortaya konduğu belirtilmektedir. 2011 SAGP'ye göre önerilebilecek diğer yoksulluk eşiklerine yakınlığı bakımından 1,90 dolar eşığının kabul edilebilir bir eşik olduğunu ortaya koyan çalışmalarla, yöntem ve sonuçları tartışılmaksızın

⁶⁹⁰ Ferreira vd., s. 161. Lusting, Silber, s. 10

⁶⁹¹ Peter Edward, Andy Sumner, Global Inequality and Global Poverty Since the Cold War: How Robust is The Optimist Narrative? **Global Challenges Working Paper Series No. 1**, Universitas Bergensis, 2016, s. 4.

meşrulaştırılmaktadır. Oysa her yoksulluk tanımı beraberinde getirdiği ölçüm yöntemiyle, dünya görüşlerinden arındırılmış teknik unsur olmanın tersine, ideolojik bir yapıyı ortaya koymaktadır⁶⁹².

Günlük 1,90 dolar uluslararası yoksulluk eşiği ne mutlak doğru bir yöntem sonucudur, ne de tek seçenektir. Günlük 2,50 dolar 5 dolar ya da 10 dolar gibi farklı seçenekler de göz önünde bulundurulmaktadır. 2012 yılında küresel ortalama tüketimin yüzde 50'si 2,50 dolardır. Öte yandan gelişmekte olan ülkelerin yoksulluk eşiği ortalaması günlük 2,79 dolardır. Nüfusa göre ağırlıklandırıldığında ise 2,46 dolardır. Bu yoksulluk eşiklerinin de tahmin ve ölçüm hatalarına duyarlılığı yüksektir. Ancak, yoksulluk eşiğini bu düzeylere çıkarmak bile yoksul sayısını 600 ila 900 milyon arasında artırmaktadır. Öte yandan 2012 yılı küresel medyan tüketime yakın olan günlük 5 dolar eşiğinin kabulü, sadece istatistiki duyarlılık sorunun aşılmasını değil, aynı zamanda bölüşüme ve kalkınmaya ilişkin kaygıları da içeren bir yaklaşımın benimsenmesinin göstergesi olacaktır. DB yoksulluğu ortadan kaldırma hedefindeyse, günlük 10 dolar gibi daha yüksek bir uluslararası yoksulluk eşiği de tartışmaya açılabilir. Günlük 10 dolar eşiği Brezilya, Şili, Meksika ve Endonezya gibi ülkeleri kapsayan bir araştırmaya göre, yoksulluktan mutlak olarak kurtulma ve yine yoksul sayılmamak için gerekli güvenli bir tüketim eşiğidir. OECD nüfusunun yüzde 11'i ve G7 nüfusunun yüzde 8'i 10 dolar eşiğinin altında bir gelirle yaşamaktadır. Bu bakımdan, bu eşikler günlük 1,90 dolar eşiğinden daha belirgin ve güvenli verilerle uygulanan ekonomi politikaları ve işleyişe ilişkin çözümlere olanağı sağlamaktadır⁶⁹³.

DB yoksulluk yaklaşımının yanıltıcı niteliği Grafik 20'de 2011 SAGP'ne göre günlük 1,90 dolar eşiğine göre verilerde görülmektedir. 1,90 dolar eşik düzeyi düşüklük olduğu için yüksek gelirli ülkelerdeki bu eşikteki yoksul sayısı düşüldüğünde neredeyse dünyadaki yoksul sayısında bir değişiklik gözlenmemektedir. Bununla birlikte, bu ülke grubunun nüfusu çıkartıldığında sadece yoksulluk oranında bir artış görülmektedir. Ancak bu haliyle bile yoksulluk oranı sürekli olarak azalmış, 1981 yılında yüzde 51 olan yoksulluk oranı 2013 yılında

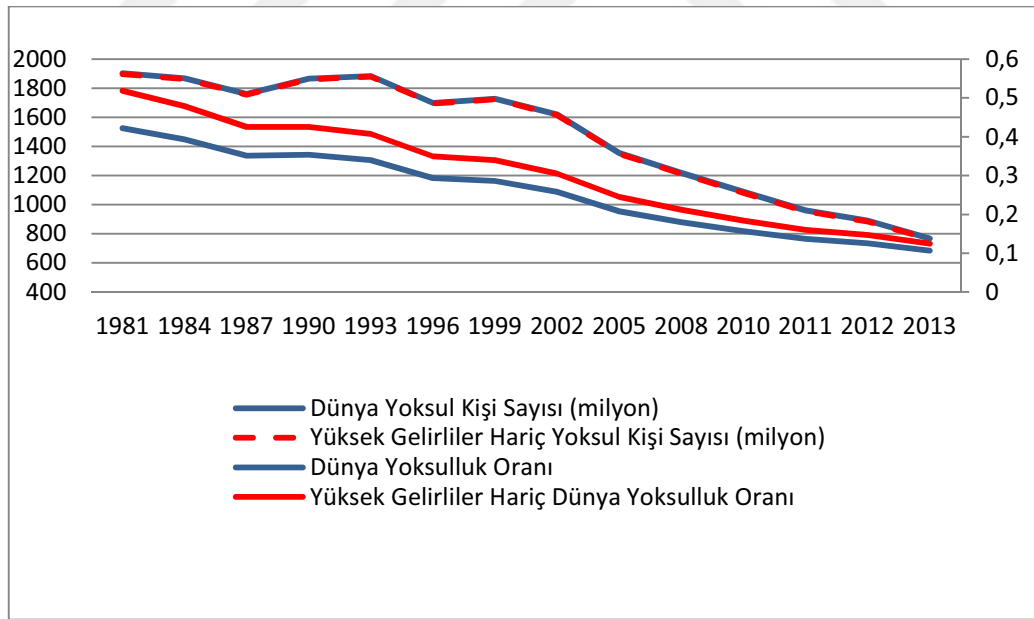
⁶⁹² Ferreira vd., s. 163 ve Dean Jolliffe, Espen Beer Prydz, "Estimating International Poverty Lines From Comparable National Thresholds", **The Journal of Economic Inequality**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2016, s. 196.

⁶⁹³ Edward, Sumner, s. 5.

yüzde 12'ye düşmüştür. Yüksek gelirli ülkeler de dikkate alındığında aynı dönemde yoksulluk oranı yüzde 42'den yüzde 10'a düşmektedir. Yoksul sayısında da yoksulluk oranlarıyla bakışimli bir azalma eğilimi gözlenebilmektedir. 1981 yılında 1 903 milyon kişi yoksulken, 2013 yılında 768 milyon kişi yoksuldur.

Yoksulluk verilerindeki bu eğilim, DB politikalarının ekonomik ve sosyal alandaki başarılarına atfedilse de daha çok istatistiki yöntemler bakımından açıklanabilmektedir. Gerçekten, eşğin düşük yoksulların ise kalabalık ancak orta gelirli ülkelerde toplanması nedeniyle, yöntem ve tahminlere duyarlı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Yöntemsel hata, ihmal ya da gelirdeki küçük artışlar yoksul sayısı ve oranında hızlı bir düşüşü sağlamaktadır. Kent ve kırsal fiyat düzeyleri ile tüketim eğilimlerindeki yöntemsel ya da niceliksel değişiklikler bu bakımdan belirleyici olmaktadır. Tek başına kentleşme olgusu dahi tüketim düzeyini artırdığı için, böylesi bir eşikte, yoksul sayısı ve oranında hızlı bir azalmaya neden olmaktadır⁶⁹⁴.

Grafik 20: 2011 SAGP'ye göre 1,90 Dolar Eşğinde Dünyada Yoksul Kişi Sayısı ve Oranı

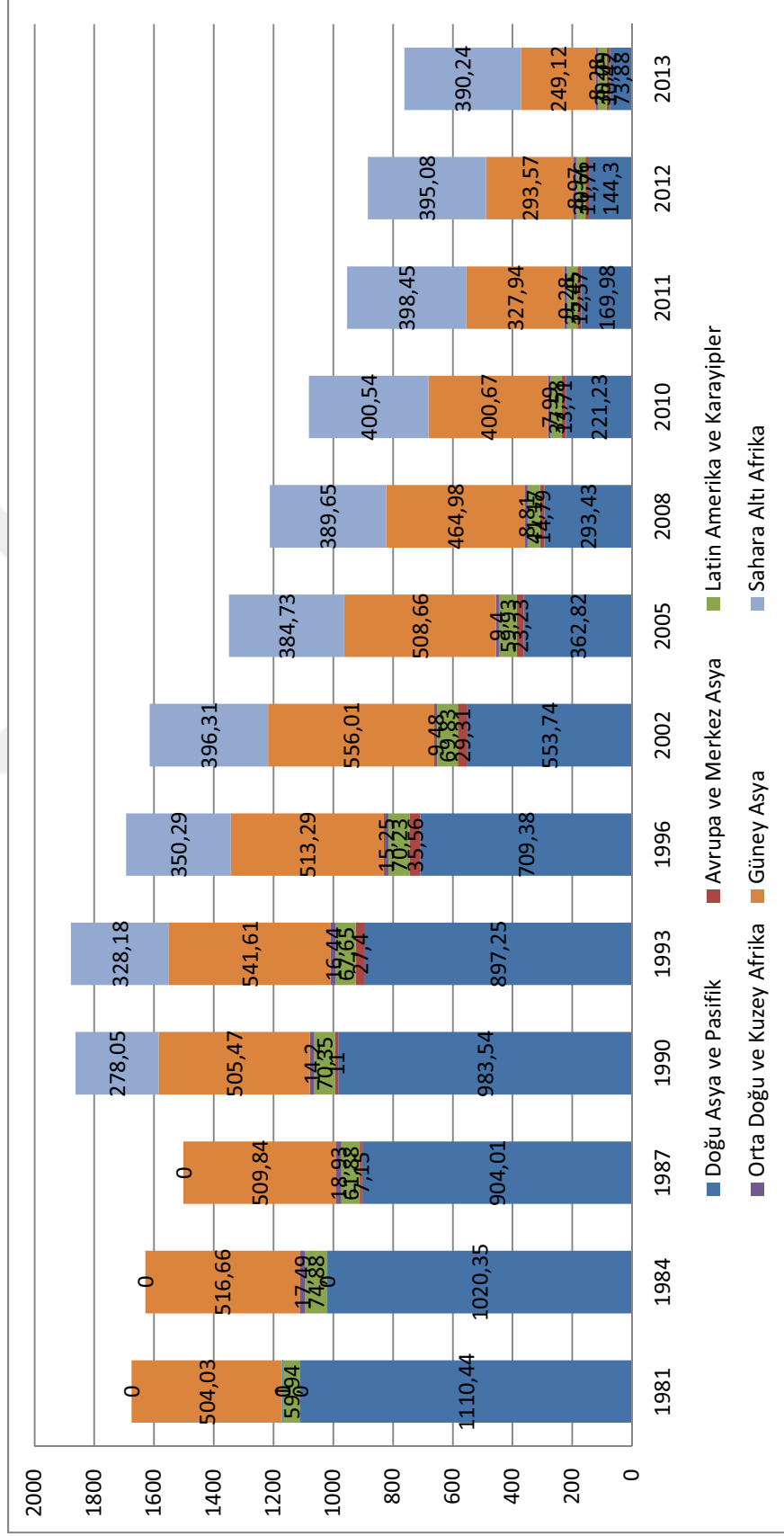
Kaynak: WB, Regional Aggregation Using 2011 PPP and \$1.9/day Poverty Line, <http://iresearch.worldbank.org/PovcalNet/povDuplicateWB.aspx> (26.10.2017)

⁶⁹⁴ Fikret Şenses, **İktisada Farklı Bir Giriş**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 174. WB, **Poverty and Shared Prosperity 2016: Taking on Inequality**, Word Bank Group, Washington, 2016,(Inequality), s. 39. ve Ferreira vd., s. 157.

Grafik 20 uluslararası yoksulluğu değil en yoksullar arasındaki bir eşiğe göre derecelendirmeyi göstermektedir. Bu bakımdan Grafik 20 küresel ölçekte eşitsizliği gizlemektedir. Bu eşitsizliğin gizlenmesi, yoksulluğun anlamının yöntem ve düzey bakımından kuşkulu bir eşiğe denk kılınmasıyla elde edilen azalma eğilimindeki verilerle, yoksulluğun ortadan kaldırılmasında bir başarı söylemine dönüştürülmesiyle gerçekleşmektedir. Gerçekten, 2010 ve 2015 yılları arasında dünyanın nüfusunun yarısının sahip olduğundan fazla serveti olan dünyanın en zengin 62 kişisi refahını yüzde 44 oranında artırmıştır. Buna karşın, dünya nüfusunun en yoksul yüzde 50'si refahını yüzde 38 artırmıştır. Dünya'da yoksulluğun azaldığı izlenimi günlük 1,90 dolar gibi bir eşiğe dayalıdır. Ancak, 2010 yılında günlük 2 dolar altı gelire çalışan 942 milyon çalışan yoksul bulunmaktadır. Buna göre her üç çalışandan biri yoksuldur. Bu bakımdan, DB ve BM yaklaşımı bir yandan yoksulluğun azalmasını bir başarı olarak görmekte, diğer yandan ise küresel katma değer zincirlerinde yoksulluğu artıran, kötü çalışma koşulları ve insan hakları ihlallerini içeren işlerin yaygınlaşmasını meşrulaştırıp desteklemektedir⁶⁹⁵.

⁶⁹⁵ Benjamin Selwyn, Global Value Chains or Global Poverty Chains? A New Research Agenda, **Working Paper No. 10**, The Centre for Global Political Economy, University of Sussex, 2016, s. 7.

Grafik 21: 2011 SAGP'ye göre 1,90 Dolar Eşiğinde Yoksulluğun Bölgelelerde Dağılımı

Kaynak: WB, Regional Aggregation Using 2011 PPP and \$1.9/day Poverty Line, <http://firesearch.worldbank.org/PovcalNet/povDuplicateWB.aspx> (26.10.2017).

1990 yılların başından itibaren tüm dünyada yoksul miktar ve oranında hızlı bir düşüş gözlenmektedir. Bu eğilimi tüm bu süreçte yaşanan ekonomik krizler değiştirmemiş görünmektedir. Gerçekten 2000'lerin başında ve en son 2008 mali krizi gibi küresel ölçekli büyük krizlere rağmen, 2000 yılı sonrasında bu düşüş eğilimi hızlanmıştır. 1990 ve 2013 yılları arasında her yıl yaklaşık 50 milyon kişi yoksulluktan kurtulurken, 2002 ve 2013 yılları arasında yıllık 75 milyon kişi yoksulluktan kurtulmuştur⁶⁹⁶.

Grafik 20 ve 21'e göre dünyada 2011 SAGP'ye dayalı günlük 1,90 dolar yoksulluk eşiğine göre 1981 ve 2013 yılları arasında 1 135 milyon kişi yoksulluktan kurtulmuştur. Yoksul kişi sayısının en çok olduğu Doğu Asya ve Pasifik bölgesi ile Güney Asya'da yoksul kişi sayısı toplam 1 292 milyon azalmıştır. Bu iki bölgede küresel ölçekte yoksul kişi sayısında gözlenen azalmadan 57 milyon fazla bir azalma gerçekleşmiştir. Böylesi bir dengesizlik, büyük ölçüde Sahra Altı Afrika'daki artış ile bir ölçüde Avrupa ve Merkez Asya'daki yoksulluk artışından kaynaklanmaktadır. 1981 ve 1990 yılları arası yıllarda veri olmadığı için, yoksul miktarında azalmada gözlenen dengesizliğin bu iki bölgede yoksulluk artışının nasıl bir dağılıma dayandığını belirtmek güçtür.

Dünyada yoksul sayı ve oranındaki azalmayı belirleyen, Doğu Asya ve Pasifik bölgesi ile Güney Asya'da yoksul kişi sayısının düşüşü Çin, Hindistan ve Endonezya'nın yoksulluk tahminlerindeki azalmaya dayalı olarak açıklanmaktadır. Ancak bu ülkelerde gözlenen eğilim, ekonomik ve sosyal gerekçelere dayandırılmamaktadır. Yöntem değişiklikleri ile ülke nüfusu ve yoksulluğun yoğunlaşmış olması, gözlenen eğilimin gerekçesi olarak gösterilmektedir. Bu bakımdan yoksulluğun azalması, istatistik alanına ilişkin bir tartışma konusuna dönüşmektedir⁶⁹⁷.

Gerçekten, bu ülkelerdeki yoksulluk eğilimi tüm dünyayı etkileyebilecek boyuttadır. Çin'de günlük 1,90 dolar eşiğine göre yoksul sayısı 1990 yılında 755 milyonken, bu rakam 2013 yılında 25 milyona düşmüştür⁶⁹⁸. Hindistan'da ise günlük 1,90 dolar eşiğine göre yoksul sayısı 1993 yılındaki 432 milyon düzeyinden 2011

⁶⁹⁶ WB, Inequality, s. 37.

⁶⁹⁷ Edward, Smner, s. 4. Jolliffe, Prydz, Parity, s. 11. Ferrira vd. 166. ve WB, Inequality, s. 39.

⁶⁹⁸ WB, Poverty and Equity Data Portal, Country Indicators: China, <http://povertydata.worldbank.org/poverty/country/CHN>, (30.10.2017).

yılında 268 milyona düşmüştür⁶⁹⁹. Endonezya’da ise günlük 1,90 dolar eşiğine göre 1990 yılında 103 milyon yoksul varken, bu rakam 1998 yılında 134 milyona çıkmış ve sonrasında 2016 yılında 17 milyona düşmüştür⁷⁰⁰.

C. Yoksulluk Verileri ve Yönetişim

Küresel bir yoksulluk ölçütünün doğruluğu pek çok konuda tartışılmaktadır. Ancak, tüm bu tartışmaların ötesinde, verilerin eksiksiz ve doğru bir şekilde gerçeği yansıttığı varsayılsa bile, temel bir sorun bulunmaktadır. MKH’lerindeki aşırı yoksulluğun yarıya indirilmesi, büyük ölçüde Çin’in ekonomik büyümesi sayesinde gerçekleşmiştir. Gerçekten, Çin’in yoksulluk verileri çıkarıldığında, 1990’dan itibaren günlük 1,25 dolar eşiği altında gelire yaşıyan kişi sayısı çok az değişmekte, hatta eşik 2 dolar alındığında bir miktar artmaktadır⁷⁰¹. Günlük 1,25 dolar aşırı yoksulluk eşiğinin dışında MKH 1.A’nın başarısı, ölçüm yöntemine yönelik olarak temel bazı konularda eleştirilmektedir. Bu konular, MKH 1.A’nın yoksul sayısını yerine oranının yarılanmasının hedeflemesi, kapsadığı dönemin başlangıç yılına yönelik ve satın alma gücüne ilişkin eleştiriler ile endeks ve baz yılına yönelik sorunları içermektedir.

Ekonomik işleyiş küresel çapta örgütlenirken, yoksulluğu da küresel ölçekte çözümlenmek gerekmektedir. Ancak, küresel ölçekte bir veri seti oluşturmak yerel verilerin güvenilirliği, satın alma gücü paritesini yerel para birimiyle uyumlu kılınması bakımından sorunludur. Bu nedenle küresel bir eşiğin ulusal verilere uygulanması da içsel olarak hataları barındırmaktadır. Gerçekten, küresel aşırı yoksulluk eşiği olarak kabul edilen günlük 1,25 dolar göre üretilen veriler, yerel yoksulluk araştırmaları üzerinden gerçekleştirilen varsayımlara dayalı tahminlerden ibarettir⁷⁰².

MKH 1.A, 2015 yılına kadar yeterince beslenemeyen kişi sayısını yarıya indirme hedefindeki Roma Deklarasyonu’ndan açıkça esinlenmiş olmakla birlikte iki önemli unsurda Deklarasyondan ayrılmaktadır. Gerçekten, MKH’leri açıklandığı

⁶⁹⁹ WB, Poverty and Equity Data Portal, Country Indicators: India, <http://povertydata.worldbank.org/poverty/country/IND>, (30.10.2017).

⁷⁰⁰ WB, Poverty and Equity Data Portal Country Indicators: Indonesia, <http://povertydata.worldbank.org/poverty/country/IDN>, (30.10.2017)

⁷⁰¹ Gentilini, Summer, s. 13.

⁷⁰² Chen, Ravllion, Relatively, ss. 14 ve 19.

tarikh olan 2000 yılı yerine 1990 yılındaki aşırı yoksulluk oranını temel almaktadır. Oysa Deklarasyon açıklandığı 1996 yılındaki yeterince beslenemeyen kişi sayısını 2015 yılına kadar yarıya indirme hedefindedir. Bu sayede MKH'leri 1990-2015 yılları arasında 25 yıllık bir süreci ele almaktadır. Açıklandığı tarih olan 2000 yılını temel alsaydı, 15 yıllık bir döneme ilişkin bir hedef koymuş olacaktı. Dönemin başlangıcını 10 yıl geriye atmak iki bakımdan etkili olmaktadır. İlk olarak, 1990'lı yıllar Çin'in küresel ekonomiyle bütünleşerek kapitalist işleyişe uyum sağlaması sonucu, günlük 1,25 dolar eşiği bakımından aşırı yoksulluğu hızla düşürdüğü yıllardır. Gerçekten Doğu Asya ve Pasifik bölgesindeki aşırı yoksul sayısının hızlı düşüşünde tek başına Çin etkili olmuştur. Böylece, Hedef açıklandığında hali hazırda yoksulluğu azaltma başarısı yakalanmış oldu. İkinci olarak ise, dönemin uzatılmasıyla nüfus artışının, sayıyı değil ancak yoksulluk oranını azaltmadaki etkisinden yararlanılmıştır⁷⁰³. 1990 ve 2010 yılları arasında dünyanın nüfus artış oranı yüzde 30 iken, bu oran 2000 ve 2010 yılları arasında yüzde 13'dür. Avrupa'da her iki dönem için de yüzde 0,2 olarak gerçekleşmiştir. Nüfus artış oranları arasındaki fark gelir düzeyi düşük bölgelerde daha dikkat çekicidir. Sahra Altı Afrika'da nüfus artışı, 1990 ve 2010 yılları arasında yüzde 70, 2000 ve 2010 yılları arasında yüzde 30 dur. Benzer biçimde, Asya'da ilk dönem için yüzde 30 ve ikinci dönem için yüzde 12 olarak gerçekleşirken, Latin Amerika ve Karayipler'de aynı sırayla yüzde 34 ve yüzde 13 olarak gerçekleşmiştir⁷⁰⁴.

Yoksul sayısının belirlenmesinde kullanılan gelir yönteminde olduğu gibi, uluslararası yoksulluk eşiğinde aynı veri setinin kullanılmasıyla satın alma gücüne dayalı farklılıkları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Ancak, DB yoksulluk verilerinin güvenilirliğini zedeleyen temel unsur, SAGP'nin içeriği ve tüketici fiyat endekslerine ilişkindir⁷⁰⁵. Tüketici fiyat endekslerine dayalı oluşturulan SAGP göre yoksulluk eşikleri yanıltıcıdır. Bu durum salt kurlar arasındaki farklılıklardan değil, aynı zamanda mal ve hizmetler arasındaki fiyat farklılıklarının yaşam koşulları üzerindeki etkilerinden de kaynaklanmaktadır. Örneğin, gelişmiş bir ülkede gıda fiyatları düşük işgücü maliyetleri yüksek olduğu için hizmetler de daha pahalıdır,

⁷⁰³ Thomas Pogge, "The First UN Millennium Development Goal: A Cause for Celebration?" **Real World Justice: Grounds Principles, Human Rights, and Social Institutions**, (ed. by Andreas Follesdal Thomas Pogge), Springer, Dordrecht, 2005, ss. 317 ve 319.

⁷⁰⁴ UN, Population.

⁷⁰⁵ Chen, Ravellion, Developing, ss. 3 ve 6.

ancak gelişmekte olan bir ÷lkede durum tam tersidir. Bu bakımdan, SAGP g÷re eşit geliri olduğu dñřün÷len iki aileden, gelişmekte olan ÷lkedeki aile daha az gıda ürünü satın alabilecektir. Öte yandan, bu sorun yoksulluk istatistiklerinde baz yılları yenilendikçe daha da ağırlaşmaktadır. Gerçekten, uluslararası tüketim harcamalarında gıdanın payı azalırken, hizmetlerinki artmaktadır. Dolayısıyla, yoksul ÷lkelerde temel ihtiyaçların karşılanması için gerekli para değerini sürekli olarak daha yüksek hesaplaması, gerçek yoksul sayısını gizlemektedir⁷⁰⁶. DB raporlarında da bu durum ele alınmış, tüketici fiyat endeksleri, SAGP ve enflasyondaki değişime dayalı olarak yoksulluğa ilişkin tahminlerin belirsiz ve zaman serilerinin yanıltıcı olduğu belirtilmiřtir⁷⁰⁷.

DB yoksulluk istatistiklerinin oluşturulmasında temel aldığı SAGP'nin baz yılı üç kez değiştirilmiştir. 1985, 1993 ve 2005 baz yıllarına göre düzenlenen veriler, istatistiki bir sonuç olarak, değişen baz yıllarına göre oldukça farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Örneğin, 1985 yılı baz yılı alındığında 1993 yılında Sahra Altı Afrika ve Latin Amerika'da yoksulluk oranları sırasıyla yüzde 39 ve yüzde 23 olarak açıklanmaktadır. Ancak, 1993 yılı baz yılı alındığında, aynı yıl için yoksulluk oranı Sahra Altı Afrika'da yüzde 49 ve Latin Amerika'da yüzde 15 olarak hesaplanmaktadır. 1985 baz yılından 1993 baz yılına çıkmak 92 ÷lkenin 77'sinde yoksulluk eşiğini düşürmüştür. Bu ÷lkeler 92 ÷lkenin toplam nüfusunun yüzde 82'sini barındırmaktadır⁷⁰⁸. İstatistiki bir sonuç olarak, 2005 yılının yeni baz yılı olarak düzenlenmesi benzer tutarsızlıkları uluslararası yoksulluk verilerine taşımıştır. 1993 baz yılına dayalı olarak veriler güncellendiğinde, küresel yoksulluğun azalmak bir yana artmakta olduğuna ilişkin çalışmalar yapılmaktadır⁷⁰⁹.

Aşırı yoksulluk verilerinin bu çelişkili ve kuşkulu görünümü karşısında, MKH'lerinin başarısı ve yoksulluğu oransal olarak yarıya indirilmesinin anlamı tekrar ele alınmalıdır. Başta Çin olmak üzere 1990'lı yıllarda kapitalist ekonomiyle bütünleşmesinin yanı sıra, özellikle 2000'li yıllarda parasal genişlemeyle gelişmekte olan ÷lkelerde gözlenen hızlı büyümenin aşırı yoksulluğu azalttığı ileri sür÷lmektedir. Ancak yoksulluğa ilişkin verilere yönelik de kuşkular bulunmaktadır.

⁷⁰⁶ Pogge, s. 324.

⁷⁰⁷ WB, ss. 29-31.

⁷⁰⁸ Kiely, s. 135 ve Pogge, s. 327.

⁷⁰⁹ Chen, Ravellion, Developing, s. 22.

Kapitalizmin ve modern devletin ortaya çıkışı, istatistiksel bilginin önem kazanmasına yol açmaktadır. Bu bilgi, hem piyasaya ilişkin verilerin çözümlenmesine hem de kamusal hizmet ve alt yapı yatırımlarının düzenlenmesiyle piyasanın genişlemesine ilişkin karar alma süreçlerine yönelik pratik kolaylıklar sağlamaktadır. Veriler ve istatistiksel bilgi politik yargılardan arındırılmış ve rasyonel karar almanın araçları olarak sunulmaktadır, ancak temelde karar vermenin güç dengesini değiştiren analitik unsurlardır. Kapitalizm öncesi, aristokrasi kendilerine has ve küçük çevrelerinde dolaşan bilgiye dayalı öznel bir şekilde karar alırken, kapitalizmle birlikte sayısal ölçütlerin açık ve nesnel bilgiyi biçimlendirdiği varsayımıyla, karar alma süreçlerinin daha demokratik olduğu ileri sürülmektedir. Ancak, günümüzde verilerin karmaşık teknik ve istatistiksel uzmanlığa dayalı olarak toplanıp kodlanması, gerçeğin politik güç dengesinin istemlerinin yönlendirdiği belirli bir karar doğrultusunda sunulmasına bağlı bir yönetim aracına dönüşmüştür. Gerçekten, küresel yönetim biçimlendirdiği güncel yapıda, göstergelere dayalı karar alma süreci ve elbette göstergelerin tasarlanıp etiketlendiği küresel kuzey merkezi bir konuma sahiptir. Bu sayede kuzey ülkeleri reformlar kadar, süreç ve sonuçların kontrolünde de egemendir. Kuzey, çevre ülkelerin kaynak dağılımı, politik kararlarının doğasını, ekonomik ve sosyal yaşamın diğer unsurlarını, yerel hükümetlere dikte ettirmek yerine, veriye dayalı yönetim modeli sayesinde öz yönetim biçimi olarak uygulatmaktadır. Veri setlerindeki göstergelerin performans ölçütlerine uyumun ön plana çıkarılması, sadece yerel hükümetlerin değil bireylerin karar ve davranışlarını da biçimlendirmeyi sağlamaktadır. Temel olarak, sayılar ve sıralamaya dayalı göstergeler nesnel olma iddiası taşımaktadır. Ancak, sosyal dönüşümün politik ve teorik temellerini gizleyerek, karar alma süreçlerini biçimlendiren piyasaya dayalı politik güç dengesinin aracı olan yönetişimin teknolojidir⁷¹⁰.

1970'lerin ortasından itibaren tüm dünyayı saran, ekonomik ve politik unsurları içeren, sosyal dönüşüm yeni liberalizmin egemenliğinde biçimlenmiştir. Yeni liberalizm, işçi sınıfı ve sermaye arasındaki güç dengesini, birikimin yeni teknolojileriyle sermayeden yana biçimlendirme ve kontrolünü meşru kılma girişimidir. Bu bakımdan, yeni liberalizmin taraflı gerçekliği, ekonomik kaynakların

⁷¹⁰ Sally Engle Merry, "Measuring the World: Indicators, Human Right, and Global Governance", *Current Anthropology*, Cilt: 52, Sup. 3, 2011, s. 85.

ve politik gücün dağıtımındaki adaletsizliğe yol açan uygulamaları meşrulaştırmaya yönelik bir teorik bütünlüktür⁷¹¹. MKH'leri de bu bakımdan ele alınmalıdır. Normlar üstü bir hedef olarak yoksulluğu ortadan kaldırma iddiasının, yapısal uyum üzerine ideolojik tartışmalarca ayrılmış uluslararası bir toplumda ortaya çıktığı gözetilmelidir. Gerçekten, MKH'leri küresel yönetim çağında, bir iletişim ve eşgüdüm aracı olarak ortaya çıkmıştır. Yapısal uyumun gerekçe, biçim ve sonuçlarına karşı tepkileri, yoksulluğu ortadan kaldırma hedefi çerçevesinde en aza indirgeyerek, yapısal uyum doğrultusunda piyasa temelli bir kalkınma anlayışını sürdürmeyi sağlamıştır. Sonuçta, yoksullukla mücadele normunun küresel ölçekte kurumsallaşması, piyasa temelli yapısal uyumun güncellenmiş politik yaklaşımını köklü bir değişime gitmeksizin egemen kılmıştır. Bu normlar üstü hedef, yoksulluğun azaltılması için olduğu ileri sürülen politikaları destekleyecek olan halkın karar alma süreçlerine katılımını ve davranış değişikliğini amaçlamaktadır⁷¹².

Bireyin ve toplumların yoksulluk ve gerekçelerine ilişkin algıları önemlidir. Temelde göreceli yoksulluğa ilişkin iki yaklaşım bulunmaktadır. Sosyal normlar yorumuna göre, bireyin refahı kendi tüketimine göre belirlenir. Göreceli eğilime göre kimin yoksul olduğunu belirlemek için ise, zengin ülkeler daha yüksek refah normları kullanma eğilimindedir. Öte yandan, sosyal etki yorumuna göre, bireylerin refahı veri tüketimlerinde ülkenin zenginliğine bağlı varsayılmaktadır. Dolayısıyla parasal yoksulluk eşiği ortalama tüketimle birlikte artma eğilimindedir. Bu küçük fark bakımından, küresel yoksulluk ölçümlerinde sosyal norm yorumu mutlak ölçütlere yönelirken, sosyal etki yorumu göreceli bir yoksulluk biçimine yönelmektedir⁷¹³. Günümüzde herhangi bir ürünün üretim ve tüketim aşamaları küresel ölçekte yayılmışken, küresel bir yoksulluk ölçütü getiren MKH'nin aşırı yoksulluk ölçütü, parasal ve mutlaktır. Oysa böylesi bir üretim yapısının olduğu bir ekonomide, yoksulluk küresel ölçekte görecelidir. Ancak ister parasal ve tüketime dayalı olsun, ister göreceli isterse de mutlak olsun, yoksulluk küresel ölçekte refahın adaletsiz dağılımını yansıtmaktadır.

⁷¹¹ Palma, s. 839.

⁷¹² Sakiko Fukuda-Parr, David Hulme, "International Norm Dynamics and the 'End of Poverty': Understanding the Millennium Development Goals," **Global Governance**, Cilt: 17, Sayı: 1, 2011, s. 32.

⁷¹³ Chen, Ravallion, Relatively, s. 4.

Günümüzde yoksulluğun küreselleşmesi, işgücü maliyetlerinin en aza çekilmesine dayalı küresel bir üretim ve birikim rejimini desteklemektedir. Küresel ölçekte yayılmış ve katmanlaşmış, düşük ücretli işçi kitlesi katma değer yaratılmasını ve paylaşımının temel unsurunu oluşturmaktadır. Ancak, üretim ve tüketimin yapıldığı yerlerin ayrışması, bu eşitsizliği pekiştirdiği gibi birikimin bu biçiminin sürekliliğini sağlamakta, rekabetin içsel engellerini oluşturmaktadır. Gerçekten, yoksul ülkeler, egemen işletmelerden sıyrılarak, kendi aralarında ticaret yapamazlar ve kendi ürettikleri mallar için piyasa oluşturamazlar⁷¹⁴.

Küresel ekonominin işleyişinde, MKH'leri aşırı yoksulluğu azaltmaya yönelik uluslararası işbirliği ve uzlaşmanın çatısı olarak büyük bir başarı olarak görülmektedir. Ancak, bu hedef salt 2015 yılında aşırı yoksulluk oranını yarıya indirmekten ibaret değildir, aynı zamanda kalkınmaya biçimi üzerinde belirleyici etkileri olan politik öncelikleri de içermektedir. Politik gücünü, veriler yoluyla biçimlendirilmiş sayısal hedeflerinden aldığı gibi, bu verilerin yönetişimin bir teknolojisi olarak işlevselliğinden de edinmektedir. Gerçekten, hem belirli bir performans standardı getirerek, gelişmekte olan ülkelerdeki yerel hükümetler üzerinde etki yaratmaktadır, hem de veriler üzerinden türettiği bilgi sayesinde kalkınmanın temel sorunları ve çözüm yollarını yeniden tanımlamaktadır. Böylece, politika yapıcılarını, fikir önderlerini, sivil toplum gruplarını, iş çevresini ve kamu oyununun davranışsal uyumunu kolaylaştırmaktadır⁷¹⁵. Washington Uzlaşısı sonrasında egemen kılınan ideoloji ve kalkınma yaklaşımına karşı olan hareketler, yoksulluk hedefi doğrultusunda geliştirilen yönetişim teknolojisiyle aşılmıştır⁷¹⁶.

Washington Uzlaşısının türettiği ekonomi politikalarının ön kabulü geçerli olduğu için, güncel yazında, yoksulluk ile ulusal büyüme ve kalkınma politikaları ilişkisine dayalı çözümlerlerin eksikliği bu bakımdan dikkat çekmektedir. Benzer şekilde, siyaset bilimi bakımından da yoksulların vatandaşlık haklarını kullanmalarını önündeki engeller ve karar alma süreçlerindeki katılım biçimleri ve kazanımlarına ilişkin araştırmaların eksikliği gözlenmektedir. Yoksulluk, liberal demokratik bir

⁷¹⁴ Chossudovsky, s. 4.

⁷¹⁵ Sakiko Fukuda-Parr, Alicia Ely Yamin, "The Power of Numbers: A Critical Review of MDG Targets for Human Development and Human Rights", **Development**, Cilt: 56, Sayı: 1, 2013, s. 59.

⁷¹⁶ John Marangos, "The Evolution of the Anti-Washington Consensus Debate: From 'Post-Washington Consensus' to 'After the Washington Consensus'", **Competition and Change**, Cilt: 12, Sayı: 3, 2008, s. 234.

bakış açısıyla sosyal dışlanma sorununa indirgenmektedir. Dolayısıyla, yoksulların toplumsal yaşamda özgür vatandaşlar olmaları yerine, yoksullukları yüzünden çalıştırıcı devletin yükümlülükleri ve enformel bağların onur kırıcı yüklerini taşımak zorunda kalan bireyler olarak ele alındığı görülmektedir. Bu bakımdan egemen yoksulluk araştırmalarının tersine, yapısal ve neden sonuç ilişkilerini içeren, küresel çözümleme biçimleri geliştirilmelidir⁷¹⁷.

D. Çalışan Yoksullar

Son 40 yıldır derinleşen gelir eşitsizliği, son küresel krizin ardından daha da artmıştır. Bu eşitsizlik, salt gelişmekte olan ülkelere özgü değil, gelişmiş ülkelerde de etkili olmaktadır. Bu bakımdan, küresel bir sorun olan eşitsizlik, işgücünün gelirden aldığı payın azalmasıyla doğrudan ilişkilidir. Gerçekten, hem piyasa geliri hem de kullanılabilir gelir bakımından eşitsizlik, özellikle son 10 yılda artmıştır. Dolayısıyla, sosyal politika uygulamalarıyla gelirin ikincil bölüşümünün de yetersiz kaldığı gözlenmektedir. İşgücü piyasasının güncel sorunları, ikincil bölüşüm ilişkilerinin düzenlenmesi ve desteklenmesi için gerekli kaynak yaratılmasını güçleştirmektedir. Gelişmiş ülkeler, yaratılan toplam katma değerden aldıkları payla sosyal harcamaları, gelişmekte olan ülkelere göre, daha sistematik ve istikrarlı karşılayabilmektedir. Ancak, gelişmekte olan ülkeler gelir ve kaynak yetersizliği nedeniyle ikincil bölüşümün getirilerinden yeterince yararlanamamaktadır. Gelirin daha büyük bir kısmının yüksek gelir gruplarına gitmesi, yatırım eğilimini düşürerek sermaye birikimini engellemektedir. Dolayısıyla istihdam yaratılamadığı gibi, yoksulluğa karşı kalıcı çözümler oluşturulamamaktadır. Bununla birlikte, orta ve alt gelir gruplarının gelirlerinin durağanlaşması ve hatta düşmesi toplam istemin artışı önünde bir engel oluşturmaktadır. Bu süreç gelişmiş ülkelerde büyüme oranlarındaki uzun dönemli durgunluğa yansırken, gelişmekte olan ülkelerde büyüme oranlarında bir azalmaya ve yoksullukta artışa neden olmaktadır⁷¹⁸.

Medyan gelirin yüzde 60'ından az kullanılabilir geliri olanların yoksul sayıldığı AB 28 ülkelerinde, Erostat verilerine göre, çalışan yoksul oranı 2010 yılında yüzde 8,3, 2011 yılında yüzde 8,8, 2012 yılında yüzde 9 ve 2013 yılında

⁷¹⁷ Bracking, s. 7.

⁷¹⁸ ILO, Outlook, s. 29.

yüzde 8,9 oranında gerçekleşmiştir⁷¹⁹. Benzer eğilimde ABD’de çalışan yoksul sorunu büyük boyutlara erişmektedir. 2012 yılı için nüfusun yüzde 15’ini oluşturan 46,5 milyon kişi yoksulken, işgücü piyasasının yüzde 7,1’ini oluşturan 10,6 milyon kişi çalışan yoksuldur. 2007 yılında yüzde 5,1 olan çalışan yoksul oranı 2008 yılında yüzde 6 ve 2009 yılında yüzde 7 oranına çıkmış, daha sonra ise bu oranın altına düşmemiştir⁷²⁰. ABD’deki çalışan yoksul oranlarının yüksekliği, yoksulluğun azaltılmasında işsizliğin azaltılmasının yeterli olmayacağını ortaya koymaktadır. Gerçekten, hem yoksulluğun hem de çalışan yoksulluğunun ortadan kaldırılması, istihdamın niteliğine ve çalışma standartlarının korunmasını gerektirmektedir⁷²¹. Bu bakımdan, çalışanların yoksullaşmasına işgücü piyasasının işleyişinden kaynaklanan üç temel sorun yol açmaktadır. İlki ücretlerin düşük oluşudur. İkincisi işsizlik ve artan süresiyken, üçüncüsü istemsiz kısmi süreli çalışmadır. Ancak, 2012 yılı için ABD’de çalışan yoksulların yüzde 84’ü tam zamanlı çalışmalarına rağmen yoksul kalmışlardır. Çalışan yoksulların yüzde 37’si temelde işsizlikten kaynaklanan sorunlar nedeniyle yoksul kalırken, yüzde 6’sı bu üç unsurun yarattığı nedenlerden yoksullaşmaktadır⁷²².

İstihdamın yoksulluğu azaltmanın temel unsuru olduğu varsayımı yeterli bir yaklaşım değildir. Gerçekten, günümüzde istihdam edilmelerine rağmen yoksul olanlar hem sayısal hem de oransal olarak artmaktadır. Makro ekonomi politikalarının biçimlendirdiği koşullar, işgücü piyasalarının işleyişini etkilemektedir. Ekonomik büyümenin yüksek, işsizliğin düşük olduğu dönemlerde yoksulluğun azalması beklenirdi. Günümüzde ise, istihdam yaratmayan büyüme işgücü maliyetlerini bastıran bir yapıya dönüştüğü gibi, büyümenin niteliği de işgücü isteminin niteliği üzerinde etkili olmaktadır. Böylesi bir yapıda, ekonomik çevrimlerin krizle sonuçlanması çalışan yoksulları hem sayısal hem de oransal olarak artırmaktadır. Krizler işgücü piyasalarını eğretileştirmektedir. Bu nedenle, çalışanların toplam gelirden aldıkları pay hem azaltmakta hem de iş ve gelir

⁷¹⁹ EUROSTAT, In Work at Risk of Poverty Rate, <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tesov110&plugin=1> (10.11.2014)

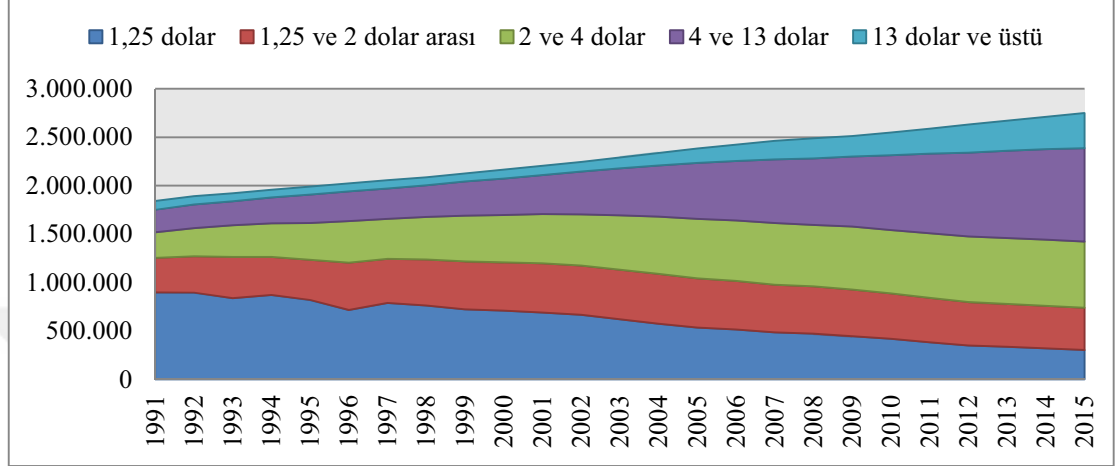
⁷²⁰ BLS, A Profile of the Working Poor, 2012, **BLS Reports Sayı: 1047**, U.S. Bureau of Labour Statistics March, 2014, ss. 1 ve 2.

⁷²¹ Jeannette Wicks Lim, “The Working Poor: A Booming Demographic”, **New Labour Forum**, Cilt: 21, Sayı: 3, 2012, ss. 21 ve devamı.

⁷²² BLS, ss. 5 ve 6.

güvencesizliğinin artışıyla istikrarsızlaşmaktadır⁷²³. Bu nedenle, OECD ülkelerinde ortalama olarak işgücünün yüzde 8'i göreceli yoksul olarak kabul edilmektedir⁷²⁴.

Grafik 22: Gelişmekte Olan Ülkelerde Çalışan Yoksullar

Kaynak: ILO, World Employment and Social Outlook Supporting Data Sets, <http://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/2015/lang--en/index.htm>, (01.02.2015)

Grafik 22’de gelişmekte olan ülkelerde çalışan yoksulların sayısındaki değişme gözlenmektedir. Şekilde gelişmekte olan ülkelerin tüm çalışanları günlük gelirleri bakımından beş farklı grupta incelenmektedir. Bu gruplardan ilki, günlük 1,25 dolar ve altı gelire sahip olan aşırı yoksullardır. İkinci grupta, 1,25 dolar ile 2 dolar geliri olan kısmen yoksul olanlar yer alır. Üçüncü grupta, günlük 2 ve 4 dolar arasında geliri olan neredeyse yoksul olanlar bulunmaktadır. Dördüncü grupta günlük geliri 4 ve 13 dolar arasında olanlar gelişmekte olan orta sınıf denilmekteyken, beşinci ve son grupta günlük 13 dolar ve üzerinde geliri olanlar gelişmiş orta sınıf ve üstü olarak ele alınmaktadır⁷²⁵. Şekilde gelişmiş orta sınıf ve üstü olarak tanımlanan grupta yer alanların sayısı artarken, aşırı yoksul çalışanların sayısının azaldığı görülmektedir. Bu bakımdan, bir başarı görünümü vardır. Ancak,

⁷²³ David Brady, Andrew S. Fullerton, Jennifer Moren Cross, “More Than Just Nickels and Dimes: A Cross-National Analysis of Working Poverty in Affluent Democracies,” **Social Problems**, Cilt: 57, Sayı: 4, 2010, s. 562.

⁷²⁴ WB, s. 73.

⁷²⁵ Bkz. ILO, Data.

aşırı yoksulluk tanımı ve ölçümünde olan kuşular, çalışan yoksullular bakımından da geçerlidir.

Gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında, çalışan yoksul tanımı bakımından büyük bir fark bulunmaktadır. AB ülkelerinde medyan gelirin yüzde 60'ı dikkate alınmaktadır. ABD'de ise, 2000 ve 2010 yılları arasında aşırı yoksul olarak kabul edilenlerin saatlik ücreti 10 doların altına düşmemiştir⁷²⁶. Bu bakımdan, aynı üretim ağında aynı ürünün farklı üretim aşamalarında yer alan çalışanlar için oldukça bakışimsız yaşam koşulları ortaya çıkmaktadır. ABD'de çalışan yoksul olarak kabul edilenler istihdamın yüzde 7'ni oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere ise, günlük 4 ve 13 dolar arası gelire sahip olanlar orta sınıf olarak kabul edilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelere son 20 yıldır, gelir düzeyi arttığı için günlük 1,25 dolar eşiğine göre çalışan yoksul sayısı azalmaktadır. Ancak, diğer gelir gruplarında çalışan sayısı artmaktadır. Bu bakımdan, çalışan yoksul sayısı azalmamakta, sadece yoksulluk eşiği ötelenmektedir⁷²⁷.

1994 yılında gelişmekte olan dünyanın çalışanlarının yüzde 39'u aileleriyle birlikte aşırı yoksul olarak kabul edilmekteydi. Bu oran, 2004 yılında yüzde 25'e ve 2014 yılında ise yüzde 13'e düşmüştür. Sonuç olarak 20 yılda yaklaşık 417 milyon kişi aşırı yoksul çalışandan kurtulmuştur. Kısmen yoksul sayısı ise 1994 yılından itibaren çok az düşerek 457 milyon düzeyinde kalmıştır, ancak toplam istihdamdaki payı, yüzde 23,6'dan yüzde 16,9'a düşmüştür. Bu iki grubun payı 1994 yılındaki yüzde 63 oranından 2014 yılında yüzde 30 düşmüştür. Bu oransal azalma karşısında, gelişmekte olan orta sınıfın ve gelişmiş orta sınıfın işgücündeki payını artırdığı görülmektedir. Bu bakımdan, 2014 yılında gelişmekte olan dünyada istihdam edilenlerin yüzde 34'ü gelişmekte olan orta sınıf ve yüzde 11,5'i gelişmiş orta sınıfta yer almaktadır. Gelişmekte olan dünyada çalışanların yaklaşık dörtte biri ise neredeyse yoksul olanlar arasında yer almaktadır⁷²⁸.

Üretim aşamalarının dışsallaştırılmasıyla, bir yandan emek yoğun istihdamın artarken, diğer yandan da sınırlı kalmasına rağmen göre yüksek nitelikli işlerinde yaratıldığı gözlenmektedir. Bu bağlamda Doğu Asya gibi bölgelerde gözlenen yüksek büyüme, gelişmiş ülkelerle geliri kıyaslanamasa da, günlük geliri 2 dolar ve

⁷²⁶ Wicks Lim, s. 19.

⁷²⁷ ILO, Report 2014, s. 41.

⁷²⁸ ILO, Report 2014, s. 7.

üzerinde olan bir “orta sınıf” yaratmaktadır. Bu durum, başta Doğu Asya olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde yeni bir tüketici sınıfın yükselişi olarak algılanmaktadır. Bu bakımdan, gelişmekte olan orta sınıf ve gelişmiş orta sınıfın, gelişmiş ülkelerdeki orta sınıfın tüketim alışkanlıkları ve eğiliminde bir yaşam biçiminde olması beklenmektedir. Bu grupların küresel toplam istemi ve gelişmiş ülkelerin ihracatını artırabilmeleri için gelirleri çok düşük ve imkanları sınırlı olsa da, küresel büyüme oranlarındaki zayıflama ve işsizlikteki artışa rağmen, gelişmiş ülkelerdeki durgunluğu giderecek bir istem unsuru olarak görüldüğü anlaşılmaktadır⁷²⁹.

39 gelişmekte olan ülkenin verilerine dayalı olarak⁷³⁰, günlük 1,25 dolar ve altında gelire çalışan aşırı yoksulların yüzde 83,7’si kendi hesabına ya da aile işçisi olarak çalışmaktadır. Bu bakımdan, iki grup güvencesiz çalışma biçimini oluşturmaktadır, ancak yüzde 12,7’si de ücretlidir. Kısmen yoksul olan grubun yüzde 77’si güvencesiz istihdam statüsündedir ve yüzde 19’u ücretli çalışandır. Neredeyse yoksul sayılan çalışanların ise yüzde 35,3’ü ücretlidir. Bu bakımdan, düzenlenmemiş, esnek ve kuralsızlaştırılmış işgücü piyasalarında ücretli çalışma yoksulluktan kurtulmayı garantilememektedir. Bununla birlikte, ücretli çalışma diğer istihdam biçimlerine göre, gelirden ve yaşam koşullarında iyileşmeyi sağlamada daha başarılıdır⁷³¹.

Gelişmekte olan ülkelerde aşırı yoksul ve kısmen yoksul çalışanların hem sayısı hem de oranlarındaki azalma göz ardı edilemez bir başarıdır. Ancak, gelişmekte olan dünyanın çalışanlarının yarısından fazlası hala yoksul ya da neredeyse yoksuldur. Öte yandan, ABD’dekine denk bir yoksulluk eşiği uygulandığında gelişmekte olan dünya çalışanlarının yüzde 88’inin yoksul kabul edilmektedir. Bununla birlikte, ekonomik krizler karşısında kırılabilir hanhalklarını koruyabilecek sosyal koruma sistemlerine yatırım yapılmalıdır. İşgücü piyasasının yoksulluktan çıkmada yetersiz kaldığı bir ekonomide, ancak bu sayede asgari yaşam standartları kabul edilebilir bir düzeye çıkarılabilir. Ayrıca, ailelerin sağlık ve eğitim ihtiyaçları ile işgücü

⁷²⁹ ILO, Outlook, s. 27. ILO, Trend 2014, s. 53. ve Foley, Political, s. 261.

⁷³⁰ Bkz. Steven Kapsos, Evangelia Bourmpoula, Employment and Economic Class in the Developing World, **ILO Research Paper Sayı: 6**, International Labour Office, Geneva, 2013, s. 29.

⁷³¹ ILO, Report 2014, s. 10.

piyasasında içerilip yüksek katma değerli işlerde çalışabilmelerini sağlayacak mesleki yeterlilikler kazandırılması için yatırım yapılmamıştır⁷³².

IV. SOSYAL KORUMA VE YOKSULLUK

Yoksulluk ve artan ekonomik eşitsizlikler karşısında sosyal koruma, yoksullukla mücadelede en etkin sosyal politika aracı olarak günümüzde önemini korumaktadır. Özellikle her ekonomik krizden sonra artan sosyal koruma ihtiyacı, refah devleti üzerindeki tüm baskılara karşın sosyal koruma harcamalarının artmasına yol açmaktadır.

A. Malileşmenin Sosyal Koruma Üzerindeki Etkisi

Sosyal koruma, toplumun kurumsal ve toplu önlemlere dayalı olarak bireylere ve ailelerine sağlanan edimler bütünüdür. Bu edimler temel risk ve gereksinimlerden kaynaklanan düşük yaşam standartlarına ya da yaşam standartlarındaki gerilemeye karşı koruma sağlamayı amaçlamaktadır. Sosyal güvenlik hakkının temelini oluşturan korumanın gerçekleştirilmesi, salt sosyal sigorta, hizmet ve yardımlarla sınırlı görülmemeli, iş ve gelir güvencesini kapsayan daha geniş bir içerik bağlamında değerlendirilmelidir⁷³³. Çünkü piyasa mekanizması sürekli olarak bir eşitsizlik yaratarak öncelikle gelirin sürekliliği ile dağılımını, sonrasında ise yaşam standartlarını etkileyerek yoksulluğa yol açmaktadır. Piyasanın yarattığı eşitsizlik, devletin yeniden bölüşüm mekanizmalarını işlet(e)memesi nedeniyle pekişmektedir. Gerçekten, sosyal koruma harcamaları ne kadar artarsa, gelir eşitsizliğinin de o ölçüde azaldığı gözlenmektedir⁷³⁴.

Genel olarak sosyal güvenlik sisteminin gelir dağılımındaki güvencesizliği ve eşitsizlikleri giderici veya azaltıcı olanakları vardır. Sağlanan edimler ve yapılan ödemelerle, piyasanın işleyişinin bozduğu gelir dağılımının düzeltilmesi ve gelirin

⁷³² ILO, Report 2014, s. 13.

⁷³³ Recep Kapar, **Sosyal Korumanın İşgücü Piyasasına Etkisi**, Birleşik Metal-İş, İstanbul, 2005, s. 5.

⁷³⁴ Jose Adelanto, Eduardo Calderon Cuevas, "Globalization and the Welfare State: The Same Strategies for Similar Problems?", **Journal of European Social Policy**, Cilt: 16, Sayı: 4, 2006, s. 380.

güvenceye alınması amaçlanır. Bu politikalar sayesinde gelir iki türlü dağıtılmaktadır. İlki dikey gelir dağılımıdır. Buna göre farklı gelir gurupları arasında yüksek gelirli olanlardan düşük ya da hiç geliri olmayanlara gelir aktarımı yapılır. İkinci olarak yatay gelir dağılımında ise, vergi sisteminin ve gelire bağlı olmaksızın yapılan sosyal ödemelerin sonucu olarak ortaya çıkar. Benzer gelir düzeyindekiler arasındaki dayanışmayı da göstermektedir⁷³⁵.

Sosyal korumanın en önemli boyutu ekonomik güvencedir. Ekonomik güvencenin temel unsuru ise gelir güvencesidir. Gelir güvencesi, temel ihtiyaçların, beslenme, konut, sağlık ve eğitim gibi, kesintisiz olduğu bir yaşamın sağlanmasını amaçlar. Gelir güvencesi sadece yeterli ve düzenli gelir kaynağının sağlanmasını içermez, aynı zamanda düzenli gelir kaynağını etkileyecek beklenmedik bir durum karşısında, örneğin işsiz kalmak ya da hastalık, sakatlık, veya doğal felaketler nedeniyle geçim kaynaklarını kaybetmek veya beklenmeyen ihtiyaçların artması, ölüm, hastalık ya da aile sorunları veya sonucu gelirin yetersiz kalması karşısında var olan mekanizmaları da kapsamaktadır. Bu mekanizmalar ortaya çıkan gelir açığını kapatmaya yakın olmalı ve ya beklenmeyen bu ihtiyaçların karşılanması için gerekli olan mal ve hizmetlerin kullanılmasını garanti etmelidir⁷³⁶.

Korumanın sağlanması, yoksulluk, işsizlik ve güvencesizliğe karşı etkin bir araçtır. Ancak, kapitalist toplumlarda kurumsal sosyal koruma mekanizmalarının eksikliği yoksulluk tuzağında bir sarmal yaratmaktadır. Yaşamlarını sürdürebilmek ve ailelerini geçindirebilmek için çalışmak zorunda olanların asgari koşulların altında bir yaşama karşı hak niteliğinde ve yeterli düzeyde korumaya ihtiyaçları artar. Bu formel kurumların olmaması durumunda, enformel kanallar kullanılır. Örneğin, işsizler aile ve cemaatler gibi diğer kurumsallaşmamış sosyal mekanizmalara yönelirler. Bu mekanizmalar işsizlere belirli bir gelir sağlama yanında, enformel kanallardan iş aramalarına yardımcı olmaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan yoksul ülkelerde, işsizlik oranları yoksulluk oranlarına göre daha düşüktür⁷³⁷. Ancak, işsizliğin artması sadece gerçek ücretleri değil, ekonomik gerilemeye bağlı olarak

⁷³⁵ Faik Birol Dündar, **Sosyal Güvenlik Araçlarının Makro Ekonomik Etkileri**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Yayın No. 76, Ankara, 1976, s. 18 ve 20.

⁷³⁶ ILO, **Social Security for All: Investing in Global Social and Economic Development, Issues in Social Protection Discussion Paper No. 16**, International Labour Office, Geneva, 2006, s. 9.

⁷³⁷ Nomaan Majid, "The Working Poor in Developing Countries," **International Labour Review**, Cilt: 140, Sayı: 3, 2001, s. 272.

ücret dışı gelirleri de azaltmaktadır. Yoksulların ürettikleri mal ve hizmetlerin fiyatları, göreceli olarak diğerlerinininkine oranla daha çok düşer. Gelirlerin bu şekilde azalması aile ve topluluk içerisindeki gelir aktarımlarını da azaltır⁷³⁸. Başka bir açıdan ise, çalışma saatlerinin uzaması ve gerçek ücretlerin düşmesi bir aile içerisinde çalışanların artmasına neden olmaktadır. Bir toplumda işgücü arzı, üretken kapasitenin sınırlara ulaştığı noktaya bağlı olarak, gerçek ücretlerdeki değişimler karşısında esnekleşmektedir. Sonuç olarak enformel kanallar yoksullar arasında bir dayanışma yaratmakla birlikte, ne ekonomik güvence sağlamakta ne de gelir dağılımı üzerinde olumlu bir etki bırakmaktadır⁷³⁹.

Bireylerin tek başlarına, piyasadan sağlayamadıkları sosyal güvenlik, hiçbir surette marjinal bir ihtiyaç değildir. İnsanlar doğal olarak risklerden kaçınır; işte, yaşadıkları bölgede ve ailede güvence isterler. Ancak, bunu tek başlarına sahip olamazlar. Güvence, insanların diğer insanlara, cemaatlerine, topluma ve onun kurumlarına güvenmesiyle ilişkilidir⁷⁴⁰. Sosyal koruma bir ülke halkının bu gününü ve yarınını güven altına almayı amaçlayan ve birbirleri arasında sıkı bir birlik ve uyum kurmuş olan bir kurumlar bütünü olduğu belirtilmektedir. Böylece, sadece bireyler değil, aynı zamanda kuşaklar ve kurumlar arasındaki dayanışma da vurgulanmaktadır. Bu bakımda, önem kazanan konu; dayanışmanın, niteliği ve biçimidir⁷⁴¹.

Temel güvencelerin, geniş aile veya cemaat ağları aracılığıyla enformel ve geleneksel sosyal koruma düzenlemeleri ile sağlanması yeterli değildir. Çünkü bu tip önlemler hem şehirleşme ve sanayileşme ile birlikte yavaş yavaş kaybolmakta, hem de yüksek maliyetlidir. Bu şekilde sağlanan destek, aşağı görülmeyi, özgürlüklerin kısıtlanmasını ve korumanın gerçek değerinin ötesinde bir ödün verilmesini de içerir. Öte yandan geleneksel aile ve cemaat yapıları zayıfladıkça herkes için yeterli sosyal koruma sağlanamayacaktır. Bu biçimiyle sosyal korumanın sağlanması, sosyal politikanın insan onuruna yaraşır bir yaşam sağlama, eşitlik ve adalet ilkelerinden

⁷³⁸ Kapar, s. 222.

⁷³⁹ David A. Spencer, "Work for All Those Who Want It? Why the Neoclassical Labour Supply Curve is an Inappropriate Foundation for The Theory of Employment and Unemployment," **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 30, Sayı: 3, 2006, s. 470.

⁷⁴⁰ ILO; s. 9.

⁷⁴¹ Cahit Talas, **Toplumsal Ekonomi Çalışma Ekonomisi**, 7. Basım, İmge Kitapevi, Ankara, 1997, s. 368.

uzak kaldığı gibi bir hak olma niteliğini de kaybetmektedir. Özel önlemler ve düzenlemeler, bir toplumdaki farklı gruplar için belirli riskler karşısında gelir kayıplarının karşılanma oranını artırabilirken, temel güvenceler sadece toplumun bütünü tarafından karşılanabilir. Sosyal korumanın temeli yerel, ulusal ve günümüzde küresel boyutlarıyla sosyal kaynaşmadır. Gelir güvencesi kamunun sosyal güvenlik müdahaleleri biçiminde sosyal korumayı içerir. Aslında temel güvence devlet için bir amaçtır. Gerçekten devlet genel ulusal sosyal güvenlik geliştirme planı yapıp sürdürebilecek tek kurumdur⁷⁴².

Fordist dönem boyunca hükümetlerin ekonomiye müdahalesi, istikrarlı ve uzun dönemli büyümenin sağlanmasında etkin bir unsurdu. Bu dönemde, piyasa işleyişinde tam bilginin olmaması, bu işleyişin yarattığı olumsuz dışsallıklar, gelir ve refah bölüşümündeki adaletsizlik gibi unsurlar devlet eliyle ekonominin düzenlenmesini gerektirmiştir. Bir ekonomideki bilgi bakışsımsızlığı, düzenleme rejiminde aksaklığa neden olmaktadır. Kamu mülkiyeti, düzenlenmenin yapılmasında, daha çok ve sistemli bilgiye ulaşılmasını sağlar. Böylece kamunun hem mülkiyete sahip olması, hem de düzenleme yapması daha kolay ve uygundur. Ayrıca, düzenlemenin işlem maliyetleri de azaltılmaktadır⁷⁴³. Devlet yatırım ve tüketimi düzenleyerek, üretimin ve istihdamın artmasını sağlar. Piyasa mekanizmasının parçası olan kamu kurumlarında istihdam sağlandığı gibi, artan kamu harcamalarıyla da özel sektör canlandırılıp istihdam artışı gerçekleştirilir. Öte yandan, devlet, başta kırılgan ve sosyal risklere daha açık olanlar olmak üzere, tüm vatandaşların refahını artırarak sosyal kaynaşmayı sağlamaya çalışır⁷⁴⁴. Sosyal kaynaşmanın sağlanmasında sosyal güvenlik sisteminin yanı sıra asgari ücret gibi kurumlarla piyasaya müdahale edilerek sosyal koruma gerçekleştirilir. Ancak, kamu müdahalesi ile düzenlenen üretim tüketim döngüsünün, ekonomik büyümeyi artırması ve iş yaratması yine de gereklidir. Aksi halde, yoksullar ve işsizler sosyal korumadan yeterli düzeyde yararlanamayacaktır⁷⁴⁵. Bu bakımdan, sosyal güvenlik

⁷⁴² ILO, Security, s. 29.

⁷⁴³ Hossein Jalilian, Colin Kirkpatrick, David Parker, "The Impact of Regulation on Economic Growth in Developing Countries: A Cross-Country Analysis," **World Development**, Cilt: 35, Sayı: 1, 2007, s. 88.

⁷⁴⁴ Ray Hudson, "New Geographies and forms of Work and Unemployment and Public Policy Innovation in Europe," **Tidshrift voor Economische en Sociale Geografie**, Cilt: 93, Sayı: 3, 2002, s. 318.

⁷⁴⁵ Majid, s. 272.

hakkı, istikrarlı bir büyüme eğilimi sağlarken, büyümenin olumsuz sonuçlarını azaltmakta, aynı zamanda büyümenin tek başına sağlayamadığı toplumsal refaha katkıda bulunmaktadır⁷⁴⁶. Bireylerin refahını, sosyal ilişkiler ve sosyal kurumları etkilen devlet müdahalesi olarak sosyal politika, piyasa aksaklarını gidermenin ötesinde daha geniş işlevlere sahiptir. Kalkınma amacı doğrultusunda düzenleyicidir. Bu bakımdan, yoksullara yönelik gelir transferleri ve hizmetlerin sağlanmasının ötesinde ekonomik gelişmeye katkıda bulunarak ilerici sosyal değişimi başarabilecek potansiyeli içermektedir. Sosyal politikanın bu geniş alanının daraltılarak kalkınmacı amaç ve araçların terk edilmesi yoksullukla mücadelenin biçimini de dönüştürmektedir. Yoksullukla mücadele politikalarının daha geniş kalkınma politikalarından kopması ve yoksulların kaderinin kalkınmanın dinamiklerinden ayrıştırılması anlamına gelmektedir. Bu uzun vadeli ekonomik, sosyal ve politik bir süreçte gerçekleşmektedir. Ancak bu süreç sonunda daha eşit, adil ve demokratik toplumlara dönüşüm ideasından uzaklaşmış olunacaktır⁷⁴⁷.

Sosyal koruma yoksulluğu önleme ve kaldırmanın yanı sıra, sosyal kaynaşma ve politik içermenin artırılması ve demokrasinin geliştirilmesi için önemli bir araçtır⁷⁴⁸. Gerçekten, bu alanda kamu harcamalarının payını artıran ülkeler göreceli olarak demokratik politik süreci kurmada başarılı olan ülkelerdir⁷⁴⁹.

Sosyal korumanın ekonomik, sosyal ve siyasal alanla olan bu ilişkileri, sistemin kurulması ve işleyişi için belirli bir siyasal güç dengesi gerektirmektedir. Gerçekten, güç kaynakları bağlamından kümelenen çıkar odakları arasındaki denge genel olarak sosyal politikanın, özelde de sosyal korumanın biçimlenmesini sağlamaktadır. Sonuçta yeniden bölüşüm çatışmasının alanı olan sosyal politika, refahın dağıtımında egemen ideoloji tarafından biçimlenmektedir. Taraflar arasındaki anlaşma, uzlaşma ya da başatlığa dayalı olarak yeniden bölüşüm veya yoksulluğun idaresinin nitel ve nicel unsurlarıyla işleyişi biçimlenmektedir. Bu çalışmada temel alınan yoksulluk tanımında egemen ideolojinin belirleyiciliği vurgulanmıştır. Benzer biçimde egemen ideoloji, sosyal koruma yardım ve edimlerini kimin ne kadar hak

⁷⁴⁶ Kapar, s. 19.

⁷⁴⁷ Katja Hujo, Elena Gaia, "Social Policy and Poverty," **International Journal of Social Welfare**, Cilt: 20, Sayı: 3, 2011, s. 231.

⁷⁴⁸ KULKU; s. 121.

⁷⁴⁹ KANNAN; s. 27.

ettiğini belirleyen bir unsurdur. Güç dengesinin yapısına göre, bu unsur yeniden bölüşümcü ya da müşteri (clientelist) biçimlere yol açar. Kapitalizmle birlikte tarih, sınıf mücadeleleri ve uzlaşılmasına dayalı politik çözümlerin biçimlendirdiği sosyal politika örnekleriyle doludur⁷⁵⁰.

Sosyal korumayı biçimlendiren iç politik dengeler, ulusal politik ekonominin ötesindeki uluslararası gelişmelere ve etmenlerle bunlar arasındaki etkileşime dayalı biçimlenmektedir. Gerçekten birikim rejimini biçimlendiren ekonomik ve sosyal kurumlardaki değişimle uyumlu bir etkileşim gözlenmektedir⁷⁵¹.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, Keynesyen uzlaşının desteğiyle sosyal koruma makro ekonomik yapıda tam istihdamı sağlama hedefi doğrultusunda ele alınırken, günümüzde yeni liberal mikro ekonomik çözümler içinde bireyselleştirilmektedir. Egemen olan görüşe göre, serbest piyasaya dayalı bir sistemde, yeterli bilginin varlığı buna karşılık dışsallıkların olmadığı varsayımları altında, emeklilik gibi sosyal güvencelerin toplu olarak karşılanması saf ve mükemmel rekabetçi dengeyi bozacaktır. Dolayısıyla bireysel risklerin toplu olarak güvenceye alınmasının ekonomik etkinlik bakımından maliyet yükünü artıracığı, istihdam yaratılması açısından da engelleyici etkiler doğuracağı ileri sürülmektedir⁷⁵². Böylesi bir dönüşümün temelinde, ulusal ekonomilerin küresel ekonomiyle yaşanan uyum süreci bulunmaktadır. Bu yapı içerisinde yerel işletmelerin rekabet edebilirliklerini artırmaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla, ulusal istihdam politikalarının oluşturulması sorunlu bir hal almaktadır. Daha iyi çalışma koşulları ve ücret düzeyi için olan talepler, işletmelerin davranışlarını sınırlamaktadır. Ayrıca, bu taleplerin karşılanması, sermaye ve emeğin katma değerden aldığı payları değiştirmektedir. Bu taleplerin hükümetler tarafından kabul görmesi halinde taşeronlar zincirden çıkabilir, egemen işletmeler ise katma değer paylarını artıramazlar. Dolayısıyla, güncel istihdam politikaları vergi ve sosyal güvenlik primlerinde kesintileri, işgücü piyasasına daha az kamu müdahalesi, dolayısıyla işçilerin daha az korunmasını içermektedir. Böylece işgücü piyasaları

⁷⁵⁰ Tom Lavers, Sam Hickey, "Conceptualising the Politics of Social Protection Expansion in Low Income Countries: The Intersection of Transnational Ideas and Domestic Politics," **International Journal of Social Welfare**, Cilt: 25, No: 4, 2016, s. 390.

⁷⁵¹ Lavers ve Hickey, s. 394.

⁷⁵² Robert Boyer, Employment and Decent Work in the Era of 'Flexicurity'. **Department of Economic and Social Affairs Working Paper No. 32**, United Nations, New York, 2006, s. 3.

kuralsızlaştırılıp esnekleştirilmektedir. Öte yandan, devletin ekonomideki etkinliğinin ve gelirlerinin azalması, sosyal korumayı sağlayacak kaynaklardan yoksun kalmasına neden olmaktadır⁷⁵³.

Günümüzde piyasa temelli düzenleme biçiminin etkinliğinin artması ve bu süreçte refah devletinin dönüştürülmesi, bir yandan işçi sendikaları ve işveren örgütlerinin refah hizmetlerinin sağlanmasındaki etkinliğini azaltırken, diğer yandan da yeniden dağıtım mekanizmalarını içeren kamu harcamalarının kesilmesi, sosyal kaynaşma ve dayanışmanın azalmasına, rekabetin yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Bu bakımdan Keynesyen uzlaşma dağılırken yeni güç dengesi oluşmuştur⁷⁵⁴. Yeniden bölüşüm temelinden bireysel risklerin yönetimine evrilen sosyal korumanın yeni liberal biçimi, 1980’li yıllarda başlayan ve 1990’lar ile 2000’li yılların başındaki krizlerle kökleşen yapısal dönüşümün sonucudur. DB ve UPF gözetiminde Washington Uzlaşısı reformlarının biçimlendirdiği ekonomi politikalarına uyumlu, piyasa temelinde bir sosyal koruma anlayışı oluşturulmuştur⁷⁵⁵.

Fordist birikim rejimini sarsan krizler malileşmenin unsurlarını ortaya çıkaran uygun koşulları yaratmıştır. Ülkeler arasında önemli farklılıklar bulunmasına rağmen, krizlere karşı ilk tepkiler tam istihdam hedefinin terk edilmesiyle işgücü piyasası üzerinden bir uyum arayışı olmuştur. Esneklik arayışı doğrultusunda, toplu pazarlıkların daraltılması, ücret ve çalışma koşullarının baskılanması dikkat çekmektedir. 1980’li yılların başından itibaren ABD ekonomisinin hissedar egemen yeni güç dengesinin biçimlendirdiği kurumsal yapıların dünyada yayıldığı görülmektedir. 1990’lı yıllardan itibaren ise, ABD ekonomisinin rekabet üstünlüğü malileşmeyi ve kurumlarını evrensel bir birikim rejimine dönüştürmüştür⁷⁵⁶. Köklü bir değişimi vurgulayan bu süreç, Fordist birikim modelinde mali küreselleşmeyle başlayan yeni klasik bir modele doğru yönelen yeni liberal ideolojinin egemenliğince biçimlenmiştir. Bu bakımdan, malileşme mal ve hizmetlerin üretimi ve

⁷⁵³ James Heintz, Robert Pollin, Informalization, Economic Growth and Challenge of creating Viable Labor Standards in Developing Countries. **Working Paper Series No. 60**, Political Economy Research Institute of Massachusetts Amherest, 2003, s. 18.

⁷⁵⁴ Trampush, Policy, s. 262.

⁷⁵⁵ Lavers ve Hickey, s. 394.

⁷⁵⁶ Tony Cutler, Barbara Waive, “Social Insecurity and the Retreat from Social Democracy: Occupational Welfare in the Long Boom and Financialization,” **Review of International Political Economy**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2001, s. 101.

ticarileştirilmesiyle elde edilen faydalar üzerinde mali kanallar aracılığıyla bölüşümün ve birikimin baskın olduğu bir model olmuştur⁷⁵⁷.

Malileşmenin biçimlendirdiği ekonomik bütünleşme, yerel ekonomilerde daha fazla belirsizlik ve dalgalanma yaratarak ulusal ekonomilerin dünya ekonomisinde çalkantılı hale gelmesine yol açmaktadır. Daha fazla ekonomik güvencesizlikle karşılaşılması, devletin daha fazla sosyal koruma ve sigorta sağlamaya yönelik baskılamaktadır⁷⁵⁸. Öte yandan üretimin mekansal yeniden örgütlenme süreçlerini engelleme adına refah hizmetlerinin daraltılmasında işçilerin işverenlerle uzlaşarak beraber hareket ettiği dahi görülmektedir. Bununla birlikte, köklü değişimler ve krizler nedeniyle sosyal korumaya olan ihtiyaç ve talep artmaktadır⁷⁵⁹. Özellikle 2008 küresel krizi sonrasında uygulanan radikal reformlar refah devletinin ve sosyal korumanın yapısını köklü bir biçimde dönüştürmüştür. 1929 krizinin sonrasında refah devleti ve sosyal koruma bölüşüm ilişkilerini yoksullar ve çalışanlar lehine doğru biçimlendirip daha müreffeh sosyo ekonomik koşullar sağlarken, 2008 krizi tersi bir yapı oluşturmuştur. 2008 krizine karşı ilk tepkiler, genişlemeci Keynesyen politikaları hatırlatırken, sonrasında 1980 sonrası uygulanan politikalarla uyumlu yapısal dönüşüme devam edilmiştir. Bu bakımdan krizden sonraki radikal politikalar öncesinde hazırlananlarla aynı düzlemedir⁷⁶⁰. Özellikle 2000’li yıllarda hızlanan bu sürecin biçimlenmesinde, kamu bütçelerinin kısıtlanmasında sol ve sağ partiler benzer rolleri oynamışlardır. Sağ partilerin geleneksel olarak refah devletine karşı olduğu bilinmektedir. Ancak, yapısal reformların onaylanıp uygulanmasında ve böylece kamu bütçesinin kısıtlanmasında sol partilerin daha başarılı olduğu görülmektedir⁷⁶¹. Bu süreç özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kamu kaynakları üzerinden özel sigorta ve sağlık harcamaları aracılığıyla mali piyasalara gelir aktarımı anlamına gelmektedir. Öte yandan,

⁷⁵⁷ Jorge Garica Arias, “International Financialization and the Systemic Approach to International Financing for Development,” **Global Policy**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2015, s.25.

⁷⁵⁸ Tae Kuen Kim, Karen Zurlo, “How does Economic Globalisation affect the Welfare State? Focusing on the Mediating Effect of Welfare Regimes,” **International Journal of Social Welfare**, Cilt: 18, Sayı: 2, 2009, s. 1301.

⁷⁵⁹ Carsten Jensen, “Determinants of Welfare Service Provision after the Golden Age,” **International Journal of Social Welfare**, Cilt: 20, Sayı: 2, 2011, s. 128.

⁷⁶⁰ Kees Van Kersbergen, Barbara Vis, Anton Hemerijck, “The Great Recession and Welfare State Reform: Is Retrenchment Really the Only Game Left in Town?” **Social Policy and Administration**, Cilt: 48, Sayı: 7, 2014, s. 896.

⁷⁶¹ Helmut Herwartz, Bernd Theilen, “Ideology and Redistribution through Public Spending,” **European Journal of Political Economy**, Cilt: 46, 2017, s. 77 ve Jensen, s. 127.

tasarrufların özel sigorta şirketlerinde birikmesi, kamu finansmanı için daha pahalı bir finansman yoluna dönüşmektedir. Sosyal korumanın malileşmesi, yoksullar yararına yeniden bölüşümden, mali piyasaya rant aktarımına dönüşmüştür⁷⁶².

1980 sonrası uygulanan ekonomi politikaları ve uyumlu sosyal politikaları 2008 krizi sonrasında yerleşik yapısal bir nitelik kazanmıştır. Bu süreç salt gelişmekte olan ülkelerde değil, gelişmiş ülkelerde de gözlenmektedir. Avrupa Sosyal Modelinin temel unsurlarından ayrılarak Anglo Sakson niteliklerin daha başat olduğu yapısal bir dönüşüm söz konusudur. Bu haliyle, piyasa mekanizmasından ayrıştırılmış olan refah ve koruma ilişkileri tekrar piyasaya bırakılmaktadır. Dolayısıyla işgücü piyasalarının serbestleştirildiği, korumanın piyasaya bırakıldığı, sosyal yardım ve kamu emeklilik sistemlerinin baskılandığı bir yapı kurulmaktadır⁷⁶³.

Malileşme, ideolojik tamamlayıcısı olan yeni liberalizm aracılığıyla ekonomik ve sosyal politikaları biçimlendirerek alt gelir grubundakilerin refahını olumsuz etkilemektedir. Küçük hükümet, özelleştirme ve deregülasyonu hedefleyen yeni liberal ekonomi politikaları, birikimden kaçınan sermaye için mali getiri olanağı sağlamaktadır. Ekonomik riskler, devletten ve işverenlerden bireyler ve aileleri üzerine yöneltilmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin kamu sosyal hizmetlerini kestiği ve sosyal sigorta sistemlerini özelleştirme yoluyla kademeli olarak ortadan kaldırdığı görülmektedir. Bireyler ve hane halklarının, ekonomik güvence için özel sigorta şirketlerine ve mali piyasalara mecbur bırakılmaktadır. Sonuç olarak, Altın Çağ'da geliştirilen yeniden dağıtıcı sosyal politika anlayışı, malileşmenin başlangıcından bu yana tersine çevrilmiştir⁷⁶⁴. Bu süreç, yeni liberal ideolojinin egemenliğinde sosyal risklerin bireysel yönetimi kavramının içerilmesi anlamına gelmektedir. Bu politik temsilin malileşme dinamiklerini aksatmayacağı ve böylece bireysel risk yönetimi projesinin tamamlayıcı bir unsur olduğu savunulmaktadır⁷⁶⁵.

⁷⁶² Lena Lavinias de Morais, **The Takeover of Social Policy by Financialization**, Palgrave Macmillan, New York, 2017, s. 44 ve 150.

⁷⁶³ Christoph Hermann, "Crisis, Structural Reform and the Dismantling of the European Social Model(s)," **Economic and Industrial Democracy**, Cilt: 38, Sayı: 1, 2017, s. 59.

⁷⁶⁴ Kim Ming Lee, Ching Yin Cheng, "Financialization, Economic Crises and Social Protection: The Case of Hong Kong," **Journal of Asian Public Policy**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2011, s. 23.

⁷⁶⁵ Cutler ve Waine, s. 97.

Liberalizme göre, bireyler rasyonel öznelerdir. Bu nedenle, ekonomik ve sosyal koşullardan bağımsız olarak eşit hak ve sorumluluklara sahip oldukları kabul edilmektedir. Liberal ideolojinin egemenliği arttıkça, yasal düzenlemeler her bir vatandaşın sorumlu davranışını sağlamaya odaklanmıştır⁷⁶⁶. Hayek ve ardıllarınca sosyal adaletin yalnızca bireylerin ne yapması gerektiği konusunda emredildiği yönlendirilmiş veya komuta ekonomisinde bir yer bulabileceği iddia edilmiştir. Yeni liberal ideolojinin başatlığı karşısında, üçüncü yol siyaseti de bu görüşü üstü örtülü olarak kabul ederek, bireysel özgürlüklerin önünün açılması gerektiği iddiasıyla refah devletinin günümüzdeki dönüşümünü desteklemiştir. Bu bakımdan bölüşümden vazgeçilmesi siyasal yelpazenin her iki tarafından da göreceli destek almıştır. Yoksulluk kavramına benzer biçimde, sosyal korumanın alanı da risk gruplarıyla çeşitlendirilerek bireyselleştirilmiştir⁷⁶⁷. Oysa malileşmenin yarattığı ekonomik ve sosyal koşullarda ortaya çıkan sosyal güvencesizliğin çözümü bireysel risk yönetimi olamaz. Temel sorun sosyal örgütlenmenin yarattığı eşitsizliklerken çözüm yolunun da kolektivist ve bölüşüme ilişkin olması beklenmelidir⁷⁶⁸.

Sosyal koruma politikalarının, bölüşüm ve risklerin sosyalleştirilmesi olmak üzere iki temel sonucu bulunmaktadır. Bu sonuçların çerçevesinde evrenselci, katılımcı, hedeflenen ve özelleştirmeci dört temel model bulunmaktadır. Evrenselci modelde, tüm vatandaşların sistemde bulunması ve gelirlerinden bağımsız bir bağlamda sosyal korumadan yararlanması nedeniyle bölüşüm ve sosyal risklerin paylaşılması yüksek düzededir. Politik desteği güçlü olmakla birlikte üst gelir grubu tarafından yeterli bulunmadığı gözlenmektedir. Katılımcı modelde ise belirli sektör ya da meslek grupları arasındaki sigorta sisteminin işlediği görülmektedir. Riskler bu gruplar içinde paylaşılmakla birlikte kapsamının darlığı bölüşümü ve politik desteği düşük düzeyde tutmaktadır. Hedeflemeye dayalı gruplarda ise, belirli risk gruplarına yönelik sosyal koruma edim ve hizmetleri ağırlık kazanmaktadır. Toplumdan bu gruplara gelir akışı görülmekle birlikte riskler sosyalleştirilme düzeyi düşük kalmaktadır. Politik desteğin ise oldukça düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. Gelir testi ve çalışma ya da katılma koşulu gibi uygulamalar nedeniyle sistemden

⁷⁶⁶ Philip M. Larkin, "The 'Criminalization' of Social Security Law: Towards a Punitive Welfare State?" *Journal of Law and Society*, Cilt: 34, No: 3, 2007, s. 299.

⁷⁶⁷ Cutler ve Waine, s. 112. Anthony Giddens, *Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 74,77 ve 113.

⁷⁶⁸ Cutler ve Waine, s. 112.

dışlananlar da bulunmakta veya içerilenler için yeterli koruma sağlanamamaktadır. Toplumsal ve politik olarak destek görmemektedir. Farklı zaman ve mekan uygulamalarında görüldüğü üzere özelleştirme süreci için destek oluşturulan bir aşamadır. Özelleştirmeci modelde ise, sosyal koruma toplumsal risklerin bireyselleştirildiği ve bireyin sorumluluğuna bırakıldığı bir alandır. Dolayısıyla risklerin sosyalleştirilmesi düşük düzeyde olduğu gibi, yeniden bölüşüm de oldukça düşük düzeyde gerçekleşmektedir⁷⁶⁹.

Yoksullukla mücadele, risklerin sosyalleştirilmesi ve bölüşümün gerçekleştirilmesiyle ilişkilidir. Bu ise demokratik bir toplumda sürekli bir politik desteği gerektirmektedir. Yoksulluğun düşük olduğu demokratik ülkelerde evrenselci model veya katılımcı model ile desteklenmiş bir evrenselci modellerin başarılı olduğu görülmektedir. Malileşmesinin etkisiyle hedeflemeci ve özelleştirmeci modellere yönelen ülkelerde ise, yoksullukla mücadelede başarı sağlanamadığı gibi hem politik desteğin düştüğü hem de işlem maliyetleri nedeniyle harcamaların arttığı görülmektedir. Düşük gelirli hedeflemek, beklenin tersine, gelir dağılımını amaçlamadığı ve düzeltmediği gibi, sosyal koruma için politik desteği de dağıtmaktadır. Günümüzde, genel olarak sosyal politikanın özelde ise sosyal korumanın, aynı yoksulluk kavramında olduğu gibi, bölüşüm amacından uzaklaşarak bireyselleştirilmesi bu kapsamda değerlendirilmelidir⁷⁷⁰.

B. Yoksullukla Mücadelede Sosyal Koruma

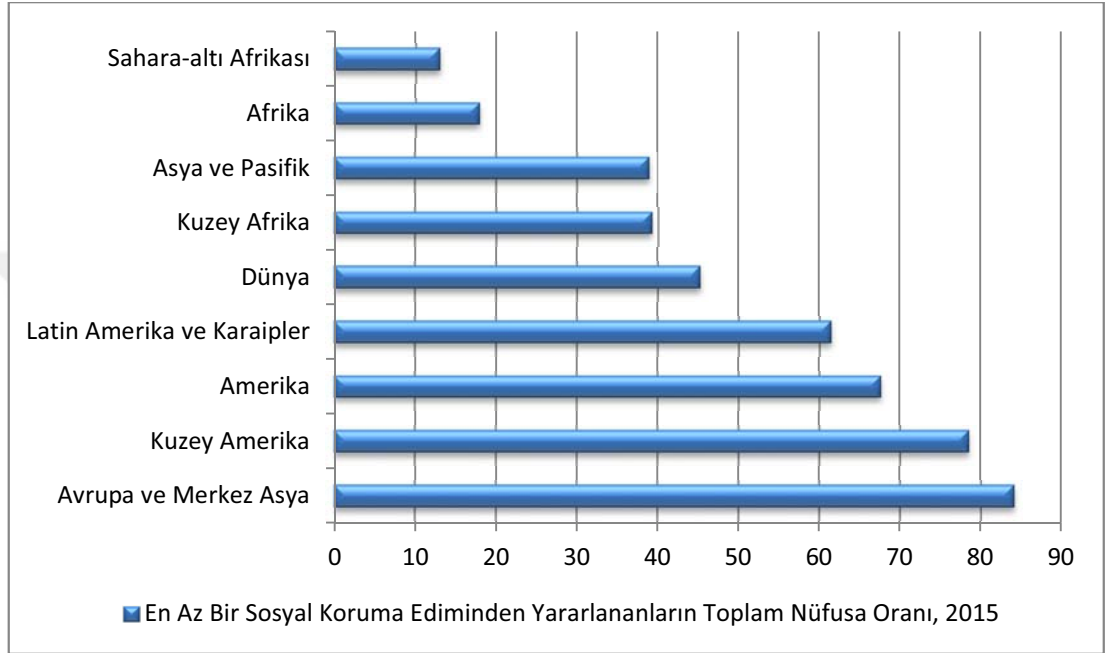
Grafik 23’de görüldüğü üzere, 2015 yılı itibariyle dünya nüfusunun yüzde 45’i en az bir sosyal koruma edimi kapsamındadır. Sermaye birikiminin kontrol edildiği merkez kapitalist ülkelerin yoğunlaştığı bölgelerde bu oran yüzde 84’e kadar çıkarken, birikimin ve üretim aşamalarının gerçekleştiği ülkelerin yoğunlaştığı bölgelerde ise yüzde 38 düzeyinde kalmaktadır. DB verilerine göre yoksulluğun en

⁷⁶⁹ Mares Isabel, Matthew E. Carnes, “Social Policy in Developing Countries,” **The Annual Review of Political Science**, Cilt: 12, 2009, s. 107 ve 110.

⁷⁷⁰ David Brady, Amie Bostic, “Paradoxes of Social Policy: Welfare Transfers, Relative Poverty, and Redistribution Preferences,” **American Sociological Review**, Cilt: 80, Sayı: 2, 2015, s. 274 vd. Walter Korpi, Joakim Palme, “The Paradox of Redistribution and Strategies of Equality: Welfare State Institutions, Inequality, and Poverty in the Western Countries,” **American Sociology Review**, Cilt: 63, Sayı: 5, 1998, s. 666, 679 ve 681.

yoğun olduğu Afrika ve Sahra Altı Afrika’da ise, sırasıyla yüzde 17 ve 13 gibi dünya ortalamasının çok altında bir kapsam sağlanabilmiştir.

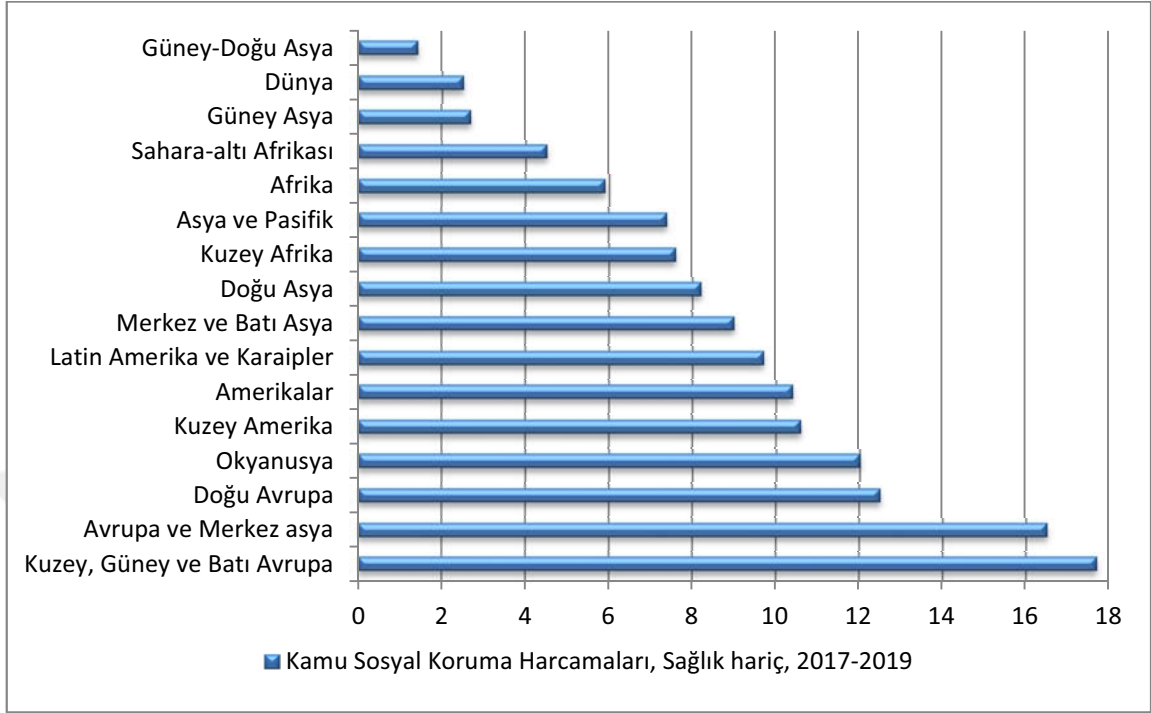
Grafik 23: Dünyada Bölgelere Göre En Az Bir Sosyal Koruma Ediminden Yararlananların Toplam Nüfusa Oranı, 2015

Kaynak: http://www.social-protection.org/gimi/gess/AggregateIndicator.action;jsessionid=q5wWhC4uCUZQt8P6P57_TSb7U9-9jDz9i-cs1dgcjEckQsgWB9TR!429690996 (21.03.2018)

Kapsama ilişkin bu eşitsizlik, Grafik 24’de gösterildiği gibi, harcamalarda da gözlenmektedir. Dünya’da GSYİH’nın yüzde 2,5’i sağlık hariç kamu sosyal koruma harcamalarına gitmektedir. Ancak, GSYİH’nın yüksek, nüfusun az ve DB eşiğine göre yoksulluk oranının olmadığı, bölgelerde GSYİH’nın yüzde 18’i sağlık hariç kamu sosyal harcamalarına gitmektedir. Öte yandan GSYİH’nın görece düşük, nüfusun yoğun olduğu ve üretim aşamalarının yerleştirildiği Doğu Asya ile Asya ve Pasifik bölgelerinde GSYİH’ya oranla yüzde 8,2 ve 7,4 gibi düşük sosyal koruma harcaması yapıldığı gözlenmektedir. Bu bakımdan, sermaye birikiminin yönetildiği ve gelirin aktığı bölgeler ile birikimin gerçekleşip üretimin sürdürüldüğü bölgeler arasında salt gelire ilişkin değil, sosyal korumanın sağlanması bakımından da eşitsizlikler yaratılmaktadır.

Grafik 24: Dünyada Bölgelere Göre Kamu Sosyal Koruma Harcamaları (Sağlık Hariç 2017-2019 Yıllarında Erişilebilir Son Yıl Verisine Göre)

Kaynak: http://www.social-protection.org/gimi/gess/AggregateIndicator.action;jsessionid=q5wWhC4uCUZQt8P6P57_Tsb7U9-9jDz9i-cs1dgcjEckQsgWB9TR!429690996 (21.03.2018)

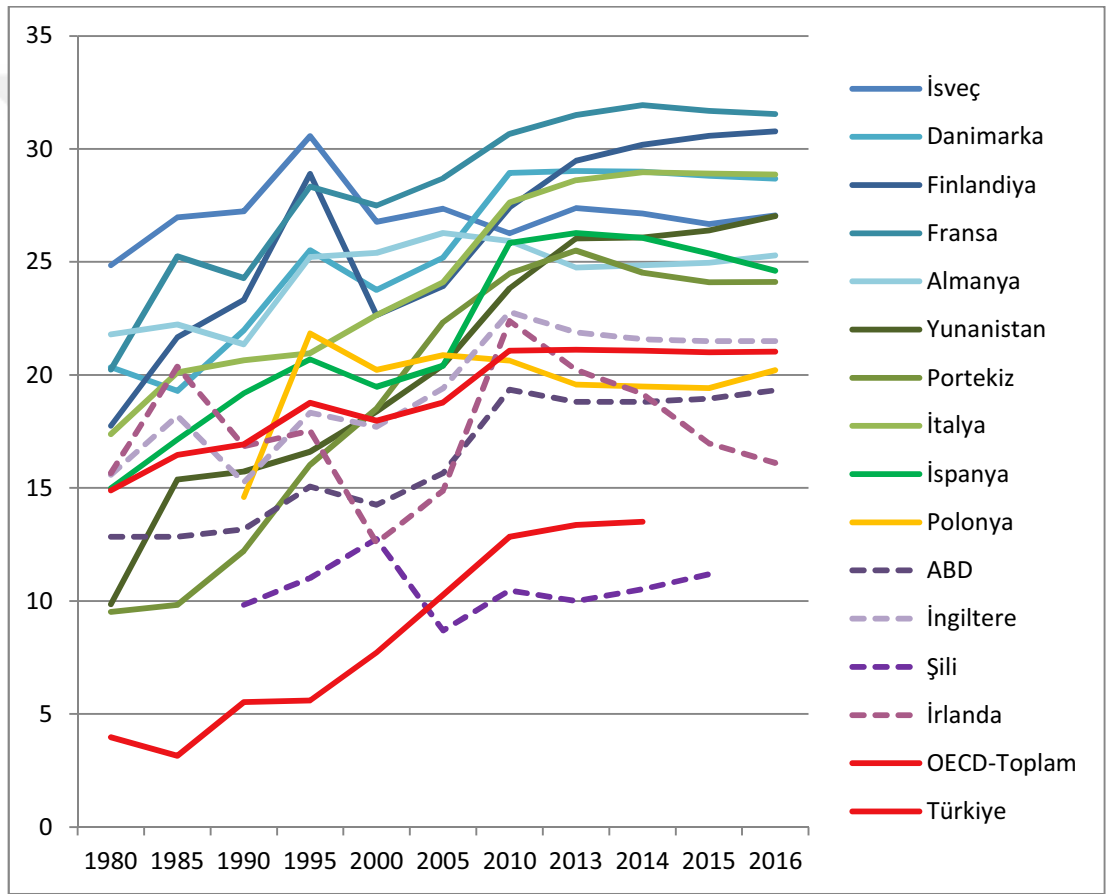
Merkez kapitalist ülkeler bakımından ise, toplumsal yapılarının getirdiği farklılıklar sosyal harcamalarına da yansımaktadır. Gerçekten, Grafik 25 güçlü refah devleti geleneğini sürdüren Kuzey Avrupa ülkeleri (grafikte mavi ve tonları), Güney Avrupa tipi refah devleti tipolojisine uyan ülkeler (grafikte yeşil ve tonları) ve Anglo Sakson refah devleti yaklaşımını takip eden (grafikte kesikli çizgilerle gösterilen) ülkelerin sosyal harcama eğilimleri ait oldukları grubun özelliklerini göstermektedir⁷⁷¹.

OECD ortalamasına göre sosyal harcamaların GSYİH'ya oranı yüzde 21 iken, Fransa'da bu oran yüzde 31 gibi yüksek bir orandadır. Refah devleti geleneğinin güçlü olduğu tüm Kuzey Avrupa ülkelerinde bu oran OECD ortalamasının çok üstündedir. Benzer biçimde Güney Avrupa refah devleti sınıflandırmasında yer alan, Yunanistan, Portekiz, İtalya ve İspanya'da sosyal

⁷⁷¹ Refah devleti tipolojileri için bkz. Gosta Espring-Anderson, "Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri," der. Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, Sosyal Politika Yazıları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 33 ve Maurizio Ferrera, "Güney Avrupa Refah Modeli," der. Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, Sosyal Politika Yazıları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 195.

harcamaların GSYİH'ya oranı Kuzey Avrupa ülkelerindeki kadar olmasa da yüksektir. Bununla birlikte, Anglo Sakson refah devletinin örneklerini oluşturan, ABD, Şili ve İrlanda'da sosyal harcamaların GSYİH'ya oranı OECD ortalamasının altında, İngiltere'de ise çok az bir oranla bu ortalamayı geçmektedir. Bu grup ülkelerin diğer ülkelere oranla sosyal harcamalarının artışının yavaş kaldığı, hatta İngiltere ve İrlanda için düşüş eğilimi dikkat çekmektedir.

Grafik 25: Refah Devleti Modellerine Göre Seçilmiş Avrupa Ülkelerinde Sosyal Harcamaların GSYİH'ya Oranları

Kaynak: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SOEX_AGG (21.03.2018)

Öte yandan yukarıdaki grafikte, sermaye birikim oranlarına benzer bir eğilimde, sosyal harcamaların ekonomik krizlere duyarlı olduğu gözlenmektedir. 1990'lı yılların ortasında, 2000'li yılların başındaki krizler ve son küresel kriz sonrasında ortaya çıkan ekonomik çalkantılar karşısında sosyal güvence arayışı sosyal harcamaların artmasına neden olmuştur. Son küresel kriz sonrasında diğer

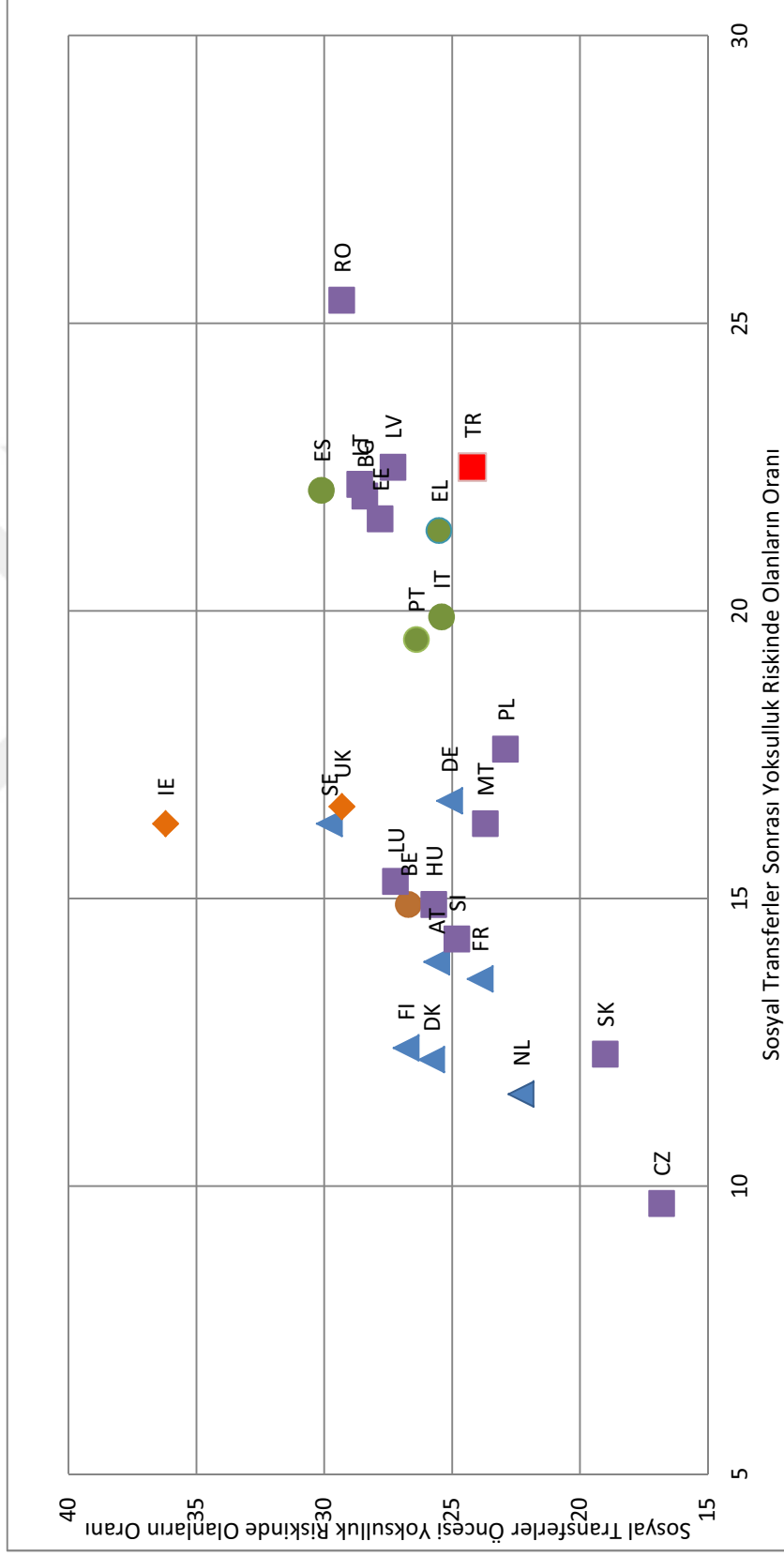
refah devleti modellerinin tersine, Anglo Sakson modellerle nitelenen ülkeler önce harcamaları artırıp sonrasında ise kısıtlama eğiliminde olmuşlardır.

Grafik 26’te ise AB ülkelerinde sosyal harcamaların yoksulluk üzerindeki etkisi gözlenmektedir. Tüm ülkelerin verilerinin erişilebilir olduğu 2015 yılın için, sosyal harcamalar öncesi ve sonrası yoksulluk oranlarının dağılımına göre grafik oluşturulmuştur.

Grafik 26’te güçlü refah devleti geleneğini sürdüren Kuzey Avrupa ülkeleri mavi üçgenlerle gösterilirken, Güney Avrupa tipi refah devleti tipolojisine uyan ülkeler yeşil yuvarlaklar ile sembolize edilmiştir. Anglo Sakson refah devleti yaklaşımını temsil eden İngiltere ve İrlanda turuncu baklava deseniyle, diğer ülkeler ise mor karelerle gösterilmiştir.

Buna göre ülkelerin transfer harcamalarının yoksulluk ile ilişkisi refah devleti modelleriyle bakışımı bir ilişki ortaya koymaktadır. Gerçekten, GSYİH’ına oranla diğer ülkelere göre yüksek sosyal koruma harcamalarında bulunan Kuzey Avrupa Ülkelerinde sosyal transfer harcamaları yoksulluk oranlarını düşürmede diğer modellere göre daha başarılı olmaktadır. Anglo Sakson ülkeler bakımından ise, İrlanda’da yoksulluk oranı İngiltere’den daha yüksek olmasına rağmen, her iki ülkede sosyal transferler sonrasında yoksulluk oranlarını yüzde 16 civarında tutabilmiştir. Bu iki modelden farklı olarak, Güney Avrupa Refah Modelini temsil eden ülkelerde, sosyal harcamaların yoksulluğu azaltmakta etkisi olmakla birlikte, daha kısıtlı kalmaktadır. Diğer ülkeler ise ortak bir özellik göstermemektedir. Bu ülkeler, refah devleti modellerine göre ayrıştırılarak, nüfus, yoksulluk eşikleri ve GSYİH gibi temel etmenlere dayalı olarak ekonomik ve sosyal yapıları dahilinde incelenmelidir.

Grafik 26: AB Ülkelerinde 2015 Yılı Verilerine Göre Sosyal Transferlerin Yoksulluk Riski Üzerindeki Etkisi

Kaynak: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tps00184>

ve [http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tesov250\(21.03.2018\)](http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tesov250(21.03.2018))

SONUÇ

Sermaye birikimi, mikro bir çözümlenmeye dayalı dar bir tanımlamayla işletmenin yatırım yapması anlamına gelir. İşletmelerin hem gelirlerini artırması hem de rakipleri karşısında üstünlüklerini sürdürmesi sermaye birikimini gerektirmektedir. Dolayısıyla, hem geliri hem de rekabet üstünlüğünü artırmak için yeniden biçimlenen güncel işletme yapısı, sermaye birikim biçimini de dönüştürmektedir. Bununla birlikte, katma değer yaratılması ve bölüşümünü düzenleyen sermaye birikimi, salt bir işletmenin kararının ötesinde, işletmenin çevresinden etkilenip toplumsal yapının bütününe biçimlendirebilecek bir unsurdur. Bu bağlamda, güncel işletme yapısında sabit sermaye oluşumu sürecinin eşgüdümü, sermaye birikimi olarak tanımlanmalıdır. Böylece, katma değer bölüşümü ve rekabetin yanı sıra, çatışmaya dayalı toplumsal yapıda belirleyicilik mücadelesinin biçimlendirdiği sermaye birikimi, toplumsal yapının bütünündeki anlamı bakımından tanımlanabilmektedir. Eşgüdüm, rekabet ve çatışmanın yarattığı sosyal ve siyasal düzensizliğin aşılması kadar, istem ve sunum temelinde işleyen faktör piyasaları ile mal piyasasındaki aksaklıkların dengelenmesini de içermektedir.

Yoksulluk kavramının tek ve itiraz edilmeyen bir tanımı yoktur. Bununla birlikte her yoksulluk tanımı, ekonomik ve toplumsal sistemde belirli bir ideolojik bağlam temelinde benimsenen bir sosyal politika yaklaşımına göre, hem yoksul sayısını ölçme hem de yoksulluk sorunuyla mücadele yöntemlerini içermektedir. Dolayısıyla, her yoksulluk tanımı sorunun belirli bir kısmını öznel olarak değerlendirmektedir. Bu çalışmada, yoksulluk kapitalizme özgü bir sosyal politika sorunu olarak ele alınmıştır. Temel alınan sosyal politika yaklaşımı gereği, yoksulluk yaygın ve kabul gören tanımlardaki gibi bireyin ekonomik ve sosyal durumu değildir. Yoksulluk, günümüz toplumsal yapısında üretim ve bölüşüm ilişkilerinden kaynaklanan, sınıfsal konum ve kırılmalıklar bağlamındaki toplumsal bir sorundur. Bu tanımla egemen yazında bireyselleştirilen yoksulluk yaklaşımları eleştirilmektedir. Gerçekten, bir insan hakkı ihlali olarak ele alınan yoksulluk yaklaşımında, sendikalaşma ve toplu pazarlık hakkı gibi toplu kullanılan haklar göz ardı edilirken, yapabilirlik yaklaşımında ise bireyin piyasa temelinde yaratılan fırsatlara erişimi gözetilerek yoksulluk sorunu toplumsal işleyiş ve koşullardan

soyutlanarak bireyselleştirilmektedir. Bu iki yoksulluk yaklaşımından ayrılan sosyal dışlanma yaklaşımı da bireyin toplumdan dışlanmasını incelerken, yoksulluğun, ekonomik ve sosyal yapı gereği, bireyin toplumla farklılaşan, aleyhte bir kaynaşma biçimi olduğunu göz ardı etmektedir.

Yoksulluğun farklılaşan ve çeşitlenen tanımları, sorunu çözümlene ve gidermeye yönelik politika çeşitliliğini de artırmaktadır. Bu çeşitlilik, özgün koşul ve durumlara uygun yoksullukla mücadele yöntemlerini geliştiriyor gibi görünmekle birlikte, yoksullar arasında sınıflama ve sıralamaya yönelerek çıkar ve politikalar bakımından da çeşitlenmeye yol açmaktadır. Bu bakımdan, yoksulluğun ekonomik ve sosyal yapı temelindeki neden sonuç ilişkisi koparken, bireysel durum ve istemler çözümlenmektedir. Öte yandan tanımların çeşitliliği ve ölçüm yöntemlerin giriftliği, yoksulluk sorununu, teknik bir konuya dönüştürerek, yönetim sürecinin belirgin bir nesnesi kılmaktadır. Bu bakımdan, güncel yoksulluk yazını toplumsal yapı, sermaye birikimi, üretim ilişkisi ve bölüşümden ayrılarak, sosyal devlet ve sınıf ilişkilerinden soyutlanmış piyasa temelinde bir kalkınma yaklaşımının depolitize edilmiş kamusal alanına dayalı çözümlenmeler üretmektedir. Tanımların eleştirisi karşısında, benimsenen sosyal politika yaklaşımı, yoksulluk kavramının sınıf ve bölüşüm ilişkileriyle bağlantılı kılınmasını sağladığı gibi günümüz yönetim yapısı bakımından egemen ideolojik bağlam temelinde makro ekonomi politikaları, rekabet ve işgücü piyasaları başta olmak üzere, piyasaların düzenlenmesine yönelik çözümlenmeyi desteklemektedir.

Sosyal politika bağlamında, sermaye birikimi ve yoksulluk ilişkisi istihdama dayalı olarak kurulmaktadır. Bu bakımdan, sermaye birikimi istihdamı ve katma değeri artırmanın temel unsuru olarak, kapitalist sistemde yoksullukla mücadelede düzenlenmesi gereken bir alandır. Sermaye birikimi, sadece tam istihdam hedefi doğrultusunda kalkınma yaklaşımıyla düzenlendiğinde çalışanların ve yoksulların yararına toplumsal getiriler sağlayabilir. Fordist dönem boyunca kapitalist ülkelerde, tam istihdam hedefi doğrultusunda düzenlenen ekonomik ve sosyal politikalar, istikrarlı ve yüksek büyümeyle birlikte birikimi de sağlamıştır. Artan katma değer, öncelikle işgücü piyasasında ve sonrasında sosyal politika uygulamalarıyla bölüşümü sağlayarak, toplumun geniş kesimlerinin de artan refaktan yararlanmasına imkan tanımıştır. Tam istihdam hedefi, salt birikimin yoksullar yararına refahı artırması için

değil, toplumsal yapının daha demokratik örgütlenmesiyle birlikte, yoksulların tüm ekonomik, sosyal ve siyasal haklardan eşit vatandaşlar olarak ve topluca yararlanabilmeleri için gereklidir.

1960'lı yılların ortasından itibaren gelişmiş ülkelerde kar oranlarının düşüşü ve gelişmekte olan ülkelerdeki işletmelerin rekabeti, hem ekonomi politikalarında hem de işletme yapılarında dönüşümü başlatan unsurlar olmuştur. Gelişmiş ülkelerde sermayenin yoğunlaşması, kullanılan sermayeye oranla getirisinin azalmasına yol açarken, ulusal sınırların piyasaları kısıtlaması gelişmiş ülkelerdeki işletmelerin getiri oranlarını artırmalarını engellemekteydi. Öte yandan, düzenlenmiş bir birikim rejiminin ücret geliri ve diğer sosyal getirilere dayalı olarak istemi artırmaya dayalı yapısı, toplam katma değerın çalışanlar lehine bölüşümüne yol açarak sermayenin payını artırmasını kısıtlamaktaydı. Bu bakımdan, 1970'li yılların ortasında başlayan petrol krizi sonrasında, piyasaların serbestleştirilmesiyle malileşmenin gerçekleşmesi ve işletme yapılarının dönüşümü birbirini tamamlayan süreçlerdir. Tüm bu süreçler aynı gerekçelere dayalı olarak biçimlenmiştir. Malileşme ve işletme yapısının dönüşümü birbirini biçimlendiren süreçler olmanın ötesinde, güncel sermaye birikimi ile tamamlayıcısı olan bölüşüm ilişkilerini oluşturan temel unsurlardır.

Tarih boyunca toplumsal yapıda ekonomik, sosyal ve siyasal sorunların aşılmasında, sermayenin likitleşerek dolaşımını artırması ve başta işletme yapısı olmak üzere, faktör piyasaları ve bölüşüm ilişkileri üzerinden üretim ilişkilerini kapitalist sistemin özgün yapısına uygun olarak yenilediği görülmektedir. Günümüzde malileşme olarak tanımlanan süreç, bu kapsamda sermaye birikim rejiminin düzenlenmesini sağlayan temel unsur olmuştur. Bu bakımdan, malileşme mali sermayenin ticari ve sanayi sermaye üzerindeki başatlığının ötesinde, üretim ilişkilerinin düzenlenmesi ve katma değerın bölüşümüne ilişkin sermaye birikimini düzenleyen ilişkiler bütününe ifade etmektedir. Merkez kapitalist ülkelerdeki işletmelerin katma değer zincirlerini küresel ölçeğe yaymaları ile malileşmenin birlikte gerçekleşmesi aralarındaki tamamlayıcılık ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Merkezdeki egemen işletmeler, sermaye yoğunluğunun ve buna dayalı olarak teknolojik ve yönetsel üstünlükler sayesinde rekabet ilişkilerini yenilemiştir. Merkez kapitalist ülkelerde, egemen işletmelerin birikimden kaçınarak likit kalmaları, sanayiden sıyrılmalarını sağlamaktadır.

Egemen işletmeler bir yandan üretim aşamalarını dışsallaştırarak sanayileşmeden sıyrılırken, diğer yandan da malileşmenin aracılığıyla katma değeri merkezde toplamanın ve rekabet üstünlüğünün yeni kanallarını oluşturmuşlardır. Egemen işletmelerin sanayiden sıyrılarak edindiği esneklik, üretim ağlarına katılmak isteyen çevre ülkelerdeki işletmeler karşısında edindikleri rekabet gücünü pekiştirmektedir. İşletmelerin rekabet üstünlüğü ve gücü sermaye birikimine dayalıdır. Ancak, egemen işletmelerin piyasa ve üretim süreci üzerindeki güçleri sayesinde, mülkiyeti kendilerine ait olmamakla birlikte, çevre ülkelerdeki işletmelerin sabit sermayelerini yönlendirebilmeleri, sanayiden sıyrılma stratejileri desteklemiştir. Günümüzde merkez ülkelerde sermaye birikim oranları azalmakla birlikte, çevre ülkelerde birikimin arttığı görülmektedir. Bununla birlikte, yoksulluk, işsizlik ve işgücü piyasalarındaki eğretilik gibi temel sorunlar çevre ekonomilerin üstlendiği maliyetlerdir. Egemen işletmelerin çevrede yaratılan katma değeri küresel katma değer zincirleri ve mali alan üzerinden çevreye aktardığı görülmektedir. Bu bakımdan, küresel ölçekte yaratılan katma değerden alınan pay, sermayenin mülkiyetine değil, sermaye üzerinde belirleyici olma ve yönlendirebilme yetisine bağlıdır. Egemen işletmelerin üstünlüğü, katma değer nereden, nasıl ve ne miktarda yaratılacağına ve bunun kimler tarafından nasıl ve hangi oranda paylaşılacağını belirleme yetisinden kaynaklanmaktadır. Bu güç sayesinde, akıcılık engelleri oluşturarak ağındaki işletmelerin rekabet gücünü belirleyebilmektedir.

Günümüzde piyasaların serbestleştirilmesinin rekabeti sağladığı görüşü yanıltıcıdır. Çevre ülkelerde birbirleriyle rekabet halindeki işletmeler, egemen işletmelerin ağına girmek ve/veya bu ağlarda kalmak için ödün vermektedir. Bu durum, çevre ülkelerdeki işletmelerin, egemen işletmelerin istemlerine uygun bir birikim ve üretim gerçekleştirmelerini zorunlu kılmaktadır. Kalite, miktar ve hız bakımından süregelen kısıtlar karşısında, çevre ülkelerdeki işletmeler rekabeti işgücü piyasaları üzerinden sürdürmektedir. Küresel ekonomide aleyhte bütünleşme süreci çevre ülkelerdeki yoksulluğun ve güvencesizliğin temelini oluşturmaktadır.

Yoksulluğun tanımlanması ve ölçülmesinde yetersiz bir gösterge olmakla beraber, milenyum kalkınma hedeflerindeki yoksulluk ölçütleri, üretimin küresel ancak paylaşımın bölgesel düzeyde kaldığını göstermektedir. Merkez kapitalist ülkelerde milenyum kalkınma hedefleri bakımından yoksul bulunmamakla birlikte,

aynı ölçütlere göre, üretim aşamalarının gerçekleştiği çevre ülkelerde yoksulluğun yoğunlaştığı görülmektedir. Günlük dolar yoksulluk eşiklerine göre dünyada yoksulluğun azaldığı gözlenmektedir. Bununla birlikte, bu ölçütün endeks yıllarının sıkça değiştirilmiş olması, satın alma gücü pariteleri ve döviz kurlarındaki çevrim sorunları gibi temel hesaplama yöntemleri bakımından yanıltıcı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Öte yandan, çevre ülkelerde özellikle 1990'lı yılların ortasından itibaren, küresel ekonomiyle bütünleşme ve şehirleşme, ücret ilişkisinin önemini artırmıştır. Bu durum, verilere parasal gelirin artışı ve yoksulluğun azalışı olarak yansımıştır. Ancak, günümüzde yoksulların geçiminin tek kaynağını oluşturan ücret ilişkisi nedeniyle, parasal mübadelenin önemi artmaktadır. Bu bakımdan, bu veriler sistemin yarattığı güvencesizlik ile kırılganlıklarla ve dönüşen yaşam biçimlerinin ağırlaştırdığı yaşam koşullarına rağmen yoksul sayısı ve oranını gizlemektedir.

Orta ve uzun vadede toplam gelirin ya da ücretlerin artışı yoksullu doğrudan azaltmaz. Hızlı şehirleşmeyle birlikte, mal ve hizmetlerin piyasadan karşılanma zorunluluğu, gelirin artmasına rağmen yaşam koşullarının çalışanlar için ağırlaşmasına ve yoksulluğun artmasına yol açabilir. Satın alma gücüne dayalı ölçümler de yoksulluk ilişkisini çözümlene de yanıltıcı olabilir. Örneğin, bir merkez ve bir çevre ülkede aynı satın alma gücüne sahip olan iki aile karşılaştırıldığında, merkezdeki aile daha fazla gıdaya erişebilirken, çevredeki aile hizmete erişebilmektedir. Bu durumda iki ailenin yaşam koşullarındaki farklılıklar dikkat çekici olacaktır. Günümüzde üretim küresel ölçekte yayılıyorsa, ölçüm yaratılan katma değer paylaşımı üzerinden gerçekleştirilmelidir. Aynı gerekçeyle, güncel yazında, uluslararası ticaret küresel katma değer zinciri üzerinden gerçekleştiği için dış ticaret verilerinin yanıltıcı olduğu ve katma değer üzerinden hesaplanması gerektiği belirtilmektedir. Böylece, üretim aşamalarının sınırlar arasındaki akışı nedeniyle ülkelerin dış ticaret verileri üzerinde yarattığı yanıltıcı fazlalık giderilmeye çalışılmaktadır. Benzer bir biçimde, aynı ürünün üretim aşamalarında yer almalarına rağmen, mekan ve zaman bakımından ayrılmış çalışanların katma değer paylarındaki bakışsızlık güncel yoksulluk çözümlerine dahil edilmelidir. Böylesi bir çözümlene, mutlak yoksulluk oranı azalıyor görünürken, neden göreceli yoksulluğun küresel ölçekte yayıldığını açıklayabilecektir.

Milenyum kalkınma hedeflerinin koyduğu ölçütlere göre yoksulluk azalıyor görünürken, eşitsizlik küresel ölçekte köklü bir soruna dönüşmüştür. Yetişkin nüfusunun yüzde 0,7'si toplam servetin yüzde 44'üne sahip olurken, yetişkinlerin yüzde 69,88'ini oluşturan tabandaki grup ise servetin ancak yüzde 2,9'unu paylaşmaktadır. 1980 sonrası yeni liberal ekonomi politikalarıyla artan gelir ve servet eşitsizliğinin temel özelliği küresel ölçekte ve bölgesel bir görünümde olmasıdır. Merkez kapitalist ülkelerde, üretim ve bölüşüm ilişkilerinin sonucu olarak, nüfusa oranla daha yüksek bir servet birikimi sağlanırken, çevre bölgelerin toplam servetten edindiği pay nüfuslarıyla bakışsımsızdır. Bu bakımdan sermaye birikiminin ve dolayısıyla üretimin gerçekleştiği çevre bölgeler, yaratılan katma değerden ve buna dayalı oluşan servetten merkez bölgelerle kıyaslandığında daha az pay elde etmektedir. Gerçekten, Kuzey Amerika ve Avrupa toplam olarak, yetişkin nüfusun yaklaşık yüzde 18'ini barındırırken, toplam servetin yüzde 67'sine sahip olmaktadır. Bu iki bölgede mali olmayan servetin yüksekliğinin yanı sıra mali servetin toplam servet içindeki payı da dikkat çekici yüksekliktedir.

Servet ve gelir eşitsizliğinin bölgesel dağılımı işgücü piyasalarının verileriyle karşılaştırıldığında üretim ilişkisinin çözümlenmesini sağlamaktadır. Birikimden kaçınarak katma değer merkezine dönüşen gelişmiş ülkelerde işsizlik hem yüksek oranlı hem de uzun sürelidir. Ancak, birikimin ve imalat aşamalarının gerçekleştirildiği çevre ekonomilerde ise, işsizlik oranları oldukça düşüktür. Bununla birlikte, maliyet merkezlerini oluşturan çevre ülkelerde istihdamın niteliği sorgulanmaya açıktır. Merkezde işsizlik oranının yüksek olmasına rağmen, işgücü piyasasının kurumsal ve formel yapısı hem çalışanlar hem işsizler hem de işgücü piyasasının dışında kalanlar için sosyal koruma sağlayabilmektedir. Bu bakımdan, katma değer merkezlerini oluşturan ülkelerde milenyum kalkınma hedeflerinin ölçütlerine göre, yoksul ve çalışan yoksul yoktur. Tersine, çevre ülkelerde ise, çalışanlar bile, milenyum kalkınma hedefleri ölçütlerine göre yoksuldur ve sosyal korumadan da yoksundur. Az gelişmiş ülkelerin çoğunluğunda ise, işgücü piyasasının neredeyse tamamı aynı ölçüte göre çalışan yoksul konumundadır. Merkezi ülkelerde ise, örneğin AB ülkelerinde, medyan gelirin yüzde 60'ından az kazanmaya dayalı belirlenen çalışan yoksul oranı ise son yıllarda artarak yüzde 9'a yaklaşmıştır. Ayrıca, merkez ülkelerdeki yoksullar arasında çalışan yoksul oranının

artışı da dikkat çekmektedir. Yoksulluk ve istihdam ilişkisi, tüm dünyada çalışanların aleyhine işleyen ekonomi ve bölüşüm politikaları sonucu daha da belirginleşmektedir.

Hem çevre hem de merkezde işgücü piyasalarının baskılanması, tüm dünyada işgücünün üretimden aldığı payın azalmasına ve yoksulluğun artmasına yol açmaktadır. Merkezde gerçek ücretler ile işgücü verimliliği artışları arasındaki bakışimsızlık, işgücünün üretimden aldığı payın sürekli olarak azaldığını göstermektedir. 2000’li yıllar boyunca merkez ülkelerde sürekli azalan işgücünün payı kriz öncesinde bir miktar düzelmekle birlikte, kriz sonrasında tekrar azalmaya başlamıştır. Benzer bir biçimde, çevre ülkelerde de işgücünün payı sürekli olarak azalmıştır. Küresel ölçekte 2007 yılında bir önceki yıla göre ücret artışı gözlenmekle birlikte, 2007 yılından sonra küresel ölçekte ücret artışları oldukça düşük düzeyde kalmıştır. Kriz sonrasında ücret artışları durağanlaşmıştır. Küresel ölçekte yıllık ücret artışlarına ilişkin dikkat çeken diğer bir unsur ise, Çin’de oldukça düşük düzeydeki ücretlerde yapılan küçük düzeltmelerin küresel ücret artışları üzerindeki ağırlığı nedeniyle, verileri büyük ölçüde etkileyerek oransal artışları daha yüksek göstermesidir. Gerçekten, Çin’deki ücret artışları çıkarıldığında, küresel ücret artışları daha düşük oranlarda gözlenmektedir.

Sermaye birikimi, demokratik bir işleyişte sosyal tarafların etkileriyle yoksulların yararına toplumsal yapıyı biçimlendirebilir. Bu bakımdan, kapitalist ekonomik sistemde demokratik koşullara dayalı sınıflı topluma özgü bir alan olarak sosyal politika önemli bir rol üstlenmektedir. Tam istihdam hedefinde kalkınma çabasını destekleyen sosyal politika, çalışanların korunmasını, ekonomik, sosyal ve siyasal haklarını kullanmalarını, böylece yaşam koşullarını geliştirebilmektedir. Sınıflar arası denge ve uyumun sağlanması ekonomik, sosyal ve siyasal istikrarın oluşturulmasının ön koşuludur. Bu unsurlar bakımından, sınıflar arası güç dengesini gözetken sosyal politika sermaye birikimini düzenleyerek, yaratılan katma değer adil bölüşümünü sağlar. İşgücü piyasalarının düzenlenmesinin öncelikli kılınması, istihdamı artırıp birincil bölüşümü sağlayarak yoksullukla mücadeledeki esaslı ve en etkin unsurdur. Sosyal politika uygulamaları ise, yoksulları işgücü piyasası ile ilişkilendirmeyi, işgücü piyasası dışında kalanları ise korumayı sağlayacaktır. Bu süreç, işçi sınıfı lehine sermayedar ve girişimcinin birikim ve katma değer üzerindeki

egemenliğini kısıtlamakla birlikte, adil, demokratik ve refah içinde bir toplum oluşturmanın barışçıl yolunu oluşturur. Bu bakımdan sosyal korumanın dünya çapında geliştirilmesi gerekmektedir. Bu hedef, küresel ölçekte gelirden daha yüksek bir payın ayrılmasını gerektirmektedir. Bu gelir payı yoksullukla mücadelede önemli bir rol oynarken, demokratikleşme için de bireylerin özgürlüklerinin teminatını oluşturmaktadır.

Sosyal politika yazınında sermaye birikimini doğrudan ele alan bu çalışmada, malileşmenin sosyal politika bakımından anlamı da ulusal yazında ilk kez tartışılmıştır. Öte yandan, yaygın çözümlenelerde malileşme ve işletme yapıları ayrı konular olarak ele alınırken, bu çalışmada iki farklı yazın arasındaki bağlar kurularak sermaye birikimi ve yoksulluk ilişkisi çözümlenmiştir. Farklı alan ve teorilere ilişkin bütünleştirilmiş bir yaklaşımla, sosyal politika uygulamaları ve işgücü piyasalarının çözümlenmesine ve sosyal korumaya ilişkin malileşme bakımından yeni çalışmalara temel oluşturulmaya çabalanmıştır. Bu çalışma, her sosyal politika uygulamasının sermaye birikiminin sosyal yapısındaki kurumsal işleyiş olarak yüklendiği işlevleri betimleyip yeni çözümleneleri oluşturma doğrultusunda temel arayışına yönelik bir adımdır.

KAYNAKÇA

Adelanto, Jose, Eduardo Calderon Cuevas, “Globalization and the Welfare State: The Same Strategies for Similar Problems?”, **Journal of European Social Policy**, Cilt: 16, Sayı: 4, 2006, s. 374-386.

Aglietta, Michael. **A Theory of Capitalist Regulation: The US Experience**, Translated by David Fernbach, NLB, London, 1979.

Aglietta, Michel ve Regis Breton. “Financial Systems, Corporate Control and Capital Accumulation”, **Economy and Society**, Cilt: 30, Sayı:4, 2001, ss. 433-466.

Aglietta, Michel ve Antoine Reberlioux. **Corporate Governance Adrift: A Critique of Shareholder Value**, Edward Elgar, Northampton, 2005.

Ahluwalia, Montek S. “Income Inequality: Some Dimensions of the Problem”, **The Gap between Rich and Poor: Contending Perspectives on the Political Economy of Development**, ed. by Mitchell A. Seligdon, Westview Press, Boulder, 1984, ss. 14-21.

Akyüz, Yılmaz. Capital Flows to Developing Countries in a Historical Perspective: Will the Current Boom end with a Bust? **Research Paper Sayı: 37**, South Centre, Geneva, 2011.

Alexandros, Psfogiorgos N., Theodore Metaxas. ““Porter vs Krugman”: History, Analysis and Critique of Regional Competitiveness”, **Journal of Economics and Political Economy**, Cilt: 3, Sayı: 1, 2006, s. 65-80.

Alkire Sabine, ve Foster James. Counting and Multidimensional Poverty Measurement, **OPHI Working Paper Sayı: 7**, Oxford Poverty and Human Development Initiative, Department of International Development, University of Oxford, Oxford, 2008.

Altvater, Elmar. “The Capitalist Energy System and the Crisis of the Global Financial Markets: The Impact on Labour”, **Labour, Capital and Society**, Cilt: 40, Sayı: 1&2, 2007, ss. 19-34.

Araujo, Eliane, Miguel Bruno ve Debora Pimentel. The Brazilian Industry Between The American Crisis and The Finance-Led Growth Regime Post Liberalization: A Regulationist Interpretation, **Presented at the Forum de la Regulation**, Paris, 1-2 Aralık 2009.

Aren, Sadun. **Ekonomi Dersleri**, 3. Baskı, İmge Kitapevi, İstanbul, 2009.

Arestes, Philip, Ajit Singh. Financial Globalisation and Crisis, Institutional Transformation and Equity, **Working Paper Sayı: 405**, Centre for Business Research, University of Cambridge, 2010.

Arın, Tülay. **Kriz, Devlet, İktisat ve Sosyal Güvenlik Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

Arias, Jorge Garica, “International Financialization and the Systemic Approach to International Financing for Development,” **Global Policy**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2015, s. 24-33.

Arrighi, Giovanni. **Uzun Yirminci Yüzyıl**, çev. Recep Boztemur, İmge Kitapevi, Ankara, 2000.

Atılgan, Gökhan. “İdeoloji”, **Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler**, haz. Gökhan Atılgan, E. Attila Aytekin, 2. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2012, ss. 253-265.

Babb Sarah. “The Washington Consensus as Transnational Policy Paradigm: Its Origins, Trajectory and Likely Successor”, **Review of International Political Economy**, Cilt: 20, Sayı: 20, 2012, ss. 268-297.

Babb, Sarah. "The Consequences of Structural Adjustment: Recent Evidence And Current Debates", **Annual Review of Sociology**, Cilt: 31, 2005, ss. 199-222.

Bailey, David; Clark, Ian; De Ruyter, Alev; "Private Equity and the Flight of the Phoenix Four – The Collapse of MG Rover in the UK," **Cambridge Journal of Regions, Economy and Society**, Cilt: 3, Sayı: 3, 2010, ss. 367-382.

Bailey, David, Alex De Ruyter, Jonathan Michie ve Peter Tyler. "Global Restructuring and the Auto Industry", **Cambridge Journal of Region, Economy and Society**, Cilt: 3, Sayı: 3, 2010, ss. 311-318.

Bair, Jennifer. "Analysing Economic Organization: Embedded Networks and Global Chains Compared", **Economy and Society**, Cilt: 37, Sayı: 3, 2008, ss. 339-364.

Bair, Jennifer. "Global Capitalism and Commodity Chains: Looking Back, Going Forward", **Competition and Change**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2005, ss. 153-180.

Bair, Jennifer, "Global Commodity Chains: Genealogy and Review", **Frontiers of Commodity Chain Research**, ed. by Jennifer BAIR, Stanford University Press, Stanford, 2009, ss. 1-34.

Bakir, Erdoğan ve Al Campbell. "Neoliberalism, the Rate of Profit and the Rate of Accumulation" **Science and Society**, Cilt: 74, Sayı: 3, 2010, ss. 323-342.

Bakir, Erdoğan ve Al Campbell. "The Bush Business Cycle Profit Rate: Support in a Theoretical Debate and Implication for the Future," **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 41, Sayı: 3, 2009, ss. 335-342.

Bakir, Erdoğan, Al Campbell. "The Financial Rate of Profit: What is it, and how it behaved in the United States?", **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 45, Sayı: 3, 2013, ss. 295-304.

Baldwin, Richard. Global Supply Chains: Why They Emerged, Why They Matter, and Where They Are Going, **Working Paper FGI-2012-1**, Fung Global Institute, Hong Kong, 2012.

Barba, Aldo ve Massimo Pivetti. "Distribution and Accumulation in Post-1980 Advanced Capitalism", **Review of Keynesian Economics**, Sayı: 1, 2012, ss. 126-152.

Barrientos, Armando. "Old Age Poverty in Developing Countries: Contributions and Dependence in Later Life", **World Development**, Cilt: 31, Sayı: 3, 2003, ss. 555-570.

Barrientos, Stephanie, Gary Gereffi, Arianna Rossi. "Economic and Social Upgrading in Global Production Networks: A New Paradigm for a Changing World", **International Labour Review**, Cilt: 150, Sayı: 3-4, 2011, ss. 319-340.

Basu, Deepankar ve Panayiotis T. Manolakos. "Is There a Tendency for the Rate of Profit to Fall? Econometric Evidence for the U.S. Economy, 1947-2007", **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 45, Sayı: 1, 2013, ss. 76-95.

Basu, Deepankar ve Rama Vasudevan. "Technology, Distribution and the Rate of Profit in the US Economy: Understanding the Current Crisis", **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 37, Sayı: 1, 2013, ss. 57-89.

Bauer, P. T. "The Vicious Circle of Poverty", **The Gap between Rich and Poor: Contending Perspectives on the Political Economy of Development**, ed. by Mitchell A. Seligdon, Westview Press, Boulder, 1984, ss. 321-337.

Beitel, Karl. "The Rate of Profit and the Problem of Stagnant Investment: A Structural Analysis of Barriers to Accumulation and the Spectre of Protracted Crisis", **Historical Materialism**, Cilt: 17, Sayı: 4, 2009, ss. 66-100.

Bell, Duran. **Wealth and Power: Survival in a Time of Global Accumulation**, Altamira Press, New York, 2004.

Bello, Walden. "The Capitalist Conjuncture: Overaccumulation, Financial Crises, and the Retreat from Globalisation", **Third World Quarterly**, Cilt: 27, Sayı: 8, 2006, ss. 1345-1367.

Bellofiore, Riccardo. "The Ascent and Crisis of Money-Manager Capitalism", **International Journal of Political Economy**, Cilt: 40, Sayı: 2, 2011, ss. 5-17.

Belser, Patrick. "Wages in Developing Countries", **Perspectives on Labour Economics for Development**, ed. by Sandrine Cazes, Sher Verick, International Labour Organization, Geneva, 2013, ss. 90-117.

Belser, Patrick ve Sangheon Lee. "Wages and Economic Crisis: Toward a New Perspective on Wages, Productivity and Economic Growth", **Global Crisis, Responses and Challenge**, International Labour Organization, Geneva, 2011, ss. 121-165.

Berberoğlu, Berch. **Sınıfsal Yapı ve Toplumsal Dönüşüm**, çev. Erhan Baltacı, Kawa Yayınları, İstanbul, 2008.

Berg, Janine. "Growth Distribution, Employment and Poverty", **Perspectives on Labour Economics for Development**, ed. by Sandrine Cazes, Sher Verick, International Labour Organization, Geneva, 2013, ss. 39-62.

Best, Jacqueline. "Redefining Poverty as Risk and Vulnerability: Shifting Strategies of Liberal Economic Governance", **Third World Quarterly**, Cilt: 34, Sayı: 1, 2013, ss. 109-129.

Bhaduri, Amit. "Implications of Globalization for Macroeconomic Theory and Policy in Developing Countries", **Globalization and Progressive Economic Policy**.

ed. by Dean Baker, Gerald Epstein, Robert Pollin, Cambridge University Press, New York, 1998, ss. 149-158.

Bina, Cyrus ve Behzad Yaghmaian. "Post-war Global Accumulation and Transnationalization of Capital", **Review of Radical Political Economics**, Vol, 22, Sayı: 1, 1990, ss. 78-97.

BLS. A Profile of the Working Poor, 2012, **BLS Reports Sayı: 1047**, U.S. Bureau of Labour Statistics March, 2014.

Bontis, Nick. "Intellectual Capital: An Exploratory Study That Develops Measures and Models," *Management Decision*. Cilt: 36, Sayı: 2, 1998, ss. 63-76.

Boratav, Korkut. "Toplumsal Sınıflar", **Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler**, haz. Gökhan Atılğan, E. Attila Aytekin, 2. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2012, ss. 29-40.

Bowles, Samuel, David M. Gordon ve Thomas E. Weiskopf. "Power and Profits: The Social Structure of Accumulation and the Profitability of the Postwar U.S. Economy", **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 18, Sayı: 1&2, 1986, ss. 132- 167.

Bowling, Simon, Stefano Ponte, Andries du Toit, Lone Riisgaard ve Niels Halberg. "Integrating, Poverty and Environmental Concerns into Value-Chains Analysis: A Conceptual Framework", **Development Policy Review**, Cilt: 28, Sayı: 2, 2010, ss. 173-194.

Boyer, Robert. **The Regulation School: A Critical Introduction**, translated by Craig Charney, Columbia University Press, New York, 1990.

Boyer, Robert. "From Shareholder Value to CEO Power: the Paradox of the 1990s", **Competition and Change**, Cilt: 9, Sayı: 1, 2005, ss. 7-47.

Boyer, Robert. "How and Why Capitalisms Differ", **Economy and Society**, Cilt: 34, Sayı: 4, 2005, ss. 509-557.

Boyer, Robert, "Is a Finance-Led Growth Regime a Viable Alternative to Fordism? A Preliminary Analysis", **Economy and Society**, Cilt: 29, Sayı: 1, 2000, ss. 111-145.

Boyer, Robert, Employment and Decent Work in the Era of 'Flexicurity'. **Department of Economic and Social Affairs Working Paper No. 32**, United Nations, New York, 2006.

Boyer, Robert. Growth Strategies and Poverty Reduction: The Institutional Complementarity Hypothesis, **Working Paper Sayı: 2007-43**, Paris School of Economics, Paris, 2007.

Boyer, Robert. "The Origins of Regulation Theory", **Regulation Theory: The State of Art**, ed. by Robert Boyer ve Yves Saillard, Routledge, London, 2002, ss. 13-20.

Boyer, Robert, Yves Saillard. "A Summary of Regulation Theory", **Regulation Theory: The State of Art**, ed. by Robert Boyer ve Yves Saillard, Routledge, London, 2002, ss. 36-44.

Bracking, Sarah. Political Economy of Chronic Poverty, **Working Paper Sayı: 23**, Institute for Development and Management, University of Manchester, 2003.

Brady, David, Amie Bostic, "Paradoxes of Social Policy: Welfare Transfers, Relative Poverty, and Redistribution Preferences," **American Sociological Review**, Cilt: 80, Sayı: 2, 2015, s. 268-298.

Brady, David, Regina S. Baker ve Ryan Finnigan "When Unionization Disappears: State-Level Unionization and Working Poverty in the United States", **American Sociological Review**, Cilt: 78, Sayı: 5, 2013, ss. 872-896.

Brenner, Robert ve Mark Glick. "The Regulation Approach: Theory and History", **New Left Review**, Sayı: 188, 1991, ss. 45-119.

Brewer, Benjamin D. "Global Commodity Chains and World Income Inequalities: The Missing Link of Inequality and the 'Upgrading' Paradox", **Journal of World Systems Research**, Cilt: 17, Sayı: 2, 2011, ss. 308-327.

Brooks-Gunn, Jeanne ve Greg J. Duncan. "The Effects of Poverty on Children", **The Future of Children**, Cilt: 7, Sayı: 2, 1997, ss. 55-71.

Bryan, Dick, Randy Martin ve Mike Rafferty. "Financialization and Marx: Giving Labor and Capital A Financial Makeover", **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 41, Sayı: 4, 2009, ss. 458-472.

Buckley, Peter J. "The Impact of the Global Factory on Economic Development", **Journal of World Business**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2009, ss. 131-143.

Buğra, Ayşe. **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Bush, Ray. **Poverty and Neoliberalism: Persistence and Reproduction in the Global South**, Pluto Press, Ann Arbor, 2007.

Camacho, Carlos Morera ve Jose Antonio Rojas Nieto, "Finansal Sermayenin Küreselleşmesi: 1997-2008", **Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi**, çev. Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, ss. 225-255.

Campbell, John L. ve Ove K. Pedersen. "The Varieties of Capitalism and Hybrid Success: Denmark in the Global Economy", **Comparative Political Studies**, Cilt: 40, Sayı: 3, 2007, ss. 307-332.

Campero, Cuillermo. Macroeconomic Reforms, Labour Markets and Labour Policies: Chile, 1973-2000, **Employment Strategy Papers Sayı: 2004/2**, International Labour Office, Geneva, 2004.

Cantore, Nicole. Future Paths of Poverty: A Scenario Analysis with Integrated Assessment Models, **Working Paper No. 200**, Chronic Poverty Research Centre, Manchester, 2011,

Carr, Marilyn ve Martha Alter Chen. Globalization and the Informal Economy: How Global Trade and Investment Impact on the Working Poor, **Working Paper on the Informal Economy**, Employment Sector, International Labour Office, Geneva, 2002.

Cattaneo, Oliver, Gary Greffi, Sebastien Miroudot ve Daria Taglioni. Joining, Upgrading and Being Competitive in Global Value Chain, **Policy Research Working Paper Sayı: 6406**, The World Bank, Poverty Reduction and Economic Management Network, International Trade Department, 2013.

Cerny, Philip G. “Restructuring the State in a Globalizing World: Capital Accumulation, Tangled Hierarchies and the Search for a New Spatio-Temporal Fix”, **Review of International Political Economy**, Cilt: 13, Sayı: 4, 2006, ss. 679-695.

Ceseratto, Sergio. “Neo-Kaleckian and Sraffian Controversies on the Theory of Accumulation”, **Review of Political Economy**, Cilt: 27, Sayı: 2, 2015, ss.154-182.

Chambost, Isabelle, Christian Horau ve Patrick Roturier. “Social Dialogue in France and Reactions to the Financialisation of the Economy”, **Transfer: European Review of Labour and Research**, Cilt: 15, Sayı: 2, 2009, ss. 271-289.

Chan, Chee Khoon. “The World Bank: Development Agency, Credit Union, or Institutional Dinosaur?”, **International Journal of Political Economy**, Cilt: 37, Sayı: 1, 2008, ss. 24-49.

Chandy, Laurence, Natasha Ledlie, Veronika Penciakova. The Final Countdown: Prospects For Ending Extreme Poverty by 2030, **Policy Paper 2013-04**, The Brookings Institution, Washington, 2013.

Chen, Shaohua ve Martin Ravallion. “More Relatively –Poor People in a less Absolutely-Poor World”, **The Review of Income and Wealth**, Cilt: 59, Sayı: 1, 2013, ss. 1-28.

Chen, Shaohua ve Martin Ravellion. The Developing World is Poorer than We Thought, But No Less Successful in the Fight against Poverty, **Policy Research Working Paper Sayı: 4703**, The World Bank, Development Research Group, Washington, 2008, ss. 10.

Chiappini, Raphael. “Offshoring and Export Performance in the European Automotive Industry”, **Competition and Change**, Cilt: 16, Sayı: 4, 2012, ss. 323-342.

Cho, Joonmo. “Flexibility, Instability and Institutional Insecurity in Korean Labor Market”, **Journal of Policy Modeling**, Cilt: 26, Sayı: 3, 2004, ss. 315-351.

Chossudovsky, Michael. **Yoksulluğun Küreselleşmesi: IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İcyüzü**, Çev. Neşenur Domaniç, Çiviyazıları, İstanbul, 1999.

Cingano, Federico. Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth, **OECD Social, Employment and Migration Working Papers Sayı: 163**, Organisation for Economic Co-operation and Development Publishing, Paris, 2014.

Cioffi, John W. “Governing Globalization? The State, Law, and Structural Change in Corporate Governance”, **Journal of Law and Society**, Cilt: 27, Sayı: 4, 2000, ss. 572-600.

Clio-Infra; www.clio-infra.eu. <http://dx.doi.org/10.1787/888933096198>
(10.10.2014).

Coban, Allan. "Regulation and the American Radical School", **Regulation Theory: The State of Art**, ed. by Robert Boyer ve Yves Saillard, Routledge, London, 2002, ss. 299 ve 305.

Coker, Trudie O. "Globalization and State Capital Accumulation: Deteriorating economic and Political Rights in Venezuela", **Latin American Perspectives**, Cilt: 26, Sayı: 5, 1999, ss. 75-91.

Colander, David D. **Macroeconomics**, 5. Edition, Mc Graw Hill, New York, 2004.

Cook, Paul, Sarah Mosedale. **Regulation, Markets and Poverty**, Edward Elgar, Northampton, 2007.

Costilla, Lucio Fernando Oliver "The Reconstitution of Power and Democracy in the Age of Capital Globalization", **Latin American Perspectives**, Cilt: 27, Sayı:1, 2000, ss. 82-104.

Cutler, Tony, Barbara Waine, "Social Insecurity and the Retreat from Social Democracy: Occupational Welfare in the Long Boom and Financialization," **Review of International Political Economy**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2001, 96-118.

Credit Suisse, **Global Wealth Databook 2014**, Credit Suisse Investment Banking, 2014.

Credit Suisse, **Global Wealth Report 2014**, Credit Suisse Investment Banking, 2014.

Cripps, Francis, Alex Izurieta ve Ajit Singh. “Global Imbalance, Under-consumption and Over-borrowing: The State of the World Economy and Future Policies”, **Development and Change**, Cilt: 42, Sayı: 1, 2011, ss. 228-261.

Crotty, James, Epstein, Gerald; Kelly, Patricia; “Multinational Corporations in the Neo-Liberal Regime,” ed. by Dean Baker; Gerald Epstein; Robert Pollin; *Globalization and Progressive Economic Policy*. Cambridge University Press, New York, 1998, ss. 117-143.

Crotty, James. “The Rise and Fall of the **Keynesian** Revolution in the Age of the Global Marketplace”, **Creating A New World Economy: Force of Change and Plans for Action**, ed. by Gerald Epstein, Julie Graham, Jessica Nembhard, Temple University, Philadelphia, 1993, ss. 163-180.

Crotty, James ve Kang-Kook Lee. “The Causes and Consequences of Neoliberal Restructuring in Postcrisis Korea”, **Financialization and the World Economy**, ed. by Gerald A. Epstein, Edward Elgar, Northampton, 2005, ss. 334-353.

Crotty, James. Structural Causes of the Global Financial Crises: A Critical Assessment of ‘New Financial Architecture’, **Working Paper Series Sayı: 180**, Political Economy Research Institution, University of Massachusetts, Amherst, 2008.

Crotty, Jim. “The Role of Money and Finance in Marx’s Crisis Theory”, **The Imperiled Economy: Book I Macroeconomics from a Left Perspective**, ed. by Robert Cherry et al., The Union for Radical Political Economy, New York, 1987, ss. 71-82.

Cumbers, Andrew, Gesa Halms ve Kate Swanson. “Class, Agency and Resistance in the Old Industrial City”, **Antipode**, Cilt: 42, Sayı: 1, 2010, ss. 46-73.

D'arista, Jane. "The Role of The International Monetary System in Financialization", **Financialization and The World Economy**, ed. by Gerald A. Epstein, Edward Elgar, Northampton, 2005, ss. 220-239.

Dallery, Thomas. "Post-Keynesian Theories of the Firm under Financialization", **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 41, Sayı: 4, 2009, ss. 492-515.

Davanzati, Guglielmo Forges. "Income Distribution and Crisis in a Marxian Schema of the Monetary Circuit", **International Journal of Political Economy**, Cilt: 40, Sayı: 3, 2011, ss. 33-49.

Davis, Kevin E., Benedict Kingsbury ve Sally Engle Merry. "Indicators as a Technology of Global Governance", **Law and Society Review**, Cilt: 46, Sayı: 1, 2012, ss. 71-104.

Davis, Ann E. "Marx and the Mixed Economy: Money, Accumulation, and the Role of the State", **Science and Society**, Cilt: 74, Sayı: 3, 2010, ss. 409-428.

David Brady, S. Fullerton Andrew ve Jennifer Moren Cross. "More Than Just Nickels and Dimes: A Cross-National Analysis of Working Poverty in Affluent Democracies", **Social Problems**, Cilt: 57, Sayı: 4, 2010, ss. 559-585.

De Backer, Koen ve Ester Basri. "The Internationalisation of R&D", **Staying Competitive in the Global Economy: Compendium of Studies on Global Value Chains**, OECD, 2008, ss.219-248.

De Gaulejac, Vincent. **İşletme Hastalığına Tutulmuş Toplum**, çev. Özge Erbek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013.

De Haan, Arjan. **Reclaiming Social Policy: Globalization, Social Exclusion and New Poverty Reduction Strategies**, Palgrave Macmillan, New York, 2007.

de Morais, Lena Lavinas, **The Takeover of Social Policy by Financialization**, Palgrave Macmillan, New York, 2017.

De Vogli, Roberto. “Inequality and the Environmental Crisis: Time to Dethrone Global Neoliberalism”, **Journal for a Progressive Economy**, Sayı: 2, 2014, ss. 62-70.

Dean, Hartley. “Critiquing Capabilities: The Distractions of a Beguiling Concept”, **Critical Social Policy**, Cilt: 29, Sayı: 2, 2009, ss. 261-278.

Dean, Hartley. “Social Policy and Human Rights: Re-thinking the Engagement”, **Social Policy and Society**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2007, ss. 1-12.

Deeg, Richard. “The Rise of International Capitalist Diversity? Changing Patterns of Finance and Corporate”, **Economy and Society**, Cilt: 38, Sayı: 4, 2009, ss. 552-579.

Demir, Fırat. “The Rise of Rentier Capitalism and the Financialization of Real Sectors in Developing Countries”, **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 39, Sayı: 3, 2007, ss. 351-359.

Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat. **World Urbanization Prospects: 2014 Revision**, United Nations, 2014.

Dikmen, Ahmet Alpay. **Makine, İş Kapitalizm ve İnsan**, 3. Baskı, Nota Bene Yayınları, Ankara, 2015.

Doğruel, Fatma ve A. Suut Doğruel. **Bıçak Sirtında Büyüme ve İstikrar: Arjantin, Brezilya, Meksika, İsrail, Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

Dos Santos, Paulo L. “Günümüz Kapitalizmde Bankacılığın İçeriği Üzerine”, **Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi**, çev. Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, ss. 121-170.

Douma, Pyt. “Poverty, Relative Deprivation and Political Exclusion as Drivers of Violent Conflict in Sub Saharan Africa”, **Journal on Science and World Affairs**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2006, ss. 59-69.

Dumenil, Gerard; Levy, Dominique; “Cost and Benefits of **Neoliberalism**: A Class Analysis,” ed. by Gerald A. Epstein; Financialization and the World Economy. Edward Elgar, Northampton, 2005, ss. 17-45.

Dumenil, Gerard ve Dominique Levy. **Capitalist Resurgent: Roots of Neoliberal Revolution**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2004.

Dunford, Michael. “Globalization Failures in a Neo-liberal World: The Case of FIAT Auto in the 1990s”, **Geoforum**. Cilt: 40, Iss, 2, 2009, ss. 145-157.

Dussel Peters, Enrique. “GCCs and Development: A Conceptual and Empirical Review”, **Competition and Change**, Cilt: 12, Sayı: 1, 2008, ss. 11-27.

Dündar, Faik Birol, **Sosyal Güvenlik Araçlarının Makro Ekonomik Etkileri**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Yayın No. 76, Ankara, 1976.

Edward, Peter ve Andy Sumner, Global Inequality and Global Poverty Since the Cold War: How Robust is The Optimist Narrative? **Global Challenges Working Paper Series No. 1**, Universitas Bergensis, 2016.

Ellis, Luci ve Kathryn Smith. The Global Upward Trend in the Profit Share, **BIS Working Papers Sayı: 231**, Monetary and Economic Department, Bank for International Settlements, Basel, 2007.

Epstein, Gerald. "Introduction", **Financialization and The World Economy**, ed. Gerald Epstein, Edward Elgar, Northampton, 2005, ss. 3-16.

Ergüneş, Nuray. "Finansallaşma Döneminde Türkiye Ekonomisinin Küresel Bütünleşmesi", **Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi**, çev. Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, ss. 299-322.

Erman, Arif. **Küresel Ekonomik Kriz: Sermaye Birikiminin Analizi**, Truva Yayınları, İstanbul, 2010.

Esping-Andersen, Gosta. "Sociological Explanations of Changing Income Distributions", **American Behavioral Scientist**, Cilt: 50, Sayı: 5, 2007, ss. 639-658.

Espring-Anderson, Gosta, "Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri," der. Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, Sosyal Politika Yazıları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 33-52.

EUROSTAT. In Work at Risk of Poverty Rate, <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tesov110&plugin=1> (10.11.2014).

Farmer, Karl, Matthias Schelnast. **Growth and International Trade**, Springer Verlag, Berlin, 2013.

Feldman, Loenard C. "Redistribution, Recognition, and the State: The Irreducibly Political Dimension of Injustice", **Political Theory**, Cilt: 30, Sayı: 3, 2002, ss. 410-420.

Felipe, Jesus, Arnelyn Abdon ve Utsav Kumar. Tracking the Middle-Income Trap: What is it, Who is in it, and Why? **Working Paper Sayı: 715**, Levy Economics Institute, New York, 2012.

Felix, David. "Why International Capital Mobility Should be Curbed and How It Could be Done", **Financialization and the World Economy**, ed. by Gerald A. Epstein, Edward Elgar, Northampton, 2005, ss. 384-408.

Ferreira, Fancisco H.G. vd. "A Global Count of The Extreme Poor in 2012, Data Issues, Methodology and Initial Results", **The Journal of Economic Inequality**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2016, s. 141-172.

Ferrera, Maurizio, "Güney Avrupa Refah Modeli," der. Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, Sosyal Politika Yazıları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 195-230.

Ffrench-Davis, Ricardo. "Employment and Real Macroeconomic Stability: The Regressive Role of Financial Flows in Latin America", **International Labour Review**, Cilt: 151, Sayı: 1-2, 2012, ss. 21-41.

Fine, Ben, **Sosyal Sermaye Sosyal Bilime Karşı**, çev. Ayşegül Kars, Yordam Kitap, İstanbul, 2011.

Fine, Ben "Social Policy and the Crisis of Neo-Liberalism", **Prepared for Conference on The Crisis of Neo-Liberalism in India: Challenges and Alternatives**, Tata Institute of Social Sciences Mumbai and International Development Economics Associates, 13-15 Mart 2009.

Fine, Ben. Financialisation and Social Policy, **Presented at the UNRISD Conference on the Social and Political Dimensions of the Global Crisis: Implications for Developing Countries**, Geneva, 12-13 Kasım 2009.

Fine, Ben. Financialisation, Poverty, and Marxist Political Economy, **Paper Presented at Poverty and Capital Conference**, University of Manchester, 2-4 Temmuz 2007.

Fink, Robert C., Linda F. Edelman, Kenneth J. Hatten ve William L. James. “Transaction Cost Economics, Resource Dependence Theory, and Customer – Supplier Relationships”, **Industrial and Corporate Change**, Cilt: 15, Sayı: 3, ss. 497 – 529.

Firebaugh, Glenn. **The New Geography of Global Income Inequality**, Harvard University Press, Cambridge, 2003.

Foley, Duncan K. “The Political Economy of Postcrisis Global Capitalism”, **The South Atlantic Quarterly**, Cilt: 111, Sayı: 2, 2012, ss. 251-263.

Foley, Duncan. **Adam’s Fallacy: A Guide to Economic Theology**, Harvard University Press, Cambridge, 2008.

Foster, James, Joel Greer ve Erik Thorbecke. “A Class of Decomposable Poverty Measures”, **Econometrica**, Cilt: 52, Sayı: 3, 1984, ss. 761-766.

Foster, John Bellamy. **Kapitalizmin Malileşmesi ve Kriz**, çev. Çiğdem Çidamlı, Kalkedon, İstanbul, 2008.

Foster, John Bellamy ve Robert W. Mcchesney. “Monopoly Finance Capital and the Paradox of Accumulation”, **Monthly Review**, Cilt: 61, Sayı: 5, 2009, ss. 1-20.

Fowler, Christopher S. ve Rachel Garshick Kleit. “The Effect of Industrial Clusters on Poverty Rate”, **Economic Geography**, Cilt: 90, Sayı: 2, 2014, ss. 129-154.

Froud, Julie, Colin Haslam, Sukhdev Johal ve Karel Williams. “Cars after Financialisation: A Case Study in Financial Under-Performance, Constraints and Consequences”, **Competition and Change**. Cilt: 6, Sayı: 1, 2002, ss. 13-41.

Froud, Julie, Sukhdev Johal, Adam Leaver ve Karel Williams. Apple Business Model: Financialization across the Pacific, **Working Paper Sayı: 111**, Centre for Research on Socio-Cultural Change, University of Manchester, Manchester, 2012.

Froud, Julie, Sukhdev Johal ve Karel Williams. “Financialisation and the Coupon Pool”, **Capital and Class**, Cilt: 26, Sayı: 3, 2002, ss. 119-151.

Froud, Julie ve Karel Williams, Private Equity and The Culture of Value Extraction, **Working Paper Sayı: 31**, Centre for Research on Socio-Cultural Change, University of Manchester, Manchester, 2007.

Fukuda-Parr, Sakiko ve David Hulme “International Norm Dynamics and the ‘End of Poverty’: Understanding the Millennium Development Goals”, **Global Governance**, Cilt: 17, Sayı: 1, 2011, ss. 17-36.

Fukuda-Parr, Sakiko ve Alicia Ely Yamin. “The Power of Numbers: A Critical Review of MDG Targets for Human Development and Human Rights”, **Development**, Cilt: 56, Sayı: 1, 2013, ss. 58-65.

Fumagalli, Andrea ve Stefano Lucarelli, “A Financialized Monetary Economy of Production: Some Further Reflections”, **International Journal of Political Economy**, Cilt: 41, Sayı:1, 2012, ss. 108-123.

Garner, Thesia I., Kathleen Short, Stephanie Shipp, Charles Nelson ve Geoffrey Paulin. “Experimental Poverty Measurement for the 1990s”, **Monthly Labor Review**, Cilt: 121, Sayı: 3, 1998, ss. 39-68.

Gentilini, Uho ve Andy Summer. Setting an Income Poverty Goal After 2015, **Working Paper Series**, Harvard School of Public Health, 2013.

Ghosh, Jayati. Poverty Reduction in China and India: Policy Implications of Recent Trends, **DESA Working Paper Sayı: 92**, United Nations Department of Economic and Social Affairs, New York, 2010.

Giacche, Vladimiro. "Marx, the Falling Rate of Profit, Financialization, and the Current Crisis", **International Journal of Political Economy**, Cilt: 40, Sayı: 3, 2011, ss. 18-32.

Gibbon, Peter. "Governance, Entry Barriers, Upgrading: A Re-Interpretation of Some GVC Concepts from the Experience of African Clothing Exports", **Competition and Change**, Cilt: 12, Sayı: 1, 2008, ss. 29-48.

Gibbon, Peter, Jennifer Bair ve Stefano Ponte. "Governing Global Value Chains: An Introduction", **Economy and Society**, Cilt: 37, Sayı: 3, 2008, ss. 315-338.

Giddens, Anthony, **Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Gills, Barry K. ve Andre Gunder Frank. "Kümülatif Birikim", **Dünya Sistemi: Beş Yüzyıllık Mı, Beş Bin Yıllık Mı?** çev. Esin Soğancılar, İmge Kitapevi, Ankara, 2003, ss. 175-233.

Globerman, Steven, "Global Value Chains: Economic and Policy Issues", **Trade Policy Research 2011: Global Value Chains: Impacts and Implications**, ed. by Aaron Sydor, Minister of Public Works and Government Services Canada, 2011, ss. 17-42.

Glyn, Andrew. **Capitalism Unleashed: Finance, Globalization, and Welfare**, Oxford University Press, New York, 2006.

Gordon, David M. "The Global Economy: New Edifice or Crumbling Foundations?" **Social Structures of Accumulation: The Political Economy of Growth and**

Crisis, ed. by David M. Kotz, Terrence McDonough, Michael Reich, Cambridge University Press, New York, 1994, ss. 292-305.

Gordon, David M., Richard Edwards ve Michael Reich. **Segmented Work, Divided Workers: The Historical Transformation of Labor in The United States**, Cambridge University Press, New York, 1987.

Gordon, David M., Thomas E. Weisskopf ve Samuel Bowles. "Power, Accumulation and Crisis: The Rise and Demise of the Postwar Social Structure of Accumulation", **The Imperiled Economy: Book I Macroeconomics from a Left Perspective**, ed. by Robert Cherry et al., The Union for Radical Political Economy, New York, 1987, ss. 43-57.

Gordon, David, Richard Edwards ve Michael Reich. "Long Swings and Stages of Capitalism", **Social Structures of Accumulation: The Political Economy of Growth and Crisis**, ed. by David Kotz, Terrence McDonough, Michael Reich, Cambridge University Press, New York, 1994, ss. 11-28.

Gorz, André. **Yaşadığımız Sefalet**, çev. Nilgün Tunalı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.

Gökçeoğlu Balcı, Şebnem, **Tutunamayanlar ve Hukuk**, Dost Kitapevi, Ankara, 2007.

Göker Zeliha ve Dane, Kutlu. "İşsizliğin Azaltılmasında Devletin Rolü Ne Olmalıdır? Post-Keynesyen Bir Yaklaşım", **Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler**, Cilt 2, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara, 2011, ss. 35-44.

Grabel, Ilene. "Crossing Borders: A Case for Cooperation in International Financial Markets" **Creating A New World Economy: Forces of Change and Plans for**

Action, ed. by Gerald Epstein, Julie Graham ve Jessica Nembhard, Temple University, Philadelphia, 1993, ss. 64-83.

Granados, Jose A. Tapia. "Statistical Evidence of Falling Profits as Cause of Recession: A Short Note", **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 44, Sayı: 4, 2012, ss. 484-493.

Green, Maia ve David Hulme. "From Correlates and Characteristics to Causes: Thinking about Poverty from a Chronic Poverty Perspective", **World Development**, Cilt: 33, Sayı: 6, 2005, ss. 867-879.

Greff, Gary ve Timothy Sturgeon. "Global Value Chain-oriented Industrial Policy: The Role of Emerging Economies", **Global Value Chains in a Changing World**, ed. by Deborah K. Elms, Patrick Low, World Trade Organization, Geneva, 2013, ss. 329-360.

Grogan, Brian. From Accumulation to Dis-accumulation, **Paper Presented at the Annual Conference of The Association for Heterodox Economics**, Nottingham, 2011.

Haiven, Max. "Finance as Capital's Imagination? Reimagining Value and Culture in an Age of Fictitious Capital and Crisis", **Social Text**, Cilt: 29, Sayı: 3, 2011, ss. 93-119.

Hamilton, Gary G. ve Gary Greff. "Global Commodity Chains, Market Makers, and the Rise of Demand-Responsive Economies", **Frontiers of Commodity Chain Research**, ed. by Jennifer Bair, Stanford University Press, Stanford, 2009, ss. 136-161.

Harvey, David. "Neo-liberalism as Creative Destruction", **Geografiska Annaler**, Cilt: 88, Sayı: 2, 2006, ss. 145-158.

Harvey, David. **Sermayenin Sınırları**, Çev. Utku Balaban, Tan Kitapevi, Ankara, 2012.

Hein, Eckhard. “Money, Interest and Capital Accumulation in Karl Marx’s Economics: A Monetary Interpretation and Some Similarities to Post-Keynesian Approaches”, **The European Journal of The History of Economic Thought**, Cilt: 3, Sayı: 1, 2006, ss. 113-140.

Heintz, James. Globalization, Economic Policy and Employment: Poverty and Gender Implications, **Employment Strategy Papers Sayı: 2006/3**, Employment Strategy Department, International Labour Office, Geneva, 2006.

Heintz, James. “Low-**wage** manufacturing and global commodity chains: a model in the unequal exchange tradition”, **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 30, Sayı: 4, 2006, ss. 507-520.

Heintz, James. “The Social Structure of Accumulation in South Africa,” **Contemporary Capitalism and Its Crisis: Social Structure of Accumulation Theory for The 21. Century**, ed. by Terence McDonough, Michael Reich, David M. Kotz, Cambridge University Press, New York, 2010, ss. 267-285.

Heintz, James, Robert Pollin, Informalization, Economic Growth and Challenge of Creating Viable Labor Standards in Developing Countries. **Working Paper Series No. 60**, Political Economy Research Institute of Massachusetts Amherst, 2003.

Herr, Hanjörg, Bea Ruoff ve Carlos Salas. “Labour Markets, Wage Dispersion and Union Policies”, **International Journal of Labour Research**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2014, ss. 57-74.

Herr, Matthias L. ve Tapera J. Muzira. **Value Chain Development for Decent Work: A Guide for Development Practitioners, Government and Private Sector Initiatives**, International Labour Office, Geneva, 2009.

Hermann, Christoph, "Crisis, Structural Reform and the Dismantling of the European Social Model(s)," **Economic and Industrial Democracy**, Cilt: 38, Sayı: 1, 2017, s. 51-68.

Herwartz, Helmut, Bernd Theilen, "Ideology and Redistribution through Public Spending," **European Journal of Political Economy**, Cilt: 46, 2017, s. 74-90.

Hick, Rod. "The Capability Approach: Insight for a New Poverty Focus", **Journal of Social Policy**, Cilt: 41, Sayı: 2, 2012, ss. 291-308.

Hirschman, Albert O. "Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Gerilemesi", **Kalkınma İktisadı Yükselişi ve Gerilemesi**, (Yayına Hazırlayan Fikret Şenses), İletişim Yayınları, 2003, ss. 23-52.

Hoca, Bülent. "A Suggestion for a New Definition of the Concept of Finance Capital Using Marx's Notion of 'Capital as Commodity'", **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 36, Sayı: 2, 2012, ss. 419-434.

Hopkins, Terence K. ve Immanuel Wallerstein, "Conclusion about Commodity Chains," **Commodity Chains and Global Capitalism**, ed. by Gary Gereffi ve Miguel Korzeniewicz, Greenwood Press, Westport, 1994, ss. 48-50.

Hudson, Ray. "Cultural Political Economy Meets Global Production Networks: A Productive Meeting?" **Journal of Economic Geography**, Cilt: 8, Sayı: 3, 2008, ss. 1-20.

Hudson, Ray, "New Geographies and forms of Work and Unemployment and Public Policy Innovation in Europe," **Tidshrift voor Economische en Sociale Geografie**, Cilt: 93, Sayı: 3, 2002, s. 316-335.

Hujo, Katja, Elena Gaia, "Social Policy and Poverty," **International Journal of Social Welfare**, Cilt: 20, Sayı: 3, 2011, s. 230-239.

Hulme, David ve Andrew Shepherd. "Conceptualizing Chronic Poverty", **World Development**, Cilt: 31, Sayı: 3, 2003, ss. 403-423.

ILO. **An Employment Oriented Investment Strategy**, International Labour Office, Geneva, 2015.

ILO. **Global Employment Trend 2014: Risk of a Jobless Recovery?** International Labour Organization, Geneva, 2014.

ILO. Global Wage Report 2014/2015 Supporting Data Sets, <http://www.ilo.org/global/research/global-reports/global-wage-report/2014/lang--en/index.htm> (3.01.2015)

ILO. **Global Wage Report 2014/2015: Wages and Income Inequality**, International Labour Office, Geneva, 2015.

ILO. **Growth, Investment and Jobs: The International Financial Dimension**, GB. 294/WP/SDG/2, Geneva, November, 2005.

ILO. World Employment and Social Outlook Supporting Data Sets, <http://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/2015/lang--en/index.htm> (3.01.2015)

ILO. **World Employment and Social Outlook**, International Labour Organization, Geneva, 2015.

ILO, **World Employment Social Outlook**, International Labour Organization, Geneva, 2016.

ILO. **World of Work Report 2011: Making Markets Work for Jobs**, International Institute for Labour Studies, International Labour Office, Geneva, 2011.

ILO. **World of Work Report 2013: Repairing the Economic and Social Fabric**, International Labour Organization, International Institute for Labour Studies, Geneva, 2013.

ILO. **World of Work Report 2014: Developing with Jobs**, International Labour Organization, Geneva, 2014.

ILO, **Social Security for All: Investing in Global Social and Economic Development, Issues in Social Protection Discussion Paper No. 16**, International Labour Office, Geneva, 2006.

Isabel, Mares, Matthew E. Carnes, "Social Policy in Developing Countries," **The Annual Review of Political Science**, Cilt: 12, 2009, s. 936-113.

Işıklı, Alpaslan. **Sendikacılık ve Siyaset**, Cilt 1. Öteki Yayınevi, Ankara, 1995.

Itoh, Makoto ve Costas Lapavitsas. **Para ve Finansın Ekonomi Politığı**, çev. Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2012.

Ivanova, Maria N. "Can 'It' Happen Again: The Limits of Money Artistry", **Critique**, Cilt: 39, Sayı: 2, 2011, ss. 211-232.

Ivanova, Maria N. "Consumerism and the Crisis: Wither 'the American Dream'?" **Critical Sociology**, Cilt: 3, Sayı: 3, 2011, ss. 329-350.

Ivanova, Maria N. "Hegemony and Seigniorage: The Planned Spontaneity of the U.S. Current Account Deficit", **International Journal of Political Economy**, Cilt: 39, Sayı: 1, 2010, ss. 93-130.

Ivanova, Maria N. "Money, Housing and World Market: The Dialectic of Globalised Production", **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 35, Sayı: 5, 2011, ss. 853-871.

Jalilian, Hossein, Colin Kirkpatrick, David Parker, “The Impact of Regulation on Economic Growth in Developing Countries: A Cross-Country Analysis,” **World Development**, Cilt: 35, Sayı: 1, 2007, s. 97-103.

Jenkins, Mark ve Stephan Tallman. “The Shifting Geography of Competitive Advantage: Clusters, Networks and Firms”, **Journal of Economic Geography**, Cilt: 10, Sayı: 4, 2010, ss. 599-618.

Jensen, Carsten, “Determinants of Welfare Service Provision after the Golden Age,” **International Journal of Social Welfare**, Cilt: 20, Sayı: 2, 2011, s. 125-134.

Jessop, Bob. “Kapitalist Devlete Dair Yeni Kuramlar,” **Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet**, der. Betül Yazar ve Alev Özkazanç, İletişim, İstanbul, 2005, ss. 35-72.

Jessop, Bob. “The ‘Return’ of the Nation State in the Current Crisis of the World Market”, **Capital and Class**, Cilt: 34, Sayı: 1, 2010, ss. 38-43.

Jessop, Bob ve Ngai Ling Sum. **Beyond the Regulation Approach: Putting Capitalist Economies in their Place**, Edward Elgar, Northampton, 2006.

Jo, Yongmie Nicola. “Psycho-social Dimensions of Poverty: When Poverty Becomes Shameful”, **Critical Social Policy**, Cilt: 33, Sayı: 3, 2013, ss. 514-531.

Joffe, Michael. “The Root Cause of Economic Growth under Capitalism”, **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 35, Sayı: 5, 2011, ss. 873-896.

Jolliffe, Dean ve Espen Beer Prydz, “Estimating International Poverty Lines From Comparable National Thresholds”, **The Journal of Economic Inequality**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2016, s. 185-198.

Jolliffe, Dean ve Espen Beer Prydz, Global Poverty Goals and Prices: How Purchasing Power Parity Matters. **Policy Research Working Paper 7256**, Development Research Group, Poverty and Inequality Team, World Bank Group, 2015.

Jones, Bryn ve Peter Nisbet. “A Better Model for Socio-Economic Governance? CSR versus Financialisation in Global Food Firms”, **Revue de la Régulation**, Sayı: 9, 2001, s. 2-19.

Kadtler, Jürgen ve Hans Joachim Sperling. “After Globalisation and Financialisation: Logic of Bargaining in the German Automotive Industry”, **Competition and Change**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2002, ss. 149-168.

Kahn, Rahman Azizur. Inequality in Our Age, **Working Paper Sayı: 277**, Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, Amherst, 2012.

Kakwani, Nanak ve Hyun H. Son, “Global Poverty Estimates Based On 2011 Purchasing Power Parity: Where Should The New Poverty Line Be Drawn”, **The Journal of Economic Inequality**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2016, s. 173-184.

Kalecki, Michael. “Political Aspects of Full Employment”, **Political Quarterly**, Cilt: 14, Sayı: 4, 1943, ss. 322-331.

Kannan, Kappadath Parameswara. “Social Security in a Globalizing World”, **International Social Security Review**, Cilt: 60, Sayı: 2-3, 2007, ss. 19-37.

Kapar, Recep, **Sosyal Korumanın İşgücü Piyasasına Etkisi**, Birleşik Metal-İş, İstanbul, 2005.

Kapsos, Steven ve Evangelia Bourmpoula. Employment and Economic Class in the Developing World, **ILO Research Paper Sayı: 6**, International Labour Office, Geneva, 2013.

Kaynar, Ayşegül Kars. **Sermayenin Coğrafyası: Yayılan Sermayenin Daralan Mekanları**, Nota Bene Yayınları, Ankara, 2015.

Keane, Jodie Anne. “The Governance of Global Value Chains and the Effects of te Global Financial Crisis Transmitted to Producers in Africa and Asia”, **Journal of Development Studies**, Cilt: 48, Sayı: 6, 2012, ss. 793-797.

Keynes, John Maynard. **Genel Teori: İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi**, çev. Uğur Selçuk Akalın, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2008.

Kiely, Ray. **The New Political Economy of Development: Globalization, Imperialism, Hegemony**, Palgrave Macmillan, New York, 2007.

Kim, Tae Kuen, Karen Zurlo, “How does Economic Globalisation affect the Welfare State? Focusing on the Mediating Effect of Welfare Regimes,” **International Journal of Social Welfare**, Cilt: 18, Sayı: 2, 2009, s. 130-141.

Koch, Max. “Wage Determination, Socio-Economic Regulation and the State”, **European Journal of Industrial Relations**, Cilt: 11, Sayı: 3, 2005, ss. 327-346.

Koenig, Thomas, Jantje Blatt, Kristian Brakel, Kristina Kloss, Thorsten Nilges ve Franziska Woellert. Market-driven Development and Poverty Reduction: A Value Chain Analysis of Fresh Vegetables in Kenya and Tanzania, **Seminar für Ländliche Entwicklung Publication Series**, Humboldt Universität zu Berlin, Berlin, 2008.

Koray, Meryem. “Büyüyen Yoksulluk ve Yoksunluk Sorunu Karşısında İnsan Hakları Tartışması”, **Toplum ve Demokrasi**, Yıl: 3, Sayı: 5, 2009, s. 1-25.

Koray, Meryem. **Kapitalizm Küreselleşirken Dünya Ahvalı**, Ayrıntı, İstanbul, 2011.

Koray, Meryem. “AKP Dönemi: Neo-Liberalizm, Neo-Muhafazakarlık, Neo-Popülizm Beşiğinde Sallanan Sosyal Devlet ve Sosyal Politika”, **Himmet, Fıtrat, Piyasa: AKP Döneminde Sosyal Politika**. der. Meryem Koray, Aziz Çelik, İletişim, İstanbul, 2015, ss. 11-54.

Korpi, Walter, Joakim Palme, “The Paradox of Redistribution and Strategies of Equality: Welfare State Institutions, Inequality, and Poverty in the Western Countries,” **American Sociology Review**, Cilt: 63, Sayı: 5, 1998, s. 661-687.

Kotz, David M. “The Financial and Economic Crisis of 2008: A Systemic Crises of Neoliberal Capitalism”, **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 41, Sayı: 2, 2009, ss. 305-317.

Kotz, David. “Interpreting the Social Structure of Accumulation Theory”, **Social Structures of Accumulation: The Political Economy of Growth and Crisis**, ed. by David Kotz, Terrence Mcdounugh, Michael Reich, Cambridge University Press, New York, 1994, ss. 50-71.

Kotz, David. “The Erosion of Non-Capitalist Instution and the Reproduction of Capitalism,” **Political Economy and Global Capitalism the 21. Century, Present and Future**, ed. by Robert Albritton, Robert Jessop ve Richard Westra, Anthem Pres, New York, 2007, ss. 159-176.

Kotz, David. “The Regulation Theory and the Social Structure of Accumulation Approach”, **Social Structures of Accumulation: The Political Economy of Growth and Crisis**, ed. by David Kotz, Terrence Mcdonuogh, Michael Reich, Cambridge University Press, New York , 1994, ss. 85-97.

Kotz, David. Social Structures of Accumulation, the Rate of Profit, and Economic Crises, **Working Paper Series Sayı: 329**, Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, Amherst, 2013.

Kotz; David M. “**Globalization** and Neoliberalism”, **Rethinking Marxism**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2002, ss. 64-79.

Krippner, Greta R. “The Financialization of the American Economy”, **Socio-Economic Review**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2005, ss. 173-208.

Kuçuradi, İonna. **İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları**, 2. Baskı, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2011.

Kurz, Heinz D. “Technical Progress, Capital Accumulation and Income Distribution in Classical Economics: Adam Smith, David Ricardo and Karl Marx”, **The European Journal of the History of Economic Thought**, Cilt: 17, Sayı: 5, 2010, ss. 1183-1222.

Labban, Mazen. “Against Shareholder Value: Accumulation in the Oil Industry and the Biopolitics of Labour under Finance”, **Antipode**, Cilt: 46, Sayı: 2, 2014, ss. 477-496.

Lapavitsas, Costas. “Finansallaşmış Kapitalizm: Kriz ve Finansal Müsadere”, **Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi**, çev. Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, ss. 28-74.

Lapavitsas, Costas ve Jeff Powell. “Financialisation Varied: A Comparative Analysis of Advanced Economies”, **Cambridge Journal of Regions, Economy and Society**, Cilt: 6, Sayı: 3, 2013, ss. 359-379.

Larkin, Philip M. “The ‘Criminalization’ of Social Security Law: Towards a Punitive Welfare State?”, **Journal of Law and Society**, Cilt: 34, Sayı: 3, 2007, ss. 295-320.

Laurell, Asa Cristina. “Structural Adjustment and The Globalization of Social Policy in Latin America”, **International Sociology**, Cilt: 15, Sayı: 3, 2000, ss. 306-325.

Lavers, Tom, Sam Hickey, “Conceptualising the Politics of Social Protection Expansion in Low Income Countries: The Intersection of Transnational Ideas and Domestic Politics,” **International Journal of Social Welfare**, Cilt: 25, No: 4, 2016, s. 388-398.

Lazzarato, Maurizio. “Neoliberalism in Action: Inequality, Insecurity and the Resconstitution of the Social”, **Theory, Culture and Society**, Cilt: 26, Sayı: 6, 2009, ss. 109-133.

Lee, Roger, Clark L. Gordon, Jane Pollard ve Andrew Leyshon. “The Remit of Financial Geography –Before and After The Crisis”, **Journal of Economics Geography**, Cilt: 9, Sayı: 5, 2009, ss. 723-747.

Lee, Joonkoo, Gary Gereffi ve Stephanie Barrientos. Global Value Chains, Upgrading and Poverty Reduction, **Briefing Note 3**, Capturing The Gains: Economic and Social Upgrading, 2011.

Lee, Kim Ming, Ching Yin Cheng, “Financialization, Economic Crises and Social Protection: The Case of Hong Kong,” **Journal of Asian Public Poicy**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2011, s. 18-41.

Lee, Naeyoung ve Jeffrey Cason. “Automobile Commodity Chains in the NICs: A Comparison of South Korea, Mexico and Brazil”, **Commodity Chains and Global Capitalism**, ed. by Gary Gereffi, Miguel Korzeniewicz, Greenwood Press, Westport, 1994, ss. 223-243.

Lehweiss-Litzman, Rene. “Flexible Employment, Poverty and the Household”, **Transfer: European Review of Labour and Research**, Cilt: 18, Sayı: 1, 2012, ss. 69-81.

Levine, David P. , “Determinants of Capitalist Expansion,” **Economic Development and Cultural Change**, Cilt: 30, Sayı: 2, 1982, ss. 299-320.

Levine, David P., S. Abu Turab Rizvi. **Poverty, Work, and Freedom: Political Economy and the Moral Order**. Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

Lewin-Epstein, Noah, Amit Kaplan veAsaf Levanon. “Distributive Justice and Attitudes toward the Welfare State”, **Social Justice Research**, Cilt: 16, Sayı: 1, 2003, ss. 1 - 27.

Leyshon, Andrew ve Nigel Thrift. “The Capitalization of Almost Everything: The Future of Finance and Capitalism”, **Theory, Culture and Society**, Cilt: 24, Sayı: 7-8, 2007, ss. 97-115.

Lipietz, Alain. **Towards a New Economic Order: Postfordism, Ecology and Democracy**, Oxford Universtiy Press, New York, 1992.

Lipietz, Alan. “The Post-Fordist World: Labour Relations, International Hierarchy and Global Ecology”, **Review of International Political Economy**, Cilt: 4 Sayı:1, 1997, ss. 1-41.

Lippit, Victor D. “Social Structure of Accumulation Theory”, **Contemporary Capitalism and Its Crisis: Social Structure of Accumulation Theory for The 21st Century**, ed. by Terrence Mcdonough, Michael Reich, David Kotz, Cambridge University Pres, New York, 2010, ss. 45-71.

Lohmann, Henning. “Welfare States, Labour Market; Institutions and the Working Poor: A Comparative Analysis of 20 European Countries”, **European Sociological Review**, Vol. 25, Sayı: 4, 2009, ss. 489-504.

Lunati, Mariarosa. “Enhancing the Role of SMEs in Global Value Chains”, **Staying Competitive in the Global Economy: Compendium of Studies on Global Value Chains**, OECD, 2008, ss.65-101.

Lusting, Nora ve Jacques Silber, Global Poverty Lines: An Introduction, **Working Paper 1603**, Tulane Economics Working Paper Series, Tulane University, 2016.

Lysandrou, Photis. "Global Inequality, Wealth Concentration and the Subprime Crisis: a Marxian Commodity Theory Analysis", **Development and Change**, Cilt: 42, Sayı: 1, 2011, ss. 183-208.

Majid, Nomaan, "The Working Poor in Developing Countries," **International Labour Review**, Cilt: 140, Sayı: 3, 2001, s. 271-291.

Major, Aaron. "Neoliberalism and the New International Financial Architecture", **Review of International Political Economy**, Cilt: 19, Sayı: 4, 2012, ss. 536-561.

Mann, Geoff. "The Monetary Exception: Labour, Distribution and Money in Capitalism", **Capital and Class**, Cilt: 37, Sayı: 2, 2013, ss. 197-216.

Marangos, John. "The Evolution of the Anti-Washington Consensus Debate: From 'Post-Washington Consensus' to 'After the Washington Consensus'", **Competition and Change**, Cilt: 12, Sayı: 3, 2008, ss. 227-244.

Marshall, Thomas Humphrey. "Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar", **Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar**, çev. Ayhan Kaya, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 1-56.

Martin, Randy, Michael Rafferty ve Dick Bryan; "Financialization, Risk and Labour", **Competition and Change**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2008, ss. 120-132.

Mcdonough, Terrence. "Social Structures of Accumulation Theory: The State of Art", **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 40, Sayı: 2, 2008, ss. 153-173.

Mcdonough, Terrence. "The Construction of Social Structures of Accumulation in US History", **Social Structures of Accumulation: The Political Economy of**

Growth and Crisis, ed. by David M. Kotz, Terrence Mcdough, Michael Reich, Cambridge University Press, New York, 1994, ss. 101-132.

Mcdonough, Terrence, Michael Reich ve David M. Kotz. "Introduction: Social Structure of Accumulation Theory for the 21st Century", **Contemporary Capitalism and Its Crisis: Social Structure of Accumulation Theory for The 21st Century**, ed. by Terence Mcdonough, Michael Reich, David M. Kotz, Cambridge University Pres, New York, 2010, ss. 1-19.

Mcgregor, Sue. "Structural Adjustment Programmes and Human Well-being", **International Journal of Consumer Studies**, Cilt: 29, Sayı: 3, 2005, ss. 170-180.

Mcintyre, Richard. "The Political Economy and Class Analytics of International Capital Flows: United States Industrial Capital in 1970s and 1980s", **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 22, Sayı: 1, 1990, ss. 135-154.

Mcnally, David. "From Financial Crisis to World-Slump: Accumulation, Financialisation, and the Global Slowdown", **Historical Materialism**, Cilt: 17, Sayı: 2, 2009, ss. 35-83.

Merry, Sally Engle. "Measuring the World: Indicators, Human Right, and Global Governance", **Current Anthropology**, Cilt: 52, Sup. 3, 2011, ss. 83-93.

Milberg, William. "Shifting Sources and Uses of Profits: Sustaining US Financialization with Global Value Chains", **Economy and Society**, Cilt: 37, Sayı: 3, 2008, ss. 420-451.

Milberg, William. "The Changing Structure of Trade and linked to Global Production Systems: What are The Policy Implications?", **International Labour Review**, Cilt: 143, Sayı: 1-2, 2004, ss. 46-89.

Milberg, William ve Lauren Schmitz. “The Business of Macro Imbalance: Comparing ‘Gluts’ in Savings, Money, and Profits”, **Microeconomics, Macroeconomics and Economic Policy: Essays in Honour of Malcolm Sawyer**, ed. by Philip Arestis, Palgrave Macmillan, New York, 2011, ss.72-95.

Milberg, William ve Deborah Schöller. Globalization, Offshoring and Economic Insecurity in Industrialized Countries, **Paper prepared for U.N. Department of Economic and Social Affairs**, 2008.

Milberg, William ve Deborah Winkler. “Economic and Social Upgrading in Global Production Networks: Problems of Theory and Measurement”, **International Labour Review**, Cilt: 150, Sayı: 3-4, 2011, ss. 341-365.

Milberg, William ve Deborah Winkler. “Financialisation and the Dynamics of Offshoring in the USA”, **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 34, Sayı: 2, 2010, ss. 275-293.

Milberg, William ve Deborah Winkler. Restructuring of Global Value Chains, **Policy Research Working Paper Sayı: 5294**, The World Bank, 2010.

Moatsos, Michail vd. “Income Inequality since 1820”, **How was Life? Global Well-being since 1820**, ed. by Luiten van Zanden vd., OECD Publishing, 2014, ss. 199-215.

Moore, Marc T. ve Antonie Reberlioux. “Revitalizing the Institutional Roots of Anglo-American Corporate Governance”, **Economy and Society**, Cilt: 40, Sayı: 1, 2011, ss. 84-111.

Morgan, Glenn. “Globalization, Multinationals and Institutional Diversity”, **Economy and Society**, Cilt: 38, Sayı: 4, 2009, ss. 580-605.

Moseley, Fred. "The U.S. Economic Crisis: From a Profitability Crisis to an Overindebtedness Crisis", **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 45, Sayı: 4, 2013, ss. 472-477.

Moseley, Fred. "The U.S. Economic Crisis: Fundamental Causes and Possible Solutions", **International Journal of Political Economy**, Cilt: 40, Sayı: 3, 2011, ss. 59-71.

Muqtada, Muhammed. The Crisis of Orthodox Macroeconomic Policy: The Case for A Renewed Commitment to Full Employment, **Employment Working Paper Sayı: 53**, Employment Sector, International Labour Office, Geneva, 2010.

Murekezi, Abdoul, Songqing Jin ve Scott Loveridge. "Do Organisational Forms of the Coffee Supply Chain Matter in Poverty Reduction?", **Development in Practice**, Cilt: 22, Sayı: 7, 2012, ss. 962-977.

Nayyar, Deepak. "Why Employment Matters: Reviving Growth and Reducing Inequality", **International Labour Review**, Cilt: 153, Sayı: 3, 2014, ss. 351-364.

Neilson, David. "Remarking the Connections: Marxism and the French Regulation School", **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 44, Sayı: 2, 2012, ss. 160-177.

Nell, Edward. "Transformation Growth and Stagnation", **The Imperiled Economy: Book I Macroeconomics from a Left Perspective**, ed. by Robert Cherry et al., The Union for Radical Political Economy, New York, 1987, ss. 93-102.

Newman, Susan A.; "Financialization and Changes in the Social Relations along Commodity Chains: The Case of Coffee," **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 41, Sayı: 4, 2009, ss. 539-559.

Nissanke, Machiko. “Commodity Market Linkages in the Global Financial Crisis: Excess Volatility and Development Impacts”, **The Journal of Development Studies**, Cilt: 48, Sayı: 6, 2012, ss. 732-750.

Noble, Michael W.J., Gemma C. Wright, Wiseman K. Magasela ve Andrew Ratcliffe. “Developing a Democratic Definition of Poverty in South Africa”, **Journal of Poverty**, Cilt: 11, Sayı: 4, 2007, ss. 117-141.

Noel, Alain. “Accumulation, Regulation, and Social Change: An Essay on French Political Economy”, **International Organization**, Cilt: 41, Sayı: 2, 1987, ss.303-333.

Norton, Bruce. “Economic Crisis”, **Rethinking Marxism**, Cilt: 25, Sayı: 1, 2013, ss. 10-22.

O’flynn, Michael. “Capital Accumulation and the Historical Decline of Liberal Individualism”, **Critical Sociology**, Cilt: 39, Sayı: 4, 2013, ss. 493-509.

O’hara, Phillip Anthony. **Growth and Development in the Global Political Economy**, Routhledge, New York, 2006.

OECD. **Economic Policy Reforms 2015: Going for Growth**, The Organisation for Economic Co-operation and Development Publishing, Paris, 2015.

Oğur, Senem. “Sermaye Birikimi ve Teknolojik Gelişme: Uzun Dalgalar Teorileri”, **Finansallaşma Devlet ve Politik İktisat**, Der. Hakan Mıhçı, Nota Bene Yayınları, Ankara, 2015, s. 279-305.

Onaran, Özlem. “Measuring Wage Flexibility: The Case of Turkey Before and After Structural Adjustment”, **Applied Economics**, Cilt: 34, Sayı: 6, 2002, ss. 767-781.

OPHI. A Multidimensional Approach, <http://www.ophi.org.uk/policy/multidimensional-poverty-index/> (15.12.2014).

Orhangazi, Özgür. “Financial” vs. “Real”: An Overview of the Contradictory Role of Finance, **Working Paper Sayı: 274**, Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, Amherst, 2011.

Orhangazi, Özgür. Financialization and Capital Accumulation in the Non-Financial Corporate Sector: A. Theoretical and Empirical Investigation of the U.S. Economy: 1973-2003, **Working Paper Series Sayı: 149**, Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, Amherst, 2007.

Orhangazi, Özgür. **Financialization and the US Economy**, Edward Elgar, Northampton, 2008.

Özatağan, Gülden; “Dynamics of Value Chain Governance: Increasing Supplier Competence and Changing Power Relations in the Periphery of Automotive Production – Evidence from Bursa, Turkey”, **European Planning Studies**, Vol . 19, Sayı: 1, 2011, ss. 77-95.

Özdemir Yücesan, Gamze ve Denizcan Kutlu. “Türkiye’de Sosyal Yardımlar: İktisadi, Siyasi ve Kültürel Yapılar Üzerine Bir Çözümleme”, **Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler**, Cilt 1, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara, 2011, ss. 363-378

Painceira, Juan Pablo. “Finansallaşma Döneminde Gelişmekte Olan Ülkeler: Sürekli Açıktan, Döviz Rezervi Biriktirmeye”, **Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi**, çev. Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, ss. 259-298.

Palley, Thomas I. “Conflict, Distribution, and Finance in Alternative Macroeconomic Traditions”, **Power, Employment, and Accumulation**, ed by Jim Stanford, Lance Taylor, Ellen Huston, M.E. Sharpe, New York, 2001, ss.107-137.

Palley, Thomas I. Financialization: What it is and Why it Matters, **Working Paper Series Sayı: 153**, Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, Amherst, 2007.

Palma, Jose Gabriel. “The Revenge of the Market on the Rentiers. Why Neo-liberal Reports of the End of History turned out of be Premature”, **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 33, Sayı: 4, 2009, ss. 829-869.

Palpacuer, Florence. “Bringing the Social Context Back in: Governance and Wealth Distribution in Global Commodity Chains”, **Economy and Society**, Cilt: 37, Sayı: 3, 2008, ss. 393-419.

Palpacuer, Florence ve Selma Tozanli. “Changing Governance Patterns in European Food Chains: The Rise of a New Divide between Global Players and Regional Producers”, **Transnational Corporations**, Cilt: 17, Sayı: 1, 2008, ss. 69-98.

Papadatos, Demophanes. “Günümüz Kapitalizmde Merkez Bankacılığı: Enflasyon Hedeflemesi ve Finansal Krizler”, **Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi**, çev. Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, ss. 171-202.

Paterson, Matthew. “Legitimation and Accumulation in Climate Change Governance”, **New Political Economy**, Cilt: 15, Sayı: 3, 2010, ss. 345-368.

Peck, Jamie. “Global Policy Models, Globalizing Poverty Management: International Convergence or Fast-Policy Integration?”, **Geography Compass**, Cilt: 5, Sayı: 4, 2011, ss. 165-181.

Peters, John. “The Rise of Finance and the Decline of Organised Labour in the Advanced Capitalist Countries”, **New Political Economy**, Cilt: 16, Sayı: 1, 2011, ss. 73-99.

Pieper, Ute ve Lance Taylor. “The Revival of the Liberal Creed: The IMF, The World Bank, and Inequality in a Globalized Economy”, **Globalization and Progressive Economic Policy**, ed. by Dean Baker, Gerald Epstein, Robert Pollin, Cambridge University Press, New York, 1998, s. 37-63.

Piketty, Thomas. **Capital in The Twenty-First Century**, Translated by Arthur Goldhammer, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, 2014.

Pilkington, Marc. “Transnational Corporations in a Global Monetary Theory of Production: A World System Perspective”, **Journal of World Systems Research**, Cilt: 16, Sayı: 2, 2010, ss. 246-265.

Platon. **Devlet**, çev. Sabahattin Eyupoğlu; M. Ali Cimcoz, Yedinci Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.

Pogge, Thomas. “The First UN Millennium Development Goal: A Cause for Celebration?” **Real World Justice: Grounds Principles, Human Rights, and Social Institutions**, ed. by Andreas Follesdal ve Thomas Pogge, Springer, Dordrecht, 2005, ss. 317-338.

Ponte, Stefano. Developing a ‘Vertical’ Dimension to Chronic Poverty Research: Some Lessons from Global Value Chain Analysis, **Working Paper Sayı: 111**, Chronic Poverty Centre, 2008.

Ponte, Stefano ve Ingrid Kelling, Karen Sau Jespersen ve Froukje Kruijssen. “The Blue Revolution in Asia: Upgrading and Governance in Aquaculture Value Chains”, **World Development**, Cilt: 64, 2014, ss. 52-64.

Ponte, Stefano ve Timothy Sturgeon. “Explaining Governance in Global Value Chains: A Modular Theory Building Effort”, **Review of International Political Economy**, Published online 07 Ağustos 2013, <http://dx.doi.org/10.1080/09692290.2013.809596>, ss. 1-29

Porter, Michael E. "From Competitive Advantage to Corporate Strategy", **Harvard Business Review**, Mayıs-Haziran, 1987, ss. 2-21.

Porter, Micheal E. **Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance**, The Free Press, New York, 1998.

Postone, Moishe. "Theorizing the Contemporary World: Robert Brenner, Giovanni Arrighi, David Harvey", **Political Economy and Global Capitalism The 21. Century, Present and Future**, ed. by Robert Albritton, Robert Jessop ve Richard Westra, Anthem Press, New York, 2007, ss. 7-23.

Prendergast, Renee. "Accumulation of Knowledge and Accumulation of Capital in Early 'Theories' of Growth and Development", **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 34, Sayı: 3, 2010, ss. 413-431.

Prudham, Scott. "Fictions of Autonomus Invention: Accumulation by Dispossession, Commodification and Life Patents in Canada", **Antipode**, Cilt: 39, Sayı: 3, 2007, ss. 406-429.

Rabach, Eilen ve Eun Mee Kim. "Where is the Chain in Commodity Chains? The Service Sector Nexus", **Commodity Chains and Global Capitalism**, ed. by Gary Gereffi ve Miguel Korzeniewich, Greenwood Press, Westport, 1994, ss. 123-141.

Ravallion, Martin. "Toward Better Global Poverty Measures", **The Journal of Economic Ineqaulity**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2016, s. 227-248.

Read, Jason. "Primitive Accumulation: The Aleatory Foundation of Capitalism", **Rethinking Marxism**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2002, ss. 24-49.

Reich, Michael. "Changes in Capitalism since the Reagan Era: The New Social Structure of Accumulation", **Growth and Crisis, Social Structure of Accumulation, Theory and Analysis**, ed. by Terrence Mcdounough, Michael

Reich, Davit M. Kotz ve Maria-Alejandra Gonzales-Perez) National University of Ireland, Galway, 2006, ss. 59-73

Reich, Michael. “How Social Structures of Accumulation Decline and are Built”, **Social Structures of Accumulation: The Political Economy of Growth and Crisis**, ed. by David Kotz, Terrence McDonough ve Michael Reich, Cambridge University Pres, New York, 1994, ss. 29-49.

Reousseau, Jean Jacques. **Toplum Sözleşmesi**, çev. Vedat Günyol, 7. Basım, Adam Yayınları, 1999.

Ricardo, David. **Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri**, çev. Barış Zeren, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

Robinson, Richard. “The World-Economy and the Distribution of Income within States: A Cross-National Study”, **The Gap between Rich and Poor: Contending Perspectives on the Political Economy of Development**, ed. by Mitchell A. Seligdon, Westview Press, Boulder, 1984, ss. 156-186.

Rodrik, Dani. “Democracies pay Higher Wages”, **The Quarterly Journal of Economics**, Cilt: 114, Sayı: 3, 1999, ss. 707- 738.

Rodrik, Dani. “The Social Cost of Foreign Exchange Reserves”, **International Economic Journal**, Cilt: 20, Sayı: 3, 2006, ss. 253-266.

Rodrik, Dani. Rethinking Growth Strategies, **Annual Lecture 8**, World Institute for Development Economics Research, United Nations University, Helsinki, 2005.

Rozenberg, Julie, Stephane Hallegate. The Impacts of Climate Change on Poverty in 2030 and The Potential from Rapid, Inclusive, and Climate-Informed Development, **Policy Research Working Paper No. 7483**, World Bank Group, Washington, 2015.

Saad-Filho, Alfredo. “Monetary Policy in the Neo-Liberal Economy: Critique of Keynesianism, Monetarism and Inflation Targeting”, **Political Economy and Global Capitalism: 21. Century Present and Future**, ed. by Robert Albritton, Robert Jessop ve Richard Westra, Anthem Press, New York, 2007, ss. 89-119.

Saith, Ruhi. “Social Exclusion: The Concept and Application to developing Countries”, **Defining Poverty in the Developing World**, ed. by France Stewart, Ruhi Saith ve Barbara Harris-White, Palgrave Macmillan, New York, 2007, ss. 75-90.

Sánchez-Ancochea, Diego. “State, Firms and the Process of Industrial Upgrading: Latin America’s Variety of Capitalism and the Costa Rican Experience”, **Economy and Society**, Cilt: 38, Sayı: 1, 2009, ss. 62-86.

Sanyal, Kalyan K. “Accumulation: Poverty and State in third World: Capital/Pre-Capital Complex”, **Economic and Political Weekly**, Cilt: 23, Sayı: 5, 1988, ss. 27-30.

Sapançalı, Faruk. **Sosyal Dışlanma**. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2005.

Sapançalı, Faruk. **Toplumsal Açından Yaşam Kalitesi**. Altın Nokta Basım Yayın Dağıtım, İzmir, 2009.

Savoia, Antonio, Joshy Easaw ve Adrew Mckay. “Inequality, Democracy, and Institutions: A Critical Review of Recent Research”, **World Development**, Cilt: 38, Sayı: 2, 2010, ss. 142-154.

Schrauwers, Albert. “A Genealogy of Corporate Governmentality in the Realm of the ‘Merchant – King’: The Netherlands Trading Company an the Management of Duth Paupers”, **Economy and Society**, Cilt: 40, Sayı: 3, 2011, ss. 373-398.

Schultz, Theodore W. "Investment in Human Capital", **The American Economic Review**, Cilt: 51, Sayı: 1, 1961, ss. 1-17.

Schumpeter, Joseph A. **Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi: Cilt I Kapitalizm**, çev. Tunay Akoğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, 1966.

Selwyn, Ben. "Beyond Firm-centrism: Re-integrating Labour and Capitalism into Global Commodity Chain Analysis", **Journal of Economic Geography**, Cilt: 12, Sayı: 1, 2012, ss. 205-226.

Selwyn, Benjamin. Global Value Chains or Global Poverty Chains? A New Research Agenda, **Working Paper No. 10**, The Centre for Global Political Economy, University of Sussex, 2016.

Sen, Amartya. "An Ordinal Approach to Measurement", **Econometrica**, Vol 44, Sayı: 2, 1976, ss. 219-231.

Sen, Amartya. **Development as Freedom**, Alfred A. Knopf, New York, 2000.

Sengupta, Arjun. "Human Rights and Extreme Poverty", **Economic and Political Weekly**, Cilt: 15, Sayı: 17, 2010, ss. 85-93.

Serfati, Claude. "Financial Dimensions of Transnational Corporations, Global Value Chain and Technological Innovation", **Journal of Innovation Economics**, Sayı: 2, 2008, ss. 35-61.

Seth, Suman ve Sabina Alkire. Measuring and Decomposing Inequality among the Multidimensionally Poor Using Ordinal Data: A Counting Approach, **OPHI Working Paper Sayı: 68**, Oxford Poverty and Human Development Initiative, Department of International Development, University of Oxford, Oxford, 2014.

Sevindirici, İbrahim. **Kalkınmanın Sermaye Birikimi Politikaları ve Türkiye**, İtalik Kitaplar, Ankara, 2012.

Shaik, Anwar. "The Falling Rate of Profit and the Economic Crisis in the U.S.," **The Imperiled Economy: Book I Macroeconomics from a Left Perspective**, ed. Robert Cherry ve diğ erleri, The Union for Radical Political Economy, New York, 1987, ss. 115-126.

Shaikh, Anwar. "The First Great Depression of the 21. Century", *Socialist Register*. Cilt: 47, 2011, ss. 44-63.

Short, Kathleen ve Thesia I. Garner. "Experimental Poverty Measures: Accounting for Medical Expenditures", **Monthly Labor Review**, Cilt: 125, Sayı: 8, 2002, ss. 3-13.

Smith, Adam. **Ulusların Zenginliğ i: Cilt 1**, ç ev. Ayş e Yunus ve Mehmet Bakırcı, 4. Baskı, Alan Yayıncılık, 2004.

Spencer, David A., "Work for All Those Who Want It? Why the Neoclassical Labour Supply Curve is an Inappropriate Foundation for The Theory of Employment and Unemployment," **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 30, Sayı: 3, 2006, s. 459-472.

Springer, Simon. "The Nonillusory Effects of Neoliberalisation: Linking Geographies of Poverty, Inequality, and Violence", **Geoforum**, Cilt: 39, Sayı: 4, 2008, ss. 1520-1525.

Standing, Guy. "Offshoring and Labor Recommodification in the Global Transformation", **Global Capitalism Unbound: Winners and Losers from Offshore Outsourcing**, ed. by Eva Paus, Palgrave Macmillan, New York, s. 2007, ss. 41-60.

Standing, Guy. Decent Workplaces, Self-regulation and CSR: From Puff to Stuff ? **United Nations Department of Economic and Social Affairs Working Papers Sayı: 62**, 2007.

Starosta, Guido. “Global Commodity Chains and the Marxian Law of Value”, **Antipode**, Cilt: 42, Sayı: 2, 2010, ss. 433-465.

Starosta, Guido. “The Outsourcing of Manufacturing and the Rise of Giant Global Contractors: A Marxian Approach to Some Recent Transformation of Global Value Chains”, **New Political Economy**, Cilt: 15, Sayı: 4, 2010, ss. 543-563.

Stewart, France, Caterina Ruggeri Laderchi ve Ruhi Saith. “Four Approaches to Defining and Measuring Poverty”, **Defining Poverty in the Developing World**, ed by France Stewart, Ruhi Saith ve Barbara Harris-White, Palgrave Macmillan, New York, 2007, ss. 1-35.

Stewart, France, Ruhi Saith, Susana Franco ve Barbara Harris-White. “Alternative Realities?”, **Defining Poverty in the Developing World**, ed. by France Stewart, Ruhi Saith ve Barbara Harris-White, Palgrave Macmillan, New York, 2007, ss.217-237.

Stiglitz, Joseph E. **The Price of Inequality: How Today’s Divided Society Endangers our Future**, W.W. Norton and Company, New York, 2012.

Stiglitz, Joseph. “Capital-market Liberalization, Globalization, and the IMF”, **Oxford Review of Economic Policy**, Cilt: 20, Sayı:1, 2004, ss. 57-71.

Stiglitz, Joseph. “The Global Crisis, Social Protection and Jobs”, **International Labour Review**, Cilt: 148, Sayı: 1-2, 2009, ss. 1-13.

Stockhammer, Engelbert. “Financialisation and the Slowdown of Accumulation”, **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 28, Sayı: 5, 2004, ss. 719-741.

Stockhammer, Engelbert. “Some Stylized Facts on the Finance-Dominated Accumulation Regime”, **Competition and Change**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2008, s. 184-202.

Stockhammer, Engelbert. Financialization and the Global Economy, **PERI Working Paper Series Sayı: 240**, Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, Amherst, 2010.

Stockhammer, Engelbert ve Erik Klar. “Capital Accumulation, Labour Market Institutions and Unemployment in the Medium Run”, **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 35, Sayı: 2, 2011, ss. 437-457.

Stockhammer, Engelbert. Rising Inequality as a Root Cause of the Present Crisis, **PERI Working Paper Series Sayı: 282**, Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, Amherst, 2012.

Stockhammer, Engelbert. The Finance-Dominated Accumulation Regime, Income Distribution and the Present Crisis, **Working Paper Sayı: 127**, Department of Economics Working Paper Series, Vienna University of Economics, 2009.

Stockhammer, Engelbert. The Rise of European Unemployment: A Synopsis, **Working Paper Series Sayı: 76**, Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, Amherst, 2004.

Sturgeon, Timothy J. “From Commodity Chain to Value Chains: Interdisciplinary Theory Building in an Age of Globalization”, **Frontiers of Commodity Chain Research. Stanford University Press**, ed. by Jennifer Bair, Stanford, 2009, ss. 110-135.

Sturgeon, Timothy J. ve Olga Memedovic. Mapping Global Value Chains: Intermediate Goods Trade and Structural Change in the World Economy, **Working Paper Sayı: 05/2010**, Development Policy and Strategic Research Branch, United Nations Industrial Development Organization, Vienna, 2011.

Sweezy, Paul ve Paul Baran. **Tekelci Sermaye**, çev. Gülsüm Akalın, Kalkedon, İstanbul, 2007.

Şenses, Fikret. **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Şenses, Fikret. **İktisada Farklı Bir Giriş**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Tabb, William K. “Financialization in the Contemporary Social Structure of Accumulation”, **Contemporary Capitalism and Its Crisis: Social Structure of Accumulation Theory for The 21. Century**, ed. by Terence McDonough, Michael Reich ve David M. Kotz, Cambridge University Press, New York, 2010, ss. 145-167.

Talas, Cahit. **Toplumsal Politika**, 5. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 1997.

Talas, Cahit. **Toplumsal Ekonomi Çalışma Ekonomisi**, 7. Basım, İmge Kitapevi, Ankara, 1997.

Talbot, John M. “Information, Finance and the New International Inequality: The Case of Coffee”, **Journal of World-System Research**, Cilt: 8, Sayı: 2, 2002, ss. 214-250.

Talbot, John M. “The Comparative Advantage of Tropical Commodity Chain Analysis”, **Frontiers of Commodity Chain Research**, ed. by Jennifer Bair, Stanford University Press, Stanford, 2009, ss. 93-109.

Taylor, Marcus. “Rethinking the Global Production of Uneven Development”, **Globalization**, Cilt: 4, Sayı: 4, 2007, ss. 529-542.

Thebaud-Mony, Annie. **Çalışmak Sağlığa Zararlıdır**, çev. Ayşe Güren, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.

Thomson Financial Institute of Mergers, Acquisitions and Alliance.
http://www.imaa-institute.org/statistics-mergers-acquisitions.html#TopMergersAcquisitions_Worldwide (Erişim: 05,02,2014)

Tonkiss, Fran. **Contemporary Economic Sociology: Globalization, Production, Inequality**, Routledge, New York, 2006.

Topik, Steven. “Historicizing Commodity Chains: Five Hundred Years of the Global Coffee-Commodity Chain”, **Frontiers of Commodity Chain Research**, ed. by Jennifer Bair, Stanford University Press, Stanford, 2009, ss. 37-62.

Torres, Raymond. “Responding to the Global Crisis: Achievement and Pending Issues”, **Global Crisis: Causes, Responses and Challenge**, International Labour Organization. Geneva, 2011, s. 9-20.

Toye, John, “Poverty Reduction”, **Development in Practice**, Cilt: 17, Sayı: 3-4, 2007, ss. 505-510.

Trampush, Christine. “Industrial Relations and Welfare States: The Different Dynamics of Retrenchment in Germany and Netherlands”, **Journal of European Social Policy**, Cilt: 16, Sayı: 2, 2006, ss. 121-133.

Trampush, Christine. “Industrial Relations as a Source of Social Policy: A Typology of the Institutional Conditions for Industrial Agreements on Social Benefits”, **Social Policy and Administration**, Cilt: 41, Sayı:3, 2007, ss. 251-270.

Tridico, Pasquale. “Financial Crisis and Global Imbalances: Its Labour Market Origins and the Aftermath”, **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 36, Sayı: 1, 2012, ss. 17-42.

Turner, Thomas. "Industrial Relations Systems, Economic Efficiency and Social Equity in the 1990's", **Review of Social Economy**, Cilt: 64, Sayı: 1, 2006, ss. 93-118.

UN. Goal 1: Eradicate Extreme Poverty and Hunger. <http://www.un.org/millenniumgoals/poverty.shtml>, (15.12.2014).

UN. **World Economic and Social Survey 2008: Overcoming Economic Insecurity**, Department of Economic and Social Affairs, United Nation Publication, New York, 2008.

UN. **World Economic Situation and Prospects 2011**, United Nations, New York, 2011.

UN. World Population Prospects: The 2012 Revision, Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat, <http://esa.un.org/unpd/wpp/index.htm>, (20.11.2014).

UN, **Report of Secretary General: Progress towards the Sustainable Development Goals**, United Nations Economic and Social Council, E/2016/75.

UNCTAD. **Global Value Chains and Development: Investment and Value Added Trade in the Global Economy**, United Nations Publication, 2013.

UNCTAD. **World Investment Report 2011**, United Nations, New York, 2011.

UNCTAD, **World Investment Report 2013: Global Value Chains: Investment and Trade for Development**, United Nations, New York, 2013.

UNDP. Human Development Index and its Components, <http://hdr.undp.org/en/content/table-1-human-development-index-and-its-components>, (15.12.2014).

UNDP. Human Development Index, <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>, (15.12.2014).

UNDP. **Human Development Report 2014: Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience**. United Nations Development Programme, New York, 2014.

UNICEF. **Child Poverty in Perspective: An Overview of Child Well-being in Rich Countries**, Innocenti Research Centre, The United Nations Children's Fund, Florence, 2007.

Valancia, Adrian Sotelo. "Labor and Capital in the Current Crisis", **Critical Sociology**, Cilt: 38, Sayı: 2, 2011, ss. 205-219.

Van Kersbergen, Kees, Barbara Vis, Anton Hemerijck. "The Great Recession and Welfare State Reform: Is Retrenchment Really the Only Game Left in Town?" **Social Policy and Administration**, Cilt: 48, Sayı: 7, 2014, s. 883-904.

Van Der Hoeven, Rolph. "Income Inequality and Employment Revisited: Can One Make Sense of Economic Policy?", **Journal of Human Development and Capabilities**, Cilt: 11, Sayı:1, 2010, ss. 67-81.

Van Der Hoeven, Rolph. Labour Market Trends, Financial Globalization and the Current Crisis in Developing Countries, **DESA Working Paper Sayı: 99**, Department of Economic and Social Affairs, United Nations, New York, 2010.

Van Der Hoeven, Rolph ve Malte Lübker. Financial Openness and Employment: A Challenge for International and National Institutions, **Draft for Discussion**, International Policy Group, International Labour Office, Geneva, 2005.

Van Der Hoeven, Rolph. Poverty and Structural Adjustment: Some Remarks on Tradeoffs between Equity and Growth, **Employment Paper Sayı: 2000/4**, Employment Sector, International Labour Office, Geneva, 2000.

Van Der Hoeven, Rolph. The Inclusion of Full Employment in MDG1, What Lessons for a Post-2015 Development Agenda? **Working Paper Series**, Harvard School of Public Health, 2013.

Vaughan, Sharon K. **Poverty, Justice and Western Political Thought**. Lexington Books, Lanham, 2008.

Verick, Sher ve Iyanatul Islam. **Great Recession of 2008-2009: Causes, Consequences and Policy Responses**, **Employment Working Paper Sayı: 61**, Employment Policy Department, International Labour Office, Geneva, 2010.

Visser, Jelle. "Beneath the Surface of Stability: New and Old Modes of Governance in European Industrial Relations", **European Journal of Industrial Relations**, Cilt: 11, Sayı: 3, 2005, ss. 287-306.

Vizard, Polly. **Poverty and Human Rights: Sen's "Capability Perspective" Explored**. Oxford University Press, New York, 2006.

Wade, Robert Hunter. "Is Globalization Reducing Poverty and Inequality?" **World Development**, Cilt: 32, Sayı: 4, 2004, ss. 567- 589.

Watt, Andrew ve Bela Galgoczi. "Financial Capitalism and Private Equity – A New Regime?" **Transfer: European Review of Labour and Research**, Cilt: 15, Sayı: 2, 2009, ss. 189-208.

WB. **Global Monitoring Report 2014/2015: Ending Poverty and Sharing Prosperity**, World Bank, Washington, 2015.

WB, **A Measured Approach to Ending Poverty and Boosting Prosperity**, World Bank Group, Washington, 2016.

WB, **Poverty and Shared Prosperity 2016: Taking on Inequality**, Word Bank Group, Washington, 2016.

WB, Regional Aggregation Using 2011 PPP and \$1.9/day Poverty Line, <http://iresearch.worldbank.org/PovcalNet/povDuplicateWB.aspx> (26.10.2017).

WB, Poverty and Equity Data Portal Country Indicators: Indonesia, <http://povertydata.worldbank.org/poverty/country/IDN>, (30.10.2017).

WB, Poverty and Equity Data Portal, Country Indicators: China, <http://povertydata.worldbank.org/poverty/country/CHN>, (30.10.2017).

WB, Poverty and Equity Data Portal, Country Indicators: India, <http://povertydata.worldbank.org/poverty/country/IND>, (30.10.2017).

Welch, Patricia, Applying the Capabilities Approach in Examining Disability, Poverty, and Gender, **Paper prepared for the conference, Promoting Women's Capabilities: Examining Nussbaum's Capabilities Approach**, Von Hugel Institute, St. Edmund's College, University of Cambridge, 9-10 September 2002.

Wicks Lim, Jeannette, "The Working Poor: A Booming Demographic", **New Labour Forum**, Cilt: 21, Sayı: 3, 2012, ss. 17-25.

Williams, Colin C. ve Mark A. Lansk. "Informal Employment in Developed and Developing Economies: Perspectives and Policy Responses", **International Labour Review**, Cilt: 152, Sayı: 3-4, 2013, ss. 355-380.

Williams, Karel. "New Agenda for Auto Research: Financialisation, Monitoring and Present Day Capitalism", **Actes du GERSPISA**, Sayı: 35, 2003, ss. 64-80.

Wolff, Edward N. ve Ajit Zacharias. "Class Structure and Economic Inequality", *Cambridge Journal of Economics*. Cilt: 37, Sayı: 6, 2013, ss. 1381-1406.

Wolff, N. Edward. "Rising Profitability and the Middle Class Squeeze", **Science and Society**. Cilt: 74, Sayı: 3, 2010, ss. 429-449.

Wolfson, Martin H. "Neoliberalism and the Social Structure of Accumulation", **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 35, Sayı: 3, 2003, ss. 255-262.

Wolfson, Martin H. "The Financial System and The Social Structure of Accumulation", **Social Structures of Accumulation: The Political Economy of Growth and Crisis**, ed. by David M. Kotz, Terrence McDonough ve Michael Reich, Cambridge University Press, New York, 1994, ss. 133-145.

Wood, Ellen Meiksins. **Sermaye İmparatorluğu**, çev. Sami Oğuz, Epos Yayınları, Ankara, 2006.

Wood, Ellen Meiksins, **Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması**, çev. Şahin Artan, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.

Wood, Ellen Meiksins, **Sınıftan Kaçış**, çev. Şükrü Alpagut, Yordam Kitap, İstanbul, 2006.

Wuyts, Marc. "Informal Economy, Wage Goods and Accumulation under Structural Adjustment Theoretical Reflections Based on the Tanzanian Experience", **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 25, Sayı: 3, 2001, ss. 417-438.

Yaghmaian, Behzad. "Globalization and the State: The Political Economy of Global Accumulation and Its Emerging Mode of Regulation", **Science and Society**, Cilt: 62, Sayı: 2, 1998, ss. 241-265.

Yang Tong, Meilin He ve Aixiang Zhang. “Analysis of the Restrictive Elements of China’s Textile Industry in Upgrading Based on Value Chain”, **International Journal of Business and Management**, Cilt: 5, Sayı: 6, 2010, ss. 142-145.

Yeldan, Erinç. “Neoliberalizmin İdeolojik Bir Söylemi Olarak Küreselleşme”, **İktisat Üzerine Yazılar I: Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, der. Ahmet Haşim Köse, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan, 1. Baskı, İletişim, İstanbul, 2003, ss. 427-451.

Yeldan, Erinç. **İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri**, Efil Yayınevi, Ankara, 2010.

Yeldan, Erinç. Macroeconomics of Growth and Employment: The Case of Turkey, **Employment Working Paper Sayı: 108**, Employment Policy Department, International Labour Office, Geneva, 2011.

Zweig, Michael. “Complicating the Labor Market as a Social Institution”, **Review of Radical Political Economics**, Cilt: 47, Sayı: 4, 2015, ss. 572-578.